

π. Σεραφεὶμ Ρόουζ

Ἡ ψυχὴ μετὰ τὸν θάνατο

Η ΨΥΧΗ ΜΕΤΑ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ

Τίτλος πρωτότυπου: The Soul After Death
Συγγραφέας: Ἱερομόναχος Seraphim Rose
Μετάφραση ἀπὸ τὴν Ἀγγλική: Παναγιώτα Τσουροπλή
Ἐπιμέλεια διδλίου: π. Ἰωάννης Δρογγίτης

Ἐξώφυλλο: πρεσβυτέρα Ἀναστασία Δρογγίτη
Διόρθωση: Ντίνα Σαμοθράκη
Ἰωὴ Μπάμπαλη

Α' ἔκδοση: Φεβρουάριος 2003
Β' βελτιωμένη ἔκδοση : Ἀπρίλιος 2003
Γ' ἔκδοση: Ὀκτώβριος 2003
Δ' ἔκδοση: Ἀπρίλιος 2004
Ε' ἔκδοση: Αὐγουστος 2004

© Γιά τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα:
Ἐκδόσεις Μυριόβιδλος, Καρέλλας Νικόλαος
Βύρωνος 2 Πλάκα Τ.Κ. 105 58 Ἀθήνα
Τηλ.-Fax: 210 32 14 565
e-mail: myriob@otenet.gr

ISBN: 960-87579-0-8

Τὸ παρὸν βιβλίον ἐκδόθηκε γιὰ πρώτη φορά στὰ Ἀγγλικά ἀπὸ τὴν ἀδελφότητα τοῦ Ἁγίου Γερμανοῦ στὴν Ἀλάσκα (St. Herman of Alaska Brotherhood, P.O. Box 70, Platina, California 96076, U.S.A.). Sixth printing: 1988. Original English version copyright 1980 by the St. Herman of Alaska Brotherhood.

π. Σεραφεΐμ Ρόουζ

Η ΨΥΧΗ ΜΕΤΑ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ

*Οί μεταθανάτιες ἐμπειρίες στό φῶς
τῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας*

*Εἰσαγωγικό σχόλιο - Ἐπιμέλεια:
π. Ἰωάννης Δρογγίτης*

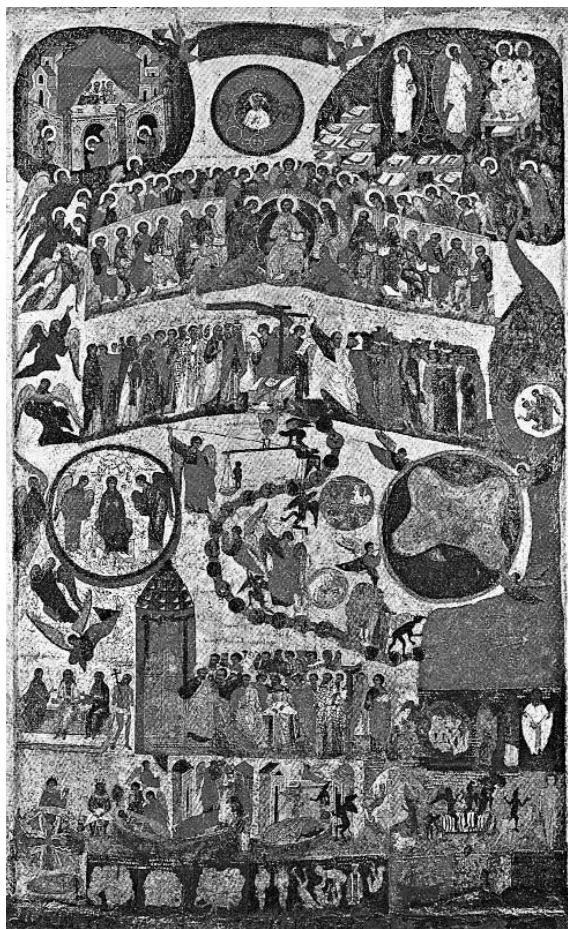
*Μετάφραση:
Παναγιώτα Τσουροπλή*

Ε' ἔκδοση

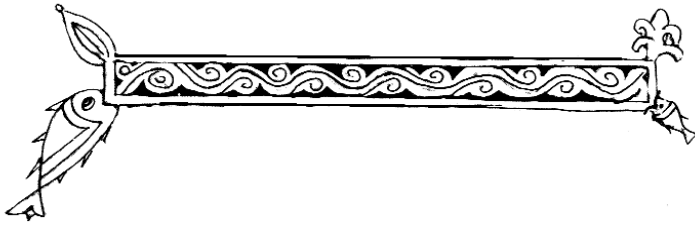
 ἐκδόσεις,
ΜΥΡΙΟΒΙΒΛΟΣ

*Ὁ ἱερομόναχος Σεραφεῖμ Ρόουζ στή Μονή
τοῦ ἁγ. Γερμανοῦ τῆς Ἀλάσκας, Πλάτινα, Καλιφόρνια*

«Η Τελική Κρίση»
 Μοσχοδίτικη εικόνα του 16ου αιώνα,
 Tim Art Gallery, Σάν Ντιέγκο, Καλιφόρνια.

Ανθρωπος δὲ τις ἦν πλούσιος, καὶ ἐνεδιδύσκετο πορφύραν καὶ βύσσον εὐφραινόμενος καθ' ἡμέραν λαμπρῶς. πτωχὸς δὲ τις ἦν ὀνόματι Λάζαρος, ὃς ἐβέβλητο πρὸς τὸν πυλῶνα αὐτοῦ ἡλκωμένος καὶ ἐπιθυμῶν χορτασθῆναι ἀπὸ τῶν ψιγίων τῶν πιπτόντων ἀπὸ τῆς τραπέζης τοῦ πλουσίου· ἀλλὰ καὶ οἱ κύνες ἐρχόμενοι ἀπέλειχον τὰ ἔλκη αὐτοῦ. ἐγένετο δὲ ἀποθανεῖν τὸν πτωχόν καὶ ἀπενεχθῆναι αὐτὸν ὑπὸ τῶν ἀγγέλων εἰς τὸν κόλπον Ἀβραάμ· ἀπέθανε δὲ καὶ ὁ πλούσιος καὶ ἐτάφη. καὶ ἐν τῷ ἅδῃ ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, ὑπάρχων ἐν βασάνοις, ὤρᾳ τὸν Ἀβραάμ ἀπὸ μακρόθεν καὶ Λάζαρον ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ. καὶ αὐτὸς φωνήσας εἶπε· πάτερ Ἀβραάμ, ἐλήσόν με καὶ πέμψον Λάζαρον, ἵνα βάψῃ τὸ ἄκρον τοῦ δακτύλου αὐτοῦ ὕδατος καὶ καταψύξῃ τὴν γλῶσσάν μου, ὅτι ὀδυνῶμαι ἐν τῇ φλογὶ ταύτῃ. εἶπε δὲ Ἀβραάμ· τέκνον, μνήσθητι ὅτι ἀπέλαβες σὺ τὰ ἀγαθὰ σου ἐν τῇ ζωῇ σου, καὶ Λάζαρος ὁμοίως τὰ κακά· νῦν δὲ ὧδε παρακαλεῖται, σὺ δὲ ὀδυνᾷσαι. καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις μεταξὺ ἡμῶν καὶ ὑμῶν χάσμα μέγα ἐστήρικται, ὅπως οἱ θέλοντες διαβῆναι ἔνθεν πρὸς ὑμᾶς μὴ δύνωνται, μηδὲ οἱ ἐκεῖθεν πρὸς ἡμᾶς διαπερῶσιν. εἶπε δέ· ἐρωτῶ οὖν σε, πάτερ, ἵνα πέμψῃς αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου· ἔχω γὰρ πέντε ἀδελφοὺς· ὅπως διαμαρτύρηται αὐτοῖς, ἵνα μὴ καὶ αὐτοὶ ἔλθωσιν εἰς τὸν τόπον τοῦτον τῆς βασάνου. λέγει αὐτῷ Ἀβραάμ· ἔχουσι Μωϋσέα καὶ τοὺς προφῆτας· ἀκουσάτωσαν αὐτῶν. ὁ δὲ εἶπεν· οὐχί, πάτερ Ἀβραάμ, ἀλλ' ἐάν τις ἀπὸ νεκρῶν πορευθῇ πρὸς αὐτούς, μετανοήσουσιν. εἶπε δὲ αὐτῷ· εἰ Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν οὐκ ἀκούουσιν, οὐδὲ ἐάν τις ἐκ νεκρῶν ἀναστῇ πεισθήσονται.

Λουκ. 16, 19-31

Εἰσαγωγικό σχόλιο

• Ο σύγχρονος ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος ἀναπτύσσεται σέ ἓνα κοσμικό περιβάλλον καί ἔχει δεχθῇ μιὰ παιδεία οὐμανιστική στό πνεῦμα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ διαφωτισμοῦ, στέκεται μέ ἀμηχανία ἐνώπιον τῶν μεγάλων γεγονότων καί αἰσθημάτων ὅπως εἶναι ὁ θάνατος, ἡ ἀγάπη, ἡ μετάνοια, ἡ εὐλάβεια καί ἄλλα. Ἐδυνατεῖ νά τά κατανοήσῃ καί νά τά ἐρμηνεύσῃ γιατί τά προσεγγίζει ὅχι μέ νοῦ «καθηγέμονα καί αὐτοκράτορα»¹, ἀλλά ἀποπροσανατολισμένο καί «δοῦλο τῶν ἀλόγων παθῶν».

Ἔτσι, ἂν δέ μαθητεύσῃ ταπεινά στήν παράδοση πού μεταφέρει ὅ,τι χαρισματικά ἔχει διωθῇ καί διώνεται ἀπό τοὺς ἁγίους τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι ἀνοιχτός σέ ὁποιαδήποτε ἰδέα ἢ ἐμπειρία συγκινήσῃ τήν ἀμηχανία του.

Εἰδικώτερα στό θέμα τῆς ζωῆς μετά τό θάνατο, ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος, ἀνάσκητος ὅπως εἶναι στό νά «δοκιμάσῃ τά πνεύματα»², γίνεται κοινωνός ρομαντικῶν ἀντιλήψεων πού τόν ἀφήνουν ἐκτεθειμένο σέ ἰδέες καί ἀντιλήψεις πού ἀπέχουν πολύ ἀπό τήν ἀλήθεια. Αὐτό ἔχει σάν ἀποτέλεσμα νά μή συντονίζεται μέ τήν ἀλήθεια πού θά μπορούσε νά τόν θεραπεύσῃ καί τελικά νά τόν σώσῃ.

Σ' αὐτόν τόν σύγχρονο ἄνθρωπο ἀπευθύνεται τό βιβλίον τοῦ π. Σεραφεῖμ Ρόουζ. Στόχος του δέν εἶναι νά τόν κρῖνῃ

1. Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος Παλαμᾶς Ὁμιλία ΜΓ, 8,10

2. Α' Ἱω. 8,1.

ἢ νὰ τὸν κατηγορήσῃ γιὰ τίποτα, ἀλλὰ ἀντίθετα νὰ τὸν καταστήσῃ κοινωνὸ τῆς ἀλήθειας, ἡ ὁποία διαστρέφεται ἀπὸ τὸ κοσμικὸ πνεῦμα καὶ τὰ παραμορφωτικὰ ἔσοπτρα τῶν χριστιανικῶν αἱρέσεων. Τὰ ἐπιχειρήματά του προέρχονται ἀπὸ τὸν πλοῦτο τῆς πατερικῆς παραδόσεως, γι' αὐτὸ στό βάθος τους εἶναι φιλόφθωπα. Ἀκόμα καὶ οἱ ἀναφορές στά «ἐναέρια τελώνια» ἔχουν τὴν ποιότητα αὐτῆς τῆς φιλανθρωπίας. Ὅλα καλοῦν σέ μετάνοια, σέ κατάνυξη, σέ μιὰ ἱερή ὅσο καὶ ἔμπονη διαδικασία πού ὁδηγεῖ στή «βαθεῖα εἰρήνη» γιὰ τὴν ὁποία ὁμιλοῦν οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Ὅλα ἔχουν σάν σκοπὸ νὰ ἐλευθερώσουν τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν ἐγωπάθειά του, ἔτσι ὥστε νὰ μπορέσῃ νὰ γνωρίσῃ τὸ Θεὸ καὶ τὴν ἀγάπη Του.

Καὶ ἡ ἐμπειρία τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ πιὸ συγκλονιστικὴ μεταθανάτια ἐμπειρία, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἀγαπώμενος ἀπὸ τὸ Θεὸ ἄνθρωπος ὑπερβαίνει τὴ ζωὴ καὶ τὸ θάνατο, ἐλκόμενος ἀπὸ τὴν ἄκτιστη Χάρη Του.

π. Ἰωάννης Δρογγίτης

Ἐφημέριος Ἱ. Παρ/σίου Ἀγ. Δημητρίου, Πλάκα

1/10/2002 Ἀνανίου Ἀποστόλου

καὶ Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ

Εὐχαριστοῦμε τὸν π. Σεραφεῖμ γιὰ τὸν κόπο του καὶ ζητᾶμε τὴν εὐχή του. Καὶ στίς ἐκδόσεις Μυριόδιδλος πού ἐγκαινιάζουν τὴν ἐκδοτικὴ τους πορεία μέ αὐτὸ τὸ βιβλίον, εὐχόμεστε καλὴ καὶ εὐλογημένη πορεία στὴ διακονία τοῦ λόγου τῆς παρακλήσεως.

Πρόλογος

Ο στόχος τοῦ παρόντος βιβλίου εἶναι διττός· πρῶτον, νά δώσει μία ἐξήγηση, βάσει τῆς Ὁρθόδοξης Χριστια-νικῆς διδασκαλίας περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς, σχετικᾶ μέ τίς σημερινές «μεταθανάτιες ἐμπειριές» οἱ ὁποῖες ἔχουν προκαλέσει ξεχωριστό ἐνδιαφέρον σέ μερικούς θρησκευτικούς καί ἐπιστημονικούς κύκλους· καί δεύτερον, νά παρουσιάσει τίς βασικές πηγές καί τά κείμενα πού ἐκφράζουν τήν Ὁρθόδοξη διδασκαλία περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς. Τό γεγονός ὅτι ἡ Ὁρθόδοξη διδασκαλία εἶναι ἐλάχιστα κατανοητή σήμερα, ὀφείλεται κατά πολύ στό ὅτι τά ἐν λόγω κείμενα ἔχουν τόσο παραμεληθεῖ καί θεωρηθεῖ «ἐκτός μόδας» στούς «πεφωτισμένους» καιρούς μας· ἐπιδίωξή μας ἦταν νά κάνουμε αὐτά τά κείμενα περισσότερο κατανοητά καί προσιτά στό σύγχρονο ἀναγνώστη. Εἶναι περιττό νά ποῦμε ὅτι τά κείμενα αὐτά ἀποτελοῦν ἓνα ἀναγνωστικό ὑλικό ἀπείρως πιό βαθύ καί ψυχωφελές ἀπ' ὅ,τι τό ἀντίστοιχο τῶν δημοφιλῶν βιβλίων πού κυκλοφοροῦν στίς μέρες μας πάνω στό θέμα τῶν «μεταθανάτιων ἐμπειριῶν», βιβλία τά ὁποῖα ἀκόμα καί ὅταν δέν ἀποσκοποῦν μόνον στόν ἐντυπωσιασμό, ἀπλῶς δέν μποροῦν νά διεισδύσουν πολύ πιό πέρα ἀπό τή θεαματική ἐπιφάνεια τῶν σημερινῶν ἐμπειριῶν λόγω τῆς ἀπουσίας μίας μεθοδικῆς καί ἀληθινῆς διδασκαλίας πάνω στό ὅλο θέμα τῆς «μετά θάνατον» ζωῆς.

Ἀναμφίβολα, ἡ Ὁρθόδοξη διδασκαλία πού παρουσιάζεται σέ αὐτό τό βιβλίον θά δεχθεῖ τίς ἐπικρίσεις μερικῶν, οἱ ὁποῖοι θά τή θεωρήσουν ὡς ὑπερβολικά «ἀπλή» ἢ ἀκόμα καί «ἀπλοϊκή» γιὰ νά γίνει πιστευτὴ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο τοῦ 21ου αἰῶνα. Θά πρέπει, ἐπομένως, νά τονίσουμε ὅτι ἡ διδασκαλία αὐτὴ δέν προέρχεται ἀπὸ κάποιους ἀπομονωμένους ἢ μὴ τυπικούς διδασκάλους τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, ἀλλὰ εἶναι ἡ διδασκαλία τὴν ὁποία παρέδωσε ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τὰ πολὺ πρῶτα χρόνια τῆς δημιουργίας της, διδασκαλία ἡ ὁποία ἐκφράζεται σέ ἀμέτρητα Πατερικά κείμενα καί Βίους Ἁγίων καθὼς καί στίς θεῖες λειτουργίες τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, καί ἡ ὁποία διδάσκεται ἀδιαλείπτως μέσα στὴν Ἐκκλησία καί μέχρι σήμερα. Ἡ «ἀπλότητά» της εἶναι ἡ ἀπλότητα τῆς ἴδιας τῆς ἀλήθειας, ἡ ὁποία – εἴτε ἐκφράζεται σέ αὐτὴν εἴτε σέ ἄλλες διδασκαλίες τῆς Ἐκκλησίας – προβάλλει ὡς ἀναζωογονητικὴ πηγὴ καθαρότητας μέσα στὴ σκοτεινὴ σύγχυση πού προκαλεῖται στό νοῦ τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου ἀπὸ τὰ διάφορα σφάλματα καί τίς κενές θεωρίες τῶν τελευταίων αἰώνων. Κάθε κεφάλαιο αὐτοῦ τοῦ βιβλίου ἐπιχειρεῖ νά παραπέμψει στίς Πατερικὲς καί ἀγιογραφικὲς πηγές οἱ ὁποῖες περιέχουν αὐτὴν τὴ διδασκαλία.

Κύρια πηγὴ ἔμπνευσης γιὰ τὴ συγγραφὴ τοῦ βιβλίου ἀποτελέσε ὁ Ρῶσος Πατέρας τῆς Ὁρθοδοξίας Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος Μπριαντιανίνωφ, ὁ ὁποῖος ἔζησε τὸ 19ο αἰῶνα καί ἦταν ἴσως ὁ πρῶτος μεγάλος Ὁρθόδοξος θεολόγος πού ἀντιμετώπισε εὐθέως αὐτὸ καθαντὸ τό πρόβλημα, τὸ ὁποῖο ἔχει γίνει τόσο ἔντονο στίς μέρες μας: τὴ διαφύλαξη τῆς αὐθεντικῆς Χριστιανικῆς παράδοσης καί διδασκαλίας σέ ἕναν κόσμον πού ἔχει γίνει τελείως ξένος πρὸς τὴν Ὁρθοδο-

ξία καί πού ἀγωνίζεται εἴτε νά τήν ἀνατρέψει καί νά τήν ἀγνοήσει εἴτε νά τήν «μεθερμηνεύσει», ἔτσι ὥστε νά μπορέσει νά γίνει συμβατή μέ ἕναν κοσμικό τρόπο ζωῆς καί σκέψης. Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνατίος, ἀντιλαμβανόμενος μέ ὀξύδερκεια τίς Ρωμαιοκαθολικές καί ἄλλες δυτικές ἐπιρροές, οἱ ὁποῖες πάσχιζαν νά «ἐκσυγχρονίσουν» τήν Ὁρθοδοξία ἀκόμα καί στήν ἐποχή του, προετοιμάστηκε γιά τήν ἄμυνα τῆς Ὁρθοδοξίας τόσο μέ τήν ἐμβριθή μελέτη τῶν αὐθεντικῶν Ὁρθόδοξων πηγῶν, τῶν ὁποίων τή διδασκαλία ἀφομοίωσε σέ μερικά ἀπό τά καλύτερα μοναστικά κέντρα τῆς ἐποχῆς του, ὅσο καί μέ τήν ἐξοικείωσή του μέ τήν ἐπιστημονική καί λογοτεχνική γραμματεία τοῦ αἵωνα του – παρακολούθησε σχολή μηχανολόγων καί ὄχι κάποια θεολογική σχολή. Ἔτσι, ἐφοδιασμένος τόσο μέ τήν ἀντίληψη τῆς Ὁρθόδοξης θεολογίας ὅσο καί μέ τήν κοσμική γνώση, ἀφιέρωσε τή ζωή του στήν ὑπεράσπιση τῆς αὐθεντικῆς Ὁρθοδοξίας καί στήν ἀποκάλυψη τῶν σύγχρονων παρεκκλίσεων ἀπό αὐτήν. Δέν εἶναι ὑπερβολή νά ποῦμε ὅτι καμιά ἄλλη Ὁρθόδοξη χώρα στό 19ο αἶώνα δέ διέθετε ἕναν τέτοιο ὑπερασπιστή τῆς Ὁρθοδοξίας ἐναντίον τῶν προκλήσεων καί τῶν σφαλμάτων τῆς σύγχρονης ἐποχῆς· ὁ μόνος ἄλλος ἀντάξιός του ἦταν ἴσως ὁ συμπατριώτης του Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ὁ Ἐγκλειστος, τό ἔργο του ὁποίου ἦταν σχεδόν ἴδιο μέ τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου ἀλλά λιγότερο «ἐμπεριστατωμένο».

Ὁ τρίτος τόμος τῶν Ἔργων τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου ἦταν εἰδικά ἀφιερωμένος στό θέμα τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας περὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς, τήν ὁποία καί ὑπερασπίσθηκε ἐνάντια στίς Ρωμαιοκαθολικές καί ἄλλες σύγχρονες κακοδοξίες. Ἀπό αὐτόν κυρίως τόν τόμο δανει-

στήκαμε τὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν ἐξέταση θεμάτων ὅπως τὰ τελῶνια καὶ οἱ ἐμφανίσεις τῶν πνευμάτων, διδασκαλίες τίς ὅποῖες, γιὰ κάποιο λόγο, ὁ «σύγχρονος» νοῦς θρῖσκει ἀδύνατο νὰ δεχθεῖ μὲ ἓναν ἀπλό τρόπο, ἀλλὰ ἐπιμένει νὰ τίς «μεθερμηνεύει» ἢ νὰ τίς ἀπορρίπτει τελείως. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης, ὅπως εἶναι φυσικό, παρέδωσε τὴν ἴδια διδασκαλία, καὶ κάναμε ἐπίσης χρῆση τῶν λόγων του· ἓνας ἄλλος μεγάλος Ρῶσος Ὁρθόδοξος θεολόγος, ὁ εὐλογημένος Ἀρχιεπίσκοπος Ἰωάννης Μαξίμοβιτς, ἐπανέλαβε αὐτὴν τὴ διδασκαλία τόσο ἀπλά καὶ καθαρά, ὥστε χρησιμοποίησαμε τὰ δικά του λόγια γιὰ νὰ δημιουργήσουμε τὸ μεγαλύτερο τμῆμα τοῦ συμπεράσματος τοῦ παρόντος βιβλίου. Τό γεγονός ὅτι ἡ Ὁρθόδοξη διδασκαλία περὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς ἔχει διατυπωθεῖ μὲ τέτοια σαφήνεια καὶ καθαρότητα ἀπὸ τούς μεγάλους Ὁρθόδοξους διδασκάλους τῆς ἐποχῆς μας, ἀκριδῶς μέχρι καὶ τίς μέρες μας, ἀποτελεῖ τεράστια βοήθεια γιὰ ἐμᾶς πού πασχίζουμε σήμερα νὰ διαφυλάξουμε τὴν ἀληθινὴ Ὁρθοδοξία τοῦ παρελθόντος, ὅχι ἀπλῶς ὅσον ἀφορᾷ τὴ σωστὴ μεταδίδασκα τῶν διδαγμάτων της, ἀλλὰ ἀκόμη περισσότερο, τὴν αὐθεντικὰ Ὁρθόδοξη ἐρμηνεία αὐτῶν τῶν διδαγμάτων.

Στὸ βιβλίο αὐτό, ἐκτός ἀπὸ τίς Ὁρθόδοξες πηγές καὶ τίς ἐρμηνεῖες πού ἀναφέρθηκαν πιο πάνω, χρησιμοποίησαμε μεγάλο μέρος τῆς σημερινῆς μὴ Ὁρθόδοξης βιβλιογραφίας γιὰ τίς «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες, καθὼς ἐπίσης καὶ κάποια ἀποκρουστικά σχετικά κείμενα. Ἐδῶ ἀκολουθήσαμε τὸ παράδειγμα τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου καὶ παρουσιάσαμε, ὅπως καὶ ἐκεῖνος, μία ψευδὴ διδασκαλία ὅσο πληρέστερα καὶ ἀμερόληπτα χρειάζεται γιὰ νὰ ἐκθέσουμε τὴν ἀναλήθειά της, ἔτσι ὥστε οἱ Ὁρθόδοξοι Χριστιανοὶ νὰ μὴν

παρασυρθοῦν ἀπό αὐτήν· ἐπίσης ἀνακαλύψαμε, ὅπως καί ἐκεῖνος, ὅτι τὰ μὴ Ὁρθόδοξα κείμενα, ὅταν παρουσιάζουν πραγματικές ἐμπειρίες καί ὄχι ἀπλῶς καί μόνον ἐρμηνεῖς καί ἀπόψεις, συχνά παρέχουν ἐκπληκτικές ἐπιδεδαιώσεις τῶν Ὁρθόδοξων ἀληθειῶν. Πρωταρχικός μας στόχος σέ αὐτό τό βιβλίον ἦταν νά καταδείξουμε τήν ὑπαρξη μίας ἀντίθεσης ὅσο λεπτομερῶς ἀπαιτεῖται, ὥστε νά ἐπισημάνουμε τήν πλήρη διαφορά ἀνάμεσα στήν Ὁρθόδοξη διδασκαλία καί τήν ἐμπειρία τῶν Ὁρθόδοξων ἀγίων ἀφενός, καί τήν ἀποκρυφιστική διδασκαλία καί τίς σύγχρονες ἐμπειρίες ἀφετέρου. Ἐάν εἶχαμε ἀπλῶς παρουσιάσει τήν Ὁρθόδοξη διδασκαλία χωρίς αὐτήν τήν ἀντίθεση, θά ἦταν πειστική γιά ἐλάχιστους ἐκτός ἀπό τούς ἤδη πεπεισμένους· τώρα ὁμως, ἴσως μερικοί ἀκόμα καί ἀπό ὅσους ἔχουν ἤδη διώσει παρόμοιες ἐμπειρίες στή σύγχρονη ἐποχή νά ἀντιληφθοῦν τήν τεράστια διαφορά ἀνάμεσα στή δική τους καί στή γνήσια πνευματική ἐμπειρία.

Παρόλα αὐτά, τό ἴδιο τό δεδομένο ὅτι ἓνα μεγάλο μέρος τοῦ βιβλίου ἀναφέρει ἐμπειρίες, τόσο Χριστιανικές ὅσο καί μὴ Χριστιανικές, σημαίνει ἐπίσης ὅτι τό βιβλίον δέν παρουσιάζει ἀπλῶς καί μόνον τή διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς, ἀλλά καί τίς προσωπικές ἐρμηνεῖς τοῦ συγγραφέα του σχετικά μέ τίς διάφορες αὐτές ἐμπειρίες. Ὅσον ἀφορᾷ τίς συγκεκριμένες ἐρμηνεῖς, φυσικά, ὑπάρχει χῶρος γιά μία βάσιμη διαφορά ἀπόψεων μεταξύ Ὁρθόδοξων Χριστιανῶν. Προσπαθήσαμε ὅσο τό δυνατόν περισσότερο νά παρουσιάσουμε αὐτές τίς ἐρμηνεῖς μέ ἓναν λιγότερο συστηματικό τρόπο, χωρίς νά προσπαθήσουμε νά τίς «ὀρίσουμε» μέ τόν ἴδιο τρόπο μέ τόν ὁποῖο μορεῖ νά ὀριστεῖ ἡ γενική διδασκαλία τῆς Ἐκκλη-

σίας περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς. Εἰδικότερα, ὅσον ἀφορᾷ τίς ἀπόκρυφες «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες καί τό «ἀστρικό πεδίο», ἀπλῶς τίς παρουσιάζουμε ὅπως τίς ἔχουν περιγράψει οἱ συμμετέχοντες σέ αὐτές, καί τίς συγκρίνουμε μέ παρόμοιες ἐμπειρίες στήν Ὁρθόδοξη γραμματεία, χωρίς νά προσπαθοῦμε νά ὀρίσουμε τήν ἀκριδή τους φύση· τίς ἀποδεχόμαστε, ὁμως, ὅχι ὡς ἀπλές παραισθήσεις, ἀλλά ὡς πραγματικές ἐμπειρίες κατά τίς ὁποῖες τά ἄτομα ἔρχονται σέ ἐπαφή μέ πραγματικές δαιμονικές δυνάμεις. Ἐξ κρίνει μόνος του ὁ ἀναγνώστης πόσο ἐπαρκής ἦταν αὐτή ἡ προσέγγιση.

Θά πρέπει νά γίνει φανερό ὅτι σέ καμιά περίπτωση τό διδλίο αὐτό δέν παρουσίασε τήν πλήρη Ὁρθόδοξη διδασκαλία περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς· ἀποτελεῖ μόνο μία εἰσαγωγή σέ αὐτήν. Στήν πραγματικότητα, ὡστόσο, δέν ὑπάρχει «πλήρης διδασκαλία» πάνω στό συγκεκριμένο θέμα, οὔτε καί Ὁρθόδοξοι «εἰδικοί». Ἐμεῖς πού ζοῦμε στή γῆ μετά θίας μποροῦμε ἀκόμα καί νά ἀρχίσουμε νά καταλαβαίνουμε τήν πραγματικότητά του πνευματικοῦ κόσμου μέχρι νά ἔρθουμε οἱ ἴδιοι νά κατοικήσουμε σέ αὐτόν. Εἶναι μία διαδικασία πού ἀρχίζει τώρα, στήν ἐπίγεια ζωή, ἀλλά τερματίζεται μόνον στήν αἰωνιότητα, ὅπως δηλώνει καί ὁ Ἀπόστολος Παῦλος: «βλέπομεν γάρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δέ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον» (Πρὸς Κορινθίους Α' 13:12).¹ Ὅμως οἱ Ὁρθόδοξοι πηγές τίς ὁποῖες χρησιμοποιήσαμε στό διδλίο, μᾶς δίνουν ἓνα βασικό περίγραμμα τῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας, καί αὐτό

1. «Τώρα βλέπομεν σάν σέ καθρέφτη ἀμυδρῶς, τότε ὁμως θά βλέπωμεν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον» (Πρὸς Κορινθίους Α' 13:12)

ἀρκεῖ γιά νά μάς παρακινήσει, ὅχι νά ἀποκτήσουμε μία ἀκριδῆ γνώση γιά κάτι πού εἶναι, σέ τελική ἀνάλυση, πέρα ἀπό ἐμᾶς, ἀλλά νά ἀρχίσουμε νά ἀγωνιζόμαστε γιά τήν κατάκτηση τῆς Οὐράνιας Βασιλείας, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τόν στόχο τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, καί γιά τήν ἀποφυγή τῶν δαιμονικῶν παγίδων, οἱ ὁποῖες εἶναι διασκορπισμένες παντοῦ στό δρόμο τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ Χριστοῦ ἀπό τόν ἐχθρό τῆς σωτηρίας μας. Ὁ ἄλλος κόσμος εἶναι πιό πραγματικός καί πιό κοντινός ἀπ' ὅσο συνήθως νομίζουμε· καί τό μονοπάτι γι' αὐτόν βρίσκεται ἀκριδῶς ἐδῶ μπροστά μας, στή ζωή τῆς ὑπακοῆς καί τῆς προσευχῆς πού ἡ Ἐκκλησία μας ἔχει παραδώσει ὡς τόν δρόμο πού ὁδηγεῖ στή σωτηρία. Τό διδλίο αὐτό ἀφιερώνεται καί ἀπευθύνεται σέ ὅλους ὅσοι ἐπιθυμοῦν νά ζήσουν μία τέτοια ζωή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑ

Τό σύγχρονο φαινόμενο τῶν «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν

Τό θέμα τῆς μετά θάνατον ζωῆς ἔχει, ἐντελῶς ξαφνικά, ἀποτελέσει ἀντικείμενο ἐκτεταμένου ἐνδιαφέροντος γιά τό πλατύ κοινό στό δυτικό κόσμο. Εἰδικότερα, τά τελευταῖα δύο χρόνια ἔχουν δημοσιευθεῖ ἀρκετά βιβλία πού διατείνονται ὅτι περιγράφουν «μεταθανάτιες ἐμπειρίες», καί φημισμένοι ἱατροί καί ἄλλοι ἐπιστήμονες εἴτε ἔχουν γράψει οἱ ἴδιοι αὐτά τά βιβλία εἴτε τοὺς ἔχουν προσφέρει τήν ὁλόθερμη ὑποστήριξή τους. Μία τέτοια περίπτωση ἀποτελεῖ ἡ παγκοσμίως γνωστή ἱατρός καί «εἰδική» ἐπὶ τῶν προβλημάτων πού σχετίζονται μέ τό θάνατο καί τήν ἐπιθανάτια ἀγώνία, Ἑλίζαμπεθ Κιοῦμπλερ-Ρός. Ἡ Ρός θεωρεῖ πῶς αὐτές οἱ ἔρευνες γιά τίς μεταθανάτιες ἐμπειρίες «θά διαφωτίσουν πολλούς ἀνθρώπους καί θά ἐπιβεβαιώσουν αὐτό πού ἔχουμε διδαχθεῖ ἐδῶ καί δύο χιλιάδες χρόνια – ὅτι δηλαδή ὑπάρχει ζωή μετά τό θάνατο».

Ὅλα αὐτά, φυσικά, συνιστοῦν μία ἀπότομη ἀλλαγή στήν ἕως τώρα ἐπικρατοῦσα ἀτμόσφαιρα στοὺς ἱατρικούς καί ἐπιστημονικούς κύκλους, οἱ ὁποῖοι γενικά θεωροῦσαν τό θέμα τοῦ θανάτου «ταμπού» καί ἐξοστράκιζαν ὅποιαδήποτε ἰδέα σχετικά μέ τήν μετά θάνατον ἐπιβίωση στή σφαῖρα τοῦ φανταστικοῦ ἢ τῆς δεισιδαιμονίας ἢ, στήν καλύτερη περίπτωση,

τὴν ἀντιμετώπιζαν ὡς προσωπικὴ πεποίθηση ἢ ὁποία στερεῖται ἀντικειμενικῶν ἀποδείξεων.

Ἡ ἐξωτερικὴ αἰτία αὐτῆς τῆς ξαφνικῆς ἀλλαγῆς ἀπόψεων εἶναι ἀπλή: νέες τεχνικὲς ἐπαναφορᾶς στὴ ζωὴ τῶν «κλινικῶς νεκρῶν» - συγκεκριμένα, μέ διέγερση τῆς καρδιᾶς ὅταν αὐτὴ ἔχει πάψει νὰ χτυπᾷ - χρησιμοποιοῦνται εὐρέως τὰ τελευταῖα χρόνια. Ἔτσι, πολλοὶ ἄνθρωποι κλινικῶς «νεκροί», δηλαδή χωρὶς σφυγμὸ ἢ καρδιακοὺς παλμούς, ἔχουν ἐπανελθεῖ στὴ ζωὴ καὶ ἓνα μεγάλο ποσοστὸ ἀπὸ αὐτοὺς, ἐφόσον τὸ σχετικὸ ταμπού καθὼς καὶ ὁ φόβος μήπως θεωρηθοῦν «τρελοί» ἔχουν σταδιακὰ ἐκλείψει, μιλοῦν τώρα ἀνοιχτὰ γιὰ τὴν ἐμπειρία τους.

Ὅμως, μᾶς ἐνδιαφέρει κυρίως ἡ βαθύτερη αἰτία τῆς ἀλλαγῆς ὅπως καὶ ἡ «ἰδεολογία» της: γιὰ ποιό λόγο αὐτὸ τὸ φαινόμενο ἔχει ξαφνικά τέτοια τεράστια ἀπήχηση στὸν κόσμον καὶ δάσει ποιᾶς θρησκευτικῆς ἢ φιλοσοφικῆς ἄποψης γίνεται γενικῶς κατανοητό; Ἀποτελεῖ ἤδη ἓνα ἀπὸ τὰ «σημεῖα τῶν καιρῶν», σύμπτωμα τοῦ θρησκευτικοῦ ἐνδιαφέροντός τῆς ἐποχῆς μας; ποιά εἶναι λοιπὸν ἡ σημασία του; Θὰ ἐπανεέλθουμε σὲ αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα, ἀφοῦ πρῶτα ἐξετάσουμε πῶς προσεκτικὰ τὸ ἴδιο τὸ φαινόμενο.

Πρῶτα, ὅμως, πρέπει νὰ διερωτηθοῦμε: σὲ ποιὰ δάση θὰ ἐξετάσουμε τὸ συγκεκριμένο φαινόμενο; Αὐτοὶ οἱ ἴδιοι πού τὸ περιγράφουν δέ διαθέτουν κάποια σαφὴ ἐρμηνεῖα του ἀλλὰ συχνὰ τὴν ἀναζητοῦν σὲ ἀποκρυφιστικὰ ἢ πνευματιστικὰ κείμενα. Μερικοὶ θρησκευόμενοι ἄνθρωποι, ὅπως καὶ μερικοὶ ἐπιστήμονες, διαισθανόμενοι μία ἀπειλή γιὰ τίς καθιερωμένες πεποιθήσεις τους, ἀπλῶς ἀπορρίπτουν τίς ἐμπειρίες, ὅπως αὐτὲς περιγράφονται, καὶ συνήθως τίς ὑποβιάζουν στὸν χῶρον τῶν «παραισθήσεων». Ἔτσι ἐνεργοῦν μερικοὶ Προτε-

στάντες οἱ ὅποιοι πιστεύουν εἴτε ὅτι ἡ ψυχὴ θρίσκειται σέ κατάσταση ἀσυνειδησίας μετὰ τό θάνατο εἴτε ὅτι πηγαίνει ἀμέσως νά θρεθεῖ «μέ τό Χριστό»· παρομοίως, οἱ θεωρητικοί ἄθεοι ἀπορρίπτουν ἀκόμα καί τήν ἰδέα ὅτι ἡ ψυχὴ ἐπιζεῖ μετὰ τό θάνατο, ὅποιαδήποτε ἀποδεικτικά στοιχεῖα κι ἄν τούς παρουσιαστοῦν. Τέτοιες ἐμπειρίες ὅμως δέν μποροῦν νά ἐξηγηθοῦν ἀπλῶς καί μόνον μέ τό νά τίς ἀπορρίπτουμε· πρέπει νά γίνουν σωστά κατανοητές, τόσο ὅσον ἀφορᾷ τήν ἴδια τή φύση τους, ὅσο καί μέσα στό συνολικό πλαίσιο γνώσης σχετικά μέ τήν πορεία τῆς ψυχῆς μετὰ τό θάνατο.

Δυστυχῶς, μερικοί Ὁρθόδοξοι Χριστιανοί ἐπίσης, κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση κάποιων σύγχρονων ὑλιστικῶν ιδεῶν, ὅπως αὐτές ἔχουν ἐμφιλοχωρήσει μέσα στόν Προτεστантиσμό καί τό Ρωμαιοκαθολικισμό, καταλήγουν νά ἔχουν μᾶλλον ἀσαφεῖς καί ἀόριστες ἀπόψεις γιά τή μετὰ θάνατον ζωή. Ὁ συγγραφέας ἑνός ἀπό τά καινούρια διβλία πού πραγματεύονται τίς μεταθανάτιες ἐμπειρίες¹, ζήτησε τή γνώμη διάφορων «ἐκπροσώπων θρησκευτικῶν δογμάτων» σχετικά μέ τήν κατάσταση τῆς ψυχῆς μετὰ τό θάνατο. Ἔτσι λοιπόν, ἀπευθύνθηκε σέ ἕναν ἱερέα τῆς ἐλληνορθόδοξης Ἀρχιεπισκοπῆς, ὁ ὅποιος ἐξέφρασε μία πολύ γενική γνώμη σχετικά μέ τήν ὑπαρξή παραδείσου καί κόλασης, τοῦ εἶπε, ὅμως, ὅτι ἡ Ὁρθοδοξία δέν ἔχει «καμιά συγκεκριμένη ἀποψη γιά τό πῶς εἶναι ἡ μετὰ θάνατον ζωή». Ἔτσι, τό μόνο πού μποροῦσε νά συμπεράνει ὁ συγγραφέας ἦταν ὅτι «ἡ ἀποψη τῆς ἐλληνικῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας γιά τή μετὰ θάνατον ζωή δέν εἶναι σαφής»².

1. David R. Wheeler, *Journey to the Other Side*, Ace Books, Νέα Ὑόρκη 1977.

2. Στό ἴδιο, σελ. 130.

Φυσικά, ἰσχύει τὸ ἀντίθετο: ὁ Ὁρθόδοξος Χριστιανισμός διαθέτει μία ἀρκετὰ συγκεκριμένη διδασκαλία καὶ ἄποψη γιὰ τὴ μετὰ θάνατον ζωή, ἡ ὁποία ξεκινᾷ ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἴδια τὴ στιγμή τοῦ θανάτου. Αὐτὴ ἡ διδασκαλία ἐμπεριέχεται στὴν Ἁγία Γραφή, ἐρμηνευμένη μέσα στοῦ συνολικό πλαίσιο τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας, στὰ κείμενα τῶν ἁγίων Πατέρων καί, εἰδικά ὅσον ἀφορᾷ τίς συγκεκριμένες ἐμπειρίες τῆς ψυχῆς μετὰ τὸ θάνατο, σέ πολλοὺς Βίους Ἁγίων καί ἀνθολογίες προσωπικῶν ἐμπειριῶν αὐτοῦ τοῦ εἵδους. Γιὰ παράδειγμα, ὁλόκληρο τὸ τέταρτο βιβλίο τῶν Διαλόγων τοῦ ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου, Πάπα Ρώμης (604), εἶναι ἀφιερωμένο στοῦ θέμα αὐτό. Στίς μέρες μας, κυκλοφόρησε στὰ Ἀγγλικά μία ἀνθολογία τέτοιων ἐμπειριῶν οἱ ὁποῖες συγκεντρώθηκαν τόσο ἀπὸ πολὺ παλαιούς Βίους Ἁγίων ὅσο καί ἀπὸ πιὸ πρόσφατες διηγήσεις.³ Πρόσφατα ἐπίσης, ἐπανεκδόθηκε σέ ἀγγλικὴ μετάφραση ἓνα ἀξιόλογο κείμενο πού γράφτηκε στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα ἀπὸ κάποιον πού ἐπανῆλθε στὴ ζωὴ ἀφοῦ παρέμεινε νεκρὸς ἐπὶ 36 ὥρες.⁴

Ἔτσι λοιπόν, ὁ Ὁρθόδοξος Χριστιανὸς ἔχει στὴ διάθεσή του μία πολὺ πλούσια γραμματεία, ἡ ὁποία τοῦ παρέχει τὴ δυνατότητα νὰ κατανοήσῃ τίς νέες «μεταθανάτιες ἐμπειρίες» καί νὰ τίς ἀξιολογήσῃ ὑπὸ τὸ φῶς ὁλόκληρης τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας γιὰ τὴ μετὰ θάνατον ζωή.

3. *Eternal Mysteries Beyond the Grave*, Jordanville, Νέα Ὑόρκη 1968.

4. K. Uekskuell, «Unbelievable for Many but Actually a True Occurrence», *Orthodox Life*, Ἰούλιος - Αὐγουστος 1976. Το περιστατικό αὐτὸ περιέχεται μέ τὴν ὀνομασία «Ἐνα ἀπίστευτο καί ὅμως ἀληθινὸ γεγονός» στοῦ βιβλίου *Ἀπίστευτα καί ὅμως Ἀληθινά*, Ἑκδ. «Ὁρθόδοξος Κυψέλη», Θεσσαλονίκη 1985. Οἱ ἀπλές παραπομπές πού θὰ ἀκολουθήσουν ἀναφέρονται στίς ἀμερικανικὲς ἐκδόσεις, καί οἱ ἐντὸς παρενθέσεων στίς ἐλληνικὲς.

Στή σημερινή ἐποχή, τό βιβλίο πού ἔχει ἐξάψει τό ἐνδιαφέρον γιά τό θέμα αὐτό γράφτηκε ἀπό τό Ραίημοντ Μούντυ, ἕνα νεαρό ψυχίατρο ἀπό τίς νότιες Ἡνωμένες Πολιτεῖες, καί κυκλοφόρησε τό Νοέμβριο τοῦ 1975.⁵ Τότε ὁ Μούντυ δέ γνώριζε ἐάν ὑπῆρχαν ὁποιοσδήποτε ἄλλες μελέτες ἢ βιβλιογραφία σχετικά μέ τή μετά θάνατον ζωή, ὅμως ἀκόμα καί τήν περίοδο πού τυπωνόταν τό βιβλίο ἔγινε φανερό ὅτι εἶχε ἤδη ἐκδηλωθεῖ ἔντονο σχετικό ἐνδιαφέρον καί εἶχαν ἤδη γραφτεῖ πολλά γιά τό θέμα. Ἡ σαρωτική ἐπιτυχία τοῦ βιβλίου, τό ὁποῖο πούλησε πάνω ἀπό δύο ἑκατομμύρια ἀντίτυπα, ἔφερε τίς ἐμπειρίες τῶν ἀνθρώπων πού πέθαιναν στό φῶς μίας ἐκτεταμένης δημοσιότητας καί ἀπό τότε κυκλοφόρησαν ἀρκετά βιβλία καί ἄρθρα σχετικά μέ «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες. Ἀνάμεσα στά πιά σημαντικά εἶναι τά ἄρθρα καί τό βιβλίο τῆς Δρος Ἐλίζαμπεθ Κιοῦμπλερ Ρός, τά εὐρήματα τῆς ὁποίας συμφωνοῦν ἀπολύτως μέ τοῦ Δρος Μούντυ, καθώς καί οἱ ἐπιστημονικές μελέτες τῶν ἱατρῶν Ὅσις καί Χάραλντσον. Ὁ ἴδιος ὁ Δρ. Μούντυ ἔχει γράψει ἕνα δεύτερο βιβλίο, πού ἀποτελεῖ συνέχεια τοῦ πρώτου⁶, μέ συμπληρωματικό ὕλικό καί περαιτέρω συλλογισμούς ἐπὶ τοῦ θέματος. Τά εὐρήματα αὐτῶν καί ἄλλων νέων βιβλίων, τά ὁποῖα ὅλα βασικά συμφωνοῦν μεταξύ τους ὅσον ἀφορᾷ τά ἐξεταζόμενα φαινόμενα, θά συζητηθοῦν στή συνέχεια.

5. Dr. Raymond A. Moody, Jr., *Life After Life*, Mockingbird Books, Atlanta 1975. Ἑλληνική ἐκδοση: Ραίημοντ Μούντυ, *Ἡ ζωή μετά τό σωματικό θάνατο*, μτφρ. Γιώργου Κριμπᾶ, Ἐκδ. Μπουκουμάνη, 6^η ἐκδ., Ἀθήνα 1977. Οἱ ἀπλές παραπομπές πού θά ἀκολουθήσουν ἀναφέρονται στίς ἀμερικανικές ἐκδόσεις, καί οἱ ἐντός παρενθέσεων στίς ἑλληνικές.

6. Dr. Raymond A. Moody, Jr., *Reflections on Life After Life*, A Bantam-Mockingbird Book 1977.

Θά ξεκινήσουμε ἐξετάζοντας τό πρῶτο βιβλίο τοῦ Δρος Μούντυ, τό ὁποῖο ἀποτελεῖ μία ἀρκετά ἀντικειμενική καί συστηματική προσέγγιση τοῦ ὅλου θέματος.

Ὁ Δρ. Μούντυ, μέσα σέ μία δεκαετία, συγκέντρωσε τίς προσωπικές μαρτυρίες περίπου 150 ἀτόμων οἱ ὁποῖοι εἴτε εἶχαν οἱ ἴδιοι πεθάνει ἢ φθάσει στό κατώφλι του θανάτου, εἴτε τοῦ διηγήθηκαν τίς ἐμπειρίες πού εἶχαν ἄλλοι τή στιγμή πού πέθαιναν· ἀπό τά 150 ἄτομα, ὁ Δρ. Μούντυ ἐπικεντρώθηκε σέ περίπου πενήντα, μέ τά ὁποῖα διεξήγαγε λεπτομερεῖς συνεντεύξεις. Προσπαθεῖ νά εἶναι ἀντικειμενικός στήν παρουσίαση αὐτῶν τῶν ἀποδεικτικῶν στοιχείων, ἄν καί παραδέχεται ὅτι τό βιβλίο «ἀντανακλᾷ, φυσικά, τό δάθος τῶν ἀπόψεων καί προκαταλήψεων τοῦ συγγραφέα του»⁷, ὁ ὁποῖος στό θρήσκευμα εἶναι μεθοδιστής προτεστάντης μέ μᾶλλον φιλελεύθερες ἀπόψεις. Καί πράγματι, τό βιβλίο, ἐάν ὑποτεθεῖ ὅτι ἀποτελεῖ μία ἀντικειμενική μελέτη τῶν «μεταθανάτιων» φαινομένων, παρουσιάζει ὁρισμένα μειονεκτήματα.

Πρῶτον, ὁ συγγραφέας δέν παρουσιάζει οὔτε μία ὀλοκληρωμένη ἐμπειρία θανάτου ἀπό τήν ἀρχή μέχρι τό τέλος, ἀλλά παραθέτει μόνον ἀποσπάσματα, συνήθως πολύ σύντομα, πού ἀντιπροσωπεύουν καθένα ἀπό τά δεκαπέντε ξεχωριστά στοιχεία τά ὁποῖα σχηματίζουν τό «μοντέλο» του γιά τήν «πλήρη» ἐμπειρία θανάτου. Ὅμως, στήν πραγματικότητα, οἱ ἐμπειρίες τῶν ἀνθρώπων πού πεθαίνουν, ὅπως περιγράφονται σέ αὐτό καί σέ ἄλλα μεταγενέστερα βιβλία, συχνά διαφέρουν τόσο πολύ μεταξύ τους στίς λεπτομέρειες, ὥστε μοιάζει στήν καλύτερη περίπτωση πρόωρη ἡ ἀπόπειρα νά προσπαθήσει κανεῖς νά τίς συμπεριλάβει ὅλες σέ ἓνα «μοντέλο». Τό

7. Moody, *Life After Life*, σελ.9 (15).

«μοντέλο» τοῦ Δρος Μούντυ φαίνεται σέ κάποια σημεῖα τεχνητό καί βεδισμένο, παρότι αὐτό, φυσικά, δέν ὑποδαθμίζει τήν ἀξία τῶν καθαυτο μαρτυριῶν τίς ὁποῖες παραθέτει.

Δεύτερον, ὁ συγγραφέας ἔχει συνενώσει δύο ἀρκετά διαφορετικές κατηγορίες ἐμπειριῶν: καθαυτό ἐμπειρίες «κλινικοῦ θανάτου» καί ἐμπειρίες «στό κατώφλι του θανάτου». Ὁ συγγραφέας ἀναγνωρίζει τή διαφορά πού ὑπάρχει μεταξύ τους, ἀλλά ἰσχυρίζεται ὅτι «οἱ περιπτώσεις τῆς δεύτερης κατηγορίας μᾶλλον ἀποτελοῦν προέκταση ἐκείνων τῆς πρώτης»⁸ καί γι' αὐτό θά πρέπει νά μελετηθοῦν μαζί. Σέ περιπτώσεις ἐμπειριῶν οἱ ὁποῖες ξεκινοῦν πρὶν τό θάνατο καί καταλήγουν στήν ἐμπειρία του ἴδιου τοῦ θανάτου, ἀσχέτως τοῦ ἐάν ἢ ὄχι τό πρόσωπο ἐπανέρχεται στή ζωή, ὑπάρχει ὄντως ἓνα «συνεχές» ἐμπειρίας· ὅμως ἀρκετές ἀπό τίς ἐμπειρίες πού περιγράφει, ὅπως ἡ ταχεία χρονολογική ἀνάκληση τῶν γεγονότων τῆς ζωῆς ἐνός ἀνθρώπου, ὅταν κινδυνεύει νά πνιγεῖ, ἡ ἐμπειρία τῆς εἰσόδου σέ ἓνα «τοῦνελ», ὅταν τοῦ χορηγηθεῖ ἀναισθητικό ὅπως ὁ αἰθέρας, ἀποτελοῦν ἐμπειρίες ἀρκετά συνηθισμένες ἀνάμεσα σέ ἀνθρώπους πού δέν ἔχουν ποτέ διώσει «κλινικό θάνατο», καί ἐπομένως, ἴσως ἀνήκουν στό «μοντέλο» κάποιας γενικότερης ἐμπειρίας καί συναντῶνται μόνο συμπτωματικά στήν ἐμπειρία τοῦ ἀνθρώπου πού πεθαίνει. Μερικά ἀπό τά διδῖλια πού κυκλοφοροῦν σήμερα εἶναι ἀκόμα λιγότερο ἐπιλεκτικά ὡς πρὸς τίς ἐμπειρίες πού καταγράφουν, συμπεριλαμβάνοντας «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες, γενικῶς, μαζί μέ τίς καθαυτό ἐμπειρίες θανάτου καί ἐπιθανάτιας ἀγωνίας.

Τρίτον, τό ἴδιο τό γεγονός ὅτι ὁ συγγραφέας προσεγγίζει

8. Στό ἴδιο, σελ.20 (29)

τέτοια φαινόμενα «ἐπιστημονικά», χωρίς νά διαθέτει ἐκ τῶν προτέρων σαφή ἀντίληψη γιά τό τί πραγματικά συμβαίνει στήν ψυχή μετά τό θάνατο, τόν ἐκθέτει σέ πολλές συγχύσεις καί παρανοήσεις σχετικά μέ τή «μεταθανάτια» ἐμπειρία, οἱ ὁποῖες δέν μποροῦν ποτέ νά ἀποφευχθοῦν μέ μία ἀπλή συλλογή κάποιων περιγραφῶν της· αὐτοί οἱ ἴδιοι πού τήν περιγράφουν ἀναπόφευκτα προσθέτουν τίς δικές τους ἐρμηνεῖς. Ἀκόμα καί ὁ συγγραφέας παραδέχεται ὅτι στήν πραγματικότητα εἶναι ἀδύνατο νά μελετήσῃ κανεῖς τό θέμα «ἐπιστημονικά» καί μάλιστα ἀναζητᾷ μία ἐξήγηση σέ παράλληλες ἐμπειρίες πού περιγράφονται σέ ἀποκρυφιστικά κείμενα, ὅπως αὐτά τοῦ Σδέντενμποργκ καί τῆς *Θιβετιανῆς Βίβλου τῶν Νεκρῶν*, σημειώνοντας ὅτι προτίθεται τώρα νά μελετήσῃ πιά προσεκτικά τήν «τεράστια βιβλιογραφία πάνω στά παραφυσικά καί μυστηριώδη φαινόμενα», ἔτσι ὥστε νά κατανοήσῃ βαθύτερα τά γεγονότα πού ἔχει μελετήσῃ.⁹

Ἐξαιτίας ὅλων αὐτῶν τῶν παραγόντων δέ θά πρέπει νά προσδοκοῦμε πολλά ἀπό τό συγκεκριμένο βιβλίον καθώς καί ἀπό ἄλλα παρόμοια, ἀφοῦ ἀδυνατοῦν νά μᾶς παράσχουν μία περιγραφή τῆς μεταθανάτιας κατάστασης τῆς ψυχῆς, πού νά χαρακτηρίζεται ἀπό πληρότητα καί ἐσωτερική συνοχή. Ὑπολείπεται, ὥστόσο, ἕνας ἐκανοποιητικός ἀριθμός πραγματικῶν ἐμπειριῶν κλινικοῦ θανάτου τόσο σέ αὐτό ὅσο καί σέ ἄλλα καινούρια βιβλία, πού τά καθιστᾷ ἄξια ἰδιαίτερης προσοχῆς, ἐάν μάλιστα λάβουμε ὑπόψιν ὅτι μερικοί ἄνθρωποι ἤδη ἐρμηνεύουν αὐτές τίς ἐμπειρίες κατά τρόπο ἐχθρικό πρὸς τήν παραδοσιακή χριστιανική ἄποψη

9. Στό ἴδιο, σελ.9 (15).

γιά τή μετά θάνατον ζωή, θέλοντας νά «διαψεύσουν» τήν ὑπαρξή εἴτε τοῦ παραδείσου εἴτε – κυρίως – τῆς κόλασης. Σέ ποιά δάση λοιπόν, πρέπει νά ἐρμηνεύσουμε αὐτές τίς ἐμπειρίες;

Τά δεκαπέντε στοιχεῖα πού περιγράφει ὁ Δρ. Μούντνυ ὡς στοιχεῖα τά ὁποῖα συνιστοῦν μία «πλήρη» ἐμπειρία θανάτου μποροῦν νά περιορισθοῦν, γιά νά διευκολύνουμε τή συζήτησή μας, σέ μερικά κύρια χαρακτηριστικά τῆς ἐμπειρίας, τά ὁποῖα θά παρουσιάσουμε ἀμέσως παρακάτω καί θά τά συγκρίνουμε μέ τά χαρακτηριστικά ἀντίστοιχων ἐμπειριῶν πού συναντοῦμε στήν Ὁρθόδοξη γραμματεία.

Ἡ «ἐξωσωματική» ἐμπειρία.

Τό πρῶτο πράγμα πού συμβαίνει σέ ἕναν ἄνθρωπο πού ἔχει πεθάνει, σύμφωνα μέ αὐτές τίς περιγραφές, εἶναι ὅτι ἀφήνει τό σῶμα του καί ὑπάρχει τελείως χωριστά ἀπό αὐτό, χωρίς οὔτε μία στιγμή νά χάνει τή συνείδησή του. Συχνά, μπορεῖ νά παρατηρεῖ τά πάντα γύρω του, ἀκόμα καί αὐτό τό ἴδιο του τό νεκρό σῶμα καί τίς προσπάθειες ἄλλων ἀνθρώπων νά τό ἐπαναφέρουν στή ζωή. Αἰσθάνεται μία ἀνώδυνη ζεστασιά καί γαλήνη, σάν νά «πλέει» ἢ νά «αἰωρεῖται»· εἶναι τελείως ἀνίκανος νά ἐπιδράσει στό περιβάλλον του μέ τήν ὁμιλία ἢ τήν ἀφή κι ἔτσι συχνά νιώθει μία ἔντονη «μωναξιά»· οἱ λειτουργίες τῆς σκέψης του συνήθως γίνονται πολύ πιό γρήγορες ἀπ' ὅ,τι ὅταν ἦταν μέσα στό σῶμα. Παραθέτουμε πιό κάτω μερικά σύντομα ἀποσπάσματα ἀπό αὐτές τίς ἐμπειρίες:

«Ἡ μέρα ἦταν πολύ κρύα, ὥστόσο ἐγώ ὅσο ἔπλεα στό ἀπόλυτο ἐκεῖνο κενό, ἔνιωθα μία ζεστασιά καί ἕνα αἶσθη-

μα τόσο εὐχάριστο, πού δέν τό εἶχα ξαναδοκιμάσει ποτέ ὡς τότε... Θυμᾶμαι πώς σκεφτόμουν: θά πρέπει νά ἔχω πεθάνει».¹⁰

«Ἀρχισα νά νιώθω τά πιό ὑπέροχα συναισθήματα. Ἦταν γαλήνη, ἡρεμία, χαλάρωση».¹¹

«Τούς ἔδλεπα νά ἀγωνίζονται νά μέ ξαναζωντανέψουν. Ἦταν κάτι παράξενο σ' ἀλήθεια. Δέν ἤμουν πολύ ψηλά, ἀλλά ἔνιωθα σάν νά θρίσκομαι πάνω σ' ἓνα δάθρο, μά ὄχι πολύ ψηλότερα ἀπ' τούς ἄλλους. Προσπαθοῦσα νά τούς μιλήσω, μά κανεῖς δέ μέ ἄκουγε, κανεῖς δέ μοῦ ἔδινε προσοχή».¹²

«Ἀπό παντοῦ ἔδλεπα κόσμο νά τρέχει στόν τόπο τοῦ δυστυχήματος... καθώς μέ πλησίασαν, ἔκανα νά παραμερίσω γιά νά μή μέ τσαλαπατήσουν. Μά δέ χρειάστηκε, γιατί μέ μεγάλη μου κατάπληξη εἶδα πώς περνοῦσαν μέσα ἀπό τό σῶμα μου!»¹³

«Δέν μποροῦσα ν' ἀγγίξω τίποτα, οὔτε κι ἦταν δυνατό νά ἐπικοινωνήσω μέ κανένα γύρω μου. Ἦνιωθα ἓνα αἶσθημα μοναξιᾶς, ἓνα αἶσθημα ἀπόλυτης ἐρημιᾶς. Ἦξερα πώς ἤμουν μόνος, ὁλομόναχος».¹⁴

Μερικές φορές ὑπάρχει κάποια ἐντυπωσιακή «ἀντικειμενική ἀπόδειξη» ὅτι ἓνας ἄνθρωπος πράγματι θρίσκεται ἔξω ἀπό τό σῶμα του ἐκείνη τήν ὥρα, ὅπως στίς περιπτώσεις στίς ὁποῖες εἶναι σέ θέση νά ἐπαναλάβει συζητήσεις πού ἔγιναν ἢ νά δώσει ἀκριβεῖς λεπτομέρειες γιά γεγονότα πού συνέβη-

10. Στό ἴδιο, σελ. 27 (40).

11. Στό ἴδιο, σελ. 27 (40).

12. Στό ἴδιο, σελ. 37 (51).

13. Στό ἴδιο, σελ. 37 (52).

14. Στό ἴδιο, σελ. 43 (60).

σαν, ἀκόμα καί σέ διπλανά δωμάτια ἢ καί μακρύτερα, ἐνόσω αὐτός ἦταν «νεκρός». Ἀνάμεσα σέ ἄλλα παρόμοια παραδείγματα, ἡ Δρ.Κιοῦμπλερ-Ρός ἀναφέρει τήν ἀξιοσημείωτη περίπτωση μίας τυφλῆς γυναικας ἡ ὁποία «εἶδε» καί ἀργότερα περιέγραψε μέ ἀκριβεία τά πάντα μέσα στό δωμάτιο ὅπου «πέθανε», παρότι ὅταν ἐπανῆλθε στή ζωή ἦταν καί πάλι τυφλή – μία ἐντυπωσιακή ἔνδειξη γιά τό ὅτι δέν εἶναι τό μάτι πού βλέπει οὔτε ὁ ἐγκέφαλος πού σκέφτεται, ἀφοῦ οἱ διανοητικές λειτουργίες ἐπιταχύνονται μετά τό θάνατο· εἶναι ἡ ψυχή πού ἐπιτελεῖ αὐτές τίς λειτουργίες μέσω τῶν σωματικῶν ὀργάνων γιά ὅσο διάστημα τό σῶμα εἶναι ζωντανό, ἀλλά μέ τή δική της καί μόνο δύναμη ὅταν τό σῶμα εἶναι νεκρό.¹⁵

Τίποτα ἀπό τά παραπάνω δέ θά πρέπει νά φαίνεται παράξενο σέ ἕναν Ὁρθόδοξο Χριστιανό· ἡ ἐμπειρία πού περιγράφηκε ἐδῶ εἶναι αὐτό πού γνωρίζουν οἱ Χριστιανοί ὡς χωρισμό τῆς ψυχῆς ἀπό τό σῶμα κατά τή στιγμή τοῦ θανάτου. Εἶναι χαρακτηριστικό δείγμα τῆς ἀπιστίας πού ἐπικρατεῖ στήν ἐποχή μας τό ὅτι αὐτοί οἱ ἄνθρωποι σπανίως χρησιμοποιοῦν τό Χριστιανικό λεξιλόγιο ἢ συνειδητοποιοῦν ὅτι εἶναι ἡ ψυχή τους πού ἔχει ἐλευθερωθεῖ ἀπό τό σῶμα καί τώρα διώνει τά πάντα· συνήθως εἶναι ἀπλῶς σασιτισμένοι ἀπό τή νέα κατάσταση στήν ὁποία βρέθηκαν.

Ἡ περιγραφή μίας παρόμοιας μεταθανάτιας ἐμπειρίας¹⁶ γράφτηκε ἀπό ἕναν τέτοιον ἄνθρωπο: ἕνα βαπτισμένο Ὁρθόδοξο Χριστιανό ὁ ὁποῖος, ἀκολουθώντας τό πνεῦμα

15. Dr. Elizabeth Kubler-Ross, «Death Does Not Exist», *The Co-Evolution Quarterly*, Καλοκαίρι 1977, σελ. 103-4.

16. Βλ. ὑποσημ. ἄρ. 4.

τοῦ τέλους τοῦ 19ου αἰώνα, παρέμενε ἀδιάφορος πρός τίς ἀλήθειες τῆς δικῆς του Πίστης καί μάλιστα δέν πίστευε στήν ὑπαρξή τῆς μετά θάνατον ζωῆς. Ἡ ἐμπειρία του, πρίν ἀπό ἑκατό¹⁷ περίπου χρόνια, ἔχει πολύ σημαντική ἀξία γιά ἐμᾶς σήμερα, καί μοιάζει νά εἶναι ἀκόμα καί ἔργο τῆς Θείας Πρόνοιας, λαμβανομένων ὑπόψη τῶν καινούριων μεταθανάτιων ἐμπειριῶν τῆς ἐποχῆς μας, ἀφοῦ ἀποτελεῖ μία μοναδική πλήρη ἐμπειρία τοῦ τί συμβαίνει στήν ψυχή μετά τό θάνατο καί προχωρᾷ πολύ πιά πέρα ἀπό τίς σύντομες καί ἀποσπασματικές ἐμπειρίες πού περιγράφονται στά νέα βιβλία. Ἡ ἐμπειρία αὕτη διώθηκε ἀπό ἕναν εὐαίσθητο ἄνθρωπο ὁ ὁποῖος, ξεκινώντας ὡς ἄπιστος, σύμφωνα μέ τό σύγχρονο πνεῦμα, κατέληξε νά ἀναγνωρίσει τίς ἀλήθειες τῆς Ὁρθοδοξίας σέ τέτοιο βαθμό πού τελείωσε τή ζωή του ὡς μοναχός. Τό μικρό αὐτό βιβλίό μπορεῖ πράγματι νά χρησιμεύσει ὡς «πρότυπο» δάσει τοῦ ὁποίου νά ἀξιολογήσουμε τίς νέες ἐμπειρίες. Ἐχει ἐγκριθεῖ ἀπό ἕναν ἀπό τούς κορυφαίους Ὁρθόδοξους ἐκδότες ἱεραποστολικῶν ἔργων τῶν ἀρχῶν τοῦ 20ου αἰῶνα, τόν Ἀρχιεπίσκοπο Νίκωνα τῆς Βολογδᾶ.

Ἀφοῦ περιγράφει τήν τελική ἐπιθανάτια ἀγωνία του καί τό φοβερό δάρος πού τόν πίεζε πρός τά κάτω, ὁ συγγραφέας αὐτοῦ τοῦ περιστατικοῦ διηγεῖται:

«Ξαφνικά κατάλαβα ὅτι δέν αἰσθάνομαι πιά αὐτήν τήν ἔλξη. Ὕνοιξα τά μάτια μου. Στή μνήμη μου ἀποτυπώθηκαν μέ ὅλες τίς λεπτομέρειες ὅλα αὐτά πού εἶδα ἐκείνη τή στιγμή.

»Εἶδα ὅτι στέκομαι μόνος μου στή μέση τοῦ δωματίου. Στά δεξιά μου εἶδα τό προσωπικό τοῦ νοσοκομείου πού μαζεύτηκε γύρω ἀπό τό κρεβάτι μου, σχηματίζοντας ἡμικύ-

17. Ὅγδόντα στό πρωτότυπο.

κλιο... αὐτό μοῦ φάνηκε περίεργο. Ἐκεῖ πού στεκόταν αὐτή ἡ ομάδα ἀνθρώπων ἦταν τό κρεβάτι μου. Ποιό πρᾶγμα τώρα τραβοῦσε τήν προσοχή τους, τί κοίταζαν αὐτοί, ἂν ἐγώ τώρα δέν ἤμουν ἐκεῖ, ἀλλά στεκόμουν στή μέση τοῦ δωματίου;

»Πλησίασα καί κοίταξα ἐκεῖ ὅπου κοιτοῦσαν ὅλοι αὐτοί οἱ ἄνθρωποι: ἐκεῖ πάνω στό κρεβάτι θρυσκόμεν ἐγώ.

»Δέ φοβήθηκα ὅταν εἶδα τόν ἑαυτό μου, ἀποροῦσα ὅμως, πῶς εἶναι δυνατό νά γίνεται κάτι τέτοιο! Αἰσθανόμουν ὅτι εἶμαι ἐδῶ, ἀλλά καί ἐκεῖ συγχρόνως...

»Ἦθελα μέ τό δεξιό μου χέρι νά πιάσω τό ἄριστερό. Τό ἕνα χέρι πέρασε μέσα ἀπό τό ἄλλο. Προσπάθησα νά πιάσω μέ τά χέρια τη μέση μου, καί πάλι τά χέρια μου πέρασαν μέσα ἀπό τό σῶμα μου σάν νά ὑπῆρχε στή θέση του ἕνα κενό... Φώναξα τό γιατρό. Ὅμως ἡ ἀτμόσφαιρα γύρω μου ἦταν ἤδη τελείως διαφορετική: δέν μπορούσε καν νά μεταδώσει τή φωνή μου. Κατάλαβα τότε τόν πλήρη ἀποχωρισμό μου ἀπό τό περιβάλλον, τήν παράξενη μοναξιά μου καί μέ ἔπιασε πανικός. Ἦταν πραγματικά φρικτή αὐτή ἡ παράξενη μοναξιά μου...

»Τόν κοίταξα καί τότε γιά πρώτη φορά σκέφτηκα ὅτι αὐτό πού μοῦ συνέβη, στή γλώσσα μας, στή γλώσσα τῶν ζωντανῶν ἀνθρώπων, ὀνομάζεται θάνατος! Ἡ σκέψη αὐτή μοῦ ἤλθε στό μυαλό, ἐπειδή τό σῶμα πού ἦταν ξαπλωμένο στό κρεβάτι φαινόταν σάν πτώμα...

»Στό νοῦ μας ἡ λέξη «θάνατος» συνδέεται ἀδιάρρηκτα μέ τόν ἀφανισμό καί μέ τό τέλος τῆς ζωῆς. Ἀλλά πῶς ἦταν δυνατόν, ἐγώ νά σκέφτομαι ὅτι πέθανα ὅταν, οὔτε γιά ἕνα λεπτό, δέν ἔχασα τήν αὐτοσυνειδησία μου, ὅταν αἰσθανόμουν τόν ἑαυτό μου ζωντανό καί εἶχα μάλιστα καί τήν ἱκανότητα νά ἀκούω, νά βλέπω, νά αἰσθάνομαι, νά κινοῦμαι, νά σκέφτομαι καί νά μιλάω;...

»Ἡ ἀποξένωση ἀπὸ τὸ περιβάλλον καὶ ὁ διχασμὸς τῆς προσωπικότητάς μου θὰ μποροῦσε νὰ μὲ κάνει νὰ ἐξημενεύσω τὸ συμβάν, ἂν πίστευα ὅτι ὑπάρχει ἡ ψυχὴ καὶ ἂν ἤμουν ἄνθρωπος θρησκευόμενος. Ὅμως τέτοιες προϋποθέσεις δέν ὑπῆρχαν. Μὲ ὀδηγοῦσαν μόνο οἱ αἰσθήσεις μου. Αὐτὴ ἡ αἴσθησις ὅτι εἶμαι ζωντανὸς ἦταν τόσο καθαρὴ, πού ὅλα τὰ παράξενα αὐτὰ φαινόμενα μοῦ προκαλοῦσαν ἐκπληξὴ καὶ μόνο. Δέν ἤμουν σέ θέσιν νὰ συνδέσω αὐτὸ πού αἰσθανόμουν μὲ τὴ συνηθισμένη ἀντίληψη περὶ θανάτου, δέν ἦταν δυνατόν, ἔχοντας πλήρη αὐτοσυνειδησία, νὰ σκέφτομαι πὼς δέν ὑπάρχω...

»Ὅταν ἀργότερα ἐνθυμῶμαι τὴν κατάστασι στὴν ὁποία βρέθηκα, ἔδλεπα ὅτι ὁ νοῦς μου λειτουργοῦσε τότε μὲ τόση δύναμι καὶ ταχύτητα...».¹⁸

Ἡ κατάστασι τῆς ψυχῆς κατὰ τὰ πρῶτα λεπτὰ μετὰ τὸ θάνατο δέν περιγράφεται μὲ τόσες λεπτομέρειες στὴ Χριστιανικὴ γραμματεία τῆς ἀρχαιότητος· ἐκεῖ ἡ ὅλη ἔμφασι δίνεται στίς πολὺ πιὸ ἐντυπωσιακὰς ἐμπειρίες πού ἀκολουθοῦν. Ἰσως μόνο στὴ σημερινὴ ἐποχὴ, στὴν ὁποία ἡ ταύτισις τῆς «ζωῆς» μὲ τὴ «ζωὴ μέσα στὸ σῶμα» ἔχει γίνεи τόσο πλήρης καὶ διάχυτη, θὰ περιμέναμε νὰ ἐκδηλώνεται τέτοιο ἐνδιαφέρον γιὰ αὐτὰ τὰ πρῶτα λίγα λεπτά, ὅπου οἱ προσδοκίαι τῶν περισσότερων σύγχρονων ἀνθρώπων διαψεύδονται πλήρως, μὲ τὴ συνειδητοποίηση ὅτι ὁ θάνατος δέν εἶναι τὸ τέλος, ἡ ζωὴ συνεχίζεται, καὶ ἡ ψυχὴ εἰσέρχεται σέ μία τελείως νέα κατάστασι!

Ἀσφαλῶς δέν ὑπάρχει τίποτε σέ αὐτὴν τὴν ἐμπειρίαν πού νὰ ἀντιδιαστέλλεται μὲ τὴν Ὁρθόδοξην διδασκαλίαν γιὰ τὴν

18. Uekskuell, ἔ. ἀ., σελ. 16-21 (34-43).

κατάσταση τῆς ψυχῆς ἀμέσως μετά τό θάνατο. Μερικοί, σχολιάζοντας αὐτό τό εἶδος ἐμπειρίας, ἐκφράζουν ἀμφιβολίες γιά τό ἔάν ἕνα πρόσωπο εἶναι πράγματι νεκρό στήν περίπτωση πού ἐπανερχεται στή ζωή μέσα σέ λίγα λεπτά· αὐτό ὅμως ἀποτελεῖ ἕνα ἐρώτημα ἐπιστημονικῆς φύσεως, μέ τό ὁποῖο θά ἀσχοληθοῦμε ἐν εὐθέτῳ χρόνῳ. Γεγονός παραμένει ὅτι σέ αὐτά τά λίγα λεπτά, καί μερικές φορές ἀκόμα καί στά λεπτά πού προηγοῦνται τοῦ θανάτου, οἱ ἄνθρωποι συχνά βιώνουν ἐμπειρίες πού δέν μποροῦν νά ἐρμηνευθοῦν ὡς ἀπλές «παραισθήσεις». Σκοπός μας στό παρόν διδλίο εἶναι νά ἀνακαλύψουμε σέ ποιὰ δάση θά πρέπει νά ἐρμηνεύσουμε τίς ἐμπειρίες αὐτές.

Ἡ συνάντησι μέ ἄλλους

Μετά τό θάνατο ἡ ψυχή παραμένει γιά πολύ μικρό χρονικό διάστημα στήν ἀρχική της κατάσταση μοναξιᾶς. Ὁ Δρ. Μούντυ παραθέτει ἀρκετές περιπτώσεις ἀνθρώπων οἱ ὁποῖοι, ἀκόμα καί πρὶν πεθάνουν, εἶδαν ξαφνικά πεθαμένους συγγενεῖς καί φίλους τους.

«Ὁ γιατρός μέ ἀποφάσισε καί εἶπε στούς δικούς μου πώς ἤμουν στά τελευταῖα μου... Διαπίστωσα πώς ἦταν ὅλοι τους γνωστοί μου πού ὅμως εἶχαν πεθάνει πρὶν ἀπό μένα ὅλοι τους. Ἀναγνώρισα τή γιαγιά μου, μιᾶ συμμαθήτριά μου ἀπ' τό σχολεῖο καί πολλούς ἄλλους συγγενεῖς καί φίλους... Φαίνονταν ὅλοι τούς εὐχαριστημένοι καί σκέφτηκα πώς εἶχαν ἔρθει νά μέ προστατέψουν ἢ νά μέ ὁδηγήσουν.»¹⁹

Ἡ ἐμπειρία τῆς συνάντησης μέ ἀποδιώσαντες φίλους καί

19. Στό ἴδιο, σελ. 44 (61).

συγγενεῖς κατὰ τὴν ὥρα τοῦ θανάτου δέν ἀποτελεῖ καθόλου νέα ἀνακάλυψη, ἀκόμα καὶ μεταξύ τῶν σύγχρονων ἐπιστημόνων. Περισσότερο ἀπὸ ἑβδομήντα²⁰ χρόνια πρὶν, ἀποτέλεσε τὸ θέμα ἑνὸς μικροῦ βιβλίου πού γράφτηκε ἀπὸ ἕναν πρωτοπόρο τῆς σύγχρονης «παραψυχολογίας» ἢ, ἄλλως, τῆς σύγχρονης «ψυχικῆς ἐρευνας», τὸν σέρ Οὐίλιαμ Μπάρετ²¹. Μετὰ τὴν ἐμφάνιση τοῦ πρώτου βιβλίου τοῦ Δρος Μούντυ, ἕνα νέο βιβλίο δημοσιεύτηκε, ἐμπνευσμένο ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Σέρ Οὐίλιαμ, τὸ ὁποῖο πραγματευόταν τὸ θέμα τῆς «συνάντησης μέ ἄλλους» μέ πολύ περισσότερες λεπτομέρειες. Ὅπως ἀποδείχθηκε, οἱ δύο συγγραφεῖς του διεξῆγαν γιὰ πολλά χρόνια συστηματικὴ ἔρευνα πάνω στίς ἐμπειρίες τῶν ἐτοιμοθάνατων. Θά πρέπει ἐδῶ νά ποῦμε λίγα λόγια γιὰ τὰ εὐρήματα αὐτοῦ τοῦ βιβλίου.²²

Πρόκειται γιὰ τὸ πρῶτο καθαρά «ἐπιστημονικό» βιβλίο πού κυκλοφόρησε σχετικὰ μέ τίς ἐμπειρίες τῶν ἀνθρώπων τῇ στιγμή πού πεθαίνουν. Βασίζεται στὰ ἀποτελέσματα λεπτομερῶν ἐρωτηματολογίων καὶ συνεντεύξεων μέ μία τυχαία ἐπιλεγμένη ὁμάδα γιατρῶν καὶ νοσοκόμων στίς ἀνατολικές Ἑνωμένες Πολιτεῖς καὶ τῇ Βόρεια Ἰνδία, ἡ ὁποία ἐπελέγη γιὰ νά ἐπιτευχθεῖ ἡ μέγιστη ἀντικειμενικότητα, ἔτσι ὥστε νά ἐλεγχθοῦν οἱ πιθανές διαφορές στίς ἐμπειρίες ἀνθρώπων λόγω τῆς διαφορᾶς ἐθνικότητος, ψυχολογίας καὶ θρησκευματος. Ἔτσι, τὸ ὑλικὸ πού συγκεντρώθηκε περιλαμβάνει πάνω ἀπὸ χίλιες περιπτώσεις ὀπτασιῶν καὶ ὁραμάτων πού

20. Πενήντα στό πρωτότυπο.

21. Sir William Barrett, *Death- Bed Visions*, Methuen, Λονδίνο 1926.

22. Karlis Osis and Erlendur Haraldsson, *At the Hour of Death*, Avon Books, Νέα Ὑόρκη 1977.

ἐμφανίστηκαν σέ ἐτοιμοθάνατους, καθώς καί σέ μερικούς οἱ ὅποιοι ἐπανῆλθαν στή ζωή ἀφοῦ εἶχαν θεωρηθεῖ κλινικῶς νεκροί. Οἱ συγγραφεῖς τοῦ βιβλίου θεωροῦν ὅτι σέ γενικές γραμμές τά εὐρήματα τοῦ Δρος Μούντυ συμφωνοῦν μέ τά δικά τους.²³ Διαπιστώνουν ὅτι ὀπτασίες νεκρῶν συγγενῶν καί φίλων καί, στήν Ἰνδία, πολλές ὀπτασίες Ἰνδουιστικῶν «θεοτήτων» ἐμφανίζονται στούς ἀνθρώπους ἀρκετές φορές μέσα στήν τελευταία ὥρα καί συνήθως μέσα στό τελευταῖο εἰκοσιτετράωρο πρὶν τό θάνατο. Στίς μισές περίπου περιπτώσεις ἐμφανίζεται ἓνα ὄραμα κάποιου μεταφυσικοῦ περιβάλλοντος, πού θυμίζει «παράδεισο», καί προκαλεῖ τά ἴδια συναισθήματα· αὐτή ἡ ἐμπειρία «παραδείσου» θά συζητηθεῖ παρακάτω. Ἡ ἰδιαίτερη ἀξία τῆς μελέτης τῶν Ὅσιν καί Χάραλντσον ἐγκτεται στό ὅτι διαχωρίζει ἐπιμελῶς τίς ἀσύνδετες, φυσικές παραισθήσεις ἀπό τίς ἐναργεῖς, «ὑπερκόσμιες» ἐμφανίσεις ὀπτασιῶν καί ὁραμάτων, καί ἀναλύει στατιστικά τήν παρουσία παραγόντων, ὅπως ἡ χρήση παραισθησιογόνων φαρμάκων, ὁ ὑψηλός πυρετός, καθώς καί ἀσθένειες καί βλάβες τοῦ ἐγκεφάλου, τά ὅποια θά μπορούσαν νά δημιουργήσουν ἀπλές παραισθήσεις μᾶλλον, παρά πραγματικές ἐμπειρίες κάποιας κατάστασης πού λαμβάνει χώρα ἔξω ἀπό τό ἴδιο τό μυαλό τοῦ ἀσθενοῦς. Οἱ συγγραφεῖς καταλήγουν στήν ἀξιοσημεῖωτη διαπίστωση ὅτι οἱ καθαρά «ὑπερκόσμιες» καί μέ τή μεγαλύτερη ἐσωτερική συνοχή ἐμπειρίες συμβαίνουν στούς ἀσθενεῖς ἐκείνους πού ἔχουν τή μεγαλύτερη ἐπαφή μέ τή «φυσική» πραγματικότητα καί τίς λιγότερες πιθανότητες νά ἐκδηλώσουν παραισθήσεις· εἰδικότερα, ὅσοι βλέπουν ὀπτασίες νεκρῶν ἢ πνευματικῶν ὄντων

23. Στό ἴδιο., σελ. 24.

συνήθως διατηροῦν πλήρως τίς διανοητικές τους λειτουργίες καὶ βλέπουν αὐτὰ τὰ ὄντα ἔχοντας ταυτόχρονα πλήρη ἀντίληψη τοῦ νοσοκομειακοῦ περιβάλλοντος. Ἐπιπλέον, οἱ Ὅσις καὶ Χάραλντσον διαπιστώνουν ὅτι αὐτοὶ πού ἔχουν παραισθήσεις συνήθως βλέπουν πρόσωπα πού βρίσκονται ἐν ζωῇ, ἐνῶ οἱ γνήσιες ἐμπειρίες τῶν ἐτοιμοθάντων ἀφοροῦν κυρίως πρόσωπα πού ἔχουν πεθάνει. Οἱ συγγραφεῖς, παρότι ἐπιφυλακτικοί ὅσον ἀφορᾷ τὰ συμπεράσματά τους, καταλήγουν ὅτι τείνουν πρὸς τὴν «ἀποδοχὴ τῆς ὑπόθεσης περὶ μετὰ θάνατον ζωῆς ὡς τῆς πιὸ ἀξιόπιστης ἐρμηνείας τῶν δεδομένων μας».²⁴ Ἐτσι λοιπόν, τὸ βιβλίον συμπληρώνει τὰ εὐρήματα τοῦ Δρος Μούντυ καὶ ἐπιδεδαιώνει μὲ ἐντυπωσιακὸ τρόπο τὴν ἐμπειρία τῆς συνάντησης μὲ τοὺς νεκρούς, καθὼς καὶ μὲ πνευματικὰ ὄντα κατὰ τὴ στιγμὴ τοῦ θανάτου. Ἐάν τὰ ἐν λόγῳ ὄντα, εἶναι πράγματι αὐτὰ πού πιστεύουν ὅτι εἶναι οἱ ἐτοιμοθάνατοι, εἶναι ἓνα θέμα πού θὰ συζητηθεῖ παρακάτω.

Τέτοια εὐρήματα προκαλοῦν, φυσικά, μία κάποια ἐκπληξη ἀφοῦ προέρχονται ἀπὸ τὸ ὑπόβαθρο τοῦ ἀγνωστικισμοῦ καὶ τῆς ἀπιστίας πού ἐδῶ καὶ τόσον καιρὸ χαρακτηρίζουν τίς θεωρίες τῆς σύγχρονης ἐπιστήμης. Ἐν τούτοις, γιὰ ἓναν Ὁρθόδοξο Χριστιανό, δέν ὑπάρχει τίποτε σέ αὐτές πού νὰ προκαλεῖ ἐκπληξή· γνωρίζουμε ὅτι ὁ θάνατος ἀποτελεῖ μόνο μία μετάβαση πρὸς μία ἄλλη μορφή ὑπαρξῆς, καὶ μᾶς εἶναι οἰκεῖες πολλές περιπτώσεις ἐμφάνισης ὀπτασιῶν καὶ ὁραμάτων στοὺς ἐτοιμοθάνατους, τόσο στοὺς ἁγίους ὅσο καὶ στοὺς κοινούς ἁμαρτωλούς. Ὁ ἅγ. Γρηγόριος ὁ Μέγας, περιγράφοντας πολλές τέτοιες ἐμπειρίες στοὺς Διαλόγους του, ἐξηγεῖ τὸ φαινόμενο τῆς συνάντησης μὲ ἄλλα πρόσωπα ἢ πνευματικὰ

24. Στό ἴδιο, σελ. 194.

όντα: «Συμβαίνει ἀρκετά συχνά ἡ ψυχὴ πού πρόκειται νά ἐξέλθει νά ἀναγνωρίζει ἀκόμη καί αὐτούς, μέ τούς ὁποίους πρόκειται νά τῆς ὀρισθεῖ ἡ ἴδια οὐράνια μονή, λόγω ἰσότη-
τας πταισμάτων ἢ καί βραδείων»²⁵. Καί εἰδικά ὅσον ἀφορᾷ ἐκείνους πού ἔχουν ζήσει ἕναν ἐνάρετο βίο, ὁ ἁγ. Γρηγόριος παρατηρεῖ ὅτι «πράγματι συμβαίνει πολλές φορές στούς δικαίους, κατὰ τό θάνατό τους νά δέχονται ὀπτασίες τῶν προηγηθέντων ἀγίων γιά νά μή φοβηθοῦν τήν καταδικαστι-
κή ἀπόφαση τοῦ θανάτου τους, ἀλλά, καθὼς δεικνύεται στό νοῦ τους ὁ ὄμιλος τῶν ἐντός τῆς Βασιλείας πολιτῶν, νά λυθοῦν ἀπό τό δεσμό τῆς σάρκας τους χωρίς λύπη καί φό-
βο».²⁶ Παραθέτει χαρακτηριστικές περιπτώσεις ὅπου ἄγγε-
λοι, μάρτυρες, ὁ ἀπόστολος Πέτρος, ἡ Παναγία, ἀκόμα καί ὁ ἴδιος ὁ Χριστός, ἔχουν ἐμφανιστεῖ σέ ἐτοιμοθάνατους.²⁷

Ὁ Δρ. Μούντυ ἀναφέρει ἕνα παράδειγμα συνάντησης πού εἶχε ἕνας ἐτοιμοθάνατος, ὃχι μέ κάποιο συγγενή ἢ πνευματικό ὄν, ἀλλά μέ ἕναν τελείως ἄγνωστο ἄνθρωπο: «Μιά γυναίκα μου διηγήθηκε πὼς σάν «πέθανε», εἶδε, ἐκτός ἀπ' τό δικό της «ἐξαῦλωμένο σῶμα», καί τό «σῶμα» κάποιου πού εἶχε πεθά-
νει πρόσφατα καί πού ὥστόσο ἡ ἴδια δέν τόν γνῶριζε.»²⁸

Ὁ ἁγ. Γρηγόριος περιγράφει ἕνα παρόμοιο φαινόμενο στούς Διαλόγους του: ἀναφέρει διάφορα περιστατικά, κατὰ τά ὅποια ἕνας ἐτοιμοθάνατος φωνάζει δυνατά τό ὄνομα

25. Ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου, *Διάλογοι*, μτφρ. Στεφάνου δ.μ. μέ τίτλο *Βίοι Ἀγνῶστων Ἀσκητῶν*, ᾿Εκδ. ᾿Αδελφότητος Ἱερομ. Ἱωάννου «Κοίμησις τῆς Θεοτόκου», Ἀγία ᾿Αννα, ᾿Αγιον Ὅρος 1988, IV, 36, σελ. 344.

26. Στό ἴδιο, IV, 12, σελ. 299.

27. Στό ἴδιο ΦV, 13-18, σελ. 299-312.

28. Moody, *Life After Life*, σελ. 45 (62).

κάποιου ἄλλου, ὁ ὁποῖος πεθαίνει τὴν ἴδια ὥρα σέ κάποιο ἄλλο μέρος. Καί δέν πρόκειται καθόλου γιὰ φαινόμενο διόρασης, ἡ ὁποία εἶναι δυνατή μόνο στούς ἁγίους, ἀφοῦ ὁ ἅγ. Γρηγόριος περιγράφει τὸ πῶς ἓνας κοινός ἁμαρτωλός, προοριζόμενος προφανῶς γιὰ τὴν κόλαση, καλεῖ κάποιον μέ τὸ ὄνομα Στέφανος, ὁ ὁποῖος τοῦ εἶναι ἄγνωστος καί πεθαίνει τὴν ἴδια μέ ἐκεῖνον στιγμή, θέλοντας νά τοῦ πεῖ ὅτι «ἐτοιμο εἶναι τὸ καράδι γιὰ νά μᾶς μεταφέρει στή Σικελία». Σημειώνουμε ὅτι ἡ Σικελία εἶναι τόπος ἔντονης ἡφαιστειακῆς δραστηριότητος, πού θυμίζει τὴν Κόλαση.²⁹ Εἶναι φανερό ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν ὀνομαζόμενη σήμερα «ὑπέρ-αἰσθητικὴ ἀντίληψη» ἢ ESP,³⁰ ἡ ὁποία γίνεται ἰδιαίτερος ἔντονη σέ πολλοὺς ἀνθρώπους ἀκριβῶς πρὶν πεθάνουν, καί φυσικά συνεχίζει νά ὑπάρχει μετὰ τὸ θάνατο, ὅταν ἡ ψυχὴ βρῖσκεται τελείως ἔξω ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν φυσικῶν αἰσθήσεων.

Ἐπομένως, αὐτὴ ἡ συγκεκριμένη «ἀνακάλυψη» τῆς σύγχρονης ψυχικῆς ἔρευνας ἀπλῶς ἐπιβεβαιώνει αὐτὸ πού ὁ ἀναγνώστης τῆς ἀρχαίας χριστιανικῆς γραμματείας ἤδη γνωρίζει σχετικά μέ τίς συναντήσεις μέ ἄλλα πνευματικά ὄντα ἢ πρόσωπα κατὰ τὴ στιγμή τοῦ θανάτου. Οἱ συναντήσεις αὐτές, ἐνῶ κατὰ κανέναν τρόπο δέ φαίνεται νά συμβαίνουν σέ κάθε ἐτοιμοθάνατο, μποροῦν, ἐντούτοις, νά ὀνομαστοῦν καθολικῆς ἐμπειρίας, μέ τὴν ἔννοια ὅτι συμβαίνουν ἀνεξαρτήτως ἐθνικότητος, θρησκείματος ἢ ἀγιότητος βίου τοῦ ἐτοιμοθάνατου.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ἡ ἐμπειρία ἐνός χριστιανοῦ ἁγίου, ἐνῶ ἔχει τὰ γενικά κοινὰ χαρακτηριστικά τὰ ὁποῖα φαινομε-

29. Ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου, *Διάλογοι*, IV, 36, σελ. 346.

30. ESP: Extra Sensory Perception.

νικά ὁ καθένας μπορεῖ νά βιώσει, διαθέτει μία τελείως ἄλλη διάσταση – μία διάσταση ἥ ὁποία δέν ἐπιδέχεται ὁρισμό ἀπό τοὺς ἐρευνητές τῶν ψυχικῶν φαινομένων. Κατά τήν ἐμπειρία αὐτή, συχνά ἐκδηλώνονται ἑκτακτα σημεῖα τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ καί ὅλοι ἢ πολλοί ἀπό αὐτούς πού θρίσκονται κοντά στόν ἐτοιμοθάνατο ἔχουν τή δυνατότητα νά δοῦν τό ὄραμα ἀπό τόν ἄλλο κόσμο. Ὡς παραθέσουμε, ὅμως, ἕνα καί μόνο τέτοιο παράδειγμα ἀπό τοὺς Διαλόγους τοῦ ἁγ. Γρηγορίου.

«Τά μεσάνυχτα, ἐνῶ θρискόντουσαν δίπλα στό κρεβάτι τῆς κατάκοιτης, ξαφνικά φῶς σταλμένο ἀπό τόν οὐρανό γέμισε κάθε χῶρο τοῦ μικροῦ οἰκίσκου καί ἀστραποδόλησε μιά λάμψη τέτοιας φωτεινότητας, πού ἀνέιπωτος φόβος διαπέρασε τίς καρδιές τῶν παρευρισκομένων... ἄρχισε νά ἀκούγεται ἦχος σάν νά ἔμπαινε μέσα πλῆθος πολύ καί ἡ εἴσοδος τοῦ οἰκίσκου σειόταν σάν νά συνθλιβόταν ἀπό τίς μάξες τῶν εἰσερχομένων. Ὅπως ἔλεγαν, αἰσθανόντουσαν πλῆθος νά εἰσέρχεται, ἀλλά ἀπό τήν ὑπερβολή τοῦ φόβου καί τοῦ φωτός δέν μποροῦσαν νά δοῦν, γιατί τά μάτια τους τά εἶχε πλακώσει ὁ φόβος καί τά εἶχε θαμπώσει ἡ ἀκτινοβολία τόσο φωτός. Τό φῶς αὐτό ἀμέσως τό ἀκολούθησε ὁσμή θαυμαστής εὐωδίας, ἔτσι ὥστε κι ἂν τήν τρώμαξε τήν ψυχή τους τό ἐκπεμπόμενο φῶς, τήν ἀνέθαιπε ὅμως ἡ γλυκύτητα τῆς εὐωδίας... ἄρχισε ἡ Ρωμύλα νά παρηγορεῖ μέ φιλόφρονα τόνο φωνῆς τήν δικιά της διδασκάλισσα τῆς χρηστοθήειας Ρεδέμπτα, πού στεκόταν δίπλα καί ἔτρεμε, λέγοντας: «Μή φοβᾶσαι, μητέρα. Δέν πεθαίνω ἀμέσως». Κι ἐνῶ τό ἐπαναλάμβανε αὐτό συνέχεια, λίγο-λίγο τό ἐκπεμπόμενο φῶς ἀποτραδίστηκε, ἀλλά ἡ εὐωδία πού τό ἀκολούθησε παρέμεινε. Ἐτσι πέρασε δεύτερη καί τρίτη ἡμέρα καί ἡ σκορπισμένη ὁσμή εὐωδίας παρέμεινε. Τήν τέταρτη νύκτα φώναξε ξανά τήν

διδασκάλισσά της. Σάν ἦρθε, ζήτησε τὴ Θεία Κοινωνία τὴν ὁποία καί πῆρε. Δέν εἶχαν ἀκόμη ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὸ κρεβδᾶτι τῆς κατάκοιτης ἢ Ρεδέμπτα καί ἡ ἄλλη μαθήτριά της, ὅταν ξαφνικά στήν πλατεία μπροστά στήν εἴσοδο αὐτοῦ τοῦ οἰκίσκου στάθηκαν δυό χοροὶ ψαλλόντων... ἡ ἁγία ἐκείνη ψυχὴ λύθηκε ἀπὸ τὴ σάρκα. Καθὼς ὁδηγεῖτο αὐτὴ στὸν οὐρανό, ὅσο ψηλότερα ἀνέβαιναν οἱ χοροὶ τῶν ψαλλόντων, τόσο σιγανότερα ἄρχισε νὰ ἀκούγεται ἡ ψαλμωδία, ἕως ὅτου ξεμακρυσμένος πιά ὁ ἦχος τῆς ψαλμωδίας καί ἡ γλυκύτητα τῆς εὐδίας ἔσθησαν»³¹. Οἱ Ὁρθόδοξοι Χριστιανοὶ θὰ θυμοῦνται παρόμοια περιστατικά ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση πολλῶν Βίων Ἀγίων, ὅπως τοῦ ἁγ. Σισώη, τῆς ἁγ. Ταϊσίας, τοῦ ὁσίου Θεοφίλου τοῦ Κιέδου, κλπ.

Καθὼς προχωροῦμε ὅλο καί βαθυτέρα στὴ μελέτη τῶν ἐμπειριῶν θανάτου καί ἐπιθανάτιων ἐμπειριῶν θὰ πρέπει νὰ ἔχουμε πάντοτε ὑπόψη τίς σημαντικές διαφορὲς πού ὑπάρχουν ἀνάμεσα στὴ γενικὴ ἐπιθανάτια ἐμπειρία, ἡ ὁποία προκαλεῖ σήμερα τόσο ἔντονο ἐνδιαφέρον, καί στήν ἐμπειρία θανάτου πού παρέχει ἡ Θεία Χάρη στοὺς δίκαιους Ὁρθόδοξους Χριστιανούς. Αὐτό θὰ μᾶς βοηθήσει νὰ κατανοήσουμε πληρέστερα μερικὲς ἀπὸ τίς δυσεξήγητες πλευρὲς τῶν σύγχρονων ἐμπειριῶν θανάτου.

Ἡ ἐπίγνωση αὐτῆς τῆς διάκρισης, γιὰ παράδειγμα, μπορεῖ νὰ μᾶς βοηθήσει νὰ προσδιορίσουμε τὴν ταυτότητα τῶν ὀπτασιῶν πού βλέπουν οἱ ἐτοιμοθάνατοι. Συμβαίνει πράγματι νὰ ἔρχονται συγγενεῖς καί φίλοι ἀπὸ τὸν κόσμο τῶν νεκρῶν γιὰ νὰ ἐμφανιστοῦν στοὺς ἐτοιμοθάνατους; Καί διαφέρουν ἄραγε αὐτὲς οἱ ἴδιες οἱ ὀπτασίες ἀπὸ τίς ἐμφανίσεις

31. Ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου, *Διάλογοι*, IV, 16, σελ. 308-9.

ἀγίων σέ δίκαιους Χριστιανούς κατά τό θάνατό τους;

Γιά νά ἀπαντήσουμε στό πρῶτο ἐρώτημα, θά ἀνατρεξοῦμε στό βιβλίον τῶν Δρων Ὅσις καί Χάραλντσον, οἱ ὁποῖοι ἀναφέρουν ὅτι πολλοί Ἰνδουιστές βλέπουν τούς «θεούς» καί τίς «θεές» τοῦ Ἰνδουιστικοῦ Πανθέου, π.χ. τόν Κρίσνα, τό Σίβα, τήν Κάλι κλπ, καί ὄχι ἐκείνους τούς στενοῦς συγγενεῖς καί φίλους πού συχνά ἀναφέρονται στήν Ἀμερική. Ὡστόσο, ὅπως ὁ Ἀπόστολος Παῦλος τόσο κατηγορηματικά διδάσκει, αὐτοί οἱ «θεοί» δέν ὑπάρχουν στήν πραγματικότητα: *«περὶ τῆς βρώσεως οὗν τῶν εἰδωλοθύτων, οἶδαμεν ὅτι οὐδέν εἶδωλον ἐν κόσμῳ, καὶ ὅτι οὐδεὶς Θεὸς ἕτερος εἰ μὴ εἷς»* (Πρὸς Κορινθίους Α' 8:4-5)³². σέ ὁποιαδήποτε ἀληθινὴ ἐμπειρία «θεῶν» ἐμπλέκονται δαίμονες *«ἀλλ' ὅτι ἃ θύει τὰ ἔθνη, δαιμονίοις θύει καὶ οὐ Θεῷ»* (Πρὸς Κορινθίους Α' 10:20).³³ Ποιούς λοιπὸν πραγματικά βλέπουν αὐτοί οἱ ἐτοιμοθάνατοι Ἰνδουιστές; Οἱ Δρες Ὅσις καί Χάραλντσον πιστεύουν ὅτι ὁ προσδιορισμὸς τῆς ταυτότητας τῶν ὄντων μέ τὰ ὁποῖα συναντᾶται ὁ ἐτοιμοθάνατος εἶναι σέ μεγάλο βαθμὸ προϊὸν ὑποκειμενικῆς ἐρμηνείας πού ἀποδίδεται ἀνάλογα μέ τό θρησκευτικό, πολιτισμικὸ καί προσωπικὸ ὑπόβαθρο τοῦ καθενός· καὶ αὕτη φαίνεται πράγματι νά εἶναι μία λογικὴ ἀποψη πού ἀρμόζει στίς περισσότερες περιπτώσεις. Ἐπίσης,

32. «Ὅσον ἀφορᾷ λοιπὸν τὸ ζήτημα, ἐάν πρέπει νά τρώγωμεν κρέατα ἀπὸ θυσίας πού ἔχουν προσφερθῇ εἰς τὰ εἰδῶλα, γνωρίζομεν ὅτι κανένα εἶδωλο δέν ὑπάρχει εἰς τὸν κόσμον πραγματικά, καὶ ὅτι δέν ὑπάρχει κανεὶς ἄλλος θεὸς ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ἕνα» (Πρὸς Κορινθίους Α' 8:4-5),

Ἡ νεοελληνικὴ μετάφραση τῶν πρωτοτύπων κειμένων τῆς Καινῆς Διαθήκης ἔχει γίνῃ ἀπὸ τὴν 5ῃ ἐκδοση τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 2000.

33. «Ὁχι, ἀλλὰ ἐκεῖνο πού τὰ ἔθνη θυσιάζουν, τὸ θυσιάζουν εἰς τὰ δαιμόνια καὶ ὄχι εἰς τὸν Θεόν» (Πρὸς Κορινθίους Α' 10:20)

στὶς περιπτώσεις ἀτόμων ἀπὸ τίς Ἠνωμένες Πολιτεῖες, τὸ πιθανότερο εἶναι ὅτι οἱ νεκροὶ συγγενεῖς τοὺς ὁποίους βλέπουν οἱ ἐτοιμοθάνατοι δὲν εἶναι στήν πραγματικότητα «παρόντες», ὅπως ἐκεῖνοι πιστεύουν ὅτι εἶναι. Ὁ ἁγ. Γρηγόριος ὁ Μέγας λέει μόνον ὅτι ὁ ἐτοιμοθάνατος «ἀναγνωρίζει» ἄτομα, ἐνῶ στοὺς δικαίους «οἱ ἅγιοι τῆς Βασιλείας τῶν Οὐρανῶν ἐμφανίζονται» – μία διάκριση ἢ ὁποία δὲν ὑποδεικνύει ἀπλῶς τὴ διαφορετικὴ ἐπιθανάτια ἐμπειρία μεταξὺ δικαίων καὶ κοινῶν ἁμαρτωλῶν, ἀλλὰ εἶναι καὶ ἄμεσα συνδεδεμένη μέ τὴ διαφορετικὴ μεταθανάτια κατάσταση ἁγίων καὶ κοινῶν ἁμαρτωλῶν. Οἱ ἅγιοι ἔχουν μεγάλη ἐλευθερία νὰ πρεσβεύουν ὑπὲρ τῶν ζώντων καὶ νὰ σπεύδουν πρὸς βοήθειά τους, ἐνῶ οἱ ἀποθανόντες ἁμαρτωλοὶ, ἐκτὸς ἀπὸ πολὺ εἰδικές περιπτώσεις, δὲν ἔχουν καμία ἐπαφὴ μέ τοὺς ζῶντες.

Αὕτῃ ἡ διάκριση ἐκφράζεται μέ ἀρκετὴ σαφήνεια ἀπὸ τὸν ἱερό Αὐγουστίνου, Λατίνου Πατέρα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ 5ου αἰῶνα, στήν πραγματεία πού ἔγραψε κατ' αἴτησιν τοῦ ἁγίου Παυλίνου Ἐπισκόπου Νώλης περὶ τῆς «φροντίδος τῶν νεκρῶν». Στὸ ἔργο αὐτό, ὁ Αὐγουστίνος προσπαθεῖ νὰ συμβιδάσει τὸ ἀδιαμφισβήτητο γεγονὸς ὅτι ἅγιοι, ὅπως ὁ Μάρτυρας Φήλιξ τῆς Νώλης, ἔχουν σαφῶς ἐμφανιστεῖ σέ πιστοὺς, μέ τὸ ἐξίσου ἀδιαμφισβήτητο γεγονὸς ὅτι οἱ νεκροὶ κατὰ γενικὸ κανόνα δὲν ἐμφανίζονται στοὺς ζῶντες.

Ἀφοῦ παραθέσει τὴ βασισμένη στήν Ἁγία Γραφή Ὁρθόδοξη διδασκαλία, σύμφωνα μέ τὴν ὁποία «οἱ ψυχές τῶν νεκρῶν βρῖσκονται σέ ἓνα μέρος ὅπου δέ βλέπουν τὰ διαδραματιζόμενα σέ αὐτὴν τὴ θνητὴ ζωή»³⁴, καθὼς καὶ τὴν ἀποψή

34. Saint Augustine, «Care for the Dead», *Treatises on Marriage and Other Subjects, The Fathers of the Church*, τόμ. 27, Νέα Ὑόρκη, κεφ. 13, σελ. 378.

του ὅτι οἱ περιπτώσεις φαινομενικῶν ἐμφανίσεων νεκρῶν στούς ζῶντες εἶναι συνήθως εἴτε τό ἀποτέλεσμα «ἔργου τῶν ἀγγέλων» εἴτε «ψευδῆ ὁράματα» κατ' ἐνέργειαν τῶν δαιμόνων, πού ἀποσκοποῦν στό νά ὁδηγήσουν τούς ἀνθρώπους στή διαμόρφωση μίας ἐσφαλμένης διδασκαλίας περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς³⁵, ὁ ἱερός Αὐγουστίνος προχωρᾷ κατόπιν στή διάκριση ἀνάμεσα στίς *φαινομενικές* ἐμφανίσεις νεκρῶν καί τίς *ἀληθινές* ἐμφανίσεις τῶν ἁγίων:

«Πῶς γίνεται οἱ μάρτυρες μέ τίς εὐεργεσίες τους, πού παρέχουν σέ ἐκείνους πού τίς ζητοῦν, νά δείχνουν ὅτι ἐνδιαφέρονται γιά τίς ἀνθρώπινες ὑποθέσεις, ἐάν οἱ νεκροί δέ γνωρίζουν τί κάνουν οἱ ζῶντες; Ἀφοῦ, ὁ Φήλιξ ὁ Ὁμολογητής ὄχι μόνο ἐγινε ἀντιληπτός ἀπό τίς εὐεργεσίες πού παρεῖχε στούς ἀνθρώπους, ἀλλά καί ἐμφανίστηκε μπροστά στά ἴδια τους τά μάτια, ὅταν ἡ Νῶλα ἐπολιορκεῖτο ἀπό τούς βαρβάρους. Σεῖς (σημ: ἐννοεῖ τόν Ἐπίσκοπο Παυλίνο) διακατέχετε ἀπό εὐσεβή ἀγαλλίαση λόγω αὐτῆς τῆς ἐμφανίσεώς του. Πληροφορηθήκαμε αὐτό τό γεγονός ὅχι ἀπό ἀμφίβολες φῆμες, ἀλλά ἀπό ἀξιόπιστους μάρτυρες. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι παρουσιάζονται κατὰ θεῖο τρόπο πράγματα τά ὁποῖα διαφέρουν ἀπό τή συνήθη τάξη πού ἡ φύση ἔχει δώσει στά διαφορετικά εἶδη τῶν δημιουργημάτων. Τό ὅτι ὁ Κύριός μας μετέτρεψε ξαφνικά τό νερό σέ κρασί, ὅταν Ἐκεῖνος τό θέλησε, δέν ἀποτελεῖ δικαιολογία γιά ἐμᾶς γιά νά μήν κατανοήσουμε τήν καθαντό ἀξία τοῦ νεροῦ ὡς νεροῦ. Πρόκειται γιά ἓνα σπάνιο, καί μάλιστα μοναδικό περιστατικό θεϊκῆς παρέμβας. Ἐπίσης, τό γεγονός ὅτι ὁ Λάζαρος ἀναστήθηκε ἀπό τούς νεκρούς, δέ σημαίνει ὅτι κάθε νεκρός ἀνασταίνεται

35. Στό ἴδιο, κεφ. 10.

ὅταν τὸ ἐπιθυμεῖ, ἢ ὅτι ἓνας ζωντανὸς μπορεῖ νὰ ἐπαναφέρει στή ζωὴ κάποιον πού ἔχει πεθάνει, ὅπως μπορεῖ νὰ ξυπνήσει κάποιον πού κοιμᾶται. Μερικά γεγονότα ὀφείλονται χαρκτηριστικά σέ ἀνθρώπινη ἐνέργεια, ἐνῶ ἄλλα ἐμφανίζουν τὰ σημεῖα θείας δύναμης. Κάποια πράγματα συμβαίνουν φυσικά, ἐνῶ ἄλλα γίνονται θαυματουργικά, μολονότι ὁ Θεὸς εἶναι παρὼν στίς φυσικὲς διαδικασίες, καὶ ἡ φύση συνοδεύει τὸ θαῦμα. Δέν πρέπει λοιπὸν νὰ πιστεύουμε ὅτι ἓνας νεκρὸς μπορεῖ νὰ παρέμβει στίς ὑποθέσεις τῶν ζώντων ἀπλῶς καὶ μόνον ἐπειδὴ οἱ μάρτυρες εἶναι παρόντες ὅταν θεραπεύουν, ἢ ὅταν δοηθοῦν ὀρισμένους ἀνθρώπους. Ἀντίθετα, θὰ πρέπει νὰ πιστεύουμε τὸ ἑξῆς: «Οἱ μάρτυρες διὰ μέσου τῆς θείας δύναμης συμμετέχουν στίς ὑποθέσεις τῶν ζώντων, ἀλλὰ οἱ νεκροὶ ἀπὸ μόνοι τους δέν ἔχουν τὴ δύναμη νὰ παρέμβουν σέ αὐτές»³⁶.

Μάλιστα, γιὰ νὰ δώσουμε ἓνα παράδειγμα, οἱ ἅγιοι Πατέρες πού ἔζησαν πρόσφατα, ὅπως ὁ ὅσιος Ἀμβρόσιος τῆς Ὀπτινα, διδάσκουν ὅτι τὰ ὄντα μὲ τὰ ὁποῖα ἔρχονται σέ ἐπικοινωνία οἱ παρευρισκόμενοι σέ πνευματιστικὲς συγκεντρώσεις δέν εἶναι τὰ πνεύματα τῶν νεκρῶν ἀλλὰ δαίμονες· ἀλλὰ καὶ ὅσοι ἔχουν ἐνδελεχῶς ἐρευνήσει τὰ πνευματιστικὰ φαινόμενα, ἀκόμα καὶ ἂν διαθέτουν στό ἐλάχιστο κάποια Χριστιανικά κριτήρια, ἔχουν καταλήξει στό ἴδιο συμπέρασμα³⁷. Δέ χρειάζεται, λοιπὸν, νὰ ἀμφιβάλλουμε γιὰ τὸ ὅτι οἱ ἅγιοι πράγματι ἐμφανίζονται στοὺς δικαίους κατὰ τὴ στιγμή τοῦ θανάτου τους, ὅπως περιγράφεται σέ πολλοὺς Βίους Ἀγίων.

36. Στὸ ἴδιο, κεφ. 16.

37. Βλ. γιὰ παράδειγμα, Simon A. Blackmore, S. J., *Spiritism: Facts and Frauds*, Benziger Bros., Νέα Ὑόρκη 1924

Ἀπό τήν ἄλλη, στούς κοινούς ἁμαρτωλούς ἐμφανίζονται συχνά ὀπτασίες συγγενῶν, φίλων, ἢ «θεῶν» πού ἀντιστοιχοῦν σέ ὅ,τι οἱ ἐτοιμοθάνατοι εἴτε προσδοκοῦν εἴτε εἶναι προετοιμασμένοι νά δοῦν. Ἡ ἀκριδής φύση αὐτῶν τῶν τελευταίων ἐμφανίσεων εἶναι ἴσως ἀδύνατο νά προσδιορισθεῖ· σίγουρα δέν εἶναι ἀπλές παραισθήσεις, ἀλλά φαίνεται ὅτι ἀποτελοῦν μέρος τῆς φυσικῆς ἐμπειρίας τοῦ θανάτου, μία ἔνδειξη γιά τό ἀποθνήσκον πρόσωπο ὅτι πρόκειται νά εἰσέλθει σέ ἕνα νέο κόσμο ὅπου οἱ νόμοι τῆς συνηθισμένης ὑλικῆς πραγματικότητας δέν ἰσχύουν πιά. Δέν ὑπάρχει τίποτα τό ἰδιαίτερα ἀσυνήθιστο ὅσον ἀφορᾷ τήν ἐμπειρία αὐτή, ἢ ὅποια φαίνεται ὅτι ἐπαναλαμβάνεται σταθερά, ἀνεξαρτήτως χρόνου, τόπου καί θρησκευματος.

Ἡ ἐμπειρία τῆς «συνάντησης μέ ἄλλους» συνήθως συμβαίνει ἀκριδῶς πρὶν τό θάνατο, καί δέν πρέπει νά συγγέεται μέ τή μᾶλλον διαφορετική συνάντηση τήν ὅποια θά περιγράψουμε ἀμέσως: τή συνάντηση μέ τή «φωτεινή ὑπαρξη».

Ἡ «φωτεινή ὑπαρξη»

Αὕτη ἡ ἐμπειρία περιγράφεται ἀπό τόν Δρα Μούντνυ ὡς «τό πιό ἐκπληκτικό ἀπό τά κοινά σέ ὅλες τίς διηγήσεις στοιχεῖα, πού ἄλλωστε ἄσκησε καί τή μεγαλύτερη ἐπίδραση στά ἄτομα μέ ἐμπειρίες θανάτου»³⁸. Οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι πού βιώνουν αὐτήν τήν ἐμπειρία περιγράφουν ὅτι ἐμφανίζεται ἕνα φῶς τοῦ ὁποίου ἡ λαμπρότητα αὐξάνεται πολύ γρήγορα· καί ὅλοι ἀναγνωρίζουν τό φῶς αὐτό ὡς κάποια προσωπική ὑπαρξη, γεμάτη θέρμη καί ἀγάπη, ἢ ὅποια ἀσκεῖ

38. Moody, ἔ. ἀ., σελ. 45 (64).

μαγνητική ἔλξη στὸν ἄνθρωπο πού μόλις ἔχει πεθάνει. Ὁ προσδιορισμός τῆς ταυτότητας τῆς φωτεινῆς ὑπαρξης φαίνεται ὅτι ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ θρησκευτικὸ ὑπόδαθρο τοῦ προσώπου στοῦ ὁποῖο ἐμφανίζεται· ἡ ὑπαρξη αὐτὴ καθαυτὴ δὲν ἔχει ἀναγνωρίσιμη μορφή. Μερικοὶ τὴν ἀποκαλοῦν «Χριστό», ἄλλοι «ἄγγελο», ὅλοι ὅμως φαίνεται νὰ καταλαβαίνουν ὅτι εἶναι μία ὑπαρξη πού ἔχει ἀπὸ κάπου σταλεῖ μέ σκοπὸ κάπου νὰ τοὺς ὁδηγήσει. Παραθέτουμε στή συνέχεια κάποιες χαρακτηριστικές περιγραφές:

«Ἄκουσα τοὺς γιατροὺς νὰ λένε πὼς ἦμουν νεκρὸς καὶ τὴν ἴδια στιγμή ἔνιωσα νὰ κλυδωνίζομαι σάν νὰ ἔπλεα στὴ θάλασσα καὶ νὰ πέφτω μέσα σέ μιὰ σκοτεινὴ γαλαρία. Θαρρῶ πὼς δὲν ὑπάρχουν λέξεις γιὰ νὰ περιγράψω ἀκριβῶς ἐκεῖνο πού μοῦ συνέβαινε. Γύρω μου ἐπικρατοῦσε ἀπόλυτο σκοτάδι, ὅταν ξαφνικὰ εἶδα ἐκεῖνο τὸ φῶς. Ἦταν ἓνα φῶς πολὺ δυνατό, μὰ στὴν ἀρχὴ δὲν ἔπιανε πολὺ χῶρο. Ὅσο ὅμως τὸ ζύγωνα, ὅλο καὶ μεγάλωνε.»³⁹

Ἕνας ἄλλος ἄνθρωπος πού πέθανε ἔνιωσε νὰ αἰωρεῖται καὶ κατευθύνθηκε «πρὸς ἐκεῖνο τὸ καθάριο φῶς, ἐκεῖνο τὸ κάτασπρο, δυνατό φῶς... Νομίζω πὼς τέτοιο φῶς δὲν ὑπάρχει πάνω στὴ γῆ, γι' αὐτὸ καὶ δέ μοῦ εἶναι δυνατό νὰ τὸ περιγράψω. Καὶ μόλο πού δὲν εἶδα κανέναν μέσα σέ αὐτὸ τὸ φῶς, ὅμως εἶχε μιὰ συγκεκριμένη ὄντοτητα, μιὰ δική του προσωπικότητα. Ἀπὸ μέσα του πῆγαζε ἀπέραντη κατανόηση κι ἀγάπη.»⁴⁰

«Εἶχα θγεῖ ἀπ' τὸ σῶμα μου τὸ δίχως ἄλλο, γιατί τὸ ἔβλεπα σωριασμένο ἐκεῖ μπροστά μου, πάνω στοῦ χειρουργικοῦ

39. Στό ἴδιο,, σελ. 48 (67)

40. Στό ἴδιο, σελ. 48 (67)

τραπέζι. Ἡ ψυχὴ μου λοιπόν ἦταν λεύτερη. Στήν ἀρχή ἐνιωθα δύσκολα, τ' ὁμολογῶ, μά γαλήνευσα μεμιάς μόλις εἶδα ἐκεῖνο τό λαμπρό φῶς, πού ἐνῶ ὅταν πρωτοφάνηκε ἦταν ἀμυδρό, λίγο - λίγο δυνάμωσε γιά νά γίνει τελικά μιά ἐκθαμβωτική δέσμη ἀπό ἀκτίνες... Σάν πρωτοεμφανίστηκε τό φῶς, δέν εἶχα πολυκαταλάβει τί μοῦ συνέδαινε, μά τό συνειδητοποίησα μόλις τό φῶς μέ ρώτησε ἂν ἤμουν ἔτοιμος νά πεθάνω.»⁴¹

Σχεδόν πάντα, αὐτή ἡ ὑπαρξη ἀρχίζει νά ἐπικοινωνεῖ μέ τόν ἄνθρωπο πού μόλις ἔχει πεθάνει, περισσότερο μέ ἓνα εἶδος «μεταβίβασης τῆς σκέψης» παρά μέ προφορικό λόγο· τούς «λέει» πάντα τό ἴδιο πρᾶγμα, πού ὅσοι διώνουν αὐτήν τήν ἐμπειρία τό μεταφράζουν μέ τίς ἀκόλουθες ἐρωτήσεις: «Εἶσαι προετοιμασμένος νά πεθάνεις;» ἢ «τί μπορεῖς νά μοῦ δείξεις ἀπ' ὅσα ἔκανες στή ζωή σου;»⁴²

Μερικές φορές ἐπίσης, τήν παρουσία τῆς φωτεινῆς ὑπαρξης τή συνοδεύει ἓνα εἶδος ἀναδρομῆς στά περασμένα γεγονότα τῆς ζωῆς τοῦ ἀτόμου πού πεθαίνει. Ὡστόσο, ὅλοι τονίζουν ὅτι ἡ ὑπαρξη αὐτή δέν ἐκφέρει ἀπολύτως καμιά «κρίση» σχετικά μέ τίς ζωές ἢ τίς πράξεις τους· ἀπλῶς τούς προτρέπει σέ ἓναν ἀπολογισμό τῆς ζωῆς τους.

Ἀλλά καί οἱ Δρες Ὅσις καί Χάρολντσον κατέγραψαν στίς μελέτες τους κάποιες ἐμπειρίες σχετικά μέ τήν ἐμφάνιση μίας τέτοιας ὑπαρξης. Οἱ δύο ἐπιστήμονες παρατηροῦν ὅτι ἡ ἐμπειρία τοῦ φωτός ἀποτελεῖ «χαρακτηριστική ιδιότητα τῶν ὑπερκόσμιων ἐπισκεπτῶν»⁴³ καί προτιμοῦν νά υἱοθετήσουν

41. Στό ἴδιο, σελ. 48 (68)

42. Στό ἴδιο, σελ. 48 (66)

43. Osis & Haraldsson, ἑ. ἁ., σελ. 38.

τὴν ἄποψη τοῦ Δρος Μούντυ σχετικά μέ τὴν ὀνομασία τῶν ὄντων τὰ ὁποῖα γίνονται ὁρατά ἢ αἰσθητά μέσα σέ αὐτό τό φῶς, ἀποκαλώντας τα ἀπλῶς «φωτεινές μορφές» καί ὅχι πνευματικά ὄντα καί θεότητες, ταυτίσεις τίς ὁποῖες συχνά προσδίδουν οἱ ἄνθρωποι πού πεθαίνουν.

Ποιά – ἢ τί – εἶναι αὐτά τὰ «φωτεινά ὄντα»;

Πολλοί τὰ ἀποκαλοῦν «ἁγγέλους» καί τονίζουν ἰδιαίτερα τίς θετικές τους ἰδιότητες: εἶναι «φωτεινές» ὑπάρξεις, γεμάτες «ἀγάπη καί κατανόηση», καί ἐμφυσοῦν σπὸν ἀποθνήσκοντα τὴν ἰδέα τῆς «εὐθύνης» γιὰ τὴ ζωὴ του. Ὅμως οἱ ἁγγελοι τοὺς ὁποίους γνωρίζει ἡ Ὁρθόδοξη Χριστιανικὴ παράδοση εἶναι πολὺ περισσότερο καθορισμένοι, τόσο ὡς πρὸς τὴν ἐμφάνιση, ὅσο καί ὡς πρὸς τὸ ἔργο πού ἐπιτελοῦν, ἀπ' ὅ,τι αὐτές οἱ «φωτεινές ὑπάρξεις». Γιὰ νὰ τό καταλάβουμε αὐτό καί γιὰ ν' ἀρχίσουμε νὰ βλέπουμε τί μπορεῖ νὰ εἶναι αὐτές οἱ «φωτεινές ὑπάρξεις», θεωροῦμε ἀναγκαῖο νὰ παρουσιάσουμε τὴν Ὁρθόδοξη Χριστιανικὴ διδασκαλία περὶ ἁγγέλων, καί κατόπιν νὰ ἐξετάσουμε, εἰδικότερα, τὴ φύση τῶν ἁγγέλων πού ὁδηγοῦν τὴν ψυχὴ στὴ μεταθανάτια κατάστασή της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΥΟ

Ὁρθόδοξη διδασκαλία περί ἀγγέλων

Γνωρίζουμε από τούς λόγους τοῦ ἴδιου τοῦ Χριστοῦ ὅτι μετὰ τό θάνατο τήν ψυχή τή συναντοῦν ἄγγελοι. «*Ἐγένετο δὲ ἀποθανεῖν τὸν πτωχὸν καὶ ἀπενεχθῆναι αὐτὸν ὑπὸ τῶν ἀγγέλων εἰς τὸν κόλπον Ἀβραάμ*» (Κατὰ Λουκᾶν 16:22).

¹

Τό Εὐαγγέλιο μᾶς πληροφορεῖ ἐπίσης γιά τή μορφή μέ τήν ὁποία ἐμφανίζονται οἱ ἄγγελοι: «*Ἄγγελος γάρ Κυρίου καταβάς ἐξ οὐρανοῦ... ἦν δὲ ἡ ἰδέα αὐτοῦ ὡς ἀστραπή καὶ τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ λευκὸν ὥσει χιών*» (Κατὰ Ματθαῖον 28:2-4)². «*εἶδον νεανίσκον... περιβεβλημένον στολὴν λευκὴν*» (Κατὰ Μάρκον 16:5)³ «*ἄνδρες δύο... ἐν ἐσθήσεσιν ἀστραπτούσαις*» (Κατὰ Λουκᾶν 24:4)⁴. «*δύο ἀγγέλους ἐν λευκοῖς ...*» (Κατὰ Ἰωάννην 20:12)⁵. Σέ ὅλη τή διάρκεια τῆς ἱστορίας τοῦ Χριστιανισμοῦ οἱ ἄγγελοι φανερώνονται μέ τήν ἴδια αὐτή μορφή, δηλαδή ὡς ἐξαστράπτοντες νεανίσκοι περιβεβλημένοι

1. «Συνέβη δὲ νὰ πεθάνῃ ὁ πτωχὸς καὶ νὰ φερθῇ ἀπὸ τούς ἀγγέλους εἰς τὸν κόλπον τοῦ Ἀβραάμ» (Κατὰ Λουκᾶν 16:22)

2. «Ἐνας ἄγγελος τοῦ Κυρίου κατέβηκε ἀπὸ τὸν οὐρανὸν ...τὸ πρόσωπόν του ἦτο σάν ἀστραπή καὶ τὸ ἔνδυμά του ἄσπρο σάν τὸ χιόνι» (Κατὰ Ματθαῖον 28:2-4)

3. «Εἶδαν ἓνα νέον μέ λευκὴν στολὴν» (Κατὰ Μάρκον 16:5)

4. «Δύο ἄνδρες μέ ἐνδύματα ἀστραφτερά» (Κατὰ Λουκᾶν 24:4)

5. «Δύο ἀγγέλους μέ λευκὰ ἐνδύματα» (Κατὰ Ἰωάννην 20:12)

στολήν λευκήν. Ἡ εἰκονογραφικὴ παράδοση σχετικὰ μέ τήν ἐμφάνιση ἀγγέλων παραμένει ἐπίσης σταθερὴ διαμέσου τῶν αἰώνων, ἀπεικονίζοντας μόνον τέτοιους ἐξαστραπτοντες νεανίσκους, συχνά μέ φτερά, τὰ ὅποια θεδαίως ἀποτελοῦν ἓνα συμβολικὸ χαρακτηριστικὸ, συνήθως ὄχι ὁρατὸ στίς ἐμφανίσεις τῶν ἀγγέλων· καὶ ἡ Ἑβδομῇ Οἰκουμενικῇ Σύνοδος τοῦ 787 μ.Χ. ὅρισε ὅτι οἱ ἄγγελοι θὰ πρέπει πάντα νὰ ἀπεικονίζονται μόνον κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, δηλαδή ὡς ἄνθρωποι. Οἱ «ἐρωτιδεῖς» τῆς Δυτικῆς τέχνης τῆς Ἀναγέννησης καὶ τῶν κατοπινῶν περιόδων εἶναι παγανιστικῆς ἐμπνευσης καὶ δέν ἔχουν καμιά σχέση μέ τοὺς ἀληθινούς ἀγγέλους.

Μάλιστα, ὄχι μόνον ὅσον ἀφορᾷ τήν καλλιτεχνικὴ ἀναπαράσταση ἀγγέλων, ἀλλὰ καὶ στὴ συνολικὴ διδασκαλία περὶ πνευματικῶν ὄντων, ἡ σύγχρονη Ρωμαιοκαθολικὴ καὶ Προτεσταντικὴ Δύση ἔχει κατὰ πολὺ ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τῆ διδασκαλίας τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ τῆς ἀρχαίας Χριστιανικῆς παράδοσης. Εἶναι σημαντικό νὰ γνωρίζουμε αὐτὸ τό σφάλμα, ἐάν θέλουμε νὰ κατανοήσουμε τήν ἀληθινὴν χριστιανικὴ διδασκαλία γιὰ τήν πορεία τῆς ψυχῆς μετὰ τὸ θάνατο.

Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος Μπριαντιανίνωφ (†1867), ἓνας ἀπὸ τοὺς μεγάλους Πατέρες τῶν πρόσφατων χρόνων, παρατήρησε αὐτὸ τό σφάλμα καὶ ἀφιέρωσε ἓναν ὁλόκληρο τόμο ἀπὸ τὰ Ἔργα του τόσο γιὰ νὰ τό ἀποκαλύψει, ὅσο καὶ γιὰ νὰ παραθέσει τήν ἀληθινὴ Ὁρθόδοξο διδασκαλία σχετικὰ μέ τό θέμα⁶. Ἐπικρίνοντας τίς ἀπόψεις πού ἐκφράζει ἓνα πρότυπο Ρωμαιοκαθολικὸ θεολογικὸ ἔργο, τό Λεξικὸ τῆς Θεολογίας,

6. Ἐπισκόπου Ἰγνατίου Μπριαντιανίνωφ, *Ἔργα*, τόμος III, Ἐκδ. Τουζώφ, Ἁγία Πετροῦπολη 1886.

πού γράφτηκε τό 19ο αἰώνα ἀπό τόν Ἀβδᾶ Μπερζιέ, ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος ἀφιερώνει ἓνα ἐκτενές τμήμα αὐτοῦ τοῦ τόμου⁷ γιά νά ἐκφράσει τήν ἀντίθεσή του πρὸς τή σύγχρονη ἰδέα, πού βασιίζεται στήν διατυπωμένη ἀπό τόν Ντεκάρτ φιλοσοφία τοῦ 17ου αἰώνα, ἡ ὁποία πρέσβευε ὅτι καθετί πού θρίσκεται ἔξω ἀπό τόν ὑλικό κόσμο ἀνήκει ἀπλῶς στόν κόσμο τοῦ «ἀμυγοῦς πνεύματος». Μία τέτοια ἰδέα, στήν πραγματικότητα, τοποθετεῖ τόν ἄπειρο Θεό στό ἴδιο ἐπίπεδο μέ τὰ διάφορα πεπερασμένα πνεύματα – ἀγγέλους, δαίμονες, ψυχές ἀποθανόντων. Ἡ ἰδέα αὐτή εἶναι ἐξαιρετικά διαδεδομένη σήμερα, ἂν καί ὅσοι τήν ἀσπάζονται δέν ἀντιλαμβάνονται τίς πλήρεις συνέπειές της, καί ἐξηγεῖ ἓνα μεγάλο μέρος τῆς σύγχυσης πού διέπει τό σύγχρονο κόσμο ὅσον ἀφορᾷ τὰ «πνευματικά» θέματα: ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἐκδηλώνεται γιά καθετί πού θρίσκεται ἔξω ἀπό τόν ὑλικό κόσμο, συχνά μέ ἐλάχιστη διάκριση μεταξὺ τοῦ τί εἶναι θεῖο, ἀγγελικό, δαιμονικό, ἢ ἀπλῶς καί μόνον ἀποτέλεσμα ἀσυνήθιστων ἀνθρώπινων δυνάμεων ἢ καί τῆς φαντασίας.

Ὁ Ἀβδᾶ Μπερζιέ δίδασκε ὅτι οἱ ἄγγελοι, οἱ δαίμονες, καί οἱ ψυχές τῶν ἀποθανόντων εἶναι ὄντα «ἀπολύτως πνευματικά»· συνεπῶς δέν ὑπόκεινται σέ νόμους πού διέπουν τό χρόνο καί τό χῶρο, μπορούμε νά ὁμιλοῦμε γιά τή «μορφή» ἢ τήν «κίνησή» τους μόνο μεταφορικά καί, τέλος, «ἔχουν ἀνάγκη νά περιβάλλονται ἓνα λεπτό σῶμα ὅποτεδήποτε ὁ Θεός τοὺς ἐπιτρέπει νά ἐνεργοῦν ὡς ὄντα μέ ὑλική ὑπόσταση».⁸ Ἀκόμα καί ἓνα Ρωμαιοκαθολικό ἔργο τοῦ 20οῦ αἰώνα σχετικά μέ τό σύγχρονο πνευματισμό, τό ὁποῖο, κατά τὰ ἄλλα, δια-

7. Στό ἴδιο, σελ. 185-302

8. Στό ἴδιο, σελ. 193-95.

θέτει γνώση τοῦ θέματος, ἐπαναλαμβάνει αὐτὴν τὴ διδασκαλία, δηλώνοντας, γιὰ παράδειγμα, ὅτι τόσο οἱ ἄγγελοι ὅσο καὶ οἱ δαίμονες «μποροῦν νὰ δανειστοῦν τὴν ἀπαιτούμενη ὕλη (ὥστε νὰ καθίστανται ὁρατοὶ στοὺς ἀνθρώπους) ἀπὸ μία κατώτερη οὐσία εἴτε ἐμψυχη εἴτε ἄψυχη».⁹ Οἱ ἴδιοι οἱ πνευματιστές καὶ ἀποκρυφιστές ἔχουν ἀφομοιώσει τίς ιδέες αὐτές ἀπὸ τὴ σύγχρονη φιλοσοφία. Ἐνας ὀξυδερκῆς ἀπολογητὴς τῶν ἀπόψεων τοῦ Χριστιανισμοῦ περὶ ὑπερφυσικοῦ, ὁ Ἀγγλικανὸς Κ.Σ. Λιούις, ὀρθῶς ἐπικρίνει τὴ σύγχρονη «ἀντίληψη περὶ οὐρανοῦ ὡς ἀπλῶς μία κατάσταση τοῦ νοός», καὶ πάλι ὁμως φαίνεται, τουλάχιστον ἐν μέρει, προσκολλημένος στὴ σύγχρονη ἄποψη «ὅτι τὸ σῶμα καὶ ὁ τόπος καὶ ἡ κίνησις καὶ ὁ χρόνος, σήμερὰ φαίνονται ἄσχετα πρὸς τὰ μεγαλύτερα ὕψη τῆς πνευματικῆς ζωῆς».¹⁰ Τέτοιες ἀπόψεις εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα μίας ὑπεραπλουστεύσεως τῆς πνευματικῆς πραγματικότητος ὑπὸ τὴν ἐπιρροή τοῦ σύγχρονου ὕλισμοῦ καὶ ὀφείλονται στὴν ἀπώλεια ἐπαφῆς μὲ τὴν αὐθεντικὴν χριστιανικὴ διδασκαλία καὶ τίς πνευματικὲς ἐμπειρίες.

Γιὰ νὰ κατανοήσουμε τὴν Ὁρθόδοξην διδασκαλίαν περὶ ἀγγέλων καὶ ἄλλων πνευμάτων, πρέπει πρῶτα νὰ ἀπαλλαγούμε ἀπὸ τὴν ὑπεραπλουστευμένην σύγχρονην διχοτομικὴν διάκριση - διχοτομία «ὕλης-πνεύματος»· ἡ ἀλήθεια εἶναι πολὺ πιὸ σύνθετη ἀπὸ αὐτὴν τὴ διάκριση, ἀλλὰ καὶ ταυτόχρονα τόσο «ἀπλή» ποῦ ὅσοι εἶναι ἀκόμα ἱκανοὶ νὰ τὴν πιστεύουν, μᾶλλον θὰ θεωρηθοῦν ἀπὸ πολὺ κόσμον ὡς «ἀφελῶς προσηλωμένοι στό γράμμα». Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος γράφει.¹¹

9. Simon A. Blackmore, *Spiritism: Facts and Frauds*, Benziger Bros, Νέα Ὑόρκη 1924, σελ. 522.

10. C. S. Lewis, *Miracles*, The Macmillan Company, Νέα Ὑόρκη 1967, σελ. 164-65.

11. Ἡ ἔμφασις εἶναι τοῦ π. Ρόουζ.

«Ὅταν ὁ Θεός ἀνοίξει τούς πνευματικούς ὀφθαλμούς ἐνός ἀνθρώπου, αὐτός τότε μπορεῖ νά δεῖ τά πνεύματα μέ τή δική τους μορφή».¹² «Οἱ ἄγγελοι, ὅταν ἐμφανίζονται στούς ἀνθρώπους, ἔχουν πάντοτε ἀνθρώπινη μορφή».¹³ Παρομοίως, σύμφωνα μέ τόν Ἐπίσκοπο Ἰγνάτιο, «ἀπό τήν Ἁγία Γραφή καθίσταται φανερό ὅτι ἡ ἀνθρώπινη ψυχή ἔχει τή μορφή ἀνθρώπινου σώματος, ἀκριδῶς ὅπως τά ἄλλα δημιουργημένα πνεύματα».¹⁴ Γιά νά τό ἀποδείξει αὐτό, ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος παραθέτει ἕνα πλῆθος ἀποσπασμάτων ἀπό Πατερικές πηγές. Ἄς ἐξετάσουμε λοιπόν πρός ἰδίαν γνώσιν τήν Πατερική διδασκαλία.

Ὁ ἁγ. Βασίλειος ὁ Μέγας, στό ἔργο του περί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἀναφέρει ὅτι «ὡς πρός τάς ἀγγελικάς δυνάμεις ἡ μέν οὐσία αὐτῶν εἶναι πνεῦμα ἀέριον ἢ ἴσως πῦρ ἄνυλον. Διά τοῦτο καί εὐρίσκονται εἰς τόπον συγκεκριμένον καί καθίστανται ὁρατοί διά τῆς ἐμφανίσεώς των εἰς τούς ἀξίους ὑπό τήν μορφήν τῶν ἰδικῶν των σωμάτων». Ἐπίσης, ὅτι «διά τούς ἀγγέλους πιστεύεται ὅτι ἕκαστος ἐξ αὐτῶν εὐρίσκεται εἰς ἕνα ὠρισμένον τόπον, διότι ὁ ἄγγελος ὁ ὁποῖος ἐπαρουσιάσθη εἰς τόν Κορνήλιον δέν εὐρίσκετο ταυτοχρόνως καί δίπλα εἰς τόν Φίλιππον¹⁵, ἐνῶ ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος συνωμίλει μετά τοῦ Ζαχαρίου εἰς τό θυσιαστήριον¹⁶, δέν εὐρίσκετο συγχρόνως καί εἰς τήν θέσιν του εἰς τόν οὐρανόν.»¹⁷

12. Μπριαντιανίωφ, ἔ. ἀ. , σελ. 216.

13. Στό ἴδιο, σελ. 227.

14. Στό ἴδιο, σελ. 233.

15. Πράξεις Ἀποστόλων 10:3, 8:26.

16. Κατά Λουκᾶν 1:11.

17. Βασιλείου Καισαρείας τοῦ Μεγάλου, «Περί Ἁγίου Πνεύματος», μτφρ. Θεοδώρου Ζήση, Πατερικά Ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», τόμ. 10, Θεσσαλονίκη 1974, κεφ. ΙΣΤ', ΚΓ'.

Παρομοίως, ὁ ἅγ. Γρηγόριος ὁ Θεολόγος διδάσκει: «Κι ἀπ' τήν Τριάδα φῶτα εἶν' ἐκεῖνα δεύτερα βασιλικά πού λάμπουν, λαμπροί ἄγγελοι, χωρίς μορφή, πού στό μεγάλο θρόνο σάν πνεύματα πανάλαφρα στέκονται ὁλόγυρά του, φλόγα καί πνεύματα θεϊκά, γοργά πετοῦν στά αἰθέρια.»¹⁸

Ἔτσι λοιπόν, οἱ ἄγγελοι, ἐνῶ εἶναι «πνεύματα» καί «πυρός φλόγα», ὅπως διαβάζουμε στήν Ἁγία Γραφή, «ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καί τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρός φλόγα» (Πρὸς Ἑβραίους 1:7, *Ψαλμοί* 103:5)¹⁹, καί ἐνοικοῦν σέ ἓναν κόσμο ὅπου δέν ἰσχύουν οἱ γήινοι νόμοι πού διέπουν τό χῶρο καί τό χρόνο, ἐν τούτοις εἶναι περιορισμένοι ἀπό τό χῶρο καί τό χρόνο καί ἐνεργοῦν μέ τέτοιους «ὕλικούς» τρόπους, ἂν μπορούμε νά τοὺς ὀνομάσουμε ἔτσι, πού μερικοὶ Πατέρες δέ διστάζουν νά ἀναφέρονται στά «ἄερια σώματα» τῶν ἀγγέλων. Ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, συνοψίζοντας κατὰ τόν 8ο αἰῶνα τή διδασκαλία τῶν προγενέστερων του Πατέρων, ἀναφέρει: «Ἐν τούτοις ὁ ἄγγελος λέγεται ἀσώματος καί ἄυλος, ὅταν συγκρίνεται μέ μᾶς, γιατί καθετί πού συγκρίνεται μέ τό Θεό, τό μόνο ἀσύγκριτο, βρῖσκεται παχύ καί ὕλικό. Πραγματικά ἄυλο καί ἀσώματο εἶναι μόνον τό θεῖον». Ἐπίσης, διδάσκει ὅτι: «Οἱ ἄγγελοι εἶναι περιγραφτοί, ὅταν βρῖσκονται στόν οὐρανό, δέ βρῖσκονται στή γῆ, καί ὅταν στέλνονται ἀπό τό Θεό στή γῆ, δέ

18. Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, «Περί Νοερῶν οὐσιῶν» (7), *Ἐπη δογματικά*, μτφρ. Ἰγνατίου Σάκκαλη, Πατερικά Ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», τόμ. 8, Θεσσαλονίκη 1977, σελ. 289.

19. «Ἐκεῖνος πού κάνει τοὺς ἀγγέλους του σάν ἀνέμους, καί ἐκεῖνους πού τὸν ὑπηρετοῦν σάν πυρίνην φλόγα» (Πρὸς Ἑβραίους 1:7, *Ψαλμοί* 103:5). Ἡ ἀπόδοση τῶν χωρίων τῆς Π. Διαθήκης ἔχει γίνει ἀπό τήν Παλαιά Διαθήκη κατὰ τοὺς ἐδομηκόντα, μτφρ. Ἰωάννου Κολιτσάρα, Ἐκδ. Ἀδελφότητος Θεολόγων ἡ «ΖΩΗ», δ' ἔκδ., Ἀθήνα 1997.

μένουν στὸν οὐρανό. Δέν περιορίζονται ἀπὸ τείχη καὶ πόρτες καὶ κλειδαριές καὶ σφραγίσματα, γιατί δέν ἔχουν ὄρια. Βέβαια λέγω ὅτι δέν ἔχουν ὄρια, γιατί δέ φανερώνονται ὅπως ἀκριβῶς εἶναι στοὺς ἄξιους, σ' αὐτοὺς πού θά θελήσει ὁ Θεός νά φανερωθοῦν, ἀλλά μέ μετασχηματισμό, ὅπως μποροῦν νά τοὺς δοῦν αὐτοὶ πού τοὺς βλέπουν.»²⁰ Λέγοντας ὅτι οἱ ἄγγελοι «δέ φανερώνονται ὅπως ἀκριβῶς εἶναι», ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός δέ βρίσκεται σέ ἀντίφαση μέ τόν ἅγ. Βασίλειο, ὁ ὁποῖος διδάσκει ὅτι οἱ ἄγγελοι ἐμφανίζονται «ὑπὸ τὴν μορφὴν τῶν ἰδικῶν των σωμάτων». Καὶ οἱ δυὸ αὐτές δηλώσεις εἶναι ἀληθεῖς, ὅπως φαίνεται καθαρά σέ πολυάριθμες φανερώσεις ἀγγέλων στήν Παλαιά Διαθήκη. Ἔτσι, ὁ Ἀρχάγγελος Ραφαήλ ἦταν ἐπὶ πολλές ἐβδομάδες ὁ συνταξιδιώτης τοῦ Τωβία χωρίς ποτέ νά κινήσει τὴν παραμικρὴ ὑποψία ὅτι δέν ἦταν ἄνθρωπος. Ὡστόσο, ὅταν ὁ Ἀρχάγγελος ἀποκάλυψε στὸ τέλος ποιός ἦταν, εἶπε: «πάσας τὰς ἡμέρας ὠπτανόμην ὑμῖν, καὶ οὐκ ἔφαγον οὐδὲ ἔπιον, ἀλλὰ ὄρασιν ὑμεῖς ἐθεωρεῖτε» (Τωβίτ ιδ':19).²¹ Ἀλλὰ καὶ οἱ τρεῖς ἄγγελοι πού ἐμφανίστηκαν στὸν Ἀβραάμ ἔδωσαν τὴν ἐντύπωση ὅτι ἔτρωγαν καὶ ἐξελήφθησαν ὡς ἄνθρωποι.²² Παρομοίως, ὁ ἅγ. Κύριλλος Ἱεροσολύμων, στίς Κατηχήσεις του μᾶς πληροφορεῖ, σχετικὰ μέ τόν ἄγγελο πού ἐμφανίστηκε στὸ Δανιήλ, ὅτι «ὁ προφήτης Δανιήλ κατατρόμαξε καὶ ἔδαλε τό πρόσωπό του στή γῆ, μόνο καὶ μόνο πού τοῦ φανερώθηκε ὁ ἀρχάγγελος Γαβριήλ... καὶ

20. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, «Γιά τοὺς ἀγγέλους», *Ἐκδοσις Ἀκριβοῦς τῆς Ὁρθοδόξου Πίστεως*, μτφρ. Νίκου Ματσούκα, Ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1998, σελ. 98.

21. «Ὅλας τὰς ἡμέρας, κατὰ τὰς ὁποίας ἐνεφανίζόμην εἰς σᾶς, δέν ἔφαγα καὶ δέν ἔπια τίποτε, ἀλλὰ σεῖς φαινομενικῶς μέ ἐβλέπατε νά τρώγω καὶ νά πίνω.» (Τωβίτ ιδ':19).

22. *Γένεσις*, κεφ. 18, 19.

μέχρι πού πῆρε ὁ Ἄγγελος ἀνθρώπινη μορφή, δέν τόλμησε νά ἀπαντήσῃ ὁ προφήτης.»²³ Ὅμως, στό διδύλιο τοῦ Δανιήλ διαβάζουμε ὅτι ἀκόμα καί στήν πρώτη του ἀπαστράπτουσα παρουσία, ὁ ἄγγελος εἶχε ἐπίσης ἀνθρώπινη μορφή, μόνον πού ἡ λαμπρότητά της ἦταν τόσο μεγάλη, «καί τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὥσῃ ὄρασις ἀστραπῆς, καί οἱ ὀφθαλμοί αὐτοῦ ὥσῃ λαμπάδες πυρός, καί οἱ θραχίονες αὐτοῦ καί τὰ σκέλη ὡς ὄρασις χαλκοῦ στίλβοντος», ὥστε νά μήν μποροῦν νά τήν ἀντέξουν οἱ ἀνθρώπινοι ὀφθαλμοί (Δανιήλ ι':6)²⁴. Συνεπῶς, ἡ ἐξωτερικὴ ἐμφάνιση ἑνός ἀγγέλου εἶναι ἡ ἴδια μέ τήν ἐμφάνιση ἑνός ἀνθρώπου· ἀλλὰ ἐπειδὴ τὸ ἀγγελικὸ «σῶμα» δέν εἶναι ὕλικό καί ἐπειδὴ αὐτὴ καί μόνο ἡ ὄραση τῆς πύρινης, λαμπερῆς του ἐξωτερικῆς ἐμφάνισης εἶναι ἀρκετὴ γιὰ νά ἀποσοβώσῃ ὅποιονδήποτε ἄνθρωπο πού βρίσκεται ἀκόμα μέσα στὴ σάρκα, οἱ ἐμφανίσεις ἀγγέλων πρέπει ἀναγκαστικὰ νά προσαρμόζονται στοὺς ἀνθρώπινους ὀφθαλμούς πού τίς ἀντικρύζουν, κι ἔτσι νά φαίνονται λιγότερο λαμπερές καί νά ἐμπνέουν λιγότερο δέος ἀπ' ὅ,τι στήν πραγματικότητα.

Σχετικὰ μέ τήν ἀνθρώπινη ψυχὴ ἐπίσης, ὁ ἱερός Αὐγουστίνος διδάσκει στό ἔργο του «Ἡ Πολιτεία τοῦ Θεοῦ» ὅτι, ὅταν ἡ ψυχὴ ἀποχωρισθεῖ ἀπὸ τὸ σῶμα, «ὁ ἄνθρωπος πού βρίσκεται σὲ μία τέτοια κατάσταση, καθαρῶς πνευματικὴ καί ὄχι σωματικὴ, βλέπει τὸν ἑαυτὸ του τόσο ὅμοιο πρὸς τὸ σῶμα του, ὥστε νά μήν μπορεῖ νά διακρίνει καμιά ἀπολύ-

23. Ἁγίου Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, *Κατηχήσεις*, Κατήχηση Θ', α', μτφρ. Ἀρχιμ. Ἀντωνίου Ρωμαίου καί τῶν Ἀδελφῶν τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίου Ἰωάννου Προδροῦμου Καρέα, ἔκδ. «Ἑτοιμασία», Ἱερὰ Μονὴ Ἁγίου Ἰωάννου Προδροῦμου Καρέα, 6' ἔκδ., Ἀθήνα 1999, σελ. 243.

24. «Τὸ δὲ πρόσωπόν του εἶχε τὴν λάμψιν τῆς ἀστραπῆς. Τὰ μάτια του ἔλαμπαν ὡσὰν λαμπάδες πυρός, οἱ θραχίονές του καί τὰ σκέλη του ὡσὰν στίλβων χαλκός» (Δανιήλ ι': 6).

τως διαφορά»²⁵ Ἡ ἀλήθεια αὐτή ἔχει σήμερα εὐρέως ἐπιβεβαιωθεί ἀπό τίς προσωπικές ἐμπειρίες τῶν πιθανῶς χιλιάδων ἀνθρώπων οἱ ὅποιοι ἔχουν ἐπαναφερθεῖ στή ζωή στήν ἐποχή μας.

Ὅμως ὅταν ὁμιλοῦμε περί «σωμάτων» τῶν ἀγγέλων καί τῶν ἄλλων πνευμάτων, πρέπει νά προσέχουμε νά μήν ἀποδίδουμε σέ αὐτούς κανένα χονδροειδῶς ὑλικό χαρακτηριστικό. Ἐν κατακλείδι, ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός διδάσκει: «τῆς ὁποίας οὐσίας μόνος ὁ κτίστης γνωρίζει τό εἶδος καί τόν ὄρο».²⁶ Στή Δύση, ὁ ἱερός Αὐγουστίνος ἔγραψε ὅτι εἶναι ἀκριβῶς τό ἴδιο εἶτε προτιμοῦμε νά ὁμιλοῦμε περί «ἀερίων σωμάτων» τῶν δαιμόνων καί ἄλλων πνευμάτων, εἶτε ἀπλῶς τά ἀποκαλοῦμε «ἀσώματα».²⁷

Ὁ ἴδιος ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος ἔδειξε ἴσως ἓνα ὑπερβολικό ἐνδιαφέρον νά ἐρμηνεύσει τά ἀγγελικά «σώματα» βασιζόμενος στήν ἐπιστημονική γνώση τοῦ 19ου αἰῶνα περί τῶν ἀερίων· γιά τό λόγο αὐτό μία ἐλαφρά διαφωνία δημιουργήθηκε μεταξύ ἐκείνου καί τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνους τοῦ Ἐγκλείστου, ὁ ὁποῖος θεώρησε ἀναγκαῖο νά τονίσει τή μή σύνθετη φύση τῶν πνευμάτων, τά ὅποια, φυσικά, δέν ἀπαρτίζονται ἀπό μόρια χημικῶν στοιχείων, ὅπως συμβαίνει μέ ὅλα τά ἀέρια. Στό βασικό σημεῖο ὅμως, δηλαδή στό «λεπτό περίβλημα» πού ὅλα τά πνεύματα διαθέτουν, συμφωνοῦσε μέ τόν Ἐπίσκοπο Ἰγνάτιο.²⁸ Ἴσως κάποια παρόμοια παρανόηση σέ

25. Saint Augustine, *City of God*, Ἐκδ. Modern Library, Νέα Ὑόρκη, 1955, Βιβλίο XXI, 10, σελ. 781.

26. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, ἔ. ἄ., σελ. 98.

27. Saint Augustine, ἔ. ἄ., σελ. 781.

28. π. Γεωργίου Φλορόφσκυ, *Σταθμοί τῆς Ρωσικῆς Θεολογίας*, στα ρωσικά, Παρίσι 1937, σελ. 394-5

κάποιο δευτερεῦον σημεῖο ἢ κάποιο ζήτημα ὀρολογίας στάθηκε ὑπεύθυνη γιὰ τὴ διαμάχη πού ἐκδηλώθηκε στὴ Δύση τὸν 5ο αἰώνα μ.Χ., ὅταν ὁ Λατίνος Πατέρας ἄγ. Φαῦστος τοῦ Λεράν διδάξε αὐτό τὸ ἴδιο δόγμα περὶ τῆς σχετικῆς «ὕλικότητας» τῆς ψυχῆς, δάσει τῆς διδασκαλίας τῶν Πατέρων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας.

Ἄν ὁ ἀκριβὴς προσδιορισμὸς τῆς ἀγγελικῆς φύσης εἶναι γνωστός μόνο στό Θεό, ἡ κατανόηση τῆς δράσης τῶν ἀγγέλων, τουλάχιστον σέ αὐτόν τόν κόσμο, εἶναι ἐφικτή γιὰ κάθε ἄνθρωπο, ἀφοῦ ὑπάρχουν πολλές σχετικές μαρτυρίες τόσο στήν Ἀγία Γραφή ὅσο καί στά Πατερικά κείμενα, καθώς ἐπίσης καί στοὺς Βίους Ἀγίων. Γιὰ νά κατανοήσουμε πλήρως τίς φανερώσεις πού ἐκδηλώνονται στοὺς ἀποθνήσκοντες, θά πρέπει νά γνωρίζουμε εἰδικῶς τὸ πῶς ἐμφανίζονται οἱ πεπτωκότες ἄγγελοι, δηλαδή οἱ δαίμονες. Οἱ ἀληθινοὶ ἄγγελοι πάντα ἐμφανίζονται μέ τίς δικές τους μορφές, μόνο λιγότερο ἑξαστράπτοντες ἀπ' ὅ,τι εἶναι στήν πραγματικότητα, καί ἐνεργοῦν ἀποκλειστικά μέ σκοπὸ νά ἐκπληρώσουν τὸ θέλημα καί τίς ἐντολές τοῦ Θεοῦ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, οἱ πεπτωκότες ἄγγελοι, παρότι ἐμφανίζονται μερικές φορές μέ τὴ δική τους μορφή τὴν ὁποία ὁ ὅσιος Σεραφεῖμ τοῦ Σάρωφ περιέγραψε, ἀπὸ τὴν προσωπικὴ του ἐμπειρία, ὡς «φορικιαστικὴ», συνήθως ἐμφανίζονται μέ διάφορες ἄλλες μορφές καί κάνουν πολλὰ «θαύματα» μέ τίς δυνάμεις πού κατέχουν λόγω τῆς ὑποτέλειάς τους στὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος.²⁹ Ὁ ἰδιαίτερος τύπος διαμονῆς τους εἶναι ὁ ἀέρας, καί κύρια ἀποστολὴ τους εἶναι νά δάζουν σέ πειρασμό ἢ νά τρομάζουν τους ἀνθρώπους καί ἔτσι νά τοὺς παρασύρουν μαζί τους

29. *Πρὸς Ἐφεσίους* 2:2.

στήν ἀπώλεια. Ὁ ἀγώνας τοῦ Χριστιανοῦ κατευθύνεται ἐναντίον τῶν δαιμόνων: «ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκοτοῦς τοῦ αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις» (Πρὸς Ἐφεσίους 6:12).³⁰

Ὁ ἱερός Αὐγουστίνος, στήν ὃχι ἰδιαιτέρως γνωστή πραγματεία του «Ἡ Μαντεία τῶν Δαιμόνων», τὴν ὁποία ἔγραψε ὅταν τοῦ ζητήθηκε νὰ ἐρμηνεύσει μερικές ἀπὸ τίς πολλές δαιμονικές φανερώσεις στὸν ἀρχαῖο παγανιστικὸ κόσμος, παρουσιάζει μία ἱκανοποιητικὴ γενικὴ εἰκόνα τῶν δαιμονικῶν δραστηριοτήτων:

«Ἡ φύση τῶν δαιμόνων εἶναι τέτοια, ὥστε ἡ ἀντιληπτικὴ ἱκανότητα τοῦ ἀέριου σώματος ὑπερβαίνει εὐκόλα αὐτὴν τῶν γήινων σωμάτων, καὶ ἡ ταχύτητά τους, ἐπίσης, λόγω τῆς μεγαλύτερης κινητικότητος τοῦ ἀέριου σώματος, ξεπερνᾷ ἀσύγκριτα ὃχι μόνον τὴν ταχύτητα μὲ τὴν ὁποία κινοῦνται οἱ ἄνθρωποι καὶ τὰ ἄγρια ζῶα, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ αὐτὴ μὲ τὴν ὁποία πετοῦν τὰ πουλιά. Διαθέτοντας αὐτές τίς ἱκανότητες, χάρις στίς ιδιότητες τοῦ ἀέριου σώματος, δηλαδή τὴν ὀξύτητα ἀντίληψης καὶ τὴν ταχύτητα κίνησης, προβλέπουν καὶ ἀποκαλύπτουν πολλὰ πράγματα πού ἔχουν παρατηρήσει πολὺ πρὶν αὐτὰ συμβοῦν. Ὅταν γίνεται κάτι τέτοιο, οἱ ἄνθρωποι θαυμάζουν, ἐξ αἰτίας τῆς βραδύτητας τῆς γήινης ἀντίληψής τους. Οἱ δαίμονες ἐπίσης, ἐπειδὴ ὑπάρχουν ἐπὶ μακρὰ χρονικὴ περίοδο, ἔχουν συσσωρεύσει μία πολὺ μεγαλύτερη πείρα τῶν γεγονότων σὲ σύγκριση μὲ τοὺς ἀνθρώ-

30. «Διότι δὲν διεξάγομεν πάλην μὲ σάρκα καὶ αἷμα, ἀλλὰ μὲ τὰς ἀρχάς, τὰς ἐξουσίας, τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκοτεινοῦ τούτου κόσμου, μὲ τὰ πονηρὰ πνεύματα εἰς τοὺς οὐρανοὺς» (Πρὸς Ἐφεσίους 6:12)

πους, τῶν ὁποίων ἡ ζωή εἶναι σύντομη. Χάρη σέ αὐτές τους τίς ἱκανότητες, πού τούς ἔχει παραχωρήσει ἡ φύση τοῦ ἀερίου σώματος, οἱ δαίμονες ὅχι μόνον προλέγουν πολλά ἀπό αὐτά πού θά συμβοῦν, ἀλλά κάνουν καί πολλά θαύματα».³¹

Πολλά ἀπό τά «θαύματα» καί τά ὀπτικά τεχνάσματα τῶν δαιμόνων περιγράφονται στήν ἐκτενὴ ὁμιλία τοῦ ἁγ. Ἀντωνίου τοῦ Μεγάλου, στό Βίο του, πού συνέγραψε ὁ ἁγ. Ἀθανάσιος· στό ἴδιο ἐπίσης ἔργο γίνεται ἀναφορά στά «ἐλαφρύτερα σώματα» τῶν δαιμόνων. Ἀλλά καί στό Βίο τοῦ ἁγ. Κυπριανοῦ, πρῶην μάγου, βρίσκουμε πολυάριθμες περιγραφές δαιμονικῶν μεταμορφώσεων καί θαυμάτων, ὅπως τά διηγεῖται κάποιος πού εἶχε ἐνεργό συμμετοχή σέ αὐτά.³²

Μία κλασική περιγραφή δαιμονικῆς δραστηριότητας συναντοῦμε στήν ἔβδομη καί ὄγδοη ἀπό τίς Διαλέξεις τοῦ ἁγ. Ἰωάννη τοῦ Κασσιανοῦ, τοῦ μεγάλου Πατέρα τῆς Γαλατίας, ὁ ὁποῖος ἔζησε τόν 5ο αἰῶνα καί πρῶτος μετέφερε τήν πλήρη διδασκαλία τοῦ Ἀνατολικοῦ μοναχισμοῦ στή Δύση. Γράφει ὁ ἁγ. Κασσιανός:

«Εἶναι τόσο μεγάλο τό πλῆθος τῶν πονηρῶν πνευμάτων τά ὅποια πληροῦν τόν ἐναέριο χῶρο πού ἐκτείνεται μεταξύ οὐρανοῦ καί γῆς καί ἵπτανται στό χῶρο αὐτό μὴ μένοντας ἀδρανῆ ἀλλά μέσα σέ ταραχή καί θόρυβο, ὥστε ἡ Θεία Πρόνοια γιά τό δικό μας ὄφελος ἔχει κρύψει καί ἀπομακρύνει αὐτά τά πνεύματα ἀπό τά βλέμματα τῶν ἀνθρώπων· ἐάν δέν εἶχε γίνει αὐτό, οἱ ἄνθρωποι θά καταλαμβάνονταν ἀπό ἀνυπόφορο τρόμο καί θά ἦταν ἔτοιμοι νά καταρρεύσουν, ἐξ αἰτίας τοῦ φόβου μήπως τούς ἐπιτεθοῦν οἱ δαίμονες ἢ τοῦ

31. Saint Augustine, *The Divination of Demons*, The Fathers of the Church, τόμ. 27, κεφ. 3, σελ. 426

32. Βλ. *The Orthodox Word*, 1976, τεῦχος No. 5.

φρικιαστικοῦ θεάματος τῶν προσώπων στά ὅποια μεταμορφώνονται καί μεταλλάσσονται οἰκειοθελῶς ὅποτεδῆποτε θελήσουν...

»Ὅσο γιά τήν ἀναμφισβήτη ἀλήθεια ὅτι τά ἀκάθαρτα πνεύματα κυβερνῶνται ἀπό τίς πιό πονηρές δυνάμεις καί ὑπόκεινται σέ αὐτές, αὐτό τό πληροφοροῦμαστε ὅχι μόνο ἀπό τή μαρτυρία τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τήν ὅποια διαβάζουμε στήν περιγραφή τῆς ἀπάντησης τοῦ Κυρίου πρός τοὺς Φαρισαίους πού Τόν συκοφαντοῦσαν: «εἰ ἐγὼ ἐν Βεελζεβούλ, τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων, ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια» (Κατά Ματθαῖον 12:25, 28)³³, ἀλλά καί ἀπό τά εὐκρινῆ ὁράματα καί τίς πολλές ἐμπειρίες τῶν ἁγίων μας.

»Ὅταν ἕνας ἀπό τοὺς ἀδελφούς μας ταξίδευε σέ αὐτήν τήν ἔρημο, ἔχοντας βρεῖ μιά σπηλιά μετά τό σοῦρουπο, σταμάτησε ἐκεῖ καί θέλησε νά κάνει τή βραδινή προσευχή του. Ἐνῶ λοιπόν κατὰ τή συνήθεια ἔλεγε τοὺς ψαλμούς, ἡ ὥρα πέρασε καί ἔφτασε κιόλας περασμένα μεσάνυχτα. Ἀφοῦ τελείωσε τόν κανόνα τῆς προσευχῆς, θέλοντας νά ξεκουράσει λίγο τό ἀποκαμωμένο του σῶμα, ξάπλωσε κάτω καί ξαφνικά ἄρχισε νά βλέπει ἀναρίθμητες ὁρδές δαιμόνων πού συγκεντρώνονταν ἀπ' ὅλες τίς κατευθύνσεις· ἔρχονταν ὁ ἕνας πίσω ἀπό τόν ἄλλο, σέ μιά ἀτέλειωτη παράταξη καί μιά πολύ μακριά σειρά· μερικοὶ προηγοῦνταν τοῦ ἀρχηγοῦ τους, ἐνῶ ἄλλοι τόν ἀκολουθοῦσαν. Τελικά ἐμφανίστηκε ὁ ἄρχοντας, μεγαλύτερος ἀπ' ὅλους στό ἀνάστημα καί φρικιαστικότερος ἀπ' ὅλους στήν ἐμφάνιση. Ἀφοῦ τοῦ ἕστησαν ἕνα θρόνο πάνω σέ ἕνα ὑπερυψωμένο δῆμα, κάθισε καί,

33. «Ἐάν ἐγὼ διὰ τοῦ Βεελζεβούλ, τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν δαιμονίων, διώχνω τὰ δαιμόνια» (Κατά Ματθαῖον 12:25, 28).

ἐρευνώντας προσεκτικά, ἄρχισε νὰ ἐξετάζει τὴ δραστηριότητα τοῦ κάθε δαίμονα. Ἐκείνους πού ἔλεγαν ὅτι δέν εἶχαν καταφέρει ἀκόμα νὰ παρασύρουν τοὺς ἀντιπάλους τοὺς, τοὺς διέταξε μέ ἐπιπλήξεις καί θροισές νὰ ἐξαφανιστοῦν ἀπὸ τὰ μάτια του, θεωρώντας τοὺς τεμπέληδες καί ἀδιάφορους, καί τοὺς κατηγοροῦσε μέ λυσσασμένους βρυχηθμούς ὅτι χαράμισαν τόσο χρόνο καί προσπάθεια χωρὶς νὰ καταφέρουν τίποτα. Ἐκείνους ὅμως πού δήλωναν ὅτι εἶχαν πετύχει νὰ παρασύρουν στήν ἁμαρτία αὐτοὺς πού τοὺς εἶχαν ἀνατεθεῖ, τοὺς ἄφηνε νὰ φύγουν μέ μεγάλες τιμές, ἐνῶ ὅλοι οἱ ὑπόλοιποι δαίμονες τοὺς ἐπευφημοῦσαν μέ ἐνθουσιασμό, ὡς ἰδιαίτερα θαρραλέους πολεμιστές, οἱ ὅποιοι δοξάζονταν ὡς παράδειγμα γιὰ ὅλους.

»Τότε ἓνα πονηρότατο πνεῦμα προχώρησε μπροστά ἀπὸ τὸ πλῆθος καί ἀνέφερε μέ μοχθηρὴ χαρά, σάν νὰ ἐπρόκειτο γιὰ κάποια λαμπρὴ του νίκη, ὅτι τελικὰ εἶχε ὑποτάξει ἓνα φημισμένο μοναχό, τοῦ ὁποίου εἶπε τὸ ὄνομα, μετὰ ἀπὸ δεκαπέντε χρόνια ἀκατάπαυστης πειρασμικῆς πολιορκίας, παρασύροντας τον ἐκείνη ἀκριβῶς τὴ νύχτα στήν πορνεία... Μετὰ ἀπὸ αὐτὴν τὴ δήλωση, ὑπερβολικὴ εὐθυμία κατέλαβε ὅλο τὸ πλῆθος τῶν δαιμόνων, ἐνῶ ὁ δαίμονας ἐκεῖνος ἀποχώρησε, ἐκστασιασμένος μπροστά στοὺς ὑψηλοὺς ἐπαίνους τοῦ ἄρχοντα τοῦ σκότους καί στεφανωμένος μέ δόξα. Καθὼς πλησίαζε ἡ αὐγὴ, ὅλο ἐκεῖνο τὸ πλῆθος τῶν δαιμόνων ἐξαφανίσθηκε». Ἀργότερα ὁ ἀδελφός πού ἔγινε μάρτυρας αὐτοῦ τοῦ θεάματος πληροφορήθηκε ὅτι ἡ δήλωση σχετικὰ μέ τὴν πτῶση τοῦ μοναχοῦ ἦταν πράγματι ἀληθινή.³⁴

34. Ἰωάννου Κασσιανοῦ, «Διαλέξεις», *Ῥεργα*, μτφρ. στά Ρωσικά τοῦ Ἐπισκόπου Πέτρον, Μόσχα 1892, VIII, 12, 16, σελ. 313, 315.

Τέτοιες ἐμπειρίες ἐξακολουθοῦν νά συμβαίνουν σέ Ὁρθόδοξους Χριστιανούς μέχρι καί τόν αἰώνα μας. Σαφῶς δέν ἀποτελοῦν οὔτε ὄνειρα οὔτε ὁράματα, ἀλλά ἐν ἐργηγόρσει ἐμπειρίες δαιμόνων μέ τή μορφή πού ἔχουν στήν πραγματικότητα – μόνον, φυσικά, ἀφοῦ οἱ πνευματικοί ὀφθαλμοί τοῦ ἀνθρώπου στόν ὁποῖο ἐμφανίζονται ἔχουν ἀνοιχθεῖ ὥστε νά βλέπει αὐτά τά ὄντα πού κανονικά εἶναι ἀόρατα γιά τούς ἀνθρώπινους ὀφθαλμούς. Μέχρι σχετικά πρόσφατα, ὑπῆρχαν ἴσως ἐλάχιστοι μόνο «συντηρητικοί» ἢ «ἀφελεῖς» Ὁρθόδοξοι Χριστιανοί πού μπορούσαν ἀκόμα νά πιστεύουν στήν «κατά γράμμα ἀλήθεια» τέτοιων διηγήσεων· καί σήμερα ὅμως, μερικοί Ὁρθόδοξοι δυσκολεύονται νά τίς πιστέψουν, τόσο πολύ ἔχει διαπεράσει τόν κόσμο ἡ σύγχρονη πεποίθηση ὅτι οἱ ἄγγελοι καί οἱ δαίμονες εἶναι «ἀμιγῆ πνεύματα» καί δέν ἐνεργοῦν μέ τέτοιους «ύλικούς» τρόπους. Μόνο λόγω τῆς σημαντικά αὐξημένης δαιμονικῆς δραστηριότητος τῶν τελευταίων χρόνων αὐτές οἱ διηγήσεις ἀρχίζουν καί πάλι νά μοιάζουν τουλάχιστον ἀληθοφανεῖς. Σήμερα ἐπίσης οἱ εὐρέως διαδεδομένες «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες ἔχουν ἀνοίξει διάπλατα τόν κόσμο τῆς μή ὑλικῆς πραγματικότητος σέ πολλούς συνηθισμένους ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι δέν ἔχουν ποτέ ὡς τώρα ἔλθει σέ ἐπαφή μέ ἀπόκρυφα φαινόμενα, καί ἔτσι ἡ ὑπαρξη μίας ἐρμηνείας τοῦ κόσμου αὐτοῦ καί τῶν ὄντων του, ἐρμηνεία ἡ ὁποία θά χαρακτηρίζεται ἀπό ἀλήθεια καί ἐσωτερική συνοχή, ἀποτελεῖ μία ἀπό τίς ἀνάγκες τῆς ἐποχῆς μας. Μόνον ὁ Ὁρθόδοξος Χριστιανισμός, ἔχοντας διαφυλάξει τήν αὐθεντική Χριστιανική διδασκαλία μέχρι σήμερα, μπορεῖ νά παράσχει μία τέτοια ἐρμηνεία.

Ἄς δοῦμε τώρα πῶς συγκεκριμένα μέ ποιόν τρόπο ἐμφανίζονται οἱ ἄγγελοι καί οἱ δαίμονες κατά τή στιγμή τοῦ θανάτου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΑ

Ἐμφανίσεις ἀγγέλων καί δαιμόνων
κατά τήν ὥρα τοῦ θανάτου

Στίς περιπτώσεις αὐτές τήν ψυχή τοῦ ἀνθρώπου πού μόλις ἔχει πεθάνει τή συναντοῦν συνήθως δυό ἄγγελοι. Νά πῶς περιγράφει τή σχετική του ἐμπειρία ὁ συγγραφέας τοῦ «Unbelievable for Many...»¹: «Ἡ ἡλικιωμένη νοσοκόμα εἶπε: «Ἄς ἔχει τή Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν καί τήν αἰώνια ἀνάπαυση». Μόλις τό εἶπε αὐτό, ἀμέσως ἦλθαν κοντά μου δυό ἄγγελοι: στόν ἓνα ἀναγνώρισα τό δικό μου Φύλακα Ἄγγελο ἀλλά ὁ ἄλλος μοῦ ἦταν ἄγνωστος. Ἀργότερα κάποιος εὐλαδής περιπλανώμενος προσκυνητής τοῦ εἶπε πῶς ἐκεῖνος ἦταν ὁ «ἄγγελος τῆς ὑποδοχῆς». Ἡ ἁγ. Θεοδώρα, τῆς ὁποίας ἡ μετὰ θάνατον διαδρομή μέσα ἀπό τά ἐναέρια «τελώνια» περιγράφεται στό Βίο τοῦ ἁγ. Βασιλείου τοῦ Νέου² διηγεῖται: «Ὅταν πιά μ' ἐγκατέλειψαν οἱ δυνάμεις μου εἶδα ξαφνικά δυό ἀκτινοβολοῦντες ἀγγέλους τοῦ Θεοῦ, πού εἶχαν ὄψη λαμπρῶν νέων ἀνέκφραστης ὠραιότητας. Τά πρό-

1. K.Uekshuell, «Unbelievable for Many but Actually a True Occurrence», *Orthodox Life*, Ἰούλιος-Αὐγουστος 1976, σελ.22.

Ἑλληνική Ἔκδοση: «Ἀπίστευτα καί ὅμως ἀληθινά», Ἐκδ. «Ὁρθόδοξος Κυψέλη», Θεσσαλονίκη, σελ. 44.

2. Ὁ ὅσιος Βασίλειος ὁ Νέος ἔζησε τό 10ο αἰ. μ.Χ. Ἀναφέρεται ὡς ἅγιος μόνον στά σλαβικά ἁγιολόγια, τά ὁποῖα ἐορτάζουν τή μνήμη του τήν 26η Μαρτίου.

σωπά τους ἦταν λαμπρότερα κι ἀπ' τὸν ἥλιο, ἡ ματιά τους γεμάτη ἀγάπη, τὰ μαλλιά τους λευκὰ σάν τὸ χιόνι, γύρω ἀπὸ τὸ κεφάλι τους ξεχυνόταν μιά χρυσή ἀνταύγεια, τὰ ἐνδύματά τους ἄστραφταν καὶ στὸ στήθος ἦταν περιζωσμένοι σταυρωτά μέ ὀράρια».³ Ὁ ἅγ. Σάλδιος, ἐπίσκοπος Γαλατίας τὸν 6ο αἰώνα, περιγράφει τὴ δική του ἐμπειρία θανάτου: «Ὅταν σειόταν τὸ κελλί μου πρὶν τέσσερις ἡμέρες, καὶ μέ εἶδατε νὰ κείτομαι νεκρός, δυὸ ἄγγελοι μέ ἀνύψωσαν καὶ μέ μετέφεραν στὸ πιὸ ψηλὸ σημεῖο τοῦ οὐρανοῦ».⁴

Οἱ ἄγγελοι αὐτοὶ ἔχουν ἀποστολὴ νὰ συνοδεύσουν τὴν ψυχὴ τοῦ ἀποθανόντος στὸ μεταθανάτιο ταξίδι της. Δέν ὑπάρχει ἐπάνω τους τίποτε τὸ ἀσαφές, οὔτε ὡς πρὸς τὴ μορφή οὔτε ὡς πρὸς τίς ἐνέργειές τους· ἔχουν ἀνθρώπινη μορφὴ, πιάνουν σταθερὰ τὸ «λεπτό σῶμα» τῆς ψυχῆς καὶ τὸ μεταφέρουν. «Οἱ φωτοφόροι ἄγγελοι πῆραν τὴν ψυχὴ μου ἀμέσως στὴν ἀγκαλιά τους».⁵ «Ἀφοῦ μέ πῆραν ἀπὸ τὸ χέρι, μέ ἔβγαλαν στὸ δρόμο περνώντας κατευθεῖαν μέσα ἀπὸ τὸν τοῖχο τοῦ δωματίου...».⁶ Τὸν ἅγ. Σάλδιο τὸν «ἀνύψωσαν δυὸ ἄγγελοι». Ὑπάρχουν πολλὰ ἄλλα παρόμοια παραδείγματα.

Δέν μπορεῖ, ἐπομένως, νὰ εὐσταθεῖ ὁ ἰσχυρισμός ὅτι τὸ «φωτεινὸ ὄν» ποὺ ἐμφανίζεται στίς σύγχρονες ἐμπειρίες εἶναι ἓνας ὁδηγὸς ἄγγελος, ἀφοῦ τὸ ὄν αὐτὸ δέν ἔχει συγκεκριμένη μορφή, δέν ὁδηγεῖ τὴν ψυχὴ πουθενά, σταματᾷ γιὰ νὰ συνδιαλεχθεῖ μέ τὴν ψυχὴ καὶ τῆς δείχνει σέ ταχύτατη ἀναδρομὴ τὰ περασμένα γεγονότα τῆς ζωῆς της. Δέν εἶναι

3. *Eternal Mysteries Beyond the Grave*, Jordanville, Νέα Ὑόρκη 1968, σελ.70.

4. Ἀγίου Γρηγορίου Τουρώνης, *Ἡ Ἱστορία τῶν Φράγκων*, VII, 1 · Βλ. τὸν Βίο τοῦ ἁγ. Σάλδιου στὸ *The Orthodox Word*, 1977, τεῦχος No. 5.

5. *Eternal Mysteries*....ἔ. ἀ., σελ.71.

6. Uekskuell, ἔ. ἀ., σελ.22(45).

πράγματι ἄγγελος κάθε ὃν πού ἐμφανίζεται ὡς ἄγγελος, ἀφοῦ «αὐτός γάρ ὁ Σατανᾶς μετασχηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός» (*Πρός Κορινθίους* Β'11:14)⁷. ἔτσι λοιπόν τά ὄντα αὐτά, ἀπό τή στιγμή πού δέ διαθέτουν κᾶν τή μορφή ἀγγέλων σίγουρα δέν μποροῦν νά ταυτισθοῦν μαζί τους. Αὐθεντικές συναντήσεις μέ ἀγγέλους φαίνεται ὅτι σχεδόν ποτέ δέ συμβαίνουν στίς σύγχρονες «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες γιά ἕνα λόγο πού θά ἐπιχειρήσουμε νά ἐξηγήσουμε παρακάτω.

Εἶναι λοιπόν δυνατόν τό «φωτεινό ὄν» νά εἶναι στήν πραγματικότητα ἕνας δαίμονας μεταμφιεσμένος ὡς ἄμορφος «ἄγγελος φωτός», προκειμένου νά δάλει σέ πειρασμό τόν ἐτοιμοθάνατο, ἀκόμα καί τή στιγμή κατά τήν ὁποία ἡ ψυχή ἀφήνει τό σῶμα; Ὁ Δρ. Μούντυ στά βιβλία του⁸ καθώς καί ἄλλοι ἐρευνητές ὄντως θέτουν αὐτό τό ἐρώτημα, μόνο καί μόνο γιά νά ἀπορρίψουν τήν πιθανότητα νά συμβαίνει κάτι τέτοιο, ἐπειδή δέν ἑναρμονίζεται μέ τίς «καλές» ἐντυπώσεις πού ἡ ἐμφάνιση τέτοιων ὄντων δημιουργεῖ στόν ἐτοιμοθάνατο. Τό σίγουρο εἶναι ὅτι οἱ ἀπόψεις αὐτῶν τῶν ἐρευνητῶν γιά τό «κακό» εἶναι σέ ὑπέρτατο βαθμό ἀφελεῖς· σύμφωνα μέ τόν Δρα Μούντυ «ὁ Διάβολος θά τόν συμβούλευε ν' ἀκολουθήσει τό δρόμο τοῦ μίσους καί τῆς καταστροφῆς»⁹ καί φαίνεται νά ἀγνοεῖ παντελῶς τά κείμενα τῆς χριστιανικῆς γραμματείας πού περιγράφουν τήν πραγματική φύση τῶν δαιμονικῶν πειρασμῶν, οἱ ὁποῖοι παρουσιάζονται ἀνεξαιρέτως

7. «Διότι ὁ ἴδιος ὁ Σατανᾶς μεταμφιέζεται εἰς ἄγγελον φωτεινόν» (*Πρός Κορινθίους* Β'11:14).

8. Dr. Raymond A. Moody, Jr., *Life After Life*, Mockingbird Books, Atlanta 1975, σελ. 108 (146) καί *Reflections on Life After Life*, A Bantam-Mockingbird Book, 1977, σελ. 58-60.

9. Dr. Raymond a. Moody, Jr., *Life After Life*, σελ. 108 (146).

στά θύματά τους ὡς κάτι τὸ «καλὸ».

Ποιά εἶναι, ὅμως, ἡ ὁρθόδοξη διδασκαλία σχετικὰ μέ τούς δαιμονικούς πειρασμούς κατὰ τὴν ὥρα τοῦ θανάτου; Ὁ Μέγας Βασίλειος, ἐρμηνεύοντας τὰ λόγια τοῦ Ψαλμοῦ «σῶσόν με ἐκ πάντων τῶν διωκόντων με καὶ ρῦσαί με, μὴ πότε ἀρπάσῃ ὡς λέων τὴν ψυχὴν μου» (Ψαλμός ζ' 2-3)¹⁰ δίνει τὴν παρακάτω ἐξήγηση:¹¹ «Νομίζω δέ ὅτι οἱ γενναῖοι ἀθληταὶ τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ ἡγωνίσθησαν εἰς ὁλόκληρον τὴν ζωὴν τῶν ἀξίως κατὰ τῶν ἀοράτων ἐχθρῶν, ὅταν διαφύγουν ἀπὸ ὅλας τὰς καταδιώξεις αὐτῶν καὶ φθάσουν εἰς τὸ τέλος τῆς ζωῆς, ἐξετάζονται ἀπὸ τὸν ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος· καί, ἐάν μὲν εὗρεθοῦν τραυματισμένοι, ἀπὸ τούς ἀγῶνας των, ἢ κάπως στιγματισμένοι ἢ νὰ ἔχουν ἀποτυπώματα τῆς ἀμαρτίας, θά κρατηθοῦν αἰχμάλωτοι· ἐάν ὅμως εὗρεθοῦν ἀπρόσδλητοι καὶ ἀκηλίδωτοι, θά τούς ἀναπαύσῃ ὁ Χριστός, ἐπειδὴ εἶναι ἀνίκητοι καὶ ἐλεύθεροι. Παρακαλεῖ λοιπὸν καὶ περὶ τῆς παρούσης καὶ περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς. Διότι λέγει, σῶσε με ἐδῶ ἀπὸ τούς διώκτας· λύτρωσέ με ἐκεῖ εἰς τὸν καιρὸν τῆς ἐξετάσεως μήπως ὡς λέων ἀρπάξῃ τὴν ψυχὴν μου. Καὶ αὐτὰ δύνασαι νὰ τὰ μάθῃς ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Κύριον ποῦ ἔλεγε κατὰ τὸν

10. «Σῶσε με ἀπὸ ὅλους τούς ἐχθρούς μου, οἱ ὅποιοι μὲ καταδιώκουν καὶ γλύτωσέ με ἀπὸ αὐτούς, καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸν ἀρχηγόν των τὸν Ἀβεσσαλώμ, διὰ νὰ μὴ ἀρπάσῃ αὐτὸς καὶ ὡς λέων ἀγριος κατασπαράξῃ τὴν ζωὴν μου» (Ψαλμοί ζ' 2-3).

11. Βασιλείου Καισαρείας τοῦ Μεγάλου, «Ὁμιλία εἰς τὸν Ζ' Ψαλμόν», ᾠρῶν, μτφρ. Σοφίας Καρακασίδου, Πατερικαὶ Ἑκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», τόμ. 5, Θεσσαλονίκη 1974, σελ. 45-47. Τὸ κείμενο αὐτὸ προφανῶς ἀναφέρεται εἰδικότερα στὰ τελώνια τὰ ὁποῖα ἀπαντῶνται μετὰ τὸν θάνατο· στὸ Κεφάλαιο 6 παρακάτω γίνεται μία λεπτομερὴς συζήτηση σχετικὰ μέ τὴν ἐμπειρία τῶν δοκιμασιῶν καὶ πειρασμῶν ποῦ ὑφίσταται ἡ ψυχὴ ἀπὸ τούς δαίμονες τόσο πρὶν, ὅσο καὶ μετὰ τὸν θάνατο.

καιρὸ τοῦ πάθους του· «*Νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου ἔρχεται, καὶ ἐν ἐμοὶ ἔξει οὐδέν*» (Κατὰ Ἰωάννην 14:30).¹² »

Καὶ μάλιστα, δέν εἶναι μόνο οἱ χριστιανοὶ ἀγωνιστές πού ἔχουν ν' ἀντιμετωπίσουν τὴ δοκιμασία ἀπὸ τοὺς δαίμονες κατὰ τὴν ὥρα τοῦ θανάτου. Ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, στίς ὁμιλίες του στό Κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον, περιγράφει πολὺ παραστατικά τί συνήθως συμβαίνει στοὺς κοινούς ἁμαρτωλοὺς κατὰ τό θάνατό τους: «Διὰ τοῦτο λοιπόν καὶ εἶναι δυνατόν τότε ν' ἀκούσης πολλοὺς νά διηγοῦνται φοβερές ἱστορίες καὶ ὁράματα φρικτά, πού δέν ἤμποροῦν οὔτε κἄν νά τὰ ἀντικρύσουν οἱ μελλοθάνατοι, καὶ τινάσσονται μέ μεγάλη ὀρμή πάνω στό κρεββάτι πού εἶναι ἐξαπλωμένοι καὶ βλέπουν μέ τρόμο τοὺς παρενρισκομένους, ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ τους προσπαθεῖ νά εἰσχωρήσῃ θαυότερα καὶ διστάζει ἐξ αἰτίας τοῦ φόβου ν' ἀποχωρισθῇ ἀπὸ τό σῶμα καὶ δέν ὑποφέρει τὴν θέα τῶν ἀγγέλων πού ἔρχονται. Πραγματικά, ἂν κυριευόμαστε ἀπὸ φόβο ὅταν ἀντικρύζουμε ἀπλῶς ἀνθρώπους φοβεροὺς, τί δέν θά πάθουμε ὅταν ἰδοῦμε ἀπειλητικούς ἀγγέλους καὶ ἀδυσωπήτους δυνάμεις νά καταφθάνουν, ἐνῶ ἡ ψυχὴ μας θά ἀποχωρίζεται ἀπὸ τό σῶμα μας καὶ θά σύρεται καὶ θά ὀδύρεται συνεχῶς ἄσκοπα καὶ μάταια;»¹³

Στοὺς Βίους Ἀγίων τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας συναντοῦμε πολυάριθμες ἀναφορές τέτοιων δαιμονικῶν ὁράσεων κατὰ τὴν ὥρα τοῦ θανάτου, πού συνήθως ἀποσκοποῦν στό νά τρομοκρατήσουν τόν ἀποθνήσκοντα καὶ νά τόν κάνουν νά

12. «Διότι ἔρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου, καὶ δέν ἔχει ἐπάνω μου καμμίαν δύναμιν» (Κατὰ Ἰωάννην 14:30).

13. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, «Υπόμνημα εἰς τό Κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον», Ὁμιλία ΝΓ', μτφρ. Ἐλευθερίου Μερετάκη, Πατερικά Ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», τόμ. 11, Θεσσαλονίκη 1979, σελ. 170-1.

χάσει κάθε ἐλπίδα γιά τή σωτηρία του. Ὁ ἅγ. Γρηγόριος ὁ Διάλογος, γιά παράδειγμα, μιᾷ γιά κάποιον πλούσιο ἄνδρα πού ἦταν ὑποδουλωμένος σέ πολλά πάθη: «Φθάνοντας στά τελευταῖα του, τήν ὥρα ἀκριδῶς πού ἐπρόκειτο πιά νά βγεῖ ἀπό τό σῶμα, μέ ἀνοιχτά τά μάτια εἶδε βδελυρά καί κατάμαυρα πνεύματα νά παραστέκονται μπροστά του καί ἐπίμονα νά τόν διάζουν γιά νά τόν ἀρπάξουν στά κλεῖθρα τοῦ ἄδη... μέ θορυβώδεις θρήνους συγκεντρώθηκε ὅλη ἡ οἰκογένεια. Οἱ ἴδιοι ὅμως δέν μπορούσαν νά δοῦν τά πονηρά πνεύματα, τῶν ὁποίων τίς πιέσεις τόσο ὀδυνηρά ἐκείνος ὑπέμενε, ἀλλά ἐβλεπαν τήν παρουσία τους μέ τήν ὁμολογία, τήν χλωμάδα καί τόν τρόπο ἐκείνου πού ἔσερναν. Ἀπό τήν φρίκη τῆς βδελυρῆς μορφῆς ἐκείνων περιστρεφόταν πέρα-δῶθε στό κρεβάτι... κι ὅταν ἀπό τό ὑπερβολικό σφίξιμο ἀπελπίσθηκε πιά πῶς θά μπορούσε νά βρεῖ λίγη χαλάρωση, ἄρχισε μέ μεγάλες φωνές νά κραυγάζει: Ἀνακωχή τουλάχιστον μέχρι τό πρωί. Ἀλλά ἐνῶ φώναζε αὐτά, μέσα στίς ἴδιες τίς φωνές του ἀποσπάσθηκε ἀπό τήν κατοικία τοῦ σώματος.»¹⁴ Ὁ ἅγ. Γρηγόριος παραθέτει καί ἄλλα παρόμοια περιστατικά, ὅπως καί ὁ Βέδας στό ἔργο του *History of the English Church and People*.¹⁵ Ἀκόμα καί στήν Ἀμερική τοῦ 19ου αἰῶνα τέτοιες ἐμπειρίες δέν ἦταν καθόλου ἀσυνήθιστες· σέ μία ἀνθολογία σχετικῶν περιστατικῶν πού κυκλοφόρησε πρόσφατα ὁ συγγραφέας ἔχει συγκεντρώσει πολλές διηγήσεις ὁραμάτων πού εἶχαν στό νεκρικό κρεβάτι ἁμαρτωλοί ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, μέ τίτλους

14. Ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου, Διάλογοι, μτφρ. Στεφάνου δ.μ. μέ τίτλο *Βίοι Ἀγνώνων Ἀσκητῶν*, Ἔκδ. Ἀδελφότητος Ἱερομ. Ἱωάννου «Κοίμησις τῆς Θεοτόκου», Ἀγία Ἄννα, Ἅγιον Ὄρος 1988, IV, 40, σελ. 360-1.

15. Venerable Bede, *A History of the English Church and People*, μτφρ. Leo Sherley-Price, Penguin Books, Baltimore, 1968, Βιβλίο V, κεφ. 13 & 15.

ὅπως «Εἶμαι μέσα στίς φλόγες – βγάλτε με ἔξω!», «Ἄχ, σῶστε με! Μὲ τραβᾶνε πρὸς τὰ κάτω!», «Πάω στὴν κόλαση!», καὶ «Ὁ διάβολος ἔρχεται νὰ σύρει τὴν ψυχὴ μου κάτω στὴν κόλαση!»¹⁶ Ὁ Δρ. Μούντυ, ὥστόσο, δὲ μνημονεύει τίποτα παρόμοιο: οὐσιαστικά ὅλες οἱ ἐμπειρίες τῶν ἐτοιμοθάνατων πού περιέχονται στὸ βιβλίό του, μὲ τὴν ἀξιοσημείωτη ἐξαίρεση τῶν περιπτώσεων αὐτοκτονίας,¹⁷ εἶναι εὐχάριστες, εἴτε εἶναι Χριστιανοὶ εἴτε ὄχι, θρησκευόμενοι ἢ μὴ. Οἱ Δρες Ὅσις καὶ Χάραλντσον, ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ἀνακάλυψαν κατὰ τὴ διεξαγωγὴ τῶν ἐρευνῶν τους κάτι πού δὲν ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὴν παραπάνω τοποθέτηση.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐρευνὰ τους στὴν Ἀμερικὴ, τὰ ἀποτελέσματα ἦταν τὰ ἴδια μὲ τοῦ Δρος Μούντυ: τὸ γεγονὸς τῆς ἐμφάνισης τῶν ὑπερκόσμιων ἐπισκεπτῶν ἀντιμετωπίζεται ὡς κάτι θετικό, ὃ ἀσθενὴς ἀποδέχεται τὸ θάνατο, ἢ ἐμπειρία εἶναι εὐχάριστη, προκαλεῖ αἴσθημα γαλήνης καὶ ἀγαλλίασης καὶ συχνά παύση τοῦ πόνου πρὶν τὸ θάνατο. Ἀντιθέτως, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀντίστοιχη ἐρευνα στὴν Ἰνδία, τουλάχιστον τὸ ἓνα τρίτο τῶν ἀσθενῶν πού εἶδαν ὀπτασίες βίωσαν φόβο, κατάθλιψη καὶ ἀγωνία, ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἐμφάνισης τῶν «γιαμντού», ὅπως ὀνομάζονται οἱ ἄγγελοι θανάτου στὸν Ἰνδουισμό, ἢ ἄλλων ὄντων· αὐτοὶ οἱ Ἰνδοὶ ἀντιστέκονται καὶ προσπαθοῦν νὰ διαφύγουν ἀπὸ τοὺς ὑπερκόσμιους ἀγγελιαφόρους. Γιά παράδειγμα, ἓνας Ἰνδός, ὑπάλληλος γραφείου, ἔλεγε κατὰ τὴ στιγμὴ τοῦ θανάτου του: «Κάποιος στέκεται ἐκεῖ! Ἔχει ἓνα καρότσι μαζί του, πρέπει νὰ εἶναι γιαμντού!

16. John Myers, *Voices from the Edge of Eternity*, Spire Books, Old Tappan, N.J., 1973, σελ. 71, 109, 167, 196 κλπ.

17. Moody, ἑ. ἁ., σελ. 127-8.

Πρέπει νά ἔχει ἔρθει γιὰ νά πάρει κάποιον μαζί του! Μὲ κοροϊδεύει καὶ λέει ὅτι θά πάρει ἐμένα!... Κρατῆστε με σᾶς παρακαλῶ· δέ θέλω νά πάω μαζί του.» Ὁ πόνος του αὐξανόταν καὶ τελικὰ πέθανε». ¹⁸ Ἕνας Ἰνδουιστῆς εἶπε ξαφνικά ἐνῶ πέθαινε: «Τὸ γιαμντοῦ ἔρχεται νά μέ πάρει μακριά. Κρῦψτε με κάτω ἀπ' τὸ κρεβάτι γιὰ νά μὴ μέ βρεῖ». Ἔδειξε πρὸς τὰ ἔξω καὶ πάνω. «Ἐκεῖ εἶναι.» Τὸ δωμάτιο τοῦ νοσοκομείου ὅπου βρισκόταν ὁ ἀσθενής ἦταν ἰσόγειο. Ἔξω, μπροστά ἀπὸ τὸν τοῖχο τοῦ κτιρίου, ὑπῆρχε ἓνα μεγάλο δέντρο, στὰ κλαδιά τοῦ ὁποίου κάθονταν πολλὰ κοράκια. Τὴν ὥρα τοῦ ὁράματος, ὅλα τὰ κοράκια ξαφνικά πέταξαν μακριὰ ἀπὸ τὸ δέντρο μὲ πολὺ θόρυβο, σάν νά εἶχε ἐκπυρσοκροτήσει ὄπλο. Μείναμε κατάπληκτοι καὶ θοιναίνοντας ἀπὸ τὴν ἀνοιχτὴ πόρτα τοῦωματίου τρέξαμε ἔξω, ἀλλὰ δὲν εἶδαμε τίποτα πού νά μπορούσε νά εἶχε ἐνοχλήσει τὰ κοράκια. Συνήθως ἦταν ἤρεμα, γι' αὐτὸ καὶ ὅλοι οἱ παρόντες θεωρήσαμε ἰδιαίτερα ἀξιοσημείωτο τὸ γεγονός ὅτι πέταξαν μακριὰ μὲ μία πολὺ ἔντονη βοή, ἀκριβῶς τὴ στιγμὴ πού ὁ ἀσθενής ἔβλεπε τὸ ὄραμα. Ἦταν σάν νά εἶχαν ἀντιληφθεῖ καὶ ἐκεῖνα κάποια τρομερὴ παρουσία. Μετὰ ἀπὸ αὐτό, ὁ ἀσθενής ἔπεσε σὲ κῶμα καὶ ἐξέπνευσε λίγα λεπτά ἀργότερα». ¹⁹ Μερικά «γιαμντοῦ» ἔχουν τρομακτικὴ ἐξωτερικὴ ἐμφάνιση καὶ προκαλοῦν ἀκόμα περισσότερη ἀπελπισία στὸν ἐτοιμοθάνατο.

Αὐτὴ εἶναι καὶ ἡ πιὸ ἐντυπωσιακὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στίς ἐμπειρίες ἐτοιμοθάνατων στὴν Ἀμερικὴ καὶ τὴν Ἰνδία πού

18. Karlis Osis and Erlendur Haraldsson, *At the Hour of Death*, Avon Books, Νέα Ὑόρκη, 1977, σελ. 90.

19. Στὸ ἴδιο, σελ. 41-2.

μελέτησαν οἱ Δρες Ὅσις καί Χάραλντσον, ὥσποσο οἱ συγγραφεῖς δέν μποροῦν νά προσφέρουν καμιά σχετική ἐξήγηση. Εἶναι φυσικό λοιπόν νά ἀναρωτηθοῦμε: Γιατί ἀπό τίς ἐμπειρίες τοῦ Ἀμερικανοῦ ἐτοιμοθάνατου στή σύγχρονη Ἀμερική ἀπουσιάζει σχεδόν ὀλοκληρωτικά ἓνα στοιχεῖο – ὁ ἔντονος φόβος πού προκαλεῖται ἀπό τίς τρομακτικές ἐμφάνισεις τῶν ὑπερκόσμιων ὄντων – τό ὁποῖο εἶναι τόσο συνηθισμένο τόσο στίς ἀνάλογες παρελθοντικές ἐμπειρίες τῶν Χριστιανῶν, ὅσο καί στίς σημερινές ἐμπειρίες τῶν Ἰνδῶν;

Δέν εἶναι ἀναγκαῖο νά καθορίσουμε ἀκριβῶς τή φύση αὐτῶν τῶν ὀπτασιῶν γιά νά διαπιστώσουμε ὅτι ἐξαρτῶνται σέ κάποιο βαθμό, ὅπως ἤδη ἔχουμε δεῖ, ἀπό αὐτό πού ὁ ἐτοιμοθάνατος ἀναμένει ἢ εἶναι προδιατεθειμένος νά ἀντικρῦσει. Ἔτσι λοιπόν, οἱ Χριστιανοί τῶν περασμένων αἰώνων οἱ ὁποῖοι ἔτρεφαν μία ζωντανή πίστη γιά τήν Κόλαση, καί τῶν ὁποίων ἡ συνείδηση τοῦς κατηγοροῦσε κατά τήν ὥρα τοῦ τέλους, συχνά ἔδλεπαν δαίμονες τήν ὥρα τοῦ θανάτου τους· οἱ σημερινοί Ἰνδοί, σαφῶς πιό «πρωτόγονοι» ἀπό τοῦς Ἀμερικανούς ὅσον ἀφορᾷ τά πιστεῦν τους καί τίς ἀντιλήψεις τους, συχνά βλέπουν ὄντα πού ἀνταποκρίνονται στοῦς ἀκόμα καί σήμερα πολύ ἀληθινούς φόβους τους γιά τή μετά θάνατον ζωή· ἀντίθετα, οἱ σημερινοί Ἀμερικανοί, μέ τίς «πεφωτισμένες» ἀπόψεις τους, βλέπουν ὀπτασίες πού ἐναρμονίζονται μέ τήν «ἀνετη» ζωή καί τά πιστεῦν τους, πού γενικά δέν περιλαμβάνουν κανέναν ἀπολύτως ρεαλιστικό φόβο γιά τήν κόλαση, ἢ καμιά ἀπολύτως ἐπίγνωση τῆς ὑπαρξης τῶν δαιμόνων.

Αὐτό πού ἀντικειμενικά συμβαίνει εἶναι ὅτι οἱ ἴδιοι οἱ δαίμονες παρουσιάζουν πειρασμούς ἀνάλογα μέ τό πνευματικό ἐπίπεδο καί τίς προσδοκίες αὐτῶν τοῦς ὁποίους πειρά-

ζουν. Σέ ὅσους τρέμουν τήν κόλαση, οἱ δαίμονες μπορεῖ νά ἐμφανιστοῦν μέ τρομακτικές μορφές, προκειμένου νά καταφέρουν νά πεθάνει ὁ ἄνθρωπος μέσα στήν ἀπελπισία· σέ ὅσους ὅμως, δέν πιστεύουν στήν κόλαση, ἢ στούς Προτεστάντες πού πιστεύουν ὅτι εἶναι σίγουρα «ἤδη σεσωσμένοι» καί ἐπομένως δέ χρειάζεται νά φοβοῦνται τήν κόλαση, οἱ δαίμονες προτιμοῦν νά παρουσιάζουν πειρασμούς μέ κάποια ἄλλη μορφή μέ τήν ὁποία ἡ πονηρή τους πρόθεση δέ θά ἐκδηλώνεται τόσο φανερά. Κατά παρόμοιο τρόπο, ἀκόμα καί σέ ἕνα Χριστιανό ἀγωνιστή πού ἔχει ἤδη ὑποφέρει πολλά, οἱ δαίμονες μπορεῖ νά ἐμφανιστοῦν μέ τέτοιον τρόπο ὥστε νά τόν ἀποπλανήσουν παρά νά τόν ἐκφοδίσουν.

Οἱ δαιμονικοί πειρασμοί πού πολιορκοῦσαν τήν ἁγ. Μαύρα, Χριστιανομάρτυρα τοῦ 3ου αἰ. μ.Χ., καθώς πέθαινε, μᾶς προσφέρουν ἕνα καλό παράδειγμα αὐτοῦ τοῦ εἵδους πειρασμοῦ πού μόλις ἀναφέραμε. Ἀφοῦ εἶχε παραμείνει ἐννέα ἡμέρες σταυρωμένη μαζί μέ τό σύζυγό της, ἁγ. Τιμόθεο, ἡ ἁγ. Μαύρα δέχθηκε πειρασμό ἀπό τό διάβολο. Ὁ Βίος τῶν δύο ἁγίων ἀναφέρει τά λόγια μέ τά ὁποῖα ἡ ἴδια ἡ ἁγ. Μαύρα περιέγραφε τούς πειρασμούς πού δεχόταν στό σύζυγο καί συμμάρτυρά της : «—Στάσου στερεός, στάσου παλικάρι, Τιμόθεε. Τά μεσάνυχτα δρεθήκα σέ ἔκσταση κι εὐθύς ἀμέσως πρόσεξα νά μέ ζυγώνει ἕνας ἄνθρωπος χαμογελαστός, πού κρατοῦσε στά χέρια ἕνα ποτήρι γιομάτο μέλι καί γάλα. Μοῦ τῶφερε μέχρι τά χεῖλη, καί μοῦ εἶπε: «Πάρτο κι ἀπόλαυσέ το.» «Ποιός εἶσαι καί ἀπό ποῦ ἔρχεσαι;» τόν ρώτησα. «Ἄγγελος τοῦ Θεοῦ εἶμαι», μοῦ ἀποκρίθηκε. «Ἄν εἶσαι τέτοιος πού λές, ἔλα νά κλαύσουμε μαζί καί νά προσευχηθοῦμε στόν Ἑσταυρωμένο». «Ξέρεις κάτι;» μοῦ λέει. «Σέ λυπήθηκα νά σέ βλέπω πάνω στό ξύλο, δίχως τροφή. Θά τά καταφέρεις ἄραγε

νά συνεχίσῃς;». «Ποιός σ' ἔστειλε νά μοῦ τά πεῖς αὐτά;» τόν σιγορώτησα. «Δέν ξέρεις ὅτι μέ τήν ὑπομονή, τήν ἐγκράτεια καί τήν προσευχή, ἀνεθαίνω τή σκάλα τοῦ ὕψους;» Ὡ, ἡ δύναμη τῆς προσευχῆς λιώνει τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ μας. Τή στιγμή πού στήν προσευχή μου ἀνέφερα τόν λυτρωτικό σταυρό τοῦ Σωτήρα μας, εἶδα νά στρέφει τό πρόσωπό του πρὸς τή Δύση. Τότε κατάλαβα. Καί τή στερνὴ ἀκόμα τούτη ὥρα, ἦλθε σάν ἄγγελος φωτός νά μᾶς ἀναστατώσει. Σέ λίγο ἡ ὄπτασία αὐτὴ ἐξαφανίσθηκε.

Μετά τήν ἐξαφάνισή του μ' ἐπισκέφθηκε ἄλλος. Αὐτός μέ πῆρε στά χέρια του, μέ ξεσήκωσε καί μ' ἔφερε σ' ἓνα πλατύ ποτάμι. Ἀνάμεσα στίς ὄχθες του κυλοῦσε μέλι καί γάλα! «Σκύψε καί ἀπόλαυσε ὅσο λαχταρᾷς» μοῦ ψιθύρισε. Στή δελεαστική του προσφορά ἀποκρίθηκα: «Δέν πρόκειται νά γευτῶ μήτε νερό, μήτε ἄλλο εὖοσμο δροσιστικό ποτό, ἂν τά χεῖλή μου δέν ἀκουμπήσουν στό Ποτήρι τοῦ Ἑσταυρωμένου Χριστοῦ. Αὐτό τό ποτήρι σκορπᾷ σωτηρία καί ζωή. Ζωὴ ἀτελεύτητη». Ὁ καινούργιος μου ἐπισκέπτης ἔσκυψε στόν ποταμό, ἄπλωσε τίς παλάμες του καί ἤπιε, καί ξαφνικά ἐξαφανίσθηκε, αὐτός μαζί καί τό ποτάμι»²⁰.

Ἡ τρίτη ὄπτασία πού ἐμφανίστηκε στήν ἀγ. Μαύρα, αὐτὴ ἐνός ἀληθινοῦ ἀγγέλου, θά ἀναφερθεῖ παρακάτω ἤδη, ὅμως, εἶναι φανερό ὅτι οἱ πραγματικοὶ Χριστιανοὶ ἀντιμετωπίζουν μέ μεγάλη ἐπιφύλαξη τίς «ἀποκαλύψεις» πού δέχονται κατά τήν ὥρα τοῦ θανάτου.

Ἡ ὥρα τοῦ θανάτου, λοιπόν, εἶναι πράγματι μία ὥρα δαιμονικῶν πειρασμῶν καί οἱ «πνευματικὲς ἐμπειρίες» πού

20. Σώτου Χονδρόπουλου, *Οἱ Ἅγιοι Μάρτυρες Τιμόθεος καί Μαύρα*, Ἐκδ. «Καινούργια Γῆ», Ἀθήνα 1996, σελ. 90-2.

βιώνουν οἱ ἄνθρωποι τὴν ὥρα αὐτή, ἀκόμα κι ἂν φαίνονται νὰ εἶναι «μεταθανάτιες», ἓνα σημεῖο πού θά συζητηθεῖ παρακάτω, πρέπει νὰ κρίνονται μέ τὰ ἴδια κριτήρια τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας μέ τὰ ὁποῖα κρίνονται ὅποιεσδήποτε ἄλλες «πνευματικές ἐμπειρίες». Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, τὰ «πνεύματα» πού ἐνδέχεται νὰ συναντήσῃ ὁ κάθε ἄνθρωπος αὐτὴν τὴν ὥρα πρέπει νὰ τὰ ὑποβάλλῃ στὴν καθολικὴ δοκιμασία, γιὰ τὴν ὁποία μιᾷ ὁ ἀπόστολος Ἰωάννης: «δοκιμάζετε τὰ πνεύματα εἰ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ὅτι πολλοὶ ψευδοπροφῆται ἐξεληλύθασιν εἰς τὸν κόσμον» (Ἰωάννου Α' 4:1).²¹

Μερικοὶ κριτικοὶ τῶν σύγχρονων «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν ἔχουν ἤδη ἐπισημάνει τὴν ὁμοιότητα ἀνάμεσα στὸ «φωτεινὸ ὄν» καὶ στὰ πνεύματα «ὁδηγούς» καὶ «φίλους» τοῦ μεντιουμιστικοῦ πνευματισμοῦ. Ἄς ρίξουμε λοιπὸν μία σύντομη ματιά στὴν πνευματιστικὴ διδασκαλία σχετικὰ μέ τὰ «φωτεινὰ ὄντα» καὶ τὰ μηνύματά τους. Ἐνα κλασικὸ πνευματιστικὸ κείμενο²² ἀναφέρει ὅτι «ἡ διδασκαλία τῶν πνευμάτων εἶναι σύμφωνη πάντα ἢ σχεδὸν πάντα, μέ ὑψηλὰ ἠθικὰ κριτήρια: ὅσον ἀφορᾷ τὴν πίστη, δέχεται πάντοτε τὴν ὑπαρξὴ Θεοῦ, διακρίνεται ἀπὸ εὐλάβεια πρὸς Αὐτόν, ἀλλὰ δέν ἐνδιαφέρεται ἰδιαίτερα γιὰ τὰ διανοητικὰ κατασκευάσματα πού ἀπασχολοῦσαν τὸ νοῦ τῶν Ἐπισκόπων στίς Ἐκκλησιαστικές Συνόδους».²³ Ἐπιπλέον, τὸ βιβλίο αὐτό

21. «Δοκιμάζετε τὰ πνεύματα, ἐὰν εἶναι ἀπὸ τὸν Θεόν, διότι πολλοὶ ψευδοπροφῆται ἐδῶκαν εἰς τὸν κόσμον.» (Ἰωάννου Α' 4:1).

22. J. Arthur Hill, *Spiritualism, Its History, Phenomena and Doctrine*, George H. Doran Co., Νέα Ὑόρκη, 1919.

23. Στὸ ἴδιο, σελ. 235.

δηλώνει ὅτι ἡ ἀγάπη ἀποτελεῖ «λέξη-κλειδί» καί «κεντρικό δόγμα» τῆς πνευματιστικῆς διδασκαλίας²⁴. ὅτι «ἡ θαυμάσια γνώση» μεταβιβάζεται ἀπό τά πνεύματα καί ὠθεῖ τούς πνευματιστές νά ἀναλάβουν τό ἱεραποστολικό ἔργο τῆς διάδοσης «τῆς ἰδέας ὅτι ἡ μετὰ θάνατον ζωὴ ἀποτελεῖ βεβαιότητα».²⁵ καί, τέλος, ὅτι τά «ἀνώτερα» πνεύματα ὑπερβαίνουν τούς «περιορισμούς» τῆς ἀτομικῆς προσωπικότητος καί ἐνεργοῦν περισσότερο ὡς «ἐπιρροές» παρά ὡς πρόσωπα, πληροῦμενα ὅλο καί περισσότερο μέ «φῶς»²⁶. Πράγματι, οἱ πνευματιστές στούς ὕμνους τους κυριολεκτικά ἐπικαλοῦνται «φωτεινά ὄντα»:

«Ἅγιοι λειτουργοί τοῦ φωτός!

Κρυμμένοι ἀπό τή θνητὴ ὄρασή μας...

Στείλτε τούς ἀγγελιοφόρους τοῦ φωτός

Ν' ἀποσφραγίσουν τήν ἐσωτερικὴ ὄρασή μας.»²⁷

Ὅλα τά παραπάνω εἶναι ἀρκετά γιά νά μᾶς κάνουν πολύ δύσπιστους ὅσον ἀφορᾷ τό «φωτεινό ὄν» τό ὁποῖο τώρα ἐμφανίζεται σέ ἀνθρώπους πού ἔχουν παντελὴ ἄγνοια τῆς φύσης καί τῆς δεξιολογικῆς πανουργίας τῶν δαιμονικῶν ἐνεργειῶν. Καί ὁ Δρ. Μούντυ ἀπλῶς αὐξάνει αὐτὴ μας τὴ δυσπιστία ὅταν ἀναφέρει ὅτι κάποιοι περιγράφουν αὐτό τό ὄν ὡς «ἀστεῖο πρόσωπο» μέ «αἰσθησι τοῦ χιοῦμορ» πού κάνει τόν ἐτοιμοθάνατο νά «νιώθει εὐχάριστα μαζί του».²⁸ Ἕνα τέτοιο ὄν, μέ τό μήνυμα «ἀγάπης καί κατανόησης» πού ἐκπέμπει, ἔχει ὄντως μία ἀξιοσημεῖωτη ὁμοιότητα μέ τὰ ἀσή-

24. Στό ἴδιο, σελ. 283.

25. Στό ἴδιο, σελ. 185-6.

26. Στό ἴδιο, σελ. 300-1.

27. Στό ἴδιο σελ. 186-7.

28. Moody, ἔ. ἀ., σελ. 49, 51 (68).

μαντα καὶ συχνά εὐδιάθετα «πνεύματα» τῶν πνευματιστικῶν συγκεντρώσεων, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀναμφισβήτητα δαίμονες – ὅταν βέβαια ἡ ἴδια ἡ πνευματιστικὴ συγκεντρώση δέν εἶναι μία στημένη ἀπάτη.

Τό γεγονός αὐτό ἔχει ὁδηγήσει πολλούς στό νά καταδικάσουν κάθε φαινόμενο «μεταθανάτιας» ἐμπειρίας τό ὁποῖο τώρα χαρακτηρίζουν ὡς δαιμονική πλάνη. Οἱ Εὐαγγελικοὶ Προτεστάντες συγγραφεῖς ἑνός σχετικοῦ βιβλίου δηλώνουν: «Θεωροῦμε ὅτι ὑπάρχουν ὁρισμένοι νέοι καί ἄγνωστοι κίνδυνοι σέ ὅλη αὐτήν τήν πλάνη τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς. Ἔχουμε τήν αἴσθησις ὅτι ἀκόμα καί μιὰ ἀόριστη πίστις στίς ἀναφερόμενες κλινικές ἐμπειρίες μπορεῖ νά ἔχει σοβαρές συνέπειες γιά τούς ἀνθρώπους πού πιστεύουν στή Βίβλο. Μερικοὶ εἰλικρινεῖς στήν πίστι Χριστιανοί ἔχουν πιστέψει ἀπολύτως ὅτι τό Φωτεινὸ Ὄν δέν εἶναι κανεῖς ἄλλος ἐκτός ἀπό τόν Ἰησοῦ Χριστό καί, δυστυχῶς, οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ὁρίζονται στήν κατάλληλη θέσι νά ἐξαπατηθοῦν».²⁹ Γιά νά ὑποστηρίξουν τήν ἄποψή τους, οἱ συγγραφεῖς τοῦ βιβλίου παραθέτουν κάποιους ἀξιοσημείωτους παραλληλισμούς μεταξύ μερικῶν σημεινῶν «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν καί ἐμπειριῶν πού εἶχαν κάποια μέντιουμ καί ἀποκρυφιστές τῆς ἐποχῆς μας, τονίζοντας ἐπιπροσθέτως τό ἀναμφισβήτητο γεγονός ὅτι ἓνας ἀριθμὸς ἐρευνητῶν «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν ἐνδιαφέρονται ἐπίσης, καί γιά τόν ἀποκρυφισμό, καί μάλιστα ἔχουν ἐρθεῖ σέ ἐπαφή μέ μέντιουμ.³⁰

Ἐπάρχει, φυσικά, μεγάλο ποσοστὸ ἀλήθειας σέ αὐτές τίς παρατηρήσεις. Δυστυχῶς, χωρὶς τήν πλήρη Χριστιανικὴ

29. John Weldon and Zola Levitt, *Is There Life After Death*. Harvest House Publishers, Irvine, Calif. 1977, σελ.76.

30. Στό ἴδιο, σελ. 64-70.

διδασκαλία γιά τή μετά θάνατον ζωή, ἀκόμα καί οἱ πῶς καλο-
προαίρετοι «πιστεύοντες στή Βίβλο» ἀποπροσανατολίζο-
νται, ἀπορρίπτοντας τίς ἀληθινές μεταθανάτιες ἐμπειρίες τῆς
ψυχῆς μαζί μέ τίς ἐμπειρίες πού μπορεῖ ὄντως νά προέρχο-
νται ἀπό δαιμονικές πλάνες. Αὐτοί οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι εἶναι
«ἀνοιχτοί» στήν ἀποδοχή παραπλανητικῶν «μεταθανάτιων»
ἐμπειριῶν, ὅπως θά δοῦμε παρακάτω.

Οἱ Δρες Ὅσις καί Χάραλντσον, πού εἶχαν καί οἱ δύο
«ἐκτενεῖς καί προσωπικές ἐμπειρίες μέ μέντιουμ» σημειώ-
νουν κάποια ὁμοιότητα ἀνάμεσα στίς ὁπτασίες πού ἐμφανί-
ζονται στούς ἐτοιμοθάνατους καί στίς ἐμπειρίες τῶν ἀσχο-
λούμενων μέ τόν πνευματισμό. Σημειώνουν, ὥστόσο, καί μία
«ὀλοφάνερη διαφορά» ἀνάμεσα στά δύο αὐτά εἶδη ἐμπει-
ριῶν: «ἀντί νά συνεχίσει νά ζεῖ τή ζωή του μέ τό συνηθισμένο
κοσμικό τρόπο τόν ὁποῖο περιγράφουν τά μέντιουμ, ὁ
ἄνθρωπος πού γυρίζει ἀπό τό θάνατο ἐμφανίζεται νά προ-
θαίνει μέ πάθος σέ ἕνα ριζικά νέο τρόπο ὑπαρξῆς καί δέωσης
καταστάσεων καί γεγονότων». ³¹ Μάλιστα, ὁ κόσμος τῶν
«μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν πράγματι μοιάζει στό σύνολό του
νά εἶναι ἐντελῶς διαφορετικός ἀπό τό συνηθισμένο κόσμο
τῶν μέντιουμ καί τοῦ πνευματισμοῦ· καί πάλι ὅμως, εἶναι
ἕνας κόσμος ὅπου οἱ δαιμονικές πλάνες καί προτροπές εἶναι
ὄχι μόνο πιθανές ἀλλά σίγουρα ἀναμενόμενες, εἰδικά στούς
ἐσχατους καιρούς στούς ὁποίους ζοῦμε, καιρούς στούς ὁποί-
ους ἤδη βλέπουμε νά ἐκδηλώνονται ὅλο καί πῶς καινούριοι,
ὅλο καί πῶς ἀδιόρατοι πνευματικοί πειρασμοί, ἀκόμα καί
«σημεῖα μεγάλα καί τέρατα, ὥστε πλανῆσαι, εἰ δυνατόν, καί

31. Osis & Haraldsson, ἔ. ἀ., σελ.200.

32. «Μεγάλα θαύματα καί τέρατα, ὥστε νά πλανήσουν, εἰ δυνατόν, καί τοὺς ἐκλεκτούς.» (Κατά Ματθαῖον 24:24).

τοὺς ἐκλεκτούς» (Κατά Ματθαῖον 24:24).³²

Ὁφείλουμε, λοιπόν, νά εἴμαστε ἐξαιρετικά δύσπιστοι ἀπέναντι στά «φωτεινά ὄντα» πού μοιάζουν νά ἐμφανίζονται τή στιγμή τοῦ θανάτου. Θυμίζουν πολύ δαίμονες οἱ ὁποῖοι προσποιοῦνται τους ἀγγέλους καί ἀποσκοποῦν στήν παραπλάνηση ὄχι μόνο τοῦ ἴδιου τοῦ προσώπου πού πεθαίνει, ἀλλά ἀκόμα περισσότερο, αὐτῶν, στούς ὁποίους τό πρόσωπο αὐτό θά διηγηθεῖ ἀργότερα τήν προσωπική του ἐμπειρία στήν περίπτωση πού ἀνανήψει, ἀνάλογα μέ τίς πιθανότητες γιά κάτι τέτοιο, τίς ὁποῖες, φυσικά, οἱ δαίμονες γνωρίζουν πολύ καλά.

Ὡστόσο, τελικά, ἡ κρίση μας ὅσον ἀφορᾷ τό συγκεκριμένο καθὼς καί ἄλλα «μεταθανάτια» φαινόμενα θά πρέπει νά ἐξαρτηθεῖ ἀπό τό δόγμα τό ὁποῖο ἀνακύπτει ἀπό τά ἐν λόγω φαινόμενα, εἴτε αὐτό μεταδιδάζεται ἀπό κάποιο «πνευματικό ὄν» πού βλέπει ὁ ἄνθρωπος τήν ὥρα τοῦ θανάτου, εἴτε ἀπλῶς ὑπονοεῖται ἢ συνάγεται ἀπό τά φαινόμενα. Θά προσεγγίσουμε τό θέμα τῆς διαμόρφωσης τῆς κρίσης μας γιά τά συγκεκριμένα φαινόμενα ἀφοῦ πρῶτα τελειώσουμε τήν ἐξέταση τῶν ἰδίων τῶν φαινομένων.

Μερικοί ἄνθρωποι οἱ ὁποῖοι «πέθαναν» καί ἐπανήλθαν στή ζωή – συνήθως ἐκεῖνοι πού εἶναι ἢ γίνονται οἱ πιό «θηρσκευόμενοι» – ταυτίζουν τό «φωτεινό ὄν» πού συνάντησαν ὄχι μέ ἄγγελο, ἀλλά μέ τήν ἀόρατη «παρουσία» τοῦ ἴδιου τοῦ Χριστοῦ. Γιά τέτοιους ἀνθρώπους ἡ ἐμπειρία αὐτή συχνά συνδέεται μέ ἕνα ἄλλο φαινόμενό τό ὁποῖο γιά τούς Ὁρθόδοξους Χριστιανούς εἶναι ἴσως, ἐκ πρώτης ὄψεως, αὐτό πού προβληματίζει περισσότερο ἀπ' ὅλα τά σημερινά «μεταθανάτια» φαινόμενα: τή θέαση τοῦ «παραδείσου».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΣΣΕΡΑ

Ἡ σύγχρονη ἐμπειρία τῆς ὄρασης τοῦ «Παραδείσου»

Ο Δρ. Μούντυ παρατηρεῖ στό *Life After Life* ὅτι τά ἄτομα ἀπό τά ὁποῖα πῆρε συνέντευξη δέ φαίνεται νά ἔχουν διώσει τίποτε σχετικό μέ «τίς παραδοσιακές δοξασίες γιά τή μετά θάνατον ζωή», καί μάλιστα συνήθως δυσπιστοῦν στή συνηθισμένη ἄποψη γιά τόν παράδεισο καί τήν κόλαση καί στό ὅλο μοντέλο «ἐπιδράβευση-τιμωρία στήν ἄλλη ζωή».¹

Στό *Reflections on Life after Life*, ὁ συγγραφέας δηλώνει ὅτι οἱ μεταγενέστερες συνεντεύξεις πού πῆρε πράγματι ἀποκαλύπτουν τήν εὐρεία ὑπαρξη μεταθανάτιων ἐμπειριῶν πού ἀφοροῦν κάποια «ἄλλα βασίλεια ὑπαρξης πού θά μποροῦσαν κάλλιστα νά ἀποκαλεστοῦν “οὐράνια”»². Κάποιος ἄνδρας βρέθηκε σέ «μία ἐξοχή ὅπου ὑπῆρχαν ρυάκια, γρασίδι, δέντρα καί βουνά»³. Ἐπίσης, μία γυναίκα βρέθηκε σέ ἕνα παρόμοιο «ὁμορφο μέρος», καί περιέγραψε πώς «πέρα μακριά... εἶδα μία πόλη. Αὕτή ἡ πόλη εἶχε κτίρια, ξεχωριστά κτίρια. Ἦταν λαμπερά, ἀστραφτερά, ξεχωριστά μεταξύ τους.

1. Dr. Raymond A. Moody Jr., *Life After Life*, Mockingbird Books, Atlanta 1975, σελ. 70 (95).

2. Dr. Raymond A. Moody Jr., *Reflections on Life After Life*, A Bantam-Mockingbird Book, σελ. 15.

3. Στό ἴδιο, σελ.16.4. Στό ἴδιο, σελ.17.

Οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖ ἦταν εὐτυχισμένοι. Ὑπῆρχαν κρυστάλλινα νερά, συντριβάνια...νομίζω ὅτι θὰ μπορούσε νά τήν πεῖ κανεῖς μία πόλη φωτός».⁴

Στήν πραγματικότητα, ὅπως ἀποκαλύπτουν μερικά ἀπό τὰ ὑπόλοιπα καινούρια βιβλία, αὐτή εἶναι μία μᾶλλον συνηθισμένη ἐμπειρία. Οἱ Προτεστάντες συγγραφεῖς τοῦ βιβλίου πού ἀναφέραμε στό προηγούμενο κεφάλαιο πιστεύουν ὅτι πρόκειται – τουλάχιστον ὅταν οἱ περιγραφόμενες εἰκόνες εἶναι καθαρά Βιβλικές – γιά Χριστιανική ἐμπειρία ἢ ὁποία πρέπει νά διαχωρίζεται σαφῶς ἀπό τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν ἄλλων «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν, τίς ὁποῖες θεωροῦν ὡς δαιμονικές πλάνες. «Οἱ ἄπιστοι φαίνεται πὼς διώνουν ἐμπειρίες βασισμένες σέ λανθασμένες διδασκαλίες, ἐκείνες πού στή Βίβλο ἀποδίδονται συγκεκριμένα στό Σατανά: οἱ πιστοὶ διώνουν δογματικῶς ὀρθές ἐμπειρίες, οἱ ὁποῖες θὰ μπορούσαν νά προέρχονται κατευθείαν ἀπὸ τή Γραφή».⁵ Ἰσχύει ὄντως αὐτό ἢ ὑπάρχει πραγματικά πολὺ μεγαλύτερη ἐγγύτητα μεταξὺ ἐμπειριῶν πιστῶν καὶ ἀπίστων ἀπ' ὅ,τι φαντάζονται οἱ συγκεκριμένοι συγγραφεῖς;

Ἡ ἐμπειρία πού παρατίθεται ὡς αὐθεντικά «Χριστιανική» εἶναι αὐτή τῆς Μπέτυ Μάλτς, ἢ ὁποία ἔχει δημοσιεύσει ἓνα βιβλίο ὅπου περιγράφει τήν 28λεπτη «ἐξωσωματική» τῆς ἐμπειρία ἐνῶ ἦταν «κλινικά νεκρή». Ἡ Μάλτς γράφει: «Μετά τὸ θάνατό μου δρεθήκα ἀμέσως νά ἀνεδαίνω ἓναν ὁμορφο πρᾶσινο λόφο... βιάδιζα πάνω σέ γρασίδι, εἶχε τήν πιὸ ζωντανή ἀπόχρωση πρᾶσινου πού εἶχα δεῖ ποτέ». Συνοδευόταν ἀπὸ μία ἄλλη φιγούρα πού βιάδιζε δίπλα τῆς, «μία ψηλή

4. Στό ἴδιο, σελ.17.

5. Zola Levitt and John Weldon, *Is There Life After Death?*, Harvest House Publishers, Irvine, Ca. 1977, σελ.116.

φιγούρα, πού θύμιζε ἄνδρα καί φοροῦσε μακρὺ χιτῶνα. Ἄναρωτήθηκα ἂν ἦταν ἄγγελος... Καθὼς περπατούσαμε μαζί δὲν ἔδλεπα κανέναν ἥλιο – ὑπῆρχε ὁμως παντοῦ φῶς. Ἀριστερά μας, σέ ἀπόσταση, ἄνθιζαν πολύχρωμα λουλούδια. Ὑπῆρχαν ἐπίσης θάμνοι καί δέντρα... καί ξαφνικά ἀντικρίσαμε ἓνα ὑπέροχο ἀσημένιο οἰκοδόμημα. Θύμιζε παλάτι, ἀλλὰ δὲν εἶχε πύργους. Καθὼς πλησιάζαμε πρὸς αὐτό, ἄκουσα φωνές. Ἦταν μελωδικές, ἁρμονικές, καί ἔψαλλαν ἐν χορῷ· ἄκουσα τὴ λέξη «Ἰησοῦς»... Ὁ ἄγγελος προχώρησε μπροστά καί ἔβαλε τὴν παλάμη τοῦ χειριοῦ του πάνω σέ μία πύλη πού δὲν εἶχα παρατηρήσει προηγουμένως. Γύρω στὰ τέσσερα μέτρα ὕψος, ἡ πύλη ἦταν ἓνα συμπαγές φύλλο ἀπὸ μαργαριτάρι.» Ὅταν ἄνοιξε, «μέσα εἶδα κάτι σάν δρόμο πού εἶχε χρυσὸ χρῶμα μέ ἓνα ἐπίστρωμα ἀπὸ γυαλί ἢ νερό. Τό κίτρινο φῶς πού ἐκπεμπόταν ἦταν ἐκτυφλωτικό. Δὲν ὑπάρχει τρόπος νά τό περιγράψω. Δὲν εἶδα κάποια φιγούρα, ὁμως εἶχα αἴσθησις τῆς παρουσίας ἑνός Προσώπου. Ξαφνικά ἤξερα ὅτι τό φῶς ἦταν ὁ Ἰησοῦς.» Ὅταν τὴν κάλεσαν νά περάσει τὴν πύλη, θυμῆθηκε τὸν πατέρα της πού προσευχόταν γιὰ ἐκείνη, ὅστερα οἱ πύλες ἔκλεισαν, καί ἐπέστρεψε στὸ λόφο, παρατηρώντας τὸν ἥλιο νά ἀνατέλλει πάνω ἀπὸ τὸ στολισμένο μέ πολύτιμους λίθους τοῖχο· ὁ ἥλιος αὐτός σύντομα ταυτίστηκε μέ τὸν ἥλιο πού ἀνέτελλε πάνω ἀπὸ τὴν πόλη Τέρ ᾠτ, στὸ νοσοκομεῖο ὅπου βρισκόταν ὅταν ἐπέστρεψε στὸ σῶμα της, γεγονός πού κοινῶς ἀναγνωρίστηκε ὡς θαῦμα.⁶

Εἶναι ἄραγε αὐτὴ ἡ ἐμπειρία πραγματικά διαφορετικὴ στὸ εἶδος της ἀπὸ τίς περισσότερες ἀνάλογες ἐμπειρίες πού

6. Betty Malz, *My Glimpse of Eternity*, Chosen Books, Waco, Texas 1977, σελ.84-89.

ἀναφέρει ὁ Δρ. Μούντυ; Πρόκειται ὄντως γιὰ ἓνα χριστιανικό ὄραμα τοῦ παραδείσου; Σημειώνουμε ὅτι ἡ κα Μάλτς εἶναι Προτεστάντισσα στό θρήσκευμα, καί ἡ πίστη της ἐνδυναμώθηκε ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἐμπειρία. Ὁ Ὁρθόδοξος Χριστιανὸς ἀναγνώστης δὲν εἶναι, φυσικά, τόσο πεπεισμένος γιὰ τὴν αὐθεντικότητα τῆς ἐμπειρίας της ὅσο εἶναι οἱ Προτεστάντες συγγραφεῖς πού ἀναφέραμε πιο πάνω. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ ὁποιαδήποτε γνώση πού μπορεῖ νὰ διαθέτουμε γιὰ τὸ πῶς ἡ ψυχὴ προσεγγίζει τὸν οὐρανὸ μετὰ τὸ θάνατο, καί τὸ τί ὑφίσταται μέχρι νὰ καταλήξει ἐκεῖ – αὐτὰ θὰ τὰ συζητήσουμε ἀργότερα – αὕτη ἡ ἐμπειρία δὲ μᾶς φαίνεται πραγματικά τόσο πολὺ διαφορετικὴ ἀπὸ τίς «κοσμικὲς» μεταθανάτιες ἐμπειρίες τίς ὁποῖες ἔχουμε ἀναφέρει καί πού τόσο συζητιοῦνται στίς μέρες μας. Ἐκτός ἀπὸ τὴ «Χριστιανικὴ» ἀπόχρωση πού εἶναι φυσικό νὰ προσδίδει στὴ συγκεκριμένη ἐμπειρία μία πιστὴ Προτεστάντισσα – ὁ ἄγγελος, ὁ ὕμνος, ἡ παρουσία τοῦ Ἰησοῦ – ὑπάρχουν ἀρχετὰ κοινὰ στοιχεῖα μέ τίς «κοσμικὲς» ἐμπειρίες: τὰ αἰσθήματα ἀνακούφισης καί γαλήνης τὰ ὁποῖα περιγράφει ὡς ἐντελῶς ἀντίθετα μέ αὐτὰ πού τῆς δημιουργοῦσε ἐπὶ μῆνες ἡ ἐπώδυνη ἀσθένειά της, τὸ «φωτεινὸ ὄν» τὸ ὁποῖο καί ἄλλοι ἄνθρωποι ταυτίζουν μέ τὸν «Ἰησοῦ», ἡ πρόσβαση σὲ κάποιον εἶδος διαφορετικοῦ κόσμου, ὁ ὁποῖος κεῖται πίσω ἀπὸ κάποιον εἶδος «συνόρου» καί εἶναι, τέλος, λίγο παράξενο τὸ ὅτι ἔδλεπε τὸν ἥλιο τοῦ δικοῦ μας κόσμου νὰ ἀνατέλλει πάνω ἀπὸ τοὺς τοίχους μέ τοὺς πολύτιμους λίθους, ἐάν πράγματι αὐτὸ ἦταν ὁ παράδεισος. Πῶς πρέπει λοιπὸν νὰ ἐρμηνεύσουμε τὴν ἐμπειρία της;

Σέ μερικά ἀπὸ τὰ ἄλλα καινούρια βιβλία ἀναφέρεται ἓνας ἀριθμὸς παρόμοιων ἐμπειριῶν, ἡ σύντομη ἐξέταση τῶν ὁποίων θὰ μᾶς δώσει μία πιὸ σαφὴ εἰκόνα γιὰ τὸ τί πράγ-

ματι συμβαίνει.

Ἐνα βιβλίο πού ἔχει ἐκδοθεῖ πρόσφατα περιέχει μία συλλογή ἀπό «Χριστιανικές» ἐμπειρίες ἀνθρώπων, κυρίως Προτεστάντων, οἱ ὅποιοι εἶτε θρίσκονταν στό κατώφλι τοῦ θανάτου εἶτε εἶχαν θεωρηθεῖ κλινικῶς νεκροί.⁷ Στό βιβλίο αὐτό περιγράφεται ἡ ἐμπειρία μίας γυναίκας ἡ ὁποία «πέθανε», ἐλευθερώθηκε ἀπό τό σῶμα της καί ἔφτασε σέ ἕναν τόπο μέ λαμπρό φῶς κοιτάζοντας μέσα ἀπό ἕνα «ἐπουράνιο παράθυρο.» «Αὐτό πού εἶδα ἐκεῖ ἔκανε κάθε γήινη χαρά νά ὠχρίᾳ ἀπό ἀσημαντότητα. Λαχταροῦσα νά ἐνωθῶ μέ τό εὐτυχισμένο πλῆθος τῶν παιδιῶν πού τραγουδοῦσαν καί χοροπηδοῦσαν στόν κῆπο μέ τίς μηλιές... Πάνω στά δέντρα ὑπῆρχαν εὐωδιαστά ἄνθη μαζί μέ ὥριμους κόκκινους καρπούς. Καθώς καθόμουν ἐκεῖ ρουφώντας τήν ὁμορφιά, σταδιακά ἄρχισα νά ἀντιλαμβάνομαι τήν ὑπαρξη μίας Παρουσίας· μίας Παρουσίας πού ἐξέπεμπε χαρά, ἁρμονία καί εὐσπλαχνία. Ἡ καρδιά μου ποθοῦσε νά γίνεи ἕνα κομμάτι αὐτῆς τῆς ὁμορφιᾶς.» Κατόπιν ἡ γυναίκα αὐτή ἐπέστρεψε στό σῶμα της, ἀφοῦ εἶχε «πεθάνει» γιά δεκαπέντε λεπτά, «τὴν ὑπόλοιπη ἐκείνη μέρα, καθὼς καί τὴν ἐπόμενη, αὐτός ὁ ἄλλος κόσμος ἦταν πολύ πιό πραγματικός γιά μένα ἀπ' ὅ,τι ὁ κόσμος στόν ὁποῖο εἶχα γυρίσει».⁸ Ἡ ἐμπειρία πού μόλις ἀναφέραμε προκάλεσε στή γυναίκα μία φαινομενικά «πνευματική» χαρά ἐφάμιλλη μέ αὐτὴν τῆς κας Μάλτς, καί ἐπιπλέον ἔδωσε μία νέα θρησκευτική διάσταση στή μετέπειτα ζωὴ της· ὅμως ἡ εἰκόνα τοῦ «παραδείσου» στή μία περὶ-πτωση εἶναι τελείως διαφορετική ἀπ' ὅ,τι στήν ἄλλη.

7. John Myers, *Voices from the Edge of Eternity*, Spire Books, Old Tappan, N.J. 1973.

8. ἔ. ἀ. σελ. 228-231, ἀναδημοσίευση ἀπὸ τό *Guideposts Magazine*, 1963.

Μία ἔντονη «μεταθανάτια» ἐμπειρία εἶχε ἓνας γιατρός ἀπό τήν πολιτεία Βιρτζίνια τῶν Ἑνωμένων πολιτειῶν, ὁ Δρ. Τζώρτζ Ρίτσι. Μία σύντομη περίληψη της δημοσιεύτηκε στό *Guideposts Magazine* τό 1963, καί μία ἐκτενέστερη ἀπόδοση κυκλοφόρησε μέ τή μορφή βιβλίου⁹. Ὁ νεαρός Τζώρτζ Ρίτσι ἀφηγεῖται ὅτι μετά ἀπό μία μακρά ἀπροσδόκητη διαδικασία κατά τήν ὁποία χωρίσθηκε ἀπό τό σῶμα του, τό ὁποῖο εἶχε ἐπισήμως χαρακτηριθεῖ «νεκρό», ἐπέστρεψε στό μικρό δωμάτιο ὅπου κειτόταν τό σῶμα του, καί μόνο τότε συνειδητοποίησε ὅτι ἦταν «νεκρός», ἐνῶ ἀμέσως μετά ἓνα πολύ δυνατό φῶς πλημμύρισε τό δωμάτιο, ἓνα φῶς πού ὁ Ρίτσι αἰσθάνθηκε πῶς ἦταν ὁ Χριστός, «μία παρουσία τόσο παρηγορητική, τόσο χαρούμενη καί ἀπόλυτα καθησυχαστική, πού ἤθελα νά χαθῶ γιά πάντα μέσα στό θαῦμα της». Ἀφοῦ εἶδε σέ ἀστραπιαία ἀναδρομή τά περασμένα γεγονότα τῆς ζωῆς του, καί ρωτήθηκε: «Τί ἔκανες μέ τό χρόνο πού σοῦ δόθηκε πάνω στή γῆ;», εἶδε κατόπιν τρία ὁράματα. Τά δύο πρῶτα φαίνονταν νά προέρχονται ἀπό «ἓναν πολύ διαφορετικό κόσμο πού κατελάμβανε τόν ἴδιο χῶρο ὅπως ἡ γῆ», ἀλλά παρουσίαζε καί πολλές γήινες εἰκόνες, ὅπως δρόμους καί ἐξοχές, πανεπιστήμια, βιβλιοθήκες, ἐργαστήρια. «Τόν κόσμο τοῦ τρίτου ὁράματος τόν εἶδα μόνο φευγαλέα. Φαίνονταν ὅτι δέν εἴμαστε πιά στή γῆ, ἀλλά ἀπέραντα μακριά της, δέν εἶχαμε καμιά σχέση μέ αὐτήν. Καί ἐκεῖ, πάλι πολύ μακριά μου, εἶδα μία πόλη – ἀλλά μία πόλη, ἃν κανεῖς μπορεῖ νά τό διανοηθεῖ, χτισμένη ἀπό φῶς... οἱ τοῖχοι, τά σπίτια, οἱ δρόμοι της ἔμοιαζαν νά ἐκπέμπουν φῶς, ἐνῶ ἀνάμεσά τους κινούνταν ὄντα τόσο ἐκτυφλωτικά λαμπρά ὅπως Ἐκεῖνος πού στεκόταν δίπλα μου. Ἦταν ἓνα ὄραμα πού κράτησε μόνο γιά

9. George C. Ritchie, Jr., *Return From Tomorrow*, Chosen Books, Waco, Texas 1978.

μία στιγμή, ἀφοῦ ἀμέσως μετά οἱ τοῖχοι τοῦ μικροῦ δωματίου ἐκλείσαν γύρω μου, τό ἐκτυφλωτικό φῶς σιγά-σιγά ἔσθθη, καί ἕνας περίεργος ὕπνος μέ κυρίευσε.» Πρίν ἀπό τήν ἐμπειρία του, ὁ Ρίτσι δέν εἶχε ποτέ διαβάσει τίποτε σχετικό μέ τή «μετά θάνατον» ζωή· μετά τήν ἐμπειρία του ὁμως, ἔγινε ἕνα πολύ δραστήριο μέλος τῆς Προτεσταντικῆς Ἐκκλησίας.¹⁰

Ἡ παραπάνω ἐντυπωσιακή ἐμπειρία συνέβη τό 1943, καί ὅπως φαίνεται, τέτοιες ἐμπειρίες εἶναι κάθε ἄλλο παρὰ μεμονωμένες στό σύνολο τῶν ἐμπειριῶν «ἀνάνηψης» πού καταγράφονται τά τελευταῖα χρόνια. Ὁ Προτεστάντης πάστορας Νόρμαν Βίνσεντ Πήλ καταγράφει στό διδύλιό του παρόμοιες ἐμπειρίες μέ τό ἑξῆς σχόλιο: «Παραίσθηση, ὄνειρο, ὄραμα – δέν πιστεύω ὅτι εἶναι τίποτε ἀπ' αὐτά. Ἔχω περάσει τόσα πολλά χρόνια κουβεντιάζοντας μέ ἀνθρώπους πού ἔφτασαν στό χεῖλος τοῦ «κάτι» καί ἔριξαν μιὰ ματιά πέρα ἀπ' αὐτό, ἀνθρώπους πού ὁμόφωνα ἀναφέρουν ὅτι ἔνιωσαν ὁμορφιά, φῶς καί γαλήνη, ὥστε ἐγώ ὁ ἴδιος δέν ἔχω καμιά σχετική ἀμφιβολία».¹¹ Τό *Voices from the Edge of Eternity* χρησιμοποιεῖ πολυάριθμα παραδείγματα ἀπό τρεῖς ἀνθολογίες τοῦ 19ου αἰῶνα πού ἔχουν συγκεντρώσει διηγήσεις γιά ὁράματα στό νεκρικό κρεβάτι καί ἐμπειρίες στό κατώφλι τοῦ θανάτου· παρότι κανένα ἀπό τά παραδείγματά του δέν εἶναι τόσο λεπτομερές ὅσο μερικές ἀπό τίς πιό πρόσφατες μαρτυρίες, προσφέρουν ἐν τούτοις ἀφθονες ἀποδείξεις ὅτι ἡ ὄραση ὑπερκόσμιων σκηνῶν καί ὀπτασιῶν ἀποτελεῖ ἀρκετά κοινή ἐμπειρία μεταξύ τῶν ἐτοιμοθάντων. Στή διάρκεια τέτοιων ἐμπειριῶν, αὐτοί πού πιστεύουν στό Χριστό καί εἶναι προε-

10. Myers, ἔ. ἀ., σελ. 56-61.

11. Norman Vincent Peale, *The Power of Positive Thinking*, Prentice-Hall, Νέα Ὑόρκη 1953, σελ. 256.

τοιμασμένοι γιὰ τὸ θάνατο νιώθουν γαλήνη καὶ χαρὰ, βλέπουν φῶς, ἀγγέλους, τὸν παρὰδεισο, ἐνῶ οἱ ἄπιστοι στὴν πιὸ παραδοσιακὴ Ἀμερικὴ τοῦ 19ου αἰῶνα συχνὰ βλέπουν δαίμονες καὶ κόλαση.

Ἔχοντας ἀποδείξει τὴν ἀδιαμφισβήτητη ὑπαρξὴ αὐτῶν τῶν ὄραμάτων, καλούμαστε τώρα νὰ θέσουμε τὸ ἐρώτημα: Ποιὰ εἶναι ἡ φύση τους; Εἶναι ἡ θέαση τοῦ παραδείσου πράγματι τόσο κοινὴ μεταξὺ αὐτῶν πού, ἐνῶ νομίζουν ὅτι πεθαίνουν ὡς χριστιανοί, θρίσκονται ὥσποσο ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, δηλαδή τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας;

Προκειμένου νὰ προσδιορίσουμε τὴ φύση καὶ τὴν ἀξία τέτοιων ἐμπειριῶν, θὰ ξεκινήσουμε μὲ τὴν ἴδια προσέγγιση πού ἐφαρμόσαμε καὶ στὸ θέμα τῆς «συνάντησης μὲ ἄλλους». Θὰ ἐξετάσουμε τίς ἐμπειρίες πού ἔχουν οἱ μὴ Χριστιανοὶ κατὰ τὴν ὥρα τοῦ θανάτου γιὰ νὰ δοῦμε ἐάν εἶναι φανερά διαφορετικὲς ἀπὸ αὐτὲς τῶν καθ' ὁμολογίαν Χριστιανῶν. Ἐάν καὶ οἱ μὴ Χριστιανοὶ βλέπουν συνήθως τὸν «παρὰδεισο» κατὰ τὴν ὥρα τοῦ θανάτου ἢ μετὰ τὸ «θάνατο», τότε θὰ πρέπει νὰ κατανοήσουμε αὐτὴν τὴν ἐμπειρία ὡς κάτι φυσικὸ πού εἶναι δυνατό νὰ συμβεῖ στὸν καθένα, καὶ ὄχι ὡς κάτι συγκεκριμένα Χριστιανικόν. Τὸ βιβλίο τῶν Δρων Ὅσις καὶ Χάραλντσον προσφέρει πολλὰ ἀποδεικτικά στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὸ συγκεκριμένο θέμα.

Οἱ δύο ἐρευνητές ἀναφέρουν περίπου 75 περιπτώσεις «ὄραμάτων ἐνός ἄλλου κόσμου» πού τὰ εἶδαν ἄνθρωποι οἱ ὅποιοι πέθαιναν. Μερικοὶ περιγράφουν ἀπίστευτης ὁμορφιᾶς κήπους καὶ λιβάδια· ἄλλοι βλέπουν πύλες νὰ ἀνοίγονται ὁδηγώντας σὲ μία ὁμορφὴ ἐξοχὴ ἢ μία πόλη· πολλοὶ ἀκοῦν ὑπερκόσμια μουσικὴ. Συχνὰ κάποιες μᾶλλον ἐγκό-

σμιες εἰκόνες ἀναμειγνύονται μέ τά παραπάνω, ὅπως στήν περίπτωση τῆς Ἀμερικανίδας πού πῆγε μέ ταξί σέ ἕναν ὁμορφο κῆπο, ἢ τῆς Ἰνδῆς πού πῆγε στό δικό της «παράδεισο» πάνω σέ μία ἀγγελάδα¹², ἢ τοῦ Νεοϋορκέζου πού βρέθηκε μέσα σέ ἕνα καταπράσινο λιβάδι, μέ τήν ψυχή του πλημμυρισμένη ἀπό «ἀγάπη καί εὐτυχία» καί ἔβλεπε σέ ἀπόσταση τά κτίρια τοῦ Μανχάταν καί ἕνα λούνα πάρκ.¹³

Εἶναι ἀξιοσημείωτο τό γεγονός ὅτι στή μελέτη τῶν Ὅσισ καί Χάραλντσον οἱ ἰνδουιστές βλέπουν τόν «παράδεισο» τόσο συχνά ὅσο καί οἱ χριστιανοί, καί ἐνῶ οἱ Χριστιανοί συχνά βλέπουν «ἀγγέλους» καί τόν «Ἰησοῦ», οἱ ἰνδουιστές ἐξίσου συχνά βλέπουν ἰνδουϊστικούς ναούς καί θεούς.¹⁴ Ἀκόμα πιο ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι ἡ θρησκευτική ἀφοσίωση ἢ ἡ συμμετοχή σέ θρησκευτικές δραστηριότητες φαίνεται νά μήν ἔχει καμιά ἀπολύτως ἐπίδραση ὅσον ἀφορᾷ τήν ἱκανότητά τους νά βλέπουν ὑπερκόσμια ὁράματα: «βαθιά θρησκευόμενοι ἀσθενεῖς βλέπουν κήπους, πύλες καί τόν παράδεισο τόσο συχνά, ὅσο κι ἐκεῖνοι πού εἶναι λιγότερο ἢ καί καθόλου θρησκευόμενοι.¹⁵ Μάλιστα, ἕνα μέλος τοῦ Ἰνδικοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος, ἀθεϊστής καί ὑλιστής, μεταφέρθηκε ἐνῶ πέθαινε σέ «ἕνα πανέμορφο μέρος, ὄχι τοῦ κόσμου τούτου...». Στό βιάθος ἄκουγε μουσική καί κάποια τραγούδια. Ὅταν συνειδητοποίησε ὅτι ζοῦσε ἀκόμα, στενοχωρήθηκε πού ἦταν ἀνάγκη νά ἀφήσει αὐτό τό πανέμορφο μέρος.¹⁶ Κάποιος ἄλλος ἄνθρωπος εἶχε ἀποπειραθεῖ νά αὐτοκτονή-

12. Karl Osis & Erlendur Haraldsson, *At the Hour of Death*, Avon Books, Νέα Ὑόρκη, σελ.163.

13. David Wheeler, *Journey to the Other Side*, Ace Books, Νέα Ὑόρκη, σελ.100-105.

14. Osis & Haraldsson, ἔ. ἀ., σελ. 177.

15. Στό ἴδιο, σελ. 173.

16. Στό ἴδιο, σελ. 179.

σει καὶ ἐνῶ πέθαινε εἶπε τὰ ἀκόλουθα: «Βρίσκομαι στόν παραδείσο. Ὑπάρχουν τόσα σπίτια γύρω μου, τόσοι δρόμοι μέ μεγάλα δέντρα πού ἔχουν γλυκοὺς καρπούς καὶ πουλάκια πού τραγουδοῦν στίς φυλλωσιές τους».¹⁷ Οἱ περισσότεροι ἀπὸ αὐτοὺς πού βιώνουν τέτοιες ἐμπειρίες διακατέχονται ἀπὸ αἰσθήματα χαρᾶς, γαλήνης, ἡρεμίας καὶ ἀποδοχῆς τοῦ θανάτου· ἐλάχιστοι εἶναι αὐτοὶ πού ἐπιθυμοῦν νὰ ἐπιστρέψουν στὴ γήινη ζωή.¹⁸

Εἶναι λοιπὸν φανερό ὅτι πρέπει νὰ εἴμαστε ἐξαιρετικά προσεκτικοὶ ὅταν ἐρμηνεύουμε τὰ «ὁράματα παραδείσου» πού βλέπουν οἱ ἐτοιμοθάνατοι ἢ οἱ «νεκροί». Ὅπως καὶ προηγουμένως στό 2ο Κεφάλαιο, ὅταν ἐξετάζαμε τὴ «συνάντηση μέ ἄλλους», ἔτσι καὶ τώρα ἔχουμε καθῆκον νὰ κάνουμε μία σαφὴ διάκριση ἀνάμεσα στὰ γνήσια ὑπερκόσμια ὁράματα, πού εἶναι δωρεὰ τῆς Θείας Χάριτος ἀπὸ τὴν ἀπλῶς καὶ μόνο φυσικὴ ἐμπειρία ἢ ὁποία, ἀκόμα κι ἂν ξεφεύγει ἀπὸ τὰ συνήθη ἀνθρώπινα ὅρια, δέν εἶναι οὔτε στό ἐλάχιστο «πνευματική» καὶ δέ μᾶς λέει τίποτα ἀπολύτως γιὰ τὴν ἀληθινὴ πραγματικότητα εἴτε τοῦ παραδείσου εἴτε τῆς κόλασης ἔτσι ὅπως παρουσιάζονται στὴν αὐθεντικὴ χριστιανικὴ διδασκαλία.

Καὶ τώρα θρυσκόμαστε μπροστὰ στό πιό σημαντικό μέρος τῆς ἔρευνάς μας γιὰ τίς ἐμπειρίες στό κατώφλι τοῦ θανάτου καὶ τίς «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες: πρῶτον, τὴν ἐκτίμηση καὶ ἀξιολόγησή τους μέ κριτήριον τὴν αὐθεντικὴ Χριστιανικὴ διδασκαλία καὶ ἐμπειρία γύρω ἀπὸ τὴ μετὰ θάνατον ζωή, καὶ δεύτερον, τὸν προσδιορισμὸ τῆς σημασίας τους καθὼς καὶ τῆς σπουδαιότητάς τους γιὰ τὴ σημερινὴ ἐποχή. Ἦδη ὅμως ἔχουμε τὴ δυνατότητα, στό σημεῖο αὐτό, νὰ προδοῦμε σέ μία

17. Στό ἴδιο, σελ. 178.

18. Στό ἴδιο, σελ. 182.

προκαταρκτική ἐκτίμηση τῆς «ἐμπειρίας παραδείσου» πού τόσο συχνά ἀναφέρεται σήμερα· οἱ περισσότερες ἀπό αὐτές τίς ἐμπειρίες, ἴσως μάλιστα καί ὅλες, ἔχουν ἐλάχιστα κοινά στοιχεῖα μέ τή Χριστιανική ἐμπειρία παραδείσου. Τά ὁράματα αὐτά δέν εἶναι πνευματικά ἀλλά τοῦ κόσμου τούτου. Εἶναι τόσο σύντομα, τόσο εὐπρόσιτα, τόσο κοινά, τόσο γήινα στίς εἰκόνες πού περιγράφουν, πού εἶναι ἀδύνατο νά συγκριθοῦν σοβαρά μέ τά ἀληθινά Χριστιανικά ὁράματα παραδείσου τά ὁποῖα ἔχουν ἐκδηλωθεῖ κατά τό παρελθόν καί μερικά ἀπό τά ὁποῖα θά περιγράψουμε παρακάτω. Ἀκόμα καί τό πιο «πνευματικό» στοιχεῖο πού ἐνυπάρχει σέ μερικά ἀπό αὐτά – ἡ αἴσθησις τῆς «παρουσίας» τοῦ Χριστοῦ – μάς πείθει πιο πολύ γιά τήν πνευματική ἀνωριμότητα ἐκείνων πού βλέπουν τά ὁράματα, παρὰ γιά ὅτιδήποτε ἄλλο. Τά ὁράματα αὐτά δέν προκαλοῦν θαύτατο δέος, φόβο Θεοῦ καί μετάνοια, πού ἡ αὐθεντική ἐμπειρία τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ προκαλεῖ στούς χριστιανούς ἀγίους· ἡ ἐμπειρία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου στό δρόμο γιά τή Δαμασκό ἀποτελεῖ χαρακτηριστικό παράδειγμα μίας τέτοιας αὐθεντικῆς ἐμπειρίας: *«ἐν δὲ τῷ πορεύεσθαι ἐγένετο αὐτὸν ἐγγίξιν τῇ Δαμασκῷ, καὶ ἐξαίφνης περιήστραψεν αὐτὸν φῶς ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ πεσὼν ἐπὶ τὴν γῆν ἤκουσεν φωνὴν λέγουσαν αὐτῷ· Σαούλ, Σαούλ, τί μὲ διώκεις; εἶπε δέ· τίς εἰ, Κύριε; ὁ δὲ Κύριος εἶπεν. ἐγὼ εἰμὶ Ἰησοῦς ὃν σὺ διώκεις. ἀλλὰ ἀνάστηθι καὶ εἵσελθε εἰς τὴν πόλιν, καὶ λαληθήσεται σοι τί σε δεῖ ποιεῖν. Οἱ δὲ ἄνδρες οἱ συνοδεύοντες αὐτῷ εἰσθήκισαν ἐνεοί, ἀκούοντες μὲν τῆς φωνῆς, μηδένα δὲ θεωροῦντες. Ἠγέρθη δὲ ὁ Σαῦλος ἀπὸ τῆς γῆς, ἀνεωγμένων δὲ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ οὐδένα ἔβλεπε· χειραγωγοῦντες δὲ αὐτὸν εἰσήγαγον εἰς Δαμασκόν. Καὶ ἦν ἡμέρας τρεῖς μὴ βλέπων, καὶ οὐκ ἔφαγεν οὐδὲ ἔπιεν»* (Πράξεις Ἀπο-

στόλων 9:3-9)¹⁹. Ἀντίθετα, οἱ σύγχρονες ἐμπειρίες προκαλοῦν κάτι πού θυμίζει περισσότερο τὴν «ἀνεση» καὶ τὴ «γαλήνη» τῶν μοντέρνων πνευματιστικῶν καὶ πεντηκοστιανῶν κινήσεων.

Ὡστόσο δὲν μποροῦμε νὰ μὴν παραδεχθοῦμε ὅτι αὐτὲς οἱ ἐμπειρίες εἶναι ἀσυνήθιστες· πολλές δὲν μποροῦν νὰ ὑποτιμηθοῦν ὡς ἀπλὲς παραισθήσεις καὶ φαίνονται νὰ λαμβάνουν χώρα ἐκτός τῶν ὁρίων τῆς γήινης ζωῆς, ὅπως αὐτὴ ἐννοεῖται γενικά, σέ ἓναν κόσμο ἀπὸ μεταξὺ ζωῆς καὶ θανάτου, ἂν μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ὑπάρχει κάτι τέτοιο.

Ἀμέσως παρακάτω θὰ διαλευκάνουμε τὴ φύση αὐτοῦ τοῦ κόσμου, ἐξετάζοντας πρῶτα ἀπ' ὅλα τὴν αὐθεντικὴ Χριστιανικὴ μαρτυρία, καὶ κατόπιν – ὅπως κάνει ὁ Δρ. Μούντυ καὶ πολλοὶ ἄλλοι πού ἔχουν γράψει σχετικὰ μέ τὸ θέμα – θὰ ἐξετάσουμε τὰ κείμενα τῶν σύγχρονων ἀποκρυφιστῶν καὶ ἄλλων, οἱ ὁποῖοι ἰσχυρίζονται ὅτι ἔχουν ταξιδέψει στὸν κόσμον τὸν ὁποῖο θὰ ἐρευνήσουμε. Τὰ εὐρήματα αὐτῆς τῆς τελευταίας πηγῆς, ἐὰν κατανοηθοῦν ὀρθά, προσφέρουν μία ἐκπληκτικὴ ἐπιβεβαίωση τῆς Χριστιανικῆς ἀλήθειας.

Ἄς ξεκινήσουμε λοιπὸν θέτοντας τὸ ἐρώτημα: ποίος εἶναι ἐκεῖνος ὁ κόσμος, σύμφωνα μέ τὴ Χριστιανικὴ διδασκαλία, στὸν ὁποῖο εἰσέρχεται πρῶτα ἡ ψυχὴ μετὰ τὸ θάνατο;

19. «Ἀλλ' ἐνῶ, κατὰ τὴν πορείαν του, ἐπλησίαζε εἰς τὴν Δαμασκόν, ἔξαφνα ἄστραψε γύρω του φῶς ἀπὸ τὸν οὐρανόν. Ἔπεσε εἰς τὴν γῆν καὶ ἤκουσε φωνὴν νὰ τοῦ λέγῃ, “Σαούλ, Σαούλ, γιατί μέ καταδιώκεις;”. Καὶ εἶπε, “Ποιὸς εἶσαι, Κύριε;”. Ὁ δὲ Κύριος εἶπε, “Ἐγὼ εἰμὶ ὁ Ἰησοῦς τὸν ὁποῖον σὺ καταδιώκεις, ἀλλὰ σήκω καὶ ἔμπα εἰς τὴν πόλιν καὶ θὰ σοῦ δηλωθῇ τί πρέπει νὰ κάνης”. Οἱ ἄνδρες, πού τὸν συνώδευαν, ἐστάθηκαν βουβοί, διότι ἤκουαν τὴν φωνήν, ἀλλὰ δὲν ἔβλεπαν κανένα. Ὁ Σαῦλος ἐσηκώθηκε ἀπὸ τὸ ἔδαφος, ἀλλ' ἂν καὶ τὰ μάτια του ἦσαν ἀνοιχτά, δὲν ἔβλεπε κανένα· γι' αὐτὸ τὸν κρατοῦσαν ἀπὸ τὸ χέρι καὶ τὸν ἔφεραν εἰς τὴν Δαμασκόν. Ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας δὲν ἔβλεπε καὶ δὲν ἔφαγε οὔτε ἤπιε.» (Πράξεις Ἀποστόλων 9: 3-9).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΝΤΕ

‘Ο ἐναέριος κόσμος τῶν πνευμάτων

Ἡ κατανόηση τῆς φύσης τοῦ κόσμου στόν ὁποῖο εἰσέρχεται ἡ ψυχὴ μετὰ τό θάνατο, ἀπαιτεῖ τή μελέτη τοῦ θέματος μέσα στό συνολικό πλαίσιο τῆς ἀνθρώπινης φύσης. Χρειαζεται νά γνωρίσουμε ποιὰ ἦταν ἡ φύση τοῦ ἀνθρώπου πρὶν τήν πτώση του, τίς ἀλλαγές τίς ὁποῖες ὑπέστη μετὰ τήν πώση, καί τέλος τίς δυνατότητες πού ἔχει ὁ ἄνθρωπος γιά ἐπικοινωνία μέ τά πνευματικά ὄντα.

Ἰσως ἡ πιό συνοπτική ἀνάλυση τῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας πάνω σέ αὐτά τά θέματα περιέχεται στόν ἴδιο τόμο τῶν *Ἔργων* τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου Μπριαντιανίνωφ ἀπό τόν ὁποῖο ἔχουμε ἤδη παραθέσει ἀποσπάσματα σχετικά μέ τήν Ὁρθόδοξη διδασκαλία περὶ ἀγγέλων.¹ Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος ἀφιέρωσε ἓνα κεφάλαιο τοῦ τόμου αὐτοῦ στό θέμα τῆς ἀντίληψης τῶν πνευμάτων μέσω τῶν σωματικῶν αἰσθήσεων, δηλαδή τῶν ἀγγελικῶν καί δαιμονικῶν ἐμφανίσεων στούς ἀνθρώπους. Στή συνέχεια, θά παραθέσουμε ἀποσπάσματα ἀπό τό συγκεκριμένο κεφάλαιο, τό ὁποῖο ἐκφράζει τήν Ὁρθόδοξη Πατερική διδασκαλία, ὅπως τή μετέδωσε μέ σοβαρότητα καί ἀκρίβεια ἓνας ἀπό τούς μεγάλους Ὁρθόδοξους Πατέρες τῆς σύγχρονης ἐποχῆς.²

1. Ἐπισκόπου Ἰγνατίου Μπριαντιανίνωφ, *Ἔργα*, τόμ. III, Ἐκδ. Τουζώφ, Ἁγία Πετρούπολη, 1886

2. Οἱ τίτλοι ἔχουν προστεθεῖ ἀπό τόν π. Σεραφεῖμ Ρόουζ.

Ἡ ἀρχικὴ φύσις τοῦ ἀνθρώπου

«Πρὶν τὴν πτώση τοῦ ἀνθρώπου, τὸ σῶμα του ἦταν ἀθάνατο, ξένο πρὸς κάθε ἀσθένεια, ξένο πρὸς τὴ σημερινή του βραδυκινησία καὶ παχύτητα, ξένο πρὸς τὰ ἁμαρτωλὰ καὶ σαρκικά αἰσθήματα τὰ ὅποια σήμερα θεωρεῖ ὡς φυσικά νὰ ἐνυπάρχουν σέ αὐτό.³ Οἱ αἰσθήσεις του ἦταν ἀσυγκρίτως πιὸ ἐκλεπτυσμένες, καὶ δροῦσαν τελείως ἐλεύθερα καὶ σέ ἓνα ἀπείρως εὐρύτερο φάσμα. Ἐνδεδυμένος μέ ἓνα τέτοιο σῶμα, μέ τέτοια αἰσθητήρια ὄργανα, ὁ ἄνθρωπος ἦταν ἰκανὸς νὰ ἀντιλαμβάνεται μέσω τῶν αἰσθήσεων του τὰ πνεύματα, στήν τάξη τῶν ὁποίων ἀνῆκε ὡς πρὸς τὴν ψυχὴ του· ἦταν ἰκανὸς νὰ ἔρχεται σέ κοινωνία μαζί τους, νὰ ἔχει αὐτὴν τὴ θεία θεωρία καὶ κοινωνία μέ τὸ Θεό ἢ ὅποια εἶναι φυσικὴ στά ἅγια πνεύματα. Τὸ ἅγιο σῶμα τοῦ ἀνθρώπου δέν ἀποτελοῦσε ἐμπόδιο, οὔτε καὶ διαχώριζε τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν πνευμάτων. Ὁ ἄνθρωπος, ἐνδεδυμένος μέ σῶμα, εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ κατοικεῖ στὸν παράδεισο, στὸν ὁποῖο τώρα μόνον οἱ ἅγιοι, καὶ μόνο μέ τίς ψυχές τους, μποροῦν νὰ παραμένουν, καὶ πρὸς τὸν ὁποῖο θὰ ἀνέλθουν τὰ σώματα τῶν ἁγίων μετὰ τὴν ἀνάστασι. Τότε τὰ σώματα αὐτὰ θὰ ἀφήσουν στὸν τάφο τὴν παχύτητα τὴν ὅποια προσέλαβαν μετὰ τὴν πτώση καὶ θὰ γίνουν πνευματικὰ σώματα, ἀκόμα καὶ πνεύματα, σύμφωνα μέ τὴν ἐκφραση τοῦ ἁγ. Μακαρίου τοῦ Μεγάλου,⁴ καὶ θὰ ἐκδηλώσουν ἐκεῖνες τίς ιδιότητες οἱ ὁποῖες τοὺς δόθηκαν κατὰ τὴ δημιουργία τους.⁵ Τότε οἱ ἄνθρωποι

3. St. Macarius the Great, *Fifty Spiritual Homilies, Homily 4*, μτφρ. A. J. Mason, Eastern Orthodox Books, Willits, Ca., 1974.

4. Στό ἴδιο, *Homily 6:13*.

5. Ὑπάρχει, ὥστόσο, μία διαφορὰ στὴ λεπτότητα ἀνάμεσα στοῦ σῶμα πού

θά εἰσέλθουν καί πάλι στήν τάξη τῶν ἁγίων πνευμάτων καί θά θρῖσκονται σέ ἀνοικτή κοινωνία μαζί τους. Ἔνα παράδειγμα τοῦ σώματος, πού θά εἶναι ταυτόχρονα σῶμα καί πνεῦμα, εἶναι τό σῶμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετά τήν ἀνάστασή Του.»

Ἡ πτώση τοῦ ἀνθρώπου

«Μέ τήν πτώση τόσο ἡ ψυχή ὅσο καί τό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἄλλαξαν. Ὑπό τήν ἀκριδή ἔννοια ἡ πτώση ἦταν γιά τήν ψυχή καί γιά τό σῶμα ἐπίσης, ἕνας θάνατος. Αὐτό τό ὁποῖο βλέπουμε καί ὀνομάζουμε ὡς θάνατο εἶναι στήν οὐσία μόνον ὁ χωρισμός τῆς ψυχῆς ἀπό τό σῶμα, ἐκ τῶν ὁποίων καί τά δύο – ψυχή καί σῶμα – εἶχαν ἤδη θανατωθεῖ ἐξ αἰτίας τῆς πτώσης. Οἱ ἀδυναμίες τοῦ σώματός μας, ἡ ἀρνητική ἐπίδραση πού ἀσκοῦν σέ αὐτό διάφορες οὐσίες ἀπό τόν ὑλικό κόσμο, ἡ παχύτητά του – αὐτές εἶναι συνέπειες τῆς πτώσης. Ἐξαιτίας τῆς πτώσης τό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου εἰσῆλθε στήν ἴδια τάξη μέ αὐτήν στήν ὁποία ἀνήκουν τά σώματα τῶν ζώων· ἡ ζωή του ὁμοιώθηκε μέ τή ζωή τῶν ἄλογων ζώων, τή ζωή τῆς πεπτωκυίας φύσης του. Τό μεταπτωτικό σῶμα εἶναι τύμβος καί φυλακή γιά τήν ψυχή.

»Αν καί οἱ ἐκφράσεις πού χρησιμοποίησαμε εἶναι ἔντονες, ὡστόσο, δέν ἐκφράζουν ἐπαρκῶς τόν ξεπεσμό τοῦ σώματος μας ἀπό τό ὕψος τῆς πνευματικῆς κατάστασης στή σαρ-

εἶχε ὁ ἄνθρωπος στόν παράδεισο πρίν τήν πτώση του, καί σέ αὐτό πού θά ἔχει στούς οὐρανούς μετά τήν ἀνάσταση. Βλ. *Ομιλία 45η*, κεφ.5, τοῦ Ἀγίου Συμεῶν τοῦ Νέου Θεολόγου, στό περιοδικό *The Orthodox Word*, τεῦχος Νο 76· βλ. ἐπίσης *The Sin of Adam*, St. Herman Monastery Press, 1979. (Σημ. ἐπιμ. τῆς ἀγγλικῆς ἐκδόσης)

κική. Ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ ἐξαγνίσει τὸν ἑαυτό του μὲ τὴν ἐπιμελή μετάνοια, πρέπει νὰ νιώσει τουλάχιστον σέ κάποιο βαθμὸ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸ ὕψος τῆς πνευματικῆς κατάστασης, ἔτσι ὥστε νὰ ἀποκτήσει μία κατανόηση τῆς ἀξιοθρήνητης θέσης στὴν ὁποία θρίσκεται τὸ σῶμα του, τῆς κατάστασης νέκρωσής του λόγω τῆς ἀπομάκρυνσης ἀπὸ τὸ Θεό.

«Σέ αὐτὴν τὴν κατάσταση, λόγω τῆς ἀκραΐας παχύτητος καὶ τραχύτητάς τους, οἱ σωματικές αἰσθήσεις εἶναι ἀνίκανες νὰ ἔλθουν σέ κοινωνία μὲ τὰ πνεύματα, δὲν τὰ βλέπουν, δὲν τὰ ἀκοῦν, δὲν τὰ αἰσθάνονται. Ἔτσι ὁ ἀμβλὺς πέλεκυς δὲν εἶναι πλέον ἱκανὸς νὰ χρησιμοποιηθεῖ σύμφωνα μὲ τὸ σκοπὸ του. Τὰ ἅγια πνεύματα ἀποφεύγουν τὴν κοινωνία μὲ τοὺς ἀνθρώπους πού εἶναι ἀνάξιοί της, ἐνῶ τὰ πεπτωκότα πνεύματα, τὰ ὁποῖα μᾶς ἔχουν παρασύρει στὴν πτώση τους, θρίσκονται ἀνάμεσά μας καί, μὲ σκοπὸ νὰ μᾶς κρατοῦν πιὸ εὐκόλα σέ αἰχμαλωσία, πασχίζουν νὰ καταφέρουν νὰ μένουν ἀπαράτρητα, τόσο τὰ ἴδια ὅσο καὶ οἱ ἄλυσίδες μὲ τίς ὁποῖες μᾶς κρατοῦν. Καί ἂν κάποτε ἀποκαλύπτουν τὸν ἑαυτό τους, τὸ κάνουν γιὰ νὰ δυναμώσουν ἀκόμα περισσότερο τὴν κυριαρχία τους ἐπάνω μας.

»Ὅλοι ἐμεῖς πού θρискόμαστε ὑποδουλωμένοι στὴν ἁμαρτία, πρέπει νὰ καταλάβουμε ὅτι ἡ κοινωνία μὲ τοὺς ἁγίους ἀγγέλους εἶναι μὴ φυσικὴ πρὸς ἐμᾶς ἐξ αἰτίας τῆς ἀποξένωσής μας ἀπὸ αὐτούς, ἀποξένωση ἡ ὁποία προήλθε ἀπὸ τὴν πτώση· ὅτι αὐτὸ πού εἶναι φυσικὸ πρὸς ἐμᾶς, γιὰ τὸν ἴδιο λόγο, εἶναι ἡ κοινωνία μὲ τὰ πεπτωκότα πνεύματα, στὴν τάξη τῶν ὁποίων ἀνήκουμε ὡς πρὸς τὴν ψυχὴ· ὅτι τὰ πνεύματα πού βλέπουν μὲ τοὺς σωματικούς ὀφθαλμούς τους οἱ ἄνθρωποι πού θρίσκονται σέ κατάσταση ἁμαρτίας καὶ πτώσης εἶναι δαίμονες καὶ σέ καμιά περίπτωση ἅγιοι ἄγγελοι.

«Μία ρυπαρή ψυχή», λέει ὁ ἅγ. Ἰσαάκ ὁ Σύρος, «δέν εἰσέρχεται στὸν ἄγνὸν κόσμον καὶ δέ συναντᾶται μέ τὰ ἅγια πνεύματα»⁶. Οἱ ἅγιοι ἄγγελοι ἐμφανίζονται μόνον σέ ἅγιους ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἀποκαταστήσει τὴν κοινωνία μέ τὸ Θεό καί μαζί τους, διάγοντας ἕναν ἅγιο βίον⁷.

Ἑπαφὴ μέ τὰ πεπτωκότα πνεύματα

«Παρότι οἱ δαίμονες, κατὰ τὴν ἐμφάνισή τους στοὺς ἀνθρώπους, συνήθως προσλαμβάνουν τὴν ἐμφάνιση φωτεινῶν ἀγγέλων προκειμένου νά τοὺς ἐξαπατήσουν πρὸς εὐκολα, παρότι ἐπίσης πασχίζουν μερικές φορές νά τοὺς πείσουν ὅτι εἶναι ἀνθρώπινες ψυχές καί ὅχι δαίμονες – αὐτὸς ὁ τρόπος ἐξαπάτησης στίς μέρες μας εἶναι πολὺ τῆς μόδας μεταξύ τῶν δαιμόνων, λόγω τῆς ἰδιαίτερης προδιαθέσεως τῶν σημερινῶν ἀνθρώπων νά πιστεύουν κάτι τέτοιο – παρότι μερικές φορές προλέγουν τὸ μέλλον, παρότι ἀποκαλύπτουν μυστήρια ἀκόμα κι ἂν αὐτὰ συμβαίνουν, ὥστόσο, ὁ ἄνθρωπος δέν πρέπει νά τοὺς ἐμπιστεύεται κατὰ κανένα τρόπο. Οἱ δαίμονες μπερδεύουν τὴν ἀλήθεια μέ τὸ ψέμα· ἐνίστε χρησιμοποιοῦν τὴν ἀλήθεια μόνο καί μόνο γιὰ νά πετύχουν μία πρὸς βολικὴ ἐξαπάτηση. Ὅπως λέει ὁ ἀπόστολος Παῦλος: «Αὐτὸς γὰρ ὁ Σατανᾶς μετασχηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός... καὶ οἱ διάκονοι αὐτοῦ μετασχηματίζονται ὡς διάκονοι δικαιοσύνης» (Πρὸς Κορινθίους Β' 11:14,15)^{8,9}.

6. St. Isaac the Syrian, *Homily* 74.

7. Ὡστόσο, σέ σπάνιες περιπτώσεις, γιὰ κάποιον εἰδικό σκοπὸ τοῦ Θεοῦ, ἐμφανίζονται ἄγγελοι σέ ἁμαρτωλοὺς, ἀκόμα καί σέ ζῶα, ὅπως ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος ἀναφέρει παρακάτω. (Σημ. τοῦ ἐπιμελητῆ τῆς ἀγγλικῆς ἐκδόσεως).

»Ένας γενικός κανόνας για όλους τους ανθρώπους είναι νά μήν ἐμπιστεύονται για κανέναν λόγο τὰ πνεύματα όταν ἐμφανίζονται μέ αἰσθητὴ μορφή, νά μήν ξεκινοῦν συζήτηση μαζί τους, νά μήν τοὺς δίνουν καμιά προσοχή, νά ἀναγνωρίζουν τὴν ἐμφάνισή τους ὡς ἓναν πολὺ μεγάλο καὶ πολὺ ἐπικίνδυνο πειρασμό. Ὅσο διαρκοῦν αὐτές οἱ ἐμφανίσεις, ὁ ἄνθρωπος θά πρέπει νά κατευθύνει τὸ νοῦ καὶ τὴν καρδιά του πρὸς τὸ Θεό μέ μία προσευχή στήν ὁποία θά Τοῦ ζητᾷ νά τόν ἐλεήσει καὶ νά τόν ἀπαλλάξει ἀπό τόν πειρασμό. Ἡ ἐπιθυμία νά δεῖ κανεῖς πνεύματα, ἡ περιέργεια νά μάθει τὰ πάντα γι αὐτά καὶ ἀπό αὐτά, εἶναι ἓνα σημάδι ὑπέρτατης ἀνοησίας καθώς καὶ πλήρους ἄγνοιας τῶν παραδόσεων τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας σχετικά μέ τὴν ἠθική καὶ πνευματική ζωή. Ἡ γνώση τῶν πνευμάτων ἀποκτᾶται τελείως διαφορετικά ἀπ' ὅ,τι ὑποθέτει ὁ μὴ ἔμπειρος καὶ ἀπερίσκεπτος πειραματιζόμενος. Για τόν μὴ ἔμπειρο ἢ ἀνοικτὴ κοινωνία μέ τὰ πνεύματα ἀποτελεῖ τὴ μεγαλύτερη συμφορὰ, ἢ γίνεται αἰτία για τίς μεγαλύτερες συμφορές.

»Ὁ θεόπνευστος συγγραφέας τοῦ βιβλίου τῆς Γένεσης λέει ὅτι μετὰ τὴν πτώση τῶν πρωτόπλαστων ὁ Θεός, δηλώνοντάς τους τὴν τιμωρία τους πρὶν νά τοὺς ἐξορίσει ἀπό τόν παράδεισο, *ἐποίησε (Κύριος ὁ Θεός) τῷ Ἀδάμ καὶ τῇ γυναικὶ αὐτοῦ χιτῶνας δερματίνους καὶ ἐνέδυσεν αὐτούς. (Γένεσις γ' 21).*¹⁰ Οἱ δερματίνοι χιτῶνες, σύμφωνα μέ τὴν ἐξήγηση τῶν Ἀγίων Πατέρων¹¹ σημαίνουν τὴν τραχεία σάρκα μας ἢ ὁποία

8. «Διότι ὁ ἴδιος ὁ Σατανᾶς μεταμφιέζεται εἰς ἄγγελον φωτεινόν... καὶ οἱ ὑπηρέται του μεταμφιέζονται εἰς ὑπηρέτας δικαιοσύνης» (*Πρὸς Κορινθίους Β' 11:14,15*).

9. Μπριαντσανίνωφ, ἔ. ἀ., σελ. 7-9.

10. «Ὁ δὲ πανάγαθος Θεός κατεσκεύασε δι' αὐτοὺς χιτῶνας δερματίνους, μέ τοὺς ὁποίους καὶ τοὺς ἐνέδυσεν» (*Γένεσις γ' 21*).

υπέστη αὐτὴν τὴν ἀλλοίωση κατὰ τὴν πτώση· ἔχασε τὴ λεπτότητά της καὶ τὴν πνευματικὴ τῆς φύση καὶ ἔλαβε τὴ σημερινή της παχύτητα. Μολονότι ἀρχικὴ αἰτία τῆς ἦταν ἡ πτώση, ἐν τούτοις ἡ ἀλλοίωση αὐτὴ συνέβη κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ Παντοδύναμου Δημιουργοῦ, στοῦ ἀνείπωτο ἔλεός Του γιὰ ἡμᾶς, καὶ πρὸς τὸ ὕψιστο ὄφελός μας. Ἀνάμεσα στὶς ἄλλες συνέπειες ποὺ ἀποβαίνουν πρὸς ὄφελός μας καὶ ἀπορρέουν ἀπὸ τὴν κατάσταση στὴν ὁποία βρισκεται σήμε-
ρα τὸ σῶμα μας, θὰ πρέπει νὰ ἐπισημάνουμε τὴν ἐξῆς: μέσω τῆς παχύτητος τοῦ σώματός μας ἔχουμε καταστεῖ ἀνίκανοι νὰ ἀντιλαμβανόμαστε μέ τίς αἰσθήσεις μας ἐκεῖνα τὰ πνεύ-
ματα στῶν ὁποίων τὸν κόσμο ἔχουμε πέσει μετὰ τὴν πτώση.... Ἡ σοφία καὶ ἡ καλοσύνη τοῦ Θεοῦ τοποθέτησαν ἓνα ἐμπό-
διο ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι κατέπεσαν στὴ γῆ ἀπὸ τὸν παράδεισο, καὶ στὰ πνεύματα τὰ ὁποῖα κατέπεσαν στὴ γῆ ἀπὸ τὸν οὐρανό· τὸ ἐμπόδιο αὐτὸ εἶναι ἡ τραχεία ὑλικότητα τοῦ ἀνθρώπινου σώματος. Μὲ παρόμοιο τρόπο οἱ κυβερνήτες στὴ γῆ ἀπομακρύνουν τοὺς κακοποιούς ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη κοινωνία κλείνοντάς τους πίσω ἀπὸ τὸν τοῖχο μίας φυλακῆς, ἔτσι ὥστε νὰ μὴ βλάψουν τὴν κοινωνία ἐνε-
ργώντας σύμφωνα μέ τίς ἐπιθυμίες τους καὶ νὰ μὴ διαφθεί-
ρουν ἄλλους ἀνθρώπους.¹² Τὰ πεπτωκότα πνεύματα ἐνε-
ργοῦν πάνω στοὺς ἀνθρώπους, φέρνοντάς τους ἁμαρτωλές σκέψεις καὶ συναισθήματα· ἐλάχιστοι ὅμως ἄνθρωποι κα-
τορθώνουν νὰ ἔχουν αἰσθητὴ ἀντίληψη τῶν πνευμάτων¹³.

» Ἡ ψυχὴ, ἐνδεδυσμένη μέ ἓνα σῶμα τὸ ὁποῖο τὴν ἀποκλεί-

11. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἔκδοσις Ἀκριδῆς τῆς Ὁρθοδόξου Πίστεως, μτφρ. Νίκου Ματσούκα, Ἐκδ. Π. Πουρναγῶ, Θεσσαλονίκη 1998, σελ. 209.

12. Ἰωάννου Κασσιανοῦ, «Διαλέξεις», Ἔργα, μτφρ. στὰ Ρωσικά τοῦ Ἐπι-
σκόπου Πέτρου, Μόσχα 1892, VIII, 12.

13. Μπριαντιανίνωφ, ἔ. ἀ., σελ. 11-12.

ει καὶ τὴ χωρίζει ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν πνευμάτων, σταδιακὰ ἐξασκεῖται μέσω τῆς μελέτης τοῦ νόμου τοῦ Θεοῦ, δηλαδή μέσω τῆς μελέτης τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ ἀποκτᾷ τὴν ἱκανότητα νὰ διακρίνει τὸ καλὸ ἀπὸ τὸ κακόν. Ὅπως ἀναφέρει ὁ ἀπ. Παῦλος: «τελείων δὲ ἐστὶν ἡ στερεὰ τροφή, τῶν διὰ τὴν ἕξιν τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα ἐχόντων πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ» (Πρὸς Ἑβραίους 5:14).¹⁴ Τότε τῆς παραχωρεῖται ἡ ἀντίληψη τῶν πνευμάτων μέσω τῶν πνευματικῶν ὀφθαλμῶν, καί, ἐάν αὐτὸ βρῖσκεται σὲ συμφωνία μὲ τοὺς σκοποὺς τοῦ Θεοῦ ὁ Ὅποιος τὴν ὁδηγεῖ, τῆς παραχωρεῖται καὶ ἡ ἀντίληψή τους μέσω τῶν σωματικῶν ὀφθαλμῶν, ἀφοῦ τώρα ἡ ψυχὴ κινδυνεύει λιγότερο ἀπὸ τὴν αὐταπάτη καὶ τὴν παραπλάνηση, ἐνῶ ἡ πείρα καὶ ἡ γνώση πού ἔχει ἀποκτῇ τὴν ἐνδυναμώνουν.

»Κατὰ τὸν ἀποχωρισμὸ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ σῶμα μέσω τοῦ ὄρατοῦ θανάτου, εἰσερχόμαστε πάλι στὴν τάξη καὶ τὴν κοινωνία τῶν πνευμάτων. Εἶναι φανερό ὅτι γιὰ μία ἐπιτυχὴ εἴσοδο στὸν κόσμον τῶν πνευμάτων χρειάζεται ἀπαραιτήτως νὰ ἀσκήσουμε ἐγκαιρὰ τὸν ἑαυτὸ μας στὸ νόμο τοῦ Θεοῦ, καθὼς καὶ ὅτι ἀκριβῶς γιὰ νὰ ὁλοκληρώσουμε αὐτὴν τὴν ἐκπαίδευση μᾶς ἔχει δοθεῖ ἓνα ὀρισμένο χρονικὸ διάστημα, καθορισμένο ἀπὸ τὸ Θεὸ γιὰ κάθε πρόσωπο γιὰ τὸ προσκυνηματικὸ του ταξίδι στὴ γῆ. Αὐτὸ τὸ προσκυνηματικὸ ταξίδι ὀνομάζεται ἐπίγεια ζωή.»

14. «Ἄλλ’ ἡ στερεὴ τροφή εἶναι διὰ τοὺς ὠρίμους, οἱ ὅποιοι, ἕνεκα τῆς ἕξεως, ἔχουν γυμνασμένα τὰ αἰσθητήρια ὄργανα, ὥστε νὰ διακρίνουν μεταξὺ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ» (Πρὸς Ἑβραίους 5:14).

Τό ἀνοιγμα τῶν αἰσθήσεων

«Ὁ ἄνθρωπος γίνεται ἱκανός νά βλέπει πνεύματα χάρις σέ μία ὀρισμένη ἀλλοίωση τῶν αἰσθήσεων, ἡ ὁποία ἐπιτυγχάνεται μέ τρόπο πού δέν μπορεῖ οὔτε νά παρατηρήσει οὔτε νά ἐξηγήσει. Τό μόνο πού παρατηρεῖ στόν ἑαυτό του εἶναι ὅτι ξαφνικά ἀρχίζει νά βλέπει αὐτά πού πρὶν δέν ἔβλεπε καί πού οἱ ἄλλοι δέ βλέπουν, ὅπως καί νά ἀκούει αὐτά πού πρὶν δέν ἀκουγε. Γιά ὅποιον βιώνει ὁ ἴδιος προσωπικά μία τέτοια ἀλλοίωση τῶν αἰσθήσεων, εἶναι μία ἐμπειρία πολύ ἀπλή καί φυσική, παρότι ἀνεξήγητο σέ αὐτόν καί στούς ἄλλους· γιά ὅσους δέν τήν ἔχουν βιώσει, εἶναι παράξενη καί ἀκατανόητη. Κάτι ἀντίστοιχο συμβαίνει καί μέ τόν ὕπνο· ὅλοι γνωρίζουμε ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἱκανός νά βυθίζεται σέ ὕπνο· παραμένει, ὅμως, μυστήριο γιά ἐμᾶς τό τί εἶδους φαινόμενο ἀποτελεῖ ὁ ὕπνος, καί μέ ποιόν τρόπο περνᾶμε, χωρίς νά τό παρατηρήσουμε, ἀπό μία κατάσταση ἐγρήγορης σέ μία κατάσταση ὕπνου καί ἀπώλειας συνειδήσεως.

»Ἡ ἀλλοίωση τῶν αἰσθήσεων μέ τήν ὁποία ὁ ἄνθρωπος εἰσέρχεται σέ κοινωνία μέ τά ὄντα τοῦ ἀόρατου κόσμου μέσω τῶν αἰσθήσεών του ὀνομάζεται στήν Ἁγία Γραφή τό ἀνοιγμα τῶν αἰσθήσεων. Ὅπως διαβάζουμε στήν Παλαιά Διαθήκη: *ἀπεκάλυψε δὲ ὁ Θεὸς τοὺς ὀφθαλμοὺς Βαλαάμ, καὶ ὁρᾷ τὸν ἄγγελον Κυρίου ἀνθεστηκότα ἐν τῇ ὁδῷ καὶ τὴν μάχαιραν ἐσπασμένην ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ* (Ἀριθμοὶ κβ' 31).¹⁵ Ἀλλά καί ὁ Προφήτης Ἑλισαῖος, περικυκλωμένος ἀπὸ ἐχθρούς,

15. « Τότε ὁ Θεὸς ἥνοιξεν τὰ μάτια τοῦ Βαλαάμ καὶ εἶδε τὸν ἄγγελον τοῦ Θεοῦ νὰ ἀντιστέκεται εἰς τὸν δρόμον καὶ νὰ κρατεῖ εἰς τὸ χεῖρι τοῦ γυμνῆν τὴν μάχαιραν. (Ἀριθμοὶ κβ' 31).

για νά ἡρεμήσει τὸν τρομαγμένο ὑπηρέτη του «προσηύξατο (Ἐλισαίε) καὶ εἶπε· Κύριε, διάνοιξον δὴ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ παιδαρίου καὶ ἰδέτω· καὶ διήνοιξε Κύριος τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ καὶ εἶδε. καὶ ἰδὸν τὸ ὄρος πλήρες ἵππων, καὶ ἄρμα πυρὸς περικύκλω Ἐλισαίε» (Βασιλειῶν Δ' στ' 17).¹⁶ (Βλ. ἐπίσης Κατὰ Λουκᾶν 24:16-31)

»Ἀπὸ τὰ χωρία τῆς Ἁγίας Γραφῆς τὰ ὁποῖα παραθέσαμε γίνεται φανερό ὅτι τὰ σωματικά ὄργανα λειτουργοῦν ὡς θύρες καὶ πύλες πού ὁδηγοῦν στὰ βασιλικά δωμάτια τῆς ψυχῆς, καὶ ὅτι ἀνοίγονται καὶ κλείνονται κατ' ἐντολήν τοῦ Θεοῦ. Μὲ ὑπέρτατη σοφία καὶ εὐσπλαχνία, αὐτὲς οἱ πύλες παραμένουν μονίμως κλειστὲς στοὺς μεταπτωτικούς ἀνθρώπους, ἔτσι ὥστε οἱ ὀρκισμένοι ἐχθροὶ μας, τὰ πεπτωκότα πνεύματα, νά μὴν εἰσορμήσουν βίαια ἐναντίον μας καὶ μᾶς ὁδηγήσουν στὴν ἀπώλεια. Αὐτὸ τὸ μέτρο εἶναι πολὺ περισσότερο ἀναγκαῖο καθ' ὅσον, μετὰ τὴν πτώση, δορισκόμαστε στὸν κόσμον τῶν πεπτωκότων πνευμάτων, περικυκλωμένοι ἀπὸ αὐτά, ὑποδουλωμένοι σέ αὐτά. Μὴν ἔχοντας δυνατότητα νά εἰσβάλουν μέσα μας, τὰ πεπτωκότα πνεύματα κάνουν γνωστὴ τὴν παρουσία τους ἀπ' ἔξω, προκαλώντας διάφορες ἁμαρτωλὲς σκέψεις καὶ φαντασίες, μέσω τῶν ὁποίων δελεάζουν τὴν εὐπιστὴ ψυχὴ, ὥστε νά ἔρθει σέ κοινωνία μαζί τους. Δέν ἐπιτρέπεται στὸν ἄνθρωπο νά ἀπομακρύνει τὸν ἑαυτὸ του ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ Θεοῦ καὶ μέ δικούς του τρόπους – μέ παραχώρηση τοῦ Θεοῦ ἀλλὰ χωρὶς τὴ θέλησή Του – νά

16 «Ὁ Ἐλισαῖος προσηυχήθη πρὸς τὸν Θεόν καὶ εἶπε· “Κύριε, ἄνοιξε, σὲ παρακαλῶ, τὰ μάτια αὐτοῦ τοῦ παιδαρίου, διὰ νὰ ἴδῃ”. Ὁ Κύριος πράγματι ἤνοιξε τὰ μάτια ἐκείνου καὶ εἶδε· καὶ ἰδὸν ὅτι τὸ ὄρος ἦτο γεμάτον ἀπὸ ἵππων καὶ ἄρματα πύρινα γύρω ἀπὸ τὸν Ἐλισαῖον» (Βασιλειῶν Δ' στ' 17)

ἀνοίξει ὁ ἴδιος τίς δικές του αἰσθήσεις καί νά εἰσέλθει σέ ὁρατή κοινωνία μέ τά πνεύματα. Ὅμως, αὐτό συμβαίνει. Εἶναι φανερό ὅτι μέσω τοῦ δικοῦ του θελήματος ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νά ἐπιτύχει κοινωνία μόνο μέ τά πεπτωκότα πνεύματα. Δέν εἶναι χαρακτηριστικό τῶν ἁγίων ἀγγέλων νά συμμετέχουν σέ κάτι τό ὁποῖο δέ βρίσκεται σέ συμφωνία μέ τό θέλημα τοῦ Θεοῦ, πού δέν εὐαρεστεῖ τό Θεό....

»Τί εἶναι αὐτό πού ἔλκει τούς ἀνθρώπους ὥστε νά εἰσέλθουν σέ ἀνοικτή κοινωνία μέ τά πνεύματα; Ὅσοι εἶναι ἐλαφρόμυαλοι καί ἀγνοοῦν τήν ἐν Χριστῷ ζωή ἔλκονται ἀπό περιέργεια, ἀπό ἄγνοια, ἀπό ἀπιστία, χωρίς νά καταλαβαίνουν ὅτι κάνοντας κάτι τέτοιο μποροῦν νά προκαλέσουν στόν ἑαυτό τους τό μέγιστο κακό».¹⁷

» Ἡ ἰδέα ὅτι ὑπάρχει κάτι ἰδιαιτέρως σημαντικό στήν αἰσθητή ἀντίληψη τῶν πνευμάτων εἶναι λανθασμένη. Χωρίς τήν πνευματική ἀντίληψη, ἡ αἰσθητή δέν παρέχει μία σωστή, ἀλλά μόνον μία ἐπιφανειακή κατανόηση τῶν πνευμάτων. Μπορεῖ πολύ εὐκόλα νά κάνει τούς ἀνθρώπους νά συλλάβουν τά πράγματα μέ τόν πλέον λανθασμένο τρόπο, καί μάλιστα αὐτό συχνότατα συμβαίνει μέ τούς μή ἔμπειρους καί μέ ἐκείνους πού ἔχουν μολυνθεῖ ἀπό ἐγωισμό καί κενοδοξία. Ἡ πνευματική ἀντίληψη τῶν πνευμάτων ἐπιτυγχάνεται μόνον ἀπό τούς ἀληθινούς Χριστιανούς, ἐνῶ οἱ ἄνθρωποι πού διάγουν τίς πρῶτες διεφθαρμένες ζωές διαθέτουν τή μεγαλύτερη ἱκανότητα γιά αἰσθητή ἀντίληψη τῶν πνευμάτων.... Ἐλάχιστοι ἄνθρωποι διαθέτουν τέτοια ἱκανότητα ἐκ φύσεως καί σέ

17. Μπριαντσιανίνοφ, ἔ. ἀ., σελ.13-14.

* π.χ μέσω ἑνός μεντιονιστικοῦ ταλέντου πού μπορεῖ νά κληρονομηθεῖ (Σημ. ἐπιμ. τῆς ἀγγλικῆς ἐκδόσεως).

ἄλλους, ἐπίσης ἐλάχιστους, τὰ πνεύματα ἐμφανίζονται ἔξαιτίας κάποιας εἰδικῆς περιστασης στὴ ζωὴ τους. Στὶς τελευταῖες δύο περιπτώσεις ὁ ἄνθρωπος δέν ἔχει εὐθύνη, πρέπει ὁμως νὰ κάνει κάθε προσπάθεια ὥστε νὰ ξεφύγει ἀπὸ αὐτὴν τὴν πολὺ ἐπικίνδυνη κατάσταση. Στὴν ἐποχὴ μας πολλοὶ ἄνθρωποι ἐπιτρέπουν στὸν ἑαυτό τους νὰ εἰσέλθει σέ κοινωνία μέ πεπτωκότα πνεύματα μέσω μαγνητικῶν φαινομένων (πνευματιστικά φαινόμενα), κατὰ τὰ ὁποῖα τὰ πεπτωκότα πνεύματα συνήθως ἐμφανίζονται μέ τὴ μορφὴ φωτεινῶν ἀγγέλων καὶ παραπλανοῦν καὶ ἐξαπατοῦν λέγοντας διάφορες ἐνδιαφέρουσες ἱστορίες, ἀναμνύοντας τὴν ἀλήθεια μέ τὸ ψέμα· πάντοτε προκαλοῦν μία ἀκραία διαταραχὴ στὴν ψυχὴ, ἀκόμα καὶ στὴ διάνοια.¹⁸

»Αὐτοὶ πού βλέπουν πνεύματα, ἀκόμα καὶ ἅγιους ἀγγέλους, μέ αἰσθητὸ τρόπο, δέν πρέπει νὰ σχηματίζουν μεγάλη ἰδέα γιὰ τὸν ἑαυτό τους· ἡ ἀντίληψη μέσω τῶν σωματικῶν ὀφθαλμῶν ἀπὸ μόνη της δέν ἀποτελεῖ καμιά μαρτυρία τῆς ἀνώτερης ποιότητος τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν, ἀφοῦ ὄχι μόνον διεφθαρμένοι ἄνθρωποι διαθέτουν τέτοια ἱκανότητα, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ τὰ ἄλογα ζῶα. Ὅπως διαβάζουμε σχετικὰ στὴν Παλαιὰ Διαθήκη: *“καὶ ἰδοῦσα ἡ ὄνος τὸν ἄγγελον τοῦ Θεοῦ ἀνθεστηκότα ἐν τῇ ὁδῷ καὶ τὴν ρομφαίαν ἐσπασμένην ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ ἐξέκλινεν ἡ ὄνος ἐκ τῆς ὁδοῦ καὶ ἐπορεύετο εἰς τὸ πεδίον· καὶ ἐπάταξε τὴν ὄνον ἐν τῇ ράβδῳ αὐτοῦ τοῦ εὐθύναι αὐτὴν ἐν τῇ ὁδῷ.”* (Ἀριθμοὶ κβ' 23)¹⁹».²⁰

18. Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἀ. σελ. 19.

19. «Ἡ ὄνος, ὅταν εἶδε τὸν ἄγγελον τοῦ Θεοῦ νὰ τῆς ἐμποδίξῃ τὸν δρόμον καὶ νὰ κρατῇ ρομφαίαν γυμνὴν εἰς τὸ χεῖρ του, παρεξέκλινε ἀπὸ τὴν ὁδὸν καὶ ἐπήγαινε εἰς τὴν πεδιάδα. Ὁ Βαλαάμ ἐκτύπησεν αὐτὴν μέ τὴν ράβδον του, διὰ νὰ τὴν ἐπαναφέρῃ καὶ κατευθύνῃ εἰς τὴν ὁδόν.» (Ἀριθμοὶ κβ' 23.

20. Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἀ. σελ. 21.

Ὁ κίνδυνος τῆς ἐπαφῆς μέ τά πνεύματα

«Ἡ ἀντίληψη τῶν πνευμάτων μέ τούς σωματικούς ὀφθαλμούς προξενεῖ πάντοτε κακό, ἄλλοτε μικρότερο κι ἄλλοτε μεγαλύτερο σέ ὅσους δέ διαθέτουν τήν πνευματική ἀντίληψή τους. Ἐδῶ στή γῇ ἀληθινές εἰκόνες τῆς ἀλήθειας ἀναμινύονται μέ ψεύτικες (Ἀγ. Ἰσαάκ τοῦ Σύρου, *Λόγος Β'*), ὅπως σέ ἕναν τόπο, ὅπου τό κακό ἀναμινύεται μέ τό καλό· ἕνας τέτοιος τόπος εἶναι ὁ τόπος τῆς ἐξορίας τῶν πεπτωκότων ἀγγέλων καί τῶν πεπτωκότων ἀνθρώπων.»²¹

»Ὅποιος ἀντιλαμβάνεται τά πνεύματα μέ τίς αἰσθήσεις του μπορεῖ εὐκόλα νά ἐξαπατηθεῖ μέ ἀποτέλεσμα νά δλᾶψει τόν ἑαυτό του καί νά ὀδηγηθεῖ στήν ἀπώλεια. Ἐάν, τή στιγμή πού ἀντιλαμβάνεται τά πνεύματα, δείξει ἐμπιστοσύνη ἢ εὐπιστία ἀπέναντί τους, εἶναι σίγουρο ὅτι θά ἐξαπατηθεῖ, εἶναι σίγουρο ὅτι θά μαγνητιστεῖ, εἶναι σίγουρο ὅτι θά σφραγιστεῖ μέ τή σφραγίδα τῆς ἐξαπάτησης, μή κατανοητή γιά τόν μή ἔμπειρο, τή σφραγίδα ἑνός φοβεροῦ τραυματισμοῦ τοῦ πνεύματός του· καί ἐπιπλέον, ἡ δυνατότητα ἐπιναφοῦς στόν ὀρθό δρόμο καί ἡ δυνατότητα σωτηρίας συχνά χάνονται. Αὐτό ἔχει συμβεῖ σέ πάρα πολλούς ἀνθρώπους. Ἐχει συμβεῖ ὄχι μόνο στούς παγανιστές, τῶν ὁποίων οἱ ἱερεῖς ὀρίσκονταν ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον σέ ἀνοικτή ἐπαφή μέ τούς δαίμονες· ὄχι μόνο σέ πολλούς Χριστιανούς οἱ ὁποῖοι δέ γνωρίζουν τά μυστήρια τοῦ Χριστιανισμοῦ καί ἐξαιτίας διαφόρων συνθηκῶν ἔχουν εἰσέλθει σέ κοινωνία μέ πνεύματα· ἀλλά ἔχει συμβεῖ καί σέ πολλούς ἀγωνιστές τῆς πίστεως καί μοναχοῦς οἱ ὁποῖοι εἶχαν αἰσθητή ἀντίληψη τῶν

21. Στό ἴδιο σελ. 23.

πνευμάτων χωρὶς νὰ ἔχουν ἀποκτήσει πνευματικὴ ἀντίληψη αὐτῶν.

»Ἡ ὁρθή, νόμιμη εἴσοδος στὸν κόσμον τῶν πνευμάτων παρέχεται μόνο μέσω τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας καὶ ζωῆς. Ὅλοι οἱ ἄλλοι τρόποι εἶναι ἀθέμιτοι καὶ πρέπει νὰ ἀποκηρυχθοῦν ὡς ἄχρηστοι καὶ καταστροφικοί. Εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς ὁ ὁποῖος ὁδηγεῖ τὸν ἀληθινὸ ἀγωνιστὴ τοῦ Χριστοῦ στὴν ἀντίληψη τῶν πνευμάτων. Ὅταν ὁ Θεὸς ὁδηγεῖ, τὰ προκαλύμματα τῆς ἀλήθειας, μὲ τὰ ὁποῖα ἐνδύεται τὸ πνεῦμα, ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἀλήθεια· τότε, παρέχεται στὸν Χριστιανὸ ἀγωνιστὴ, πρῶτα ἀπ' ὅλα, ἡ πνευματικὴ ἀντίληψη τῶν πνευμάτων, καὶ τοῦ ἀποκαλύπτονται λεπτομερῶς καὶ μὲ ἀκρίβεια οἱ ἰδιότητές τους. Μόνον ἀφοῦ γίνῃ αὐτὸ δωρίζεται σὲ ὁρισμένους ἀσκητές ἢ αἰσθητὴ ἀντίληψη τῶν πνευμάτων, μὲ τὴν ὁποία ὁλοκληρώνεται ἡ γνώση γιὰ τὰ πνεύματα, γνώση τὴν ὁποία ἔχουν ἀρχικὰ ἀποκτήσει μέσω τῆς πνευματικῆς ἀντίληψής τους».²²

Μερικὲς πρακτικὲς συμβουλές

Ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ ἁγ. Ἀντωνίου, στό Βίο του πού συνέγραψε ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος – ἥδη ἀναφέρθηκε πιὸ πάνω ὡς ἡ κύρια πηγή τῆς γνώσης μας περὶ τῆς δραστηριότητος τῶν δαιμόνων – ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος δανεῖζεται πρακτικὲς συμβουλές τίς ὁποῖες ἀπευθύνει πρὸς τοὺς Χριστιανούς ἀγωνιστές σχετικὰ μὲ τὸ πῶς νὰ συμπεριφέρονται σὲ περίπτωση πού τοὺς συμβεῖ νὰ ἔχουν αἰσθητὴ ἀντίληψη τῶν πνευμάτων. Οἱ συμβουλές του ἔχουν τεράστια ἀξία γιὰ ὅλους ὅσους ἐπι-

22. Στό ἴδιο, σελ. 24.

θυμοῦν νά ζοῦν μία ἀληθινή Χριστιανική πνευματική ζωή στίς μέρες μας, στίς ὁποῖες, γιά λόγους πού θά προσπαθήσουμε νά ἐξηγήσουμε παρακάτω, ἡ αἰσθητή ἀντίληψη τῶν πνευμάτων ἔχει γίνει πολύ πιό συχνή ἀπ' ὅσο ποτέ ἄλλοτε.

Ὁ ἅγ. Ἀντώνιος διδάσκει ὅτι:

«Ὡς τεκμήριον – γιά ἀπόδειξη δική σας καί γιά ἀφοβία ἐναντίον τους – νᾶχετε τό ἐξῆς:

Ὅταν γίνη κάποια φαντασία, μήν τά χάνεις ἐκ τῶν προτέρων ἀπό δειλία, ἀλλ' ὁποιαδήποτε κι ἂν εἶναι ἡ φαντασία αὐτή, πάρε θάρρος καί ρῶτα πρῶτον:

– Ποιός εἶσαι σύ καί ποῦθε ἔρχεσαι; – «Τίς εἶ σύ καί πόθεν;»

Καί ἐάν μέν εἶναι ὁπτασία ἀγίων, σέ πληροφοροῦν καί μεταβάλλουν τό φόβο σου σέ χαρά. Ἄν δέ εἶναι καμιά διαβολική, ἀμέσως ἀδυνατεῖ, γιατί βλέπει ἰσχυρή τή διάνοιά σου. Γιατί μέ τό νά ρωτᾶ κανεῖς νά μάθῃ:

– Τίς εἶ καί πόθεν; Αὐτό εἶναι ἐξ ὁλοκλήρου ἀπόδειξις ἀταραξίας.

Ἔτσι, ὁ μέν Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ ρώτησε καί ἔμαθε: *“Καί ἐγένετο ὡς ἦν Ἰησοῦς ἐν Ἱεριχῶ, καί ἀναβλέψας τοῖς ὀφθαλμοῖς εἶδεν ἄνθρωπον ἐστηκότα ἐναντίον αὐτοῦ, καί ἡ ρομφαία ἐσπασμένη ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. καί προσελθὼν Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ· ἡμέτερος εἶ ἢ τῶν ὑπεναντίων; ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ· ἐγὼ ἀρχιστράτηγος δυνάμεως Κυρίου νυνὶ παραγέγονα.”* (Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ ε' 13-14).²³ Καί δέν κατώρθωσε νά ἐξαπα-

23. «Συνέβη δὲ τότε καὶ τοῦτο: Ὅταν ὁ Ἰησοῦς ἦτο πλησίον τῆς Ἱεριχοῦς, ἐσήκωσε τὰ μάτια του καὶ εἶδεν ἕνα ἄνδρα ὄρθιον ἐνώπιόν του, εἰς τὸ χεῖρι τοῦ ὁποίου ὑπῆρχε γυμνὴ ρομφαία. Ὁ Ἰησοῦς ἐπλησίασεν αὐτὸν καὶ τοῦ εἶπεν· «Ἰδικός μας εἶσαι σύ ἢ μήπως εἶσαι ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς;» Ἐκεῖνος ἀπήντησεν· “ἐγὼ εἶμαι ὁ ἀρχιστράτηγος τῆς δυνάμεως τοῦ Κυρίου· μόλις δὲ τώρα δὰ ἦλθα ἐδῶ”» (Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ ε' 13-14).

τήση ὁ ἐχθρὸς τὸ Δανιήλ, ἀκριβῶς ἐπειδὴ τὸν ρώτησε: “Καὶ εἶπεν· εἰ οἶδας, ἵνατί ἤλθον πρὸς σέ; καὶ νῦν ἐπιστρέψω τοῦ πολεμῆσαι μετὰ τοῦ ἄρχοντος Περσῶν· καὶ ἐγὼ ἐξεπορευόμην, καὶ ὁ ἄρχων τῶν Ἑλλήνων ἤρχετο” (Δανιήλ ι' 20)²⁴·²⁵

Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος, ἀφοῦ πρῶτα ἀναφέρει τὸ πῶς ἀκόμα καὶ ὁ ἅγ. Συμεὼν ὁ Στυλῖτης σχεδὸν ἐξαπατήθηκε κάποτε ἀπὸ ἓνα δαίμονα πού ἐμφανίστηκε μπροστά του μέ τή μορφή ἀγγέλου μέσα σέ πύρινο ἄρμα²⁶, προειδοποιεῖ τοὺς σημερινούς Ὁρθόδοξους Χριστιανούς: «Ἀφοῦ οἱ ἅγιοι ἀντιμετώπισαν τέτοιο κίνδυνο νά ἐξαπατηθοῦν ἀπὸ τὰ πονηρὰ πνεύματα, ὁ κίνδυνος αὐτός προβάλλει ἀκόμα πιό τρομακτικός γιὰ ἐμᾶς. Ἀφοῦ οἱ ἅγιοι δέν ἀνεγνώριζαν πάντοτε τοὺς δαίμονες πού ἐμφανίζονταν μπροστά τους μέ τή μορφή ἁγίων ἀλλὰ καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ Χριστοῦ, πῶς εἶναι δυνατόν ἐμεῖς νά σκεφτοῦμε ὅτι θά τοὺς ἀναγνωρίσουμε χωρὶς νά πέσουμε σέ σφάλμα; Ὁ μόνος τρόπος σωτηρίας ἀπὸ τὰ δαιμονικά πνεύματα εἶναι νά ἀρνηθοῦμε πλήρως νά ἔχουμε ἀντίληψη αὐτῶν καὶ ἐπικοινωνία μαζί τους, ἀναγνωρίζοντας τὴν ἀκαταλλήλότητα τοῦ ἑαυτοῦ μας γιὰ κάτι τέτοιο.

»Οἱ ἅγιοι διδάσκαλοι τοῦ Χριστιανικοῦ ἀγῶνα ζητοῦν ἀπὸ τοὺς εὐσεβεῖς ἀγωνιστές νά μὴν ἐμπιστεύονται κανενός εἰδους εἰκόνα ἢ ὀπτασία πού θά ἐμφανιστεῖ ξαφνικά μπρο-

24 «Ἐκεῖνος εἶπε· “γνωρίζεις, τάχα, διατὶ ἤλθα πρὸς σέ; Τώρα ἐγὼ θά ἐπιστρέψω νά πολεμήσω μὲ τὸν ἄρχοντα ἀγγελον τὸν ἐξουσιάζοντα εἰς τοὺς Πέρσας. Ὅταν ἐγὼ ἔφευγα, ἤρχετο ὁ ἀγγελος ἄρχων τῶν Ἑλλήνων.» (Δανιήλ ι' 20)

25 Μ. Ἀθανασίου Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, Ὁ Μέγας Ἀντώνιος-Βίος καὶ Πολιτεία, μτφρ. Θεοδ. Σακελλαρίου, Ἐκδ. Βασ. Ρηγόπουλου, ζ' ἐκδ., Θεσσαλονίκη 2000, σελ. 94· Μπριαντσανίνωφ, ἔ. ἀ. σελ. 43-44.

26. 7 Σεπτεμβρίου, Ὁ Μέγας Συναξαριστὴς τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας, Ἐκδ. Ματθαίου Λάγγη, τόμ. Ζ', 5η ἐκδ., Ἀθήνα 1999.

στά τους, οὔτε νά ἀρχίζουν κουθέντα μαζί της, οὔτε νά τῆς δίνουν καμιά προσοχή. Ἐπίσης τούς ζητοῦν νά προφυλάσσουν τόν ἑαυτό τους κατά τή διάρκεια αὐτῶν τῶν ἐμφανίσεων κάνοντας τό σημεῖο τοῦ Σταυροῦ, νά κλείνουν τά μάτια τους, καί μέ ἀκλόνητη ἐπίγνωση τῆς ἀναξιότητος καί τῆς ἀκαταλληλότητάς τους νά βλέπουν ἅγια πνεύματα, νά ἱκετεύουν τόν Θεό ζητώντας Του νά τούς προστατεύει ἀπ' ὅλες τίς παγίδες καί τίς πλάνες πού μέ πανουργία ἐπινοοῦν ἐναντίον τῶν ἀνθρώπων τά μοχθηρά πνεύματα.

Ἐπιπλέον, ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος παραθέτει χωρίο ἀπό τόν ἅγ. Γρηγόριο τό Σιναΐτη: «Ποτέ νά μήν παραδεχθεῖς ὅ,τι καί ἄν δεῖς, αἰσθητό ἢ νοερό, ἐξωτερικά ἢ ἐσωτερικά, ἀκόμα καί ὀπτασία Χριστοῦ, ἢ δῆθεν Ἀγγέλου, ἢ μορφή ἁγίου, ἢ νά φαντάζεσαι φῶς μέ τό νοῦ σου ἢ νά δίνεις σ' αὐτόν σχῆμα. Γιατί κι ὁ ἴδιος ὁ νοῦς ἔχει ἀπό τή φύση του τή δύναμη τῆς φαντασίας καί εὐκόλα μπορεῖ νά σχηματίζει τίς μορφές ὧσων ἐπιθυμεῖ, σ' ἐκείνους πού δέν τόν προσέχουν ἀκόμα μέ ἀκρίβεια, καί προκαλεῖ βλάβη καί στόν ἑαυτό του».²⁷

Συμπέρασμα

Ἐν κατακλείδι, ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος διδάσκει: «Ἡ μόνη ὀρθή εἴσοδος στόν κόσμο τῶν πνευμάτων εἶναι ἡ Χριστιανική ζωή καί διδασκαλία. Ἡ μόνη ὀρθή εἴσοδος στήν αἰσθητή ἀντίληψη τῶν πνευμάτων εἶναι ἡ Χριστιανική πρόοδος καί τελειοποίηση».²⁸

27. Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Σιναΐτου, «Περί πλάνης καί διαφόρων ζητημάτων», *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν*, μτφρ. Ἀντωνίου Γαλίτη, Ἐκδ. «Τό περιβόλι τῆς Παναγίας», τόμ. Δ', γ' ἔκδ., Θεσσαλονίκη 1997, σελ. 236 · Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἀ. σελ. 47-49

28. Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἀ. σελ. 53.

»Ὅταν ἔρθει ἡ ὥρα πού εἶναι καθορισμένη ἀπὸ τὸν ἕνα καὶ μοναδικό Θεό καί πού μόνον Ἐκεῖνος τὴ γνωρίζει, εἶναι σίγουρο ὅτι θὰ εἰσέλθουμε κι ἐμεῖς στὸν κόσμο τῶν πνευμάτων. Ἡ ὥρα αὐτὴ δὲν ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὸν καθένα μας! Μακάρι ὁ πανάγαθος Θεός νὰ μᾶς ἀξιώσει νὰ ζήσουμε τὴν ἐπίγεια ζωὴ μας μὲ τέτοιον τρόπο, ὥστε κατὰ τὴ διάρκειά της νὰ μπορέσουμε νὰ διακόψουμε τὴν ἐπικοινωνία μὲ τὰ πεπτωκότα πνεύματα, καί νὰ εἰσέλθουμε σὲ ἐπικοινωνία μὲ τὰ ἅγια πνεύματα ἔτσι ὥστε, ἔχοντας ἀπεκδυθεῖ τὸ σῶμα, νὰ μπορέσουμε νὰ συγκαταλεχθοῦμε μὲ τὰ ἅγια καὶ ὄχι μὲ τὰ πεπτωκότα πνεύματα!». ²⁹

Ἡ διδασκαλία αὐτὴ τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου Μπριαντιανίνωφ, γραμμμένη περισσότερο ἀπὸ ἕναν αἰῶνα πρὶν, θὰ μποροῦσε κάλλιστα νὰ εἶχε γραφεῖ σήμερα, ἀφοῦ περιγράφει μὲ τέτοια ἀκριβεία τοὺς πνευματικούς πειρασμούς τῆς σύγχρονης ἐποχῆς κατὰ τὴν ὁποία οἱ «θύρες τῆς ἀντίληψης» – γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε μία δημοφιλή φράση ἐνός πειραματιστῆ τοῦ χώρου αὐτοῦ, τοῦ Ἄλντους Χάξλεϋ – ἔχουν ἀνοιχθεῖ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους σὲ βαθμὸ ἀσύλληπτο γιὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου.

Αὐτὰ τὰ λόγια δὲ χρειάζονται σχεδὸν κανένα σχόλιο. Ὁ ἀναγνώστης πού διαθέτει ἀντίληψη, ἴσως νὰ ἔχει ἤδη ἀρχίσει νὰ ἐρμηνεύει θάσει αὐτῶν τίς «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες πού περιγράφουμε στὸ βιβλίό μας καί ὡς ἐκ τούτου, ἴσως ἔχει ἀρχίσει νὰ συνειδητοποιεῖ τὸν τρομερὸ κίνδυνο πού τέτοιες ἐμπειρίες συνεπάγονται γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ. Ὅποιος γνωρίζει καλὰ τὴ σχετικὴ Ὁρθόδοξη διδασκαλία δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἀντικρούσει μὲ κατάπληξη καὶ φρίκη τὴν εὐκολία μὲ

29. Μπριαντιανίνωφ, ἔ. ἀ. σελ. 67.

τὴν ὁποία οἱ σημερινοὶ «Χριστιανοί» ἐμπιστεύονται τὰ δράματα καὶ τίς ὁπτασίες πού ἀποτελοῦν ἓνα τόσο συχνό σημερινό φαινόμενο. Ὁ λόγος γι' αὐτὴν τὴν εὐπιστία εἶναι σαφής: ὁ Ρωμαιοκαθολικισμός καὶ ὁ Προτεστантиσμός, ἀποκομμένοι ἐδῶ καὶ αἰῶνες ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξη διδασκαλία καὶ πρακτική τῆς πνευματικῆς ζωῆς, ἔχουν ἀπολέσει κάθε ἱκανότητα γιὰ σαφὴ διάκριση τοῦ κόσμου τῶν πνευμάτων. Ἡ ἀπολύτως οὐσιαστικὴ Χριστιανικὴ ιδιότητα τῆς δυσπιστίας ἀπέναντι στὶς «καλές» ἰδέες καὶ τὰ «καλά» συναισθήματα ἔχει καταντήσει τελείως ξένη πρὸς αὐτοὺς. Ἔτσι, οἱ «πνευματικές» ἐμπειρίες καὶ οἱ ἐμφανίσεις πνευμάτων εἶναι ἴσως πῶς συχνές σήμερα παρὰ σὲ ὁποιαδήποτε ἄλλη περίοδο τῆς ἐποχῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ μία μωρόπιστη ἀνθρωπότητα εἶναι προθυμὴ καὶ ἱκανὴ νὰ δεχθεῖ τὴ θεωρίαν μίας «νέας ἐποχῆς» πνευματικῶν θαυμάτων ἢ μίαν «νέα ἔκχυση» τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἔτσι ὥστε νὰ ἐξηγήσει αὐτό τό γεγονός. Ἡ ἀνθρωπότητα ἔχει περιπέσει σὲ τέτοια πνευματικὴ ἐξαθλίωση, πού φαντάζεται ὅτι εἶναι «Χριστιανικὴ» ἀκόμα καὶ τὴ στιγμή πού προετοιμάζεται γιὰ τὴν ἐποχὴ τῶν δαιμονικῶν «θαυμάτων» πού εἶναι σημάδι τῶν ἐσχάτων καιρῶν: «εἰσὶ γὰρ πνεύματα δαιμονίων ποιοῦντα σημεῖα, ἃ ἐκπορεύεται ἐπὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς οἰκουμένης ὅλης, συναγαγεῖν αὐτοὺς εἰς τὸν πόλεμον τῆς ἡμέρας ἐκείνης τῆς μεγάλης τοῦ Θεοῦ τοῦ παντοκράτορος.» (Ἀποκάλυψις Ἰωάννου 16:14).³⁰

Θὰ πρέπει νὰ προσθέσουμε ὅτι οἱ ἴδιοι οἱ Ὁρθόδοξοι

30. «Αὐτὰ εἶναι πνεύματα δαιμονικά πού κάνουν σημεῖα, καὶ ἐπῆγαν εἰς τοὺς βασιλεῖς ὅλης τῆς οἰκουμένης διὰ νὰ τοὺς συγκεντρώσουν εἰς τὸν πόλεμον τῆς ἡμέρας ἐκείνης τῆς μεγάλης τοῦ Θεοῦ τοῦ Παντοκράτορος.» (Ἀποκάλυψις Ἰωάννου 16:14).

Χριστιανοί, ἐνῶ θεωρητικά κατέχουν τήν ἀληθινή Χριστιανική διδασκαλία, σπανίως ἔχουν ἐπίγνωση αὐτῆς, καί συχνά ἐξαπατοῦνται τό ἴδιο εὐκολα μέ τούς μή Ὁρθόδοξους. Εἶναι καιρός αὕτη ἡ διδασκαλία νά ἀνακτήσει τή θέση της μέ τή δραστηριοποίηση αὐτῶν πού τήν ἔχουν κληρονομήσει!

Ἀποκαλύπτεται ὅτι ἐκεῖνοι πού σήμερα περιγράφουν τίς «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες τους εἶναι τόσο εὐκολόπιστοι σχετικά μέ αὐτές ὅσο καί κάθε ἄλλος πού παραπλανήθηκε στό παρελθόν· σέ ὅλα τά σύγχρονα σχετικά κείμενα ὑπάρχουν ἐξαιρετικά λίγες περιπτώσεις στίς ὁποῖες ἕνα πρόσωπο ἀναρωτιέται σοβαρά ἐάν τουλάχιστον ἕνα μέρος τῆς ἐμπειρίας εἶναι δυνατόν νά προέρχεται ἀπό τό διάβολο. Ὁ Ὁρθόδοξος ἀναγνώστης, φυσικά, θά κάνει αὐτήν τήν ἐρώτηση καί θά προσπαθήσει νά κατανοήσῃ τίς «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες κάτω ἀπό τό φῶς τῆς πνευματικῆς διδασκαλίας τῶν Ὁρθόδοξων Πατέρων καί ἁγίων.

Στό σημεῖο αὐτό θά πρέπει νά προχωρήσουμε καί νά δοῦμε τί ἀκριβῶς συμβαίνει στήν ψυχή σύμφωνα μέ τήν Ὁρθόδοξη διδασκαλία, ὅταν, κατά τή στιγμή τοῦ θανάτου, ἀφήνῃ τό σῶμα καί εἰσέρχεται στόν κόσμον τῶν πνευμάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΞΙ

Τὰ ἐναέρια τελώνια

Ο ἰδιαίτερος τόπος, ὅπου κατοικοῦν οἱ δαίμονες στό μεταπτωτικό κόσμο μας, καί ὅπου οἱ ψυχές τῶν ἀπελθόντων ἔρχονται ἀντιμέτωπες μέ αὐτούς, εἶναι ὁ ἀέρας. Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος Μπριαντσανίνωφ περιγράφει ἐκτενῶς τόν κόσμο τῶν δαιμόνων, ὁ ὁποῖος πρέπει νά γίνει σαφῶς ἀντιληπτός, προκειμένου νά μπορέσουμε νά κατανοήσουμε πλήρως τίς σημερινές «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες.

«Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ καί τό Ἅγιο Πνεῦμα πού ἐνεργεῖ μαζί μέ αὐτόν μᾶς ἀποκαλύπτει, μέσω τῶν ἀγίων, οἱ ὁποῖοι εἶναι τὰ «σκεύη ἐκλογῆς του», ὅτι ὁ χῶρος μεταξύ οὐρανοῦ καί γῆς, ἡ ὅλη κυανόχρωμη ἔκταση τοῦ ἀέρα πού εἶναι ὄρατή στούς ἀνθρώπους κάτω ἀπό τούς οὐρανούς, εἶναι ὁ χῶρος ὅπου ἐνοικοῦν οἱ πεπτωκότες ἄγγελοι, οἱ ὁποῖοι ἐκδιώχθηκαν ἀπό τὰ οὐράνια. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἀποκαλεῖ τούς πεπτωκότες ἀγγέλους «τὰ πνευματικά τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις» (Πρός Ἐφεσίους 6:12)¹, καί τόν ἐπικεφαλῇ τους «τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος» (Πρός Ἐφεσίους 2:2)². Ὑπάρχει ἓνα πλῆθος πεπτωκόντων ἀγγέλων διασκορπισμένων ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη στή διάφανη,

1. «Τὰ πονηρὰ πνεύματα εἰς τοὺς οὐρανούς» (Πρός Ἐφεσίους 6:12).

2. «Τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος» (Πρός Ἐφεσίους 2:2).

ἀπέραντη ἔκτασι πού βλέπουμε ἀπὸ πάνω μας. Δέ σταματοῦν νὰ ἐνοχλοῦν ὅλες τίς ἀνθρώπινες κοινωνίες καὶ κάθε ἀνθρωπο ξεχωριστά· δέν ὑπάρχει κακὴ πράξι, δέν ὑπάρχει ἔγκλημα στοῦ ὁποῖο νὰ μὴν εἶναι πρωταίτιοι καὶ συμμετέχοντες· προδιαθέτουν καὶ καθοδηγοῦν τοὺς ἀνθρώπους πρὸς τὴν ἁμαρτία μέ κάθε δυνατὸ μέσο. «*Ὁ ἀντίδικος ὑμῶν διάβολος ὡς λέων ὠρυόμενος περιπατεῖ ζητῶν τίνα καταπίῃ*» (Πέτρον Α' 5:8)³, τόσο κατὰ τὴν ἐπίγεια ζωὴ ὅσο καὶ μετὰ τὸ χωρισμὸ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ σῶμα. Ὅταν ἡ ψυχὴ ἐνός χριστιανοῦ, ἀφήνοντας τὴν ἐπίγεια κατοικία της, ἀρχίζει νὰ ἀγωνίζεται νὰ φτάσει στὴν οὐράνια πατρίδα περνώντας μέσα ἀπὸ τὸ χῶρο τῶν ἐναέριων πνευμάτων, οἱ δαίμονες τῇ σταματοῦν, πασχίζουν νὰ ἐντοπίσουν σέ αὐτὴν κάποια ὁμοιότητα μαζί τους, μέ τὴν ἁμαρτία τους, μέ τὴν πτώση τους, καὶ νὰ τὴ σύρουν κάτω στὴν κόλαση «*εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαδόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ*» (Κατὰ Ματθαῖον 25:41).⁴ Ἐπομένως, ἐνεργοῦν βάσει τοῦ δικαιώματος πού ἔχουν ἀποκτήσει.»⁵

Μετὰ τὴν πτώση τοῦ Ἀδάμ, συνεχίζει ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος, ὅταν ὁ ἀνθρωπος ἀποκλείστηκε ἀπὸ τὸν παράδεισο καὶ ὁ Θεὸς ἔβαλε ἓνα Χερουβεὶμ μέ φλόγινη ρομφαία νὰ τὸν φυλάττει, «*καὶ ἐξέβαλε τὸν Ἀδὰμ καὶ κατόκισεν αὐτὸν ἀπέναντι τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς καὶ ἔταξε τὰ Χερουβεὶμ καὶ τὴν φλογίνην ρομφαίαν τὴν στρεφομένην φυλάσσειν τὴν*

3. «Ὁ ἀντίδικός σας ὁ διάβολος σὰν λέων πού ὠρύεται, τριγυρίζει διὰ νὰ δοῇ κάποιον νὰ τὸν καταπίῃ» (Πέτρον Α' 5:8).

4. «Στὴν αἰωνία φωτιά, πού ἔχει ἐτοιμασθῇ διὰ τὸν διάβολον καὶ τοὺς ἀγγέλους του» (Κατὰ Ματθαῖον 25:41).

5. Ἐπισκόπου Ἰγνατίου Μπριαντιανίνωφ, ὙΕργα, τόμ. III, ἐκδ. Τουζώφ, Ἁγία Πετροῦπολη 1886, σελ. 132-133.

ὁδὸν τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς» (Γένεσις γ' 24)⁶, ὁ ἀρχηγός τῶν πεπτωκότων ἀγγέλων, ὁ σατανάς, μαζί μέ ὁρδές ὑποταγμένων σέ αὐτόν πνευμάτων «στάθηκε πάνω στήν ἀτραπὸ πού ὁδηγεῖ ἀπὸ τὴ γῆ στὸν παράδεισο, καὶ ἀπὸ ἐκείνη τὴ στιγμή μέχρι τὴ στιγμή τοῦ σωτήριου πάθους καὶ τοῦ ζωοποιοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ δὲν ἐπέτρεπε νὰ περάσει ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀτραπὸ οὔτε μία ἀνθρώπινη ψυχὴ μετὰ τὴν ἔξοδό της ἀπὸ τό σῶμα. Οἱ πύλες τοῦ οὐρανοῦ ἦταν αἰωνίως κλειστές γιὰ τοὺς ἀνθρώπους. Μετὰ τό θάνατό τους, τόσο οἱ δίκαιοι ὅσο καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ κατέρχονταν στήν κόλαση. Οἱ αἰώνιες πύλες καὶ ὁ ἀδιάβατος δρόμος ἄνοιξαν μόνο γιὰ τὸν Κύριό μας Ἰησοῦ Χριστό».⁷ Μετὰ τὴ λύτρωση πού μᾶς χάρισε ὁ Ἰησοῦς Χριστός, «ὅλοι αὐτοὶ πού ἔχουν ἀπροκάλυπτα ἀπορρίψει τό Λυτρωτὴ ἀποτελοῦν τὴν κληρονομία τοῦ σατανᾶ: οἱ ψυχές τους, μετὰ τὸν ἀποχωρισμό τους ἀπὸ τό σῶμα, κατέρχονται κατευθεῖαν στήν κόλαση. Ἀλλὰ καὶ οἱ Χριστιανοὶ πού βλέπουν πρὸς τὴν ἁμαρτία εἶναι ἐπίσης ἀνάξιοι νὰ ἀναληφθοῦν ἀπὸ τὴν ἐπίγεια ζωὴ στὴ μακάρια αἰωνιότητα. Ἡ ἴδια ἡ δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ νὰ ὑπάρξει μία στάθμιση καὶ μία ἀξιολόγηση αὐτῶν τῶν μορφῶν προδοσίας πρὸς τό Λυτρωτὴ. Χρειάζεται κάποια κρίση καὶ διάκριση προκειμένου νὰ καθορισθεῖ, ἐάν τὰ ὅσα ἐπικρατοῦν στήν ψυχὴ τὴν προορίζουν γιὰ τὴν αἰώνια ζωὴ ἢ τὸν αἰώνιο θάνατο. Ἡ ἀνυπόκριτη Κρίση τοῦ Θεοῦ ἀναμένει τὴν ψυχὴ τοῦ κάθε Χριστιανοῦ μετὰ τὴν ἀναχώρησή της ἀπὸ τό σῶμα, ὅπως ἄλλωστε ἔχει

6. «Ἐθῆγε τὸν Ἀδὰμ καὶ τὸν ἔφερε νὰ κατοικήσῃ ἀπέναντι ἀπὸ τὸν παράδεισον τῆς χαρᾶς καὶ τῆς τέρψεως. Διέταξε δὲ τὰ Χερουβείμ καὶ τὴν φλογίνην ρομφαίαν, τὴν συστρεφομένην, νὰ φυλάσσουν τὴν ὁδόν, ἡ ὁποία ὡδηγοῦσε πρὸς τὸ δένδρον τῆς ζωῆς.» (Γένεσις γ' 24).

7. Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἀ. σελ. 134-135.

πεῖ καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος: “ἀπόκειται τοῖς ἀνθρώποις ἅπαξ ἀποθανεῖν, μετὰ δὲ τοῦτο κρίσις” (Πρὸς Ἑβραίους 9:27)». ⁸

«Γιὰ τὴ δοκιμασία τῶν ψυχῶν καθὼς περνοῦν μέσα ἀπὸ τὸν ἀέρα, ἔχουν τοποθετηθεῖ ἀπὸ τίς σκοτεινές δυνάμεις ξεχωριστοὶ τόποι κρίσης καὶ φρουροὶ μέ ἀξιοσημείωτη τάξη. Στὰ ὑποουράνια στρώματα, ἀπὸ τὴ γῆ μέχρι τὸν ἴδιο τὸν οὐρανό, ὀρθώνονται λεγεῶνες πεπτωκότων πνευμάτων πού φρουροῦν τὴ διάβαση τῆς ψυχῆς. Κάθε τμήμα εἶναι ὑπεύθυνο γιὰ μία εἰδική μορφή ἁμαρτίας καὶ ἐλέγχει τὴν ψυχὴ γι’ αὐτὴν τὴ μορφή ἁμαρτίας, ὅταν ἡ ψυχὴ φθάσει ἐκεῖ. Στὰ Πατερικά κείμενα, οἱ ἐναέριοι δαιμονικοὶ φρουροὶ καὶ οἱ τόποι κρίσης ἀποκαλοῦνται τελώνια, καὶ τὰ πνεύματα τὰ ὁποῖα ὑπηρετοῦν σὲ αὐτοὺς ἀποκαλοῦνται εἰσπράκτορες».⁹

Πῶς νὰ κατανοήσουμε τὰ τελώνια

Ἴσως καμιά ἀποψη τῆς Ὁρθόδοξης ἐσχατολογίας δὲν ἔχει παρανοηθεῖ τόσο, ὅσο ἡ σχετικὴ μέ τὸ φαινόμενο τῶν ἐναέριων τελωνίων. Πολλοὶ ἀπόφοιτοι τῶν σημερινῶν νεωτεριστικῶν Ὁρθόδοξων σχολῶν τείνουν νὰ ἀπορρίπτουν γενικά τὸ ὅλο φαινόμενο ὡς ἓνα εἶδος «μεταγενέστερης προσθήκης» στὴν Ὁρθόδοξη διδασκαλία, ἢ ὡς ἓνα εἶδος «φανταστικοῦ» κόσμου πού δὲν εἶναι θεμελιωμένος στὰ κείμενα τῶν Γραφῶν ἢ τῶν Πατέρων ἢ στὴν πνευματικὴ πραγματικότητα. Τέτοιοι φοιτητές ἀποτελοῦν τὰ θύματα μίας ὀρθολογιστικῆς ἐκπαίδευσης, ἡ ὁποία στερεῖται ἐκλεπτυσμένης ἀντί-

⁸. «Οἱ ἄνθρωποι μία φορὰ πεθαίνουν καὶ ὕστερα ἔρχεται κρίσις» (Πρὸς Ἑβραίους 9:27).

⁹. Μπριαντσανίνωφ, ἔ. ἀ. σελ. 136.

ληψης σχετικά μέ τά διαφορετικά ἐπίπεδα πραγματικότητας πού συχνά περιγράφονται στά Ὁρθόδοξα κείμενα, ἀλλά καί μέ τά διαφορετικά ἐννοιολογικά ἐπίπεδα πού συχνά ἀπαντῶνται στά κείμενα τῶν Γραφῶν ἢ τῶν Πατέρων. Ἡ ὑπερβολική ἔμφαση πού προσδίδει ἡ σύγχρονη ὀρθολογιστική ἐκπαίδευση στήν «κατά γράμμα» ἔννοια τῶν κειμένων καθώς καί μία «ρεαλιστική» ἢ «κοσμική» κατανόηση τῶν γεγονότων πού περιγράφονται στήν Ἀγία Γραφή καί στούς Βίους Ἀγίων καταλήγουν νά ἐπισκιάζουν ἢ νά ἐξαφανίζουν τελείως τά πνευματικά νοήματα καί τίς πνευματικές ἐμπειρίες πού συχνά εἶναι πρωτεύοντα στίς Ὁρθόδοξες πηγές. Γιά τό λόγο αὐτό, ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος, ὁ ὁποῖος ἀπό τή μία ἦταν ἕνας «ὀξυδερκής» σύγχρονος διανοούμενος καί ἀπό τήν ἄλλη ἕνα γνήσιο καί ταπεινό τέκνο τῆς Ἐκκλησίας, μπορεῖ νά ἀποτελέσει τήν κατάλληλη γέφυρα μέσα ἀπό τήν ὁποία οἱ σημερινοί Ὁρθόδοξοι διανοούμενοι νά βροῦν τό δρόμο τῆς ἐπιστροφῆς πρὸς τήν ἀληθινή παράδοση τῆς Ὁρθοδοξίας.

Πρὶν παρουσιάσουμε ἐκτενέστερα τή διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου περὶ τῶν ἐναέριων τελωνίων, ἀξίζει νά σημειώσουμε τίς ἐπιφυλάξεις πού διατυπώνουν дуό Ὁρθόδοξοι στοχαστές, ἕνας σύγχρονος καί ἕνας ἀρχαῖος, γιά ὅσους προχωροῦν στήν ἐξερεύνηση τῆς ὑπερκόσμιας πραγματικότητος.

Τό 19ο αἶώνα, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μακάριος Μόσχας, πραγματευόμενος τό θέμα τῆς κατάστασης τῶν ψυχῶν μετὰ τό θάνατο, γράφει: «Πρέπει νά σημειώσουμε ὅτι, ὅπως ἀκριδῶς συμβαίνει γενικά μέ τίς ἀναπαραστάσεις τῶν στοιχείων τοῦ πνευματικοῦ κόσμου γιά ἐμᾶς πού εἵμαστε ἐνδεδυμένοι μέ τή σάρκα, ὁρισμένα χαρακτηριστικά τά ὁποῖα εἶναι ἀνθρωπομορφικά καί λιγότερο ἢ περισσότερο ἀντιληπτά

μέσω τῶν αἰσθήσεων εἶναι ἀναπόφευκτα παρόντα. Ὑποθέτοντας, εἰδικότερα, αὐτά τὰ χαρακτηριστικά ἐνυπάρχουν καί στή λεπτομερή διδασκαλία περί τελωνίων τὰ ὅποια διαβαίνει ἡ ψυχή μετά τόν ἀποχωρισμό της ἀπό τό σῶμα». Συνεπῶς πρέπει νά ἐδραιώσουμε στή μνήμη μας τήν ὁδηγία τήν ὁποία ἔδωσε ὁ ἄγγελος στόν ἅγ. Μακάριο Ἀλεξανδρείας εὐθύς ἀφότου ἄρχισε νά τοῦ μιλᾷ γιά τὰ τελώνια: Νά δέχετε τὰ γήινα ἐδῶ ὡς τό πιό ἀδύναμο εἶδος ἀναπαράστασης τῶν οὐρανίων. Πρέπει νά φανταζόμαστε τὰ τελώνια ὄχι μέ μία χονδροειδή καί αἰσθητή, ἀλλά – ὅσο εἶναι δυνατό γιά μᾶς – μέ μία πνευματική ἔννοια, καί νά μήν ἀγκιστρωνόμαστε σέ λεπτομέρειες οἱ ὁποῖες παρουσιάζονται ποικιλοτρόπως σέ διάφορους συγγραφεῖς καί διηγήσεις τῆς ἴδιας τῆς Ἐκκλησίας, μολοντί ἡ βασική ἰδέα τῶν τελωνίων εἶναι μία καί ἡ αὐτή.»¹⁰

Μερικά συγκεκριμένα παραδείγματα ἀπό τέτοιες λεπτομέρειες πού δέν πρέπει νά ἐρμηνεύονται μέ «χονδροειδή» καί «αἰσθητό» τρόπο παρατίθενται ἀπό τόν ἅγ. Γρηγόριο τόν Διάλογο στό Τέταρτο Βιβλίο τῶν Διαλόγων του, τό ὁποῖο, ὅπως ἔχουμε ἤδη δεῖ, εἶναι εἰδικά ἀφιερωμένο στό θέμα τῆς μετά θάνατον ζωῆς.

Ὑποθέτοντας, περιγράφοντας τό μεταθανάτιο ὄραμα κάποιου Ρεπαράτου, ὁ ὁποῖος εἶδε ἕναν ἁμαρτωλό ἱερέα νά καίγεται στήν κορυφή μίας τεράστιας νεκρικής πυρᾶς, ὁ ἅγ. Γρηγόριος σημειώνει: « Ἐξάλλου ὁ Ρεπαράτος εἶδε πυρά νά παρασκευάζεται, ὄχι γιατί στόν ἅδη καῖνε ξύλα γιά νά δάλουν φωτιά, ἀλλά ὑπό τό πρίσμα τοῦ ὅτι θά τὰ διηγεῖτο στούς

10. Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Μόσχας, Ὁρθόδοξη Δογματική Θεολογία (στά Ρωσικά), τόμ. 2, Ἀγία Πετρούπολη 1883, σελ. 538.

ζωντανούς. Ἔτσι εἶδε νά χρησιμοποιοῦνται γιά τόν ἐμπυρισμό τῶν φαύλων ἀνθρώπων ἐκεῖνα τά ὑλικά, μέ τά ὁποῖα συνήθως τρέφεται τό σωματικό πῦρ στούς ζωντανούς, οὕτως ὥστε ἀκούγοντας γιά τά συνηθισμένα, μέ αὐτά νά μαθαίνουν τί φόβο πρέπει νά ἔχουν γιά τά ἀσυνήθιστα». ¹¹

Σέ μία ἄλλη περίπτωση, ὁ ἅγ. Γρηγόριος περιγράφει τό πῶς ἓνας ἄνδρας στάλθηκε πίσω στή ζωή μετά τό θάνατό του ἐξ αἰτίας ἑνός «λάθους» – κάποιος ἄλλος μέ τό ἴδιο ὄνομα ἦταν αὐτός πού εἶχε κληθεῖ νά φύγει ἀπό τή ζωή, κάτι πού ἔχει ἐπίσης συμβεῖ καί στίς σημερινές «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες – καί κατόπιν προσθέτει: «Ὅταν γίνεται αὐτό, δέν πρόκειται γιά λάθος, ἀλλά γιά νοθεσία. Γιατί ἡ θεϊκή ἀγαθότητα κατά μεγάλη δωρεά τῆς εὐσπλαχνίας Τῆς οἰκονομεῖ, ὥστε μερικοί ἀκόμη καί μετά τήν ἔξοδο ξαφνικά ξαναγυρίζουν στό σῶμα, καί ἀρχίζουν τελικά νά φοβοῦνται τίς βασάνους τοῦ ἅδη, τώρα πού τίς εἶδαν, κι ἄς μήν πίστευαν προηγουμένως, ὅταν τίς ἀκουγαν». ¹²

Ἀναφερόμενος ἐπίσης σέ κάποιον ἄνθρωπο ὁ ὁποῖος σέ μεταθανάτιο ὄραμα εἶδε σπίτια καμωμένα ἀπό χρυσό στόν παράδεισο, ὁ ἅγ. Γρηγόριος σχολιάζει: «Ποῖός, πού ἔχει σῶας τάς φρένας, θά καταλάβαινε ἔτσι;... δηλαδή εἶναι ὅπως-δήποτε οἴγουρο πῶς θά κτίσει τή μονή του ἀπό χρυσό, ἐπειδή εἶναι χάρη στήν ἀπλοχεριά τῶν ἐλεημοσυνῶν του πού θά ἀξιωθεῖ τοῦ αἰωνίου φωτός.» ¹³

Σέ ἐπόμενα κεφάλαια θά ἔχουμε τήν εὐκαιρία νά ποῦμε

11. Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου, Διάλογοι, μτφρ. Στεφάνου δ.μ. μέ τίτλο *Βίοι Ἀγνώνων Ἀσκητῶν*, ἐκδ. Ἀδελφότητος Ἱερομ. Ἰωάννου «Κοίμησις τῆς Θεοτόκου», Ἁγία Ἄννα, Ἁγιον Ὄρος 1988, IV, 32, σελ. 338.

12. Στό ἴδιο, IV, 37, σελ. 349.

13. Στό ἴδιο, IV, 37, σελ. 355.

περισσότερα σχετικά μέ τή διαφορά μεταξύ *ὁράσεων* τοῦ ἄλλου κόσμου καί πραγματικῶν «ἐξωσωματικῶν» ἐμπειριῶν τοῦ κόσμου τούτου – οἱ ἐμπειρίες τῶν τελωνίων, καί πολλές ἀπό τίς σημερινές «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες, σαφῶς ἀνήκουν στήν τελευταία κατηγορία, ὅμως, πρός τὸ παρόν, μᾶς εἶναι ἀρκετό νά συνειδητοποιήσουμε ὅτι πρέπει νά προσεγγίζουμε μέ ἐπιφυλακτικότητα καί σοβαρότητα ὅλες τίς ἐμπειρίες ἀπό τόν ἄλλο κόσμο. Κανείς ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος ἔχει ἐπίγνωση τῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας δέ θά ἔλεγε ὅτι τὰ τελώνια δέν εἶναι «ἀληθινά», ὅτι δέ *διώνονται* ἀπό τήν ψυχή μετά τὸ θάνατο. Πρέπει ὅμως νά ἔχουμε ὅπωςδήποτε ὑπόψη μας ὅτι αὐτές οἱ ἐμπειρίες δέν ἐκδηλώνονται στὸν τραχύ, ὑλικό μας κόσμο· ὅτι τόσο ὁ χρόνος ὅσο καί ὁ χῶρος, ἂν καί προφανῶς ὑφίστανται, ἔχουν μία τελείως διαφορετική ἔννοια ἀπὸ αὐτήν μέ τήν ὁποία τοὺς ἀντιλαμβανόμαστε στή γῆ· καί τέλος, ὅτι ὅλες οἱ ἀναφορές τέτοιων ἐμπειριῶν σέ γήινη γλῶσσα ἀποτυγχάνουν νά ἐκφράσουν τήν πραγματικότητα. Ὅποιοσδήποτε διαθέτει μία ἐξοικείωση μέ τὸ εἶδος τῆς Ὁρθόδοξης γραμματείας πού περιγράφει τή μεταθανάτια πραγματικότητα κατὰ κανόνα γνωρίζει πῶς νά διακρίνει ἀνάμεσα στίς πνευματικές πραγματικότητες πού περιγράφονται ἐκεῖ καί τίς δευτερεύουσες λεπτομέρειες πού μπορεῖ μερικές φορές νά ἐκφράζονται σέ συμβολική ἢ φανταστική γλῶσσα. Συνεπῶς, φυσικά, δέν ὑπάρχουν ὁρατά «σπίτια» ἢ «θάλαμοι» στὸν ἀέρα ὅπου συλλέγονται τὰ «τέλη», καί ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ὑπάρχουν «ρολά παπύρου ἢ περγαμηνῆς» καί ἄλλα ὄργανα γραπτῆς καταχώρησης τῶν ἁμαρτιῶν, ἢ «ζυγαριές» μέ τίς ὁποῖες ζυγίζονται οἱ ἀρετές, ἢ «χρυσός» μέ τόν ὁποῖο πληρώνονται τὰ «χρέη» – σέ ὅλες αὐτές τίς περιπτώσεις θά πρέπει νά κατανοήσουμε σωστά τίς παραπάνω

εἰκόνες ὡς συμβολικά ἢ ἐρμηνευτικά μέσα πού χρησιμοποι-
οῦνται γιά νά ἐκφράσουν τήν πνευματική πραγματικότητα
τήν ὁποία ἀντιμετωπίζει ἐκείνη τήν ὥρα ἡ ψυχή. Τό ἐάν ἡ
ὄχι ἡ ψυχή ὄντως βλέπει τίς εἰκόνες αὐτές, λόγω τῆς ἰσοδίας
συνήθειάς της νά βλέπει τήν πνευματική πραγματικότητα
μόνον μέσω τῶν σωματικῶν αἰσθήσεων, ἡ τό ἐάν ἀργότερα
μπορεῖ νά *θυμηθεῖ* τήν ἐμπειρία μόνο μέσω τῆς χρήσης τέτοι-
ων εἰκόνων, ἡ τό ἐάν ἀπλῶς ἀδυνατεῖ νά *ἐκφράσει* αὐτό πού
ἔχει διῶσει μέ κάποιον ἄλλο τρόπο, ὅλα αὐτά συνιστοῦν ἓνα
τελείως δευτερεῦον ἐρώτημα πού δέ φαίνεται ὅτι ἦταν σημα-
ντικό γιά τοὺς ἅγιους Πατέρες καί τοὺς συγγραφεῖς τῶν
Βίων Ἀγίων οἱ ὁποῖοι ἔχουν καταγράψει τέτοιες ἐμπειρίες.
Τό δέβαιο εἶναι ὅτι ὄντως *ὑπάρχει* ἓνας ἔλεγχος ἀπό τοὺς
δαίμονες, οἱ ὁποῖοι ἐμφανίζονται μέ μία τρομακτική ἀλλά
ἀνθρώπινη μορφή, κατηγοροῦν τόν ἄνθρωπο πού μόλις ἔχει
πεθάνει γιά τίς ἁμαρτίες του καί κυριολεκτικά προσπαθοῦν
νά ἀρπάξουν μέ τή βία τό λεπτό σῶμα τῆς ψυχῆς, τό ὁποῖο
κρατοῦν σφιχτά καί σταθερά οἱ ἄγγελοι· καί ὅλα αὐτά συμ-
βαίνουν στόν ἀέρα πού βρίσκεται ἀπό πάνω μας καί μποροῦν
νά τά δοῦν μόνον ἐκεῖνοι πού οἱ ὀφθαλμοί τους ἔχουν ἀνοι-
χθεῖ στήν πνευματική πραγματικότητα.

Ἄς ἐπανέλθουμε τώρα στήν παράθεση τῆς Ὁρθόδοξης
διδασκαλίας περί τελωνίων ἀπό τόν Ἐπίσκοπο Ἰγνάτιο:

Πατερικές μαρτυρίες γιά τά τελώνια

« Ἡ διδασκαλία περί τελωνίων εἶναι ἡ διδασκαλία τῆς
Ἐκκλησίας. Δέν ὑπάρχει καμιά ἀπολύτως ἀμφιβολία - ἡ
ἐμφαση εἶναι τοῦ ἴδιου τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου - ὅτι ὁ
ἀπόστολος Παῦλος μιᾶ γι' αὐτά ὅταν δηλώνει δημόσια ὅτι

οἱ χριστιανοὶ πρέπει νὰ διεξάγουν πάλι μέ τὰ πονηρὰ πνεύματα πού θρῖσκονται κάτω ἀπό τοὺς οὐρανοὺς: «ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλι πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκούτου τοῦ αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικά τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις» (Πρὸς Ἐφεσίους 6:12).¹⁴ Αὐτὴν τὴν διδασκαλίαν τὴν θρῖσκουμε στὴν πρωτοχριστιανικὴ Ἐκκλησιαστικὴ παράδοση καὶ στίς προσευχὲς τῆς Ἐκκλησίας.¹⁵

Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος παραθέτει πολλὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν ἁγίων Πατέρων σχετικὰ μέ τὰ τελῶνια, μερικὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα θὰ παραθέσουμε καὶ ἐμεῖς ἀμέσως παρακάτω.

Ὁ Μέγας Ἀθανάσιος, στό πασίγνωστο ἔργο του Βίος τοῦ ἁγ. Ἀντωνίου τοῦ Μεγάλου,¹⁶ περιγράφει πὼς ὁ ἁγ. Ἀντώνιος, «κάποτε, τὴν ὥραν τοῦ φαγητοῦ, ἐκεῖ πού σηκώθηκε νὰ προσευχηθῇ γύρω στὴν ἐνάτη ὥραν (σημερινὴ 3μ.μ.), ἔνοιωσε μέσα του νὰ συναρπάζεται νοερά· καὶ τὸ παράδοξο, ὅτι στεκόταν κι ἔδλεπε τὸν ἑαυτὸ του σάν νὰ ἦταν ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, καὶ πὼς τὸν ὀδηγοῦσαν ἄγγελοι στὸν ἀέρα. Ὁ Ἐπειτα ἔδλεπε μερικοὺς μοχθηροὺς καὶ φοβεροὺς (δαίμονας) νὰ στέκονται στὸν ἀέρα καὶ νὰ θέλουν νὰ τὸν ἐμποδίσουν νὰ μὴ διαβῇ (πρὸς τὸν οὐρανὸ). Ἐπειδὴ ἐκεῖνοι πού τὸν ὀδηγοῦσαν (οἱ Ἀγγελοὶ τοῦ Θεοῦ) ἀντιμάχονταν, αὐτοὶ τοὺς

14. «Διότι δὲν διεξάγομεν πάλιν μέ σάρκα καὶ αἷμα, ἀλλὰ μέ τὰς ἀρχάς, τὰς ἐξουσίας, τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκοτεινοῦ τούτου κόσμου, μέ τὰ πονηρὰ πνεύματα εἰς τοὺς οὐρανοὺς» (Πρὸς Ἐφεσίους 6:12).

15. Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἀ. σελ. 138.

16. Μ. Ἀθανασίου Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, Ὁ Μέγας Ἀντώνιος- Βίος καὶ Πολιτεία, μτφρ. Θεοδ. Σακελλαρίου, Ἐκδ. Βασ. Ρηγόπουλου, ζ' ἔκδ., Θεσσαλονίκη 2000, σελ. 119· Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἀ. σελ. 138-139.

ζητοῦσαν τό λόγο πῶς καί γιατί παίρναν τήν εὐθύνη του. Ἦθελαν νά ζητήσουν λογαριασμό τῆς ζωῆς του ἀπό τότε πού γεννήθηκε. Ἀλλά τούς ἐμπόδιζαν οἱ ὁδηγοῦντες τόν Ἀντώνιον, λέγοντάς τους:

– Τά μέν ἁμαρτήματα ἀπό τῆς γεννήσεώς του τά ἔσθησε ὁ Κύριος, ἀφ’ ὅτου δέ ἔγινε μοναχός καί ἀφοσιώθηκε στό Θεό σᾶς ἐπιτρέπομε νά κάμετε λόγο.

Τότε ἐπειδή οἱ δαίμονες κατηγοροῦσαν μόνον χωρίς νά ἔχουν καί ἐπιχειρήματα, ἀφέθηκε ἐλεύθερος καί ἀνεμπόδιστος ὁ δρόμος καί ἀμέσως εἶδε τόν ἑαυτό του σάν νά ἐρχόταν καί νά στέκεται κοντά του καί ἦταν πάλιν ὁ ἴδιος ὁ Ἀντώνιος (ὅπως πρίν).

Τότε, ξέχασε τελείως τό φαγητό καί ἔμεινε τό ὑπόλοιπον τῆς ἡμέρας καί ὅλη τήν νύχτα στενάζοντας καί προσευχόμενος. Διότι θαύμαζε βλέποντας μέ πόσους ἐχθρούς ἔχομε νά παλέψωμε, καί πόσους κόπους ἔχει νά καταβάλῃ κανεῖς γιά νά διαδῇ τόν ἀέρα (πρός τόν οὐρανό). Θυμόταν καί πῶς αὐτά ἐννοοῦσε ὁ ἀπόστολος ὅταν ἔλεγε: «ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλῃ πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικά τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις» (Πρὸς Ἐφεσίους 6:12),¹⁷ «τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος» (Πρὸς Ἐφεσίους 2:2).¹⁸ Ὁ ἀπόστολος γνωρίζει ὅτι τὰ ἐναέρια πνεύματα ἐπιζητοῦν ἓνα καί μόνον πρᾶγμα, τό πῶς νά ἐμποδίσουν τήν ἐλεύθερη ἄνοδό μας στὸν οὐρανό, καί ἀγωνίζονται μέ διακαή πόθο νά μᾶς στερήσουν αὐτὴ τὴ

17. Βλέπε παρ. 14 σελ. 122

18. «Τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος» (Πρὸς Ἐφεσίους 2:2).

δυνατότητα. Ἔτσι, μᾶς παρακινεῖ: «ἀναλάβετε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, ἵνα δυνηθῇτε ἀντιστῆναι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ πονηρᾷ (Πρὸς Ἐφεσίους 6:13),¹⁹ «ἵνα ὁ ἐξ ἐναντίας ἐντραπῇ μηδὲν ἔχων περὶ ἡμῶν λέγειν φαῦλον» (Πρὸς Τίτον 2:8).²⁰

Ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, περιγράφοντας τὴν ὥρα τοῦ θανάτου, διδάσκει: «Στό ταξίδι μας μέσα ἀπὸ τὸν ἄερα, θὰ ἔχουμε ἀνάγκη ἀπὸ πολλές προσευχές, πολλοὺς βοηθοὺς, πολλές ἀγαθοεργίες καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν ἀδιάλειπτη μεσιτεία τῶν ἁγίων ἀγγέλων. Ἀφοῦ ἀκόμα κι ὅταν ταξιδεύουμε σὲ κάποια ξένη χώρα ἢ ἄγνωστη πόλη ἔχουμε ἀνάγκη ἀπὸ κάποιον ὁδηγό, πόσο περισσότερη ἀνάγκη θὰ ἔχουμε τότε ἀπὸ ὁδηγούς καὶ βοηθοὺς οἱ ὁποῖοι θὰ μᾶς περάσουν μέσα ἀπὸ τίς ἀόρατες δυνάμεις καὶ τοὺς κοσμοκράτορες τοῦ σκοτεινοῦ τούτου κόσμου πού κατοικοῦν στὸν ἄερα καὶ ὀνομάζονται κατήγοροι καὶ εἰσπράκτορες τελῶν.»²¹

Ὁ ἅγ. Μακάριος ὁ Μέγας γράφει: «Σύ, ὁμως, ἀκούοντας ὅτι ὑπάρχουν ποταμοὶ δρακόντων, στόματα λεονταριῶν καὶ σκοτεινές δυνάμεις πού βρίσκονται κάτω ἀπὸ τὸν οὐρανό, καὶ φωτιά πού καίει καὶ κοχλάζει στὰ μέλη, τὰ θεωρεῖς αὐτά σὰν ἀνύπαρκτα, ἐπειδὴ δέ γνωρίζεις ὅτι ἂν δέ δεχθεῖς τὸν ἄρραβῶνα τοῦ ἁγίου Πνεύματος – «ὁ δὲ θεδαιῶν ἡμᾶς σὺν ὑμῖν εἰς Χριστὸν καὶ χρίσας ἡμᾶς Θεός, ὁ καὶ σφραγισάμενος ἡμᾶς καὶ δὸς τὸν ἄρραβῶνα τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς καρδί-

19. «Ἐνδυθῇτε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, διὰ νὰ μπορέσετε νὰ ἀντισταθῇτε κατὰ τὴν πονηρὰν ἡμέραν» (Πρὸς Ἐφεσίους 6:12).

20. «Διὰ νὰ ἐντραπῇ ὁ ἐχθρὸς πού δὲν θὰ ἔχη νὰ πῇ τίποτε κακὸν γιὰ μᾶς» (Πρὸς Τίτον 2:8).

21. Λόγος γιὰ τὴν Ὑπομονὴ καὶ τὴν Εὐγνωμοσύνη, ὁ ὁποῖος διαβάζεται στὶς λειτουργίες τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας τὸ ἑβδομο Σάββατο τοῦ Πάσχα καθὼς καὶ στὶς νεκρώσιμες ἀκολουθίες. (Ἡ παράδοση αὕτη δὲν τηρεῖται στὴν Ἑλλάδα).

αἰς ἡμῶν.» (Πρὸς Κορινθίους Β' 1:21-22)²² – ὅταν ἡ ψυχὴ θ' ἀποχωρίζεται ἀπὸ τό σῶμα, θά κυριαρχήσουν πάνω σ' αὐτήν καί δέ θά σ' ἀφήσουν ν' ἀνεβεῖς στούς οὐρανούς.»²³

Ὁ ἁγ. Ἡσαΐας ὁ Ἑγκλειστος, Πατέρας τῆς *Φιλοκαλίας* πού ἔζησε τόν 6ο αἰῶνα, διδάσκει ὅτι οἱ Χριστιανοί «θά πρέπει καθημερινά νά ἔχουμε τό θάνατο μπροστά στά μάτια μας καί νά ἀνακρίνουμε τόν ἑαυτό μας κάθε μέρα, ὥστε ἡ ψυχὴ μας νά χωριστεῖ ἀνώδυνα ἀπὸ τό σῶμα ἐκείνη τήν ὥρα καί νά διέλθει ἀπὸ τίς δυνάμεις τοῦ σκότους πού μέλλουν νά τή συναντήσουν στὸν ἄερα.»²⁴

«Ὅταν ἡ ψυχὴ ἐξέλθει ἀπὸ τό σῶμα τῇ συνοδεύουν οἱ ἄγγελοι· καί ὕστερα οἱ δυνάμεις τοῦ σκότους θγαίνουν νά τή συναντήσουν, θέλοντας νά τήν ἀρπάξουν καί ἐλέγχοντάς την μήπως τυχόν βροῦν κάτι δικό τους σ' αὐτήν.»²⁵

Παρομοίως, ὁ ἁγ. Ἡσύχιος, Πρεσβύτερος Ἱεροσολύμων, ὁ ὁποῖος ἔζησε τόν 5ο αἰῶνα, διδάσκει: «Θά ἔρθῃ καί σέ μᾶς ἡ ὥρα τοῦ θανάτου, θά ἔρθῃ καί δέν εἶναι δυνατό νά τόν ἀποφύγομε. Καί εἴθε τότε, ὅταν ἔρθῃ ὁ ἄρχοντας τοῦ κόσμου καί τοῦ ἄερα, νά βρεῖ τὰ ἁμαρτήματά μας λίγα καί μηδαμινά γιὰ νά μή μᾶς ἐλέγξει στ' ἀλήθεια.»²⁶

22. «Ἐκεῖνος δὲ πού μᾶς στερεώνει μαζί μ' ἐσᾶς εἰς τὸν Χριστὸν καί μᾶς ἔχει· σὲ εἶναι ὁ Θεός, ὁ ὁποῖος καί μᾶς ἐσφράγισε καί ἔδωκε στίς καρδιές μας τὸ Πνεῦμα σὺν ἁρραβόνα.» (Πρὸς Κορινθίους Β' 1:21-22).

23. Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου, «Ὁμιλίαι Πνευματικές», Ὁμιλία ΙΣΤ, *Φιλοκαλία τῶν Νηπτικῶν καί Ἀσκητικῶν*, μτφρ. Νικητὰ Τσιομεσίδη, Πατερικαὶ Ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», Θεσσαλονίκη 1985, σελ. 309.

24. St. Isaiah the Recluse, *Homily 5:22, The Philokalia*, μτφρ. Palmer-Sherrard-Ware, Faber and Faber, Λονδίνο 1979.

25. Στό ἴδιο, *Homily 17*.

26. Ἁγίου Ἡσυχίου τοῦ Πρεσβυτέρου, «Πρὸς τὸν Θεόδουλο, λόγος περὶ νήψεως καὶ ἀρετῆς», *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν*, μτφρ. Ἀντωνίου Γαλίτη, Ἑκδ. «Τὸ περιδόλι τῆς Παναγίας», τόμ. Α', 5η ἐκδ., Θεσσαλονίκη 1998, σελ. 208.

Ὁ ἁγ. Γρηγόριος ὁ Διάλογος (†604) γράφει στὶς Ὁμιλίες του στὰ Εὐαγγέλια: «Πρέπει νὰ συλλογιζόμαστε βαθιὰ πόσο φρικιαστικὴ θὰ εἶναι γιὰ μᾶς ἡ ὥρα τοῦ θανάτου, πόσος τρόμος θὰ καταλάβει ἐκείνη τὴν ὥρα τὴν ψυχὴ μας, πόσο ἔντονα θὰ θυμηθοῦμε ὅλες τὶς ἁμαρτίες μας καὶ θὰ λησμονήσουμε ὅλες τὶς περασμένες εὐτυχισμένες στιγμὲς τῆς ἐπίγειας ζωῆς μας, πόσο φόβο θὰ νιώσουμε, καὶ πόση ἀνησυχία ἐνώπιον τοῦ Κριτῆ. Τὴν ὥρα τοῦ θανάτου τὰ μοχθηρὰ πνεύματα θὰ γυρέψουν νὰ μάθουν ἀπὸ τὴν ἀπερχόμενη ψυχὴ τὰ ὅσα ἔπραξε κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐπίγειας ζωῆς της· τότε θὰ παρουσιάσουν μπροστὰ της τὶς ἁμαρτίες πρὸς τὶς ὁποῖες τὴν εἶχαν προδιαθέσει, ἔτσι ὥστε νὰ τὴ σύρουν στοῦ μαρτύριου ὡς συνεργό τους. Γιατί ὅμως μιᾶμε μόνον γιὰ τὴν ἁμαρτωλὴ ψυχὴ, ἀφοῦ τὰ μοχθηρὰ πνεύματα πλησιάζουν ἀκόμα καὶ τοὺς ἐκλεκτοὺς ἀνάμεσα στοὺς ἀποθνήσκοντες καὶ ζητοῦν τοὺς δικούς τους, αὐτοὺς τοὺς ὁποῖους ἔχουν καταφέρει νὰ κατακτήσουν; Ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους ὑπῆρξε μόνον Ἕνας ὁ Ὅποιος πρὶν ἀπὸ τὸ Πάθος του εἶπε ἄφοβα: *“οὐκέτι πολλὰ λαλήσω μεθ’ ὑμῶν ἔρχεται γὰρ ὁ τοῦ κόσμου ἄρχων, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδέν”* (Κατὰ Ἰωάννην 14:30)^{27, 28}

Ὁ ἁγ. Ἐφραίμ ὁ Σύρος (†373) περιγράφει μέ τὸν ἴδιο τρόπο τὴν ὥρα τοῦ θανάτου καὶ τὴν κρίση στὰ τελώνια: «Τὴ στιγμὴ πού θὰ φθάσουν στὴ συνέχεια οἱ δεσποτικές δυνάμεις, τὴ στιγμὴ πού θὰ κατεβοῦν οἱ φοβεροὶ στρατιεῖς, ὅταν οἱ θεοὶ ψυχοπομποὶ θὰ καλέσουν τὴν ψυχὴ νὰ ἀναχωρήσει

27. «Δὲν θὰ μιλήσω πλέον πολὺ μαζί σας, διότι ἔρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου, καὶ δὲν ἔχει ἐπάνω μου καμμίαν δύναμιν» (Κατὰ Ἰωάννην 14:30).

28. Ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου, «Ὁμιλίες στὰ Εὐαγγέλια», Ὁμιλία 39η, στοῦ Κατὰ Λουκᾶν 19:42, 47· Ἐπισκόπου Μπριαντοσιανίνωφ, Ἔργα, τόμος III, σελ. 278.

ἀπό τό σῶμα, ὅταν ὁ ἀλύγιστος Ἄγγελος θά ζητᾷ νά μᾶς σύρει μέ τή βία στό δικαστήριον· καί ὅταν τόν ἀντικρίσει αὐτόν ὁ ταλαίπωρος ἄνθρωπος... θά συγκλονισθεῖ ὁλόκληρος, θά τρέμει ὁλόκληρος, θά ταραχθεῖ ὁλόκληρος... Τότε παραλαμβάνοντας οἱ ἄγγελοι τήν ψυχή διὰ μέσου τοῦ ἀέρος, πηγαίνουν στόν τόπο ὅπου στέκονται οἱ ἀρχές, οἱ ἔξουσies καί οἱ κοσμοκράτορες τῶν ἐχθρικῶν δυνάμεων, οἱ σκληροί κατήγοροί μας, οἱ φοβεροί τελῶνες καί ἐλεγκτές καί εἰσπράκτορες, οἱ ὅποιοι τή συναντοῦν στόν ἀέρα, ἐλέγχοντας, ἐξετάζοντας, παρουσιάζοντας τά ἁμαρτήματα καί τά χρέη τοῦ ἀνθρώπου, τῆς νιότης καί τῶν γηρατειῶν, ὅσα ἔκανε μέ τή θέλησή του καί ὅσα χωρίς τή θέλησή του, μέ ἔργα, μέ λόγια, μέ σκέψεις. Μεγάλος θά εἶναι ὁ φόβος ἐκεῖ· μέγας θά εἶναι ὁ τρόμος τῆς ταλαίπωρης ψυχῆς. Θά εἶναι ἀπερίγραπτη ἡ πίεση πού θά δοκιμάζει τότε, καθὼς αὐτή θά κρατιέται, θά συνταράζεται, θά συκοφαντεῖται, θά σπρώχνεται, θά ἐμποδίζεται ἀπό τό πλῆθος τῶν μυριάδων ἐχθρῶν, γιά νά μὴν κατοικήσει στό φῶς, γιά νά μὴν μπεῖ στή χώρα τῶν ζώτων. Καί ἀπό τή μιά, οἱ ἅγιοι Ἄγγελοι παραλαμβάνουν τήν ψυχή καί τήν ὁδηγοῦν...»²⁹

Ἀλλά καί οἱ ἀκολουθies τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας περιέχουν πολλές ἀναφορές στά τελώνια. Ἔτσι, στήν Ὁκτώηχο, ἔργο τοῦ ἁγ. Ἰωάννη τοῦ Δαμασκηνοῦ, Πατέρα τοῦ 8ου μ. Χ. αἰῶνα διαβάζουμε: «ὦ Παρθέने, τήν ὥρα τοῦ θανάτου μου διάσωσέ με ἀπό τά χέρια τῶν δαιμόνων, καί τήν κρίση, καί τήν κατηγορία, καί τή φοβερή δοκιμασία, καί ἀπό τά

29. Ὁσίου Ἐφραίμ τοῦ Σύρου, «Λόγος γιά τή Δευτέρα Παρουσία καί τήν κρίση», *Ἔργα*, μτφρ. Κων/νου Φραντζολᾶ, Ἐκδ. Τό περιδόλι τῆς Παναγίας, Θεσσαλονίκη, τόμ. Δ', ἀ' ἐκδ., Θεσσαλονίκη 1992, σελ. 226-229.

φθονερά τελώνια, καὶ τὸν μανιασμένο ἄρχοντα καὶ τὴν αἰώνια καταδίκη, Ὡ Μητέρα τοῦ Θεοῦ.³⁰

«Ὅταν ἔρθῃ ἡ ὥρα νὰ διαχωρισθῇ βίαια ἡ ψυχὴ μου ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ σώματος τότε μεσίτευσε γιὰ μένα, Θεονύμφευτε, ὥστε νὰ διέλθω ἀνεμπόδιστα ἀπὸ τοὺς ἄρχοντες τοῦ σκοτούς πού βρίσκονται στὸν ἄερα».³¹

Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος παραθέτει δεκαεπτὰ ἄλλα τέτοια παραδείγματα ἀπὸ λειτουργικά βιβλία, τὰ ὁποῖα φυσικά δὲν ἀπαρτίζουν τὸ πλήρες σύνολο τῶν σχετικῶν ἀναφορῶν.

Ἡ πιὸ λεπτομερὴς ἀπὸ ὅλες τίς συζητήσεις τῶν πρώτων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας σχετικὰ μέ τὴ διδασκαλία περὶ τῶν ἐναέριων τελωνίων ἐκτίθεται στὴν Ὁμιλία γιὰ τὴν Ἀναχώρηση τῆς Ψυχῆς ἀπὸ τὸν ἅγ. Κύριλλο Ἀλεξανδρείας (†444). Μεταξὺ πολλῶν ἄλλων, στὴν Ὁμιλία τοῦ ὁ ἅγ. Κύριλλος λέει: «Ὡ ψυχὴ, τί φόδος καὶ τρόμος σέ περιμένει τὴν ἡμέρα τοῦ θανάτου! Θὰ δεῖς νὰ στέκονται μπροστά σου φρικτοί, ἄγριοι, ἀμείλικτοι, ἀνηλεεῖς, αἰσχροὶ δαίμονες, σάν μαῦροι Αἰθίοπες. Αὐτὴ καὶ μόνο ἡ ὄψη τους εἶναι χειρότερη ἀπὸ ὁποιοδήποτε μαρτύριο. Ἡ ψυχὴ, βλέποντάς τους, ταράζεται, ἀναστατώνεται, ἀνησυχεῖ, γυρεύει νὰ κρυφτεῖ, προστρέχει γρήγορα στοὺς ἀγγέλους τοῦ Θεοῦ γιὰ νὰ τὴν βοηθήσουν. Οἱ ἅγιοι ἄγγελοι τὴν κρατοῦν καὶ μαζί τους περνᾷ μέσα ἀπὸ τὸν ἄερα καὶ ἀνέρχεται πρὸς τὸν οὐρανό· ἐκεῖ συναντᾷ τὰ τελώνια τὰ ὁποῖα φρουροῦν τὸ δρόμο ἀπὸ τὴ γῆ στὸν οὐρανό, σταματώντας τὴν ψυχὴ καὶ ἐμποδίζοντάς την νὰ ἀνέλθῃ ὑψηλότερα. Κάθε τελώνιο ἐλέγχει τίς ἁμαρτίες πού τοῦ ἀντιστοιχοῦν

30. Ὁκτώηχος, Βιέννη, 1855, Ὁχος δ', Παρασκευή, 8η Ὡδὴ τοῦ Κανόνα τοῦ Ὁρθρου.

31. Στό ἴδιο, Ὁχος δ', Σάββατο, 9η Ὡδὴ.

κάθε ἁμαρτία, κάθε πάθος ἔχει τους δικούς του εἰσπράκτορες καί ἐλεγκτές.»

Πολλοί ἄλλοι ἅγιοι Πατέρες, πρὶν καί μετὰ τὸν ἅγ. Κύριλλο, πραγματεύονται ἢ θίγουν ἐν συντομίᾳ τὸ θέμα τῶν τελωνίων. Ἀφοῦ παραθέσει πολυάριθμα σχετικὰ ἀποσπάσματα, ὁ προαναφερθεὶς ἱστορικός τῆς Ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας πού ἔζησε τὸ 19ο αἶώνα, καταλήγει: «Μιά τέτοια ἀδιάλειπτη, σταθερή, καί καθολικὴ χρῆση τῆς διδασκαλίας περὶ τελωνίων ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίᾳ, εἰδικὰ μεταξὺ τῶν Πατέρων τοῦ 4ου αἵωνα, μαρτυρεῖ ἀναμφισβήτητα ὅτι ἡ διδασκαλία αὐτὴ μεταδιβάστηκε σέ αὐτούς ἀπὸ τοὺς διδασκάλους τῶν προηγούμενων αἰώνων καί βασίζεται στὴν ἀποστολικὴ παράδοση.»³²

Τά τελώνια στοὺς βίους Ἀγίων

Οἱ Βίοι τῶν Ὁρθόδοξων Ἀγίων περιέχουν πολλές ἀναφορές – μερικές ἐκ τῶν ὁποίων ἰδιαίτερα παραστατικές – σχετικά μέ τὴ διαδικασία διέλευσης τῆς ψυχῆς μέσα ἀπὸ τὰ τελώνια μετὰ τὸ θάνατο. Ἡ πιὸ λεπτομερὴς ἀναφορά βρίσκεται στό Βίο τοῦ ἁγ. Βασιλείου τοῦ Νέου, στόν ὁποῖο περιγράφεται ἡ διέλευση τῆς ὁσίας Θεοδώρας μέσα ἀπὸ τὰ τελώνια, ὅπως τὴ διηγήθηκε ἡ ὁσία μέσα σέ ὄραμα, σέ ἓναν μαθητὴ τοῦ ἁγίου, τόν Γρηγόριο. Ἡ ὁσία Θεοδώρα ἀναφέρει εἴκοσι συγκεκριμένα τελώνια, ἐκθέτοντας τὰ διάφορα εἶδη ἁμαρτιῶν πού περνοῦν ἀπὸ δοκιμασία στό κάθε τελώνιο. Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος παραθέτει ἓνα τμῆμα αὐτῆς τῆς διήγησης.³³ Ὡστόσο, αὐτούσια ἡ διήγηση ἥδη ὑπάρχει σέ ἀγγλικὴ μετά-

32. Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Μόσχας, ἔ. ἀ. σελ. 535.

33. Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἀ. σελ. 151-158

φραση³⁴ καὶ ἐπειδὴ δέν περιέχει κάτι σημαντικό πού νά μή δοῖσκειται σέ ἄλλες Ὁρθόδοξες πηγές πού περιγράφουν τὰ τελώνια, θά τήν παραλείψουμε ἐδῶ προκειμένου νά παραθέσουμε ἀποσπάσματα ἀπό τέτοιες πηγές. Τά ἀποσπάσματα αὐτά, παρότι λιγότερο λεπτομερῆ, ἐντούτοις ταυτίζονται μέ τήν ἐμπειρία τῆς ὁσίας Θεοδώρας στά βασικά σημεῖα τῶν περιγραφόμενων γεγονότων.

Στήν περίπτωση τοῦ στρατιώτη Ταξιότη³⁵ γιά παράδειγμα, ἀναφέρεται ὅτι ἐπανήλθε στή ζωὴ μετὰ ἀπὸ ἑξὶ ὥρες μέσα στόν τάφο καὶ διηγήθηκε τήν ἀκόλουθη ἐμπειρία: «Τήν ὥρα πού πέθαινα, εἶδα μπροστά μου Αἰθίοπες μέ πολύ τρομακτικὴ ἐμφάνιση· ἡ ψυχὴ μου ταράχτηκε θωρόντας τους. Τότε ἐμφανίστηκαν δυὸ ἐξαστράπτοντες νέοι, καὶ ἡ ψυχὴ μου πετάχτηκε καὶ φώλιασε στήν ἀγκαλιά τους. Ἀρχίσαμε νά ἀνεβαίνουμε ἀργά στόν ἀέρα, σάν νά πετούσαμε, καὶ φτάσαμε στά τελώνια ποῦ φρουροῦν τήν ἄνοδο καὶ ἐμποδίζουν τήν ψυχὴ κάθε ἀνθρώπου νά περάσει ἀνάμεσά τους. Κάθε τελώνιο ἤλεγχε ἓνα συγκεκριμένο εἶδος ἁμαρτίας· ἓνα ἤλεγχε τὸ ψέμα, ἄλλο τὸν φθόνο, ἄλλο τήν ὑπερηφάνεια· κάθε εἶδος ἁμαρτίας ἔχει τους δικούς του ἐλεγκτές στόν ἀέρα. Εἶδα ἀκόμα ὅτι οἱ ἄγγελοι κρατοῦσαν φυλαγμένες μέσα σέ ἓνα μικρὸ μπαούλο ὅλες μου τίς καλές πράξεις· θγάζοντάς τες ἔξω, τίς συνέκριναν μέ τίς κακές μου πράξεις. Ἔτσι περάσαμε μέσα ἀπὸ ὅλα τὰ τελώνια. Καὶ ὅταν, πλησιάζοντας τίς πύλες τοῦ οὐρανοῦ, φθάσαμε στό τελώνιο τῆς πορνείας, οἱ φρουροὶ πού ἦταν ἐκεῖ μέ σταμάτησαν καὶ μοῦ παρουσίασαν ὅλες τίς πρά-

34. *Eternal Mysteries Beyond the Grave*, Jordanville, Νέα Ὑόρκη 1968.

35. 28 Μαρτίου, *Βίοι Ἁγίων* (κατὰ τὸν ἁγ. Δημήτριο τοῦ Ροστώφ), Μόσχα, Συνοδικὸ Τυπογραφεῖο, 1902.

ξεις πορνείας πού εἶχα διαπράξει μέ τή σάρκα μου, ἀπό τήν παιδική ἡλικία μέχρι τό θάνατό μου. Οἱ ἄγγελοι πού μέ ὁδηγοῦσαν εἶπαν: “Ὅλες τίς σαρκικές ἁμαρτίες πού διέπραξες στήν πόλη, ὁ Θεός σου τίς συγχώρεσε ἐπειδή μετανόησες γι’ αὐτές”. Οἱ ἐχθροί μου, ὅμως, ἀμέσως μετά τή φράση αὐτή δήλωσαν: “Ἀλλά ὅταν ἔφυγες ἀπό τήν πόλη καί πῆγες στό χωριό, μοίχευες μέ τή γυναίκα ἐνός ἀγρότη.” Οἱ ἄγγελοι, ἀκούγοντάς τους καί μή βρίσκοντας καμιά καλή μου πράξη πού νά μποροῦσαν νά παρουσιάσουν γιά νά ξεπληρώσουν αὐτήν τήν ἁμαρτία, μέ ἄφησαν καί ἔφυγαν. Τότε μέ ἄρπαξαν τά πονηρά πνεύματα καί, χτυπώντας με ἀλύπητα, μέ κατέβασαν κάτω στή γῆ. Ἡ γῆ ἄνοιξε, καί ἐγώ ὁδηγήθηκα μέσα ἀπό στενοῦς καί δυσώδεις κατήφορους στήν ὑπόγεια φυλακή τοῦ ἄδου.»³⁶

Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος παραθέτει καί ἄλλες ἐμπειρίες σχετικά μέ τά τελώνια στούς Βίους Ἀγίων: τήν ἐμπειρία τοῦ ἁγ. Εὐστρατίου τοῦ Μεγαλομάρτυρος³⁷, τοῦ ἁγ. Νήφωνος ἐκ Κωνσταντίας Κύπρου, ὁ ὁποῖος εἶδε πολλές ψυχές νά ἀνέρονται περνώντας μέσα ἀπό τά τελώνια, τοῦ ἁγ. Συμεών Ἐμέσης τοῦ διά Χριστόν σαλοῦ³⁹, τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος, Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, τοῦ ἁγ. Συμεών τοῦ Θαυμαστοῦ Ὁρου⁴¹ καί, τέλος, τοῦ ἁγ. Μακαρίου τοῦ Μεγάλου⁴².

36. Τό περιστατικό αὐτό καθώς καί ὁ ὑπόλοιπος Βίος τοῦ στρατιώτη Ταξιότη βρίσκονται στό *Eternal Mysteries Beyond the Grave*, σελ. 169-171.

37. 4ος αἰ., 13 Δεκεμβρίου.

38. 4ος αἰ., 23 Δεκεμβρίου.

39. 6ος αἰ., 21 Ἰουλίου.

40. 7ος αἰ., Πρόλογος 19 Δεκεμβρίου.

41. 7ος αἰ., Πρόλογος 13 Μαρτίου.

42. 4ος αἰ., 19 Ἰανουαρίου.

Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος ἀγνοοῦσε τὴν ὑπαρξὴ πολλῶν πηγῶν τῆς πρώιμης περιόδου τῆς Ὁρθοδοξίας στὴ Δύση, οἱ ὁποῖες δὲ μεταφράστηκαν ποτὲ στὰ Ἑλληνικά ἢ τὰ Ρωσικά· καὶ αὐτὲς ὁμῶς περιέχουν ἄφθονες περιγραφές τῶν τελωνίων. Ἀπ' ὅ,τι φαίνεται, ἡ ὀνομασία «τελώνια» περιορίζεται μόνο στίς προερχόμενες ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Ἐκκλησίᾳ πηγές, ἀλλὰ ἡ πραγματικότητα πού περιγράφουν τόσο οἱ Ἀνατολικές ὅσο καὶ οἱ Δυτικὲς πηγές εἶναι ἀκριδῶς ἡ ἴδια.

Ὁ ἁγ. Κολούμβας, γιὰ παράδειγμα, ὁ ἰδρυτὴς τῆς νησιωτικῆς μονῆς τῆς Αἰόνας στὴ Σκωτία (†597), εἶδε πολλές φορές στὴ ζωὴ του τὴ μάχη πού ἔδιναν οἱ δαίμονες στὸν ἀέρα γιὰ τίς ψυχές τῶν ἀνθρώπων πού μόλις εἶχαν πεθάνει. Ὁ ἁγ. Ἀδαμνανὸς ἀναφέρει αὐτὰ τὰ περιστατικὰ στοῦ ἔργου του Βίος τοῦ ἁγ. Κολούμβας, ἓνα ἀπὸ τὰ ὁποῖα παραθέτουμε στὴ συνέχεια:

«Μιά μέρα ὁ ἁγ. Κολούμβας συγκέντρωσε ὅλους τοὺς μοναχοὺς του καὶ τοὺς εἶπε: «Ἄς βοηθήσουμε μέ τὴν προσευχή μας τοὺς μοναχοὺς τοῦ Ἡγούμενου Κόμγκελ, οἱ ὁποῖοι αὐτὴ τὴ στιγμή πνίγονται στὴ Λίμνη τοῦ Μόσχου· «Νά, κοιτάξτε, αὐτὴ τὴ στιγμή μάχονται στὸν ἀέρα ἐναντίον ἐχθρικῶν δυνάμεων οἱ ὁποῖες προσπαθοῦν νά ἀρπάξουν μακριὰ τὴν ψυχὴ ἐνός ξένου πού πνίγεται κι αὐτὸς μαζί τους.» Κατόπιν, ἀφοῦ προσευχήθηκαν, ὁ ἁγ. Κολούμβας τοὺς εἶπε: «Εὐχαριστήστε τὸν Χριστό, ἀφοῦ τώρα οἱ ἅγιοι ἄγγελοι ἔχουν συναντήσῃ αὐτὲς τίς ἅγιες ψυχές, καὶ ἔχουν ἀπελευθερώσει τὸν ξένο, σώζοντάς τον μετὰ ἀπὸ τὴ θριαμβευτικὴ τους νίκη ἐναντίον τῶν δαιμόνων.»⁴³

43. St. Adamnan, *Life of St. Columba*, μτφρ. Wentworth Huyshe, George Routledge & Sons, Ltd., Λονδίνο 1939, Μέρος III, κεφ. 13, σελ. 207.

‘Ο ἄγ. Βονιφάτιος, ὁ Ἀγγλοσάξωνας «ἀπόστολος στους Γερμανούς», πού ἔζησε τόν 8ο αἰώνα, ἀναφέρει σέ μία ἀπό τίς ἐπιστολές του σχετική διήγηση, ὅπως τοῦ τή μετέφερε προσωπικά κάποιος μοναχός τῆς μονῆς τοῦ Οὐένλοκ, ὁ ὁποῖος πέθανε καί ἐπανῆλθε στή ζωή μετά ἀπό λίγες ὥρες. «Καθώς ἐκεῖνος χωριζόταν ἀπό τό σῶμα του, ἐφανίστηκαν μπροστά του ἄγγελοι πού τόν σήκωσαν ψηλά, οἱ ὁποῖοι εἶχαν μία τέτοια ἀπόλυτη λαμπρότητα πού δέν ἄντεχε νά τούς ἀντι-κρίσει... “Μέ μετέφεραν ψηλά”, εἶπε, “ψηλά στόν ἀέρα...”» ‘Ο μοναχός αὐτός εἶπε ἐπίσης ὅτι ὅση ὥρα θρискόταν ἔξω ἀπό τό σῶμα του, μαζεύτηκαν στό μέρος ὅπου θρискονταν ἀμέτρητες ψυχές, πού ὁ ἀριθμός τους ξεπερνοῦσε ἀκόμα καί τόν ἀριθμό τῶν ἀνθρώπων πού φανταζόταν ὅτι κατοικοῦσαν πάνω στή γῆ. Εἶπε ἀκόμα ὅτι ὑπῆρχε ἕνα πλῆθος πονηρῶν πνευμάτων καί μιὰ ὑπέροχη χορωδία ἀπό τούς ἀνώτερους ἀγγέλους· τά ἄθλια πνεύματα καί οἱ ἅγιοι ἄγγελοι εἶχαν μία βίαιη λογομαχία μεταξύ τους σχετικά μέ τίς ψυχές πού εἶχαν χωρισθεῖ ἀπό τά σώματά τους καί εἶχαν μεταφερθεῖ ἐκεῖ· οἱ δαίμονες παρουσίαζαν κατηγορίες ἐναντίον τους, βαρύνοντας τό φορτίο τῶν ἁμαρτιῶν τους, ἐνῶ οἱ ἄγγελοι τό ἔκαναν ἐλαφρύτερο δικαιολογώντας τους.

«‘Ο μοναχός ἄκουσε ὅλες τίς ἁμαρτίες του, τίς ὁποῖες εἶχε διαπράξει ἀπό τήν ἐποχή τῆς νεότητάς του καί τίς ὁποῖες εἶτε δέν εἶχε ἐξομολογηθεῖ εἶτε τίς εἶχε ξεχάσει, ἢ δέν τίς θεωροῦσε ὡς ἁμαρτίες· αὐτές κραύγαζαν ἐναντίον του, ἡ καθεμία μέ τή δική της φωνή, ἀποδίδοντάς του βαριές κατηγορίες. Κάθε ἁμαρτία πού εἶχε διαπράξει κάθε μέρα τῆς ζωῆς του καί πού εἶχε ἀμελήσει νά τήν ἐξομολογηθεῖ, ὅπως καί πολλές πού ὁ ἴδιος δέ γνῶριζε ὅτι ἦταν ἁμαρτίες, ὅλες κραύγαζαν ἐναντίον του μέ τρομακτικά λόγια. Κατά τόν ἴδιο τρόπο τά πονηρά

πνεύματα μπῆκαν στὸν χορὸ τῶν κατηγοριῶν φωνάζοντας δυνατὰ καὶ ἐπιβεβαιώνοντάς τες καὶ ἀποκαλύπτοντας τὸ χρό- νο καὶ τὸν τόπο πού διαπράχθηκε ἡ καθεμιά, παρουσίαζαν ἀποδείξεις τῶν ἁμαρτωλῶν του πράξεων... Ὑποστηρίζοντας συσσωρεύσει μπροστά του καὶ «λογαριάσει» ὅλες τὶς ἁμαρ- τίες του, ἐκεῖνοι οἱ πανάρχαιοι ἐχθροὶ τὸν κήρυξαν ἔνοχο καί, ὡς ἐκ τούτου, ὑπαγόμενο στὴ δικαιοδοσία τους.

»Ὅμως, ἀπὸ τὴν ἄλλη», διηγοῦνταν ὁ μοναχός, «ἐκεῖνες οἱ ἀσήμεντες μικρὲς ἀρετὲς πού εἶχα ἐπιδείξει στὴ ζωὴ μου ἐλλιπῶς καὶ ἀναξίως μίλησαν ἄφοβα ὑπερασπίζοντάς με... Καὶ ἐκεῖνα τὰ ἀγγελικὰ πνεύματα μὲ τὴν ἀπέραντη ἀγάπη τους μὲ ὑπεράσπιζαν καὶ μὲ στήριζαν, ἐνῶ οἱ ἀρετὲς, σημα- ντικά μεγαλοποιημένες, μοῦ φαίνονταν πολὺ πιὸ σπουδαῖες καὶ ἐξαιρετικὲς ἀπ’ ὅσο θὰ μπορούσαν ποτέ νὰ εἶναι στὴν πράξη μὲ τὴ δική μου δύναμη».⁴⁴

Μία σύγχρονη ἐμπειρία τῶν τελωνίων

Ἡ ἀντίδραση ἐνὸς χαρακτηριστικοῦ «πεφωτισμένου» ἀνθρώπου τῶν καιρῶν μας, τοῦ Κ. Γιούεσκουελ, ὅταν μετὰ τὸν 36ωρο «κλινικὸ θάνατό» του συνάντησε προσωπικὰ τὰ τελώνια, καταγράφεται στό βιβλίο του, ἀποσπάσματα τοῦ ὁποίου ἔχουμε ἤδη παραθέσει σὲ προηγούμενα κεφάλαια:

«Ἀφοῦ μὲ πῆραν ἀπὸ τὸ χέρι, μὲ ἔδραλαν στό δρόμο περ- νώντας κατευθεῖαν μέσα ἀπὸ τὸν τοῖχο τοῦ δωματίου.

»Ἐξω βράδιαζε καὶ λίγο χιόνιζε. Τό ἔδλεπα ἀλλὰ δέν αἰσθανόμουν κρύο καὶ γενικά δέν αἰσθανόμουν τὴ διαφορὰ

⁴⁴. *The Letters of Saint Boniface*, μτφρ. Ephraim Emerton, Octagon Books (Farrar, Strauss and Giroux), Νέα Ὑόρκη 1973, σελ. 25-27.

θερμοκρασίας μέσα καί ἔξω. Προφανῶς κάποια πράγματα ἔχασαν γιά τό ἀλλοιωμένο σῶμα μου τή σημασίαν τους. Ἀρχίσαμε γρήγορα νά ἀνεβαίνουμε ψηλά. Ὅσο πύ ψηλά ἀνεβαίναμε, τόσο μεγαλύτερος χῶρος ἀνοιγόταν μπροστά στά μάτια μου. Στό τέλος αὐτός ἔλαβε τόσο μεγάλες διαστάσεις πού μέ κατέλαβε φόβος ἀπό τή συναισθηση τῆς μηδαμινότητάς μου μπροστά σ' αὐτή τήν ἀτέλειωτη ἔρημο...

»Ἡ ἀντίληψη τοῦ χρόνου ἔσθθη ἐντελῶς στό νοῦ μου. Δέν ξέρω πόση ὥρα ἀνεβαίναμε ψηλά. Ξαφνικά ἀκούστηκε κάποιος θόρυβος καί μέ κραυγές καί γέλια ἄρχισε γρήγορα νά μᾶς πλησιάζει ἕνα πλῆθος κάποιων ἀπαίσιων ὄντων.

«Δαίμονες!» σκέφτηκα. Τό κατάλαβα μάλιστα πάρα πολύ γρήγορα καί μέ ἔπιασε κάτι σάν τρόμος πού μέχρι τότε μοῦ ἦταν ἄγνωστος. Δαίμονες! Φαντάζομαι πῶς θά εἰρωνευόμουν καί θά γελοῦσα ἄν κάποιος, λίγες μέρες, ἀκόμα καί λίγες ὥρες νωρίτερα, μοῦ ἔλεγε ὅτι πιστεύει στήν ὑπαρξή τους καί εἶδε μέ τά μάτια του τούς δαίμονες! Ὡς μορφωμένος ἄνθρωπος τοῦ τέλους τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνα, μέ τό ὄνομα αὐτό θεωροῦσα τίς κακές συνήθειες καί τά πάθη τοῦ ἀνθρώπου. Γι' αὐτό καί ἡ λέξη αὐτή δέν ἦταν γιά μένα ὄνομα, ἀλλά ἕνας ὅρος πού δηλώνει κάποια ἀφηρημένη ἔννοια. Καί ξαφνικά αὐτή «ἡ ἀφηρημένη ἔννοια» παρουσιάστηκε μπροστά μου σάν ζωντανό πρόσωπο!...

»Ἀφοῦ μᾶς περικύκλωσαν ἀπό ὅλες τίς πλευρές οἱ δαίμονες φώναζαν καί ἀπαιτοῦσαν ἀπ' τούς ἀγγέλους νά μέ παραδώσουν σ' αὐτούς. Προσπαθοῦσαν μέ κάθε τρόπο νά μέ ἀρπάξουν ἀπό τά χέρια τους, ἀλλά δέν τολμοῦσαν νά τό κάνουν. Ἀπό τίς αἰσχρές κραυγές καί τά οὐρλιάσματα πού ἔδγαζαν ξεχώριζα κάποιες λέξεις καί μερικές φορές καί ὁλόκληρες τίς φράσεις.

«Εἶναι δικός μας, ἀρνήθηκε τό Θεό», ξαφνικά φώναξαν ὅλοι μέ μία φωνή καί ταυτόχρονα ὀρμησαν πάνω μου. Τό αἷμα πάγωσε στίς φλέβες μου.

«Εἶναι ψέμα! Αὐτό δέν εἶναι ἀλήθεια!», ἤθελα νά τούς ἀπαντήσω, ὅταν ξαναβρῆκα τόν ἑαυτό μου, καί ὅμως ἡ μνήμη μοῦ ἔδωσε τή γλώσσα. Μέ ἕναν τρόπο ἀκατανόητο θυμήθηκα ξαφνικά ἕνα ἀσήμαντο περιστατικό πού συνέβη τόσο παλιά, τήν ἐποχή πού ἤμουν νέος, καί πού τό ξέχασα σχεδόν ἐντελῶς.»

Στό σημεῖο αὐτό ὁ συγγραφέας θυμᾶται ἕνα περιστατικό ἀπό τά σχολικά του χρόνια. Κάποια μέρα, σέ μία φιλοσοφική συζήτηση πού εἶχε μέ φίλους του, ἕνας ἀπό αὐτούς ἐξέφρασε τήν ἐξῆς ἄποψη: «Γιατί πρέπει νά πιστέψω στό Θεό, ἂν χωρίς καμιά διαφορά μπορῶ νά πιστεύω ὅτι ὁ Θεός δέν ὑπάρχει;» Στήν ἐρώτηση αὐτή ὁ συγγραφέας ἀπάντησε: «Μπορεῖ καί νά μήν ὑπάρχει». Τή στιγμή ὅμως, μετά τό θάνατό του, πού δρέθηκε ἀντιμέτωπος μέ τούς δαίμονες-κατήγορους στά τελώνια, ὁ συγγραφέας ἀναλογίστηκε:

»Αὐτή ἡ ἀπάντησή μου κυριολεκτικά ἦταν «ἀργόν ρῆμα». Δέν μποροῦσε αὐτή ἡ βαττολογία τοῦ φίλου μου νά μοῦ δημιουργήσει ἀμφιβολίες στήν ὑπαρξη τοῦ Θεοῦ. Ἄλλωστε χωρίς πολλή προσοχή παρακολουθοῦσα αὐτά πού ἔλεγε. Καί ὅμως, ὅπως φάνηκε τώρα, ὁ ἀργός αὐτός λόγος δέν ξεχάστηκε. Ἔπρεπε τώρα νά δικαιολογηθῶ καί νά ἀνατρέψω αὐτήν τήν κατηγορία. Ἔτσι πραγματοποιήθηκε ὁ λόγος τοῦ Εὐαγγελίου... Θά δώσουμε λόγο γιά κάθε ἀνώφελο λόγο πού λέμε παρακινούμενοι ἀπό τόν ἐχθρό τῆς σωτηρίας μας.

»Ἡ κατηγορία αὐτή ἦταν τό πιό δυνατό ἐπιχείρημα πού πρόβαλαν οἱ δαίμονες, ζητώντας νά παραδοθῶ στά χέρια τους. Ἡ κατηγορία αὐτή τούς ἔδωσε καινούρια δύναμη καί

θάρρος καί θγάζοντας ἄγριες κραυγές ἄρχισαν νά περιστρέφονται γύρω μας, ἐμποδίζοντάς μας νά συνεχίσουμε τό δρόμο μας.

»Τότε σκέφτηκα τήν προσευχή καί ἄρχισα νά προσεύχομαι, ζητώντας τή βοήθεια ὅσων ἁγίων γνώριζα καί τά ὀνόματα τῶν ὁποίων μοῦ ἤλθαν στό νοῦ τή στιγμή ἐκείνη. Αὐτό ὅμως δέ φόδισε καθόλου τους ἐχθρούς μου. Ἐγώ ὁ ἐλεεινός, πού μόνο κατ' ὄνομα ἦμουν χριστιανός, μόνο τότε, ἴσως πρώτη φορά στή ζωή μου, θυμήθηκα ἐκείνη πού ὀνομάζεται Προστάτιδα τοῦ γένους τῶν χριστιανῶν.

»⁴⁵ Ἦταν πολύ τρομαγμένη ἡ ψυχή μου καί γι' αὐτό πολύ θερμή βγήκε ἡ προσευχή μου πρὸς τήν Παναγία. Μόλις εἶπα τό ὄνομά της ἀμέσως μᾶς σκέπασε μία λευκή ὁμίχλη ἡ ὁποία ἄρχισε γρήγορα νά περικυκλώνει τήν ἀπαίσια αὐτή στρατιά τῶν δαιμόνων καί σέ λίγο τήν ἔκρυσε ὁλοτελῶς ἀπό τά μάτια μου. Πολλή ὥρα ὅμως ἄκουγα τίς κραυγές καί τά οὐρλιάσματά τους. Ἐπειδή ὅμως οἱ φωνές γίνονταν ὅλο καί πιό ἀδύναμες, κατάλαβα ὅτι οἱ δαίμονες ἔμειναν πίσω.»⁴⁵

Ἡ ἐμπειρία τῶν τελωνίων πρὶν τό θάνατο

Φαίνεται, λοιπόν, ἀπό τά πολυάριθμα σαφεῖς παραδείγματα, πόσο σημαντική καί ζωντανή ἐμπειρία εἶναι γιά τήν ψυχή ἡ συνάντηση μέ τούς δαίμονες τῶν τελωνίων μετά τό θάνατο. Ὡστόσο, ἡ ἐμπειρία αὐτή δέν περιορίζεται ἀναγκαστικά στό χρονικό διάστημα ἀκριβῶς μετά τό θάνατο. Ὅπως

45. K. Uekskuell, «Unbelievable for Many but Actually a True Occurrence», *Orthodox Life*, Ἰούλιος-Αὐγουστος 1976.

Βλ. καί «Ἐνα ἀπίστευτο καί ὅμως ἀληθινό γεγονός», *Ἀπίστευτα καί ὅμως Ἀληθινά*, Ἐκδ. «Ὁρθόδοξος Κυψέλη», Θεσσαλονίκη 1985, σελ. 45-51.

εἶδαμε πὶό πάνω ὁ ἅγ. Ἀντώνιος ὁ Μεγάλος συνάντησε τὰ τελώνια κατὰ τὴ διάρκεια μίας «ἐξωσωματικῆς» ἐμπειρίας ἐνῶ προσευχόταν. Παρομοίως, ὁ ἅγ. Ἰωάννης τῆς Κλίμακος περιγράφει τὴν ἐμπειρία ἐνός μοναχοῦ πρὶν τὸ θάνατό του: «Τὴν παραμονὴ τοῦ θανάτου του περιέπεσε σέ ἔκσταση καὶ μέ τὰ μάτια ἀνοικτὰ παρατηροῦσε δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς κλίνης του. Σάν νά τόν ἀνέκριναν κάποιοι, ἀπαντοῦσε – τόν ἄκουγαν ὅλοι οἱ παρευρισκόμενοι – καὶ ἄλλοτε ἔλεγε: «Ναί, πράγματι, ἀληθινά, πλὴν ὅμως ἐνήστευσα τόσα ἔτη γι' αὐτό». Ἄλλοτε: «Ὁχι. Εἶναι ψέμα. Αὐτό δέν τό ἔκανα». Ἐπειτα ἀπό λίγο: « Αὐτό ναί, ἀληθινά τό ἔπραξα, ἀλλὰ ἔκλυνσα, ἔκανα διακονήματα ἀγάπης». Καί πάλι: «Ἀληθινά μέ κατηγορεῖτε». Μερικές φορές γιά ὀρισμένα ἀπαντοῦσε: « Ναί, ἀληθινά, ναί. Γι' αὐτά δέν ἔχω τί νά ἀπολογηθῶ. Ὁ Θεός εἶναι ἐλεήμων». Ἦταν ἀλήθεια ἓνα θέαμα φρικτό καὶ φοβερό. Ἐνα δικαστήριο ἀόρατο καὶ χωρὶς ἔλεος. Καί τό φοβερότερο ὅτι τόν κατηγοροῦσαν καὶ γιά πράξεις πού δέν εἶχε διαπράξει. Ὁ ἡσυχαστής αὐτός καὶ ἀναχωρητής γιά ὀρισμένα πταίσματά του – ἀλίμονο! – ἔλεγε: « Γι' αὐτά δέν ἔχω τί νά εἰπῶ». Καί εἶχε σαράντα περίπου ἔτη μοναχός, χωρὶς νά τοῦ λείπη καί τό δάκρυ!... Καί ἐνῶ συνεχιζόταν ἡ αὐστηρά αὐτὴ δικαστικὴ ἀνάκρισις, ἀποχωρίσθηκε τὸ σῶμα του, χωρὶς νά ἀφήσῃ καμμιὰ ἔνδειξι γιά τὴν κρίσι ἢ τό πόρισμα ἢ τὴν ἀπόφασιν καί τό τέλος τῆς δίκης.»⁴⁶

Ἐπίσης, ἡ συνάντησις μέ τὰ τελώνια μετὰ τὸ θάνατο ἀποτελεῖ μόνο μία συγκεκριμένη καὶ τελικὴ μορφή τῆς συνολικῆς μάχης τὴν ὁποία διεξάγει διὰ βίου ἡ ψυχὴ τοῦ Χριστιανοῦ. Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος γράφει: «Ὅπως ἡ ἀνάστα-

46. Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Σιναΐτου, *Κλίμαξ*, μτφρ. Ἀρχιμ. Ἰγνατίου, Ἱερά Μονὴ Παρακλήτου, ιδ' Ἐκδ., Ὁρωπὸς Ἀττικῆς 2000, σελ. 161.

ση τῆς ψυχῆς τοῦ Χριστιανοῦ ἀπό τό θάνατο τῆς ἁμαρτίας πραγματοποιεῖται κατὰ τή διάρκεια τῆς ἐπίγειας ζωῆς της, ἀκριβῶς ἔτσι πραγματοποιεῖται μυστικά, ἐδῶ στή γῆ, ἡ δοκιμασία τῆς ψυχῆς ἀπό τίς ἐναέριες δυνάμεις, μέ κατάληξη τήν αἰχμαλώτισή της ἢ τήν ἀπελευθέρωσή της ἀπό αὐτές τίς δυνάμεις – κατὰ τή διαδρομή της μέσα ἀπό τόν ἄερα, μετὰ τό θάνατο, αὐτή ἡ αἰχμαλώτιση ἢ ἡ ἀπελευθέρωσή της ἀπλῶς γίνονται φανερές».⁴⁷

Μερικοί ἅγιοι, ὅπως ὁ Μακάριος ὁ Μέγας, τοῦ ὁποῖου ἡ διέλευση ἀπό τά τελώνια ἦταν ὁρατή ἀπό διάφορους μαθητές του, ἀνέρχονται μέσα ἀπό τοὺς δαιμονικούς «εἰσπράκτορες» χωρίς νά συναντήσουν καμιά ἀντίσταση, ἀφοῦ ἔχουν ἤδη κερδίσει τόν πόλεμο μέ τοὺς δαίμονες σ' αὐτήν τή ζωή. Ἀμέσως παρακάτω παραθέτουμε ἕνα ἀπόσπασμα ἀπό τό Βίο του:

«Ὅταν ἔφτασε ἡ ὥρα τοῦ θανάτου τοῦ ἀδδᾶ Μακαρίου, ἤρθε νά πάρει τήν ψυχή του τό Χερουβεὶμ πού ἦταν ὁ φύλακας ἄγγελός του, μέ τή συνοδεία πλήθους οὐράνιων ταγμάτων. Κατῆλθαν ἐπίσης χοροὶ ἀποστόλων, προφητῶν, μαρτύρων, ἱεραρχῶν, μοναχῶν καί δικαίων. Οἱ δαίμονες διετάχθησαν σέ σειρές καί πλήθη στά τελώνια μέ σκοπό νά ἐμποδίσουν τή διέλευση τῆς ἐνθεῆς ψυχῆς του. Ἡ ψυχή ἄρχισε νά ἀνέρχεται. Στέκοντας πολύ μακριά της, στά τελώνια, τά πονηρά πνεύματα φώναζαν: “ὦ Μακάριε, πόση δόξα ἀξιώθηκες νά λάβεις!” Ὁ ταπεινός ἄνδρας τοὺς ἀπάντησε: “Ὁχι! Ἀκόμα φοβᾶμαι, ἀφοῦ δέ γνωρίζω ἐάν ἔχω πράξει κάτι ἀγαθό.” Στό μεταξύ ἀνερχόταν ταχέως στόν οὐρανό. Ἀπό κάποια ἄλλα τελώνια πού θρίσκονταν ψηλότερα οἱ ἐναέριες δυνάμεις κραυγάζαν καί πάλι: “Δέν εἶναι ἔτσι! Μᾶς ξέφυγες

47. Μπριαντσανίνωφ, ἔ. ἄ., σελ. 159.

Μακάριε.” “Ὁχι”, ἀπάντησε ἐκεῖνος, “ἀκόμα χρειάζομαι νὰ ἀναχωρήσω”. Ὅταν εἶχε ἤδη φτάσει στίς πύλες τοῦ οὐρανοῦ, οἱ δαίμονες, θρηνώντας ἀπὸ μοχθηρία καὶ φθόνο, κρούγασαν: “Δέν εἶναι ἔτοι! Μᾶς ξέφυγες Μακάριε!” καὶ ἐκεῖνος ἀπάντησε: Μὲ φύλαξε ἡ δύναμη τοῦ Χριστοῦ μου καὶ ξέφυγα ἀπ’ τὰ δίχτυα σας!”»⁴⁸

« Οἱ μεγάλοι ἅγιοι τοῦ Θεοῦ περνοῦν μέσα ἀπὸ τίς ἐναέριες φρουρές τῶν σκοτεινῶν δυνάμεων μέ τόσο μεγάλη ἐλευθερία, ἐπειδὴ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐπίγειας ζωῆς τους διεξάγουν ἀνένδοτη μάχη ἐναντίον τους καί, ἀφοῦ τελικὰ τοὺς νικήσουν, ἀποκοτῶν στά δάθη τῆς καρδιᾶς τους τέλεια ἐλευθερία ἀπὸ τὴν ἁμαρτία, γίνονται ὁ ναὸς καὶ τὸ ἱερό τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, κάνοντας τὴν κατοικία τῆς λογικῆς ψυχῆς τους ἀπροσπέλαστη γιὰ τοὺς πεπτωκότες ἀγγέλους».⁴⁹

Ἡ μερική κρίσις

Στὴν Ὁρθόδοξη δογματικὴ θεολογία ἡ διέλευση τῶν τελωνίων εἶναι μέρος τῆς μερικῆς κρίσεως μέσω τῆς ὁποίας καθορίζεται ἡ πορεία τῆς ψυχῆς μέχρι τὴν Τελικὴ Κρίση. Τόσο ἡ μερική ὥς καὶ ἡ Τελικὴ Κρίση διεξάγονται ἀπὸ ἀγγέλους, οἱ ὅποιοι ἐνεργοῦν ὡς ὄργανα τῆς θείας δικαιοσύνης: «ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος ἐξελεύσονται οἱ ἄγγελοι καὶ ἀφοριοῦσι τοὺς πονηροὺς ἐκ μέσου τῶν δικαίων, καὶ θαλοῦσιν αὐτοὺς εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρός» (Κατὰ Ματθαῖον 13:49).⁵⁰

48. Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ *Πατερικὸν τῆς Σκήτης*· βλ. Μπριαντσιανίνωφ, *Ἔργα*, τόμ. III.

49. Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἀ., σελ. 158-159.

50. «Κατὰ τὴν συντέλειαν τοῦ κόσμου θὰ ὀγοῦν οἱ ἄγγελοι καὶ θὰ χωρίσουν τοὺς πονηροὺς ἀπὸ τοὺς δικαίους καὶ θὰ τοὺς ρίξουν εἰς τὸ καμίνι πού καίει» (Κατὰ Ματθαῖον 13:49).

Οἱ Ὁρθόδοξοι Χριστιανοί εἶναι τυχεροί ἀφοῦ ἔχουν στή διάθεσή τους τή διδασκαλία περί τελωνίων καί μερικῆς κρισης, ὅπως αὐτή ἐκτίθεται μέ σαφήνεια σέ πολυάριθμα Πατερικά κείμενα καί Βίους Ἀγίων. Ὅμως, εἶναι ἀλήθεια ὅτι κάθε ἄνθρωπος πού ἐντρυνᾷ στή μελέτη ἀπλῶς καί μόνον τῆς Ἀγίας Γραφῆς θά συναντήσῃ μία πολύ παρόμοια διδασκαλία. Ἔτσι, ὁ Προτεστάντης Εὐαγγελιστής Μπίλλυ Γκράχαμ γράφει στό βιβλίο του γιά τούς ἀγγέλους: «Τή στιγμή τοῦ θανάτου ἡ ψυχή ἐγκαταλείπει τό σῶμα καί περνᾷ μέσα ἀπό τήν ἀτμόσφαιρα. Ὅμως ἡ Ἀγία Γραφή μᾶς διδάσκει ὅτι ἐκεῖ παραμονεύει ὁ διάβολος. Εἶναι ὁ «ἄρχοντας τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος».⁵¹ Ἐάν οἱ πνευματικοί μας ὀφθαλμοί ἦταν ἀνοικτοί, πιθανῶς θά βλέπαμε τόν ἀέρα γεμάτο μέ τούς ἐχθρούς τοῦ Χριστοῦ, τούς δαίμονες. Ἀφοῦ ὁ σατανᾶς κατάφερε νά παρεμποδίσει γιά τρεῖς ἐβδομάδες τόν ἄγγελο τοῦ Δανιήλ κατά τήν ἀποστολή του στή γῆ, τότε μπορούμε νά φανταστοῦμε τήν ἐχθρότητα πού θά συναντήσῃ ἓνας Χριστιανός ὅταν πεθάνει... Ἡ στιγμή τοῦ θανάτου ἀποτελεῖ τήν τελευταία εὐκαιρία τοῦ σατανᾶ νά ἐπιτεθεῖ στόν ἀληθινό πιστό· ὅμως ὁ Θεός στέλνει τους ἀγγέλους Του γιά νά μᾶς φυλάξουν ἐκεῖνη τήν ὥρα.»⁵²

Τελώνια: Λυδία Λίθος τῆς αὐθεντικῆς μεταθανάτιας ἐμπειρίας

Ὅλα ὅσα περιγράφηκαν σέ αὐτό τό κεφάλαιο εἶναι ὁλοφάνερα διαφορετικά ἀπό τίς «ἀναδρομές» στά γεγονότα τῆς ζωῆς τους πού τόσο συχνά διώνουν οἱ ἄνθρωποι στίς σύγ-

51. *Πρός Ἐφεσίους* 2:2.

52. Billy Graham, *Angels, God's Secret Messengers*, Doubleday, Νέα Ὑόρκη 1975, σελ.150-151.

χρονες «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες. Αὐτές οἱ «ἀναδρομές», πού πολλές φορές συμβαίνουν καί πρὶν τὸν θάνατο, δέν ἔχουν τίποτα τὸ θεϊκό, καμιὰ σχέση μέ τὴν κρίση· φαίνεται ὅτι εἶναι μάλλον μία ψυχολογικὴ ἐμπειρία, μία ἀνακεφαλαίωση πού κάνει ἡ ἀνθρώπινη συνείδηση. Ἡ ἀπουσία κρίσης, ἀκόμα καί ἡ «αἴσθησις τοῦ χιοῦμορ» τὴν ὁποία πολλοὶ ἔχουν περιγράψει ὅτι διαθέτει τὸ ἀόρατο ὃν πού παρίσταται στίς «ἀναδρομές» εἶναι, πρῶτα ἀπ' ὅλα, μία ἀντανάκλαση τῆς φοβερῆς ἔλλειψης σοδαρότητας μέ τὴν ὁποία σήμερα ἀντιμετωπίζεται τὸ θέμα τῆς ζωῆς καί τοῦ θανάτου ἀπὸ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν ἀνθρώπων τοῦ δυτικοῦ κόσμου. Αὐτός εἶναι καί ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο ἀκόμα καί οἱ Ἰνδουιστές τῆς «ὑπανάπτυκτης» Ἰνδίας ἔχουν πὶό τρομακτικὲς ἐμπειρίες θανάτου ἀπ' ὅ,τι οἱ περισσότεροὶ Δυτικοί: μολονότι στεροῦνται τῆς ἀληθινῆς φώτισης τοῦ Χριστιανισμοῦ ἔχουν, ἐντούτοις, διατηρήσει μία πὶό σοδαρὴ στάση ἀπέναντι στή ζωὴ ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη τῶν περισσότερων ἀνθρώπων τῆς ἐπιπόλαιης «μετα-Χριστιανικῆς» Δύσης.

Ἡ περιγραφὴ τῆς διέλευσης τῶν τελωνίων – πού ἀποτελεῖ ἓνα εἶδος λυδίας λίθου τῆς αὐθεντικῆς μεταθανάτιας ἐμπειρίας – ἀπουσιάζει παντελῶς ἀπὸ τίς σημερινές διηγήσεις, καί δέν εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ φανταστοῦμε τὸ λόγο: ἡ ἀπουσία τῶν ἀγγέλων πού ἔρχονται νὰ συναντήσουν τὴν ψυχὴ, ἡ ἀπουσία κρίσης, ἡ ἐπιπολαιότητα πολλῶν ἀφηγήσεων, ἀκόμα καί ἡ σύντομη χρονικὴ διάρκειά τέτοιων ἐμπειριῶν – ἡ ὁποία συνήθως κυμαίνεται μεταξὺ πέντε καί δέκα λεπτῶν, ἐνῶ οἱ ἀντίστοιχες ἐμπειρίες πού περιγράφονται στοὺς Βίους Ἀγίων καί σέ ἄλλες Ὁρθόδοξες πηγές διαρκοῦν ἀπὸ μερικὲς ὥρες ἕως μερικὲς ἡμέρες, ὅλα αὐτὰ ἀποτελοῦν σαφεῖς ἐνδείξεις ὅτι οἱ σημερινές ἐμπειρίες, ἂν καί ἐνίοτε πολὺ ἐντυπω-

σιακές καί μή ἐρμηνεύσιμες βάσει κανενός φυσικοῦ νόμου γνωστοῦ στήν ἱατρική ἐπιστήμη, στεροῦνται, ἐντούτοις, ἰδιαίτερου δάθους. Ἐάν ὄντως πρόκειται γιά ἐμπειρίες θανάτου, τότε ἀφοροῦν μόνο τό πολύ ἀρχικό στάδιο τῆς διαδρομῆς τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο· λαμβάνουν χώρα κατά τίς πρῶτες στιγμές τοῦ θανάτου, πρίν νά ὀριστικοποιηθεῖ ἡ ἀπόφαση τοῦ Θεοῦ γιά τήν ψυχή, ἡ ὁποία φανερώνεται μέ τήν ἐμφάνιση τῶν ἀγγέλων πού ἔρχονται νά πάρουν τήν ψυχή, ἐνῶ ὑπάρχει ἀκόμα πιθανότητα νά ἐπιστρέψει μέσα στό σῶμα μέ φυσικό τρόπο.

Καί πάλι, ὅμως, ὑπολείπεται μία ἱκανοποιητική ἐξήγηση γιά τίς ἐμπειρίες τῆς ἐποχῆς μας. Τί εἶναι αὐτά τά πανέμορφα τοπία πού συχνά βλέπουν οἱ ἄνθρωποι; Ποῦ θρίσκει αὐτή ἡ «οὐράνια» πόλη πού ἀντικρίζουν; Τί εἶναι ὅλος αὐτός ὁ κόσμος μέ τόν ὁποῖο ἀναμφισβήτητα ἔρχονται σέ ἐπαφή κατά τή διάρκεια τῶν «ἐξωσωματικῶν» ἐμπειριῶν;

Ἡ ἀπάντηση στά παραπάνω ἐρωτήματα μπορεῖ νά ἐντοπιστεῖ στήν ἔρευνα ἐνός μᾶλλον διαφορετικοῦ εἴδους κειμένων ἀπό τίς προαναφερθεῖσες Ὁρθόδοξες πηγές· τά κείμενα αὐτά βασίζονται ἐπίσης σέ προσωπικές ἐμπειρίες, καί εἶναι πολύ περισσότερο ἐνδελεχῆ στίς παρατηρήσεις καί τά συμπεράσματά τους ἀπ' ὅ,τι αὐτά πού περιγράφουν τίς σημερινές «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες. Εἶναι τά κείμενα στά ὁποῖα στρέφεται ἐπίσης ὁ Δρ. Μούντυ καθῶς καί ἄλλοι ἐρευνητές, καί στά ὁποῖα θρίσκουν ἀξιοσημειώτες ὁμοιότητες μέ τίς κλινικές περιπτώσεις πού ἔχουν ἐξάψει τό ἐνδιαφέρον τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου γιά τή μετά θάνατον ζωή.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη τοῦ Ἑγκλειστου περὶ τελωνίων

Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος Μπριαντιανίνωφ ἦταν ὁ κύριος ὑπερασπιστὴς τῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας περὶ τελωνίων στὴ Ρωσία τοῦ 19ου αἰώνα, ὅταν ἄπιστοι καὶ ἐκσυγχρονιστές εἶχαν ἤδη ἀρχίσει νὰ τὴ χλευάζουν· ὅμως ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ὁ Ἑγκλειστος ἦταν ἐπίσης σταθερὸς ὑποστηρικτὴς αὐτῆς τῆς διδασκαλίας, τὴν ὁποία θεωροῦσε ὡς ἀναπόσπαστο τμῆμα τῆς συνολικῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας σχετικὰ μέ τὸν ἀόρατο πόλεμο ἢ τὸν πνευματικὸ ἀγώνα τῶν ψυχῶν ἐναντίον τῶν δαιμόνων. Παραθέτουμε ἐδῶ μία ἀπὸ τίς δηλώσεις του σχετικὰ μέ τὰ τελώνια, μέρος τοῦ σχολιασμοῦ του στὸν ὀγδοηκοστὸ στίχο τοῦ 118ου Ψαλμοῦ: *«γεννηθῆτω ἡ καρδιά μου ἄμωμος ἐν τοῖς δικαιώμασί σου, ὅπως ἂν μὴ αἰσχνυνθῶ»* (Ψαλμοὶ ριη' 80).⁵³ Ὁ προφῆτης δὲν ἀναφέρει τὸ πῶς καὶ τὸ ποῦ ὁ ἄνθρωπος εἶναι δυνατόν νὰ μὴν «αἰσχνυνθεῖ». Ὁ στίχος ἔχει δυὸ ἐρμηνευτικές προσεγγίσεις· ἡ μία ἀναφέρεται στὸν ἀγώνα πού διεξάγει ὁ ἄνθρωπος ὥστε νὰ τηρεῖ τὸ λόγο τοῦ Θεοῦ στὴν ἐπίγεια ζωὴ του, ἐνῶ ἡ ἄλλη ἀναφέρεται στὴν ὥρα τοῦ θανάτου καὶ στὴ διέλευση τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὰ τελώνια. Ἀνεξάρτητα μέ τὸ πόσο παράλογη μπορεῖ νὰ φαίνεται ἡ ἰδέα περὶ «τελωνίων» στοὺς «σοφοὺς» μας, δέ θὰ τὰ γλιτώσουν. Τί ζητοῦν λοιπὸν αὐτοὶ οἱ «εἰσπράκτορες» ἀπὸ τίς ψυχές πού περνοῦν ἀνάμεσά τους; Ψάχνουν, μήπως οἱ ψυχές ἔχουν κάτι τὸ ὁποῖο χρήζει «τελῶν»; Τί νὰ εἶναι ἄραγε αὐτό; Εἶναι τὰ πάθη. Ἔτσι λοιπὸν, στὸν ἄνθρωπο

53. «Εἴθε ἡ καρδιά μου, μέ τὸν ἰδικόν σου φωτισμόν, νὰ γίνῃ ἄμωμος καὶ ἀκεραία εἰς τὴν τήρησιν τῶν ἐντολῶν σου, διὰ νὰ μὴ ἐντροπιασθῶ.» (Ψαλμοὶ ριη' 80).

πο τοῦ ὁποίου ἡ καρδιά εἶναι καθαρή καί ἀπαλλαγμένη ἀπό πάθη, δέ βρίσκουν τίποτα πού νά τοὺς κάνει ν' ἀρχίσουν τὸν καθόγ'· ἀντίθετα, ἡ μὴ καθαρή καρδιά τοὺς ἐρεθίζει ἀφάνταστα. Στό θέμα αὐτό κάποιος μέ ἐλάχιστη μόρφωση ἐξέφρασε τὴν ἀκόλουθη σκέψη: τὰ τελώνια εἶναι κάτι φρικιαστικό. Εἶναι ὅμως ἀρκετά πιθανό, οἱ δαίμονες, ἀντί νά παρουσιαστοῦν μέ τὴ φρικιαστικὴ τους μορφή, νά παρουσιάσουν στήν ψυχὴ μία παραπλανητικὴ, θελκτικὴ εἰκόνα, ἀνάλογη μέ τὰ πάθη της, καθὼς αὕτὴ θά διέρχεται ἀπὸ κάθε τελώνιο στή σειρά. Στὴν περίπτωση πού, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐπίγειας ζωῆς, τὰ πάθη ἔχουν ἐκδιωχθεῖ ἀπὸ τὴν καρδιά καί στή θέση τοὺς ἔχουν φυτευτεῖ οἱ ἀρετές πού ἀντιτάσσονται σέ αὐτά, τότε ὅποιαδήποτε δელεαστικὴ εἰκόνα κι ἂν παρουσιαστεῖ στήν ψυχὴ, ἐκείνη, δείχνοντας ἔντονη ἀποστροφή, τὴν προσπερνᾷ ἀγνοώντας την. Ὅταν ὅμως ἡ καρδιά δέν ἔχει καθαριστεῖ ἀπὸ τὰ πάθη, ἡ ψυχὴ θά τρέξει νά πλησιάσει ὅποιοδήποτε πάθος γιὰ τὸ ὁποῖο ἡ καρδιά ἔχει τὴ μεγαλύτερη ἔλξη· καί τότε οἱ δαίμονες θά τὴ θεωρήσουν φίλη, καί γνωρίζουν πού θά τὴν ὀδηγήσουν. Ἐτσι λοιπόν, στήν περίπτωση πού παραμένει μέσα στήν ψυχὴ κάποια ἔλξη γιὰ ἓνα ἀντικείμενο ὅποιοιδήποτε πάθους, εἶναι πολὺ ἀμφίβολο τὸ ἓαν θά καταφέρει νά μὴ ντροπιαστεῖ καθὼς θά διέρχεται ἀπὸ τὰ τελώνια. Τό νά αἰσχνυνθεῖ ἡ ψυχὴ σημαίνει ὅτι μέ δική της εὐθύνη καταποντίζεται στήν κόλαση. Ὅμως τὴν ὑπέρτατη αἰσχύνῃ θά τὴ νιώσει στήν Τελικὴ Κρίση, ἐνώπιον τοῦ προσώπου τοῦ Παντεπόπτου Κριτοῦ...».⁵⁴

54. Ὁ Ἑκατοστός Δέκατος Ὁγδοὺς Ψαλμός, σέ ἐρμηνεία τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη, Μόσχα 1891, ἀνατυπ. Jordanville 1976, σελ. 289-290· τὸ ἔργο ἐκδόθηκε στὰ Ἀγγλικά ἀπὸ τὸ New Diveyevo Convent, Spring Valley, Νέα Ὑόρκη, 1978, σελ. 24.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΠΤΑ

«Ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες στήν ἀποκρυφιστική βιβλιογραφία

Προκειμένου νά διασαφηνίσουν τίς σύγχρονες «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες, οἱ ἐρευνητές τους στρέφονται σχεδόν πάντα στήν εἰδική ἐκείνη κατηγορία κειμένων ἡ ὁποία ἰσχυρίζεται ὅτι βασιζέται σέ ἐμπειρίες ἀπό τόν «ἐξωσωματικό» κόσμο: τά ἀνά τούς αἰῶνες ἀποκρυφιστικά κείμενα ἀπό τήν Θιβετιανή καί τήν Αἰγυπτιακή Βίβλο τῶν Νεκρῶν μέχρι τά κείμενα τῶν σύγχρονων δασκάλων καί πειραματιστῶν τοῦ ἀποκρυφισμοῦ. Ἀπό τήν ἄλλη, σχεδόν κανεῖς ἀπό αὐτούς τους ἐρευνητές δέ δίνει ἰδιαίτερη σημασία στή χριστιανική διδασκαλία περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς, ἥ στά κείμενα-πηγές τῆς Ἀγίας Γραφῆς καί τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας στά ὁποῖα βασιζέται. Γιατί ὅμως συμβαίνει αὐτό;

Ὁ λόγος εἶναι πολύ ἀπλός: ἡ χριστιανική διδασκαλία προέρχεται ἀπό τήν ἀποκαλυμμένη ἀπό τό Θεό στόν ἄνθρωπο πορεία τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο, καί ἐπικεντρώνεται κυρίως στήν τελική κατάσταση τῆς ψυχῆς στόν παράδεισο ἢ τήν κόλαση. Ἐνῶ ὑπάρχει ἐπίσης πληθώρα χριστιανικῶν κειμένων πού περιγράφουν τό τί συμβαίνει στήν ψυχή μετά τό θάνατο, βασιζόμενα σέ προσωπικές μεταθανάτιες ἢ ἐξωσωματικές ἐμπειρίες, ὅπως παρουσιάστηκαν στό προηγούμενο κεφάλαιο περί «τελωνίων», τό σύνολο αὐτῶν τῶν κειμέ-

νων σαφῶς καταλαμβάνει δευτερεύουσα θέση συγκρινόμενο μέ τήν κύρια χριστιανική διδασκαλία περί τῆς τελικῆς κατάστασης τῆς ψυχῆς, καί εἶναι κυρίως χρήσιμο στό νά διασαφηνίσει καί νά προβάλλει ἐντονότερα τά βασικά σημεῖα τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας.

Ὡστόσο, στά ἀποκρυφιστικά κείμενα ἀκριβῶς τό ἀντίθετο συμβαίνει: ἡ κύρια ἔμφαση προσδίδεται στήν ἐμπειρία τῆς ψυχῆς στόν «ἐξωσωματικό» κόσμο, ἐνῶ ἡ τελική της κατάσταση συνήθως μένει ἀσαφής ἢ ἀνοιχτή σέ προσωπικές γνώμες καί ὑποθέσεις, πού δῆθεν βασίζονται σέ αὐτές τίς ἐμπειρίες. Οἱ σύγχρονοι ἐρευνητές ἐλκύονται πολύ πιό εὐκολα ἀπό τίς ἐμπειρίες τῶν συγγραφέων τοῦ ἀποκρυφισμοῦ, οἱ ὁποῖες φαίνονται νά ἐπιδέχονται, τουλάχιστον σέ κάποιο βαθμό, «ἐπιστημονική» διερεύνηση, παρά ἀπό τή χριστιανική διδασκαλία, ἡ ὁποία ἀπαιτεῖ δέσμευση ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου ὅσον ἀφορᾷ τήν πίστη καί τήν ἐμπιστοσύνη του καθῶς καί τή διαγωγή μίας πνευματικῆς ζωῆς σύμφωνης μέ αὐτές.

Στό παρόν κεφάλαιο θά ἐπιχειρήσουμε νά ἐπισημάνουμε μερικούς ἀπό τούς κινδύνους πού ἐλλοχεύουν σέ μία τέτοια προσέγγιση, ἡ ὁποία δέν εἶναι καθόλου τόσο «ἀντικειμενική» ὅσο φαίνεται σέ μερικούς, καθῶς ἐπίσης καί νά προσδοῦμε σέ μία ἐκτίμηση αὐτῶν τῶν «ἐξωσωματικῶν» ἐμπειριῶν ἀπό τήν ἄποψη τοῦ Ὁρθόδοξου Χριστιανισμοῦ. Γιά νά γίνει αὐτό, πρέπει νά ἐξετάσουμε ἕνα μέρος τῆς ἀποκρυφιστικῆς βιβλιογραφίας τήν ὁποία οἱ σύγχρονοι ἐρευνητές χρησιμοποιοῦν γιά νά διασαφηνίσουν τίς «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες.

Ἡ Θιβητιανὴ Βίβλος τῶν Νεκρῶν

Ἡ *Θιβητιανὴ Βίβλος τῶν Νεκρῶν*¹ εἶναι βουδιστικὸ διδλίο τοῦ 8ου αἰῶνα τὸ ὁποῖο προφανῶς περιλαμβάνει πρό-βουδιστικὲς παραδόσεις ἀπὸ μία πολὺ προγενέστερη περίοδο. Ὁ τίτλος του στὴ θιβητιανὴ γλῶσσα σημαίνει «Ἀπελευθέρωση στὸ μεταθανάτιο στάδιο μέσω τοῦ Ἀκούσματος», καὶ περιγράφεται ἀπὸ τὸν μεταφραστὴ τῆς ἀγγλικῆς του ἔκδοσης ὡς ἓνα «μυστικὸ ἐγχειρίδιο γιὰ καθοδήγηση στὸν ἄλλο κόσμον μέ τὰ πολλὰ βασίλεια καὶ τίς ψευδαισθήσεις»². Διαβά-ζεται πάνω ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου πού μόλις ἔχει πεθάνει πρὸς ὄφελος τῆς ψυχῆς του, ἐπειδὴ, ὅπως λέει τὸ ἴδιο τὸ κείμενο, «κατὰ τίς στιγμὲς τοῦ θανάτου παρουσιάζονται διάφορες παραπλανητικὲς ψευδαισθήσεις». Αὐτές, ὅπως παρατηρεῖ ὁ μεταφραστὴς, δὲν εἶναι ὁράματα τῆς πραγματικότη-τας, ἀλλὰ τίποτε περισσότερο ἀπὸ τίς δικές του διανοητικὲς προβολές οἱ ὁποῖες ἔχουν λάβει προσωποποιημένη μορφή.³

Στὰ κατοπινὰ στάδια τῶν διαρκείας 49 ἡμερῶν «ἐξωσωματικῶν» ἐμπειριῶν πού περιγράφονται στὸ διδλίο, παρουσιάζονται ὁράματα τόσο «εἰρηνικῶν» ὅσο καὶ «ἀγριωπῶν» θεοτήτων, τὰ ὁποῖα ὅλα, σύμφωνα μέ τὴ βουδιστικὴ διδασκαλία, θεωροῦνται ὡς ἀπατηλά. Θὰ ἐξηγήσουμε παρακάτω, ἐξετάζοντας τὴ φύση τοῦ κόσμου αὐτοῦ, τὸ γιὰ τί τὰ ἐν λόγω ὁράματα εἶναι πράγματι κατὰ κύριο λόγο ἀπατηλά. Ἡ κατάληξη τῆς ὅλης διαδικασίας εἶναι ἡ τελικὴ πτώση τῆς ψυχῆς σὲ μία «μετενσάρκωση», τὴν ὁποία ἡ βουδιστικὴ διδα-

1. *The Tibetan Book of the Dead*, μτφρ. W.Y. Evans-Wentz, Oxford University Press, Paperback ed., 1960.

2. Στὸ ἴδιο, σελ. 2.

3. Στὸ ἴδιο, σελ. 31.

σκαλία θεωρεῖ ὡς κακὸ πού μπορεῖ νὰ ἀποφευχθεῖ μέ τήν ἐξάσκησιν στό Βουδισμό. Ὁ Δρ. Κάρλ Γιούνγκ, στήν Ψυχολογική του Ἀνάλυσιν σχετικὰ μέ τό βιβλίο, διαπιστώνει ὅτι αὐτά τά ὁράματα παρουσιάζουν πολλές ὁμοιότητες μέ τίς περιγραφές τοῦ μεταθανάτιου κόσμου στά πνευματιστικά κείμενα τῆς σημερινῆς Δύσης – καί τά δύο «δίνουν στόν ἄνθρωπο μία ἀηδιαστική ἐντύπωση τῆς ἀπόλυτης βλακειᾶς καί κοινοτοπίας πού χαρακτηρίζουν τά μηνύματα ἀπό τόν “κόσμο τῶν πνευμάτων”»⁴.

Σέ δύο σημεία οἱ σύγχρονες ἐμπειρίες μοιάζουν ἐντυπωσιακά μέ τίς ἀναφερόμενες στή *Θιβετιανή Βίβλο τῶν Νεκρῶν*, γεγονός πού ἐξηγεῖ καί τό ἐνδιαφέρον τοῦ Δρος Μούντυ καί τῶν ἄλλων ἐρευνητῶν γιά τό συγκεκριμένο βιβλίο. Πρῶτον, ἡ περιγραφή τῆς «ἐξωσωματικῆς» ἐμπειρίας κατὰ τίς πρῶτες στιγμές τοῦ θανάτου εἶναι οὐσιαστικά ἴδια μέ τήν ἀντίστοιχη περιγραφή τῶν σύγχρονων ἐμπειριῶν, ὅπως ἐπίσης καί μέ αὐτήν πού ἀπαντᾶται στήν Ὁρθόδοξη γραμματεία: ἡ ψυχὴ τοῦ ἀποθανόντος ἐμφανίζεται ὡς «ἀστραφτερό πλασματικό σῶμα», ὁρατό σέ ἄλλα ὄντα τῆς ἴδιας μέ αὐτό φύσης ἀλλά ὄχι στούς σαρκικούς ἀνθρώπους· ἀρχικά δέ γνωρίζει ἐάν ζεῖ ἢ ἐάν ἔχει πεθάνει· βλέπει ἀνθρώπους νά στέκονται γύρω ἀπό τό σῶμα, ἀκούει τοὺς ὁδυρμούς τῶν συγγενῶν καί φίλων, καί διατηρεῖ ὅλες τίς αἰσθήσεις τῆς σέ πλήρη λειτουργία· μπορεῖ νὰ κινεῖται ἀνεμπόδιστα καί νὰ διέρχεται μέσα ἀπό στερεά ἀντικείμενα.⁵ Δεύτερον, ὑπάρχει ἓνα «πρῶτο καθαρό φῶς κατὰ τή στιγμή τοῦ θανάτου»⁶, τό ὁποῖο

4. Στό ἴδιο., σελ. 11.

5. Στό ἴδιο., σελ. 98-100, 156-160.

6. Στό ἴδιο., σελ. 89.

οἱ σύγχρονοι ἐρευνητές ταυτίζουν μέ τό «φωτεινό ὄν» τῶν σύγχρονων περιγρφῶν.

Δέν ὑπάρχει λόγος νά ἀμφιδάλουμε γιά τό ὅτι τά ὅσα περιγρφόνται στή *Θιβeticανή Βίβλο* τῶν *Νεκρῶν* βασίζονται σέ κάποιο εἶδος «ἐξωσωματικῆς» ἐμπειρίας· ὅμως, ὅπως θά δοῦμε παρακάτω, ἡ πραγματική μεταθανάτια κατάσταση εἶναι μόνο μία ἀπό αὐτές τίς ἐμπειρίες, καί δέν πρέπει νά δεχόμαστε ἀνεπιφύλακτα τήν ὁποιαδήποτε «ἐξωσωματική» ἐμπειρία ὡς ἀποκάλυψη τοῦ τί πράγματι συμβαίνει στήν ψυχή μετά τό θάνατο. Οἱ ἐμπειρίες τῶν μέντιουμ τῆς Δύσης μποροῦν ἐπίσης νά εἶναι γνήσιες· ἀσφαλῶς, ὅμως, δέ μεταδίδάζουν πραγματικά μηνύματα ἀπό τούς νεκρούς, ὅπως προ-σποιοῦνται ὅτι κάνουν.

Ὑπάρχει ἀρκετή ὁμοιότητα ἀνάμεσα στή *Θιβeticανή Βίβλο* τῶν *Νεκρῶν* καί στήν κατά πολύ προγενέστερη *Αἰγυπτιακή Βίβλο* τῶν *Νεκρῶν*.⁷ Σύμφωνα μέ τήν τελευταία, ἡ ψυχή μετά τό θάνατο ὑφίσταται πολλές μεταμορφώσεις καί συναντᾶται μέ πολλούς «θεούς.» Δέν ὑπάρχει, ὥστόσο, καμιᾶ ζωντανή παράδοση σχετικά μέ τήν ἐρμηνεία αὐτοῦ τοῦ διδλίου, καί ἔτσι ὁ σημερινός ἀναγνώστης μπορεῖ μόνο νά εἰκάζει τό νόημα μερικῶν συμβολισμῶν του. Σύμφωνα μέ τήν *Αἰγυπτιακή Βίβλο* τῶν *Νεκρῶν* ὁ ἀποθανών μεταμορφώνεται διαδοχικά σέ χελιδόνι, χρυσό γεράκι, ἐρπετό μέ ἀνθρώπινες κνήμες καί πέλματα, κροκόδειλο, ἐρωδιό, ἄνθος λωτοῦ κλπ, καί συναντᾶ παράξενους «θεούς» καί ὄντα ἑνός ἄλλου κόσμου, ὅπως π.χ. τούς «τέσσερις ἅγιους πιθήκους,» τήν ἵπποπόταμο-θεά, διάφορους θεούς μέ κεφάλια σκύλων, τσα-καλιῶν, πιθήκων, πουλιῶν κλπ.

7. *The Book of the Dead*, μτφρ. E.A. Wallis Budge, Bell Publishing Co., Νέα Ὑόρκη 1960.

Οἱ περίπλοκες καὶ συγκεχυμένες ἐμπειρίες ἀπὸ τὸ «μετα-θανάτιο» βασίλειο, ὅπως περιγράφονται σὲ αὐτὸ τὸ διδλίο, δορσκοῦνται σὲ ἔντονη ἀντίθεση μὲ τὴ σαφήνεια καὶ τὴν ἀπλό-τητα τῶν Χριστιανικῶν ἐμπειριῶν. Παρότι καὶ τὸ διδλίο αὐτὸ βασίζεται, ὅπως εἶναι ἀρκετὰ πιθανό, σὲ κάποιο εἶδος πραγματικῶν «ἐξωσωματικῶν» ἐμπειριῶν, δορθεῖ, ἐντούτοις, ἀπὸ ἀπατηλὲς ἐμφανίσεις ὁπτασιῶν ὅπως καὶ ἡ *Θιβετιανὴ Βίβλος τῶν Νεκρῶν* καὶ σίγουρα δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὅτι περιγράφει τὴν πραγματικὴ κατάσταση τῆς ψυχῆς μετὰ τὸ θάνατο.

Τὰ Ἔργα τοῦ Ἑμάνιουελ Σθέντενμποργκ

Ἕνα ἄλλο ἀπὸ τὰ ἀποκρυφιστικὰ κείμενα τὰ ὁποῖα διε-ρευνοῦν οἱ σύγχρονοι ἐπιστήμονες παρέχει περισσότερες ἐλπίδες γιὰ τὴν κατανόησή του, ἀφοῦ γράφτηκε στὴ σύγχρο-νη ἐποχὴ, χαρακτηρίζεται ἀπὸ τελείως δυτικὴ νοοτροπία καὶ διατείνεται ὅτι εἶναι Χριστιανικό. Τὰ γραπτά τοῦ Σουηδοῦ ὁραματιστῆ Ἑμάνιουελ Σθέντενμποργκ (1688-1772) περι-γράφουν τὰ ὁράματα ἐνός ἄλλου κόσμου πού ἄρχισαν νά τοῦ ἐμφανίζονται ὅταν δορσκοτάν στὴ μέση ἡλικία. Πρὶν, ἦταν ἓνας τυπικός διανοούμενος τῆς Εὐρώπης τοῦ 18ου αἰῶνα, μιλοῦσε ἅπταιστα πολλές γλῶσσες, ἦταν λόγιος καὶ ἐπιστή-μων καὶ ἐφευρέτης, ἓνας ἄνθρωπος πού συμμετεῖχε ἐνεργά στὴ δημόσια ζωὴ ἐργαζόμενος ὡς ἐπόπτης σὲ Σουηδικὲς διο-μηχανίες ἐξόρυξης μεταλλευμάτων καὶ διατελοῦσε μέλος τῆς Βουλῆς τῶν Εὐγενῶν – ἐν συντομία, ἓνας «καθολικός ἄνθρω-πος» στὴν πρῶμη περίοδο τῆς ἐπιστήμης, ὅταν ἦταν ἀκόμα ἐφικτό γιὰ ἓναν ἄνθρωπο νά κατέχει σχεδόν ὅλη τὴ γνώση τῆς ἐποχῆς του. Ἐγράψε περίπου 150 ἐπιστημονικὲς ἐργα-

οίες μερικές ἀπό τίς ὁποῖες, ὅπως π.χ. ἡ τετράτομη ἀνατομική του πραγματεία *The Brain*, προηγούνταν κατὰ πολὺ τῆς ἐποχῆς του.

Τότε, σέ ἡλικία 56 χρόνων, ἔστρεψε τήν προσοχή του στόν ἀόρατο κόσμον καί κατὰ τὰ τελευταία 25 χρόνια τῆς ζωῆς του παρήγαγε ἕναν τεράστιο ἀριθμό θρησκευτικῶν ἔργων τὰ ὁποῖα περιγράφουν τόν παραδεισο, τήν κόλαση, ἀγγέλους καί πνεύματα, ὅλα βάσει τῆς δικῆς του προσωπικῆς ἐμπειρίας.

Οἱ περιγραφές τῶν ἀόρατων κόσμων ἀπό τόν Σθέντενμποργκ θυμίζουν ἀνησυχητικά τόν γήινο κόσμον: σέ γενικές γραμμές, ὡστόσο, συμφωνοῦν μέ τίς περιγραφές πού συναντοῦμε στά περισσότερα ἀποκρυφιστικά κείμενα. Κατά τόν Σθέντενμποργκ, ὅταν ἕνας ἄνθρωπος πεθαίνει, εἰσέρχεται στόν «κόσμον τῶν πνευμάτων», ὁ ὁποῖος βρίσκεται στό μέσο τῆς ἀπόστασης μεταξύ κόλασης καί παραδείσου.⁸ Αὐτός ὁ κόσμος, παρότι εἶναι πνευματικός καί ὄχι ὑλικός, θυμίζει τόσο πολὺ τήν ὑλική πραγματικότητα, ὥστε ὁ ἀποθανὼν ἀρχικά δέ γνωρίζει ὅτι ἔχει πεθάνει⁹ ἔχει τό ἴδιο εἶδος «σώματος» καί αἰσθητηριακῶν λειτουργιῶν πού εἶχε καί ὅταν βρισκόταν μέσα στό γήινο σῶμα του. Κατά τή στιγμή τοῦ θανάτου ἐμφανίζεται ἕνα ὄραμα φωτός, κάτι λαμπρό καί ἀκαθόριστο,¹⁰ καί πραγματοποιεῖται μία «ἀνασκόπηση» τῆς ζωῆς τοῦ ἀποθανόντος καί τῶν καλῶν καί κακῶν του πράξεων. Συναντᾷ φίλους καί γνωστούς του ἀπό τό γήινο κόσμον¹¹,

8. Emanuel Swedenborg, *Heaven and Hell*, μτφρ. George F. Dole, Swedenborg Foundation, Inc., 1976, παρ. 421.

9. Στό ἴδιο, παρ. 461.

10. Στό ἴδιο, παρ. 450.

11. Στό ἴδιο, παρ. 494.

καὶ γιὰ λίγη ὥρα συνεχίζει νὰ ὑπάρχει μέ ἕναν τρόπο πού μοιάζει πολὺ μέ τὸν τρόπο πού ὑπῆρχε στή γῆ· ἡ μόνη διαφορὰ εἶναι ὅτι στὸν κόσμον αὐτὸ τὰ πάντα εἶναι πολὺ περισσότερο «ἐσωτερικά»· ὁ ἀποθανὼν ἐλκύεται ἀπὸ τὰ πράγματα καὶ τὰ πρόσωπα πού ἀγαπᾷ, καὶ ἡ πραγματικότητα καθορίζεται ἀπὸ τὴ σκέψη – ἀμέσως μόλις σκεφτεῖ κάποιο ἀγαπημένο του πρόσωπο, τὸ πρόσωπο αὐτὸ ἐμφανίζεται μπροστά του σὰν νὰ τὸ εἶχε φωνάξει.¹² Ὅταν ὁ ἄνθρωπος συνηθίσει νὰ ὑπάρχει μέσα σὲ αὐτὸν τὸν πνευματικὸν κόσμον, διδάσκεται ἀπὸ τοὺς φίλους του σχετικὰ μέ τὸν παράδεισον καὶ τὴν κόλασιν, καὶ ὁδηγεῖται σὲ διάφορες πόλεις, κήπους καὶ πάρκα.¹³

Σὲ αὐτὸν τὸν ἐνδιάμεσον «κόσμον τῶν πνευμάτων» ὁ ἄνθρωπος «προετοιμάζεται» γιὰ τὸν παράδεισον μέ μία διαδικασία ἐκπαίδευσης πού διαρκεῖ ἀπὸ λίγες ἡμέρες ἕως ἕναν χρόνον.¹⁴ Ὅμως, ὁ ἴδιος ὁ «Παράδεισος», ὅπως περιγράφεται ἀπὸ τὸν Σβέντενμποργκ, δέν εἶναι πολὺ διαφορετικὸς ἀπὸ τὸν «κόσμον τῶν πνευμάτων», καὶ τόσο ὁ Παράδεισος ὅσο καὶ ὁ κόσμος αὐτὸς μοιάζουν πολὺ μέ τὴ γῆ.¹⁵ Ὑπάρχουν αὐλές καὶ μέγαρα ὅπως καὶ στή γῆ, πάρκα καὶ κήποι, σπίτια καὶ ὑπνοδωμάτια γιὰ τοὺς «ἀγγέλους», μέ πολλές διαφορετικὲς φορεσιές γι' αὐτοὺς. Ὑπάρχουν κυδερνήσεις καὶ νόμοι καὶ δικαστήρια – ὅλα, φυσικά, πρὸ «πνευματικά» ἀπ' ὅ,τι στή γῆ. Ὑπάρχουν ἐκκλησίες ὅπου γίνονται λειτουργίες, καὶ κληρικοὶ οἱ ὅποιοι θγάζουν κηρύγματα καὶ σασιτίζουν ἕαν κάποιος ἀπὸ τὸ ἐκκλησίασμα διαφωνήσῃ μαζί τους. Ὑπάρχουν

12. Στό ἴδιο, παρ. 494.

13. Στό ἴδιο, παρ. 495.

14. Στό ἴδιο, παρ. 498.

15. Στό ἴδιο, παρ. 171.

γάμοι, σχολεῖα, δημόσια ζωὴ, ὑπάρχει ἀνατροφὴ καὶ ἐκπαίδευση τῶν παιδιῶν, ἐν ὀλίγοις, σχεδόν ὅτιδήποτε ὑπάρχει στὴν ἐπίγεια ζωὴ τό ὅποιο μπορεῖ νά γίνει «πνευματικό». Ὁ ἴδιος ὁ Σθέντενμποργκ μιλοῦσε ὄχι μόνο μέ πολλούς ἀπό τούς «ἀγγέλους» τοῦ παραδείσου, οἱ ὅποιοι ὅλοι, ὅπως πίστευε, ἦταν ἀπλῶς καὶ μόνο οἱ ψυχές τῶν νεκρῶν, ἀλλὰ καὶ μέ τούς παράξενους κατοίκους τοῦ Ἑρμῆ, τοῦ Δία καὶ ἄλλων πλανητῶν· συζήτησε μέ τόν Μάρτιν Λουθερ Κίγκ στόν «παραδείσο» καὶ κατάφερε νά τόν κάνει ν' ἀσπαστεῖ τίς δικές του ιδέες, δέν ἔπαισε ὅμως τόν Καλβίνο νά ἀποκηρύξει τήν πίστη του στὴν προκαθορισμένη ἀπό τό Θεό ἀνθρώπινη μοίρα. Ἡ «κόλαση» περιγράφεται ὡς ἓνας τόπος πού ἐπίσης θυμίζει τή γῆ· χαρακτηριστικό τῶν κατοίκων του εἶναι ἡ φιλαυτία καὶ ἡ διάπραξη ἁμαρτιῶν.

Ὁ καθένας μπορεῖ εὐκόλα νά καταλάβει γιατί ὁ Σθέντενμποργκ ἀπορρίφθηκε ἀπό τούς περισσότερους συγχρόνους του ὡς παράφρων, καθὼς καὶ γιατί ἀκόμα καὶ μέχρι ἀρκετά πρόσφατα τά ὁράματά του σπανίως ἀντιμετωπίζονταν σοβαρά. Ὡστόσο, πάντα ὑπῆρχαν καὶ ἐξακολουθοῦν νά ὑπάρχουν μερικοί πού ἀναγνώριζαν ὅτι, ὅσο περίεργα κι ἂν ἦταν αὐτά τά ὁράματα, ὁ Σθέντενμποργκ θρυσκόταν ὄντως σέ ἐπαφὴ μέ μία ἀόρατη πραγματικότητα: ὁ Γερμανὸς φιλόσοφος Ἑμάνουελ Κάντ (1724- 1804), ἓνας ἀπό τούς κύριους θεμελιωτές τῆς σύγχρονης φιλοσοφίας, ἔδειξε ἰδιαίτερα σοβαρὸ ἐνδιαφέρον γι' αὐτόν καὶ πίστεψε στά διάφορα δείγματα «διόρασης» του πού ἦταν γνωστά σέ ὅλη τὴν Εὐρώπη· ἐπίσης, ὁ Ἀμερικανὸς φιλόσοφος Ἦμερσον σέ ἐκτενές δοκίμιό του γιὰ τόν Σθέντενμποργκ στό ἔργο του *Representative Men* τόν ἀποκάλεσε «ἓναν ἀπό τούς γίγαντες τῆς λογοτεχνίας, τοῦ ὁποίου ἡ ἀξία δέν μπορεῖ νά ἐκτιμηθεῖ ἀπὸ σχολές ὁλόκληρες

κοινῶν μελετητῶν». Σήμερα, φυσικά, ἡ ἀναδίωξη τοῦ ἐνδιαφέροντος γιά τόν ἀποκρυφισμό τόν ἔχει ἐπαναφέρει στό προσηνιο ὡς «μύστη» καί «προφήτη» μή συνδεδεμένο μέ τή δογματική διδασκαλία τοῦ Χριστιανισμοῦ, καί εἰδικά οἱ ἐρευνητές τῶν «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν ἐπισημαίνουν ἀξιοσημείωτες ὁμοιότητες μεταξύ τῶν δικῶν τους εὐρημάτων καί τῆς περιγραφῆς τῶν πρώτων στιγμῶν μετά τό θάνατο πού δίνει ὁ Σθέντενμποργκ.

Δέν ὑπάρχει σχεδόν καμιά ἀμφιβολία ὅτι ὁ Σθέντενμποργκ ὄντως θρυσκόταν σέ ἐπαφή μέ ἀόρατα πνεύματα ἀπό τά ὁποῖα ἐλάμβανε τίς «ἀποκαλύψεις». Μία ἐξέταση τοῦ τρόπου μέ τόν ὁποῖο ἐλάμβανε αὐτές τίς ἀποκαλύψεις θά μᾶς δείξει ποιός εἶναι ὁ πραγματικός κόσμος αὐτῶν τῶν πνευμάτων.

Ἡ ἱστορία τῶν ἐπαφῶν τοῦ Σθέντενμποργκ μέ ἀόρατα πνεύματα, τίς ὁποῖες κατέγραψε λίαν λεπτομερῶς στά ὀγκώδη ἔργα του *Journal of Dreams and Spiritual Journal* (2300 σελίδες), ἀποκαλύπτει μέ ἀκρίβεια τά χαρακτηριστικά τῶν ἀνθρώπων οἱ ὁποῖοι ἔρχονται σέ ἐπαφή μέ τοὺς δαίμονες τοῦ ἀέρα, ὅπως περιγράφονται ἀπό τόν Ἐπίσκοπο Ἰγνάτιο Μπριαντσιανίνωφ. Ἀπό τήν παιδική του ἡλικία ὁ Σθέντενμποργκ ἀσκοῦνταν σέ μία μορφή διαλογισμοῦ, ἡ ὁποία περιελάμβανε χαλάρωση καί θατιά αὐτοσυγκέντρωση μέ τόν καιρό, ἄρχισε νά βλέπει μία λαμπρή φλόγα ἐνῶ διαλογιζόταν, τήν ὁποία ἀποδέχθηκε μέ ἐμπιστοσύνη καί τήν ἐρμήνευσε ὡς ἓνα σημάδι «ἐγκρίσης» τῶν ἰδεῶν του. Τό γεγονός αὐτό τόν προετοίμασε γιά τήν ἑναρξη τῆς ἐπικοινωνίας μέ τόν κόσμο τῶν πνευμάτων. Ἀργότερα ἄρχισε νά ὀνειρεύεται τό Χριστό καθώς καί ὅτι γινόταν δεκτός σέ μία κοινωνία «ἀθανάτων» καί σταδιακά ἄρχισε νά ἀντιλαμβάνεται τήν

παρουσία «πνευμάτων» γύρω του. Τελικά, τά πνεύματα ἄρχισαν νά ἐμφανίζονται μπροστά του καί ὅταν ἦταν ξύπνιος. Ἡ πρώτη τέτοια ἐμπειρία συνέβη ὅταν ταξίδευε στό Λονδίνο: Μία νύχτα, ἀφοῦ εἶχε φάει ὑπερβολικά, εἶδε ξαφνικά σκοτάδι καί ἐρπετά νά σέρνονται ἀργά στό πάτωμα, καί μετά ἕναν ἄνδρα καθισμένο στή γωνιά τοῦ δωματίου, ὁ ὁποῖος εἶπε μονάχα: «Μήν τρῶς τόσο πολύ» καί ἐξαφανίστηκε μέσα στό σκοτάδι. Παρότι τρόμαξε ἀπό τήν ξαφνική ἐμφάνιση τῆς ὀπτασίας, τήν ἐμπιστεύθηκε ὡς κάτι «καλό» ἐπειδή τοῦ ἔδωσε μία «ἡθική» συμβουλή. Κατόπιν, ὅπως ἀνέφερε ὁ ἴδιος, «στή διάρκεια τῆς ἴδιας νύχτας ὁ ἴδιος ἄνδρας μοῦ ἀποκαλύφθηκε πάλι, ὅμως αὐτή τή φορά δέ φοβήθηκα. Μοῦ εἶπε μετά ὅτι ἦταν ὁ Κύριος, ὁ Θεός, ὁ Δημιουργός τοῦ Κόσμου, καί Λυτρωτής, ὅτι μέ εἶχε ἐπιλέξει γιά νά ἐξηγήσω στούς ἀνθρώπους τό πνευματικό νόημα τῆς Ἀγίας Γραφῆς, καί ὅτι ἐκεῖνος θά μοῦ ἐξηγοῦσε τί θά ἔπρεπε νά γράψω σχετικά μέ τό θέμα αὐτό· ἐκείνη τή νύχτα, γιά νά πεισθῶ ἀπολύτως γιά τήν πραγματικότητα τῆς ὕπαρξής τους, ἀνοίχτηκαν μπροστά μου οἱ κόσμοι τῶν πνευμάτων, ἡ κόλαση καί ὁ παράδεισος... Μετά τήν ἐμπειρία αὕτη ὁ Κύριος ἀνοίγε πολλές φορές καθημερινά τούς σωματικούς μου ὀφθαλμούς, ἔτσι ὥστε στό μέσο τῆς ἡμέρας νά μπορῶ νά βλέπω τόν ἄλλο κόσμο, καί σέ κατάσταση τέλεια ἐργήγορσης νά συνομιλῶ μέ ἀγγέλους καί πνεύματα.»¹⁶

Εἶναι ὀλοφάνερο ἀπό τήν παραπάνω περιγραφή ὅτι ὁ

16. R.L. Tafel, *Documents Concerning Swedenborg*, τόμ.1,σελ..35-6. Βλ. Wilson Van Dusen, *The Presence of Other Worlds (The Psychologica-Spiritual Findings of Emanuel Swedenborg)*, Harper and Row, Νέα Ὑόρκη, σελ.19-63, γιά μία περιγραφή τοῦ ἀνοίγματος τῶν «πνευματικῶν ὀφθαλμῶν» τοῦ Σβέντενμποργκ.

Σδέντενμποργκ ἦλθε σέ ἐπαφή μέ τόν ἐναέριο κόσμον τῶν πεπτωκότων πνευμάτων ἀπ' ὅπου καί προέρχονταν ὅλες οἱ κατοπινές ἀποκαλύψεις του. Ὁ «παράδεισος» καί ἡ «κόλαση» πού ἔδλεπε ἀποτελοῦσαν ἐπίσης τμήματα αὐτοῦ τοῦ ἐναέριου κόσμου, καί οἱ «ἀποκαλύψεις» πού κατέγραψε εἶναι περιγραφές τῶν ψευδαισθήσεων αὐτοῦ τοῦ κόσμου, ψευδαισθήσεις πού τά πεπτωκότα πνεύματα συχνά δημιουργοῦν γιά τούς ἀφελεῖς, προκειμένου νά ἐπιτύχουν τους δικούς τους σκοπούς. Μία ματιά σέ κάποια ἄλλη κατηγορία ἀποκρυφιστικῶν κειμένων θά μᾶς φανερώσει περισσότερο χαρακτηριστικά αὐτοῦ τοῦ κόσμου.

Τό «ἀστρικό πεδίο» τῆς θεοσοφίας

Ἡ θεοσοφία τοῦ 19ου καί 20οῦ αἰῶνα, ἀμάλγαμα τῶν ἀποκρυφιστικῶν ἰδεῶν Ἀνατολῆς καί Δύσης, διαθέτει μία λεπτομερή διδασκαλία περί τοῦ ἐναέριου κόσμου τῶν πνευμάτων ὁ ὅποιος, σύμφωνα μέ τή διδασκαλία αὐτή, ἀποτελεῖται ἀπό ἕναν ἀριθμό «ἀστρικών πεδίων». Ὁ ὅρος «ἀστρικός» – ἀπό τή λέξη ἄστρο – εἶναι ἕνας φαντασιώδης ὅρος ἀναφορᾶς στό ἐπίπεδο τῆς πραγματικότητας πού βρίσκεται «ὑπεράνω τῆς γήινης». Σύμφωνα μέ μία περίληψη τῆς διδασκαλίας, «τά ἀστρικά πεδία περιλαμβάνουν τούς τόπους κατοικίας ὅλων τῶν ὑπερφυσικῶν ὄντοτήτων, τόν τόπο δράσης θεῶν καί δαιμόνων, τό κενό στό ὁποῖο ζοῦν οἱ σκεπτομορφές, τήν περιοχή ὅπου κατοικοῦν πνεύματα τοῦ ἀέρα καί ἄλλων στοιχείων, καί τίς διάφορες κολάσεις καί παραδείσους μέ τά ἀγγελικά καί δαιμονικά τους τάγματα... Μέ τή βοήθεια τελετουργικῶν διαδικασιῶν, τά καταρτισμένα ἄτομα πιστεύουν ὅτι μποροῦν «νά ἀνέλθουν στά ἐπίπε-

δα,» καί νά ἔχουν ἐμπειρία αὐτῶν τῶν περιοχῶν ἐνῶ βρίσκονται σέ πλήρη ἐργήγορση.»¹⁷

Σύμφωνα μέ τή θεοσοφιστική διδασκαλία, ὁ ἄνθρωπος κατά τή στιγμή τοῦ θανάτου εἰσέρχεται στό «ἀστρικό πεδίο», ἤ στά «ἀστρικά πεδία», ἀναλόγως μέ τό ἐάν ὁ κόσμος αὐτός ἐξετάζεται ὡς ὁλότητα ἢ ὡς πρὸς τά ξεχωριστά του «στρώματα» καί, ὅπως ἐπίσης διδάσκει ὁ Σβέντενμποργκ, δέν ὑπάρχει καμιά ξαφνική ἀλλαγή στήν κατάστασή του καί καμιά κρίση σχετικά μέ τή ζωή του· συνεχίζει νά ζεῖ ὅπως καί πρῶτα, μόνον πού βρίσκεται ἔξω ἀπό τό σῶμα του, καί ἀρχίζει νά «διέρχεται ἀπό ὅλα τά ὑπο-πεδία τοῦ ἀστρικοῦ πεδίου, στήν πορεία του πρὸς τόν κόσμο τοῦ παραδείσου.»¹⁸ Κάθε ὑπο-πεδίο εἶναι ὅλο καί περισσότερο ἐκλεπτυσμένο καί «ἐσωτερικό» ἀπό τό προηγούμενο, καί ἡ διαδοχική μετάβαση ἀπό τό ἓνα στό ἄλλο, ἀντί νά προκαλεῖ φόβο καί ἀβεβαιότητα, ὅπως τά «τελώνια» τοῦ Χριστιανισμοῦ, εἶναι πηγὴ ἀπόλαυσης καί χαρᾶς: «ἡ χαρὰ τῆς ζωῆς στό ἀστρικό ἐπίπεδο εἶναι τόσο ἔντονη πού ἡ ζωή στό φυσικό σῶμα, συγκρινόμενη μέ αὐτήν, μοιάζει νά μὴν εἶναι καθόλου ζωή... Ἐννέα στούς δέκα ἀνθρώπους δυσσαρεστοῦνται ἰδιαίτερα ὅταν ἐπιστρέφουν στό σῶμα τους»¹⁹.

Ἡ θεοσοφία, τό δημιουργημα τῆς Ρωσίδας μέντιουμ Ἑλενας Μπλαδάτσκι, ἰδρύθηκε στά τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα σέ μία προσπάθεια νά δοθεῖ μία συστηματική ἐρμηνεία τῶν ἐπαφῶν πού εἶχαν τά μέντιουμ μέ τούς «νεκρούς», οἱ ὁποῖες

17. Benjamin Walker, *Beyond the Body: The Human Double and the Astral Planes*, Routledge and Kegan Paul, Λονδίνο, σελ.117-8.

18. A.E. Powell, *The Astral Body*, The Theosophical Publishing House, Wheaton, Ill., 1972, σελ.123.

19. Στό ἴδιο, σελ. 94.

συνέχιζαν νά πολλαπλασιάζονται στό δυτικό κόσμο ἀπό τήν ἐποχή τῆς μεγάλης ἔκρηξης τῶν πνευματιστικῶν φαινομένων στήν Ἀμερική τό 1848. Ἔως σήμερα ἡ διδασκαλία τῆς θεοσοφίας περί «ἀστρικοῦ πεδίου», παρότι συχνά δέν ἀποκαλεῖται μέ αὐτό τό ὄνομα, χρησιμοποιεῖται ἀπό τά μέντιουμ καί ἄλλους ἐρασιτέχνες τοῦ ἀποκρυφισμοῦ ὡς ὑπόδειγμα γιά τήν ἐρμηνεία τῶν ἐμπειριῶν τους στόν κόσμο τῶν πνευμάτων. Ἄν καί στά θεοσοφιστικά βιβλία σχετικά μέ τό «ἀστρικό πεδίο» ἀφθονεῖ ἡ ἴδια «ἀηδιαστική βλακεία καί κοινοτοπία» πού ὁ Δρ. Γιούνγκ θεωρεῖ ὅτι χαρακτηρίζουν τό σύνολο τῆς σχετικῆς μέ τόν πνευματισμό βιβλιογραφίας, ὥστόσο, πίσω ἀπό αὐτήν τήν εὐτέλεια ὑπάρχει μία βασική ὑποκείμενη φιλοσοφία κάποιας ὑπερκόσμιας πραγματικότητας πού ἀγγίζει μία εὐαίσθητη χορδή τῶν σύγχρονων ἐρευνητῶν. Ἡ σημερινή οὐμανιστική κοσμοθεωρία εἶναι πολύ περισσότερο εὐνοϊκά διακείμενη πρὸς ἕναν εὐχάριστο παρά πρὸς ἕναν ὀδυνηρό ἄλλο κόσμο, ἕναν κόσμο πού λαμβάνει ὑπόψη του τήν ἥπια «ἀνάπτυξη» ἢ «ἐξέλιξη» καί ὄχι τήν τελεολογία τῆς κρίσης, πού προσφέρει στόν ἄνθρωπο «ἄλλη μία εὐκαιρία» ὥστε νά προετοιμαστεῖ γιά μία ἀνώτερη πραγματικότητα καί δέν καθορίζει τήν αἰώνια μοίρα του βάσει τῆς συμπεριφορᾶς του κατά τή διάρκεια τῆς ἐπίγειας ζωῆς. Ἡ διδασκαλία τῆς θεοσοφίας διαθέτει ἀκριδῶς τά ἴδια χαρακτηριστικά πού ἀπαιτεῖ ἡ «σύγχρονη ψυχή» καί ἰσχυρίζεται ὅτι εἶναι βιωματική.

Προκειμένου νά δώσουμε τήν ἀπάντηση τοῦ Ὁρθόδοξου Χριστιανισμοῦ σέ αὐτήν τή διδασκαλία πρέπει νά ἐξετάσουμε πῶς προσεκτικά τίς συγκεκριμένες ἐμπειρίες πού βιώνει ὁ ἄνθρωπος στό «ἀστρικό πεδίο». Ποῦ θά ψάξουμε ὅμως γι' αὐτές; Οἱ ἐπικοινωνίες τῶν μέντιουμ μέ τά πνεύμα-

τα εἶναι διαδοήτως ἀναξιόπιστες καί ὀμιχλώδεις· καί σέ κάθε περίπτωση ἡ ἐπαφή μέ τόν «πνευματικό κόσμο» μέσω τῶν μέντιουμ εἶναι τόσο ἀόριστη καί ἔμμεση πού δέ συνιστᾷ πειστική ἀπόδειξη τῆς φύσης τοῦ κόσμου αὐτοῦ. Ὅσον ἀφορᾷ δέ τίς σύγχρονες «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες, εἶναι ἰδιαίτερα σύντομες καί μή καταληκτικές, ὥστε δέν μποροῦν νά ληφθοῦν ὡς ἀποδεικτικά στοιχεῖα τῆς πραγματικῆς φύσης τοῦ ἄλλου κόσμου.

Ὑπάρχει, ἐντούτοις, ἓνα εἶδος ἐμπειρίας στό «ἀστρικό πεδίο» πού μπορεῖ νά μελετηθεῖ περισσότερο λεπτομερῶς. Στή θεοσοφιστική γλώσσα ἀποκαλεῖται «ἀστρική προβολή» ἢ «προβολή τοῦ ἀστρικοῦ σώματος». Εἶναι δυνατόν, μέσω πρακτικῆς ἐξάσκησης μέ ὀρισμένες τεχνικές τῶν μέντιουμ, ὄχι μόνο νά ἐπικοινωνήσῃ κάποιος μέ ἄνυλα πνεύματα, ὅπως κάνουν τά συνηθισμένα μέντιουμ – ὅταν οἱ πνευματιστικές τους συγκεντρώσεις εἶναι γνήσιες – ἀλλά νά εἰσέλθῃ ὄντως στόν κόσμο ὑπαρξῆς τους καί νά «ταξιδέψῃ» ἀνάμεσά τους. Ὅταν ἀκούσῃ κάποιος ὅτι τέτοιες ἐμπειρίες διώνονταν ἀπό μερικούς ἀνθρώπους στήν ἀρχαιότητα, δικαιολογημένα θά δυσπιστήσῃ, ὅμως, συμβαίνει αὐτές οἱ ἐμπειρίες νά ἔχουν γίνῃ σχετικά συνηθισμένες, καί ὄχι μόνο μεταξύ ἀποκρυφιστῶν, στή σύγχρονη ἐποχή, καί ἤδη ὑπάρχει ἐκτεταμένος ὄγκος σχετικοῦ γραπτοῦ ὕλικου.

«Ἀστρική προβολή»

Οἱ Ὁρθόδοξοι Χριστιανοί γνωρίζουν πολύ καλά ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει πράγματι τή δυνατότητα νά ὑψωθεῖ ὑπεράνω τῶν περιορισμῶν τῆς σωματικῆς του φύσης καί νά ταξιδέψῃ σέ ἀόρατους κόσμους. Ἡ ἀκριβὴς μορφή αὐτοῦ τοῦ ταξιδιοῦ

δέ θά μᾶς ἀπασχολήσῃ ἐδῶ. Ὁ ἴδιος ὁ ἀπόστολος Παῦλος δέ γνῶριζε ἐάν ἦταν «*μέ τὸ σῶμα ἢ ἐκτὸς τοῦ σώματος*» ὅταν ἀρπάχθηκε ἕως τὸν τρίτο οὐρανό, «*εἴτε ἐν σώματι οὐκ οἶδα, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος οὐκ οἶδα· ὁ Θεὸς οἶδεν*» (*Πρὸς Κορινθίους Β' 12:2*)²⁰, καὶ δέ μᾶς εἶναι ἀναγκαῖο νά εἰκάσουμε τό πῶς τό σῶμα μπορεῖ νά γίνῃ ἀρκετά ἐκλεπτυσμένο ὥστε νά εἰσέλθῃ στούς οὐρανούς – ἐάν ἡ ἐμπειρία του ἦταν ὄντως «*μέ τὸ σῶμα*» – ἢ τό τί εἶδους «*λεπτό σῶμα*» εἶναι δυνατόν νά ἐνδυθεῖ ἡ ψυχὴ κατὰ τὴ διάρκεια μίας «ἐξωσωματικῆς ἐμπειρίας» – ἐάν βέβαια τέτοιες γνώσεις μποροῦν νά ἀποκτηθοῦν σέ αὐτὴ τὴ ζωὴ. Μᾶς ἀρκεῖ νά γνωρίζουμε ὅτι ἡ ψυχὴ μέσα σέ ὅποιουδήποτε εἶδους «σῶμα» μπορεῖ πράγματι νά ἀνυψωθεῖ μέ τὴ Χάρη τοῦ Θεοῦ καὶ νά δεῖ τὸν παράδεισο, ὅπως καὶ τὸν ὑπο-οὐράνιο ἐναέριο κόσμον τῶν πνευμάτων.

Συχνά στὴν Ὁρθόδοξη γραμματεία τέτοιες ἐμπειρίες περιγράφονται ὡς «ἐξωσωματικές», ὅπως αὐτὴ τοῦ ἁγ. Ἀντωνίου μέ τὰ «τελώνια» κατὰ τὴ διάρκεια τῆς προσευχῆς του, ἡ ὁποία ἀναφέρθηκε σέ προηγούμενο κεφάλαιο. Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος Μπριαντιανίνωφ μνημονεύει δύο ἀσκητές τοῦ 19ου αἰῶνα, τῶν ὁποίων οἱ ψυχές μέ τὸν ἴδιο τρόπο ἀποχωρίστηκαν ἀπὸ τὰ σώματά τους ἐνῶ προσεύχονταν – πρόκειται γιὰ τὸν Πρεσβύτερο Βασιλίσκο ἀπὸ τὴ Σιδηρία, μαθητὴς τοῦ ὁποίου ἦταν ὁ φημισμένος Ζωσιμᾶς, καὶ τὸν Μεγαλόσχημο Ἰγνάτιο (Ἡσαΐα), προσωπικό φίλο τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου.²¹ Ἡ πιὸ ἐντυπωσιακὴ «ἐξωσωμα-

20. «Εἴτε μέ τὸ σῶμα, δέν ξέρω, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, δέν ξέρω, ὁ Θεὸς ξέρει» (*Πρὸς Κορινθίους Β' 12:2*).

21. Ἐπισκόπου Ἰγνατίου Μπριαντιανίνωφ, *Ἔργα*, τόμ. III, Ἐκδ. Τουζώφ, Ἀγία Πετροῦπολη 1886, σελ. 75..

τική» ἐμπειρία στούς Ὁρθόδοξους Βίους Ἀγίων εἶναι πιθανῶς αὐτή τοῦ ὁσίου Ἀνδρέα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ διά Χριστόν Σαλοῦ ὁ ὁποῖος, ἐνῶ τό σῶμα του κειτόταν μέσα στό χιόνι τῶν δρόμων τῆς πόλης, ἀνελήφθη ἐν πνεύματι καί εἶδε τόν παράδεισο καί τόν τρίτο οὐρανό, μέρος τοῦ ὁποίου περιέγραψε στό μαθητή του ὁ ὁποῖος κατέγραψε τήν ἐμπειρία.²²

Τέτοιες ἐμπειρίες παραχωροῦνται μόνο ἀπό τή Χάρη τοῦ Θεοῦ καί τελείως ἀνεξάρτητα ἀπό τή θέληση ἢ τήν ἐπιθυμία τῶν ἀνθρώπων. Ὅμως ἡ «ἀστρική προβολή» εἶναι μία «ἐξωσωματική» ἐμπειρία τήν ὁποία μπορεῖ κάποιος νά ἀναζητήσει καί νά μυηθεῖ σ' αὐτή μέσω ὀρισμένων τεχνικῶν. Ἀποτελεῖ μία εἰδική μορφή αὐτοῦ πού ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος περιγράφει ὡς τό «ἄνοιγμα τῶν αἰσθήσεων», καί εἶναι φανερό ὅτι, ἀφοῦ ἡ ἐπαφή μέ τά πνεύματα εἶναι ἀπαγορευμένη γιά τούς ἀνθρώπους ἐκτός ἀπό τήν περίπτωση ἄμεσης ἐνέργειας τοῦ Θεοῦ, ὁ κόσμος πού μπορεῖ νά προσεγγίσει κάποιος μέ τήν παραπάνω μέθοδο δέν εἶναι ὁ ἐπουράνιος, ἀλλά ἀπλῶς καί μόνον ὁ ὑπο-οὐράνιος ἐναέριος κόσμος τῶν πεπτωκότων πνευμάτων.

Τά θεοσοφιστικά κείμενα πού περιγράφουν λεπτομερῶς τήν ἐμπειρία τῆς «ἀστρικῆς προβολῆς» περιέχουν τόσες πολλές ἀπόψεις καί ἐρμηνεῖες βασισμένες στόν ἀποκρυφισμό, ὥστε τελικά ἀδυνατοῦν κατά τό μεγαλύτερο μέρος τους νά δώσουν μία ἰδέα περί τῶν πραγματικῶν ἐμπειριῶν αὐτοῦ τοῦ κόσμου. Στόν 20ό αἰῶνα, ὥστόσο, ἔκανε τήν ἐμφάνισή της μιᾶ ἄλλη κατηγορία κειμένων σχετικῶν μέ τήν ἐν λόγῳ ἐμπειρία: παράλληλα μέ τήν πρόοδο τῆς ἔρευνας καί τῶν πειραμά-

22. Ἐξησε τόν 10ο αἰῶνα καί ἡ μνήμη του ἐορτάζεται τήν 2α Ὀκτωβρίου.

των στό πεδίο τῆς «παραψυχολογίας», μερικοὶ ἄνθρωποι ἔχουν ἀνακαλύψει, εἴτε πειραματιζόμενοι εἴτε κατὰ τύχη, ὅτι εἶναι ἱκανοὶ νὰ διώκουν τὴν ἐμπειρία τῆς «ἀστρικής προβολῆς» καὶ ἔχουν γράψει διδλία στὰ ὁποῖα περιγράφουν αὐτὲς τους τίς ἐμπειρίες σὲ μὴ ἀποκρυφιστική γλῶσσα· ἐπίσης, μερικοὶ ἐρευνητὲς ἔχουν συγκεντρώσει καὶ μελετήσῃ ἀναφορὲς «ἐξωσωματικῶν» ἐμπειριῶν καὶ ἔχουν γράψει σχετικὰ μὲ αὐτὲς σὲ ἐπιστημονικὴ καὶ ὄχι ἀποκρυφιστικὴ γλῶσσα. Ἀμέσως παρακάτω θὰ ἐξετάσουμε μερικά τέτοια διδλία.

Ἡ γήινη πλευρὰ τῶν «ἐξωσωματικῶν» ἐμπειριῶν περιγράφεται ἱκανοποιητικὰ σὲ διδλίο πού ἔγραψε ἡ Διευθύντρια τοῦ Ἰνστιτούτου Ψυχοφυσικῆς Ἑρευνας πού ἐδρεύει στὴν Ὁξφόρδη τῆς Ἀγγλίας.²³ Τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1966, μετὰ ἀπὸ σχετικὴ ἀνακοίνωση στὸν Τύπο καὶ τὸ ραδιόφωνο τῆς Βρετανίας, τὸ Ἰνστιτούτο ἔλαβε περίπου 400 ἀπαντήσεις ἀπὸ ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι ὑποστήριζαν ὅτι εἶχαν προσωπικὲς ἐξωσωματικὲς ἐμπειρίες. Μία τέτοια εὐρεία ἀνταπόκριση δείχνει τόσο ὅτι οἱ ἐμπειρίες αὐτὲς δὲν εἶναι καθόλου σπάνιες στίς μέρες μας, ὅσο καὶ ὅτι οἱ ἄνθρωποι πού τίς διώκουν εἶναι πολὺ περισσότερο πρόθυμοι ἀπ' ὅ,τι στό παρελθόν νὰ τίς συζητήσουν χωρὶς νὰ κινδυνεύουν νὰ θεωρηθοῦν «τρελοί». Ὁ Δρ. Μούντυ καὶ ἄλλοι ἐρευνητὲς ἔχουν καταλήξει στίς ἴδιες διαπιστώσεις ὅσον ἀφορᾷ τίς «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες. Τὸ Ἰνστιτούτο ἔδωσε στὰ 400 αὐτὰ ἄτομα δυὸ ἐρωτηματολόγια πρὸς συμπλήρωση, καὶ ἀπὸ τὴ συγκριτικὴ καὶ ἀναλυτικὴ ἐπεξεργασία τῶν ἀπαντήσεων πού δόθηκαν προέκυψε τὸ σχετικὸ διδλίο.

Οἱ περιγραφόμενες ἐμπειρίες ἦταν σχεδὸν ὅλες ἀκούσιες

23. Celia Green, *Out-of-the-Body Experiences*, Ballentine Books, Νέα Ὑόρκη 1975.

καί εἶχαν προκληθεῖ κάτω ἀπό διάφορες ὀργανικές συν-
θήκες, ὅπως στρές, κούραση, ἀσθένεια, κάποιο ἀτύχημα,
λήψη ἀναισθητικῆς οὐσίας, ὕπνο. Σχεδόν ὅλες συνέδεσαν
κοντά στό σῶμα τοῦ ἀνθρώπου καί ὄχι σέ κάποιον «πνευμα-
τικό» κόσμο, καί οἱ σχετικές παρατηρήσεις θυμίζουν πολύ
αὐτές πού συναντοῦμε στίς «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες: τό ἄτο-
μο βλέπει τό ἴδιο του τό σῶμα ὄντας «ἔξω» ἀπό αὐτό, κατέχει
στό ἀκέραιο ὅλες τίς αἰσθητηριακές λειτουργίες, ἀκόμα κι ἂν
«μέσα» στό σῶμα ἦταν τυφλό ἢ κουφό, δέν ἔχει τή δυνατότη-
τα νά ἀγγίζει τό περιβάλλον του ἢ νά ἀλληλεπιδρᾷ μέ αὐτό,
«αἰωρεῖται» μέ μία ἐξαιρετική αἴσθηση εὐχαρίστησης καί
εὐεξίας, καί ἔχει μεγαλύτερη πνευματική διαύγεια ἀπ' ὅ,τι
συνήθως. Μερικά ἄτομα περιέγραψαν ὅτι συναντήθηκαν μέ
ἀποθανόντες συγγενεῖς ἢ ὅτι ταξίδεψαν σέ ἕνα τοπίο πού δέ
φαίνονταν νά ἀνήκει στή συνηθισμένη πραγματικότητα.

Ἕνας ἐρευνητής «ἐξωσωματικῶν» ἐμπειριῶν, ὁ Ἄγγλος
γεωλόγος Ρόμπερτ Κρούκαλ, ἔχει συγκεντρώσει ἕνα τερά-
στιο σχετικό δεῖγμα, τόσο ἀπό ἀποκρυφιστές καί μέντιουμ,
ὅσο καί ἀπό κοινούς ἀνθρώπους, καί συνοψίζει τήν ἐμπειρία
ὡς ἑξῆς: «ἕνα σῶμα ἀντίγραφο», ἢ «δεύτερο σῶμα» «γεννή-
θηκε» ἀπό τό φυσικό σῶμα καί κατέλαβε μία θέση πάνω ἀπό
αὐτό. Καθώς τό «δεύτερο» σῶμα ἀποχωρίσθηκε ἀπό τό φυσι-
κό προκλήθηκε ἕνα «μπλάκ ἄουτ» στή συνείδηση (κατά τόν
ἴδιο περίπου τρόπο μέ τόν ὁποῖο ἡ ἀλλαγὴ ταχυτήτων στό
αὐτοκίνητο προκαλεῖ μία στιγμαία διακοπὴ στή μετάδοση
ἰσχύος)... Πολλές φορές οἱ ἄνθρωποι ἔδλεπαν τήν περασμένη
τους ζωὴ σέ μία πανοραμικὴ ἀνασκόπηση καί συνήθως, κοι-
τάζοντας ἀπό τό ἀπελευθερωμένο «δεύτερο» σῶμα πρὸς τά
κάτω, μποροῦσαν νά δοῦν τό κενωμένο φυσικό τους σῶμα...
Ἀντίθετα ἀπό τό ἀναμενόμενο, κανεῖς δέν ἀνέφερε ὅτι αἰ-

σθάνθηκε πόνο ἢ φόβο ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἀπομάκρυνσης ἀπὸ τοῦ σώματος, ἀντιθέτως, τὰ πάντα ἔμοιαζαν ἀπολύτως φυσιικά... Ἡ συνείδηση, καθὼς λειτουργοῦσε μέσα ἀπὸ τὸ ἀποχωρισμένο «δεύτερο» σῶμα, ἦταν πιὸ διευρυμένη ἀπ' ὅ,τι στήν καθημερινή ζωή... Σέ μερικές περιπτώσεις ἐκδηλώθηκαν φαινόμενα τηλεπάθειας, διόρασης καί πρόγνωσης καί οἱ ἄνθρωποι εἶδαν «πεθαμένους» φίλους τους. Πολλοὶ ἔνωσαν ἔντονη ἀπροθυμία νὰ εἰσέλθουν καί πάλι στοῦ σώματος τους καί ἔτσι νὰ ἐπιστρέψουν στήν ἐπίγεια ζωή... Αὐτὸ τὸ γενικὸ μοντέλο τῶν καταστάσεων πού ἀπαντῶνται στίς «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες, μὴ ἀναγνωρισμένο ἔως τώρα, δέν μπορεῖ νὰ ἐρμηνευθεῖ ἐπαρκῶς βάσει τῆς ὑπόθεσης ὅτι ὅλες αὐτές οἱ ἐμπειρίες ἦταν ὄνεια καί ὅτι ὅλα τὰ περιγραφέντα «δεύτερα» σώματα ἦταν ἀπλές παραισθήσεις. Μπορεῖ, ὅμως, εὐκόλα νὰ ἐρμηνευθεῖ βάσει τῆς ὑπόθεσης ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ γνήσιες ἐμπειρίες καί ὅτι τὰ «δεύτερα» σώματα πού ἔδλεπαν τὰ ἄτομα αὐτὰ ἦταν, ἂν καί ὑπερφυσικά, ἐν τούτοις ὑπαρκτά.²⁴

Ἡ ἀνωτέρω περιγραφή εἶναι σχεδὸν πανομοιότυπη, σημεῖο πρὸς σημεῖο, μέ τὸ «μοντέλο» μεταθανάτιων ἐμπειριῶν τοῦ Δρος Μούντυ.²⁵ Αὐτὴ ἡ ὁμοιότητα εἶναι τόσο ἀκριδῆς πού τὸ μόνο πού μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε εἶναι ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν περιγραφή μίας καί τῆς αὐτῆς ἐμπειρίας. Ἐάν κάτι τέτοιο ἀληθεύει, τότε εἶναι τελικὰ δυνατό νὰ προσδιορίσουμε τὴν ἐμπειρία πού περιγράφουν ὁ Δρ. Μούντυ καί ἄλλοι ἐρευνητές, καί ἡ ὁποία ἔχει προκαλέσει τόσο ἐνδιαφέρον καί τόσες συζητήσεις στοῦ Δυτικὸ κόσμου ἐδῶ καί ἀρκετά

24. Robert Crookall, *Out-of-the-Body Experiences*, The Citadel Press, Secaucus, N.J. 1970, σελ. 11-13.

25. Dr. Raymond A. Moody, Jr., *Life After Life*, Mockingbird Books, Atlanta 1975, σελ. 23-24 (33-34).

χρόνια. Δέν πρόκειται ἀκριβῶς γιά «μεταθανάτια» ἀλλά γιά «ἐξωσωματική» ἐμπειρία πού ἀποτελεῖ μόνο τόν προθάλαμο γιά ἄλλες πολύ περισσότερες ἐκτενεῖς ἐμπειρίες εἴτε αὐτοῦ τοῦ ἴδιου τοῦ θανάτου εἴτε αὐτοῦ πού ἐνίστε ἀποκαλεῖται «ἀστρικό ταξίδι», τό ὁποῖο θά περιγράψουμε παρακάτω. Παρότι ἡ «ἐξωσωματική» ἐμπειρία θά μπορούσε νά ὀνομαστεῖ ἡ «πρῶτη στιγμή» τοῦ θανάτου – στήν περίπτωση πού ὁ θάνατος ὄντως ἀκολουθεῖ – εἶναι καταφανές σφάλμα νά συμπεράνουμε ἀπό αὐτήν ὅτιδήποτε ἀπολύτως σχετικά μέ τή «μεταθανάτια» κατάσταση, ἐκτός ἀπό τά ἀδιαμφισβήτητα δεδομένα τῆς ἐπιβίωσης καί τῆς συνείδησης τῆς ψυχῆς μετά θάνατον, πού σχεδόν κανεῖς ἀπό αὐτούς πού πράγματι πιστεύουν στήν ἀθανασία τῆς ψυχῆς δέν ἀρνεῖται σέ ὅποιονδήποτε περίπτωση.²⁶ Ἐπιπλέον, ἐπειδή ἡ «ἐξωσωματική» ἐμπειρία δέν εἶναι καθόλου κατ' ἀνάγκη συνδεδεμένη μέ τό θάνατο, πρέπει νά προχωροῦμε μέ ἐξαιρετική προσοχή στή διάκριση τῶν ἀποδεικτικῶν στοιχείων πού μᾶς παρέχουν οἱ ἐκτενεῖς ἐμπειρίες στόν κόσμο αὐτό· εἰδικότερα, πρέπει νά ἀναρωτηθοῦμε ἐάν οἱ ἐμπειρίες τῆς ὄρασης τοῦ «παράδεισου» ἢ τῆς «κόλασης» πού μερικοί ἄνθρωποι βιώνουν σήμερα ἔχουν ὅποιαδήποτε σχέση μέ τήν ἀληθινή χριστιανική ἀντίληψη γιά τόν παράδεισο καί τήν κόλαση, ἢ ἐάν ἀποτελοῦν μόνο μία ἐρμηνεία κάποιας ἀπλῶς φυσικῆς ἢ δαιμονικῆς ἐμπειρίας στόν «ἐξωσωματικό» κόσμο.

Ὁ Δρ. Κρούκαλ, ὁ πλέον ἐμβριθής ἐρευνητής τοῦ χώρου αὐτοῦ ἕως σήμερα, ὁ ὁποῖος προσεγγίζει τό ἀντικείμενο τῆς

26. Μόνο μερικές αἰρέσεις ἔξω ἀπό τόν ἱστορικό Χριστιανισμό διδάσκουν ὅτι ἡ ψυχή «κοιμᾶται» ἢ «βρίσκεται σέ κατάσταση ἀσυνειδησίας» μετά θάνατον, ὅπως γιά παράδειγμα οἱ Μάρτυρες τοῦ Ἰεχωβά, οἱ Ἀντβεντιστές τῆς Ἑβδόμης Ἡμέρας, κλπ.

ἔρευνάς του μέ τήν ἴδια σύνεση καί τό ἴδιο ἐνδιαφέρον γιά τή λεπτομέρεια πού χαρακτηρίζουν τά προηγούμενα διδλία του γιά τά ἀπολιθωμένα φυτά στή Μ. Βρετανία, ἔχει συγκεντρώσει ἐκτενές ὕλικό σχετικά μέ τίς ἐμπειρίες ἀπό τόν «ἄδη» καί τόν «παράδεισο». Θεωρεῖ ὅτι πρόκειται γιά φυσικές καί οὐσιαστικά καθολικές ἐμπειρίες στήν «ἐξωσωματική» κατάσταση, καί τίς διακρίνει ὡς ἑξῆς: «Ἐκεῖνοι πού ἄφηναν τά σώματά τους ἀδίαστα συνήθως ἀντίκριζαν φευγαλέα ἕνα εἶδος «Παραδεισένιων» συνθηκῶν, ὅπου ὅλα ἦταν φωτεινά καί εἰρηνικά, ἕνα εἶδος ἐκθαμβωτικά λαμπερῆς γῆς· ἀντιθέτως, ὅσοι εἶχαν ἀποχωρισθεῖ δίαια ἀπό τά σώματά τους... συνήθως θρίσκονταν σέ ἕνα σχετικά θαμπό, συγκεχυμένο, καί ἥμι-ὄνειρικό περιβάλλον ἀντίστοιχο τοῦ ἀρχαίου «Ἄδη». Οἱ πρῶτοι συνάντησαν πολλά πρόσωπα πού εἶχαν διάθεση νά τούς δοηθήσουν, συμπεριλαμβανομένων τῶν «πεθαμένων» φίλων καί συγγενῶν πού ἤδη ἀναφέρθηκαν, ἐνῶ οἱ τελευταῖοι μερικές φορές συνάντησαν ἄλλα ὄντα τά ὁποῖα σχεδίαζαν νά τούς παρεμποδίσουν.»²⁷ Τά ἄτομα πού, σύμφωνα μέ τό Δρα. Κρούκαλ, ἔχουν σωματική σύνθεση «ἴδια μέ αὐτήν τῶν μέντιουμ», πάντοτε διέρχονται κατ' ἀρχήν μέσα ἀπό μία σκοτεινή, ὁμιγλώδη περιοχή «Ἄδη», καί κατόπιν ἀπό μία περιοχή λαμπροῦ φωτός πού μοιάζει μέ τόν Παράδεισο. Αὐτός ὁ «Παράδεισος» ποικιλοτρόπως περιγράφεται, ἀπό μέντιουμ καί μή, ὡς «τό πῶ ὁμορφο τοπίο πού ἔχει δεῖ ποτέ κανεῖς», «ἕνας τόπος θεσπέσιας ὁμορφιάς, ἕνας ἀπέραντος κήπος πού θύμιζε πάρκο καί ἕνα φῶς πού παρόμοιό του κανεῖς ποτέ δέν ἔχει ἀντικρίσει στή γῆ ἢ στή θάλασσα», «ὑπέροχο τοπίο» μέ «ἀνθρώπους ντυμένους στά λευ-

27. Robert Crookall, ἔ. ἄ., σελ. 14-15.

κά»²⁸. ὅπως ἐπίσης περιγράφουν σέ ἄλλα σημεία, «τό φῶς ἔγινε πολύ ἔντονο», «ὅλη ἡ γῆ φλεγόταν»²⁹.

Γιά νά ἐρμηνεύσει αὐτές τίς ἐμπειρίες ὁ Δρ. Κρούκαλ διατυπώνει τήν ὑπόθεση τῆς ὑπαρξης μίας «συνολικῆς γῆς» ἡ ὁποία ἀποτελεῖται, στό κατώτατο ἐπίπεδο, ἀπό τή φυσική γῆ ὅπως τή γνωρίζουμε στήν καθημερινή μας ζωή, περιβαλλόμενη ἀπό μία διεισδύουσα σέ αὐτήν μή-φυσική σφαίρα μέ ζῶνες «ἙΑδη» καί «Παραδείσου» στά κατώτερα καί ἀνώτερα ὅρια της.³⁰ Πρόκειται, σέ γενικές γραμμές, γιά τήν περιγραφή τοῦ κόσμου πού ἡ Ὁρθοδοξία ἀποκαλεῖ ἐναέριο κόσμο τῶν πεπτωκότων πνευμάτων του ὑπο-οὐράνιου χώρου, καί ἡ θεοσοφία «ἀστρικό πεδίο»· ὥστόσο, οἱ περιγραφές πού δίνει ἡ Ὁρθοδοξία γι' αὐτόν τόν κόσμο δέ διακρίνονται ἀπό «γεωγραφικούς» διαχωρισμούς μεταξὺ «ἀνώτερου» καί «κατώτερου», ἀλλά ὑπογραμμίζουν κυρίως τίς δαιμονικές πλάνες οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν ἓνα οὐσιῶδες τμήμα του. Ὁ Δρ. Κρούκαλ, ἓνας κοσμικός ἐρευνητής, δέ γνωρίζει τίποτα σχετικά μέ αὐτήν τήν πλευρά τοῦ ἐναέριου κόσμου, μέ τήν «ἐπιστημονική» του ὁμως ιδιότητα πιστοποιεῖ ἓνα ἐξαιρετικά σημαντικό δεδομένο γιά τήν κατανόηση τῶν «μεταθανάτιων» καί «ἐξωσωματικῶν» ἐμπειριῶν: ὁ «παράδεισος» καί ἡ «κόλαση» πού βλέπουν οἱ ἄνθρωποι κατά τή διάρκεια αὐτῶν τῶν ἐμπειριῶν εἶναι μόνον τμήματα (ἢ ἐξωτερικές ἐντυπώσεις) ἀπό τόν ἐναέριο κόσμο τῶν πνευμάτων καί δέν ἔχουν καμιά σχέση μέ τόν ἀληθινό παράδεισο καί τήν κόλαση τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας, πού ἀποτελοῦν τίς αἰώνιες κατοικίες τῶν ἀνθρώπι-

28. Στό ἴδιο, σελ. 117.

29. Στό ἴδιο, σελ. 137.

30. Στό ἴδιο, σελ. 87.

νων ψυχῶν (καί τῶν ἀναστημένων σωμάτων τους) καθὼς καὶ τῶν ἄντων πνευμάτων. Τὰ ἄτομα πού δοῖσκονται σέ «ἐξωσωματική» κατάσταση δέν εἶναι ἐλεύθερα νά «περιπλανηθοῦν» μέσα στόν ἀληθινὸ παράδεισο καὶ τὴν κόλαση, πού ἀνοίγονται στίς ψυχές μόνο μέ τὴν ἔκτακτη θέληση τοῦ Θεοῦ. Τό ὅτι μερικοὶ «χριστιανοί» κατὰ τὸ «θάνατό» τους βλέπουν σχεδόν ἀμέσως μία «οὐράνια πόλη» μέ «μαργαριταρένιες πύλεις» καὶ «ἀγγέλους», ἀποτελεῖ μόνον ἔνδειξη ὅτι ἡ ὀπτική παράσταση τοῦ ἐναέριου κόσμου ἐξαρτᾶται σέ κάποιο βαθμὸ ἀπὸ τίς παρελθοντικές ἐμπειρίες καὶ προσδοκίες τοῦ κάθε ἀτόμου, ἀφοῦ ἄλλωστε, κατὰ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο, κάποιοι ἐτοιμοθάνατοι ἰνδουιστές βλέπουν τοὺς δικούς τους ἰνδουϊστικούς ναοὺς καὶ «θεοὺς». Ὅμως, ὅπως θά δοῦμε στό ἐπόμενο κεφάλαιο, οἱ γνήσιες χριστιανικές ἐμπειρίες παραδείσου καὶ κόλασης ἔχουν μία τελείως διαφορετικὴ διάσταση.

«Ἀστρικά ταξίδια»

Ὅλες σχεδόν οἱ πρόσφατες «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες εἶναι ὑπερβολικά σύντομες· ἐάν ἡ διάρκειά τους ἦταν μεγαλύτερη, θά εἶχε ἐπέλθει πραγματικὸς θάνατος. Ὅμως, ἡ «ἐξωσωματική» ἐμπειρία ἡ ὁποία δέ συμβαίνει ἀποκλειστικά σέ ἄτομα πού δοῖσκονται πολὺ κοντὰ στό θάνατο, εἶναι δυνατό νά ἔχει μεγαλύτερη διάρκεια. Ἐάν διαρκέσει γιὰ ἀρκετὸ χρονικὸ διάστημα, ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὴ δυνατότητα νά ἀφήσει πίσω τὸ ἄμεσο περιβάλλον του καὶ νά εἰσέλθει σέ ἓνα τελείως ἄγνωστο τοπίο, ὅπου ὄχι ἀπλῶς διακρίνει φευγαλέα ἓναν «κῆπο» ἢ ἓνα «φωτεινὸ μέρος» ἢ μία «οὐράνια πόλη», ἀλλὰ ζεῖ μία παρατεταμένη «περιπέτεια» μέσα στόν ἐναέριο κόσμο. Τό «ἀστρικό πεδίο» δοῖσκεται προφανῶς

ἀρκετά κοντά στόν κάθε ἄνθρωπο, καί ὀρισμένες κρίσιμες καταστάσεις ἡ τεχνικές πού ἐφαρμόζουν τά μέντιουμ μποροῦν νά τόν «προβάλλουν» στό πεδίο αὐτό. Σέ ἓνα ἀπό τά βιβλία του, ὁ Δρ. Κάρλ Γιούνγκ περιγράφει τήν ἐμπειρία ἀσθενοῦς του ἡ ὁποία εἶχε «ἐξωσωματική» ἐμπειρία κατά τή διάρκεια μίας δύσκολης γέννας. Ἦλεπε τούς γιατρούς καί τίς νοσοκόμες πού ἦταν γύρω της, ὅμως πίσω της μποροῦσε νά ἀντιληφθεῖ τήν ὑπαρξη ἑνός ἐκθαμβωτικοῦ τοπίου τό ὁποῖο ἔμοιαζε νά εἶναι τό σύνορο μίας ἄλλης διάστασης· αἰσθάνθηκε ὅτι ἐάν γύριζε πρός τή μεριά τοῦ τοπίου, θά ἄφηνε τήν ἐπίγεια ζωή – ἀντί γι' αὐτό ὅμως, ἐπέστρεψε στό σῶμα της.³¹

Ὁ Δρ. Μούντνυ ἔχει καταγράψει ἀρκετές τέτοιες ἐμπειρίες, στίς ὁποῖες τό ἄτομο πλησιάζει σέ μιὰ ὀριακή γραμμή, κάτι σάν σύνορο.³²

Ὅσοι προκαλοῦν σκόπιμα τήν ἐμπειρία τῆς «ἀστροφικῆς προδολῆς» συχνά ἐπιτυγχάνουν νά εἰσέλθουν στήν «ἄλλη διάσταση». Μόλις τά τελευταῖα χρόνια οἱ περιγραφές ἑνός ἀνδρα ὀνόματι Ρόμπερτ Μόνροου γιά τά «ταξίδια» του στήν «ἄλλη διάσταση» ἔχουν ἀποκτήσει ἀρκετή φήμη, γεγονός πού τοῦ ἐπέτρεψε νά ιδρύσει ἓνα ἰνστιτοῦτο διεξαγωγῆς πειραμάτων στήν «ἐξωσωματική» κατάσταση. Στό ἰνστιτοῦτο αὐτό ἔχει μαθητεύσει καί ἡ Δρ. Ἑλίζαμπεθ Κιοῦμπλερ Ρός, ἡ ὁποία συμφωνεῖ μέ τά συμπεράσματα τοῦ Μόνροου ὅσον ἀφορᾷ τήν ὁμοιότητα μεταξύ «ἐξωσωματικῶν» καί «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν. Ἀμέσως παρακάτω

31. C. G. Jung, *The Interpretation of Nature and the Psyche*, Routledge and Kegan Paul, Λονδίνο 1955, σελ.128.

32. Moody, ἔ. ἀ. σελ. 54-57 (76-79)

θά παραθέσουμε συνοπτικά τά εὐρήματα αὐτοῦ τοῦ πειραματιστοῦ.³³

Ὁ Ἀμερικανός Ρόμπερτ Μόνροου εἶναι ἐπιτυχημένο διοικητικό στέλεχος ἐπιχείρησης – πρόεδρος τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου ἑνός οἰκονομικοῦ «κολοσσοῦ» – καί ἀγνωστοπιστής. Οἱ «ἐξωσωματικές» του ἐμπειρίες ἄρχισαν τό 1958, χωρίς ποτέ πρὶν νά ἔχει ἐνδιαφερθεῖ γιά τόν ἀποκρυφισμό, τήν περίοδο πού διεξήγαγε ὁ ἴδιος πειράματα πάνω σέ τεχνικές ἐκμάθησης ἐπιχειρησιακῶν δεδομένων κατὰ τή διάρκεια τοῦ ὕπνου· οἱ τεχνικές αὐτές περιελάμβαναν ἀσκήσεις αὐτοσυγκέντρωσης καί χαλάρωσης καί ἔμοιαζαν μέ κάποιες τεχνικές τοῦ διαλογισμοῦ. Ἀφότου ξεκίνησε τά πειράματα, εἶχε τήν ἐξῆς ἀσυνήθιστη ἐμπειρία: τοῦ φάνηκε ὅτι χτυπήθηκε ξαφνικά ἀπό μία ἀκτίνα φωτός, ἡ ὁποία τοῦ προκάλεσε προσωρινή παράλυση. Ἀφοῦ αὐτή ἡ αἴσθηση ἐπαναλήφθηκε ἄρκετές φορές, ἄρχισε νά «αἰωρεῖται» ἔξω ἀπό τό σῶμα του. Τελικά ἄρχισε νά πειραματίζεται μέ στόχο νά ἀναπαράγει καί νά τελειοποιεῖ τή συγκεκριμένη ἐμπειρία. Σέ αὐτό τό ξεκίνημα τῶν ἀπόκρυφων «ταξιδιῶν» του, ὁ Μόνροου ἀποκαλύπτει τά ἴδια βασικά χαρακτηριστικά τά ὁποῖα ἀνοίξαν στόν Σβέντενμποργκ τόν δρόμο γιά τίς περιπέτειές του στόν κόσμο τῶν πνευμάτων.

Στήν ἀρχή τά «ταξίδια» τοῦ Μόνροου γίνονταν σέ ἀναγνωρίσιμους τόπους τῆς γῆς, πρῶτα σέ κοντινοῦς, ἔπειτα σέ μακρινότερους· μερικές φορές μάλιστα, ἀνέφερε ἐπιτυχῶς πραγματικά στοιχεῖα πού ἀπεδείκνυναν τή γνησιότητα τῶν ἐμπειριῶν του. Κατόπιν ἄρχισε νά ἔρχεται σέ ἐπαφή μέ

33. Robert A. Monroe, *Journeys Out of the Body*, Anchor Books (Doubleday), Garden City, Νέα Ὑόρκη 1977 (α' ἐκδοση, 1971)

κάποιες φιγοῦρες πού «ἔμοιαζαν μέ φαντάσματα», ἡ πρώτη δέ τέτοια ἐπαφή ἦταν μέρος ἑνός μεντιουμιστικοῦ πειράματος, κατὰ τό ὁποῖο ὁ ἀπεσταλμένος ἀπό τό μέντιουμ «Ἰνδός καθοδηγητής» ἦλθε πράγματι σέ αὐτόν!³⁴ Τελικά, ἄρχισε νά ἔρχεται σέ ἐπαφή μέ περιεργα τοπία, πού φαινομενικά δέν ἦταν γήινα.

Κρατώντας λεπτομερεῖς σημειώσεις ἀπό τίς ἐμπειρίες του, τίς ὁποῖες κατέγραφε ἀμέσως μόλις ἐπέστρεφε στό σῶμα του, τίς κατηγοριοποίησε ὅλες, θεωρώντας ὅτι ἀνήκουν σέ τρία «πεδία»: Τό «Πεδίο Ι» εἶναι τό «ἐδῶ-τώρα», τό συνηθισμένο περιβάλλον αὐτοῦ τοῦ κόσμου. Τό «Πεδίο ΙΙ» εἶναι ἓνα «μή ὑλικό» περιβάλλον φαινομενικά τεράστιας ἔκτασης, μέ χαρκτηριστικά πανομοιότυπα μέ αὐτά τοῦ «ἄστρικοῦ πεδίου». Τό Πεδίο ΙΙ εἶναι τό «φυσικό περιβάλλον» τοῦ «Δεύτερου Σώματος», ὅπως ἀποκαλεῖ ὁ Μόνροου τήν ὄντοτητα πού ταξιδεύει μέσα σέ αὐτό· τό Πεδίο ΙΙ «διεισδύει βαθιά» στόν ὑλικό κόσμο, καί διέπεται ἀπό τούς νόμους τῆς σκέψης: «ὅπως σκέφτεσαι, ἔτσι εἶσαι», «τά ὅμοια ἔλκονται», γιά νά ταξιδέψει κανεῖς χρειάζεται μόνο νά σκεφτεῖ τόν προορισμό του. Ὁ Μόνροου ἐπισκέφτηκε διάφορους «τόπους» αὐτοῦ τοῦ κόσμου, ὅπου εἶδε μία ομάδα ἀνθρώπων πού φοροῦσαν μακριούς χιτῶνες καί βρῖσκονταν σέ μία στενή κοιλάδα,³⁵ καθώς καί μερικούς ἀνθρώπους μέ στολές οἱ ὁποῖοι αὐτοαποκαλοῦνταν «στρατός στόχου» καί περίμεναν νά ἀναλάβουν ἀποστολή.³⁶ Τό «Πεδίο ΙΙΙ» εἶναι ἓνας πραγματικός κόσμος πού φαινομενικά μοιάζει μέ τή γῆ ἀλλά πού, ὥστόσο,

34. Στό ἴδιο, σελ. 52.

35. Στό ἴδιο, σελ. 81.

36. Στό ἴδιο, σελ. 82.

δέ μοιάζει μέ τίποτε γνωστό σέ αὐτή τή γῆ, μέ ἀσυνήθιστα ἀναχρονιστικά χαρακτηριστικά· οἱ θεοσοφιστές πιθανῶς ἀντιλαμβάνονται τὸ Πεδίο III ὡς ἀπλῶς ἓνα ἀκόμα πιό «στερεό» τμῆμα τοῦ «ἀστρικοῦ πεδίου».

Ἄφοῦ ὑπερνίκησε σέ σημαντικό βαθμὸ τὴν ἀρχικὴ αἴσθησι φόβου πού εἶχε ὅταν θρυσκόταν σέ αὐτοὺς τοὺς ἀγνωστοὺς κόσμους, ὁ Μόνροου ἄρχισε νά τοὺς ἐξερευνᾷ καί νά περιγράφει τὰ πολλά νοήμονα ὄντα πού συναντοῦσε ἐκεῖ. Σέ μερικά «ταξίδια» του συναντοῦσε «πεθαμένους» φίλους καί κουδέντιαζε μαζί τους, ὅμως πιό συχνά ἐθρυσκε περιέργα ἀπρόσωπα ὄντα πού ἐνίστε τόν «βοηθοῦσαν» ἀλλὰ πού ἐξίσου συχνά δέν ἀποκρίνονταν ὅταν τὰ καλοῦσε, ὄντα πού ἐδιναν ἀσαφῆ «μυστικά» μηνύματα, πού θυμίζουν τὰ μηνύματα πού λαμβάνουν τὰ μέντιουμ. Κάποιες φορές τόν χαιρετοῦσαν διὰ χειραψίας, κάποιες ἄλλες ὅμως ἔχωναν ἓνα ἀγκίστρι στό χέρι του ὅταν τοὺς τό ἄπλωνε γιὰ νά τοὺς χαιρετήσῃ³⁷. Ἀνάμεσα σέ αὐτὰ τὰ ὄντα ὁ Μόνροου ξεχώριζε κάποια πού καταλάβαινε ὅτι εἶχαν σκοπὸ νά τόν «παρεμποδίσουν»: τερατόμορφα πλάσματα μέ ἐλαστικά σώματα πού εὐκόλα ἐπαιρναν τή μορφή σκύλων, νυχτερίδων, ἢ τῶν παιδιῶν του³⁸, καί ἄλλα πού τόν περιέπαιζαν καί τόν θασάνιζαν καί ἀπλῶς γελοῦσαν ὅταν ἐκεῖνος ἐπικαλοῦνταν – ὅχι μέ πίστη, εἶναι ἀλήθεια, ἀλλὰ μόνον ὡς ἓνα ἀκόμα «πείραμα» – τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.³⁹

Μὴ διαθέτοντας δική του πίστη, ὁ Μόνροου δεχόταν πρόθυμα τίς «θεοσεβεῖς» ὑποβολές τῶν ὄντων αὐτῶν. Τοῦ

37. Στό ἴδιο, σελ. 89.

38. Στό ἴδιο, σελ. 137-140.

39. Στό ἴδιο, σελ. 119.

παρουσίαζαν «προφητικά» ὁράματα περιστατικῶν τά ὅποια μερικές φορές ὄντως συνέβαιναν ἔτσι ὅπως τά εἶχε δεῖ.⁴⁰ Κάποια φορά, ὅταν μία λευκή ἀκτίνα φωτός ἐμφανίστηκε μπροστά του πάνω στό σύνορο τῆς ἐξωσωματικῆς κατάστασης, ὁ Μόνροου τῆς ζήτησε νά τοῦ ἀπαντήσει στά ἐρωτήματά του σχετικά μέ τόν κόσμο ἐκεῖνο. Μία φωνή μέσα ἀπό τήν φωτεινή ἀκτίνα ἀπάντησε: «Ρώτησε τόν πατέρα σου νά σοῦ πεῖ γιά τό μεγάλο μυστικό.» Ἔτσι, μέ τήν ἐπόμενη εὐκαιρία ὁ Μόνροου προσευχήθηκε ἀνάλογα: «Πατέρα, ὁδήγησε με. Πατέρα, πές μου τό μεγάλο μυστικό».⁴¹ Εἶναι φανερό ἀπ' ὅλα τά παραπάνω ὅτι ὁ Μόνροου, ἄν καί παρέμεινε «κοσμικός» καί «ἀγνωστικιστής» ὅσον ἀφορᾷ τά θρησκευτικά του πιστεύω, διέθεσε ἐλεύθερα τόν ἑαυτό του πρὸς ἐκμετάλλευση ἀπό τά ὄντα τοῦ ἀπόκρυφου βασιλείου, τά ὅποια, φυσικά, εἶναι δαίμονες.

Ὅπως ἀκριβῶς ὁ Δρ. Μούντυ καί ἄλλοι ἐρευνητές αὐτοῦ τοῦ βασιλείου, ἔτσι καί ὁ Μόνροου γράφει: «στά δώδεκα χρόνια πού πειραματίζομαι μέ μή-σωματικές δραστηριότητες, δέ ὁρῶ κανένα στοιχεῖο πού νά τεκμηριώνει τίς βιβλικές ἐννοιες τοῦ Θεοῦ καί τῆς μετά θάνατον ζωῆς σέ κάποιον τόπο πού νά ὀνομάζεται «παράδεισος».⁴² Ἐντούτοις, ὅπως ἀκριβῶς ὁ Σθέντενμποργκ, οἱ θεοσοφιστές καί ἐρευνητές ὅπως ὁ Δρ. Κρούκαλ, ἔτσι καί ὁ Μόνροου ἐντοπίζει στό «μὴ ὑλικό» περιβάλλον πού ἐξερεύνησε «ὅλα τὰ χαρακτηριστικά πού ἀποδίδουμε στόν παράδεισο καί στήν κόλαση, τά ὅποια δέν ἀποτελοῦν τίποτε ἄλλο παρὰ τμήμα τοῦ Πεδίου II».⁴³

40. Στό ἴδιο, σελ. 145.

41. Στό ἴδιο, σελ. 131-132.

42. Στό ἴδιο, σελ. 116.

43. Στό ἴδιο, σελ. 73.

Στήν περιοχή πού ἦταν φαινομενικά «πλησιέστερα» πρὸς τὸν ὑλικό κόσμο, ὁ Μόνροου συνάντησε μία γκριζόμαυρη ἔκταση πού κατοικοῦνταν ἀπὸ «ὄντα πού βασάνιζαν καὶ δάγκωναν μέ μικρές δαγκωματιές· ὁ Μόνροου θεωρεῖ ὅτι αὐτὴ ἡ περιοχή εἶναι ἴσως τὸ «χειλὸς τῆς κόλασης»,⁴⁴ κάτι σάν τὴν περιοχή τοῦ «Ἄδη» πού περιγράφει ὁ Δρ. Κρούκαλ.

Ὡστόσο, πιὸ ἀποκαλυπτική ἀπ' ὅλες εἶναι ἡ ἐμπειρία τοῦ «παραδείσου» πού εἶχε ὁ Μόνροου. Τρεῖς φορές ταξίδεψε σέ ἓνα μέρος «ἀπόλυτης γαλήνης», «ἐπιπλέοντας» μέσα σέ ζεστά, μαλακά σύννεφα τὰ ὁποῖα σαρώνονταν ἀπὸ χρωματιστές ἀκτίνες φωτός πού ἄλλαζαν συνεχῶς χρώματα· ὁ Μόνροου δονοῦνταν σέ ἁρμονία μέ τὴ χωρὶς λόγια μουσική ἀπὸ χορωδίες· ὑπῆρχαν ἄγνωστα ὄντα γύρω του στήν ἴδια κατάσταση, ὄντα μέ τὰ ὁποῖα δέν εἶχε προσωπική ἐπαφή. Αἰσθάνθηκε ὅτι αὐτὸ τὸ μέρος ἦταν ἡ τελική του «Κατοικία» καὶ τὸ νοσταλγοῦσε ἐπὶ μερικές ἡμέρες μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐμπειρίας του.⁴⁵ Αὐτὸς ὁ «ἀστρικός παράδεισος» εἶναι, φυσικά, ἡ βασικὴ πηγή τῆς θεοσοφιστικῆς διδασκαλίας σχετικὰ μέ τὴν «εὐχάριστη ἀτμόσφαιρα» τοῦ ἄλλου κόσμου· πόσο, ὅμως, ἀπέχει ἀπὸ τὴν πραγματικὴ χριστιανικὴ διδασκαλία περὶ τῆς Βασιλείας τῶν Οὐρανῶν, ἡ ὁποία θρίσκεται πολὺ πιὸ μακριὰ ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἐναέριο κόσμο καὶ τῆς ὁποίας ἡ πλήρης ὄντοτητα, μέ ὅλη τὴν ἀγάπη καὶ τὴ συνειδητὴ παρουσία τοῦ Θεοῦ πού ἐνυπάρχουν σέ αὐτήν, εἶναι πιά πολὺ μακρινὴ γιὰ τοὺς ἀπίστους τῆς σημερινῆς ἐποχῆς οἱ ὁποῖοι δέν ἀποζητοῦν τίποτε περισσότερο ἀπὸ ἓνα «νιρβάνα» ἀπὸ μαλακά σύννεφα καὶ χρωματιστὰ φῶτα! Τὰ πεπτωκότα πνεύματα

44. Στό ἴδιο, σελ. 120-121.

45. Στό ἴδιο, σελ. 123-125.

μποροῦν εὐκόλα νά δημιουργήσουν μία τέτοια ἐμπειρία «παραδείσου»· ὅμως, μόνο ἡ ἐν Χριστῷ ζωή καί ἡ Θεία Χάρη ἔχουν τή δυνατότητα νά ἀνυψώσουν τόν ἄνθρωπο στόν πραγματικό παράδεισο τοῦ Θεοῦ.

Ἀρκετές φορές, ὁ Μόνροου συνάντησε τό «Θεό» τοῦ παραδείσου του. Αὐτές οἱ συναντήσεις, λέει, μποροῦν νά συμβοῦν ὅπουδήποτε στό «Πεδίο II». «Υπάρχει μία στιγμή κατά τήν ὁποία κάθε δραστηριότητα, ὅπουδήποτε κι ἂν λαμβάνει χώρα, διακόπτεται ἀπό ἕνα προειδοποιητικό Σήμα, κάτι σάν ἐραλδικό σάλπισμα. Ὁ καθένας δέχεται ἥρεμα τό Σήμα, καί ἐκείνη τή στιγμή ὅλοι σταματοῦν νά μιλοῦν ἢ νά κάνουν ὅτιδήποτε ἄλλο. Εἶναι τό Σήμα ὅτι Αὐτός (ἢ Αὐτοί) πλησιάζει μέσα ἀπό τή Βασιλεία Του.

«Κανείς δέν προσκυνᾷ ἔντρομος, οὔτε πέφτει στά γόνατα. Ἀντίθετα, ἡ στάση τους ἀπέναντι στήν παρουσία Του εἶναι φυσική. Πρόκειται γιά μία ἐμφάνιση στήν ὁποία ὅλοι εἶναι συνηθισμένοι καί ἡ συμμόρφωση εἶναι αὐτό πού προέχει ἀπολύτως. Δέν ὑπάρχουν ἐξαιρέσεις.

»Στό ἄκουσμα τοῦ Σήματος, κάθε ζωντανό ὄν ξαπλώνει κάτω... μέ τό κεφάλι γυρισμένο στή μία πλευρά ὥστε νά μή βλέπει Ἐκεῖνον καθώς περνᾷ. Φαίνεται ὅτι στόχος εἶναι νά σχηματιστεῖ ἕνας δρόμος ἀπό ζωντανά ὄντα πάνω ἀπό τόν ὁποῖο Ἐκεῖνος νά μπορεῖ νά περάσει... Δέν ὑπάρχει καμιά κίνηση, οὔτε κᾶν σκέψη, καθώς Ἐκεῖνος περνᾷ...

»Ὅσες φορές βίωσα αὐτήν τήν ἐμπειρία, ξάπλωσα κάτω μαζί μέ τούς ἄλλους. Τή στιγμή ἐκείνη, ἡ σκέψη νά κάνω διαφορετικά ἦταν ἀδιανόητη. Καθώς Ἐκεῖνος περνᾷ, ὑπάρχει ἕνας θροντερός μουσικός ἦχος καί ἡ αἴσθηση μίας ἀπαστράπτουσας, ἀκατανίκητης ζώσας δύναμης μέ ἀπόλυτη ἐξουσία, αἴσθηση ἡ ὁποία κορυφώνεται ὅταν ἡ δύναμη περνᾷ πάνω

ἀπὸ τὰ κεφάλια τῶν ὄντων καὶ σβήνει καθὼς αὐτὴ ξεμακραίνει... Εἶναι μία πράξις ἀδιάφορη, ὅπως τὸ σταμάτημα μπροστὰ στὸ φανάρι σὲ μία πολυσύχναστη διασταύρωση ἢ ἡ ἀναμονὴ στὴ σιδηροδρομικὴ διάβαση ὅταν τὸ σῆμα προειδοποιεῖ ὅτι πλησιάζει τρένο· εἶσαι ἀδιάφορος κι ὅμως νιώθεις ἄφατο σεβασμὸ γιὰ τὴ δύναμη πού ἀντιπροσωπεύεται στὸ διερχόμενο τρένο. Τὸ περιστατικὸ εἶναι ἐπίσης ἀπρόσωπο.

«Εἶναι ἄραγε ὁ Θεός; Ἦ εἶναι ὁ Υἱὸς Του; Ἦ μήπως ὁ ἐκπρόσωπός Του;»⁴⁶

Δύσκολα θὰ ἔβρισκε κανεῖς, στὴν παγκόσμια βιβλιογραφία τοῦ ἀποκρυφισμοῦ, μία πιὸ ζωντανὴ περιγραφή τῆς λατρείας τοῦ σατανᾶ μέσα στὸ δικό του βασιλεῖο ἀπὸ τοὺς ἀπρόσωπους δούλους του. Σέ ἄλλο σημεῖο τοῦ βιβλίου του, ὁ Μόνροου περιγράφει τὴν προσωπικὴ του σχέση μέ τὸν πρίγκιπα τοῦ βασιλείου στὸ ὅποιο διείσδυσε. Μία νύχτα, δυὸ περίπου χρόνια ἀφότου ἄρχισαν τὰ «ἐξωσωματικά» του ταξίδια, ἔνιωσε τὸν ἑαυτό του νὰ λούζεται μέσα στὸ ἴδιο εἶδος φωτός πού συνόδευε τὴν ἑναρξὴ αὐτῶν τῶν ταξιδιῶν· ἐπίσης ἔνιωσε τὴν παρουσία μίας πολὺ ἰσχυρῆς, εὐφυοῦς, προσωπικῆς δύναμης, ἡ ὁποία τὸν κατέστησε ἀνίσχυρο καὶ τοῦ ἀφαίρεσε τὴ θέληση. «Εἶχα τὴν ἀκλόνητὴ ἐντύπωση ὅτι ἤμουν δεσμευμένος ἀπὸ ἀφοσίωση σὲ αὐτὴν τὴν εὐφυὴ δύναμη, χωρὶς περιθώρια διαφυγῆς, ὅτι ἤμουν ἔτσι ὅλη μου τὴ ζωὴ, καὶ ὅτι εἶχα νὰ διεκπεραιώσω ἓνα ἔργο ἐδῶ στὴ γῆ».⁴⁷ Σέ ἄλλη παρόμοια ἐμπειρία μέ αὐτὴν τὴν ἀόρατὴ δύναμη ἢ «ὄντότητα» ἀρκετές ἐβδομάδες ἀργότερα, αὐτὴ (ἢ αὐτοί) φάνηκε νὰ εἰσέρχεται στὸ νοῦ του καὶ νὰ τὸν «ἐρευνᾶ», καὶ

46. Στό ἴδιο, σελ. 122-3.

47. Στό ἴδιο, σελ. 260-261.

κατόπιν, «φάνηκαν νά απογειώνονται στον ουρανό, ἐνῶ ἐγώ τούς ικέτευα νά γυρίσουν πίσω.⁴⁸ Τότε σιγουρεύτηκα ὅτι ἡ νοοτροπία καί ἡ νοημοσύνη τους ἀπεῖχαν πολύ ἀπό τά δικά μου μέτρα κατανόησης. Εἶναι μία ἀπρόσωπη, ψυχρή νοημοσύνη, χωρίς κανένα ἀπό τά συναισθήματα τῆς ἀγάπης καί τῆς εὐσπλαχνίας τά ὁποῖα ἐμεῖς θεωροῦμε τόσο σεβαστά... Κάθισα κάτω κι ἔκλαψα μέ βαθιά ἀναφιλητά, ὅπως δέν εἶχα κλάψει ποτέ πρὶν στή ζωή μου, γιατί τότε συνειδητοποίησα χωρίς καμιά ἐπιφύλαξη ἢ ἐλπίδα νά ἀλλάξει κάτι στό μέλλον ὅτι ὁ Θεός τῆς παιδικῆς μου ἡλικίας, ὁ Θεός πού δόξαζαν στίς ἐκκλησίες, ὁ Θεός στόν ὁποῖο πίστευε ἡ θρησκεία σέ ὅλον τόν κόσμο δέν ἦταν αὐτός πού ἐμεῖς λατρεύαμε – ὅτι γιά ὅλη τήν ὑπόλοιπη ζωή μου, θά «βασανίζομουν» ἀπό τήν ἀπώλεια αὐτῆς τῆς αὐταπάτης».⁴⁹

Δέ θά μπορούσε κανείς νά φανταστεῖ καλύτερη περιγραφή τῆς συνάντησης μέ τό διάβολο, τήν ὁποία ὑφίστανται στή σύγχρονη ἐποχή τόσο πολλοί ἀνυποψίαστοι συνάνθρωποί μας, ἀνήμποροι νά προβάλουν ἀντίσταση ἐξ αἰτίας τῆς ἀποξένωσής τους ἀπό τόν ἀληθινό Χριστιανισμό.

Ἡ μαρτυρία τοῦ Μόνροου ὅσον ἀφορᾷ τή φύση καί τά ὄντα τοῦ «ἀστρικοῦ πεδίου» εἶναι ἰδιαιτέρως σημαντική. Ἄν καί ὁ ἴδιος συμμετεῖχε ἐνεργά στίς εμπειρίες αὐτές καί ὄντως

48 Ἡ τελευταία αὕτη ἐμπειρία θυμίζει πολύ τήν ἀντίστοιχη ἐμπειρία πού ἔχουν πολλοί ἄνθρωποι στήν ἐποχή μας κατά τίς στενές ἐπαφές τους μέ UFO. Ἡ ἀπόκρυφη ἐμπειρία τῆς συνάντησης μέ τά πεπτωκότα ἐναέρια πνεύματα εἶναι πάντοτε μία καί ἡ αὕτη, παρότι ἐκφράζεται μέ διαφορετικές εἰκόνες καί σύμβολα σύμφωνα μέ τίς ἀνθρώπινες προσοδοσίες. (Για μία ἐξέταση τῆς ἀπόκρυφης πλευρᾶς τῶν συναντήσεων μέ UFO, βλ. Ἱερομονάχου Seraphim Rose, *Ἡ Ὁρθοδοξία καί ἡ Θρησκεία τοῦ Μέλλοντος*, μτφρ. Μ. Δημητριάδου, Ἐκδ. «Ἐργήγορη», Ἀθήνα 2000, κεφ. 6.

49. Monroe, ἔ. ἀ. σελ. 262.

παρέδωσε τὴν ψυχὴν του πρὸς ὑποταγὴν στὰ πεπτωκότα πνεύματα, ὥστόσο τίς περιέγραψε μὲ ἀπλή, μὴ-ἀποκρυφιστικὴ γλώσσα καὶ ἀπὸ μίαν σχετικὰ φυσιολογικὴ ἀνθρώπινη ὀπτικὴ γωνία. Τὸ τελευταῖο αὐτό στοιχεῖο κάνει τὸ βιβλίον τοῦ Μόνρου νὰ ἀποτελεῖ πειστικὴ προειδοποίηση πρὸς ἀποφυγὴν σχετικῶν «πειραμάτων». Ὅσοι γνωρίζουν τὴν Ὁρθόδοξον Χριστιανικὴν Διδασκαλίαν περὶ τοῦ ἐναέριου κόσμου, καθὼς καὶ περὶ τοῦ ἀληθινοῦ παραδείσου καὶ τῆς κόλασης πού δοῖσκονται ἔξω ἀπὸ αὐτόν τόν ἐναέριον κόσμον, μόνο πῶς σταθερὰ πεπεισμένοι μποροῦν νὰ εἶναι σχετικὰ μὲ τὴν ἀληθινὴν ὑπαρξίν των πεπτωκότων πνευμάτων καὶ τοῦ κόσμου τους, ὅπως καὶ τόν πολὺ μεγάλον κίνδυνον πού ἐνέχει ἡ ἐπαφὴ μαζί τους ἀκόμα καὶ μέσω μίας φαινομενικῆς «ἐπιστημονικῆς» προσέγγισης.⁵⁰ Ὡς Ὁρθόδοξοι Χριστιανοὶ παρατηρητὲς, δὲν ἔχουμε ἀνάγκη νὰ γνωρίζουμε κατὰ πόσον ἦταν «ἀληθινὴ» ἡ ἐμπειρία του καὶ κατὰ πόσον ἦταν ἀποτέλεσμα θαυμάτων καὶ ψευδαισθήσεων πού εἶχαν ἐπινοήσῃ γιὰ τὴν παραπλάνησίν του τὰ πεπτωκότα πνεύματα· ἡ παραπλάνηση ἀποτελεῖ ἓνα τόσο κυρίαρχον χαρακτηριστικὸ τοῦ ἐναέριου κόσμου τῶν πνευμάτων, ὥστε δὲν ἔχει νόημα ἀκόμα καὶ νὰ προσπαθήσουμε νὰ ἐξηγήσουμε τίς ἀκριβεῖς μορφές της. Δὲν μπορεῖ νὰ ἀμφισβητηθεῖ ὅμως τὸ γεγονός ὅτι ὁ Μόνρου ὄντως ἤλθε σὲ ἐπαφὴ μὲ αὐτόν τόν κόσμον.

Ἡ ἐπαφὴ μὲ τὸ «ἀστρικό πεδίο» εἶναι ἐπίσης ἐφικτή – ὄχι

50. Ἡ παρατήρηση τοῦ Μόνρου, ὅπως καὶ πολλῶν ἄλλων πειραματιστῶν αὐτοῦ τοῦ χρόνου, ὅτι οἱ «ἐξωσωματικὲς» ἐμπειρίες συνοδεύονται πάντοτε ἀπὸ ὑψηλὸ βαθμὸν σεξουαλικῆς διέγερσης, ἀπλῶς ἐπιβεβαιώνει τὴν ἡδη ἰσχύουσα ἀλήθεια, ὅτι δηλαδή οἱ ἐμπειρίες αὐτὲς προσελκύουν τὴν κατώτερη πλευρὰ τῆς ἀνθρώπινης φύσης καὶ δὲν ἔχουν ἀπολύτως καμία σχέση μὲ ὅτιδήποτε πνευματικόν.

ὅμως κατ' ἀνάγκη σέ «ἐξωσωματικὴ» κατάσταση – μέσω τῆς χρήσης ὀρισμένων ναρκωτικῶν οὐσιῶν. Πρόσφατα πειράγματα χορήγησης LSD σέ ἐτοιμοθάνατους παρήγαγαν πολὺ πειστικὲς ἐμπειρίες «στό κατώφλι τοῦ θανάτου», οἱ ὁποῖες συνοδεύονταν ἀπὸ μία «συμπυκνωμένη ἐπανάληψη» ὅλης τῆς ζωῆς τοῦ ἀτόμου, ἓνα ὄραμα ἐκτυφλωτικοῦ φωτός, συναντήσεις μέ «πεθαμένους» καὶ μέ μὴ ἀνθρώπινα «πνευματικὰ ὄντα», καὶ τέλος, τὴ μεταδίδουσα πνευματικῶν μηνυμάτων πού ἀφοροῦσαν τίς ἀλήθειες τῆς «κοσμικῆς θρησκείας», τὴ μετενσάρκωση, καὶ ἄλλα παρόμοια. Στὴ διεξαγωγή αὐτῶν τῶν πειραμάτων συμμετεῖχε ἐπίσης ἡ Δρ. Ἐλίζαμπεθ Κιοῦμπλερ-Ρός.⁵¹

Εἶναι εὐρὲως γνωστό ὅτι οἱ σαμάνοι τῶν πρωτόγονων φυλῶν ἔρχονται σέ ἐπαφή μέ τόν ἐναέριο κόσμον τῶν πεπτωκότων πνευμάτων σέ «ἐξωσωματικὲς» καταστάσεις, καὶ ἀφοῦ «μνηθοῦν» σέ αὐτὴν τὴν ἐμπειρία γίνονται ἱκανοὶ νά ἐπισκέπτονται τόν «κόσμον τῶν πνευμάτων» καὶ νά ἐπικοινωνοῦν μέ τὰ ὄντα του.⁵²

Ἡ ἴδια αὐτὴ ἐμπειρία ἦταν κοινὴ μεταξὺ τῶν μνημένων στά «μυστήρια» τοῦ ἀρχαίου εἰδωλολατρικοῦ κόσμου. Στό Βίο τῶν ἁγίων Κυπριανοῦ καὶ Ἰουστίνης⁵³ διαβάζουμε τὴν προσωπικὴ μαρτυρία ἑνὸς πρώην μάγου σχετικὰ μέ τίς ἐμπειρίες του ἀπὸ τόν κόσμον τῶν πνευμάτων:

«Στό ὄρος Ὀλυμπος ὁ Κυπριανὸς μελέτησε ὅλων τῶν εἰδῶν τίς διαβολικὰς τέχνες: κατάφερε νά πραγματοποιεῖ

51. Stanislav Grof and Joan Halifax, *The Human Encounter with Death*, E.P. Dutton, Νέα Ὑόρκη 1977.

52. M.Eliade, *Shamanism*, Routledge and Kegan Paul, Λονδίνο 1961.

53. Ἡ μνήμη τους ἐορτάζεται τὴν 2α Ὀκτωβρίου. Βλ. *The Orthodox Word*, 1976, τεῦχος No. 70, σελ. 136-138.

δαιμονικές μεταμορφώσεις, ἔμαθε πῶς νά μεταβάλλει τή φύση τοῦ ἀέρα... Στόν τόπο αὐτό εἶδε μία λεγεώνα ἀμέτρητων δαιμόνων, μέ τόν πρίγκιπα τοῦ σκότους ἐπικεφαλῇ τους· κάποιοι ἀπό τούς δαίμονες στέκονταν μπροστά του, ἄλλοι τόν ὑπηρετοῦσαν, ἄλλοι τόν ὑμνοῦσαν μέ δυνατές κραυγές, καί κάποιοι ἄλλοι ἀποστέλλονταν στόν κόσμο γιά νά διαφθείρουν τούς ἀνθρώπους. Εἶδε ἐπίσης τούς παγανιστικούς θεούς καί θεές μέ τίς ψεύτικες μορφές τους, καθώς καί φαντάσματα καί ἄλλα στοιχεῖά, καί ἔμαθε τόν τρόπο νά τά ἐπικαλεῖται στή διάρκεια μιᾶς αὐστηρῆς σαρανταήμερης νηστείας... "Ἐτσι τελικά ἐγίνε μάγος, καταστροφέας τῶν ψυχῶν, πολύ στενός φίλος καί πιστός δοῦλος τοῦ πρίγκιπα τοῦ ἄδη, μέ τόν ὁποῖο συνομιλοῦσε πρόσωπο μέ πρόσωπο, καί δεχόταν μεγάλες τιμές ἀπό αὐτόν, σύμφωνα μέ δική του μαρτυρία. "Πιστέψτε με", εἶπε, "εἶδα αὐτόν τόν ἴδιο τόν πρίγκιπα τοῦ σκότους... τόν χαιρέτησα, ἐκεῖνον καί τούς προγόνους του... Μοῦ ὑποσχέθηκε ὅτι θά μέ κάνει κι ἐμένα πρίγκιπα μετά τήν ἀναχώρησή μου ἀπό τό σῶμα, καί ὅτι θά μέ βοηθᾷ σέ ὅτιδήποτε χρειαστῶ κατά τή διάρκεια τῆς ἐπίγειας ζωῆς μου... Ἡ ἐξωτερική ἐμφάνιση τοῦ πρίγκιπα τοῦ σκότους θύμιζε λουλούδι. Στό κεφάλι φοροῦσε ἓνα στέμμα, (φανταστικό, ὄχι ἀληθινό) ἀπό χρυσό καί λαμπερούς λίθους, πού καταφώτιζαν ὅλο τό χώρο γύρω του· καί ἡ ἐνδυμασία του ἦταν ἐπίσης ἐκθαμβωτική. "Ἐνα πλῆθος πονηρῶν πνευμάτων διαφόρων βαθμῶν στέκονταν ὑποτακτικά δίπλα στό θρόνο του καί ὅταν γύριζε ἀπό τή μία ἢ τήν ἄλλη πλευρά ὅλος ὁ τόπος ἔτρεμε. Παραδόθηκε ἀολοκλήρωτικά στήν ὑπηρεσία του ἐκεῖνον τόν καιρό, ὑπακούοντας σέ κάθε του ἐντολή."⁵⁴

54. *The Orthodox Word*, 1976, τεῦχος No. 70, σελ. 136-138

Ὁ ἁγ. Κυπριανός δέ δηλώνει ρητά ὅτι βίωσε αὐτές τίς ἐμπειρίες σέ «ἐξωσωματική» κατάσταση· μάλιστα, φαίνεται ὅτι πιό ἐξελιγμένοι μάγοι καθώς καί ὅσοι διαθέτουν μεγάλη ἐμπειρία δέ χρειάζεται νά ἀφήσουν τό σῶμα τους προκειμένου νά ἐπιτύχουν πλήρη ἐπαφή μέ τόν ἐναέριο κόσμο. Ὁ Σθέντενμποργκ, ἀκόμα κι ὅταν περιέγραφε τίς δικές του «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες, δήλωνε ὅτι ἡ ἐπαφή του μέ τά πνεύματα γινόταν, κατά κύριο λόγο, μέσα στό σῶμα, ἔχοντας ὅμως τίς «πύλες ἀντίληψής» του ἀνοικτές.⁵⁵ Καί πάλι ὅμως, τά χαρακτηριστικά τοῦ ἐναέριου κόσμου, ὅπως καί οἱ «περιπέτειες» κάποιου μέσα στόν κόσμο αὐτό, δέ διαφέρουν καθόλου εἴτε βρίσκεται «μέσα» στό σῶμα του εἴτε «ἔξω» ἀπό τό σῶμα του.

Ἡ περιγραφή τῆς μύησης στά μυστήρια τῆς Ἱσιδος ἐνός διάσημου παγανιστῆ μάγου τῆς ἀρχαιότητος, ὁ ὁποῖος ἔζησε τόν 2ο αἰ., ἀποτελεῖ κλασικό παράδειγμα «ἐξωσωματικῆς» ἐμπειρίας καί ἐπαφῆς μέ τόν ἐναέριο κόσμον· τό παράδειγμά του θά μπορούσε νά χρησιμοποιηθεῖ ἐπίσης γιά τήν περιγραφή μερικῶν ἀπό τίς σημερινές «ἐξωσωματικές» καί «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες:

«Περίεργε ἀναγνώστη, ἴσως νά μέ ρωτήσεις ἐπίμονα τί εἰπώθηκε, τί ἔγινε; Θά τό ἔλεγα, ἂν μπορούσε νά λεχθεῖ τέτοιο πράμα· θά τό μάθαινες, ἂν ἐπιτρεπόταν νά τό καταλάβεις... μάθε λοιπόν καί πίστεψε πῶς ἄγγιξα τά σύνορα τοῦ θανάτου καί πατώντας στό κατώφλι τοῦ παλατιοῦ τῆς Περσεφόνης, ἐπέστρεψα παλεύοντας μέ ὅλα τά στοιχεῖα· στό μέσο τῆς νύχτας εἶδα τόν ἥλιο νά λάμπει μέ ζωηρό φῶς· ἔφτασα μπροστά στούς θεούς τοῦ οὐρανοῦ καί τούς θεούς τοῦ ἄδη

55. Emanuel Swedenborg *Heaven and Hell*, παρ. 440-442.

καὶ τοὺς προσκύνῃσα ἀπὸ κοντά· νὰ τί εἶδα! Τὸ ἀκούσατε, ἀλλὰ δὲν μπορεῖτε νὰ τὸ καταλάβετε· θὰ σᾶς διηγηθῶ λοιπὸν μόνον ἐκεῖνα πού μπορῶ νὰ ξηγήσω χωρὶς κίνδυνον.»⁵⁶

Συμπεράσματα σχετικὰ μέ τόν «ἐξωσωματικό» κόσμον

Ὅσα ἀναφέρθηκαν σέ αὐτό τὸ κεφάλαιο σχετικὰ μέ τίς «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες ἀρχοῦν γιὰ νὰ θέσουν τίς σημερινές «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες στή σωστή τοὺς προοπτική. Συνοψίζουμε, λοιπὸν, ἀμέσως παρακάτω τὰ συμπεράσματά μας:

1. Οἱ «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες εἶναι, ἀπλὰ καὶ ξεκάθαρα, «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες, πολὺ γνωστές εἰδικὰ στήν ἀποκρυφιστικὴ διδολογία, οἱ ὁποῖες ἐκδηλώνονται μέ αὐξανόμενη συχνότητα τὰ τελευταῖα χρόνια σέ συνηθισμένους ἀνθρώπους πού δὲν ἔχουν καμιά ἀπολύτως σχέση μέ τὸν ἀποκρυφισμό. Ὡστόσο, οἱ ἐμπειρίες αὐτές στήν πραγματικότητα δέ μᾶς παρέχουν σχεδὸν καμιά γνώση γιὰ τὸ τί συμβαίνει στήν ψυχὴ μετὰ τὸ θάνατο, ἐκτός ἀπὸ τὸ ὅτι ὄντως ἐπιζεῖ καὶ διατηρεῖ τὴν αὐτοσυνειδησία της.

2. Ὁ κόσμος στὸν ὁποῖο εἰσέρχεται ἀμέσως ἡ ψυχὴ ὅταν ἀφήνει τὸ σῶμα καὶ ἀρχίζει νὰ χάνει τὴν ἐπαφὴ μέ αὐτὸ πού γνωρίζουμε ὡς «ὕλική πραγματικότητα», εἴτε μετὰ τὸ θάνατο εἴτε κατὰ τὴ διάρκεια μίας «ἐξωσωματικῆς» ἐμπειρίας, δὲν εἶναι οὔτε ὁ παράδεισος οὔτε ἡ κόλαση, ἀλλὰ ἕνας ἀόρατος

⁵⁶. Ἀπουλήιου, *Ὁ Χρυσὸς Γάϊδαρος*, μτφρ. ἀπὸ τὴν Ἑκδοσὴ «Γραμμάτων» Ἀλεξάνδρεια, 1927, Ἑκδ. «Νεφέλη», Ἀθήνα 1982.

Ἡ Περσεφόνη ἦταν ἡ Βασίλισσα τοῦ Ἄδη στήν Ἑλληνικὴ καὶ Ρωμαϊκὴ μυθολογία.

κόσμος πλησίον τῆς γῆς, γνωστός μέ διάφορες ὀνομασίες, ὅπως τὸ «μεταθανάτιο ἐπίπεδο» ἢ «ἐπίπεδο Bardo», στή γλώσσα τῆς *Θιβητιανῆς Βίβλου τῶν Νεκρῶν*, ὁ «κόσμος τῶν πνευμάτων», στή γλώσσα τοῦ Σδέντενμποργκ καί τοῦ πνευματισμοῦ, τὸ «ἀστρικό πεδίο», στή γλώσσα τῆς θεοσοφίας καί τοῦ μεγαλύτερου μέρους τοῦ ἀποκρυφισμοῦ, τὸ «Πεδίο II» στή γλώσσα τοῦ Μόνροου ἢ, στή γλώσσα τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ ὑπο-οὐράνιος ἐναέριος κόσμος ὅπου κατοικοῦν τὰ πεπτωκότα πνεύματα, τὰ ὁποῖα ἔχουν ὡς ἔργο νά παραπλανοῦν τοὺς ἀνθρώπους μέ στόχο τὴν αἰώνια ἀπώλειά τους. Δέν πρόκειται γιὰ τὸν «ἄλλο κόσμος» πού περιμένει τὸν ἄνθρωπο μετὰ θάνατον, ἀλλὰ μόνο γιὰ τὸ ἀόρατο τμήμα αὐτοῦ τοῦ κόσμου ἀπὸ τὸ ὁποῖο ὁ ἄνθρωπος πρέπει νά διέλθει ὥστε νά φτάσει στὸν πραγματικά «ἄλλο» κόσμο τοῦ παραδείσου ἢ τῆς κόλασης. Γιὰ ὅσους πραγματικά πεθαίνουν καί ὁδηγοῦνται ἀπὸ ἀγγέλους ἔξω ἀπὸ τὴν ἐπίγεια ζωὴ, αὐτὸς εἶναι ὁ κόσμος ὅπου ἡ Μερικὴ Κρίση ξεκινᾷ στά ἐναέρια «τελώνια», ὅπου τὰ πονηρὰ πνεύματα ἀποκαλύπτουν τὴν ἀληθινὴ τους φύση καί τὴν ἐχθρότητά τους πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα· γιὰ ὅλους τοὺς ἄλλους, εἶναι ἓνας κόσμος δαιμονικῆς πλάνης ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἴδια τὰ πνεύματα.

3. *Τὰ ὄντα μέ τὰ ὁποῖα οἱ ἄνθρωποι ἔρχονται σέ ἐπαφή στὸν ἐναέριο κόσμο εἶναι πάντοτε, ἢ σχεδόν πάντοτε, δαίμονες, πού εἴτε ἐμφανίζονται ὕστερα ἀπὸ ἀνθρώπινη ἐπίκληση μέσω τῶν μέντιουμ ἢ ἄλλων ἀποκρυφιστικῶν μεθόδων εἴτε συναντῶνται κατὰ τὴ διάρκεια «ἐξωσωματικῶν» ἐμπειριῶν. Αὐτὰ τὰ ὄντα δέν εἶναι ἄγγελοι, ἀφοῦ οἱ ἄγγελοι κατοικοῦν στοὺς οὐρανοὺς καί μόνο διέρχονται ἀπὸ τὸν ἐναέριο κόσμο μόνο ὡς ἀγγελιοφόροι τοῦ Θεοῦ. Δέν εἶναι οὔτε οἱ ψυχές τῶν νεκρῶν, ἀφοῦ οἱ ψυχές τῶν νεκρῶν βρίσκονται σέ μία προ-*

σωρινή κατάσταση στήν ὁποία προγεύονται τόν παράδεισο ἢ τήν κόλαση καί διέρχονται ἀπό τόν ἐναέριο κόσμον μόνον ἀμέσως μετά τό θάνατο, πορευόμενες πρός Κρίση γιά τίς πράξεις τους σέ τούτη τη ζωή. Ἀκόμα καί οἱ πλέον μνημένοι στίς ἐξωσωματικές ἐμπειρίες δέν μποροῦν νά παραμείνουν σέ αὐτόν τόν κόσμο γιά πολλή ὥρα χωρίς τόν κίνδυνο νά ἀποχωρισθοῦν μονίμως ἀπό τό σῶμα τους, δηλαδή νά πεθάνουν καί, ἀκόμα καί στήν ἀποκρυφιστική βιβλιογραφία, ὑπάρχουν ἐλάχιστες περιγραφές γιά συναντήσεις αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων μεταξὺ τους.

4. Ὁ ἄνθρωπος δέν πρέπει νά ἐμπιστεύεται τίς ἐμπειρίες πού διώνει στόν ἐναέριο κόσμο καί σίγουρα δέν πρέπει νά πιστεύει ὅτι εἶναι αὐτό πού φαίνονται. Ἀκόμα καί ὅσοι διαθέτουν σταθερές δάσεις στήν Ὁρθόδοξη Χριστιανική διδασκαλία μποροῦν εὐκόλα νά ἐξαπατηθοῦν ἀπό τά πεπτωκότα ἐναέρια πνεύματα ὅσον ἀφορᾷ οἰαδήποτε «ὀράματα» ἢ «ὀπτασίες» πού εἶναι πιθανό νά τοὺς παρουσιαστοῦν· ὅσοι ὁμως εἰσέρχονται στόν κόσμο αὐτό χωρίς καμιά σχετική γνώση καί ἀποδέχονται ὅσα τοὺς «ἀποκαλύπτονται» μέ ἐμπιστοσύνη δέν εἶναι τίποτε περισσότερο ἀπό ἀξιοθρήνητα θύματα τῶν πεπτωκῶτων πνευμάτων.

Ἴσως κάποιος ρωτήσει: Καί τί γίνεται μέ τή «γαλήνη» καί τήν «τέρψη» πού φαίνεται ὅτι αἰσθάνονται σχεδόν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι στήν «ἐξωσωματική» κατάσταση; Καί τί εἶναι τό ὄραμα «φωτός» πού τόσο πολλοί βλέπουν; Εἶναι κι αὐτά μόνον πλάνες καί τίποτε ἄλλο;

Ὑπό μία ἔννοια, οἱ παραπάνω ἐμπειρίες εἶναι πιθανῶς «φυσικές» γιά τήν ψυχή ὅταν ἀποχωρίζεται τό σῶμα. Τά ὕλικά μας σώματα στόν μεταπτωτικό κόσμο στόν ὁποῖο ζοῦμε εἶναι σώματα πόνου, φθορᾶς καί θανάτου. Ὅταν ἡ

ψυχή ἀποχωρίζεται τό ὑλικό σῶμα, βρίσκεται ἀμέσως σέ μία κατάσταση πιό «φυσική» πρὸς αὐτήν, πιό κοντά στήν κατάσταση πού ὁ Θεός προορίζει γι' αὐτήν· αὐτό συμβαίνει ἐπειδὴ τό ἀναστημένο «πνευματικό σῶμα» ἐντὸς τοῦ ὁποίου θά κατοικήσει ὁ ἄνθρωπος στή Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν ἔχει περισσότερα κοινά στοιχεῖα μέ τήν ψυχή παρά μέ τό γήινο σῶμα. Ἀκόμα καί ἡ φύση τοῦ σώματος μέ τό ὁποῖο ἀρχικά δημιουργήθηκε ὁ Ἀδάμ ἦταν διαφορετική ἀπό αὐτήν τοῦ μεταπτωτικοῦ του σώματος, πιό ἐκλεπτυσμένη καί μή ὑποκείμενη σέ πόνο ἢ ὀδύνες.

Ὑπό αὐτήν τήν ἔννοια, τά αἰσθήματα «γαλήνης» καί «τέρψης» τῆς ἐξωσωματικῆς ἐμπειρίας μποροῦν νά θεωρηθοῦν ὅτι εἶναι γνήσια καί δέν ἀποτελοῦν πλάνη. Ὡστόσο, ἡ πλάνη εἰσέρχεται τῇ στιγμῇ πού ὁ ἄνθρωπος ἀρχίζει νά ἐρμηνεύει αὐτά τά «φυσικά» αἰσθήματα ὡς κάτι «πνευματικό», ὡσάν ἡ «εἰρήνη» νά εἶναι ἡ πραγματική εἰρήνη τῆς συμφιλίωσης μέ τό Θεό, καί ἡ «τέρψη» ἡ πραγματική πνευματική τέρψη πού δημιουργεῖ ὁ παράδεισος. Αὐτός εἶναι, πράγματι, ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο εἶναι πιθανό νά ἐρμηνεύουν πολλοί ἄνθρωποι τίς «ἐξωσωματικές» καί «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες τους, λόγω τοῦ ὅτι στεροῦνται πραγματικῆς πνευματικῆς ἐμπειρίας καί ἀντίληψης. Τό ὅτι μία τέτοια ἐρμηνεία εἶναι λανθασμένη γίνεται φανερό καί ἀπό τό δεδομένο ὅτι ἀκόμα καί οἱ πλέον ἄκαμπτοι ἄπιστοι αἰσθάνονται τήν ἴδια τέρψη ὅταν «πεθαίνουν». Αὐτό τό διαπιστώσαμε ἤδη, ὅταν σέ προηγούμενο κεφάλαιο ἀναφερθήκαμε στίς περιπτώσεις τῶν Ἰνδουιστῶν, ἐνός ἀθεϊστῆ, καί ἐνός ἀνθρώπου πού αὐτοκτόνησε. Ἕνα ἄλλο ἐντυπωσιακό παράδειγμα εἶναι αὐτό τοῦ ἀγνωστικιστῆ Βρετανοῦ μυθιστοριογράφου, Σόμερσετ Μόγκαμ, ὁ ὁποῖος εἶχε μία σύντομη ἐμπειρία «θανάτου»

ἀκριβῶς πρὶν τὸν πραγματικό του θάνατο σέ ἡλικία 80 ἐτῶν. Κατὰ τὴ διάρκειά τῆς ἐμπειρίας του ὁ Μόγκαμ εἶδε πρῶτα ἓνα ὁλοένα ἀυξανόμενο φῶς καὶ κατόπιν εἶχε «τὴν πὶό τέλεια αἴσθησις ἀπελευθέρωσης», ὅπως τὴν περιέγραψε μὲ δικὰ του λόγια.⁵⁷ Ὅμως αὐτὴ ἦταν ἡ «φυσικὴ», ὅπως πολλές ἄλλες, καὶ καθόλου «πνευματικὴ» ἐμπειρία ἑνὸς ἀνθρώπου τοῦ ὁποῖου ἡ ζωὴ ἔσθθησε μέσα στὴν ἀπιστία.

Ἐπομένως, ὡς ἐμπειρία ἀντιληπτὴ μέσω τῶν αἰσθήσεων ἢ «φυσικὴ», θὰ φαινόταν ὅτι ὁ θάνατος εἶναι ὄντως τερπνός. Ἡ τερπνότητά αὐτὴ μπορεῖ νὰ βιωθεῖ τόσο ἀπὸ κάποιον τοῦ ὁποῖου ἡ συνείδησις εἶναι καθαρὴ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ὅσο καὶ ἀπὸ κάποιον ὁ ὁποῖος δέν πιστεύει βαθιὰ στὸ Θεό, ἢ δέν πιστεύει καθόλου στὴν αἰώνια ζωὴ καὶ συνεπῶς δέν ἔχει συναίσθησις τοῦ πῶς μπορεῖ νὰ ἔχει δυσσαρεστήσει τὸ Θεό κατὰ τὴ διάρκειά τῆς ζωῆς του. Ἐνας «ἄσχημος θάνατος» βιώνεται, ὅπως ἔχει ὀρθὰ δηλώσει ἓνας συγγραφέας, μόνον ἀπὸ «αὐτοὺς ποὺ γνωρίζουν ὅτι ὁ Θεὸς ὑπάρχει, ὡστόσο ἔχουν ζήσει τίς ζωές τους σάν νὰ μὴν ὑπῆρχε»⁵⁸ δηλαδή αὐτοὺς τῶν ὁποίων ἡ συνείδησις τοὺς βασανίζει καὶ ἀντισταθμίζει μέσω τοῦ πόνου ποὺ τοὺς προκαλεῖ τὴ φυσικὴ «τερπνότητά» τοῦ σωματικοῦ θανάτου. Ἡ διάκρισις μεταξὺ πιστῶν καὶ ἀπίστων ἐπιτελεῖται, λοιπόν, ὄχι τῇ στιγμῇ τοῦ ἴδιου τοῦ θανάτου, ἀλλὰ ἀργότερα, στὴ Μερικὴ Κρίσις. Ἡ «τερπνότητά» τοῦ θανάτου μπορεῖ νὰ εἶναι πραγματικὴ, ἀλλὰ σέ καμιά περίπτωσι δέ συνδέεται ἀναγκαστικά

57. Allen Spreggett, *The Case for Immortality*, New American Library, Νέα Ὑόρκη 1974, σελ.73.

58. David Winter, *Hereafter: What happens after Death?*, Harold Shaw Publishers, Wheaton, Ill. 1977, σελ..90

μέ τήν τελική πορεία τῆς ψυχῆς, ἡ ὁποία μπορεῖ κάλλιστα νά καταλήξει στόν αἰώνιο θασανισμό. Τά παραπάνω ἰσχύουν ἀκόμα περισσότερο στήν περίπτωση τοῦ ὁράματος «φωτός». Αὐτό ἴσως εἶναι ἐπίσης κάτι ἀπλῶς καί μόνο φυσικό, μία ἀντανάκλαση τῆς ἀληθινῆς κατάστασης φωτός γιά τήν ὁποία δημιουργήθηκε ὁ ἄνθρωπος. Ἀλλά ἀκόμα κι ἂν εἶναι ἔτσι, ἀποτελεῖ καί πάλι σοβαρό σφάλμα νά προσδίδουμε σέ αὐτήν τήν ἐμπειρία τό «πνευματικό» νόημα πού μονίμως τῆς προσδίδουν οἱ ἄπειροι στά πνευματικά θέματα. Πάρα πολλά κείμενα τῆς Ὁρθόδοξης ἀσκητικῆς γραμματείας προειδοποιοῦν τοὺς ἀνθρώπους νά μήν ἐμπιστευοῦνται κανένα εἶδος «φωτός» πού μπορεῖ νά τοὺς ἐμφανιστεῖ ἀπό τή στιγμή πού ἀρχίσει κάποιος νά ἐρμηνεύει αὐτό τό φῶς ὡς «ἄγγελο» ἢ ἀκόμα καί ὡς «Χριστό», εἶναι φανερό ὅτι ἔχει ἤδη παραπλανηθεῖ, ὑφαίνοντας μία «πραγματικότητα» πού εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς φαντασίας του ἀκόμα καί πρὶν τά πεπτωκότα πνεύματα ἀρχίσουν τό δικό τους ἔργο παραπλάνησης.

Εἶναι ἐπίσης «φυσικό» γιά τήν ψυχή πού θρίσκεται ἔξω ἀπό τό σῶμα νά ἔχει μία διευρυμένη ἀντίληψη τῆς πραγματικότητας καί νά διαθέτει αὐτό πού σήμερα ὀνομάζεται «ὑπεραίσθητική ἀντίληψη» ἢ ESP. Εἶναι προφανές δεδομένο, πού καταγράφεται τόσο στήν Ὁρθόδοξη γραμματεία ὅσο καί στίς σύγχρονες ἐπιστημονικές ἔρευνες, ὅτι ἡ ψυχή ἀκριδῶς μετὰ τό «θάνατο» – καί πολλές φορές ἀκριδῶς πρὶν ἀπό αὐτόν – βλέπει εἰκόνες πού οἱ παριστάμενοι ἀδυνατοῦν νά δοῦν, γνωρίζει ὅτι κάποιος πού θρίσκεται μακριά πεθαίνει, κλπ. Μία ἀπεικόνιση αὐτῆς τῆς κατάστασης μποροῦμε νά δοῦμε στήν ἐμπειρία πού ὁ Δρ. Μούντυ ἀποκαλεῖ «ὄραση τῆς γνώσης», ὅταν ἡ ψυχή μοιάζει νά δέχεται μία «φώτιση» καί

νά βλέπει «ὅλη τή γνώση» μπροστά της.⁵⁹ Ὁ ἅγ. Βονιφάτιος περιγράφει τήν ἐμπειρία πού εἶχε ἀμέσως μετά τό θάνατό του «ὁ μοναχός τοῦ Οὐένλοκ» ὡς ἑξῆς: «Ἐνίωσε ὅτι μποροῦσε νά δεῖ καί ὅτι ἦταν ἐντελῶς ξύπνιος, ὅτι τά μάτια του πρίν ἦταν καλυμμένα μέ ἓνα πυκνό πέπλο καί μετά ξαφνικά τό πέπλο ἀνασηκώθηκε καί ὅλα αὐτά πού πρίν ἦταν ἀόρατα, καλυμμένα καί ἄγνωστα τώρα ἔγιναν ὀλοφάνερα. Ὅταν τό πέπλο τῆς σάρκας ἀποβλήθηκε ὅλο τό σύμπαν φάνηκε νά ἐμφανίζεται ταυτόχρονα μπροστά στά μάτια του, ἔτσι πού σέ μία ματιά εἶδε ὅλα τά μέρη τοῦ κόσμου καί ὅλες τίς θάλασσες καί ὅλους τούς λαούς.»⁶⁰

Μερικές ψυχές φαίνεται ὅτι ἔχουν μία φυσική εὐαισθησία σέ παρόμοιες ἐμπειρίες, ἀκόμα καί ὅταν ἐξακολουθοῦν νά βρισκονται μέσα στό σῶμα. Ὁ ἅγ. Γρηγόριος ὁ Μέγας ἀναφέρει ὅτι «ἄλλοτε ἢ ἴδια ἡ δύναμη τῶν ψυχῶν μέ τήν λεπτότητα της προορᾷ κάτι»⁶¹ σέ ἀντίθεση μέ αὐτούς πού προδίδουν τό μέλλον μέσω θεϊκῆς ἀποκάλυψης. Ὅμως τά ἄτομα μέ τέτοιες ἱκανότητες πέφτουν πάντοτε σέ πλάνη ὅταν ἀρχίζουν νά ἐρμηνεύουν ἢ νά καλλιεργοῦν αὐτό τό ταλέντο, τό ὁποῖο μπορεῖ νά χρησιμοποιηθεῖ μέ τόν κατάλληλο τρόπο μόνο ἀπό ἄτομα μεγάλης ἀγιότητος καί, φυσικά, Ὁρθόδοξης πίστεως. Ὁ Ἀμερικανός «ψυχικός» Ἐντγκαρ Κέυση εἶναι χαρακτηριστικό παράδειγμα τῶν παγίδων πού ἐνέχει ἡ «ὑπερ-αἰσθητι-

59. Dr. Raymond A. Moody Jr., *Reflections on Life after Life*, A Bantam-Mockingbird Book, σελ. 9-14.

60. *The Letters of Saint Boniface*, μτφρ. Ephraim Emerton, Octagon Books (Farrar, Straus, and Giroux), Νέα Ὑόρκη, σελ. 25.

61. Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου, Διάλογοι, μτφρ. Στεφάνου δ.μ. μέ τίτλο *Βίοι Ἀγνώνων Ἀσκητῶν*, Ἔκδ. Ἀδελφότητος Ἱερομ. Ἰωάννου «Κοίμησις τῆς Θεοτόκου», Ἀγία Ἀννα, Ἁγίου Ὁρος 1988, IV, 27, σελ. 323

κή ἀντίληψη»: ἀπό τή στιγμή πού ἀνακάλυψε ὅτι διέθετε τό χάρισμα νά κάνει ἀκριβεῖς ἱατρικές διαγνώσεις σέ κατάσταση ὕπνου, ἄρχισε νά ἐμπιστεύεται ὅλα τά μηνύματα πού ἐλάμβανε εὐρισκόμενος σέ αὐτήν τήν κατάσταση καί κατέληξε νά αὐτοχρισθεῖ προφήτης τοῦ μέλλοντος, μερικές φορές μέ θεαματική ἀποτυχία, ὅπως στήν πρόβλεψη τοῦ κατακλυσμοῦ πού θά συνέβαινε – καί δέ συνέβη – στή Δυτική Ἀκτή τῶν ΗΠΑ τό 1969, παρέχοντας ἀστρολογικές ἐρμηνεῖες, καί ἐντοπίζοντας τίς «περασμένες ζωές» ἀνθρώπων στήν «Ἀτλαντίδα», τήν ἀρχαία Αἴγυπτο καί ἄλλοι.

Συνεπῶς, οἱ «φυσικές» ἐμπειρίες τῆς ψυχῆς στήν περίπτωση πού ἔχει κάποια σχετική εἰδική εὐαισθησία, ἥ πού ἔχει ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τό σῶμα – εἴτε πρόκειται γιά ἐμπειρίες «γαλήνης» καί τέρψης, φωτός, εἴτε «ὑπερ-αἰσθητικῆς ἀντίληψης» – ἀποτελοῦν μόνον τήν «πρώτη ὕλη» τῆς διευρυμένης συνείδησης, παρέχοντας ὥστόσο, ὅπως καί πάλι τονίζουμε, ἐλάχιστες συγκεκριμένες πληροφορίες σχετικά μέ τή μεταθανάτια κατάσταση τῆς ψυχῆς, καί πάρα πολύ συχνά ὀδηγοῦν τόν ἄνθρωπο στή διαμόρφωση ἀναξιόπιστων ἐρμηνειῶν γιά τόν «ἄλλο κόσμο», καθῶς ἐπίσης καί στήν ἄμεση ἐπαφή μέ τά πεπτωκότα πνεύματα πού κυριαρχοῦν ἐκεῖ. Τέτοιες ἐμπειρίες ἀνήκουν ὅλες στόν «ἀστρικό» κόσμο καί δέν ἐνυπάρχει σέ αὐτές τίποτε τό πνευματικό ἢ τό οὐράνιο· ἀκόμα καί ὅταν ἡ ἴδια ἡ ἐμπειρία εἶναι πραγματική, οἱ ἐρμηνεῖες πού τῆς ἀποδίδονται εἶναι ἀναξιόπιστες.

5. Λόγω τῆς ἴδιας τῆς φύσης τῶν πραγμάτων, *μία πραγματική γνώση τοῦ ἐναέριου κόσμου τῶν πνευμάτων καί τῶν ὄσων ἀποκαλύπτονται μέσα σέ αὐτόν δέν μπορεῖ νά ἀποκτηθεῖ ἀποκλειστικά μέσω τῆς ἐμπειρίας.* Ἡ δέβαιη γνώση περί τῆς ὁποίας καυχισιολογοῦν ὅλοι οἱ κλάδοι τοῦ ἀποκρυφισ-

σμοῦ μέ τή δικαιολογία ὅτι βασίζεται στήν «ἐμπειρία» εἶναι ἀκριβῶς τό μοιραῖο ψεγάδι τῆς ὅλης ἀπόκρυφης «γνώσης». Ἀντιθέτως, τέτοιες ἐμπειρίες, ἐπειδή διώνονται στόν ἐναέριο κόσμο καί συχνά προκαλοῦνται ἀπό δαίμονες μέ ἀπώτατο σκοπό νά παραπλανήσουν καί νά καταστρέψουν τίς ἀνθρώπινες ψυχές, εἶναι ἀπό αὐτήν τήν ἴδια τους τή φύση ἀδιαχώριστες ἀπό τήν πλάνη, πέραν τοῦ δεδομένου ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ἐπειδή ὁ ἐναέριος κόσμος δέν ἀποτελεῖ, ὅπως ὁ ὕλικός κόσμος, τό φυσικό του χῶρο, δέν μπορεῖ ποτέ νά προσανατολιστεῖ μέσα σέ αὐτόν καί νά εἶναι σίγουρος γιά τή γνησιότητά του. Ἡ Βουδιστική διδασκαλία, ὅπως ἐκφράζεται στή *Θιβητιανή Βίβλο τῶν Νεκρῶν*, εἶναι ἀσφαλῶς ὀρθή, ὅταν ἀναφέρεται στήν ἀπατηλή φύση τῶν ἐξωτερικῶν ἐντυπώσεων τοῦ «ἐπιπέδου Bardo»· ἐσφαλμένα ὅμως συμπεραίνει ἀπό αὐτό, βασισμένη μόνο στήν ἐμπειρία, ὅτι δέν ὑπάρχει καμιά ἀπολύτως ἀντικειμενική πραγματικότητα πίσω ἀπό τέτοιες ἐξωτερικές ἐντυπώσεις. Κανείς δέν μπορεῖ νά γνωρίζει στ' ἀλήθεια ποιά εἶναι ἡ πραγματικότητα τοῦ ἀόρατου κόσμου ἐκτός κι ἂν ἡ γνώση αὐτή τοῦ ἀποκαλυφθεῖ ἀπό μία πηγὴ πού θρίσκεται ἔξω καί πάνω ἀπό τόν ἐν λόγῳ κόσμο.

Ἡ σύγχρονη προσέγγιση τοῦ ἐναέριου κόσμου μέσω προσωπικῶν καί «ἐπιστημονικῶν» πειραματισμῶν εἶναι, γιά τόν ἴδιο λόγο, καταδικασμένη νά καταλήγει σέ παραπλανητικά καί ἀπατηλά συμπεράσματα. Σχεδόν ὅλοι οἱ σύγχρονοι ἐρευνητές ἀποδέχονται ἢ τουλάχιστον διάκινται λίαν εὐνοϊκῶς πρὸς τήν ἀποκρυφιστική διδασκαλία σχετικά μέ τόν κόσμο αὐτό, γιά τό μοναδικό λόγο ὅτι βασίζεται στήν ἐμπειρία, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἐπίσης τή βάση τῆς ἐπιστήμης. Ὅμως ἡ «ἐμπειρία» στόν ὕλικό κόσμο εἶναι κάτι τελείως διαφορετικό ἀπό τήν «ἐμπειρία» στόν ἐναέριο κόσμο. Στή μία περίπτωση,

ἡ πρώτη ὕλη εἶναι ἠθικά «οὐδέτερη» καί μπορεῖ νά μελετηθεῖ ἀντικειμενικά καί τό ἀποτέλεσμα νά ἐπαληθευτεῖ ἀπό ἄλλους· στήν ἄλλη ὁμως, ἡ «πρώτη ὕλη» εἶναι κρυμμένη, ἐξαιρετικά δύσκολο νά κατανοηθεῖ, καί, σέ πολλές περιπτώσεις, ἔχει μία δική της θέληση, θέλει νά ἐξαπατήσῃ τόν παρατηρητή. Γι' αὐτόν τό λόγο, σοβαροί ἐρευνητές ὅπως ὁ Δρ. Μούντυ, ὁ Δρ. Κρούκαλλ, οἱ Δρες Ὕοις καί Χάραλντσον καί ἡ Δρ. Κιοῦμπλερ-Ρός καταλήγουν νά χρησιμοποιοῦνται γιά τή διάδοση ἀποκρυφιστικῶν ιδεῶν, τῶν «φυσικῶν» ιδεῶν πού ἐξάγονται ἀπό τή μελέτη τοῦ ἀπόκρυφου ἐναέριου κόσμου. Μόνο ἡ ιδέα ὅτι ὑπάρχει μία ἀποκαλυμμένη ἀλήθεια ὑπεράνω πάσης ἐμπειρίας, ιδέα πού σπανίως γίνεται ἀποδεκτή στίς μέρες μας, μπορεῖ νά ὁδηγήσῃ στή διαλεύκανση τοῦ ἀπόκρυφου ἐναέριου κόσμου, στήν ἀναγνώριση τῆς ἀληθινῆς του φύσης καί στή διαμόρφωση μίας διάκρισης μεταξύ τοῦ κατώτερου ἐναέριου κόσμου καί τοῦ ἀνώτερου ἐπουράνιου κόσμου.

Κρίναμε ἀναγκαῖο νά ἀφιερώσουμε αὐτό τό ἐκτενές κεφάλαιο στίς «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες προκειμένου νά καθορίσουμε μέ ὅσο τό δυνατόν περισσότερη ἀκρίβεια τή φύση τῶν ἐμπειριῶν πού διώνουν σήμερα πολλοί συνηθισμένοι ἄνθρωποι, ὅχι μόνο μέντιουμ καί ἀποκρυφιστές. Στό Συμπέρασμα τοῦ βιβλίου μας θά ἐπιχειρήσουμε νά ἐξηγήσουμε τό γιατί τέτοιες ἐμπειρίες συμβαίνουν τόσο συχνά στή σύγχρονη ἐποχή. Εἶναι ἀπολύτως σαφές ὅτι οἱ ἐμπειρίες αὐτές εἶναι ἀληθινές, καί δέν μποροῦν νά ἀπορριφθοῦν ὡς «παραισθήσεις». Εἶναι, ὁμως, ἐξίσου σαφές ὅτι δέν πρόκειται γιά «πνευματικές» ἐμπειρίες, καί ὅτι οἱ ἀπόπειρες ὅσων τίς ἔχουν διώσει νά τίς ἐρμηνεύσουν ὡς τέτοιες, ὡς ἐμπειρίες πού ἀποκαλύπτουν

τὴν ἀληθινὴ φύση τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς καὶ τὴν τελικὴ κατάστασι τῆς ψυχῆς, τὸ μόνον πού κάνουν εἶναι νὰ αὐξάνουν τὴ σύγχυσι πού διακατέχει τὴ σύγχρονη ἀνθρωπότητα ὅσον ἀφορᾷ τὰ πνευματικὰ θέματα καὶ νὰ ἀποκαλύπτουν πόσο πολὺ μακριὰ βρίσκεται ἀπὸ τὴ συνειδητοποίηση τῆς ἀληθινῆς πνευματικῆς γνώσεως καὶ ἐμπειρίας.

Γιὰ νὰ διαπιστώσουμε τὰ ὅσα μόλις ἀναφέραμε, θὰ χωρήσουμε στὴν ἐξέτασι διαφόρων περιπτώσεων ἀληθινῶν ἐμπειριῶν ἀπὸ τὸν ἄλλο κόσμον, τὸν αἰώνιον ἐπουράνιον κόσμον πού ἀποκαλύπτεται στὸν ἄνθρωπον μόνον μὲ τὴ θέλησι τοῦ Θεοῦ, καὶ πού εἶναι τελείως διαφορετικὸς ἀπὸ τὸν ἐναέριον κόσμον πού ἐξετάσαμε ἐδῶ· ὁ ἐναέριος κόσμος ἀποτελεῖ τμημα αὐτοῦ τοῦ κόσμου ὁ ὁποῖος κάποτε θὰ ἔχει ἓνα τέλος.

Λίγα λόγια γιὰ τὴ «μετενσάρκωσι»

Ἡ ἰδέα τῆς μετενσάρκωσε εἶναι μία ἀπὸ τίς ἀποκρυφιστικὲς ἰδέες οἱ ὁποῖες συζητοῦνται εὐρέως σήμερον καὶ μερικὲς φορὲς γίνονται ἀποδεκτὲς ἀπὸ ἀνθρώπους μὲ «ἐξωσωματικὲς» καὶ «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες, ἀκόμα καὶ ἀπὸ κάποιους ἐπιστήμονες. Σύμφωνα μὲ τὴν ἰδέα αὐτὴ, ἡ ψυχὴ μετὰ τὸ θάνατον δὲν ὑφίσταται τὴ Μερικὴ Κρίσι ὥστε νὰ προγευτεῖ κατόπιν τὸν παράδεισον ἢ τὴν κόλασι ἀναμένοντας τὴν ἀνάστασι τοῦ σώματος καὶ τὴν Τελικὴ Κρίσι, ἀλλὰ, προφανῶς μετὰ ἀπὸ μία περισσότερον ἢ λιγότερον μακρὰ παραμονή στο «ἀστρικό πεδίο», ἐπιστρέφει στὴ γῆ καὶ καταλαμβάνει ἓνα νέο σῶμα, εἴτε κάποιου ζώου εἴτε κάποιου ἄλλου ἀνθρώπου.

Πρόκειται γιὰ μία ἰδέα πού ἦταν πολὺ διαδεδομένη στὴν παγανιστικὴ ἀρχαιότητα τῆς Δύσεως, πρὶν ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ τίς ἰδέες τοῦ Χριστιανισμοῦ· ὅμως ἡ ἐξάπλωσὴ τῆς στὴν

ἐποχή μας ὀφείλεται σέ μεγάλο βαθμό στήν ἐπιρροή τοῦ Ἰνδουισμοῦ καί τοῦ Βουδισμοῦ, θρησκειῶν οἱ ὁποῖες γενικῶς τήν ἀποδέχονται. Σήμερα ἡ ἰδέα τῆς μετενσάρκωσης εἶναι συνήθως «ἐξανθρωπισμένη», ἀφοῦ οἱ ἄνθρωποι ὑποθέτουν ὅτι στίς «προηγούμενες ζωές» τους ἦταν καί πάλι ἄνθρωποι, ἐνῶ ἡ πιό διαδεδομένη ἄποψη, τόσο μεταξύ ἀρχαίων Ἑλλήνων καί Ρωμαίων ὅσο καί μεταξύ Ἰνδουιστῶν καί Βουδιστῶν, εἶναι ὅτι τό νά καταφέρει ὁ ἄνθρωπος νά «ἐνσαρκωθεί» ξανά σέ ἄνθρωπο ἀποτελεῖ μάλλον σπάνιο φαινόμενο καί ὅτι οἱ περισσότερες σημερινές περιπτώσεις ἀφοροῦν «ἐνσαρκώσεις» σέ ζῶα, ἔντομα, ἀκόμα καί φυτά.

Οἱ ὁπαδοί τῆς μετενσάρκωσης ὑποστηρίζουν ὅτι μπορεῖ νά ἐρμηνεύσει ὅλες τίς «ἀδικίες» πού κατακλύζουν τήν ἐπίγεια ζωή, καθῶς καί τίς φαινομενικά ἀνεξήγητες φοβίες: τό νά γεννηθεῖ κάποιος τυφλός ἢ φτωχός, ἀποτελεῖ δίκαιη ἀνταμοιβή γιά τίς πράξεις του σέ κάποια «προηγούμενη» ζωή ἢ, ὅπως πιστεύουν οἱ Ἰνδουιστές καί οἱ Βουδιστές, ὀφείλεται στό «κακό του κάρμα»: ἐάν κάποιος φοβᾶται τό νερό, εἶναι ἐπειδή εἶχε πνιγεῖ σέ μία «προηγούμενη ὑπαρξη».

Οἱ πιστοί τῆς μετενσάρκωσης δέ διαθέτουν κάποια ιδιαίτερη φιλοσοφία πού νά ἀσχολεῖται ἐνδελεχῶς μέ τό θέμα τῆς προέλευσης καί τοῦ προορισμοῦ τῆς ψυχῆς, οὔτε κάποιες πειστικές ἀποδείξεις πού νά ὑποστηρίζουν τή θεωρία τους: τά κύρια, ἀλλά ἐπιφανειακά στοιχεῖα, πού τήν καθιστοῦν θελκτική ὡς θεωρία, εἶναι ὅτι φαίνεται νά ἀποδίδει «δικαιοσύνη» στή γῆ, ὅτι ἐξηγεῖ κάποιες ἀνεξήγητες ψυχικές καταστάσεις καί ὅτι παρέχει κάποια εἰκονική «ἀθανασία» σέ ὅσους δέν ἀποδέχονται αὐτήν τήν ἀθανασία ἔτσι ὅπως τή διδάσκει ὁ Χριστιανισμός.

Μέ μία βαθύτερη ἀνάλυση, ὅμως, γίνεται φανερό ὅτι ἡ

θεωρία τῆς μετενσάρκωσης δέν παρέχει καμιὰ ἀπολύτως πραγματικὴ ἐξήγηση γιὰ τίς ὑπάρχουσες ἀδικίες: ἕάν κάποιος βασανίζεται σέ αὐτὴν τὴ ζωὴ γιὰ ἀδικίες καὶ λάθη πού διέπραξε σέ μία ἄλλη ζωὴ, τὴν ὁποία δέν μπορεῖ νά θυμηθεῖ καὶ γιὰ τὴν ὁποία – στὴν περίπτωση πού στὴν «προηγούμενη» ζωὴ του ἦταν ζῶο – δέν μπορεῖ οὔτε κἂν νά θεωρηθεῖ ὑπεύθυνος, καὶ ἕάν – σύμφωνα μέ τὴ Βουδιστικὴ διδασκαλία – δέν ὑπάρχει οὔτε κἂν «ἐαυτός», ὁ ὁποῖος νά ἐπιβεβαιώσῃ ἀπὸ τὴ μία «ἐνσάρκωση» στὴν ἄλλη, καὶ τὰ περασμένα λάθη κάποιου ἦταν στὴν κυριολεξία τὰ λάθη κάποιου ἄλλου, τότε δέν ὑπάρχει καμιὰ ἀπολύτως ἀναγνωρίσιμη δικαιοσύνη, παρὰ μόνο μία τυφλὴ δυστυχία ἐξαιτίας κακῶν πράξεων πού ἡ προέλευσή τους δέν εἶναι δυνατόν νά ἐντοπιστεῖ. Ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία περὶ τῆς πτώσης τοῦ Ἀδάμ, πού εἶναι ἡ πηγὴ τῶν δεινῶν ὅλου τοῦ κόσμου, παρέχει μία πολὺ καλύτερη ἐξήγηση γιὰ τίς ἀδικίες στὸν κόσμο αὐτό· καὶ ἡ Χριστιανικὴ ἀποκάλυψη τῆς τέλει δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ πού συνίσταται στὴν κρίση Του γιὰ τοὺς ἀνθρώπους μέ στόχο τὴν αἰώνια ζωὴ στὸν παράδεισο ἢ στὴν κόλαση καθιστᾷ ἄσκοπη καὶ εὐτελὴ τὴν ἰδέα τῆς ἐπιτευχῆς «δικαιοσύνης» μέσω διαδοχικῶν «ἐνσαρκώσεων» στό γήινο κόσμο.

Τίς τελευταῖες δεκαετίες ἡ ἰδέα τῆς μετενσάρκωσης ἔχει γίνῃ ἰδιαίτερα δημοφιλὴς στό Δυτικὸ κόσμο, καὶ ὑπάρχουν πολυάριθμες περιπτώσεις πού ὑπαινίσσονται τὴν «ἐνθύμηση» «περασμένων ζωῶν»· πολλοὶ ἄνθρωποι ἐπίσης ἐπιστρέφουν ἀπὸ «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες πιστεύοντας ὅτι ὑποδελώνουν ἢ ἐγγέουν τὴν ἰδέα τῆς μετενσάρκωσης. Πῶς πρέπει νά ἐρμηνεύσουμε αὐτές τίς περιπτώσεις;

Θὰ πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι ἐλάχιστες προσφέρουν κάτι

περισσότερο ἀπό μία ἀσαφή καί συμπτωματική «ἀπόδειξη», καί θά μπορούσαν κάλλιστα νά ἀποτελοῦν ἀποκύημα ἀπλῆς φαντασίας: γιά παράδειγμα, κάποιο παιδί γεννιέται μέ ἓνα σημάδι στό λαιμό του, καί στή συνέχεια «θυμᾶται» ὅτι στήν «προηγούμενη ζωή» του εἶχε πεθάνει ἀπό πέσιμο· καί ἄλλα παρόμοια. Ἡ φυσική ἀνθρώπινη ροπή πρὸς τή φαντασία καθιστᾷ τέτοιες περιπτώσεις μὴ ἱκανές νά θεωρηθοῦν ὡς «ἀπόδειξη» τῆς μετενσάρκωσης.

Σέ πολλές περιπτώσεις, ὥστόσο, τέτοιες «προηγούμενες ζωές» ἀνακαλύπτονται μέσω μίας τεχνικῆς ὑπνωσης γνωστῆς ὡς «ἀνάδρομης ὑπνωσης», ἡ ὁποία συχνά δίνει ἐντυπωσιακά ἀποτελέσματα ὅσον ἀφορᾷ τήν ἀνάκληση γεγονότων πού ἔχουν λησμονηθεῖ πρὸ πολλοῦ ἀπὸ τό συνειδητό, γεγονότα πού ἀνάγονται ἀκόμα καί στή βρεφική ἡλικία. Ὁ ὑπνωτιστής φέρνει ἓνα ἄτομο «πίσω» στή βρεφική του ἡλικία, καί κατόπιν τό ρωτᾷ: «Καί τί συνέβη πρὶν ἀπὸ αὐτό; Συχνά, σέ τέτοιες περιπτώσεις, τό ἄτομο «θυμᾶται» τό «θάνατό» του ἢ ἀκόμα καί μία ἐντελῶς διαφορετική ζωή· πῶς πρέπει λοιπόν νά ἐρμηνεύσουμε αὐτές τίς ἀναμνήσεις;

Οἱ καλὰ ἐκπαιδευμένοι ὑπνωτιστές παραδέχονται οἱ ἴδιοι τίς παγίδες τῆς «ἀνάδρομης ὑπνωσης». Ὁ Δρ. Ἄρθουρ Χιέ-ϊστινγκς ἀπὸ τὴν Καλιφόρνια τῶν ΗΠΑ, εἰδικὸς στήν ψυχολογία τῆς ἐπικοινωνίας, παρατηρεῖ ὅτι «αὐτό πού ὀλοφάνερα συμβαίνει σέ κατάσταση ὑπνωσης εἶναι ὅτι ὁ ὑπνωτισμένος ἀποδέχεται ἐξαιρετικά εὐκόλα ὅποιεσδήποτε διακριτικά διατυπωμένες, μὴ λεκτικές, καθὼς καί λεκτικές προτάσεις τοῦ ὑπνωτιστοῦ πού ἀπευθύνονται στό ἀσυνείδητό του καί εἶναι ἐξαιρετικά ἐνδοτικὸς σέ αὐτές. Ἐάν τοῦ ζητήσεις νά πάει σέ μία περασμένη ζωή, καί δέν ἔχει περασμένη ζωή, θά ἐπινοήσῃ μία γιὰ χάρη σου! Ἐάν τοῦ ὑποβάλῃς τὴν ἰδέα ὅτι

εἶδε ἓνα UFO, θὰ ἔχει δεῖ ἓνα UFO»⁶². Ὁ Δρ. Λάρυ Γκάρρετ, ὑπνωτιστὴς πού ἐργάζεται στὸ Σικάγο καὶ ἔχει ὁ ἴδιος πραγματοποιήσει περίπου 500 ἀναδρομές μέσω ὑπνωσης, σημειώνει ὅτι αὐτές οἱ ἀναδρομές εἶναι συχνὰ ἀνακριθεῖς ἀκόμα καὶ στὴν περίπτωση τῆς ἐνθύμησης κάποιου περρασμένου γεγονότος αὐτῆς τῆς ζωῆς: «Πολλές φορές οἱ ἄνθρωποι κατασκευάζουν γεγονότα ἀπὸ εὐσεβεῖς πόθους, φαντασιώσεις, ὄνειρα, καὶ ἄλλα παρόμοια... Ὁ καθένας πού ἀσχολεῖται μέ τὴν ὑπνωση καὶ κάνει ὅποιοδήποτε εἶδος ἀναδρομῆς θὰ διαπιστώσει ὅτι πολλές φορές οἱ ἄνθρωποι διαθέτουν μία τέτοια ζωηρὴ φαντασία, πού κάθονται ἐκεῖ καὶ ἐπινοοῦν ὅ,τι μπορεῖ κανεὶς νὰ φανταστεῖ μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ εὐχαριστήσουν τὸν ὑπνωτιστή.»⁶³

Ἕνας ἄλλος ἐρευνητὴς τοῦ θέματος γράφει: «Αὐτὴ ἡ μέθοδος εἶναι παρακινδυνευμένη γιὰ πολλοὺς λόγους, σημαντικότερος ἐκ τῶν ὁποίων εἶναι ἡ τάση τοῦ ἀσυνείδητου νὰ δημιουργεῖ ὑπερβολικὲς φαντασιώσεις κατὰ τὴν ὑπνωση. Αὐτό πού ἐρχεται στὴν ἐπιφάνεια κατὰ τὴν ὑπνωση ἴσως στὴν πραγματικότητα νὰ εἶναι ἓνα ὄνειρο τοῦ εἵδους τῆς προηγούμενης ζωῆς πού ὁ ὑπνωτισμένος θὰ ἐπιθυμοῦσε νὰ εἶχε ζήσει ἢ πού πιστεύει, ἐσφαλμένα ἢ ὀρθά, ὅτι ὄντως ἔζησε... Σέ ἓνα σχετικὸ πείραμα, ἓνας ψυχολόγος ἔδωσε ὁδηγία σέ ἀρκετοὺς ὑπνωτισμένους νὰ θυμηθοῦν μία προηγούμενη ὑπαρξή τους, καὶ τὸ ἔκαναν ὅλοι, χωρὶς ἐξαίρεση. Μερικὲς ἀπὸ τίς ἀναφορὲς αὐτῶν τῶν ἀτόμων ἦταν γεμάτες μέ ζωντανὲς λεπτομέρειες καὶ ἔμοιαζαν πειστικὲς..., ὥστόσο, ὅταν ὁ

62. J.Allen Hynek and Jacques Vallee, *The Edge of Reality*, Henry Regnery Co.,Chicago 1975,σελ. 107.

63. Στὸ ἴδιο, σελ. 91-92.

ψυχολόγος τούς ὑπνώτισε ἐκ νέου, ἦταν ἱκανοί, σέ κατάσταση ὑπνώσεως, νά ἐντοπίσουν τήν προέλευση κάθε στοιχείου τῆς ἀναφερθείσας προηγούμενης ὑπαρξῆς τους σέ κάποια συνηθισμένη πηγὴ – κάποιο ἄτομο πού εἶχαν γνωρίσει στήν παιδική τους ἡλικία, σκηνές ἀπό μυθιστορήματα πού εἶχαν διαβάσει ἢ ἀπό ταινίες πού εἶχαν δεῖ χρόνια πρὶν, καί οὕτω καθεξῆς»⁶⁴

Τί συμβαίνει ὁμως μέ τίς περιπτώσεις, πού τελευταῖα ἔχουν ἀποκτήσει μεγάλη δημοσιότητα, κατὰ τίς ὁποῖες ὑπάρχει «ἀντικειμενικὴ ἀπόδειξη» γιὰ τήν «προηγούμενη ζωὴ» κάποιου – ὅταν ἓνα ἄτομο «θυμᾶται» λεπτομερῶς στοιχεῖα σχετικὰ μέ τόπους καί ἡμερομηνίες πού δέν εἶναι δυνατόν νά γνῶριζε ἀπὸ μόνο του, στοιχεῖα πού, ὁμως, μποροῦν νά ἐπιβεβαιωθοῦν ἀπὸ ἱστορικά ἐπίσημα ἔγγραφα;

Τέτοιες περιπτώσεις φαίνονται πολὺ πειστικές σέ ὅσους ἤδη τείνουν νά πιστεύουν στὴ μετενσάρκωση· ὁμως αὐτὸ τὸ εἶδος «ἀπόδειξης» δὲ διαφέρει ἀπὸ τίς συνηθισμένες πληροφορίες πού παρέχονται ἀπὸ τὰ «πνεύματα» στὶς πνευματιστικές συγκεντρώσεις, οἱ ὁποῖες ἐπίσης μποροῦν νά διακρίνονται ἀπὸ ἐντυπωσιακὴ ἀκρίβεια, καί δέν ὑπάρχει λόγος νά υποθέσουμε ὅτι προέρχονται ἀπὸ διαφορετικὴ πηγὴ. Ἀφοῦ τὰ «πνεύματα» τῶν πνευματιστικῶν συγκεντρώσεων εἶναι ὁλοφάνερα δαίμονες, τότε ἐπίσης οἱ δαίμονες μποροῦν νά παρέχουν τίς πληροφορίες γιὰ τίς «προηγούμενες ζωές» κάποιου. Ὁ σκοπὸς καί στὶς δύο περιπτώσεις εἶναι ὁ ἴδιος: νά προκαλέσουν σύγχυση στοὺς ἀνθρώπους μέσω μίας θεαματικῆς ἐπίδειξης δηθен «ὑπερφυσικῆς» γνώσης, καί ἔτσι νά τούς παραπλανήσουν ὅσον ἀφορᾷ τήν ἀληθινὴ φύση τῆς

64. Allen Spraggett, *The Case for Immortality*, σελ. 137-8.

μετά θάνατον ζωῆς καί νά τούς στερήσουν τήν κατάλληλη πνευματική προετοιμασία γιά τή ζωή αὐτή.

Ἀκόμα καί οἱ ἀποκρυφιστές πού σέ γενικές γραμμές διατίθενται εὐνοϊκῶς ἀπέναντι στήν ιδέα τῆς μετενσάρκωσης παραδέχονται ὅτι ἡ «ἀπόδειξη» γιά τή μετενσάρκωση ἐπιδέχεται πολλές ἐρμηνεῖς. Ἡ Σούζυ Σμίθ, μία Ἀμερικανίδα ἐκλαϊκεύτρια τῶν ἀποκρυφιστικῶν ιδεῶν, πιστεύει ὅτι «τά περισσότερα ἀναφερόμενα περιστατικά πού παρέχουν ἀποδεικτικά στοιχεῖα γιά τή μετενσάρκωση εἶναι πιθανόν νά ἀποτελοῦν περιπτώσεις κατοχῆς.»⁶⁵ «Ἡ κατοχή», σύμφωνα μέ αὐτούς τούς ἀποκρυφιστές, ἐπέρχεται ὅταν ἓνα «νεκρό» ἄτομο καταλαμβάνει τό σῶμα ἑνός ζωντανοῦ ἀτόμου· τότε ἡ προσωπικότητά του καί αὐτή ἡ ἴδια ἡ ταυτότητά του ὡς ἀτόμου φαίνονται νά ἀλλάζουν, προκαλώντας ἔτσι τήν ἐντύπωση ὅτι ἔχει κυριευθεῖ ἀπό τά χαρακτηριστικά τῆς «προηγούμενης ζωῆς» του. Τά ὄντα αὐτά πού «καταλαμβάνουν» τούς ἀνθρώπους εἶναι, φυσικά, δαίμονες, ὅσο καλά κι ἂν μποροῦν νά μεταμφιέζονται ὡς ψυχές τῶν νεκρῶν. Μάλιστα, τό πολύ γνωστό πρόσφατο βιβλίο τοῦ Δρος Ἰαν Στήβενσον⁶⁶ φαίνεται ὅτι ἀποτελεῖ μία συλλογή περιπτώσεων τέτοιας «κατοχῆς».

Ἡ πρωτοχριστιανική Ἐκκλησία πολέμησε τήν ιδέα τῆς μετενσάρκωσης, ἡ ὁποία εἰσῆλθε στό χριστιανικό κόσμο μέσα ἀπό Ἀνατολικές διδασκαλίες ὅπως αὐτές τῶν Μανιχαίων. Ἡ λανθασμένη διδασκαλία τοῦ Ὁριγένη σχετικά μέ τήν «προ-ὑπαρξη τῶν ψυχῶν» ἦταν στενά συνδεδεμένη μέ αὐτές τίς διδασκαλίες, καί κατά τήν Πέμπτη Οἰκουμενική Σύνοδο

65. Suzy Smith, *Life is Forever*, G.P. Putnam's Sons, Νέα Ὑόρκη, 1974, σελ.171

66. Stevenson, Dr. Ian, *Twenty Cases Supportive of Reincarnation*.

στήν Κωνσταντινούπολη τό 553 μ.Χ. καταδικάστηκε σθεναρά καί οἱ ὁπαδοί της ἀναθεματίστηκαν. Ὑπάρχουν πολλές μεμονωμένες περιπτώσεις Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας οἱ ὁποῖοι ἔγραψαν κατά τῆς διδασκαλίας αὐτῆς, κυρίως ὁ ἅγ. Ἀμβρόσιος Μεδιολάνων στή Δύση,⁶⁷ ὁ ἅγ. Γρηγόριος Νύσσης στήν Ἀνατολή,⁶⁸ καί ἄλλοι.

Γιά τόν σημερινό Ὁρθόδοξο Χριστιανό ὁ ὁποῖος δελεάζεται ἀπό τήν ἰδέα τῆς μετενσάρκωσης, ἡ διερωτᾶται σχετικά μέ τήν ὑποτιθέμενη «ἀπόδειξή» της, ἴσως εἶναι ἀρκετό νά παραθέσουμε τρία βασικά Χριστιανικά δόγματα, ἡ προσεκτική ἐξέταση τῶν ὁποίων ἀναιρεῖ τελειωτικά κι αὐτήν ἀκόμα τή δυνατότητα μετενσάρκωσης:

1. Ἡ ἀνάσταση τοῦ σώματος. Ὁ Χριστός ἀναστήθηκε ἀπό τούς νεκρούς μέσα στό ἴδιο σῶμα τό ὁποῖο εἶχε πεθάνει μέ τόν ἴδιο θάνατο πού πεθαίνουν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, καί ἀποτέλεσε τό πρῶτο παράδειγμα γιά ὅλους τους ἀνθρώπους, τῶν ὁποίων τά σώματα ἐπίσης θά ἀναστηθοῦν τήν τελευταία ἡμέρα καί θά ἐπανενωθοῦν μέ τίς ψυχές τους, ἔτσι ὥστε νά ζήσουν αἰώνια στήν κόλαση ἢ στόν παράδεισο, σύμφωνα μέ τή δίκαιη κρίση τοῦ Θεοῦ γιά τή ζωή τους πάνω στή γῆ. Αὐτό τό ἀναστημένο σῶμα, ὅπως καί τό σῶμα τοῦ ἴδιου τοῦ Χριστοῦ, θά διαφέρει ἀπό τό γήινο σῶμα μας, ἀφοῦ θά εἶναι πιό ἐκλεπτυσμένο καί θά προσιδιάζει περισσότερο στήν ἀγγελική φύση, χωρίς τήν ὁποία δέ θά μπορούσε νά κατοι-

67. Ambrose, St., «*On Belief in the Resurrection*», *The Nicene and Post-Nicene Fathers*, Second Series, Eerdmans Publishing Co., τόμ. 10, Grand Rapids, Mich. 1969, Βιβλίο II.

68. Gregory of Nyssa, St., «*On the Soul and the Resurrection*», *The Nicene and Post-Nicene Fathers*, Second Series, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., τόμ. 5, Grand Rapids, Mich., 1972.

κήσει στή Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν, ὅπου δέν ὑπάρχει θάνατος οὔτε φθορά· θά ἑξακολουθεῖ ὁμως νά εἶναι τό ἴδιο σῶμα, πού ὁ Θεός θαυματουργά θά ἔχει ἀνακαινίσει ὥστε νά εἶναι κατάλληλο γιά τήν αἰώνια ζωή, ὅπως ὁ προφήτης Ἰεζεκιήλ εἶδε στό ὄραμα τῶν γυμνῶν καί ξηρῶν ὁστών: «Καί ἐγένετο ἐπ' ἐμέ χεῖρ Κυρίου. Καί ἐξήγαγέ με ἐν πνεύματι Κύριος καί ἔθηκέ με ἐν μέσῳ τοῦ πεδίου, καί τοῦτο ἦν μεστόν ὁστέων ἀνθρωπίνων· καί περιήγαγέ με ἐπ' αὐτά κυκλόθεν κύκλῳ, καί ἰδόν πολλά σφόδρα ἐπὶ προσώπου τοῦ πεδίου, ξηρά σφόδρα. Καί εἶπε πρὸς με· υἱὲ ἀνθρώπου εἰ ζήσεται τὰ ὁστέα ταῦτα; Καί εἶπα· Κύριε, Κύριε, σὺ ἐπίστη ταῦτα. Καί εἶπε πρὸς με· προφήτευσον ἐπὶ τὰ ὁστέα ταῦτα καί ἐρεῖς αὐτοῖς· τὰ ὁστέα τὰ ξηρά, ἀκούσατε λόγον Κυρίου. τάδε λέγει Κύριος τοῖς ὁστέοις τούτοις· ἰδὸν ἐγὼ φέρω ἐφ' ὑμᾶς πνεῦμα ζωῆς καί δώσω ἐφ' ὑμᾶς νεῦρα καί ἀνάξω ἐφ' ὑμᾶς σάρκας, καί ἐκτενῶ ἐφ' ὑμᾶς δέρμα καί δώσω πνεῦμά μου εἰς ὑμᾶς, καί ζήσεσθε· καί γνώσεσθε ὅτι ἐγὼ εἰμὶ Κύριος. καί ἐπροφήτευσαν καθὼς ἐνετείλατό μοι, καί ἐγένετο ἐν τῷ ἐμῇ προφητεῦσαι καί ἰδὸν σεισμός, καί προσήγαγε τὰ ὁστέα ἑκάτερον πρὸς τὴν ἁρμονίαν αὐτοῦ. καί εἶδον καί ἰδὸν ἐπ' αὐτά νεῦρα καί σάρκες ἐφύοντο, καί ἀνέβαιναν ἐπ' αὐτά δέρμα ἐπάνω, καί πνεῦμα οὐκ ἦν ἐπ' αὐτοῖς. καί εἶπε πρὸς με· προφήτευσον ἐπὶ τὸ πνεῦμα, προφήτευσον, υἱὲ ἀνθρώπου, καί εἶπον τῷ πνεύματι· τάδε λέγει Κύριος· ἐκ τῶν τεσσάρων πνευμάτων ἐλθε καί ἐμφύσησον εἰς τοὺς νεκροὺς τούτους, καί ζησάτωσαν. καί ἐπροφήτευσαν καθότι ἐνετείλατό μοι· καί εἰσῆλθεν εἰς αὐτοὺς τὸ πνεῦμα, καί ἔζησαν καί ἔστησαν ἐπὶ τῶν ποδῶν αὐτῶν, συναγωγή πολλή σφόδρα. καί ἐλάλησε Κύριος πρὸς με λέγων· υἱὲ ἀνθρώπου, τὰ ὁστέα ταῦτα πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ ἐστί, καί αὐτοὶ λέγουσι· ξηρὰ γέγονε τὰ ὁστέα ἡμῶν, ἀπόλω-

λεν ἡ ἐλπίς ἡμῶν, διαπεφωνήκαμεν. Διὰ τοῦτο προφήτευσον καὶ εἰπὲ πρὸς αὐτούς· τάδε λέγει Κύριος· ἰδοὺ ἐγὼ ἀνοίγω τὰ μνήματα ὑμῶν καὶ ἀνάξω ὑμᾶς ἐκ τῶν μνημάτων ὑμῶν καὶ εἰσάξω ὑμᾶς εἰς τὴν γῆν τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ γνώσεσθε ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος ἐν τῷ ἀνοῖξαί με τοὺς τάφους ὑμῶν τοῦ ἀναγαγεῖν με ἐκ τῶν τάφων τὸν λαόν μου. Καὶ δώσω πνευμά μου εἰς ὑμᾶς, καὶ ζήσεσθε, καὶ θήσομαι ὑμᾶς ἐπὶ τὴν γῆν ὑμῶν, καὶ γνώσεσθε ὅτι ἐγὼ Κύριος· λελάληκα καὶ ποιήσω, λέγει Κύριος. (Ἰεζεκιήλ ΑΖ': 1-14).⁶⁹ Στόν παρὰδαισο οἱ σεσωσμέ-

69. «Ὁ Κύριος ἔθεσε τὸ χέρι του ἐπάνω μου καὶ διὰ τοῦ Πνεύματός του με ἔβγαλε καὶ με ἔθεσεν ὡσάν ἐν μέσῳ μιᾶς πεδιάδος. Αὐτὴ δὲ ἡ πεδιάς ἦτο γεμάτη ἀπὸ ἀνθρώπινα ὀστᾶ. Ὁ Κύριος με περιέφερεν ὁλόγυρα ἀπὸ τὰ ὀστᾶ αὐτὰ καὶ ἰδοὺ, εἶδα ὅτι αὐτὰ ἦσαν πάρα πολλὰ εἰς ὅλην ἐκείνην τὴν πεδιάδα, ξηρὰ δὲ πολὺ. Ὁ Κύριος εἶπε πρὸς ἐμέ· «υἱὲ ἀνθρώπου, εἶναι δυνατόν νὰ ἀποκτήσουν ζωὴν τὰ ὀστᾶ αὐτά;» Καὶ ἐγὼ εἶπα· «Κύριε Κύριε, σὺ γνωρίζεις τί μπορεῖ νὰ συμβῇ με αὐτά». Ὁ Κύριος μοῦ εἶπε· «Προφήτευσε διὰ τὰ ὀστᾶ αὐτὰ καὶ εἰπὲ τὰ ἑξῆς· τὰ ὀστᾶ τὰ ξηρὰ ἀκούσατε τὸν λόγον τοῦ Κυρίου. Αὐτὰ λέγει ὁ Κύριος εἰς αὐτὰ τὰ ξηρὰ ὀστᾶ· ἰδοὺ, ἐγὼ φέρω εἰς σᾶς πνεῦμα ζωῆς, θὰ δώσω εἰς σᾶς νεῦρα, θὰ σᾶς καλύψω με σάρκα, θὰ ἀπλώσω ἐπάνω εἰς σᾶς δέρμα καὶ θὰ δώσω τὸ Πνεῦμα μου εἰς σᾶς. Θὰ ἀποκτήσετε ζωὴν καὶ θὰ ζήσετε. Ἔτσι δὲ θὰ μάθετε, ὅτι ἐγὼ εἶμαι ὁ Κύριος». Ἐγὼ ἐπροφήτευσα σύμφωνα με τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου. Ὅταν ἐγὼ ἐπροφήτευσα ἰδοὺ, ἔγινε σεισμός, ὁ ὁποῖος ἔφερε τὰ ὀστᾶ τὸ καθένα εἰς τὴν φυσικὴν του θέσιν καὶ τὸ ἐνηρμόνισε πρὸς τὰ ἄλλα ὀστᾶ, ὥστε νὰ ἀποτελεσθοῦν ὁλόκληρον σκελετοί. Καὶ με κατὰπληξίν μου εἶδον καὶ ἰδοὺ, ὅτι ἐφύτρωσαν ἐπάνω εἰς αὐτὰ νεῦρα καὶ σάρκες. Ἐπάνω δὲ εἰς τὰς σάρκας καὶ τὰ νεῦρα, ἠπλώθη δέρμα ἀλλὰ πνοὴ ζωῆς δὲν ὑπῆρχεν ἀκόμη εἰς αὐτὰ τὰ σώματα. Ὁ Κύριος εἶπε τότε πρὸς ἐμέ· «προφήτευσον πρὸς τὸ Πνεῦμα· υἱὲ ἀνθρώπου, προφήτευσε καὶ εἰπὲ εἰς τὸ ζωογόνον Πνεῦμα· αὐτὰ λέγει ὁ Κύριος· ἀπὸ τοὺς τέσσαρας ἀνέμους, ἀπὸ ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος, σὺ Πνεῦμα, πανταχοῦ παρόν, ἔλα ἐδῶ καὶ ἐμφύσησε εἰς τὰ νεκρὰ αὐτὰ σώματα, διὰ νὰ λάβουν ζωὴν καὶ ζήσουν». Ἐπροφήτευσα, ὅπως ὁ Κύριος με διέταξε, καὶ εἰσῆλθε πράγματι εἰς αὐτὰ τὸ Πνεῦμα τῆς ζωῆς καὶ ἔζησαν καὶ ἐστάθησαν ὁρθὰ ἐπάνω εἰς τοὺς πόδας των, λαὸς πάρα πολὺς. Ὁ Κύριος ὠμίλησε πάλιν πρὸς ἐμέ καὶ εἶπεν· «υἱὲ ἀνθρώπου, αὐτὰ τὰ ὀστᾶ ὑποδηλώνουν τὸν ἰσραηλιτικὸν λαόν, διότι οἱ Ἰσραηλίται λέγουν, ὁ καθένας διὰ τὸν ἑαυτὸν του καὶ δι' ὁλόκληρον τὸν λαόν, ὅτι τὰ ὀστᾶ

νοι θά ἀναγνωρίζουν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον. Συνεπῶς τὸ σῶμα συνιστᾷ ἀναπαλλοτρίωτο τμήμα τοῦ ὅλου ἀνθρώπου ὁ ὁποῖος θά ζεῖ γιὰ πάντα, καὶ ἡ ἰδέα τῶν πολλῶν σωμάτων πού ἀνήκουν στὸν ἴδιο ἀνθρωπο ἀρνεῖται τὴν ἴδια τὴ φύση τῆς Οὐράνιας Βασιλείας πού ὁ Θεός ἔχει ἐτοιμάσει γιὰ ἐκείνους πού Τὸν ἀγαποῦν.

2. *Ἡ λύτρωσή μας ἀπὸ τὸν Ἰησοῦ Χριστό.* Ὁ Θεός ἐνσαρκώθηκε, καὶ μέσα ἀπὸ τὴ ζωὴ Του, τὸ μαρτύριό Του, καὶ τὸ θάνατό Του πάνω στὸ Σταυρό μᾶς λύτρωσε ἀπὸ τὴν ἐξουσία τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου. Μέσα στὴν Ἐκκλησίᾳ Του βρισκουμε τὴ σωτηρία μας καὶ προγευόμαστε τὴν Οὐράνια Βασιλεία, χωρὶς νὰ ὀφείλουμε «τέλη» γιὰ τίς προηγούμενες παραβάσεις μας. Σύμφωνα ὅμως μέ τὴν ἰδέα τῆς μετενσάρκωσης, ὁ ἀνθρωπος κερδίζει τὴ σωτηρία μόνον ἀφοῦ ζήσει πολλές ζωές μέσα ἀπὸ τίς ὁποῖες θά ἐπανορθώσει πλήρως τίς συνέπειες τῶν ἁμαρτιῶν του. Αὐτός εἶναι ὁ ψυχρὸς καὶ θλιβερός νομικισμὸς τῶν παγανιστικῶν θρησκειῶν, ὁ ὁποῖος καταργήθηκε ὁλοκληρωτικά μέ τὴ Σταυρικὴ θυσία τοῦ Χριστοῦ· ὁ ληστής στά δεξιὰ Του κέρδισε τὴ σωτηρία σέ μία στιγμὴ χάρις στὴν πίστη του στὸν Υἱὸ τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ τὸ «κακὸ κάρμα» τῶν ἁμαρτιῶν του ἐξαλείφθηκε μέ τὴ Θεία Χάρις.

μας ἐγιναν κατάξηρα, ἐχάθη πλέον κάθε ἐλπίς δι' ἡμᾶς· ἔχομεν ὀριστικῶς χαθῆ. Διὰ τοῦτο προφήτευσε καὶ εἶπε πρὸς αὐτούς· αὐτὰ λέγει ὁ Κύριος· Ἴδου ἐγὼ θά ἀνοίξω τοὺς τάφους σας καὶ θά σᾶς θγάλω μέσα ἀπὸ τὰ μνήματα σας καὶ θά σᾶς ἐπαναφέρω εἰς τὴν χώραν τοῦ Ἰσραὴλ. Καὶ τότε θά μάθετε, ὅτι ἐγὼ εἶμαι ὁ Κύριος, ὅταν θά ἀνοίξω τοὺς τάφους σας καὶ θά θγάλω τὸν λαόν μου μέσα ἀπὸ τὰ μνήματά του. Θά σᾶς δώσω τὸ ζωοποιόν μου Πνεῦμα, θά ἀναστηθῆτε καὶ θά ἀποκτήσετε ζωὴν. Θά σᾶς ἐγκαταστήσω εἰς τὴν χώραν σας καὶ θά μάθετε, ὅτι ἐγὼ εἶμαι ὁ Κύριος. Ἐγὼ ὠμίλησα καὶ θά πραγματοποιήσω αὐτὰ πού εἶπα, λέγει ὁ Κύριος». (Ἰεζεκιήλ ΛΖ' 1-14).

3. Ἡ Κρίση. «Ἀπόκειται τοῖς ἀνθρώποις ἅπαξ ἀποθανεῖν, μετὰ δὲ τοῦτο, κρίσις» (Πρὸς Ἑβραίους 9:27).⁷⁰ Ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ εἶναι μία μοναδική, καθορισμένη περίοδος δοκιμασίας, μετὰ ἀπὸ τὴν ὁποία δὲν ὑπάρχει «δεύτερη εὐκαιρία» ἀλλὰ μόνο ἡ κρίση τοῦ Θεοῦ – δίκαιη ἀλλὰ καὶ φιλεῦσπλαχνη – γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ἀνάλογα μέ τὴν κατάσταση στήν ὁποία βρίσκεται ἡ ψυχὴ του ὅταν ἡ ζωὴ του τερματιστεῖ.

Στὰ παραπάνω τρία δόγματα ἡ Χριστιανικὴ ἀποκάλυψη εἶναι ἀπολύτως ἀκριβὴς καὶ συγκεκριμένη, σέ ἀντίθεση μέ τίς παγανιστικές θρησκείες οἱ ὁποῖες δέ δέχονται οὔτε τὴν ἀνάσταση οὔτε τὴ σωτηρία, καὶ εἶναι ἀσαφεῖς στό θέμα τῆς κρίσης καὶ τῆς μελλοντικῆς ζωῆς. Ἡ μόνη ἀπάντηση σέ ὅλες τίς ὑποτιθέμενες ἐμπειρίες ἢ ἐνθυμήσεις «προηγούμενων ζωῶν» εἶναι ἀκριβῶς ἡ σαφὴς καὶ καθορισμένη Χριστιανικὴ διδασκαλία σχετικὰ μέ τὴ φύση τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς καὶ τίς ἀμοιβαῖες σχέσεις μεταξύ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων.

70. «Οἱ ἄνθρωποι μία φορὰ πεθαίνουν καὶ ὕστερα ἔρχεται κρίσις» (Πρὸς Ἑβραίους 9:27).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΚΤΩ

Ἀληθινές Χριστιανικές ἐμπειρίες Παραδείσου

Ποῦ «βρίσκονται» ὁ Παράδεισος καί ἡ Κόλαση

Ὅπως εἶδαμε ἕως τώρα, μέσα ἀπό πολυάριθμες ἀναφορές σέ Πατερικά κείμενα καί Βίους Ἀγίων, ἡ ψυχὴ μετὰ τὸ θάνατο εἰσέρχεται ἀμέσως στὸν ὑπο-οὐράνιο ἐναέριο κόσμον, τὰ χαρακτηριστικά τοῦ ὁποίου ἐξετάσαμε λεπτομερῶς. Εἶδαμε ἐπίσης ὅτι ἡ πορεία τῆς ψυχῆς διαμέσου αὐτοῦ τοῦ ἐναέριου κόσμου, ἐφόσον τὸ σῶμα ἔχει πραγματικά πεθάνει καί ἡ σχέση τῆς ψυχῆς μέ ὅτιδήποτε ἐπίγειο ἔχει παύσει, περιγράφεται ὡς μία ἄνοδος μέσα ἀπὸ τὰ τελώνια, ὅπου ξεκινᾷ ἡ Μερικὴ Κρίση ἡ ὁποία ἔχει σκοπὸ νὰ καθορίσει τὴν καταλληλότητα ἢ μὴ τῆς ψυχῆς γιὰ νὰ κατοικήσει στὸν παράδεισο. Οἱ ψυχές πού ἔχουν καταδικαστεῖ λόγω ἀμετανοησίας γιὰ τίς ἁμαρτίες τους καταποντίζονται ἀπὸ τὰ πεπτωκότα πνεύματα στήν κόλαση, ἐνῶ ἐκεῖνες πού τελικά ὑπερνικοῦν τίς δοκιμασίες τῶν τελωνίων ἀνέρχονται ἀνεμπόδιστα, ὁδηγούμενες ἀπὸ ἀγγέλους, στὸν παράδεισο.

Τί εἶναι ὅμως αὐτός ὁ παράδεισος; Ποῦ βρίσκεται; Εἶναι κάποιος τόπος; Εἶναι «ἐπάνω»;

Ὅπως καί γιὰ ὅλα τὰ θέματα πού ἀφοροῦν τῇ μετὰ θάνατον ζωῇ, δέ θά πρέπει νὰ διατυπώνουμε τέτοια ἐρωτήματα ἀπὸ ἀπλή περιέργεια, ἀλλὰ ἀποκλειστικά μέ σκοπὸ νὰ κατανοήσουμε πληρέστερα τὴ σχετικὴ διδασκαλία τὴν ὁποία ἡ

Ἑκκλησία μας ἔχει κληροδοτήσει καὶ νὰ ἀποφύγουμε τὴ σύγχυση πού μποροῦν νὰ προκαλέσουν ἀκόμα καὶ στοὺς Ὁρθόδοξους Χριστιανούς οἱ σύγχρονες ἰδέες καὶ μερικές ψυχικές ἐμπειρίες.

Τὸ θέμα τοῦ «χωρικοῦ ἐντοπισμοῦ» τοῦ παραδείσου καὶ τῆς κόλασης εἶναι ἓνα εὐρύτατα παρανοημένο θέμα στὴ σύγχρονη ἐποχή. Ἀρκετά χρόνια πρὶν ὁ Σοβιετικὸς δικτάτορας Κροῦστσεφ χλεύαζε τοὺς θρησκευόμενους ἀνθρώπους πού πίστευαν ἀκόμα στὸν παράδεισο – εἶχε στείλει «κοσμοναῦτες» στὸ διάστημα καὶ δὲν τὸν εἶχαν δεῖ!

Κανεὶς σκεπτόμενος χριστιανός, βεβαίως, δὲν πιστεύει στὴν ἀθεϊστικὴ γελοιογραφία ἐνὸς παραδείσου πού βρίσκεται «στὸν οὐρανό», παρότι μερικοὶ ἀφελεῖς Προτεστάντες τοποθετοῦν τὸν παράδεισο σὲ κάποιο μακρινὸ γαλαξία ἢ ἀστερισμό· ὅλη ἡ ὁρατὴ δημιουργία εἶναι πεπτωκυῖα καὶ διεφθαρμένη καὶ δὲν ὑπάρχει κανένας τόπος ὅπουδῆποτε ἐντὸς αὐτῆς γιὰ τὸν ἀόρατο παράδεισο τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος συνιστᾷ πνευματικὴ καὶ ὄχι ὑλικὴ πραγματικότητα. Ἀλλὰ καὶ πολλοὶ χριστιανοί, προκειμένου νὰ ἀποφύγουν τὸν ἐμπαιγμὸ τῶν ἄπιστων καὶ νὰ προλάβουν ἀκόμα καὶ τὴν παραμικρὴ κηλὶδα οἰασδῆποτε ὑλιστικῆς ἀντίληψης, καταφεύγουν στὸ ἀντίθετο ἄκρο καὶ δηλώνουν ὅτι ὁ παράδεισος δὲ βρίσκεται «πουθενά». Στὸ χωρὸ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν καὶ τῶν Προτεστάντων ὑπάρχουν κάποια ἀπολογητικὰ ἔργα τὰ ὁποῖα προσεγγίζουν διανοητικὰ τὸ θέμα τοῦ παραδείσου καὶ τῆς κόλασης καὶ διακηρύσσουν ὅτι ὁ παράδεισος εἶναι «κατάσταση, ὄχι τόπος», ὅτι τὸ «πάνω» εἶναι καθαρὴ μεταφορά, ὅτι ἡ Ἀνάληψη τοῦ Χριστοῦ – «*Ἐξήγαγε δὲ αὐτοὺς ἔξω ἕως εἰς Βηθανίαν, καὶ ἐπάρας τὰς χεῖρας αὐτοῦ εὐλόγησεν αὐτούς. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εὐλογεῖν αὐτὸν αὐτοὺς διέσθη ἅπ' αὐτῶν*

καὶ ἀνεφέρετο εἰς τὸν οὐρανόν.» (Κατὰ Λουκᾶν 24: 50-51), «Καὶ ταῦτα εἰπὼν βλεπόντων αὐτῶν ἐπήρθη, καὶ νεφέλη ὑπέλαβεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν. Καὶ ὡς ἀτενίζοντες ἦσαν εἰς τὸν οὐρανὸν πορευομένου αὐτοῦ, καὶ ἰδοὺ ἄνδρες δύο παρειστήκεισαν αὐτοῖς ἐν ἐσθῇτι λευκῇ, οἳ καὶ εἶπον· ἄνδρες Γαλιλαῖοι, τί ἐστήκατε ἐμβλέποντες εἰς τὸν οὐρανόν; Οὗτος ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς ἀπ’ ὑμῶν εἰς τὸν οὐρανόν, οὕτως ἐλεύσεται ὃν τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν.» (Πράξεις 1: 9-11)¹ – δὲν ἦταν στήν πραγματικότητα «ἀνάληψη» ἀλλὰ μόνον ἀλλαγὴ κατάστασης. Τὸ ἀποτέλεσμα τέτοιων ἀπολογητικῶν ἔργων εἶναι νὰ παρουσιάζεται ὁ παράδεισος καὶ ἡ κόλαση ὡς πολὺ ἀκαθόριστες καὶ συγκεχυμένες ἔννοιες, καὶ ἡ αἴσθησις τῆς πραγματικῆς τοῦ ὑπόστασης βαθμιαῖα νὰ ἐξασθενεῖ, μέ καταστροφικὰ ἀποτελέσματα γιὰ τὴ χριστιανικὴ ζωὴ, ἀφοῦ αὐτὲς ἀκριβῶς εἶναι οἱ πραγματικότητες πρὸς τίς ὁποῖες κατευθύνεται ὅλη ἡ ἐπίγεια ζωὴ μας.

Σύμφωνα μέ τὴ διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου Μπριαντσιανίνωφ, ὅλα αὐτὰ τὰ ἀπολογητικὰ ἔργα βασίζονται στὴ λανθασμένη ἀντίληψη τοῦ σύγχρονου φιλόσοφου Ντεκάρτ ὅτι ὁτιδήποτε μὴ ὑλικό εἶναι «ἀμυγές πνεῦμα» καὶ

1. «Τοὺς ὠδήγησε δὲ ἔξω ἕως τὴν Βηθανίαν καὶ ἀφοῦ ἐσήκωσε τὰ χεῖρια του τοὺς εὐλόγησε. Καὶ ἐνῶ τοὺς εὐλογοῦσε, ἀποχωρίσθηκε ἀπ’ αὐτοὺς καὶ ἐφέρετο ἐπάνω εἰς τὸν οὐρανόν.» (Κατὰ Λουκᾶν 24:50-51).

«Ὅταν εἶπε αὐτά, ἐσηκώθηκε εἰς τὸν ἄερα, ἐνῶ ἐκεῖνοι τὸν ἐκοιτοῦσαν, καὶ ἕνα σύννεφο τὸν ἀπέκρυψε ἀπὸ τὰ μάτια τους. Καὶ καθὼς ἐκοιτοῦσαν μὲ προσοχὴν πρὸς τὸν οὐρανόν, ἐνῶ αὐτὸς ἀνυψώνετο, αἶφνης δύο ἄνδρες μὲ ἐνδύματα λευκὰ ἐστάθηκαν κοντὰ τους καὶ τοὺς εἶπαν, “Ἄνδρες Γαλιλαῖοι, γιὰτί στέκεσθε καὶ κοιτάζετε εἰς τὸν οὐρανόν; Αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ποὺ ἀνελήφθη ἀπὸ σᾶς εἰς τὸν οὐρανόν, θὰ ἔλθῃ κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο ὅπως τὸν εἶδατε νὰ ἀνεβαίνει εἰς τὸν οὐρανόν”».

δέν περιορίζεται ἀπό χρόνο καί χώρο. Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία δέ διδάσκει κάτι τέτοιο. Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος γράφει: «ἡ φαντασίωση τοῦ Ντεκάρτ γιά τή μή ἐξάρτηση τῶν πνευμάτων ἀπό τό χώρο καί τό χρόνο εἶναι ἕνας ἀναμφισβήτητος παραλογισμός. Ὅτιδήποτε περιορισμένο ἐξαρτᾶται ἀναγκαστικά ἀπό τό χώρο». ² «Τά πολυάριθμα χωρία ἀπό λειτουργικά βιβλία καί ἔργα Πατέρων τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας πού παραθέσαμε πύ πάνω ὁρίζουν ἀπολύτως ἱκανοποιητικά τό πού βρίσκονται ὁ παράδεισος καί ἡ κόλαση... Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία διδάσκει μέ εὐκρίνεια ὅτι ὁ παράδεισος βρίσκεται στούς οὐρανούς καί ἡ κόλαση στά ἔγκατα τῆς γῆς» ^{3*}. Ἐδῶ θά ὑποδείξουμε μόνο τό πῶς πρέπει νά ἐρμηνευτεῖ αὕτη ἡ διδασκαλία.

Ἀληθεύει ἀσφαλῶς, ὅπως ὑποδεικνύουν τά πολυάριθμα χωρία πού παραθέτει ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος, ὅτι ὅλες οἱ Ὁρθόδοξες πηγές – ἡ Ἀγία Γραφή, οἱ θεῖες λειτουργίες, οἱ Βίοι Ἀγίων, τά γραπτά τῶν ἁγίων Πατέρων – τοποθετοῦν τόν παράδεισο καί τούς οὐρανούς «ἐπάνω» καί τήν κόλαση «κάτω» ἀπό τή γῆ. Ἀληθεύει ἐπίσης ὅτι ἀφοῦ οἱ ἄγγελοι καί οἱ ψυχές περιορίζονται στό χώρο – ὅπως εἶδαμε στό κεφάλαιο γιά τήν «Ὁρθόδοξη διδασκαλία περί τῶν Ἀγγέλων» – πρέπει πάντα νά βρίσκονται σέ ἕναν καθορισμένο τόπο – εἴτε στόν οὐρανό εἴτε στήν κόλαση εἴτε στή γῆ. Ἔχουμε ἤδη παραθέσει σχετικό ἀπόσπασμα ἀπό τή διδασκαλία τοῦ ἁγ. Ἰωάννη τοῦ Δαμασκηνοῦ τό ὁποῖο δηλώνει ὅτι «οἱ ἄγγελοι εἶναι περιγγραπτοί· ὅταν βρίσκονται στόν οὐρανό, δέ βρίσκο-

2. Ἐπισκόπου Ἰγνατίου Μπριαντιανίνωφ, *Ἔργα*, τόμ. III, Ἐκδ. Τουζώφ, Ἀγία Πετρούπολη 1886, σελ. 312.

3. Στό ἴδιο, σελ. 308-9.

* Ἡ ἔμφαση δική του

νται στή γῆ καί ὅταν στέλνονται ἀπό τό Θεό στή γῆ, δέ μένουν στόν οὐρανό»⁴ καί τό ὅποιο δέν εἶναι παρὰ ἡ ἴδια διδασκαλία περὶ ἀγγέλων πού δίδαξαν πρωτύτερα ὁ ἅγ. Βασίλειος ὁ Μέγας⁵, ὁ ἅγ. Γρηγόριος ὁ Διάλογος⁶, καί δεδαί-
ως ὅλοι οἱ Ὁρθόδοξοι Πατέρες.

Ὁ παράδεισος, ἐπομένως, εἶναι σίγουρα τόπος, καί εἶναι σίγουρα ἐπάνω ἀπό ὅποιοδήποτε σημεῖο τῆς γῆς, ὅπως καί ἡ κόλαση εἶναι σίγουρα κάτω, στά ἔγκατα τῆς γῆς· ὅμως οἱ ἄνθρωποι δέν εἶναι σέ θέση νά δοῦν αὐτούς τους τόπους μέχρι νά ἀνοιχθοῦν οἱ πνευματικοί τους ὀφθαλμοί, ὅπως εἶδαμε προηγουμένως στά ἀναφερόμενα γιά τόν ἐναέριο κόσμο. Ἐπιπλέον, αὐτοί οἱ τόποι δέ βρίσκονται μέσα στίς «συντεταγ-
μένες» τοῦ δικοῦ μας χωρο-χρονικοῦ συστήματος: ἕνα ἀερο-
πλάνο δέν μπορεῖ νά περάσει «ἀόρατα» μέσα ἀπό τόν παρά-
δεισο, οὔτε ἕνας γήινος δορυφόρος μέσα ἀπό τόν τρίτο οὐρα-
νό, οὔτε ἀσφαλῶς μπορεῖ κανεῖς σκάδοντας μέ τρυπάνι βαθιά
στή γῆ νά φτάσει ἕως τίς ψυχές πού βρίσκονται στήν κόλαση
ἀναμένοντας τήν Τελική Κρίση. Δέν εἶναι ἐκεῖ, ἀλλά σέ ἕνα
διαφορετικό εἶδος χώρου πού ξεκινᾷ ἀκριβῶς ἀπό δῶ ἀλλά
«ἐκτείνεται» πρὸς μία διαφορετική κατεύθυνση.

Ὑπάρχουν ἐνδείξεις, ἥ τουλάχιστον κάποια στοιχεῖα, πού
ὑποδηλώνουν αὐτήν τήν ἄλλου εἶδους πραγματικότητα ἀκό-

4. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, «Γιά τοὺς ἀγγέλους» Ὑεκδοσις Ἀκριβῆς τῆς Ὁρθοδόξου Πίστεως, μτφρ. Νίκου Ματσούκα, Ὑεκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσα-
λονίκη 1998, σελ. 98.

5. Βασιλείου Καισαρείας τοῦ Μεγάλου, «Περὶ Ἀγίου Πνεύματος», Ὑεργα, μτφρ. Θεοδώρου Ζήση, Πατερικά Ὑεκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», τόμ. 10. Θεσσαλονίκη 1974, κεφ. ΚΓ'.

6. Gregory the Great (the Dialogist), St., *Morals on the Book of Job*, Oxford, John Henry Parker, 1844

μα καὶ στήν καθημερινή ἐμπειρία, στό γήινο κόσμο μας. Γιὰ παράδειγμα, ἡ ὑπαρξὴ ἡφαιστείων καὶ τεράστιας θερμότη-
 τας στό κέντρο τῆς γῆς θεωρεῖται ἀπό πολλοὺς ἁγίους καὶ
 Πατέρες ὡς ἄμεση ἔνδειξη περὶ τῆς ὑπαρξὸς κόλασης μέσα
 στά ἔγκατα τοῦ πλανήτη μας.⁷ Φυσικά, ἡ κόλαση δέν εἶναι
 «ὕλική» μέ τὴν ἔννοια τῆς ὕλικῆς λάβας πού ξεπηδᾷ κάτω
 ἀπὸ τὸ φλοιό τῆς γῆς κατευθυνόμενη πρὸς τὰ πάνω· ὅμως
 φαίνεται ὅτι ὄντως ὑπάρχει ἓνα εἶδος «ἀλληλοεπικάλυψης»
 τῶν δύο πραγματικοτήτων – μία «ἀλληλοεπικάλυψη» πού
 μπορεῖ νά γίνεи ἀντιληπτὴ στήν ἴδια τὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου,
 ὁ ὁποῖος εἶναι ἱκανός, κάτω ἀπὸ ὁρισμένες συνθήκες ἢ μέ τὸ
 θέλημα τοῦ Θεοῦ, νά κατανοήσῃ καὶ τὰ δύο εἶδη πραγματι-
 κότητας ἀκόμα καὶ στήν ἐπίγεια ζωή. Οἱ ἴδιοι οἱ σύγχρονοι
 ἐπιστήμονες παραδέχονται τελικά ὅτι δέν εἶναι πλέον σίγου-
 ροι γιὰ τὴν ἀπώτερη φύση καὶ τὰ ἀπώτερα ὅρια τῆς ὕλης,
 οὔτε γιὰ τὸ ποῦ αὐτὴ ἡ ὕλη παύει νά ὑπάρχει καὶ ξεκινᾷ ἡ
 «ψυχικὴ» πραγματικότητα.

Πολυάριθμα περιστατικά στοὺς Βίους Ἀγίων δείχνουν τὸ
 πῶς αὐτὸ τὸ ἄλλο εἶδος χώρου εἰσέρχεται στό «φυσιολογι-
 κό» χῶρο τοῦ κόσμου τούτου. Συχνά, γιὰ παράδειγμα, ἡ
 ψυχὴ ἑνὸς ἀνθρώπου πού μόλις ἔχει πεθάνει θεᾶται νά ἀνέρ-
 χεται στοὺς οὐρανούς, ὅπως ὅταν ὁ ἅγ. Βενέδικτος εἶδε τὴν
 ψυχὴ τοῦ ἁγ. Γερμανοῦ, ἐπισκόπου Καπούης, νά μεταφέρε-
 ται ἀπὸ ἀγγέλους στοὺς οὐρανούς μέσα σέ μία πύρινη σφαί-
 ρα⁸, ἢ ὅταν οἱ κάτοικοι τοῦ Ἰαφονιακ εἶδαν τὴν ψυχὴ τοῦ ἁγ.

7. *Βίοι Ἀγίων* (κατὰ τὸν ἅγ. Δημήτριο τοῦ Ροστώφ), Μόσχα, Συνοδικό
 Τυπογραφεῖο, 1902 – 19 Μαΐου· Μπριαντσιανίνωφ, *Ἔργα*, σελ. 98· Ἀγ. Γρη-
 γορίου τοῦ Μεγάλου, *Διάλογοι*, μτφρ. Στεφάνου δ.μ. μέ τίτλο *Βίοι Ἀγνώ-
 στων Ἀσκητῶν*, Ἔκδ. Ἀδελφότητος Ἱερομ. Ἰωάννου, «Κοίμησις τῆς Θεο-
 τόκου», Ἀγία Ἄννα, Ἀγιον Ὄρος 1988, IV, 36 & 44.

Γερμανοῦ νά ἀνέρχεται μέσα σέ μία πύρινη στήλη, ἥ ὅταν ὁ Πρεσβύτερος Φιλάρετος τοῦ Γκλίνσκ εἶδε νά ἀνέρχεται ἡ ψυχή τοῦ ὁσίου Σεραφεῖμ τοῦ Σάρωφ. Ὁ Προφήτης Ἑλισαῖος ἀντίκρισε τόν Προφήτη Ἡλία νά ἀνυψώνεται στούς οὐρανούς μέσα σέ ἓνα πύρινο ἄρμα: «καί ἰδὸν ἄρμα πυρὸς καὶ ἵπποι πυρὸς καὶ διέστειλαν ἀνὰ μέσον ἀμφοτέρων, καὶ ἀνελήφθη Ἡλιοῦ ἐν συσσεισμῷ ὥς εἰς τὸν οὐρανόν.» (IV Βασιλειῶν Ὶ 11).⁹ Συχνά ἐπίσης, στούς Βίους Ἀγίων συναντοῦμε περιστατικά κατὰ τὰ ὁποῖα οἱ ἅγιοι βλέπουν τίς ψυχές νά διέρχονται ἀπὸ τὰ τελώνια: πολλά τέτοια περιστατικά ἀναφέρονται στὸν Βίο τοῦ ἁγ. Νήφωνος Κωνσταντίας¹⁰ καὶ τοῦ ἁγ. Κολούμβα ἀπὸ τῆ νῆσο τῆς Αἰόνας, καὶ μερικά ἀπὸ αὐτὰ παραθέσαμε στό κεφάλαιο περὶ τελωνίων. Στό Βίο τοῦ ὁσίου Θεοφίλου τοῦ Κιέδου, περιγράφεται ἡ ἐμπειρία τοῦ Ντιμίτρι, τοῦ ἀνθρώπου πού ἔστεκε δίπλα του τῇ στιγμῇ πού ξεψυχοῦσε μέσα στό κελί του: «κάτι ἄστραψε μπροστά στά μάτια του καὶ ἓνα ρεύμα ψυχροῦ ἀέρα χτύπησε τό πρόσωπό του. Ὁ Ντιμίτρι κοίταξε κατάπληκτος πρὸς τὰ ἐπάνω καὶ ἔμεινε ἀποσβολωμένος. Τό ταβάνι τοῦ κελιοῦ ἄρχισε νά σηκώνεται καὶ ὁ κυανὸς οὐρανός, σάν νά ἄνοιγε τίς ἀγκάλες του, ἐτοιμαζόταν νά ὑποδεχθεῖ τὴν ἅγια ψυχή τοῦ ἀποθνήσκοντος δικαίου Θεοφίλου.»¹¹

Πέραν τῆς γενικῆς γνώσης ὅτι ὁ παράδεισος καὶ ἡ κόλαση εἶναι ὄντως «τόποι», ἀλλὰ ὄχι τόποι τοῦ κόσμου αὐτοῦ,

8. Ἀγ. Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου, *Διάλογοι*, II, 35.

9. «Αἶφνης ἓνα πύρινον ἄρμα καὶ πύρινοι ἵπποι διεχώρισαν τὸν ἓνα ἀπὸ τὸν ἄλλον, καὶ ὁ Ἡλιοῦ μέσα εἰς ἀνεμοστρόβιλον ἀνελήφθη καὶ ἐφέρετο ὥς εἰς τὸν οὐρανόν.» (IV Βασιλειῶν Ὶ11).

10. Βίοι Ἀγίων, ἔ. ἀ., 23 Δεκεμβρίου.

11. *Life of Blessed Theophilus (Feofil)*, Holy Trinity Monastery, Jordanville, Νέα Ὑόρκη 1970, σελ. 125

στό δικό μας χωρο-χρονικό σύστημα, δέ χρειάζεται νά ἐπιζητοῦμε ἀπό περιέργεια νά γνωρίζουμε κάτι περισσότερο. Αὐτοί οἱ «τόποι» εἶναι τόσο διαφορετικοί ἀπό τίς κοσμικές ἀντιλήψεις μας περί «τόπου», ὥστε σίγουρα θά ὀρεθοῦμε σέ ἀπελπιστική σύγχυση ἐάν ἐπιχειρήσουμε νά τοῦς τοποθετήσουμε «γεωγραφικά» στό χῶρο. Σέ μερικούς Βίους Ἁγίων δηλώνεται σαφῶς ὅτι οἱ «οὐρανοί» εἶναι πάνω ἀπό τόν «παράδεισο», καί σέ ἄλλους ὅτι ὑπάρχουν τουλάχιστον «τρεῖς οὐρανοί» – δέν εἶναι ὅμως στή δικαιοδοσία μας νά καθορίσουμε τά «σύνορα» αὐτῶν τῶν τόπων ἢ νά προσπαθήσουμε νά διακρίνουμε τά χαρακτηριστικά τους. Τέτοιες περιγραφές μᾶς παρέχονται ἀπό τή Θεία Πρόνοια μέ σκοπό νά μᾶς ἐμπνεύσουν νά ἀγωνιστοῦμε, ὥστε νά εἰσέλθουμε στή Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν ζώντας καί πεθαίνοντας χριστιανικά καί ὄχι γιά νά τίς ἐντάξουμε σέ κοσμικές κατηγορίες λογικῆς καί γνώσης πού δέν τοῦς ἀρμόζουν. Ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ὀρθά μᾶς ὑπενθυμίζει μέ ποιό φρόνημα πρέπει νά μελετοῦμε τά σχετικά μέ τόν παράδεισο καί τήν κόλαση: «Καί ποῦ, λέγει, καί σέ ποιό τόπο θά εἶναι αὐτή ἡ γέεννα; Τί σ' ἐνδιαφέρει αὐτό; Γιατί τό ζητούμενο εἶναι ν' ἀποδειχθεῖ ὅτι ὑπάρχει, ὄχι ποῦ ὀρίσθηκε καί σέ ποιό τόπο... Κάπου ἔξω, ὅπως ἐγώ βέβαια νομίζω, ἀπ' ὅλο αὐτόν τόν κόσμο... Ἄς μή ζητοῦμε λοιπόν ποῦ ὀρίσκεται ἡ γέεννα, ἀλλά πῶς μπορούμε νά τήν ἀποφύγουμε».¹²

Ἡ πλήρης κατανόηση τῆς ὑπερκόσμιας πραγματικότητας δέ μᾶς ἔχει παραχωρηθεῖ, ἄν καί εἶναι ἀλήθεια ὅτι γνωρίζου-

12. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, «Στήν Πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολή», Ὁμιλία ΑΒ, Ἔργα, μτφρ. Σπύρου Μουστάκα, Πατερικά Ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμάς», τόμ. 17, Θεσσαλονίκη 1988, σελ. 711

με ἄρκετά, ὥστε νά ἀπαντήσουμε στούς ὀρθολογιστές, οἱ ὅποιοι πρεσβεύουν ὅτι ὁ παράδεισος καί ἡ κόλαση δέ θρίσκονται «πουθενά» καί συνεπῶς εἶναι μή-ὑπαρκτοί ἐπειδή δέν μπορούμε νά τούς δοῦμε. Πράγματι, αὐτοί οἱ τόποι θρίσκονται «κάπου», καί μερικοί ἄνθρωποι πού ζοῦν στή γῆ ἔχουν θρεθεῖ ἐκεῖ καί ἔχουν ἐπιστρέψει γιά νά διηγηθοῦν τά ὅσα εἶδαν· ὅμως ὁ σαρκικός ἄνθρωπος βλέπει αὐτούς τούς τόπους περισσότερο μέ τήν πίστη παρά μέ τή γνώση: *«Βλέπομεν γάρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δέ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον· ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, τότε δέ ἐπιγνώσομαι καθὼς καί ἐπεγνώσθην. (Πρὸς Κορινθίους Α' 13:12).¹³*

Χριστιανικές ἐμπειρίες Παραδείσου

Οἱ ἀληθινές Χριστιανικές ἐμπειρίες παραδείσου πάντοτε φέρουν τήν πανομοιότυπη σφραγίδα τῆς ὑπερκόσμιας ἐμπειρίας. Ἐκεῖνοι πού ἔχουν δεῖ τόν παράδεισο δέν ταξιδεψαν ἀπλῶς σέ ἓναν διαφορετικό τόπο, ἀλλά ἐπίσης εἰσῆλθαν σέ μία τελείως διαφορετική *πνευματική κατάσταση*. Ἐμεῖς πού δέν ἔχουμε ἀνάλογη προσωπική ἐμπειρία πρέπει νά ἀρκεστοῦμε στήν περιγραφή ὀρισμένων ἐξωτερικῶν χαρακτηριστικῶν τά ὅποια, συναθροιζόμενα, διαφοροποιοῦν ἄρκετά εὐκρινῶς αὐτές τίς ἐμπειρίες ἀπό ὅλες τίς ἐμπειρίες τοῦ ἐναέριου κόσμου τίς ὁποῖες ἐξετάσαμε προηγουμένως.

Σέ πολυάριθμους Βίους Ἀγίων περιγράφεται ἡ εἴσοδος τῶν ψυχῶν στόν οὐρανό, ὅπως θεᾶται ἀπό τή γῆ. Στό Βίο τοῦ

13. «Τώρα βλέπομεν σάν σέ καθρέφτη ἀμυδρῶς, τότε ὅμως θά βλέπωμεν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. Τώρα γνωρίζω μερικῶς, ἀλλά τότε θά ἔχω πλήρη γνώσιν.» (Πρὸς Κορινθίους Α' 13:12).

ἀγ. Ἀντωνίου τοῦ Μεγάλου διαβάζουμε: «Ἄλλοτε πάλιν, ἐκεῖ πού ἀσκήτευε στό ὄρος, σήκωσε τὸ βλέμμα του ψηλά καί εἶδε στόν ἀέρα κάποιον ν' ἀνεβαίνει καί νά γίνεται μεγάλη χαρά σ' αὐτούς (τούς Ἀγγέλους) πού τόν συναπαντοῦσαν. Ἔπειτα, ἐνῶ θαύμαζε καί μακάριζε τόν τέτοιο χορό, προσήυχετο νά μάθῃ τί νά ἦταν αὐτό. Καί ἀμέσως τοῦ ἦλθε φωνή, ὅτι αὐτή ἦταν ἡ ψυχὴ τοῦ Ἀμοῦν, τοῦ μοναχοῦ τῆς Νιτρίας. Αὐτός ἔμεινε ἀσκητής ὥς τὰ γεράματα.»¹⁴

Μέ τόν ἴδιο τρόπο περιγράφει καί ὁ ἀδβῶς Σεραπίων τὸ θάνατο τοῦ ἀγ. Μάρκου Θράκης:¹⁵ «Σηκώνοντας τὰ μάτια μου πρὸς τόν οὐρανό, εἶδα τήν ψυχὴ τοῦ ἁγίου νά ἔχει ἤδη ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ τὰ δεσμά τοῦ σώματος. Οἱ ἄγγελοι τήν εἶχαν καλύψει μέ ἓνα λαμπρό, λευκό ἔνδυμα καί τήν ἀνέδιδαν στοὺς οὐρανούς. Εἶδα τὸ δρόμο πρὸς τοὺς οὐρανούς πού ἀνοιγόταν μέσα ἀπὸ τὸν ἀέρα, καθὼς καί τοὺς ἀνοιγμένους οὐρανούς. Μετὰ εἶδα τίς ὀρδές τῶν δαιμόνων πού ἔφραζαν αὐτὸ τὸ δρόμο καί ἄκουσα φωνὴ ἀγγέλου νά λέει στοὺς δαίμονες: «Γιὸ τοῦ σκότους! Ἐξαφανιστεῖτε ἀπὸ δῶ καί κρυφτεῖτε ἀπὸ τὸ πρόσωπο τοῦ φωτός τῆς εὐσέβειας!» Οἱ δαίμονες κρατοῦσαν τήν ἅγια ψυχὴ τοῦ Μάρκου στόν ἀέρα γιὰ μία ὥρα περίπου. Καί τότε μία φωνὴ ἀκούσθηκε ἀπὸ τοὺς οὐρανούς πού εἶπε στοὺς ἀγγέλους: «Πάρτε τον καί φέрте τον ἐδῶ αὐτόν πού ντρόπιασε τοὺς δαίμονες». Ἀφοῦ ἡ ψυχὴ τοῦ ἁγίου διάθηκε τίς ὀρδές τῶν δαιμόνων χωρὶς νά πάθει κανένα κακό καί ὁδηγήθηκε ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους κοντὰ στοὺς ἀνοιγμένους οὐρανούς, εἶδα κάτι πού ἔμοιαζε μέ χέρι νά ξεπρο-

14. Μ. Ἀθανασίου Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, Ὁ Μέγας Ἀντώνιος, Βίος καί Πολιτεία, μτφρ. Θεοδ. Σακελλαρίου, Ἐκδ. Βασ. Ρηγόπουλου, ζ' ἔκδ., Θεσσαλονίκη 2000, σελ. 115.

15. Βίοι Ἀγίων, ἔ. ἀ., 5 Ἀπριλίου.

βάλλει καί νά παίρνει μαζί του τήν ἄμωμη ψυχή. Μετά αὐτό τό ὄραμα ἀποκρύφτηκε ἀπό τά μάτια μου καί δέν εἶδα πιά τίποτε ἄλλο.»

Ἀπό τίς παραπάνω ἀναφορές ἤδη γίνονται φανερά τρία χαρακτηριστικά τῆς ἀληθινῆς Χριστιανικῆς ἐμπειρίας παραδείσου: ἡ πορεία πρὸς τόν παράδεισο εἶναι ἄνοδος· ἡ ψυχή ὁδηγεῖται ἀπὸ ἀγγέλους· τῇ χαιρετίζουν καί τήν ὑποδέχονται στή συντροφιά τους οἱ κάτοικοι τοῦ παραδείσου.

Οἱ ἐμπειρίες παραδείσου εἶναι διαφόρων εἰδῶν. Μερικές φορές ἡ ψυχή ὁδηγεῖται στόν παράδεισο πρὶν τό θάνατο ἔτσι ὥστε νά τῆς φανερωθοῦν τά θαυμαστά του ἢ ἡ θέση πού ἔχει προετοιμαστεῖ ἐκεῖ γι' αὐτήν. Ἔτσι, ἡ ἀγ. Μαύρα, ἀφοῦ κατάφερε νά μὴν ὑποκύψει στά δυό ψευδῆ ὁράματα τῶν πεπτωκότων πνευμάτων κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ μαρτυρίου της – τά ὁποῖα περιγράψαμε σέ προηγούμενο κεφάλαιο ὡς παράδειγμα τῶν πειρασμῶν πού μποροῦν νά ἐμφανιστοῦν τήν ὥρα τοῦ θανάτου – περιέγραψε τὴ θεόδοτη ἐμπειρία πού ἀκολούθησε: «Μετά τὴν ἀπομάκρυνσή του, μέ κοντοζύγωσε ἓνας τρίτος. Ἦταν σεμνὰ ντυμένος, τό πρόσωπό του ἔλαμπε σάν ἥλιος. Μὲ πῆρε ἀπὸ τό χέρι καί μέ ταξίδεψε. Μὲ ἀνέβαζε, μέ ἀνέβαζε συνέχεια. Φτάσαμε σέ τοποθεσία μέ ἀζωγράφι-στη θεά, μέ ἀπερίγραπτο κάλλος... Μοῦ ᾔδειξε ἓνα θρόνο μέ ἀπαστράπτουσες κουρτίνες. Κάποιο στεφάνι πού τόξευε ἀνταύγειες ἀπὸ πολύτιμους λίθους, στεκόταν μετέωρο ἀνάμεσα στίς κουρτίνες... Συμμάζεψα τὴ δύναμη πού μοῦ ἀπόμηνε στή γλῶσσα καί εἶπα: “Σέ ποιόν ἀνήκουν αὐτές οἱ καταπληκτικές ὁμορφιές, Κύριε;”. Χαμογέλασε ἀπαλά. Κίνησε τὰ χεῖλη καί ἀποκρίθηκε: “Ἐκέρδισες τό θρόνο μαζί μέ τό στεφάνι πού βλέπεις. Ἐτοιμάσθηκαν σάν βραβεῖο τῆς νίκης σου... Ἀναχώρησε λοιπόν τώρα ἀπὸ δῶ, ξαναγύρισε

στό κρεμασμένο ἐκεῖ στό σταυρό σῶμα σου, καί κάνε λίγη ὑπομονή. Γιατί ὅπου νά 'ναι, μόλις ξημερώσει, θά κατέβουν ἄγγελοι, ἀποσταλμένοι τοῦ Κυρίου γιὰ νά παραλάβουν τίς ψυχές σας»¹⁶

Ἀναφέρεται ἡ ἐμπειρία τῆς θέασης τοῦ παραδείσου σέ ὄραμα ἀπό ἀπόσταση, ὅπως στήν περίπτωση τοῦ Πρωτομάρτυρα ἁγ. Στεφάνου ὁ ὁποῖος εἶδε «*τοὺς οὐρανοὺς ἀνεωγμένους καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν ἐστῶτα τοῦ Θεοῦ*» (Πράξεις 7:56).¹⁷ Ἐδῶ, ὥστόσο, θά περιγράψουμε μόνο τὴ συγκεκριμένη ἐμπειρία πού εἶναι καὶ ἡ πλέον συγκρίσιμη μέ τίς σημερινές «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες: τὴν ἄνοδο στοὺς οὐρανοὺς κατὰ τὴν ὥρα τοῦ θανάτου, ἢ κατὰ τὴ διάρκεια μίας χαρισματικῆς ἐμπειρίας, πού ἐκδηλώνεται εἴτε «μέσα» εἴτε ἔξω» ἀπὸ τὸ σῶμα.

Ὁ ἁγ. Σάββιος ἀπὸ τὴν πόλη Ἀλμπι τῆς Ν. Γαλλίας, ἐπίσκοπος Γαλατίας πού ἔζησε τὸν 6ο αἰώνα, ἀφοῦ ὑπῆρξε νεκρὸς γιὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἡμέρας, ἐπέστρεψε στὴ ζωὴ καὶ διηγήθηκε στό φίλο τοῦ ἁγ. Γρηγόριο τῆς Τουρώνης τὰ ἑξῆς: «Ὅταν σειόταν τὸ κελλί μου πρὶν τέσσερις ἡμέρες, καὶ μέ εἶδατε νά κείτομαι νεκρὸς, δυὸ ἄγγελοι μέ ἀνύψωσαν καὶ μέ μετέφεραν στό πιό ψηλὸ σημεῖο τοῦ οὐρανοῦ, τόσο ψηλά πού ἔμοιαζε νά ἔχω κάτω ἀπὸ τὰ πόδια μου ὄχι μόνον αὐτὴν τὴν ἄθλια γῆ, ἀλλὰ καὶ τὸν ἥλιο καὶ τὸ φεγγάρι, τὰ σύννεφα καὶ τὰ ἄστρα. Κατόπιν πέρασα μαζί μέ τοὺς ἀγγέλους μέσα ἀπὸ μιὰ πύλη ἣ ὁποία ἔλαμπε πιό πολὺ κι ἀπ' τὸ

16. Σώτου Χονδρόπουλου, *Οἱ Ἅγιοι Μάρτυρες Τιμόθεος καὶ Μαύρα*, Ἐκδ. «Καινούργια Γῆ», Ἀθήνα 1996, σελ. 93-4.

17. «Τοὺς οὐρανοὺς ἀνοικτοὺς καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου νὰ στέκεται εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ Θεοῦ» (Πράξεις 7:56).

φῶς τοῦ ἡλίου καί μπῆκα σέ ἓνα κτίριο πού τό πάτωμά του ἦταν καμωμένο ἀπό λαμπερό ἀσήμι καί χρυσό. Τό φῶς πού ὑπῆρχε ἦταν ἀδύνατο νά περιγραφεῖ. Βρισκόταν ἐκεῖ ἓνα πλῆθος ἀνθρώπων, πού δέν ἦταν οὔτε ἄνδρες οὔτε γυναῖκες, καί κινουῦνταν πρὸς ὅλες τίς κατευθύνσεις καί σέ τέτοια ἔκταση πού δέν μποροῦσες νά δεῖς μέχρι πού ἔφτανε. Οἱ ἄγγελοί μου ἄνοιξαν δρόμο γιὰ νά περάσω μέσα ἀπό αὐτό τό πλῆθος πού ἦταν μπροστά μου, καί φτάσαμε στό μέρος ἐκεῖνο τό ὁποῖο ἀτενίζαμε ἀπ' ὅταν ἀκόμα θρισκόμαστε πολύ μακριά. Πάνω ἀπό ἐκεῖνο τό μέρος ἔστεκε ἓνα σύννεφο λαμπρότερο ἀπό ὁποιοδήποτε φῶς, κι ὅμως δέν ὑπῆρχε οὔτε ἥλιος οὔτε φεγγάρι οὔτε κανένα ἀστέρι· καί μάλιστα, τό σύννεφο ἔλαμπε πιό πολύ ἀπ' ὅσο θά μποροῦσε νά λάμπει ἀπό μόνο του τό καθένα ἀπό αὐτά. Μιά φωνή ἀκούστηκε μέσα ἀπό τό σύννεφο, πού θύμιζε τόν ἦχο ἀπό πολλά νερά πού ἔπεφταν. Ἐμένα τόν ἁμαρτωλό μέ ὑποδέχθηκαν μέ μεγάλο σεβασμό κάποια ὄντα, μερικά ἀπό τά ὁποῖα φοροῦσαν ἄμφια καί ἄλλα κανονικά ροῦχα· οἱ ἄγγελοι πού μέ ὀδηγοῦσαν μοῦ ἐξηγήσαν ὅτι αὐτά τά ὄντα ἦταν οἱ μάρτυρες καί ἄλλοι ἅγιοι τοὺς ὁποίους τιμοῦμε ἐδῶ στή γῆ καί στοὺς ὁποίους προσευχόμαστε μέ μεγάλη εὐλάβεια. Καί ἐνῶ στεκόμουν ἐκεῖ ἄρχισε νά μέ τυλίγει ἀπαλά μιὰ εὐωδία τόσο γλυκιά πού, νιώθοντας νά «τρέφομαι» ἀπὸ αὐτήν, δέν αἰσθανόμουν καμιά ἀνάγκη νά φάω ἢ νά πιῶ τίποτα μέχρι αὐτὴν τὴ στιγμή πού σοῦ μιλάω. Μετά ἄκουσα μιὰ φωνή πού εἶπε: “Ἀφῆστε αὐτόν τόν ἄνθρωπο νά γυρίσει πίσω στὸν κόσμο, γιατί οἱ ἐκκλησίες μας τὸν ἔχουν ἀνάγκη”. Παρότι ἄκουγα τὴ φωνή δέν μποροῦσα νά δῶ ποιὸς μιλοῦσε. Καί τότε ἔπessa μπρούμυτα στό ἔδαφος συντετριμμένος, κλαίγοντας. “ Ἀλίμονο, ἀλίμονο, Θεέ μου!” εἶπα. “Γιατί μοῦ ἀποκάλυψες ὅλα αὐτά πού εἶδα μόνο καί μόνο

για νά μοῦ τά ξαναπάρεις πίσω;...” Ἡ φωνή πού μοῦ εἶχε μιλήσει εἶπε: “Πορεύσου ἐν εἰρήνῃ. Ἐγὼ θά σέ προστατεύω μέχρι νά σέ ξαναφέρω καί πάλι σ’ αὐτό τό μέρος.” Τότε οἱ ὁδηγοί μου ἄγγελοι μέ ἄφησαν καί ἐγὼ ἐπέστρεψα περνώντας καί πάλι μέσα ἀπό τήν πύλη ἀπό τήν ὁποία εἶχα εἰσέλθει, κλαίγοντας καθώς ἔφευγα.»¹⁸

Ἀρκετά ἐπιπλέον σημαντικά χαρακτηριστικά προστίθενται σέ αὐτήν τήν ἐμπειρία: ἡ λαμπρότητα τοῦ φωτός τοῦ παραδείσου· ἡ ἀόρατη παρουσία τοῦ Κυρίου, τοῦ Ὁποίου ἡ φωνή ἀκούγεται· τό δέος καί ὁ φόβος τοῦ ἁγίου μπροστά στό Θεό· καί μία ἀπτή αἴσθηση τῆς Θείας Χάρης, μέ τή μορφή ἀπερίγραπτης εὐωδίας. Ἀκόμη, διευκρινίζεται ὅτι τό πλῆθος τῶν «ἀνθρώπων» πού ἀπαντῶνται στόν παράδεισο εἶναι – πέραν τῶν ἀγγέλων πού ὁδηγοῦν τίς ψυχές – οἱ ψυχές τῶν μαρτύρων καί τῶν ἁγίων.

Ὁ μοναχός τοῦ Οὐένλοκ, ἀφοῦ ἀνυψώθηκε στόν ἀέρα ἀπό ἀγγέλους καί πέρασε μέσα ἀπό τά τελώνια, «εἶδε ἐπίσης ἓνα μέρος ἀπίστευτης ὁμορφιᾶς, ὅπου πλῆθος ἀνθρώπων μέ πολύ ὁμορφή ἐμφάνιση ζοῦσαν μία σπάνια εὐτυχία, καί τόν προσκάλεσαν νά ἔρθει κοντά τους καί νά μοιραστεῖ τήν εὐτυχία τους ἐάν αὐτό τοῦ ἐπιτρεπόταν. Τότε τόν τύλιξε ἀπαλά μιὰ εὐωδία θαυμάσιας γλυκύτητας, προερχόμενη ἀπό τήν πνοή τῶν ἁγίων ψυχῶν πού ἀγαλλιοῦσαν ὅλες μαζί. Οἱ ἅγιοι ἄγγελοι τοῦ εἶπαν ὅτι αὐτός ἦταν ὁ Παράδεισος τοῦ Θεοῦ, γιά τόν ὁποῖο ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἔχουν ἀκούσει.» Ἀκόμα, «εἶδε μεγαλοπρεπῆ τείχη πού ἄστραφταν κι ἔλαμπαν, μέ ἀπίστευτο μήκος καί τεράστιο ὕψος. Καί τότε οἱ ἅγιοι ἄγγελοι

18. Ἁγίου Γρηγορίου Τουρώνης, *Ἱστορία τῶν Φράγκων*, Βιβλίο VII, 1· *Vita Patrum*, St. Herman Monastery Press, 1988, σελ. 296-7.

εἶπαν: « Αὐτή εἶναι ἡ ἱερή καί ὀνομαστή πόλη, ἡ οὐράνια Ἱερουσαλήμ, ὅπου οἱ ἅγιες ψυχές ζοῦν μέσα σέ αἰώνια ἀγαλλίαση.» Ὁ μοναχός εἶπε ὅτι ἐκεῖνες οἱ ψυχές καί τά τείχη ἐκείνης τῆς ἑνδοξῆς πόλης... εἶχαν μιά τέτοια ἐκτυφλωτική λαμπρότητα πού ἦταν τελείως ἀδύνατο νά τήν ἀντέξουν τά μάτια του.»¹⁹

Ἴσως ἡ πληρέστερη καί πιό ἐντυπωσιακή ἐμπειρία παραδείσου πού ἔχει καταχωρηθεῖ στήν χριστιανική γραμματεία εἶναι αὐτή τοῦ ἁγ. Ἀνδρέα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ διά Χριστόν Σαλοῦ, ὁ ὁποῖος ἔζησε τόν 9ο αἰώνα. Ἐδῶ θά παραθέσουμε μόνο μερικά ἀποσπάσματα ἀπό τήν ἐμπειρία αὐτή, τήν ὁποία κατέγραψε ὁ φίλος του Νικηφόρος ἔτσι ὅπως τοῦ τή διηγήθηκε ὁ ἴδιος ὁ ἅγιος:

Κάποτε, κατά τή διάρκεια ἑνός φοβεροῦ χειμῶνα ὅταν ὁ ἅγιος Ἀνδρέας κειτόταν παγωμένος σέ κάποιο δρόμο τῆς πόλης, κοντεύοντας νά πεθάνει, ἔνιωσε ξαφνικά μιά θερμή μέσα του καί εἶδε ἕναν ἐκθαμβωτικό νέο μέ πρόσωπο πού ἔλαμπε σάν τόν ἥλιο, ὁ ὁποῖος τόν ὁδήγησε στόν παράδεισο καί στόν τρίτο οὐρανό.

«Μέ τή θέληση τοῦ Θεοῦ θυθίστηκα γιά δύο ἑβδομάδες σέ ἕνα τερπνό ὄραμα... εἶδα ὅτι βρισκόμουν μέσα σέ ἕνα θαυμάσιο καί μεγαλοπρεπή παράδεισο... Ὁ νοῦς καί ἡ καρδιά μου εἶχαν συγκλονιστεῖ ἀπό τήν ἀνείπωτη ὁμορφιά τοῦ θεικοῦ παραδείσου, καί ἔνιωθα μιά γλυκιά ἀπόλαυση περπατώντας μέσα σέ αὐτόν. Ὑπῆρχαν πολλοί κῆποι, γεμάτοι μέ ψηλά δένδρα· τά κλαδιά τους ἀνέδιδαν μιά ὑπέροχη εὐωδία καί τά μάτια μου ἀγαλλίαζαν βλέποντας τίς ἄκρες τους νά λικνίζο-

19. *The Letters of Saint Boniface*, μτφρ. Ephraim Emerton, Octagon Books (Farrar, Straus, and Giroux), Νέα Ὑόρκη 1973.

νται... Κανένα δένδρο στή γῆ δέν εἶναι τόσο ὁμορφο ὅσο αὐτά τὰ δένδρα. Στούς κήπους ὑπῆρχαν ἐπίσης ἀμέτρητα πουλιά μέ φτερά χρυσά, χιονάτα, ἢ πολύχρωμα. Κάθονταν πάνω στά κλαδιά τῶν δένδρων τοῦ παραδείσου, καί τό μαγευτικό τους κελάηδημα μέ εἶχε συνεπάρει. Μπροστά μου περπατοῦσε ἕνας νέος, μέ πρόσωπο λαμπρό σάν τόν ἥλιο καί ντυμένος μέ μανδύα πορφυρό... Ἀκολουθώντας τον εἶδα ἕνα μεγάλο, ὑπέροχο Σταυρό, σάν φωτεινὴ νεφέλη, πού γύρω του στέκονταν μελωδιστές μέ μάτια πού ἄστραφταν σάν πύρινες ἀκτίνες, πού ἔψαλλαν θεσπέσιους ὕμνους, δοξάζοντας τόν Σταυρωθέντα Κύριο. Ὁ νέος πού μέ ὀδηγοῦσε, περνώντας μπροστά ἀπό τόν Σταυρό, τόν ἀσπάσθηκε καί μοῦ ἔνευσε νά τόν ἀσπασθῶ κι ἐγώ... Καθώς τόν ἀσπαζόμουν πλημμύρισα ἀπό ἄφατη πνευματικὴ γλυκύτητα καί μία εὐωδία πού ὁμοιά της οὔτε στὸν παράδεισο δέν εἶχα ὁσφρανθεῖ. Προχωρώντας μπροστά ἀπό τόν Σταυρό, κοίταξα κάτω καί ἀντίκρισα ἄβυσσο θαλάσσης... Τότε ὁ ὀδηγός μου, γυρνώντας πρὸς τό μέρος μου, μοῦ εἶπε: «Μὴ φοδᾶσαι, χρειάζεται νά ἀνεδοῦμε ἀκόμα ψηλότερα» καί μοῦ ἔδωσε τό χέρι.

»Καί τότε βρεθήκαμε ἀμέσως στό δεύτερο στερέωμα. Ἐκεῖ εἶδα ὠραιότατους ἀνθρώπους σέ μία τέτοια ἀνάπαυση καί ἀγαλλίαση πού δέν μπορεῖ νά ἐκφράσει ἡ ἀνθρώπινη γλῶσσα... Καί νά, μετὰ ἀνεδήκαμε στό τρίτο στερέωμα, ὅπου πλῆθος οὐράνιες δυνάμεις ὕμνοῦσαν καί δοξολογοῦσαν τὸ Θεό. Φθάσαμε σέ ἕνα ὑπέρλαμπρο παραπέτασμα, μπροστά ἀπό τό ὅποιο στέκονταν μεγάλῳσμοι καί φοβεροὶ νέοι, πού ἔμοιαζαν μέ πύρινες φλόγες. Ὁ νέος πού μέ ὀδηγοῦσε μοῦ εἶπε: «Ὅταν σηκωθεῖ τό παραπέτασμα, θά δεῖς τόν Κύριο Ἰησοῦ Χριστό. Ὑποκλίσου βαθιὰ ἐνώπιον τοῦ θρόνου τῆς δόξης Του.» Ἀκούγοντάς τον, ἐνίωσα ἀνεί-

πωτη ἀγαλλίαση ἀλλὰ καί τρόμο... Καί τότε, ἓνα πύρινο χέρι σήκωσε τό παραπέτασμα, καί ὅπως ὁ Προφήτης Ἡσαΐας, “εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνον ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρομένου, καὶ πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ. καὶ Σεραφεὶμ εἰστήκεσαν κύκλῳ αὐτοῦ (Ἡσαΐας ΣΤ’ 1-2).²⁰ Φοροῦσε μανδύα πορφυρό· τό πρόσωπό Του ἦταν ἀπίστευτα λαμπρό, καί τά μάτια Του μέ κοίταζαν μέ ἀγάπη.” Επεσα καί Τόν προσκύνησα ἐνώπιον τοῦ ὁλόλαμπρου καί φοβεροῦ θρόνου τῆς δόξας Του. Ἡ χαρά πού μέ κατέκλυσε ὅταν ἀντίκρισα τό πρόσωπό Του δέν μπορεῖ νά ἐκφραστεῖ μέ λόγια. Ἀκόμα καί τώρα, φέρνοντας στό μυαλό μου ἐκεῖνο τό ὄραμα, ἡ ἴδια ἄφατη χαρά μέ κυριεύει... Τρέμοντας, ἔμεινα πεσμένος ἐνώπιόν Του... Τότε, οἱ στρατιῆς τῶν ἀγγέλων ἄρχισαν νά ψάλλουν ἓναν ἐξαίσιο, ἀπερίγραπτο ὕμνο καί τή στιγμή ἐκείνη, ἐγώ ὁ ἴδιος, δέν ξέρω πῶς, βρέθηκα πάλι νά περπατῶ μέσα στόν παράδεισο.»²¹

“Ὅταν ὁ ἅγ. Ἀνδρέας συλλογίστηκε ὅτι δέν εἶχε δεῖ τήν Παναγία στόν οὐρανό ἓνας ἄγγελος τοῦ εἶπε: «Εὐχήθηκες νά δεῖς ἐδῶ τή Βασίλισσα ἢ Ὅποία εἶναι λαμπρότερη κι ἀπ’ αὐτές τίς ἐπουράνιες δυνάμεις; Δέν εἶναι ἐδῶ· ἐπισκέπτεται τόν ἐπίγειο κόσμο πού βρίσκεται σέ μεγάλα δεινά, γιὰ νά βοηθήσει τούς ἀνθρώπους καί νά ἀνακουφίσει τή θλίψη τους. Θά σοῦ ἔδειχνα τήν οὐράνια κατοικία Της, τώρα ὁμως

20. «Εἶδον ἐν ὁράματι τὸν Κύριον νά κάθεται ἐπάνω εἰς ἓνα θρόνον ὑψηλόν καί μετέωρον· καί εἶδα ἀκόμη νά εἶναι γεμάτος ἀπὸ ἀπερίγραπτον δόξαν ὁ ναὸς αὐτοῦ. Γύρω ἀπὸ τὸν ἐνδοξον αὐτὸν θρόνον ἵσταντο τὰ Σεραφεὶμ» (Ἡσαΐας στ’ 1-2).

21. *The Orthodox Word*, 1979, τεῦχος Νο. 86, σελ. 125-7· βλ. τό Βίο του στά Ἑλληνικά στό Ὅσιος Ἀνδρέας ὁ διά Χριστόν Σαλός, Ἱερά Μονή Παρακλήτου, ἰστ’ ἐκδ., Ὁρωπός Ἀττικῆς 2002, σελ. 46-55.

δέν ἔχουμε χρόνο, ἀφοῦ πρέπει καί πάλι νά γυρίσεις στή γῆ». Ἐδῶ καί πάλι ἐπιβεβαιώνεται τό ὅτι οἱ ἄγγελοι καί οἱ ἅγιοι μποροῦν νά θρίσκονται σέ ἕνα μόνο τόπο κάθε φορά.

Ἀκόμα καί τό 19ο αἶώνα, ἕνα παρόμοιο ἀληθινό ὄραμα παραδείσου ἀντίκρισε ὁ Μεγαλόσχημος μοναχός Θεόδωρος τοῦ Σβίρ, μαθητής τοῦ Πρεσβύτερου Παϊσίου τοῦ Βελιτοκόφσκυ. Πρὸς τό τέλος τῆς ζωῆς του δίωνε πολύ ἔντονες ἐμπειρίες τῆς χάρης τοῦ Θεοῦ. Λίγο μετά ἀπό μία τέτοια ἐμπειρία ἀρρώστησε καί ἐπὶ τρεῖς ἡμέρες εἶχε πέσει σέ ἕνα εἶδος κώματος: «Ὅταν περιῆλθε σέ ἔκσταση καί βρέθηκε ἔξω ἀπό τό σῶμα του, ἐμφανίστηκε μπροστά του ἕνας ἀόρατος νεανίσκος, τόν ὁποῖο ἔνιωσε καί εἶδε μόνο μέ τήν καρδιά του· αὐτός τόν ὁδήγησε πρὸς τά ἀριστερά μέσα ἀπό ἕνα στενό μονοπάτι. Ὁ ἴδιος ὁ πατέρας Θεόδωρος, ὅπως κατόπιν διηγήθηκε, εἶχε τήν αἴσθηση ὅτι ἦταν ἤδη νεκρός, καί εἶπε στόν ἑαυτό του: «Ἐχω πεθάνει. Δέν ξέρω ἐάν θά σωθῶ ἢ ἐάν θά ἀφανιστῶ.»

«Ἐχεις σωθεῖ!» τοῦ εἶπε μία ἀόρατη φωνή ἀπαντώντας στή σκέψη του. Καί ξαφνικά μία δύναμη, σάν ὀρμητικός ἀνεμοστρόβιλος τόν σήκωσε ψηλά καί τόν μετέφερε στά δεξιά.

«Γεύσου τή γλυκύτητα τῶν ἀρραδῶνων τοῦ παραδείσου τήν ὁποία δωρίζω σέ ὅσους Μέ ἀγαποῦν», ἀκούστηκε νά λέει δυνατά ἡ ἀόρατη φωνή. Μέ αὐτές τίς λέξεις, φάνηκε στόν Πατέρα Θεόδωρο ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Σωτήρας ἔθεσε τή δεξιά Του παλάμη ἐπάνω στήν καρδιά του, καί μεταφέρθηκε σέ ἕναν ἀνείπωτα εὐχάριστο τόπο, πού ἦταν ὅμως τελείως ἀόρατος καί ἀδύνατον νά περιγραφεῖ μέ γήινες λέξεις. Μετά ἀπό αὐτή τήν αἴσθηση, δίωσε μία ἄλλη, ἀκόμα ὑψηλότερη, καί μετά μία τρίτη· ὅμως ὅλες αὐτές τίς αἰσθήσεις, ὅπως εἶπε ὁ ἴδιος, μποροῦσε μόνο μέ τήν καρδιά του νά τίς θυμηθεῖ, ἐνῶ

δέν μπορούσε νά τίς κατανοήσει μέ τό μυαλό του.

Κατόπιν εἶδε κάτι σάν ναό, καί στό ἐσωτερικό του, κοντά στήν Ἁγία Τράπεζα, κάτι πού ἔμοιαζε μέ σκηνή, στήν ὁποία ὑπῆρχαν πέντε ἢ ἕξι ἄνδρες. Μία νοερή φωνή εἶπε: «Γιά χάρη αὐτῶν τῶν ἀνδρῶν ὁ θάνατός σου παραμερίζεται. Θά ζήσεις γι' αὐτούς.» Καί τότε φανερώθηκε μπροστά του τό πνευματικό ἀνάστημα μερικῶν ἀπό τούς μαθητές του, καί ὁ Κύριος τοῦ δήλωσε τίς δοκιμασίες πού ἔμελλαν νά ταράξουν τή δύση τῆς ζωῆς του... Ὅμως ἡ Θεία φωνή τόν διαβεβαίωσε ὅτι τό πλοῖο τῆς ψυχῆς του δέ θά τσακίζοταν ἀπό αὐτά τά ἄγρια κύματα, ἀφοῦ ἀόρατος ὁδηγός του θά ἦταν ὁ Χριστός.»²²

Θά μπορούσαμε νά ἀναφέρουμε καί ἄλλες παρόμοιες ἐμπειρίες ἀπό Βίους Ἁγίων καί ἀσκητῶν, τίς παραλείπουμε ὅμως ἀφοῦ καί σέ αὐτές ἀπλῶς ἐπαναλαμβάνονται τά χαρακτηριστικά πού ἤδη περιγράφηκαν ἐδῶ. Ὡστόσο, θεωροῦμε διδακτική τήν παράθεση τῆς ἐμπειρίας ἑνός σύγχρονου ἁμαρτωλοῦ στόν παράδεισο, εἰδικά γιά λόγους σύγκρισης μέ τίς μεταθανάτιες ἐμπειρίες τῆς ἐποχῆς μας. Ἔτσι, ὁ συγγραφέας τοῦ «Unbelievable for Many...»²³, τή μαρτυρία τοῦ ὁποίου ἔχουμε ἤδη παραθέσει ἀρκετές φορές, ἀφοῦ διέφυγε ἀπό τούς δαίμονες τῶν τελωνίων μέ τή διαμεσολάβηση τῆς Παναγίας, περιγράφει τό πῶς, συνοδευόμενος ἀκόμα ἀπό τούς

22. Ἱερομ. Κλεμάν Σέντερχολμ, *Ὁ Στάρετς Λεωνίδα τῆς Ὀπτινα*, St. Herman of Alaska Brotherhood 1990, σελ. 223-4· Ρωσική ἐκδοση, 1976, σελ. 275-6.

23. K. Uekskuell, «Unbelievable for Many but Actually a True Occurrence», *Orthodox Life*, Ἰούλιος-Αὐγουστος 1976

Ἑλλ. ἐκδ.: Ἀπίστευτα καί ὅμως ἀληθινά, Ἑκδ. «Ὁρθόδοξος Κυψέλη», Θεσσαλονίκη 1985.

ὁδηγούς-ἀγγέλους του, «κατάλαβα πὼς συνεχίζαμε νὰ ἀνεβαίνουμε ψηλά... σέ λίγο εἶδα πάνω ἓνα δυνατό φῶς: ἦταν, ὅπως μοῦ φάνηκε, σάν τὸ δικό μας ἡλιακό φῶς ἀλλὰ πολὺ πιὸ δυνατό. Ὑἦταν τὸ βασίλειο τοῦ φωτός.

»Ναί, εἶναι πραγματικά ἓνα βασίλειο μὲ ἀπόλυτη κυριαρχία τοῦ φωτός, ἐπειδὴ τὸ φῶς αὐτὸ δέ δημιουργεῖ σκιά», σκεφτόμουν, ἢ καλύτερα νὰ ποῦμε αἰσθανόμουν μὲ ἓναν ἀνεξήγητο τρόπο αὐτὸ πού ποτέ δέν εἶχα ξαναδεῖ. “Ἀλλὰ πὼς μπορεῖ νὰ ὑπάρχει φῶς χωρὶς σκιά;” παρουσιάστηκε ἀμέσως στή σκέψη μου ἡ ἀπορία φανερώνοντας πὼς σκέφτομαι ἀκόμα μὲ τὰ κατηγορήματα τοῦ γήινου κόσμου.

»Ξαφνικά εἰσήλθαμε μὲ μεγάλη ταχύτητα σ’ αὐτὴν τὴν περιοχὴ τοῦ φωτός πού κυριολεκτικά μὲ θάμπωσε. Ὑἔκλεισα τὰ μάτια μου, ἔβαλα καὶ τὰ χέρια μου πάνω σ’ αὐτά. Ὅμως αὐτὸ δέ μὲ βοήθησε καθόλου ἐπειδὴ τὸ φῶς περνοῦσε καὶ μέσα ἀπὸ τὰ χέρια μου. ὙἌλλωστε τί νόημα εἶχε ἐδῶ μία τέτοια προσπάθεια;

»ὙἌχ, Θεέ μου, τί εἶναι αὐτὸ τὸ φῶς; Αὐτὸ μὲ τυφλώνει. Δέ βλέπω τίποτα, σάν στὸ σκοτάδι, δέ βλέπω τίποτα...»

»Ἀφοῦ σκοτίστηκαν τὰ μάτια μου μοῦ δημιουργήθηκε περισσότερος φόβος. Ὑἦταν φυσικὸ δέβαια νὰ φοβᾶμαι ἐπειδὴ δρῖσκομουν σ’ ἓναν ἄγνωστο κόσμο. “Τί μὲ περιμένει;” σκέφτηκα, “Πότε θὰ δοῦμε ἀπ’ αὐτὸ τὸ φῶς; ὙἮπάρχει πουθενά τέλος;”

»ὙἌλλωστε συνέβη κάτι πού δέν τὸ περίμενα. Μία φωνὴ μεγαλοπρεπῆς καὶ ἀγέρωχη ἀκούστηκε ἀπὸ πάνω. Μὲ ἀκλόνητα σταθερότητα καὶ χωρὶς θυμὸ αὐτὴ ἡ φωνὴ εἶπε: «Δέν εἶναι ἔτοιμος!»

»Καὶ μετὰ... μετὰ ἀμέσως σταμάτησε ἡ πορεία μας πρὸς τὰ

πάνω – καί ἀρχίσαμε γρήγορα νά κατεβαίνουμε». ²⁴

Σέ αὐτήν τήν ἐμπειρία ἡ ἰδιότητα τοῦ φωτός τοῦ παραδείσου περιγράφεται πῶς καθαρά: εἶναι ἕνα εἶδος φωτός πού δέν μπορεῖ νά τό ἀντέξει κάποιος ὁ ὁποῖος δέν ἔχει τήν κατάλληλη προετοιμασία γι' αὐτό, σέ ἀντίθεση μέ τούς ἁγίους Σάλβιο καί Ἀνδρέα οἱ ὁποῖοι ὑπέμειναν ἕως τέλους τόν ἀγώνα τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς.

Χαρακτηριστικά τῆς ἀληθινῆς ἐμπειρίας Παραδείσου

Θά συνοψίσουμε τώρα τά κύρια χαρακτηριστικά αὐτῶν τῶν ἀληθινῶν ἐμπειριῶν παραδείσου καί θά δοῦμε σέ τί διαφέρουν ἀπό τίς ἐμπειρίες τοῦ ἐναέριου κόσμου πού περιγράφηκαν σέ προηγούμενα κεφάλαια.

1. Ἡ ἀληθινή ἐμπειρία παραδείσου πάντοτε λαμβάνει χώρα στό τέλος μίας διαδικασίας ἀνόδου, συνήθως μέσα ἀπό τά τελώνια, ἐάν ἡ ψυχὴ ἔχει κάποια «τέλη» νά πληρώσει ἐκεῖ. Ἀντιθέτως, στίς σημερινές «ἐξωσωματικές» καί «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες, ἡ διαδικασία ἀνόδου ἀναφέρεται μόνο σέ μερικές σπάνιες περιπτώσεις, καί τά τελώνια καθὼς καί οἱ δαίμονές τους δέν ἀπαντῶνται ποτέ.

2. Ἡ ψυχὴ πάντοτε ὁδηγεῖται στόν παράδεισο ἀπό ἕναν ἢ περισσότερους ἀγγέλους· ποτέ δέν «περιφέρεται» ἐκεῖ καί ποτέ δέν πηγαίνει ἐθελουσίως. Αὐτὴ εἶναι σίγουρα μία ἀπό τίς πῶς ἐντυπωσιακές διαφορές ἀνάμεσα στίς αὐθεντικές ἐμπειρίες παραδείσου καί στίς σύγχρονες «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες ἀπό τά «οὐράνια» καί τόν «παράδεισο» πού περιγράφουν οἱ Πεντηκοστιανοί καί ἄλλοι: αὐτές οἱ τελευταῖες

24. Στό ἴδιο, σελ. 26-27 (51-52)

εἶναι σχεδόν πανομοιότυπες μέ τίς ἐμπειρίες «παραδείσου» πού ἔχουν κάποιοι κοσμικοί, ἢ ἀκόμα καί ἀθεϊστές, ὅπως ἔχουμε ἤδη δεῖ, ἐκτός ἀπό μερικά δευτερεύοντα σημεῖα ἐρμηνείας, τὰ ὅποια προέρχονται ἀπό τήν ἀνθρώπινη φαντασία, ὅπως στήν περίπτωση ἐμπειριῶν στό «ἀστρικό πεδίο»· ὅμως, σχεδόν ποτέ σέ τέτοιες ἐμπειρίες δέν ἀναφέρεται ὅτι ἡ ψυχὴ ὁδηγεῖται ἀπό ἀγγέλους. Γράφει σχετικά ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ἐρμηνεύοντας τήν παράγραφο γιά τόν πλούσιο καί τόν πτωχό Λάζαρο (*Κατά Λουκᾶν* 16:19-31): «Ἔτσι καί τὸ Λάζαρο τότε ἄγγελοι τόν μεταφέρουν· ἐνῶ τήν ψυχὴ τοῦ πλουσίου τήν ἀπαιτοῦσαν κάποιες φοβερές δυνάμεις, ἴσως σταλμένες γι' αὐτό τὸ σκοπό· διότι δέν ἀναχωρεῖ πρὸς ἐκείνη τὴ ζωὴ μόνη τῆς ἡ ψυχῇ, ἐπειδὴ δέν εἶναι δυνατό. Διότι ἐάν, ὅταν μεταβαίνουμε ἀπὸ πόλη σέ πόλη, ἔχουμε ἀνάγκη ἀπὸ ὁδηγό, πολὺ περισσότερο ἡ ψυχὴ ὅταν ἀποσπασθῇ ἀπὸ τὸ σῶμα καί μεταφέρεται πρὸς τὴ μέλλουσα ζωὴ, ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ὁδηγούς»²⁵

Αὐτὸ τὸ σημεῖο μάλιστα, μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὡς ἓνα ἀπὸ τὰ καθοριστικὰ κριτήρια τῆς αὐθεντικῆς ἐμπειρίας παραδείσου. Στίς ἐμπειρίες πού ἀναφέρονται σήμερα, πολὺ συχνά παρέχεται στήν ψυχὴ ἡ δυνατότητα νά ἐπιλέξει νά «παραμείνει» στὸν παράδεισο ἢ νά ἐπιστρέψει στὴ γῆ· ἀντιθέτως, ἡ γνήσια ἐμπειρία παραδείσου διώνεται ὅχι κατόπιν ἐπιλογῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ μόνο κατ' ἐντολήν τοῦ Θεοῦ, πού ἐκπληρώνεται ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους Του. Ἡ συνήθης «ἐξωσωματική» ἐμπειρία «παραδείσου» στίς μέρες μας δέν ἔχει τήν

25. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, «*Εἰς τὸν πτωχὸν Λάζαρον*», *Λόγος Β'*, μτφρ. Βασιλείας Κυριακίδου, Πατερικαὶ Ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», τόμ. 25, Θεσσαλονίκη 1988, σελ. 453.

ἀνάγκη κάποιου ὁδηγοῦ ἀφοῦ λαμβάνει χώρα ἐδῶ ἀκριβῶς, στὸν ἀέρα πού θρίσκεται πάνω ἀπὸ μᾶς, πού καί πάλι ὁμως, θρίσκεται *ἐντὸς τοῦ κόσμου τούτου*. ἀντιθέτως, ἡ παρουσία τῶν ὁδηγῶν ἀγγέλων εἶναι ἀναγκαία στὴν περίπτωση πού ἡ ἐμπειρία λαμβάνει χώρα *ἐκτὸς τοῦ κόσμου τούτου*, σέ ἓνα διαφορετικό εἶδος πραγματικότητας, τὴν ὁποία ἡ ψυχὴ δὲν μπορεῖ νὰ προσεγγίσει μόνη της. Αὐτό δέ σημαίνει, βέβαια, ὅτι οἱ δαίμονες δὲν μποροῦν νὰ μεταμφιεστοῦν ὡς «ὁδηγοὶ ἄγγελοι» ἐπίσης, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι σπάνια τό κάνουν στίς σημερινές ἐμπειρίες.

3. Ἡ ἐμπειρία ἐκδηλώνεται μέσα σέ λαμπρό φῶς, καί συνοδεύεται ἀπὸ ἔκδηλα σημάδια θείας χάρις, καί εἰδικότερα ἀπὸ μία ὑπέροχη εὐωδία. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι τέτοια σημάδια εἶναι μερικές φορές παρόντα καί στίς σημερινές «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες, ὑπάρχει ὁμως μία θεμελιώδης διαφορὰ μεταξύ τους ἡ ὁποία μετὰ δυσκολίας μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὅτι τονίζεται. Οἱ σημερινές ἐμπειρίες εἶναι ἐπιφανειακές, ἀκόμα καί ὁρατές μέσω τῶν σωματικῶν ὀφθαλμῶν· τίποτα δὲν τίς διαχωρίζει ἀπὸ τίς παρόμοιες ἐμπειρίες τῶν ἀπίστων ἐκτὸς ἀπὸ τίς χριστιανικές συλλογικές εἰκόνες τίς ὁποῖες ὁ παρατηρητὴς βλέπει ἢ προσθέτει στὴν ἐμπειρία· δὲν πρόκειται γιὰ τίποτα ἄλλο παρὰ γιὰ μία φυσικὴ αἴσθηση εὐχαρίστησης στὴν «ἐξωσωματικὴ» κατάσταση μέ ἓνα λεπτό «χριστιανικό» ἐπικάλυμμα. Εἶναι, ἐπίσης πιθανό ὅτι σέ μερικές ἀπὸ αὐτές τά πεπτωκότα πνεύματα ἤδη προσθέτουν τίς δικές τους πλάνες ἔτσι ὥστε νὰ παρασύρουν τὸν παρατηρητὴ ἀκόμα πιό πολὺ στὴν ὑπερηφάνεια καί νὰ τοῦ ἐπιδεδαιώσουν τὴν ἐπιφανειακὴ του ἰδέα γιὰ τὸν Χριστιανισμό· ἐδῶ ὁμως δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ τό ἐξακριβώσουμε αὐτό. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, τό δάθος τῆς πραγματικῆς χριστιανικῆς ἐμπειρίας ἐπιδεδαι-

ώνεται μέ ἀληθινά χαρισματικές ἐκδηλώσεις: Ὁ ἅγ. Σάλβιος «τρεφόταν» τόσο πολύ ἀπό τήν εὐωδία πού δέ χρειάστηκε οὔτε τροφή οὔτε νερό γιά περισσότερο ἀπό τρεῖς ἡμέρες, καί μόνο τή στιγμή πού ἀποκάλυψε τήν ἐμπειρία του ἡ εὐωδία χάθηκε ἀφήνοντας τή γλώσσα του ἐρεθισμένη καί πρησμένη· ὁ ἅγ. Ἀνδρέας εἶχε πεθάνει γιά δυό ἐβδομάδες· ὁ συγγραφέας τοῦ Unbelievable for many... ἦταν «κλινικά νεκρός» γιά 36 ὥρες. Ἀναμφίβολα στίς σημερινές ἐμπειρίες συμβαίνει μερικές φορές κάποια «θανατουργική ἀνάνηψη» σέ περιπτώσεις ἐπικείμενου ἢ φαινομενικοῦ θανάτου, ποτέ ὅμως δέ συνοδεύεται ἀπό κάτι τόσο ἀσυνήθιστο ὅσο τά προαναφερθέντα, καί ποτέ δέν ὑπάρχει κάτι πού νά ὑποδηλώνει ὅτι τέτοιες ἐμπειρίες ἦταν πράγματι ἐμπειρίες παραδείσου καί ὄχι ἓνα ἀπατηλό φαινόμενο πού προκαλεῖ εὐχαρίστηση στό ἄτομο πού βρίσκεται στήν «ἐξωσωματική» κατάσταση (τό «ἀστρικό πεδίο»). Ἡ διαφορά ἀνάμεσα στίς σημερινές ἐμπειρίες καί στίς ἀληθινές ἐμπειρίες παραδείσου εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἴδια μέ τή διαφορά ἀνάμεσα στόν ἐπιφανειακό σημερινό «Χριστιανισμό» καί τόν ἀληθινό Ὁρθόδοξο Χριστιανισμό. Ἡ αἴσθηση τῆς γαλήνης, γιά παράδειγμα, πού ἀποκαλύπτεται στούς βίους τῶν μεγάλων Ὁρθόδοξων Ἀγίων ἀπλῶς δέν μπορεῖ σέ καμιά περίπτωση νά συγκριθεῖ μέ τή «γαλήνη» πού αἰσθάνεται ἓνας ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος «ἔχει δεχθεῖ τό Χριστό ὡς τόν προσωπικό του Σωτήρα» ἢ ἔχει διώσει τήν πολύ συνηθισμένη σύγχρονη ἐμπειρία τῆς «γλωσσολαλιᾶς», ἢ ἔχει δεῖ τό «Χριστό» – φαινόμενο καθόλου σπάνιο σήμερα – ἀλλά ὁ ὁποῖος καθόλου δέ γνωρίζει τί συνεπάγεται ἡ συνειδητή ἐν Χριστῷ ζωή καί ἡ μετάνοια, καί δέν ἔχει κοινωνήσῃ τοῦ ἀληθινοῦ Σώματος καί Αἵματος τοῦ Χριστοῦ στά Ἁγία Μυστήρια πού ὁ ἴδιος ὁ Χριστός καθιέρωσε. Οἱ σύγχρονες

ἐμπειρίες «παραδείσου» εἶναι κυριολεκτικά «κίβδηλες ἀπομιμήσεις» τῶν γνήσιων ἐμπειριῶν.

4. Ἡ ἀληθινὴ ἐμπειρία παραδείσου συνοδεύεται ἀπὸ ἓνα τέτοιο αἶσθημα δέους καὶ φόβου ἐνώπιον τῆς μεγαλοσύνης τοῦ Θεοῦ, καθὼς καὶ μίας τέτοιας ἀναξιότητος νὰ ἀντικρίξει ὁ ἄνθρωπος αὐτὴ τὴ μεγαλοσύνη, πού σπάνια συναντῶνται ἀκόμα καὶ στοὺς σημερινούς Ὁρθόδοξους Χριστιανούς, γιὰ νὰ μὴ μιλήσουμε γιὰ ὅσους βρίσκονται ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Οἱ ἐκ δάθους καρδίας ἐκφράσεις ἀναξιότητος τοῦ ἁγ. Σάλβιου, ἡ τρεμάμενη γονυπετὴς προσκύνηση τοῦ ἁγ. Ἀνδρέα μπροστὰ στό Χριστό, ἀκόμα κι αὐτὴ ἡ τύφλωση τοῦ συγγραφέα τοῦ Unbelievable for many μπροστὰ στό φῶς πού ἦταν ἀνάξιος ν' ἀντικρίσει, εἶναι ἐκδηλώσεις πρωτάκουστες γιὰ τίς σημερινές ἐμπειρίες. Ὅσοι σήμερα βλέπουν τὸν «παράδεισο» τοῦ ἑναερίου κόσμου εἶναι «εὐχαριστημένοι», «εὐτυχεῖς», «ἱκανοποιημένοι» – σπανίως κάτι περισσότερο· στήν περίπτωσή πού βλέπουν τό «Χριστό» μέ κάποια μορφή, ἀρκοῦνται μόνο νὰ «ἐντρυφήσουν» στοὺς γνωστούς «διαλόγους» μαζί του πού χαρακτηρίζουν τίς ἐμπειρίες τῆς «χαρισματικῆς» κίνησης. Τό στοιχεῖο τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ δέους πού αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος ἐνώπιόν του, τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ, ἀπουσιάζουν ἀπὸ τέτοιες ἐμπειρίες.

Θά μπορούσαμε νὰ παραθέσουμε καὶ ἄλλα χαρακτηριστικά μίας ἀληθινῆς ἐμπειρίας παραδείσου, ὅπως καταγράφονται εἰδικὰ στοὺς Βίους Ὁρθοδόξων Ἀγίων· ὅμως ὅσα ἤδη προαναφέραμε ἀρκοῦν γιὰ νὰ τὴ διαχωρίσουν κατηγορηματικά ἀπὸ τίς σημερινές παρόμοιες ἐμπειρίες. Ὡστόσο, ὅποτε-δήποτε τολμᾶμε νὰ μιλάμε γιὰ τέτοιες μεταρσιωτικές καὶ ὑπερκόσμιες ἐμπειρίες, θά πρέπει νὰ ἔχουμε κατὰ νοῦ ὅτι

ἀπέχουν πολύ ἀπὸ τὸ δικό μας χαμηλὸ ἐπίπεδο αἰσθησης καὶ ἀντίληψης, καὶ ὅτι μᾶς δίδονται περισσότερο ὥς ἔμμεσες ἐνδείξεις παρὰ ὥς πλήρεις περιγραφές αὐτοῦ πού δέν μπορεῖ σέ καμιά περίπτωση νά περιγραφεῖ σωστά στήν ἀνθρώπινη γλώσσα. «Ἄ ὀφθαλμός οὐκ εἶδε καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν.» (Πρὸς Κορινθίους Α' 2:9)²⁶

Ἔνα σχόλιο γιὰ τίς ὁράσεις τῆς κόλασης

Γιὰ τούς Ὁρθόδοξους πιστούς ἡ πραγματικότητα τῆς κόλασης εἶναι τόσο βέβαιη ὅσο καὶ αὐτὴ τοῦ παραδείσου. Ὁ ἴδιος ὁ Κύριος μᾶς μίλησε ἀρκετές φορές γιὰ τούς ἀνθρώπους ἐκείνους τούς ὁποίους, ἐπειδὴ δέν ὑπάκουσαν στίς ἐντολές Του, Ἐκεῖνος θά στείλει «εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ» (Κατὰ Ματθαῖον 25:41)²⁷. Σέ μία ἀπὸ τίς παραβολές Του, περιγράφει τὸ ζωντανὸ παράδειγμα τοῦ πλουσίου ὁ ὁποῖος, καταδικασμένος στήν κόλαση ἐξαιτίας τῶν ἀδικημάτων πού διέπραξε στήν ἐπίγεια ζωὴ, σηκώνει τὰ μάτια πρὸς τὸν παράδεισο πού ἔχει ἀπολέσει καὶ ἰκετεύει τὸν πατριάρχη Ἀβραάμ πού βρίσκεται ἐκεῖ νά ἐπιτρέψει στὸν Λάζαρο, τὸ ζητιάνο πού περιφρονοῦσε ὅταν ἦταν ζωντανός, νά ἔρθει κοντά του «ἵνα δάψῃ τὸ ἄκρον τοῦ δακτύλου αὐτοῦ ὕδατος καὶ καταψύξῃ τὴν γλῶσσάν μου, ὅτι ὀδυνῶμαι ἐν τῇ φλογί ταύτῃ»

26. «Ἐκεῖνα πὸν μάτι δέν εἶδε καὶ αὐτὶ δέν ἤκουσε καὶ νοῦς ἀνθρώπου δέν συνέλαβε, ἐκεῖνα πὸν ἐτοίμασε ὁ Θεὸς δι' ἐκείνους πὸν τὸν ἀγαποῦν.» (Πρὸς Κορινθίους Α' 2:9).

27. «Στὴν αἰώνια φωτιά, πὸν ἔχει ἐτοιμασθῇ διὰ τὸν διάβολον καὶ τοὺς ἀγγέλους του» (Κατὰ Ματθαῖον 25:41).

(Κατά Λουκᾶν 16:24)²⁸. Ὅμως ὁ Ἀβραάμ ἀπαντᾷ ὅτι «μεταξὺ ἡμῶν καὶ ὑμῶν χάσμα μέγα ἐστήρικται.» (Κατά Λουκᾶν 16:26).²⁹

Στὴν Ὁρθόδοξη χριστιανικὴ γραμματεία οἱ ὁράσεις τῆς κόλασης εἶναι τόσο συχνές ὅσο καὶ οἱ ὁράσεις τῶν οὐρανίων καὶ τοῦ παραδείσου. Τέτοιες ὁράσεις καὶ ἐμπειρίες, ἀντίθετα μὲ τίς ὁράσεις τῶν οὐρανίων, ἐκδηλώνονται πῶς συχνά σέ κοινούς ἁμαρτωλούς παρὰ σέ ἁγίους, καὶ ὁ σκοπὸς τους εἶναι πάντα σαφής. Ὁ ἅγ. Γρηγόριος ἀναφέρει στοὺς Διαλόγους του: «Ἡ θεϊκὴ ἀγαθότητα κατὰ μεγάλη δωρεὰ τῆς εὐσπλαγχνίας Τῆς οἰκονομεῖ, ὥστε μερικοὶ ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν ἔξοδο ξαφνικά ξαναγυρίζουν στό σῶμα, καὶ ἀρχίζουν τελικά νά φοβοῦνται τίς βασάνους τοῦ ἅδη, τώρα πού τίς εἶδαν, κι ἅς μὴν πίστευαν προηγουμένως, ὅταν τίς ἄκουγαν»³⁰. Περιγράφει κατόπιν διάφορες ἐμπειρίες ἀπὸ τὴν κόλαση καθὼς καὶ τὴν ἐντύπωση πού προκάλεσαν σέ ὅσους τίς δίωσαν. Ἕνας ἀσκητὴς μὲ τὸ ὄνομα Πέτρος, ὁ ὁποῖος καταγόταν ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Ἰδηρίας, πέθανε καὶ εἶδε «τίς τιμωρίες τοῦ ἅδη καὶ τοὺς ἀναρίθμητους τόπους τῶν φλογῶν». Ἐπιστρέφοντας ξανά στὴ ζωὴ, ὁ Πέτρος περιέγραψε τὰ ὅσα εἶχαν συμβεῖ γύρω του καί, «ἀπὸ τότε μὲ τόσες ἀγρυπνίες καὶ νηστεῖες συνέσφιγξε τὸν ἑαυτό του, ὥστε τὸ ὅτι εἶχε δεῖ καὶ φοδόταν τίς βασάνους τοῦ ἅδη, κι ἂν ἀκόμα τὸ ἀποσιωποῦσε ἢ γλώσσα, μιλοῦσε γι' αὐτὸ ἢ πολιτεία του. Ὅντως, κατὰ θαυμαστὴ δωρεὰ τοῦ Παντοδυνάμου Θεοῦ διὰ

28. «Νὰ βουτήξῃ τὴν ἄκρη τοῦ δακτύλου του σὲ νερὸ καὶ νὰ δροσίσῃ τὴν γλῶσσά μου, διότι ὑποφέρω μέσα σ' αὐτὴν τὴν φλόγα» (Κατά Λουκᾶν 16:24).

29. «Υπάρχει μεταξὺ μας ἓνα μεγάλο χάσμα» (Κατά Λουκᾶν 16:26).

30. Ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου, *Διάλογοι*, IV, 37, σελ. 349

τοῦ θανάτου του οἰκονομήθηκε τό νά μὴν πεθάνει»³¹.

Ὁ Αἰδέσιμος Μπίντ, Ἄγγλος χρονικογράφος τοῦ 8ου αἰώνα, ἀναφέρει πῶς ἓνας ἄνθρωπος ἀπό τήν ἐπαρχία τῆς Νορθούμπρια ἐπανῆλθε στή ζωὴ ἀφοῦ εἶχε ὑπάρξει «νεκρός» γιά μία ὁλόκληρη νύχτα καί κατόπιν διηγήθηκε τήν ἐμπειρία του τόσο ἀπό τόν παράδεισο ὅσο καί ἀπό τήν κόλαση. Στήν κόλαση, θρέθηκε σέ πυκνό σκοτάδι· «πλήθος σκοτεινές φλόγες ἄρχισαν ξαφνικά νά ἐμφανίζονται συνεχῶς μπροστά μας, μοιάζοντας νά ξεπηδοῦν μέσα ἀπό μία τεράστια ἄδυσσο καί μετὰ πάλι νά βυθίζονται σ' αὐτήν... Καθὼς οἱ πύρινες γλῶσσες ἀνέβαιναν πρὸς τὰ πάνω, γέμιζαν μέ τίς ψυχές τῶν ἀνθρώπων οἱ ὁποῖες, σάν σπίθες πού πετάγονταν ψηλά μαζί μέ τόν καπνό, μερικές φορές ἐκτοξεύονταν μέ ὀρμή στὸν ἀέρα, καί ἄλλες καταποντίζονταν στὰ βάθη τῆς ἀδύσου καθὼς οἱ ἄχνες τῆς φωτιᾶς ἐξασθενοῦσαν. Ἐπιπλέον, μία ἀπερίγραπτη δυσωδία πού ἀναδιδόταν μαζί μέ αὐτές τίς ἄχνες γέμιζε ὅλον αὐτόν τόν ζοφερό τόπο... ξαφνικά ἄκουσα πίσω μου τὸν ἦχο ἑνὸς ἀφάνταστα φρικιαστικοῦ καί ἀπελπισμένου θρήνου, πού συνοδευόταν ἀπὸ τραχὺ γέλιο... εἶδα ἓνα πλήθος μοχθηρῶν πνευμάτων νά σέρουν μαζί τους στὰ σκοτεινά βάθη τῆς ἀδύσου πέντε ἀνθρώπινες ψυχές πού οὐρλιαζαν καί θρηνοῦσαν ἐνῶ οἱ δαίμονες γελοῦσαν καί πανηγύριζαν... Ἐν τῷ μεταξὺ, μερικά ἀπὸ τὰ καταχθόνια πνεύματα ξεπροβάδαν ἀπὸ τὰ φλογισμένα βάθη καί ἔσπευσαν νά μέ περικυκλώσουν, βασανίζοντάς με ἔτσι ὅπως μέ κοιτοῦσαν μέ τὰ πυρωμένα μάτια τους καί τίς εἰδεχθεῖς φλόγες πού ἔδγαζαν ἀπὸ τὰ στόματα καί τὰ ρουθούνια τους...»³²

31. Στό ἴδιο, IV, 37, σελ. 350.

32. Bede, *A History of the English Church and people*, μτφρ. Leo-Sherley-Price, Penguin Books, 1975, Βιβλίο V, 12, σελ. 290-291.

Στό Βίο τοῦ Στρατιώτη Ταξιότη διαβάζουμε ὅτι, ἀφοῦ οἱ δαιμονικοί «εἰσπράκτορες τελῶν» τόν σταμάτησαν στά τελώνια, τά πονηρά πνεύματα τόν ἄρπαξαν καί ἄρχισαν νά τόν χτυποῦν. Ὅπως διηγήθηκε ὁ ἴδιος: «μέ κατέδασαν στό ἐσωτερικό τῆς γῆς, ἡ ὁποία εἶχε χωριστεῖ στά δύο γιά νά μᾶς δεχθεῖ μέσα της. Μέ ὀδηγοῦσαν μέσα ἀπό στενές εἰσόδους καί περιοριστικά ρήγματα μέ δαιμονική δυσωδία. Ὅταν ἔφτασα στά τρίσδαθα τῆς κόλασης, εἶδα ἐκεῖ τίς ψυχές τῶν ἁμαρτωλῶν, περιορισμένες σέ αἰώνιο σκοτάδι. Ἡ ὑπαρξη σ' αὐτόν τόν τόπο δέν μπορεῖ νά ὀνομαστεῖ ζωή, ἀφοῦ συνίσταται μόνο ἀπό δυστυχία, δάκρυα πού δέ θρῖσκουν παρηγοριά, καί ἓνα ἀπερίγραπτο τρίξιμο δοντιῶν. Στόν τόπο αὐτό ἀκούγεται αἰωνίως ἡ ἀπελπισμένη κραυγή: «Συμφορά μου, συμφορά μου! Ἀλίμονο, ἀλίμονο!» Εἶναι ἀδύνατο νά περιγράψει κανεῖς ὅλα τά θάσανα πού περιέχει ἡ κόλαση, ὅλα τά μαρτύρια καί τίς ὀδύνες της. Οἱ νεκροί βογκοῦν ἀπό τά θάθη τῆς καρδιάς τους, ἀλλά κανεῖς δέν τοὺς συμπονᾷ· κλαῖνε καί ὀδύρονται, ἀλλά κανεῖς δέν τοὺς παρηγορεῖ· ἱκετεύουν, ἀλλά κανεῖς δέν τοὺς δίνει προσοχή καί δέν τοὺς λυτρώνει. Ἦμουν κι ἐγώ περιορισμένος σέ ἐκεῖνες τίς σκοτεινές περιοχές, γεμάτος ἀπέραντη λύπη, καί ἔκλαιγα ἐπὶ ἔξι ὥρες μέ πικρά ἀναφιλητά.»³³

Ὁ μοναχός τοῦ Οὐένλοκ ἀντίκρισε μία παρόμοια σκηνή στά «κατάδαθα» τῆς γῆς, ὅπου «ἄκουσε ἓνα φρικιαστικό, τρομακτικό καί ἀνείπωτο βογκητό καί κλάμα ἀπό τίς κολασμένες ψυχές. Καί ὁ ἄγγελος τοῦ εἶπε: «Τό μουρμούρισμα καί τό κλάμα πού ἀκοῦς ἐκεῖ κάτω προέρχεται ἀπό τίς ψυχές

33. *Βίος Ἀγίων*, ἔ. ἀ., 28 Μαρτίου *Eternal Mysteries Beyond the Grave*, Jordanville, Νέα Ὑόρκη 1968, σελ.170.

ἐκεῖνες ἐπὶ τῶν ὁποίων ἡ εὐσπλαχνία τοῦ Κυρίου δέ θά ἔρθῃ ποτέ, ἀλλὰ θά βασανίζονται αἰωνίως μέσα σέ μία ἄσβεστη φλόγα»³⁴

Φυσικά, δέ θά πρέπει νά ἐντυπωσιαζόμαστε ὑπέρμετρα ἀπό τίς κυριολεκτικές λεπτομέρειες τέτοιων ἐμπειριῶν, καί θά πρέπει νά προσπαθοῦμε νά ἀποφεύγουμε ἀκόμα περισσότερο κι ἂπ' ὅ,τι στήν περίπτωση τῶν οὐρανίων καί τοῦ παραδείσου νά συνθέτουμε ἓνα «γεωγραφικό προσδιορισμό» τῆς κόλασης μέ βάση αὐτές τίς ἀναφορές. Οἱ δυτικές ἔννοιες τοῦ «καθατηρίου» καί τοῦ «προθάλαμου τῆς κόλασης»³⁵ εἶναι ἀπόπειρες σύνθεσης ἑνός τέτοιου «γεωγραφικοῦ» προσδιορισμοῦ· ὅμως ἡ Ὁρθόδοξη παράδοση γνωρίζει μόνο τή μοναδική πραγματικότητα τῆς κόλασης στόν κάτω κόσμο. Ἐπιπλέον, σύμφωνα μέ τή διδασκαλία τοῦ ἁγ. Μάρκου Ἐφέσου τοῦ Εὐγενικοῦ,³⁶ αὐτό πού βλέπει ὁ ἄνθρωπος στίς ἐμπειρίες τῆς κόλασης εἶναι συχνά μία εἰκόνα τῶν μελλοντικῶν μαρτυριῶν καί ὄχι μία κυριολεκτική ἀναπαράσταση τῆς παρούσας κατάστασης ὅσων βρίσκονται στήν κόλαση ἀναμένοντας τήν Τελική Κρίση. Εἴτε ὅμως πρόκειται γιά ἀληθινή θέαση σημερινῶν πραγματικῶν καταστάσεων εἴτε γιά ὄραση τοῦ μέλλοντος, ἡ ἐμπειρία τῆς κόλασης, ὅπως εἶναι καταγεγραμμένη στίς Ὁρθόδοξες πηγές εἶναι ἓνα ἰσχυρό μέσο ἀφύπνισης τοῦ ἀνθρώπου ὥστε νά ἀκολουθήσῃ τήν ἐν Χριστῷ ζωή, τὸ μοναδικό τρόπο γιά νά διαφύγῃ τὰ αἰώνια μαρτύ-

34. *The Letters of Saint Boniface*, ἔ. ἀ., σελ. 28.

35. Σ.τ.Μ: Ὁ συγγραφέας χρησιμοποιεῖ τόν ὄρο limbo πού προέρχεται ἀπό τὸ Μεσαιωνικό Λατινικό ὄρο in limbo (στά σύνορα) καί σημαίνει τὸ χῶρο στίς παρυφές τῆς κολάσεως γιά τίς ψυχές τῶν ἀδάπτιστων παιδιῶν καί τῶν πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Χριστοῦ ἀποθανόντων δικαίων.

36. Βλ. τή δεύτερη ὁμιλία του περὶ καθατηρίου πυρός, στό Παράρτημα Ι, σελ. 320

ρια· καί γι' αὐτόν τό λόγο ὁ Θεός παραχωρεῖ τέτοιες ἐμπειρίες.

Ἐπὶ τούτῳ ἄραγε κάποιες συγκρίσιμες ἐμπειρίες κόλασης στή σημερινή διδλογογραφία τῶν «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν;

Ὁ Δρ. Μούντυ καί οἱ περισσότεροι ἄλλοι σημερινοὶ ἐρευνητές δέν ἔχουν συναντήσει σχεδόν καμιά τέτοια ἐμπειρία, ὅπως ἤδη ἔχουμε διαπιστώσει. Σύμφωνα μέ τήν ἐρμηνεία πού δώσαμε σέ προηγούμενο κεφάλαιο, τό γεγονός αὐτό ὀφείλεται στή «βολεμένη» πνευματική ζωή τῶν σημερινῶν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι συχνά δέ φοβοῦνται διόλου τήν κόλαση ἢ δέ γνωρίζουν τίποτε γιά τοὺς δαίμονες, κι ἔτσι δέν περιμένουν νά ἀντικρίσουν παρόμοιες εἰκόνες μετά θάνατον. Ὡστόσο ἓνα πρόσφατο βιβλίο γιά τή μετά θάνατον ζωή προτείνει μία ἄλλη, πιθανόν ἴσης ἀξίας ἐρμηνεία, ἐνῶ ταυτόχρονα δέν ἀποδέχεται τήν ἄποψη ὅτι ἡ ἐμπειρία τῆς κόλασης εἶναι πράγματι τόσο σπάνια ὅσο φαίνεται. Ἀμέσως παρακάτω θά ἐξετάσουμε περιληπτικά τά εὐρήματα τοῦ συγγραφέα αὐτοῦ τοῦ βιβλίου.

Ὁ Δρ. Μόρις Ρόουλινγκς, γιαντρός ἀπό τήν πολιτεία τοῦ Τεννεσσὶ μέ εἰδικότητα στήν ἐσωτερική παθολογία καί τά καρδιαγγειακά νοσήματα, ἔχει ὁ ἴδιος ἐπαναφέρει στή ζωή πολλοὺς ἀνθρώπους πού εἶχαν θεωρηθεῖ «κλινικῶς νεκροί». Οἱ συνεντεύξεις πού πῆρε ἀπό τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς τὸν δίδαξαν ὅτι «δέν εἶναι καλές ὅλες οἱ μεταθανάτιες ἐμπειρίες, ἀντίθετα μέ τίς περισσότερες δημοσιευμένες σχετικές περιπτώσεις. Ἡ κόλαση ὑπάρχει ἐπίσης! Ἀφότου συνειδητοποιήσα – αὐτήν τήν ἀλήθεια ἄρχισα νά συγκεντρώνω ἀναφορές δυσάρεστων ἐμπειριῶν πού προφανῶς οἱ ἄλλοι ἐρευνητές εἶχαν παραλείψει. Αὐτό συνέβη, νομίζω, ἐπειδὴ οἱ ἐρευνητές, συνήθως ψυχίατροι, δέν ἔχουν ποτὲ ἐπαναφέρει στή ζωή

κάποιον ἀσθενή. Δέν τούς ἔχει δοθεῖ ποτέ ἡ εὐκαιρία νά εἶναι παρόντες σέ μία τέτοια διαδικασία. Οἱ δυσάρεστες ἐμπειρίες πού κατέγραψα στή μελέτη μου ἀποδείχθηκαν τουλάχιστον τόσο συχνές ὅσο καί οἱ εὐχάριστες.³⁷ Ἐχω διαπιστώσει ὅτι οἱ περισσότερες ἀπό τίς ἀσχημες ἐμπειρίες σύντομα ἀπωθοῦνται βαθιά στό ὑποσυνείδητο ἢ στήν περιοχὴ πού βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὸ κατώφλι τῆς συνειδήσεως τοῦ ἀσθενοῦς. Φαίνεται ὅτι εἶναι τόσο ὀδυνηρές καί ἐνοχλητικές πού ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὴ συνειδητὴ μνήμη ἔτσι ὥστε τὸ ἄτομο νά θυμᾶται μόνο τίς εὐχάριστες ἐμπειρίες ἢ καμιά ἀπολύτως ἐμπειρία».³⁸

Ὁ Δρ. Ρόουλινγκς περιγράφει τὸ δικό του «μοντέλο» τῶν ἐμπειριῶν κόλασης: «Ὅπως συμβαίνει καί μέ αὐτοὺς πού εἶχαν καλές ἐμπειρίες, ὅσοι ἀναφέρουν ὅτι εἶχαν κακές ἐμπειρίες δυσκολεύονται νά συνειδητοποιήσουν ὅτι εἶναι νεκροὶ καθὼς παρακολουθοῦν κάποιους ἀνθρώπους νά ἐπεμβαίνουν στὰ νεκρά τους σώματα. Εἰσέρχονται ἐπίσης σέ μία σκοτεινὴ δίοδο ἀφοῦ ἀφήσουν τὸ δωμάτιο τοῦ νοσοκομείου, ἀντὶ ὅμως νά βρεθοῦν σέ κάποιο φωτεινὸ τρόπο βρίσκονται σέ ἕνα σκοτεινὸ, μουντὸ περιβάλλον ὅπου συναντοῦν ἀλλόκοτους ἀνθρώπους πού μπορεῖ νά ἐνεδρεῦουν μέσα στίς σκιές ἢ κατὰ μῆκος μίας φλεγόμενης πύρινης λίμνης. Ἡ προκαλούμενη φρίκη δέν ἐπιδέχεται καμίας περιγραφῆς καί δύσκολα μπορεῖ νά ἀνακληθεῖ στή μνήμη».³⁹ Δίνονται διάφορες περιγραφές, μερικές ἐκ τῶν ὁποίων ἀπὸ «τακτικὰ μέλη τῆς ἐκκλη-

37. Maurice Rawlings, *Beyond Death's Door*, Thomas Nelson, Inc., Nashville 1978, σελ. 24-25.

38. Στό ἴδιο, σελ. 65.

39. Στό ἴδιο, σελ. 63-64.

σίας» πού ἐκπλήσσονται ἀπό τό γεγονός ὅτι βρίσκονται σέ μία τέτοια κατάσταση, γιά διαβολάκια καί ἀλλόκοτους γίγαντες πού ἐμφανίζονται, γιά κάθοδο σέ σκοτάδι καί γιά μία πύρινη ζέστη, γιά τεράστιο λάκκο καί ὠκεανό φωτιᾶς.⁴⁰

Γενικά, αὐτές οἱ ἐμπειρίες, λόγω τόσο τῆς σύντομης διάρκειάς τους ὅσο καί τῆς ἀπουσίας ὁδηγούντων ἀγγέλων ἢ δαιμόνων, δέ διαθέτουν τά πλήρη χαρακτηριστικά τῶν γνήσιων ὑπερκόσμιων ἐμπειριῶν, μερικῆς μάλιστα θυμίζουν ἀρκετά τίς περιπέτειες τοῦ Ρόμπερτ Μόνροου. Παρέχουν, ὥστόσο, ἕνα σημαντικό διορθωτικό παράγοντα στήν εὐρέως ἀναφερόμενη μεταθανάτια ἐμπειρία «παραδείσου» καί «αἰσθησης τέρψης»: ὁ «ἐξωσωματικός» κόσμος δέν εἶναι σέ καμιά περίπτωση ἕνας κόσμος εὐχάριστος καί φωτεινός, καί ὅσοι βίωσαν τή «δαιμονική» πλευρά του προσέγγισαν περισσότερο τήν ἀλήθεια τῶν πραγμάτων ἀπ' ὅσους νιώθουν μόνο «ἀπόλαυση» εὐρισκόμενοι σέ τέτοια κατάσταση. Οἱ δαίμονες τοῦ ἐναέριου κόσμου ἐκθέτουν ἕνα μέρος τῆς πραγματικῆς τους φύσης σέ αὐτούς, ἀκόμα καί φανερώνοντας ἑμμεσα τά μαρτύρια πού περιμένουν στό μέλλον ὅσους δέν ἔχουν γνωρίσει τόν Χριστό καί δέν ἔχουν ὑπακούσει στίς ἐντολές Του.

40. Στό ἴδιο, σελ. 103-110.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΝΕΑ

Τό νόημα τῶν σύγχρονων
«μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν

Εἰ Μωϋσέως καί τῶν προφητῶν οὐκ ἀκούουσιν,
Οὐδὲ ἐάν τις ἐκ νεκρῶν ἀναστῇ πεισθήσονται.
(Κατά Λουκᾶν 16:31)¹

Τί «ἀποδεικνύουν» οἱ σύγχρονες
μεταθανάτιες ἐμπειρίες;

“**Ο**πως ἔχουμε δεῖ μέχρι τώρα οἱ «μεταθανάτιες» καί «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες, πού τόσο πολύ συζητιοῦνται σήμερα, εἶναι διαφορετικές ἀπό τίς γνήσιες ὑπερκόσμιες ἐμπειρίες πού ἔχουν διώσει κατά τή διάρκεια τῶν αἰώνων οἱ εὐαρεστοῦντες τό Θεό ἄνθρωποι. Ἐπιπροσθέτως, οἱ σύγχρονες ἐμπειρίες ἔχουν τόσο πολύ ὑπερτονιστεῖ καί γίνει «τῆς μόδας» ὅχι ἐπειδή εἶναι πράγματι «νέες» – ὑπῆρχαν ὁλόκληρες συλλογές παρόμοιων ἐμπειριῶν στήν Εὐρώπη καί τήν Ἀμερική τοῦ 19ου αἰώνα – οὔτε κατ’ ἀνάγκην ἐπειδή ἐκδηλώνονται μέ μεγαλύτερη συχνότητα τά τελευταῖα χρόνια, ἀλλά κυρίως ἐπειδή ἡ κοινή γνώμη στό δυτικό κόσμο, καί εἰδικά στήν Ἀμερική, εἶναι «ἐτοιμη» γι’ αὐτές. Τό ἐνδιαφέρον τοῦ κόσμου φαίνεται νά ἀποτελεῖ

1. «Ἐάν δέν ἀκοῦνε τόν Μωϋσῆν καί τοὺς προφῆτας, δέν θά πειθοῦν καί ἂν ἀκόμη ἀναστηθῇ κάποιος ἀπό τοὺς νεκρούς». (Κατά Λουκᾶν 16:31).

τιμῆμα μίας εὐρείας ἀντίδρασης κατὰ τοῦ ὕλισμοῦ καὶ τῆς ἀπιστίας τοῦ 20οῦ αἰώνα, μία ἐνδειξη ἑνὸς περισσότερο ἐκτεταμένου ἐνδιαφέροντος γιὰ τὴ θρησκεία. Ἀμέσως παρακάτω, θὰ ἐξετάσουμε τὴ σημασία αὐτῆς τῆς ἀναζωπύρωσης τοῦ «θρησκευτικοῦ» ἐνδιαφέροντος.

Ἀξίζει ὅμως νὰ ἀναφέρουμε γιὰ ἄλλη μία φορά τὸ τί «ἀποδεικνύουν» αὐτές οἱ ἐμπειρίες ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀλήθεια τῆς θρησκείας. Οἱ περισσότεροι ἐρευνητές φαίνεται νὰ συμφωνοῦν μέ τὸν Δρα Μούντυ στὸ ὅτι οἱ ἐν λόγῳ ἐμπειρίες δὲν ἐπιβεβαιώνουν τὴν «καθιερωμένη» Χριστιανικὴ ἄποψη γιὰ τὸν παράδεισο² ἀκόμα καὶ οἱ ἐμπειρίες αὐτῶν πού νομίζουν ὅτι εἶδαν τὸν παράδεισο δὲν εὐσταθοῦν συγκρινόμενες μέ τίς αὐθεντικές ὁράσεις παραδείσου τοῦ παρελθόντος· ἀκόμα καὶ οἱ ἐμπειρίες τῆς κόλασης ἀποτελοῦν πιὸ πολὺ «νύξεις» παρά ὁποιοδήποτε εἶδος ἀπόδειξης γιὰ τὴν πραγματικὴ ὑπαρξὴ τῆς κόλασης.

Θὰ πρέπει λοιπὸν νὰ χαρακτηριστεῖ ὑπερβολικὴ ἡ δήλωσις τῆς Δρος Κιοῦμπλερ-Ρὸς στὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου τοῦ Δρος Μούντυ ὅτι ἡ σύγχρονη ἔρευνα πάνω στὶς «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες «θὰ ἐπιβεβαιώσει αὐτὸ πού ἔχουμε διδαχθεῖ ἐδῶ καὶ δυὸ χιλιάδες χρόνια, ὅτι ὑπάρχει ζωὴ μετὰ τὸ θάνατο», καὶ θὰ μᾶς δοηθῇ «νὰ γνωρίσουμε, παρά νὰ πιστέψουμε» τὴ ζωὴ αὐτή³. Στὴν πραγματικότητα, οἱ «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ὅτι δὲν «ἀποδεικνύουν» τίποτε περισσότερο ἀπὸ τὴν ἀπλὴ ἐπιδίωξις τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς ἔξω ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ τὴν ἀπλὴ ὑπαρξὴ μίας μὴ ὕλικῃς πραγματικότητος, μὴν παρέχοντας ὥστόσο

2. Dr. Raymond A. Moody, Jr., *Life After Life*, Mockingbird Books, Atlanta 1975, σελ. 70, 98 (95, 121)

3. Στὸ ἴδιο, σελ. 7-8 (δὲν περιέχεται στὴν ἐλληνικὴ μετάφραση).

καμιᾷ ἀπολύτως πληροφορία γιά τήν περαιτέρω κατάσταση ἢ ἀκόμα καί τήν ὑπαρξη τῆς ψυχῆς στά πρῶτα λίγα λεπτά μετά τό «θάνατο», οὔτε καί γιά τή θεμελιώδη φύση τοῦ μή ὕλικου κόσμου. Ἀπό τήν ἄποψη αὕτη, οἱ σύγχρονες ἐμπειρίες εἶναι πολύ λιγότερο ἱκανοποιητικές ἀπό τίς ἀντιστοιχες ἀναφορές πού συναντοῦμε στή διάρκεια τῶν αἰώνων στους Βίους Ἀγίων καί σέ ἄλλες Ὁρθόδοξες πηγές· γνωρίζουμε πολύ περισσότερα ἀπό αὐτές τίς τελευταῖες πηγές – ὑπό τόν ὅρο, φυσικά, ὅτι ἐμπιστευόμαστε τούς ἀνθρώπους πού ἔχουν δώσει τίς πληροφορίες στόν ἴδιο βαθμό πού οἱ σύγχρονοι ἐρευνητές ἐμπιστεύονται τούς ἀνθρώπους ἀπό τούς ὁποίους παίρνουν τίς συνεντεύξεις τους. Καί πάλι ὅμως, ἡ βασική μας στάση ἀπέναντι στά τοῦ ἄλλου κόσμου παραμένει πάντα μία στάση *πίστης παρά γνώσης*· μπορεῖ νά γνωρίζουμε μέ μία ἐπαρκή δεδαιότητα ὅτι ὑπάρχει «κάτι» μετά τό θάνατο· ὅμως, τό τί ἀκριβῶς εἶναι, τό πιστεύουμε παρά τό γνωρίζουμε.

Ἐπίσης, τά ὅσα ἡ Δρ Κιοῦμπλερ-Ρός καί ἄλλοι παρόμοι-ας νοοτροπίας ἄνθρωποι θεωροῦν ὅτι γνωρίζουν γιά τή μετά θάνατον ζωή, βασιζόμενοι στίς «μεταθανάτιες ἐμπειρίες», βρίσκονται σέ ἀνοικτή ἀντίθεση μέ ὅσα πιστεύουν οἱ Ὁρθόδοξοι Χριστιανοί, βασιζόμενοι στήν ἀποκαλυμμένη Ὁρθόδοξη διδασκαλία καθῶς καί στίς ἀναφερόμενες στήν Ὁρθόδοξη γραμματεία «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες. Ὅλες οἱ Χριστιανικές μεταθανάτιες ἐμπειρίες ἐπιβεβαιώνουν τήν ὑπαρξη παραδείσου, κόλασης καί κρίσης τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τό Θεό, τήν ἀνάγκη μετανοίας καί ἀγώνα, ὅπως καί τό φόβο τοῦ ἀνθρώπου γιά τήν αἰώνια ἀπώλεια τῆς ψυχῆς του· ἐνῶ οἱ σύγχρονες ἐμπειρίες ὅπως αὐτές τῶν σαμάνων, τῶν μνημέ-ων στά παγανιστικά μυστήρια καί τῶν μέντιουμ, μοιάζουν

νά ἀναφέρονται σέ μία «χώρα ὑπέρτατης εὐτυχίας» πού θρίσκειται στόν «ἄλλο κόσμο», ὅπου οἱ ἄνθρωποι βιώνουν μόνο εὐχάριστες ἐμπειρίες καί ὅπου δέν ὑπάρχει κρίση ἀλλά μόνο «ἀνάπτυξη» καί συνεπῶς ὁ ἄνθρωπος δέν πρέπει νά φοβᾶται τό θάνατο ἀλλά νά τόν καλωσορίζει ὡς «φίλο» πού τοῦ γνωρίζει τίς ἀπολαύσεις τῆς «μετά θάνατον» ζωῆς.

Ἔχουμε ἤδη συζητήσει σέ προηγούμενα κεφάλαια τή διαφορά ἀνάμεσα σέ αὐτά τά δυό εἶδη ἐμπειριῶν: ἡ Χριστιανική ἐμπειρία προέρχεται ἀπό τόν πραγματικά ἄλλο κόσμο τοῦ παραδείσου καί τῆς κόλασης, ἐνῶ ἡ πνευματιστική προέρχεται μόνο ἀπό τό ἐναέριο τμήμα αὐτοῦ τοῦ κόσμου, τό «ἀστρικό πεδίο» τῶν πεπτωκότων πνευμάτων. Οἱ σημερινές ἐμπειρίες ἀνήκουν καθαρά στή δεύτερη κατηγορία ἀλλά δέ θά μπορούσαμε νά τό γνωρίζουμε αὐτό ἂν δέν εἶχαμε δεχθεῖ ἐπὶ τῇ θάσει τῆς πίστες μας τή Χριστιανική ἀποκάλυψη περί τῆς φύσης τοῦ ἄλλου κόσμου. Παρομοίως, τό γεγονός ὅτι ἡ Δρ. Κιοῦμπλερ-Ρός καί ἄλλοι ἐρευνητές ἀποδέχονται ἢ συμμερίζονται μία μή Χριστιανική ἐρμηνεία αὐτῶν τῶν ἐμπειριῶν, δέν ὀφείλεται στό ὅτι οἱ σημερινές ἐμπειρίες ἀποδεικνύουν τήν ὀρθότητα αὐτῆς τῆς ἐρμηνείας, ἀλλά στό ὅτι οἱ ἴδιοι οἱ ἐν λόγῳ ἐρευνητές ἤδη πιστεύουν σέ μία μή Χριστιανική ἐρμηνεία τῶν «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν.

Ἐπομένως, ἡ σημασία τῶν σημερινῶν ἐμπειριῶν ἔγκειται στό ὅτι γίνονται εὐρέως γνωστές ἀκριβῶς τή στιγμή πού πρέπει, γιά νά χρησιμεύσουν ὡς «ἐπιβεβαίωση» μίας μή Χριστιανικῆς ἀποψης περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς· χρησιμοποιοῦνται ὡς τμήμα μίας μή Χριστιανικῆς θρησκευτικῆς κίνησης, τή φύση τῆς ὁποίας θά ἐξετάσουμε τώρα πιό προσεκτικά.

Ἡ σύνδεση μέ τόν ἀποκρυφισμό

Διαπιστώνει κανεῖς κατ' ἐπανάληψιν, ὅσον ἀφορᾷ τοὺς ἐρευνητές τῶν «μεταθανάτιων ἐμπειριῶν», μία περισσότερο ἢ λιγότερο φανερὴ σύνδεσή τους μέ τίς ἀποκρυφιστικές ιδέες καί μεθόδους. Στό σημεῖο αὐτό μπορούμε νά ὀρίσουμε τό «ἀπόκρυφο» ὡς ὅτιδήποτε ἀναφέρεται σέ ἐπαφές τοῦ ἀνθρώπου μέ ἄόρατα πνεύματα καί δυνάμεις μέ τρόπο ἀπαγορευμένο ἀπό τήν ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ. Ὅπως διαβάζουμε στό Λευιτικό καί ἄλλοῦ: «οὐκ ἐπακολουθήσετε ἐγγαστριμύθοις καί τοῖς ἐπαιδοῖς οὐ προσκολληθήσεσθε, ἐκμιανθῆναι ἐν αὐτοῖς», «καί ψυχή, ἥ ἐάν ἐπακολουθήσῃ ἐγγαστριμύθοις ἢ ἐπαιδοῖς, ὥστε ἐκπορνεῦσαι ὀπίσω αὐτῶν, ἐπιστήσω τὸ πρόσωπόν μου ἐπὶ τήν ψυχὴν ἐκείνην καί ἀπολῶ αὐτήν ἐκ τοῦ λαοῦ αὐτῆς» (Λευιτικόν ιθ': 31, κ:6, κλπ).⁴ Τίς ἐπαφές αὐτές εἴτε τίς ἀναζητοῦν οἱ ἄνθρωποι, ὅπως γιά παράδειγμα στίς πνευματιστικές συγκεντρώσεις, εἴτε τίς ὑποκινοῦν τά πεπτωκότα πνεύματα μέ τίς αὐθόρμητες ἐμφανίσεις τους στοὺς ἀνθρώπους. Τό ἀντίθετο τοῦ «ἀπόκρυφου» εἶναι τό «πνευματικό» ἢ «θρησκευτικό», ὅροι πού ἀναφέρονται σέ ἐκείνη τήν ἐπαφή μέ τό Θεό, τοὺς ἀγγέλους Του καί τοὺς ἁγίους Του πού ἔχει ἐπιτραπεί ἀπό τό Θεό· ἡ ἐπαφή αὕτη ἐπιτυγχάνεται τόσο μέσω τῆς προσευχῆς τοῦ ἀνθρώπου, ὅσο καί μέσω ἀληθινῶν φανερώσεων τοῦ Θεοῦ, καθὼς καί ἀγγέλων καί ἁγίων Του, κατὰ τίς ὁποῖες ἐκδηλώνεται ἡ Χάρη τοῦ Θεοῦ.

4. «Δὲν θὰ ἀκολουθήσετε τοὺς ἐγγαστριμύθους καί δὲν θὰ προσκολληθῆτε εἰς αὐτοὺς, πού ψάλλουν μαγικὰς ὠδὰς», «ἐὰν κανεῖς ἀκολουθήσῃ ἐγγαστριμύθους ἢ αὐτοὺς πού ψάλλουν μαγικὰς ὠδὰς, ὥστε ἀρνούμενος τὸν ἀληθινὸν Θεὸν νὰ ἀκολουθῇ ἐκείνους, ἐγὼ θὰ στραφῶ ἐναντίον του καί θὰ τὸν ἐξολοθρεύσω ἐκ μέσου τοῦ λαοῦ του.» (Λευιτικόν ιθ': 31, κ':6,).

Ἕνα παράδειγμα τῆς σύνδεσης τῶν ἐρευνητῶν μέ τὸ ἀπόκρυφο εἶναι ὁ Δρ. Χάνς Χόλτσερ, ὁ ὁποῖος σέ σχετικό διδλίο του⁵ διαπιστώνει ὅτι ἡ σημασία τῶν «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν ἔγκειται στό ὅτι ἀνοίγουν στούς ἀνθρώπους τίς πύλες ἐπικοινωνίας μέ τούς νεκρούς, καί καταλήγει ὅτι αὐτές οἱ ἐμπειρίες παρέχουν στόν ἄνθρωπο τὸ ἴδιο εἶδος μηνυμάτων πού παρέχουν καί οἱ «νεκροί» στίς πνευματιστικές συγκεντρώσεις. Ὁ Δρ. Μούντυ, καθὼς καί ἓνας μεγάλος ἀριθμός σύγχρονων ἐρευνητῶν, ὅπως εἶδαμε, προστρέχουν σέ ἀποκρυφιστικά κείμενα, ὅπως τὰ γραπτά τοῦ Σδέντενμποργκ καί τῆ *Θιβετιανῆ Βίβλου τῶν Νεκρῶν*, προκειμένου νά ἐρμηνεύσουν τίς σημερινές «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες. Ὁ Ρόμπερτ Κρούκαλ, ὁ ὁποῖος εἶναι ἴσως ὁ ἐρευνητής μέ τῇ μεγαλύτερῃ ἐπιστημονικῇ προσέγγισι τοῦ θέματος στό χῶρο αὐτό, χρησιμοποιεῖ τίς μεταδιβάσεις μηνυμάτων στά μέντιουμ ὡς μία ἀπό τίς πρωταρχικές πηγές πληροφοριῶν σχετικά μέ τόν «ἄλλο κόσμο». Τόσο ὁ ἴδιος ὅσο καί ἄλλοι οἱ ὁποῖοι ἀσχολοῦνται μέ «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες πειραματίζονται ἀποκάλυπτα μέ ἀποκρυφιστικές μεθόδους, φτάνοντας ἀκόμα καί μέχρι τοῦ σημείου νά λαμβάνουν καθοδήγησι καί συμβουλές ἀπό τίς «ἄυλες ὀντότητες» πού συναντοῦν.

Ἡ πιό χαρακτηριστικὴ περίπτωση ἀπὸ ὅλους αὐτούς τούς ἐρευνητές εἶναι, ἴσως, ἡ γυναῖκα πού ἔχει ἐξελιχθεῖ σέ κορυφαία ἐκπρόσωπο τῆς νέας στάσις ἀπέναντι στό θάνατο, ἡ ὁποία ἀναφαίνεται μέσα ἀπὸ τίς σημερινές «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες: ἡ Δρ. Ἑλίζαμπεθ Κιοῦμπλερ-Ρός.

Δέν ὑπάρχει, φυσικά, κανένας Χριστιανὸς πού νά μὴ συμερίζεται τόν σκοπὸ τόν ὁποῖο ἐπέλεξε νά προασπίσει ἡ

5. Dr. Hans Holzer, *Beyond This Life*, Pinnacle Books, Los Angeles 1977.

Δρ. Ἐλίζαμπεθ Κιοῦμπλερ-Ρός: μία ἀνθρωπιστική, ἀρωγό στάση πρὸς τόν ἄνθρωπο πού πεθαίνει, σέ ἀντίθεση μέ τήν ψυχρή, ἀμήχανη, καί πολλάκις τρομαγμένη στάση ἡ ὁποία συχνά κυριαρχεῖ ὄχι μόνο στά νοσοκομεῖα, ἀνάμεσα στούς γιατρούς καί τίς νοσοκόμες ἀλλά ἀκόμα καί ἀνάμεσα σέ κληρικούς οἱ ὁποῖοι ὑποτίθεται ὅτι κατέχουν τήν «ἀπάντηση» στό ἐρώτημα πού ἐγείρει ἡ πραγματικότητα τοῦ θανάτου. Ἀπό τότε πού ἐκδόθηκε τό βιβλίο της⁶, τό ὅλο θέμα τοῦ θανάτου θεωρεῖται πολύ λιγότερο «ταμπού» ἀνάμεσα στούς ἐπαγγελματίες τῆς ἱατρικῆς, συντελώντας, ἐπίσης, στή δημιουργία ἐνός διανοητικοῦ κλίματος εὐνοϊκοῦ γιά συζήτηση περὶ τοῦ τί συμβαίνει μετὰ θάνατον, συζήτηση ἡ ὁποία στή συνέχεια πυροδοτήθηκε μέ τή δημοσίευση τοῦ πρώτου βιβλίου τοῦ Δρος Μούντυ τό 1975. Δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι τόσο πολλά ἀπό τά σημερινά βιβλία μέ αὐτό τό θέμα συνοδεύονται ἀπό προλόγους ἢ τουλάχιστον κάποια σύντομα σχόλια ἐκ μέρους τῆς Δρος Κιοῦμπλερ-Ρός.

Τό σίγουρο εἶναι ὅτι τό βιβλίο της θά ἀπογοητεύσει ὁποιοδήποτε ἀποδέχεται τήν παραδοσιακή Χριστιανική ἄποψη ὅτι ἡ ἐπίγεια ζωή ἀποτελεῖ δοκιμαστική περίοδο γιά τήν αἰωνιότητα καί ὁ θάνατος τήν εἴσοδο στήν αἰώνια μακαριότητα ἢ τήν αἰώνια δυστυχία, ἀνάλογα μέ τήν πίστη τοῦ κάθε ἀνθρώπου καί τῇ ζωῇ του πάνω στή γῆ. Ἡ υἱοθέτηση μίας ἀνθρωπιστικῆς στάσης πρὸς τόν ἄνθρωπο πού πεθαίνει, ἡ παροχή βοήθειας ὥστε νά «προετοιμαστεῖ» γιά τό θάνατο, χωρὶς τήν ἐξάρρηση στήν πρώτη θέση τῆς πίστεως στό Χριστό καί τῆς ἐλπίδας γιά τή σωτηρία ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα, ὅταν

6. Dr. Elizabeth Kubler-Ross, *On Death and Dying*, Macmillan Publishing Co., Νέα Ὑόρκη 1969.

τά πάντα ἔχουν γίνεи καί εἰπωθεῖ, νά παραμένει ἡ ἀνθρωπότητα στὸν ἴδιο καταθλιπτικὸ κόσμο τοῦ «ἀνθρωπισμοῦ» στὸν ὁποῖο τήν ἔχει περιορίσει ἡ ἀπιστία πού χαρακτηρίζει τή σύγχρονη ἐποχή. Ἡ ἐμπειρία τῶν τελευταίων στιγμῶν τοῦ θανάτου μπορεῖ νά γίνεи πὶο εὐχάριστη ἀπ' ὅ,τι συνήθως εἶναι στὰ σημερινά νοσοκομεῖα· ἐάν ὅμως ἀπουσιάζει ἡ γνώση τοῦ τί συμβαίνει μετὰ τὸ θάνατο, ἢ ἔστω ὅτι *ὑπάρχει* κάτι μετὰ ἀπ' αὐτόν, τὸ ἔργο ἀνθρώπων ὅπως ἡ Κιοῦμπλερ-Ρὸς περιορίζεται στὸ ἐπίπεδο τῆς παροχῆς ἀνώδυνων συμβουλῶν στοὺς ἀνίατα ἀσθενεῖς, χρυσώνοντάς τους τὸ χάπι, γιὰ νά τοὺς κάνουν τουλάχιστον νά νιώσουν ὅτι «κάτι γίνεται γι' αὐτούς».

Ὡστόσο, στήν πορεία τῆς ἐρευνᾶς της ἡ Δρ. Κιοῦμπλερ-Ρὸς, ἂν καί δέν τὸ ἀνέφερε στὸ πρῶτο της βιβλίο, ἔχει πράγματι συγκεντρώσει στοιχεῖα τὰ ὁποῖα δείχνουν ὅτι *ὑπάρχει* κάτι μετὰ τὸ θάνατο· μάλιστα, στίς συχνές διαλέξεις καί συνεντεύξεις της ἔχει καταστήσει σαφές ὅτι αὐτὰ πού ἔχει δεῖ εἶναι ἀρκετὰ ὥστε νά γνωρίζει μέ βεβαιότητα ὅτι *ὑπάρχει* ζωὴ μετὰ τὸ θάνατο.

Ὅμως, ἡ κύρια πηγή τῆς «γνώσης» τῆς Δρος Κιοῦμπλερ-Ρὸς περὶ τοῦ συγκεκριμένου θέματος δέν εἶναι οἱ «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες ἄλλων ἀνθρώπων, ἀλλὰ οἱ δικές της ἀρκετὰ ἐντυπωσιακές ἐμπειρίες μέ «πνεύματα». Ἡ πρώτη συνέδρι στὸ γραφεῖο της στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Σικάγο τὸ 1967, ὅταν, ἀποθαρρυμένη, σκεφτόταν νά σταματήσει τήν ἐρευνα πού εἶχε πρὶν λίγο καιρὸ ξεκινήσει σχετικὰ μέ τὸ θάνατο καί τὰ τελικά του στάδια. Μία γυναίκα τήν ἐπισκέφθηκε στὸ γραφεῖο της καί συστήθηκε ὡς ἀσθενής ἡ ὁποία εἶχε πεθάνει δέκα μῆνες πρὶν. Ἡ Κιοῦμπλερ-Ρὸς ἦταν στήν ἀρχὴ δύσπιστη, ἀλλὰ περιγράφει τὸ πῶς, τελικά, πείστηκε ἀπὸ τὸ

«φάντασμα»: «Μοῦ εἶπε ὅτι ἤξερε πῶς σκεφτόμουν σοβαρά νά σταματήσω τό ἔργο μου μέ ἀσθενεῖς πού πλησίαζαν τό θάνατο καί ὅτι ἦρθε νά μοῦ πει νά μήν τό κάνω... "Ἀπλῶσα τό χέρι μου γιά νά τήν ἀγγίξω." Ἐκανα ἕνα τέστ πραγματικότη-
τας. "Ἡμουν ἐπιστήμων, ψυχίατρος, καί δέν πίστευα σέ τέτοια πράγματα». Τελικά ἡ Δρ. Κιοῦμπλερ-Ρός ἔπεισε τό «φάντασμα» νά γράψει ἕνα σημείωμα, καί ἡ ἀνάλυση γραφικοῦ χαρακτήρα πού ἀκολούθησε ἐπιβεβαίωσε ὅτι ἀνῆκε σέ μία ἀποθανοῦσα ἀσθενή. Ἡ Κιοῦμπλερ-Ρός ἀναφέρει ὅτι αὐτό τό γεγονός «συνέβη ὅταν βρισκόμουν σέ δίλημμα καί θά εἶχα πάρει λάθος ἀπόφαση ἂν δέν τήν εἶχα ἀκούσει». ⁷ Οἱ νεκροί, ὅμως, ποτέ δέν ἐμφανίζονται μέ τέτοιοι τρόποι ἀνάμε-
σα στούς ζωντανούς· αὕτη ἡ «ὑπερκόσμια» ὁπτασία, ἐάν ἦταν γνήσια, θά μπορούσε νά εἶναι ἔργο μόνον ἐνός πεπτω-
κότος πνεύματος πού εἶχε σκοπό νά παραπλανήσει τό θῦμα του. Γιά ἕνα τέτοιο πνεῦμα, ἡ τέλεια ἀπομίμηση τοῦ ἀνθρώ-
πινου γραφικοῦ χαρακτήρα εἶναι κάτι εὐκόλο.

Ἀργότερα, οἱ ἐπαφές τῆς Δρος Κιοῦμπλερ-Ρός μέ τόν «κόσμο τῶν πνευμάτων» ἔγιναν πολύ πιό στενές. Τό 1978, μπροστά σέ ἕνα καταγοητευμένο ἀκροατήριο 2.200 ἀτόμων στό "Ἀσλαντ, τῆς πολιτείας Ὁρεγκον, διηγήθηκε μέ ποιόν τρόπο ἦρθε γιά πρώτη φορά σέ ἐπαφή μέ τοὺς «πνευματι-
κούς ὁδηγούς» τῆς. Σέ συγκέντρωση πνευματιστικοῦ τύπου πού εἶχε ἀρκετά μυστηριωδῶς κανονισεῖ πρὸς τιμὴν τῆς, προφανῶς στή νότια Καλιφόρνια, 75 ἄτομα τραγουδοῦσαν μαζί προκειμένου νά «αὐξήσουν τήν ἐνέργεια στό ἀπαιτού-

7. Συνέντευξη στόν James Pearre τῆς ἐφημερίδας *Chicago Tribune* πού δημοσι-
εύτηκε στήν *Sunday Examiner and Chronicle* του San Francisco, (14 Νοεμβρίου
1976, Τμήμα Β', σελ.7).

μενο ἐπίπεδο γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ γεγονότος αὐτοῦ. Μὲ ἐντυπωσίασε καὶ μὲ συγκίνησε τὸ ὅτι ἔκαναν αὐτὰ γιὰ ἐμένα. Πρὶν περάσουν δυὸ λεπτά, εἶδα δυὸ τεράστια πόδια μπροστά μου. Ἐνας τεράστιος ἄνδρας στεκόταν μπροστά μου». Αὐτός ὁ «ἄνδρας» τῆς εἶπε ὅτι ὁ προορισμός της ἦταν νὰ διδάξει καὶ αὐτὴ ἡ προσωπικὴ ἐμπειρία τῆς χρειάζοταν ὥστε νὰ πάρει δύναμη καὶ κουράγιο γιὰ τὸ ἔργο της. «Περίπου μισὸ λεπτό ἀργότερα, ἓνα ἄλλο ἄτομο κυριολεκτικὰ ὑλοποιήθηκε σὲ ἀπόσταση ἐνὸς περιόπου ἑκατοστοῦ ἀπὸ τὰ πόδια μου... Κατάλαβα ὅτι αὐτός ἦταν ὁ φύλακας ἄγγελός μου... Μὲ φώναξε Ἰζαμπελ καὶ μὲ ρώτησε ἐάν θυμώσουν τὸ πῶς, 2000 χρόνια πρὶν, εἴχαμε κι οἱ δύο ἐργαστεῖ μὲ τὸ Χριστό». Ἀργότερα, ἓνας τρίτος «ἄγγελος» ἐμφανίστηκε μὲ σκοπὸ νὰ τῆς διδάξει περισσότερα πράγματα γιὰ τὴ «χαρά». «Ἡ γνωριμία μὲ τοὺς πνευματικούς ὁδηγούς μου ἦταν μία ὑψιστὴ ἐμπειρία, μία ἐμπειρία ἀπολύτως ἀνεπιφύλακτης ἀγάπης. Καὶ θέλω μόνο νὰ σᾶς πῶ ὅτι ποτὲ δὲν εἴμαστε μόνοι. Ὁ καθένας μας ἔχει ἓναν φύλακα ἄγγελο πού δέ βρίσκεται παραπάνω ἀπὸ μισὸ μέτρο μακριὰ του κάθε στιγμῇ. Καὶ μπορούμε νὰ καταφεύγουμε σὲ αὐτὰ τὰ πλάσματα. Θὰ μᾶς βοηθήσουν σίγουρα.»⁸

Σὲ συνέδριο ὀλιστικῆς υἱείας πού διεξήχθη στὸ Σάν Φρανσίσκο τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1976, ἡ Δρ. Κιοῦμπλερ-Ρὸς μοιράστηκε μὲ ἓνα ἀκροατήριο 2300 γιατρῶν, νοσοκόμων καὶ ἄλλων ἐπαγγελματιῶν τῆς ἱατρικῆς μία «βαθιὰ μυστικὴ ἐμπειρία» πού εἶχε διώσει μόλις τὴν προηγούμενη νύχτα, προφανῶς τὴν ἴδια ἐμπειρία πού περιέγραψε στὸ Ἀσλάντ:

8. Ὅπως παρατίθεται ἀπὸ τὴν Gaea Laughingbird στὸ *Berkeley Monthly*, Ἰούνιος 1978, σελ.39.

«Χτές τή νύχτα, μέ ἐπισκέφτηκε ὁ Σάλεμ, ὁ πνευματικός μου ὁδηγός, καί δυό ἀπό τούς συντροφούς του, ὁ Ἄνκα καί ὁ Γουίλυ. Ἔμειναν μαζί μας μέχρι τίς τρεῖς ἡ ὥρα τό πρωί. Μιλήσαμε, γελάσαμε καί τραγουδήσαμε. Μοῦ μιλοῦσαν καί μέ ἄγγιζαν μέ τήν πιό ἀπίστευτη ἀγάπη καί τρυφερότητα πού θά μποροῦσε κανείς νά φανταστεῖ. Ἦταν ἡ κορυφαία ἐμπειρία τῆς ζωῆς μου». Ἀνάμεσα στό ἀκροατήριο, «καθώς τελείωνε τή διήγησή της, ὑπῆρξε μία στιγμαία σιωπή καί κατόπιν σύσσωμο σηκώθηκε ὄρθιο σέ ἔνδειξη ἐκτίμησης πρὸς τό πρόσωπό της. Τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἀκροατηρίου, κυρίως γιατροί καί ἄλλοι ἐπαγγελματίες τῆς υἱείας, φάνηκε νά ἀναλύεται σέ δάκρυα.»⁹

Εἶναι εὐρέως γνωστό στους ἀποκρυφιστικούς κύκλους ὅτι οἱ «πνευματικοί ὁδηγοί», οἱ ὅποιοι, φυσικά, εἶναι τά πεπτωκότα πνεύματα τοῦ ἐναέριου κόσμου, δέ φανερώνονται τόσο εὐκόλα, ἐκτός ἐάν τό ἄτομο βρίσκεται σέ ἀρκετά ἐξελιγμένο ἐπίπεδο ἀπό ἄποψη δεκτικότητας γιά ἐπικοινωνία μέ πνεύματα. Ἀλλά ἴσως ἀκόμα σημαντικότερο στοιχεῖο ἀπό τή γνωριμία καί ἐπαφή τῆς Δρος Κιοῦμπλερ-Ρός μέ τά «οἰκεῖα πνεύματα» εἶναι ἡ ἐνθουσιώδης ἀνταπόκριση πού προκάλεσαν οἱ σχετικές περιγραφές της στό κοινό τῶν ἀκροατηρίων της, τό ὅποιο δέν ἀπαρτιζόταν ἀπό ἀποκρυφιστές καί μέντιουμ, ἀλλά ἀπό συνηθισμένους ἐπαγγελματίες τῆς μεσοαστικής τάξης. Σαφῶς πρόκειται γιά ἓνα ἀπό τά «σημεῖα τῶν καιρῶν»: οἱ ἄνθρωποι ἔχουν καταστεῖ δεκτικοί στίς ἐπαφές μέ τόν «κόσμο τῶν πνευμάτων» καί εἶναι ἔτοιμοι νά ἀποδεχθοῦν τήν ἀποκρυφιστική ἐρμηνεία αὐτῶν τῶν ἐπαφῶν ἡ

9. Ὅπως παρατίθεται ἀπό τήν Lennie Kronisch στό *Yoga Journal*, Σεπτέμβριος-Ὀκτώβριος 1976, σελ. 18-20.

ὁποία βρίσκεται σέ ἀντίθεση μέ τή χριστιανική ἀλήθεια.

Πρὶν ἀπὸ εἴκοσι περίπου χρόνια, μεγάλη δημοσιότητα ἔλαβε τὸ θέμα τῶν σκανδάλων στοῦ κέντρο ἀνάπαυσης καὶ περισυλλογῆς τῆς Δρος Κιοῦμπλερ-Ρός, τὸ «Σάντι Νιλάια», στή Νότια Καλιφόρνια. Σύμφωνα μέ ἀναφορές, πολλὰ ἀπὸ τὰ «πρακτικά σεμινάρια» στοῦ Σάντι Νιλάια ἐπικεντρώνονται σέ ξεπερασμένες πνευματιστικές συγκεντρώσεις καὶ ἓνας ἀριθμὸς πρῶν συμμετασχόντων δήλωσαν ὅτι οἱ συγκεντρώσεις αὐτές ἦταν ἀπατεωνίστικες.¹⁰ Φαίνεται ὅτι οἱ «ἐπαφές μέ πνεύματα» πού περιγράφει ἡ Δρ. Κιοῦμπλερ-Ρός ἀντιπροσωπεύουν εὐσεβεῖς πόθους μᾶλλον παρὰ τὴν πραγματικότητα· αὐτὸ ὅμως δέν ἐπηρεάζει τὰ ὅσα ἐκείνη καὶ ἄλλοι διδάσκουν σχετικὰ μέ τὴ μετά θάνατον ζωή.

Ἡ ἀποκρυφιστική διδασκαλία τῶν σύγχρονων ἐρευνητῶν

Ἡ διδασκαλία τῆς Δρος Κιοῦμπλερ-Ρός καὶ ἄλλων σύγχρονων ἐρευνητῶν «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν περὶ τῆς μετά θάνατον ζωῆς συνοψίζεται σέ πέντε κύρια σημεῖα πού θά ἀναπτύξουμε ἀμέσως παρακάτω. Θά πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι ἡ Δρ. Κιοῦμπλερ-Ρός διατυπώνει αὐτὰ τὰ σημεῖα μέ τὴ βεβαιότητα τοῦ ἀτόμου πού θεωρεῖ ὅτι ἔχει ἄμεση ἐμπειρία τοῦ «ἄλλου κόσμου»· ὅμως, καὶ ἐπιστήμονες ὅπως ὁ Δρ. Μούντυ, ἂν καὶ πολὺ περισσότερο προσεκτικοὶ καὶ ἐπιφυλακτικοὶ ὡς πρὸς τὸ ὕψος τους, τελικὰ συντελοῦν στοῦ νά προάγεται ἡ ἴδια διδασκαλία. Εἶναι αὕτὴ ἡ διδασκαλία περὶ τῆς μετά θάνατον ζωῆς πού διαπερνᾷ τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς ἐπο-

10. *The San Diego Union*, 2 Σεπτεμβρίου 1979, σελ. Α-1,3,6,14.

κῆς ἀπό τὰ τέλη τοῦ 20οῦ αἰώνα καί κατά περίεργο τρόπο φαίνεται φυσική σέ ὅλους τούς ὁπαδούς της οἱ ὁποῖοι δέν κατέχουν εἰς δάθος καμιά ἄλλη διδασκαλία.

1. Δέν πρέπει νά φοβόμαστε τό θάνατο. Ὁ Δρ. Μούντυ γράφει: «Ὡστόσο, ὅλοι τους μοῦ δήλωσαν μέ τόν τρόπο τους πώς δέν ἔνιωθαν πιά φόβο ἀπέναντι στό θάνατο».¹¹ Ἡ Δρ. Κιοῦμπλερ- Ρός ἀναφέρει: «Τά καταγεγραμμένα περιστατικά ἀποκαλύπτουν ὅτι ἡ διαδικασία τοῦ θανάτου εἶναι ὀδυνηρή, ὅμως ὁ ἴδιος ὁ θάνατος... εἶναι μία ἀπολύτως γαλήνια ἐμπειρία, ἀπαλλαγμένη ἀπό πόνο καί φόβο. Ὅλοι ἀνεξαιρέτως ὅσοι βίωσαν μία τέτοια ἐμπειρία δηλώνουν ὅτι αἰσθάνονταν ἡρεμία καί πληρότητα.»¹² Βλέπουμε ἐδῶ ὅτι τό χαρκτηριστικό ὅλων ὅσοι παραπλανῶνται ἀπό τὰ πεπτωκότα πνεύματα εἶναι ἡ βασική ἐμπιστοσύνη πού δείχνουν στίς προσωπικές τους ψυχικές ἐμπειρίες. Κανένα ἀπολύτως στοιχεῖο τῶν σημερινῶν «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν δέν ὑποδηλώνει ὅτι ὁ ἴδιος ὁ θάνατος θά ἀποτελεῖ μία ἀπλή ἐπανάληψή τους, κι αὐτό ὄχι μόνο γιά λίγα λεπτά, ἀλλά γιά πάντα· αὐτή ἡ πεποίθηση ὅτι οἱ ψυχικές ἐμπειρίες εἶναι εὐχάριστες εἶναι μέρος τοῦ θρησκευτικοῦ πνεύματος πού ἐπικρατεῖ σήμερα, καί δημιουργεῖ μία ψευδή αἴσθηση εὐφορίας πού εἶναι ὀλέθρια γιά τήν πνευματική ζωή τοῦ ἀνθρώπου.

2. Δέν ὑπάρχει οὔτε μέλλουσα κρίση οὔτε κόλαση. Ὡπως ἀναφέρει ὁ Δρ. Μούντυ, μέ βάση τὰ στοιχεῖα ἀπό τίς συνεντεύξεις του, «ὅλες ἐκεῖνες οἱ παραδοσιακές ἀντιλήψεις γιά τήν τιμωρία πού μᾶς περιμένει στήν ἄλλη ζωή, συνήθως πάνε

11. Moody, ἔ. ἀ., σελ. 68 (92).

12. Δήλωση σέ ρεπορτάζ τῆς Elizabeth Kemf πού δημοσιεύτηκε στήν *East-West Journal*, Μάρτιος 1978, σελ.52.

περίπατο ὕστερα ἀπὸ μιά μεταθανάτια ἐμπειρία. Κι αὐτό, γιατί ὅσοι εἶχαν τέτοιες ἐμπειρίες διαπίστωσαν μέ κατάπληξή τους, πῶς καί ὅταν ἀκόμη ἡ ἀναδρομή στά περασμένα γεγονότα τῆς ζωῆς τους ἀποκάλυψε στό φωτεινό ὄν ἀκόμα καί τά μεγαλύτερα ἁμαρτήματά τους, ἐκεῖνο δέν ἀνταποκρίθηκε οὔτε μέ θυμό οὔτε μέ ὀργή, παρὰ μονάχα μέ κατανόηση καί κάποιες φορές μέ χιοῦμορ.¹³ Ἡ Δρ. Κιοῦμπλερ-Ρός, μέ πιά δογματικό ὕφος, παρατηρεῖ τά ἐξῆς γιά τά ἄτομα ἀπό τά ὁποῖα πῆρε τίς δικές της συνεντεύξεις: «Ὅλοι ἔχουν μία αἴσθηση πληρότητας. Ὁ Θεός δέν κατακρίνει· κατακρίνει ὁ ἄνθρωπος.»¹⁴ Φαίνεται ὅτι δέν περνάει κἄν ἀπό τό νοῦ τέτοιων ἐρευνητῶν ὅτι ἡ ἀπουσία κρίσης στίς «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες ἴσως εἶναι μία παραπλανητική πρώτη ἐντύπωση ἢ ὅτι ἡ κρίση δέ λαμβάνει χώρα στά πρῶτα λίγα λεπτά μετὰ τό θάνατο· οἱ ἐρευνητές αὐτοί ἀπλῶς καί μόνον ἐρμηνεύουν τίς ἐμπειρίες σύμφωνα μέ τό θρησκευτικό πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, τό ὁποῖο δέν ἀποδέχεται τήν πίστη στήν ὑπαρξη κρίσης καί κόλασης.

3. Ὁ θάνατος δέν εἶναι μία τόσο μοναδική καί τελειωτική ἐμπειρία ὅπως τήν περιγράφει ἡ χριστιανική διδασκαλία, ἀλλά μόνο μία ἀνώδυνη μετάβαση σέ μία «διευρυμένη κατάσταση συνείδησης». Ἡ Δρ. Κιοῦμπλερ-Ρός προσδιορίζει τό θάνατο ὡς ἐξῆς: «Ὁ θάνατος εἶναι ἀπλῶς μία ἀποβολή τοῦ φυσικοῦ σώματος, ὅπως ἡ πεταλούδα πού βγαίνει μέσα ἀπό τό κουκούλι. Εἶναι μία μετάβαση σέ μία διευρυμένη κατάσταση συνείδησης, στήν ὁποῖα ὁ ἄνθρωπος ἐξακολουθεῖ νά ἀντιλαμβάνεται, νά κατανοεῖ, νά γελά, νά ἔχει δυνατότητα

13. Moody, ἔ. ἄ., σελ. 70 (95).

14. Kemf, ἔ. ἄ., σελ. 52.

πνευματικῆς ἀνάπτυξης καί τό μόνο πράγμα πού χάνει εἶναι αὐτό πού δέ χρειάζεται πιά, δηλαδή τό φυσικό του σῶμα. Εἶναι σάν νά ξεφορτώνεσαι τό χειμωνιάτικο παλτό σου μέ τό πού ἔρχεται ἡ ἀνοιξη... αὐτό ἀκριβῶς εἶναι ὁ θάνατος»¹⁵. Θά ἐξηγήσουμε παρακάτω τό πῶς αὐτή ἡ ἀποψη βρίσκεται σέ ἀντιδιαστολή μέ τήν ἀληθινή χριστιανική διδασκαλία.

4. Σκοπός τῆς ζωῆς πάνω στή γῆ, καθώς καί τῆς ζωῆς μετά τό θάνατο, δέν εἶναι ἡ αἰώνια σωτηρία τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά μία ἀπεριόριστη διαδικασία «ἐξέλιξης» στήν «ἀγάπη» καί τήν «κατανόηση» καί τήν «αὐτοπραγμάτωση». Σύμφωνα μέ τό Δρα Μούντυ: «ὅσοι λοιπόν εἶχαν κάποια ἐμπειρία θανάτου, γύρισαν στή ζωή μέ καινούριες ἀντιλήψεις κι ἀπόψεις γιά τό θάνατο. Διαπίστωσαν κοντολογίς πῶς ἐκεῖ πέρα δέν ὑπάρχει μιά μονόπλευρη κρίση, καθώς πίστευαν ὡς τότε, παρὰ ἀναπτύσσεται μιά συνεργασία μέ σκοπό τήν ἠθική τελείωση τοῦ ἀτόμου. Σύμφωνα μέ τίς καινούργιες αὐτές ἀντιλήψεις ἡ ἀνάπτυξη τοῦ πνεύματος, κυρίως στούς τομεῖς τῆς γνώσης καί τῆς ἀγάπης, συνεχίζεται κι ὕστερα ἀπό τό θάνατο».¹⁶ Μία τέτοια ἀποκρυφιστική ἀποψη γιά τή μετά θάνατον ζωή δέν προέρχεται ἀπό τίς ἀποσπασματικές ἐμπειρίες πού δημοσιεύονται στίς μέρες μας· προέρχεται, ἀντιθέτως, ἀπό τήν πολύ διαδεδομένη σήμερα ἀποκρυφιστική φιλοσοφία.

5. Οἱ «μεταθανάτιες» καί οἱ «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες συνιστοῦν οἱ ἴδιες μία προετοιμασία γιά τή μετά θάνατον ζωή. Ἡ παραδοσιακή χριστιανική προετοιμασία γιά τήν αἰώνια ζωή – μέσω τῆς πίστεως, τῆς μετάνοιας, τῆς συμμε-

15. Στό ἴδιο σελ. 50.

16. Moody, σελ. 70 (96).

τοχῆς στὰ Μυστήρια καὶ τοῦ πνευματικοῦ ἀγώνα – ἔχει ἐλάχιστη σημασία συγκρινόμενη μέ τήν αὐξημένη «ἀγάπη» καὶ «κατανόηση» πού ἐμφυσοῦν οἱ «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες· συγκεκριμένα, ὅπως γιά παράδειγμα στό πρόγραμμα πού ἐπινόησαν σέ συνεργασία οἱ Δρες Κιοῦμπλερ-Ρός καὶ Ρόμπερτ Μόνροου, μπορεῖ κάποιος νά ἐκπαιδεύσει στίς «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες ἀσθενεῖς πού βρίσκονται στὰ τελικά στάδια τοῦ θανάτου «ἔτσι ὥστε οἱ ἄνθρωποι αὐτοί νά ἔχουν σύντομα μία ἀντίληψη γιά τό τί τούς περιμένει στόν ἄλλο κόσμο».¹⁷ Ἕνας ἀπό τούς ἀνθρώπους μέ τούς ὁποίους μίλησε ὁ Δρ. Μούντυ δηλώνει κατηγορηματικά: «Ὁ λόγος πάντως πού ὁ θάνατος δέ μέ φοβίζει πλέον εἶναι ὅτι τώρα ξέρω πού θά πάω, μόλις φύγω ἀπό τούτη τή ζωή, ἐπειδή πῆγα κιόλας ἐκεῖ πέρα».¹⁸ Τί τραγική καὶ ἀβάσιμη αἰσιοδοξία!

Καθένα ἀπό τά ἀνωτέρω πέντε σημεῖα εἶναι μέρος τῆς διδασκαλίας τοῦ Πνευματισμοῦ τοῦ 19ου αἰώνα ὅπως ἀποκαλύφθηκε ἐκείνη τήν ἐποχὴ ἀπό τά ἴδια τά «πνεύματα» μέσω τῶν μέντιουμ. Πρόκειται γιά διδασκαλία κυριολεκτικά ἐπινοημένη ἀπό τούς δαίμονες μέ τή μοναδική σαφή πρόθεση νά καταρρίψει τήν παραδοσιακή χριστιανική διδασκαλία περὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς καὶ νά μεταβάλλει τήν ὅλη ἀντίληψη τῆς ἀνθρωπότητας περὶ θρησκείας. Ἡ ἀποκρυφιστική φιλοσοφία πού σχεδόν μονίμως συνοδεύει καὶ «χρωματίζει» τίς σημερινές «μεταθανάτιες ἐμπειρίες» εἶναι ἀπλῶς μία ἐμφιλοχώρηση σέ ἐκλαϊκευμένη μορφή τοῦ ἀποκρυφιστικοῦ Πνευματισμοῦ τῆς Βικτοριανῆς ἐποχῆς· εἶναι ἓνα σύμπτωμα

17. David R. Wheeler, *Journey to the Other Side*, σελ. 92.

18. Moody, ἔ. ἀ., σελ. 69 (94).

τῆς ἐξανέμισης τῶν αὐθεντικῶν Χριστιανικῶν ἀντιλήψεων ἀπό τή συνείδηση τῶν λαῶν τῆς Δύσης. Θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι ἡ ἴδια ἡ «μεταθανάτια» ἐμπειρία δέ συνδέεται μέ τήν ἀποκρυφιστική φιλοσοφία πού διαδίδεται μέσω αὐτῆς· ἡ ἐμπειρία προάγει τή συγκεκριμένη φιλοσοφία ὅχι ἐπειδὴ τό περιεχόμενό της αὐτό καθ' ἑαυτό εἶναι ἀπόκρυφο, ἀλλά ἐπειδὴ τά βασικά ἐχέγγυα καί ἡ διδασκαλία τοῦ Χριστιανισμοῦ πού κάποτε προφύλασσαν τούς ἀνθρώπους ἀπό μία τέτοια ξένη φιλοσοφία ἔχουν σήμερα σέ μεγάλο βαθμό ἐκλείψει, καί σχεδόν ὁποιαδήποτε ἐμπειρία τοῦ «ἄλλου κόσμου» θά χρησιμοποιεῖται στό ἐξῆς γιά τήν προαγωγή τοῦ ἀποκρυφισμοῦ. Στό 19ο αἰῶνα μόνο μερικοί ἐλευθερόφρονες ἢ ἀφορισμένοι πίστευαν στήν ἀποκρυφιστική φιλοσοφία· ὅμως σήμερα εἶναι τόσο πολύ διαδεδομένη ὥστε καθένας ὁ ὁποῖος δέν ἀσπάζεται συνειδητά μία δική του φιλοσοφία συνήθως τήν ἀποδέχεται τελείως «φυσικά».

Τό «μῆνυμα» τῶν σύγχρονων «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν

Γιατί ὅμως, τελικά, οἱ «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες συζητιοῦνται τόσο πολύ σήμερα, καί ποιά ἡ σημασία τους ὡς σημεῖα τοῦ «πνεύματος τῶν καιρῶν»; Ὁ πιό φανερός λόγος γι' αὐτό εἶναι ἡ ἐφεύρεση κατὰ τά τελευταῖα χρόνια νέων τεχνικῶν ἀνάνηψης τῶν «κλινικῶς νεκρῶν» ἀτόμων, οἱ ὁποῖες ἐπιτρέπουν νά ὑπάρχουν ἀναφορές τέτοιων ἐμπειριῶν συχνότερα ἀπό ποτέ ἄλλοτε. Τό παραπάνω γεγονός σαφῶς βοηθᾷ νά ἐρμηνεύσουμε τήν ποσοτική αὔξηση τῶν μαρτυριῶν γιά «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες, δέν ἐπαρκεῖ ὅμως καθόλου ὥστε νά ἐρμηνεύσει τήν ἐπίδραση τῶν ἐμπειριῶν

αὐτῶν στή στάση τῆς ἀνθρωπότητας ὡς πρός τά πνευματικά ζητήματα καί στήν ἀλλαγὴ τῆς ἄποψης γιά τή μετά θάνατον ζωὴ στήν ὁποία συντελοῦν. Μία βαθύτερη ἐρμηνεῖα ἐντοπίζεται στήν ὁλοένα καί περισσότερο θετική στάση καί εὐαισθησία τῶν ἀνθρώπων ἀπέναντι στίς «πνευματικές» καί «ψυχικές» ἐμπειρίες γενικά, κάτω ἀπό τή σημαντικά αὐξανόμενη ἐπιρροή τῶν ἀποκρυφιστικῶν ἰδεῶν ἀφενός, καί τῆ φθίνουσα παρακμάζουσα ἐπικράτηση τόσο τοῦ οὐμανιστικοῦ ὕλισμοῦ ὅσο καί τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Γιά μία ἀκόμη φορά, ἡ ἀνθρωπότητα ὁδηγεῖται στήν ἀποδοχὴ τῆς δυνατότητας ἐπικοινωνίας μέ κάποιον «ἄλλο κόσμο».

Ἐπίσης, αὐτός ὁ «ἄλλος κόσμος» φαίνεται διάνοικτος πρός μία ἀνθρωπότητα πού ἐπιθυμεῖ διακαῶς νά τόν διώσει. Ἡ «ἐκρηξη ἀποκρυφισμοῦ» τῶν τελευταίων χρόνων ἔχει προκληθεῖ ἀπό – καί μέ τή σειρά της συνετέλεσε ὥστε νά προκληθεῖ ἐκ νέου – μία θεαματική αὐξηση τῶν κάθε εἶδους σύγχρονων «παραφυσικῶν» ἐμπειριῶν. Οἱ «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες, κατά τίς ὁποῖες ὑπάρχει ἐλάχιστη ἢ καί καθόλου συνειδητὴ ἐπιθυμία γιά ἐπαφή μέ τόν «ἄλλο κόσμο», βρίσκονται στό ἕνα ἄκρο τοῦ φάσματος αὐτῶν τῶν ἐμπειριῶν στό ἄλλο βρίσκονται οἱ δραστηριότητες τῆς σύγχρονης μαγείας καί τοῦ σατανισμοῦ, οἱ ὁποῖες διακρίνονται ἀπό μία συνειδητὴ ἀπόπειρα ἐπαφῆς ἀκόμα καί ὑπηρετήσης τῶν δυνάμεων τοῦ «ἄλλου κόσμου»· καί κάπου ἀνάμεσα σέ αὐτά τά δύο ἄκρα ἐντάσσονται οἱ μυριάδες παραλλαγές τῶν σημερινῶν ψυχικῶν ἐμπειριῶν, ἀπό τό «λύγισμα τῶν κουταλιῶν» τοῦ Γιούρι Γέλλερ καί τίς παραψυχολογικές ἐμπειρίες σέ «ἐξωσωματικά» ταξίδια καί ἄλλα παρόμοια, ἕως τίς UFO-ἐπαφές καί ἀπαγωγές. Εἶναι σημαντικό τό ὅτι πολλές ἀπό τίς «παραφυσικές» ἐμπειρίες διώνονται ἀπό «Χριστιανούς», καί

ἓνα εἶδος αὐτῶν, οἱ λεγόμενες «χαρισματικές», εἶναι εὐρέως ἀποδεκτό ὡς γνήσια Χριστιανικό φαινόμενο.¹⁹ Ὡστόσο, στήν πραγματικότητα, ἡ ἀνάμειξη τῶν «Χριστιανῶν» σέ ὅλες αὐτές τίς ἐμπειρίες ἀποτελεῖ ἀπλῶς μία ἐντυπωσιακή ἔνδειξη τοῦ πόσο πολύ ἔχει ἐκλείψει στίς μέρες μας ἡ χριστιανική ἐρμηνεία τῶν ἀποκρυφιστικῶν ἐμπειριῶν.

Ὁ ἀποθανὼν Ἄρθουρ Φόρντ, ἀπό τά πιό ἀξιόλογα μέντιουμ τοῦ 20οῦ αἰῶνα, ἓνα πρόσωπο πρὸς τό ὁποῖο αὐτός ὁ ἴδιος ὁ ἀῤξανόμενος σεβασμός ἐκ μέρους τόσο «Χριστιανῶν» ὅσο καί ἄθεων οὐμανιστῶν ἀποτελεῖ ἓνα ἀπό τά «σημεῖα τῶν καιρῶν», προέδῃ σέ ἓναν ἀποκαλυπτικό ὑπαινιγμό σχετικά μέ τή σημασία τόσο τῆς αῤξανόμενης ἀποδοχῆς τῶν ἀπόκρυφων ἐμπειριῶν ὅσο καί τῆς ἐπίσης αῤξανόμενης δεκτικότητος πρὸς αὐτές : «Ἡ ἐποχή τοῦ ἐπαγγελματία μέντιουμ ὁδεύει πρὸς τό τέλος της. Χρησιμεύσαμε ὡς πειραματόζωα. Μέσω ἡμῶν, οἱ ἐπιστήμονες ἀπέκτησαν κάποιες γνώσεις σχετικά μέ τίς ἀναγκαῖες συνθῆκες γιά νά συμβεῖ ἡ ἐπαφή μέ τόν κόσμο τῶν πνευμάτων».²⁰ Μέ ἄλλα λόγια: ἡ ἀπόκρυφη ἐμπειρία, μέχρι πρότινος περιορισμένη σέ λίγους «μυημένους» ἔχει γίνει προσβάσιμη σέ χιλιάδες κοινούς θνητούς. Φυσικά, αὐτό δέν ὀφείλεται πρωτίστως στήν ἐπιστήμη, ἀλλά στήν αῤξανόμενη ἀποξένωση τῆς ἀνθρωπότητας ἀπό τό Χριστιανισμό καί τή δίψα της γιά πρωτόγνωρες «θρησκευτικές

19. Μία ἐξέταση τῆς «χαρισματικῆς» κίνησης ὡς μεντιουμιστικοῦ φαινομένου περιέχεται στό βιβλίο τοῦ π. Σεραφεῖμ Ρόουζ *Orthodoxy and the religion of the future*, St.Herman Monastery Press 1979, κεφ.7.

Τό βιβλίο κυκλοφορεῖ στήν Ἑλλάδα μέ τίτλο: *Ἡ Ὁρθοδοξία καί ἡ Θρησκεία τοῦ Μέλλοντος*, μτφρ.Μαρίας Δημητριάδου, Ἐκδ. «Εγρήγορηση», Ἀθήνα 2000.

20. *Psychics*, ἀπό τούς ἐκδότες τοῦ *Psychic Magazine*, Harper & Row, Νέα Ὑόρκη 1972, σελ. 23.

ἐμπειρίες». Πρὶν ἀπὸ ἕναν αἰῶνα περίπου, μόνο τὰ μέντιουμ καὶ διάφοροι περιθωριακοὶ πού συμμετείχαν σέ θρησκευτικές λατρεῖες ἔρχονταν σέ ἐπαφή μὲ «πνευματικούς ὁδηγούς», ἐπιδίδονταν σέ «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες, ἢ «λαλοῦσαν γλῶσσες»· σήμερα αὐτὲς οἱ καταστάσεις ἔχουν γίνει σχετικὰ συχνές καὶ ὅλα τὰ κοινωνικά στρώματα τίς δέχονται σάν κάτι συνηθισμένο.

Αὐτὴ ἡ ἀξιοσημείωτη αὐξηση ἐμπειριῶν τοῦ «ἄλλου κόσμου» στίς μέρες μας ἀποτελεῖ ἀναμφίδολα ἓνα ἀπὸ τὰ σημεῖα τοῦ ἐπερχόμενου τέλους αὐτοῦ τοῦ κόσμου. Ὁ ἅγ. Γρηγόριος ὁ Μέγας, ἀφοῦ περιγράφει διάφορες ὁράσεις καὶ ἐμπειρίες τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς στοὺς *Διαλόγους* του, παρατηρεῖ ὅτι «μέ ξεκάθαρες ἀποκαλύψεις καὶ φανερώσεις ὁ μέλλων αἰώνας δείχνει νά παρουσιάζεται καὶ νά διανοίγεται σέ μᾶς... ὅσο ὁ παρὼν αἰώνας πλησιάζει στό τέλος του, τόσο ὁ μέλλων αἰώνας λόγω τῆς ἴδιας τῆς ἐγγύτητος σάν νά ἀγγίξε-ται ἤδη κάπως καὶ διανοίγεται μέ ὅλο καὶ πιό ἐκδηλα σημεῖα... τὸ τέλος αὐτοῦ τοῦ κόσμου ἀναμειγνύεται μέ τὴν ἀρχὴ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος.»²¹

Ἐντούτοις ὁ ἅγ. Γρηγόριος προσθέτει ὅτι ἀκόμα καὶ διὰ μέσου αὐτῶν τῶν ὁράσεων καὶ ἀποκαλύψεων – πολὺ πιό συχνῶν στὴν ἐποχὴ μας ἀπ' ὅ,τι στὴ δική του – ἔχουμε μία ἀτελὴ ἀντίληψη τῶν ἀληθειῶν τῆς μελλοντικῆς ζωῆς, ἐπειδὴ «κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο πού, ὅταν τελειώνει ἡ νύκτα καὶ ἀρχίζει νά ἀνατέλλει ἡ ἡμέρα, πρὶν τὴν ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου, κατὰ κάποιον τρόπο ἀνακατεῦνται μαζὶ τὸ σκοτάδι μέ τὸ φῶς...

21. Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου, *Διάλογοι*, μτφρ. Στεφάνου δ.μ., μέ τίτλο *Βίοι Ἀγνώνων Ἀσκητῶν*, Ἔκδ. Ἀδελφότητος Ἱερομ. Ἰωάννου, «Κοίμησις τῆς Θεοτόκου», Ἀγία Ἄννα, Ἁγίου Ὄρος 1988, IV, 43, σελ. 348.

εἶναι σάν νά βλέπουμε τό θολό εἶδωλό τους μπροστά στόν ἥλιο σέ κάποια χαραυγή τοῦ νοῦ μας». ²² Πράγματι, πόσο ἰσχύει κάτι τέτοιο γιά τίς «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες! Ποτέ ἄλλοτε ἡ ἀνθρωπότητα δέν εἶχε στή διάθεσή της τόσο ἐντυπωσιακές καί σαφεῖς ἀποδείξεις – ἢ τουλάχιστον «ἐνδείξεις» – περί τῆς ὑπαρξης ἑνός ἄλλου κόσμου, περί τῆς συνέχισης τῆς ζωῆς μετά τό θάνατο τοῦ σώματος, περί τῆς ὑπαρξης μίας ψυχῆς ἡ ὁποία ἐπιζεῖ καί μάλιστα ἔχει ἀκόμα περισσότερο διευρυμένη ἀντίληψη μετά τό θάνατο. Γιά ἕναν ἄνθρωπο μέ σαφή κατανόηση τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας, οἱ σημερινές «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες δέν μποροῦν νά ἀποτελοῦν τίποτε ἄλλο παρά μία ἐντυπωσιακή ἐπιβεβαίωση τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας σχετικά μέ τήν κατάσταση τῆς ψυχῆς ἀμέσως μετά τό θάνατο· ἀκόμα καί οἱ σημερινές ἀποκρυφες ἐμπειρίες δέν ἐπιβεβαιώνουν τίποτε ἄλλο παρά τήν ὑπαρξη καί τή φύση τοῦ ἐναέριου κόσμου τῶν πεπτωκότων πνευμάτων.

Ὅμως γιά τοὺς ὑπόλοιπους, συμπεριλαμβανομένων τῶν περισσότερων ἀπό αὐτοὺς πού ἀκόμα ἀποκαλοῦν τοὺς ἑαυτοὺς τους χριστιανούς, ἀποδεικνύεται ὅτι οἱ σημερινές ἐμπειρίες, ἀντί νά ἐδραιώνουν μέσα τους τίς ἀλήθειες τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀντιθέτως τοὺς ἀποπροσανατολίζουν ἀπό τήν ὀρθή πίστη καί διδασκαλία, προετοιμάζοντας τό ἔδαφος γιά τήν ἐπερχόμενη βασιλεία τοῦ ἀντίχριστου. Πράγματι, ἀκόμα καί αὐτοί πού ἐπιστρέφουν ἀπό τοὺς «νεκρούς» σήμερα δέν μποροῦν νά πείσουν τήν ἀνθρωπότητα νά μετανοήσῃ: *«Ei Mwü-séws kai tōn prophētōn ouk akouousin, ouδὲ ἐάν τις ἐκ*

22. Στό ἴδιο σελ. 368.

νεκρῶν ἀναστῇ πεισθήσονται» (Κατά Λουκᾶν 16:31).²³ Τελικά, μόνον ὅσοι ἔχουν πίστη στό «Μωϋσῇ καί τοὺς Προφῆτες», δηλαδή στήν πληρότητα τῆς ἀποκαλυμμένης ἀλήθειας, εἶναι ἱκανοί νά κατανοήσουν τό ἀληθινό νόημα τῶν σημερινῶν ἐμπειριῶν. Αὐτό πού ἡ ὑπόλοιπη ἀνθρωπότητα «διδάσκεται» ἀπό αὐτές τίς ἐμπειρίες δέν εἶναι ἡ ἀνάγκη γιά μετάνοια καί τό δεδομένο τῆς ἐγγύτητας τῆς κρίσης τοῦ Θεοῦ, ἀλλά ἓνα περίεργο, σαγηνευτικό νέο «εὐαγγέλιο» εὐχάριστων «ὑπερκόσμιων» ἐμπειριῶν καί ἡ κατάργηση τοῦ φόβου θανάτου, ἑνός αἰσθήματος πού ὁ Θεός δημιούργησε, ὥστε νά ἀφυπνίσει τόν ἄνθρωπο σχετικά μέ τήν πραγματική ὕπαρξη τοῦ ἀληθινοῦ ἄλλου κόσμου τοῦ παραδείσου καί τῆς κόλασης.

Ὁ Ἄρθουρ Φόρντ καθιστᾷ ἐντελῶς σαφές ὅτι ἡ ὅλη ἀποστολή του ὡς μέντιουμ, ὅπως ἐπίσης καί κάθε ἄλλου μέντιουμ, ἦταν νά «χρησιμοποιήσω ὅλα τά ἰδιαίτερα χαρίσματα πού μοῦ δόθηκαν ὥστε νά ἀπομακρύνω διά παντός τή σκιά τοῦ φόβου τοῦ θανάτου ἀπό τό μυαλό τῶν ἀνθρώπων.»²⁴ Ἰδιο εἶναι καί τό μήνυμα τῆς Δρος Κιοῦμπλερ-Ρός, ἀλλά καί τό «ἐπιστημονικό» συμπέρασμα ἐρευνητῶν ὅπως ὁ Δρ. Μούντυ: «ὁ “ἄλλος κόσμος” εἶναι εὐχάριστος, ὁ ἄνθρωπος δέν πρέπει νά τρέμει τήν εἴσοδό του σέ αὐτόν». Πρὶν δύο αἰῶνες ὁ Ἑμάνιουελ Σδέντενμποργκ συνόψισε τήν «πνευματικότητα» ὅσων πιστεύουν σέ ἓναν τέτοιον κόσμο ὡς ἑξῆς: «Μοῦ ἐπετράπη νά ἀπολαύσω ὄχι μόνον τίς χαρές τοῦ σώματος καί τῶν αἰσθήσεων, ὅπως οἱ ἄνθρωποι πού ζοῦν στόν κόσμο μας,

23. «Ἐὰν δὲν ἀκοῦνε τὸν Μωϋσῆν καὶ τοὺς προφῆτας, δὲν θὰ πειθοῦν καὶ ἂν ἀκόμη ἀναστῇ κάποιος ἀπὸ τοὺς νεκρούς» (Κατά Λουκᾶν 16:31).

24. Arthur Ford, *The Life Beyond Death*, G.P. Putnam's Sons, Νέα Ὑόρκη, 1971, σελ.153.

ἀλλά ἐπίσης μοῦ ἐπετράπη νά ἀπολαύσω τέτοιες εὐδαιμονίες καί ἡδονές τῆς ζωῆς πού, πιστεύω, κανένας ἄνθρωπος σέ ὁλόκληρο τόν κόσμο δέν εἶχε ποτέ πρὶν ἀπολαύσει, καί πού ἦταν πιό ἔντονες καί πιό ἐξαίσιες ἀπ' ὅσο κανεῖς θά μποροῦσε ποτέ νά φανταστεῖ καί νά πιστέψει... Πιστέψτε με, ἐάν ἤξερα ὅτι ὁ Κύριος θά μέ καλοῦσε κοντά Του αὐριο, θά φώναζα τούς μουσικούς νά παίξουν σήμερα γιά μένα, ὥστε γιά μία ἀκόμα φορὰ νά εἶμαι πραγματικά χαρούμενος σέ αὐτόν τόν κόσμο». Ὅταν προεῖπε τήν ἡμερομηνία τοῦ θανάτου του στή σπιτονοικοκυρά του, ἦταν τόσο εὐχαριστημένος «σάν νά ἐπρόκειτο νά φύγει γιά διακοπές, νά πάει σέ κάποια γιορτή.»²⁵

Θά ἀντιπαραθέσουμε τώρα αὐτήν τή στάση μέ τήν ἀληθινή χριστιανική στάση ἀπέναντι στό θάνατο στή διάρκεια τῶν αἰώνων καί θά διαπιστώσουμε ὡς συνέπεια πόσο ἐπικίνδυνη εἶναι γιά τήν ψυχή ἡ ἔλλειψη διάκρισης ὅσον ἀφορᾷ τίς «πνευματικές ἐμπειρίες», ἡ ἀπόρριψη τῶν ἐγγεγύων πού παρέχει ἡ χριστιανική διδασκαλία!

Ἡ Χριστιανική στάση ἀπέναντι στό θάνατο

Ἡ ἀποκρυφιστική διδασκαλία γιά τή μετὰ θάνατον ζωή, παρότι καταλήγει νά ἀπέχει πολύ ἀπό τήν ἀλήθεια τῶν πραγμάτων, ἐντούτοις ἔχει πράγματι ὡς ἀφετηρία μία ἀναμφισβήτητη Χριστιανική ἀλήθεια: ὅτι ὁ θάνατος τοῦ σώματος δέν ἀποτελεῖ τό τέλος τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, ἀλλά μόνον τήν ἀρχή μίας νέας κατάστασης γιά τήν ἀνθρώπινη προσωπικότητα, ἡ ὁποία συνεχίζει τήν ὑπαρξή της ἀνεξάρτητα ἀπό τό

25. Ὅπως παρατίθεται στό διδῆλο τοῦ George Trobridge, *Swedenborg: Life and Teaching*, Swedenborg Foundation, Νέα. Ὑόρκη 1968, σελ. 175, 276.

σῶμα. Ὁ θάνατος, πού δέ δημιουργήθηκε ἀπό τό Θεό ἀλλά ἐπῆλθε στή δημιουργία ἐξαιτίας τῆς ἁμαρτίας τοῦ Ἀδάμ στόν παράδεισο, εἶναι ἡ πύο ἐντυπωσιακή μορφή μέ τήν ὁποία ἐκδηλώνεται ἡ πεπτωκυῖα φύση τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ πορεία τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τήν αἰωνιότητα ἐξαρτᾶται κυρίως ἀπό τό πῶς ἀντιμετωπίζει τόν δικό του θάνατο καί τό πῶς προετοιμάζεται γι' αὐτόν.

Ἡ ἀληθινή Χριστιανική στάση ἀπέναντι στό θάνατο ἐμπεριέχει στοιχεῖα τόσο φόβου ὅσο καί ἀβεβαιότητας, ἀκριβῶς αὐτά τά αἰσθήματα πού ὁ ἀποκρυφισμός ἐπιδιώκει νά ἀκυρώσει. Ὡστόσο, στή Χριστιανική στάση ἀπουσιάζει παντελῶς ὁ ἀπελπισμένος φόβος πού μπορεῖ νά αἰσθάνονται αὐτοί πού πεθαίνουν χωρίς νά ἐλπίζουν καθόλου σέ μία αἰώνια ζωή· ὁ χριστιανός, ἔχοντας ἀναπαυμένη τή συνείδησή του πλησιάζει τό θάνατο χωρίς ταραχή καί, ἀνάλογα μέ τό πόση χάρη ἔχει δεχθεῖ ἀπό τό Θεό, ἀκόμα καί μέ μία ὀρισμένη αἴσθηση βεβαιότητας. Ἄς δοῦμε τώρα τά παραδείγματα χριστιανικοῦ θανάτου ἀπό δύο ἅγιους γέροντες πού ἔζησαν στήν ἔρημο τῆς Αἰγύπτου τόν 5ο αἰώνα:

«Ἐνῶ δέ σίμωνε ἡ κοίμησή του, ἔμεινε τρεῖς μέρες ἔχοντας ἀνοιχτά τά μάτια καί ἀκίνητα. Καί τόν σκούντησαν οἱ ἀδελφοί, λέγοντας: “Ἀβδά Ἀγάθων, ποῦ εἶσαι;”. Τούς λέγει: “Μπροστά στό κριτήριο τοῦ Θεοῦ στέκομαι”. Τοῦ λέγουν: “Καί σύ φοβᾶσαι, πάτερ;” Τούς ἀπαντᾷ: “Βέβαια, ἔβαλα ὅλη μου τή δύναμη γιά νά φυλάξω τίς ἐντολές τοῦ Θεοῦ. Ἀλλά ἄνθρωπος εἶμαι. Ποῦθε νά ξέρω ἂν ὁ κόπος μου ὑπῆρξε θεάρεστος;” Τοῦ λέγουν οἱ ἀδελφοί: “Δέν ἔχεις πεποίθηση ὅτι ὁ κόπος σου ἦταν σύμφωνα μέ τό θέλημα τοῦ Θεοῦ;”. Τούς ἀπαντᾷ ὁ γέρον: “Δέν ἔχω βεβαιότητα, πρὶν συναντηθῶ μέ τό Θεό. Γιατί ἀλλιῶς κρίνει ὁ Θεός καί ἀλλιῶς οἱ ἄνθρωποι”.

Καί καθὼς ἤθελαν νά τοῦ πάρουν καί ἄλλα λόγια, τοὺς λέγει: “Κάνετέ μου τή χάρη, μή μοῦ μιᾶτε πλέον, γιατί εἶμαι ἀπασχολημένος. Καί παρέδωσε τό πνεῦμα μέ χαρά. Καί τόν ἔδλεπαν νά τοὺς φεύγει, καθὼς κάποιος ἀσπάζεται τοὺς φίλους καί ἀγαπημένους του».²⁶

Ἀκόμα καί μεγάλοι ἅγιοι πού πεθαίνουν ἐν τῷ μέσῳ ἐκδηλῶν σημείων τῆς Θείας Χάριτος διατηροῦν μία νηφαλιότητα καί ταπεινοφροσύνη ὅσον ἀφορᾷ τῇ δικῇ τους σωτηρία.

«Ἐλεγαν γιά τόν Ἀβδά Σισῶη, ὅτι, ὅταν ἔμελλε νά τελευτήση καί κάθονταν οἱ πατέρες γύρω του, ἔλαμψε τό πρόσωπό του σάν τόν ἥλιο. Καί τοὺς λέγει: “Νά, ὁ Ἀβδάς Ἀντώνιος ἦλθε”. Καί μετὰ ἀπό λίγο, λέγει: “Νά, ἡ χορεία τῶν προφητῶν ἦλθε”. Καί πάλι τό πρόσωπό του περίσσια ἔλαμψε καί εἶπε: “Νά, ἡ χορεία τῶν ἀποστόλων ἦλθε”. Καί ἔλαμψε πάλι τό πρόσωπό του πῶς πολύ. Καί ἰδοῦ, ἦταν σάν νά μιλοῦσε μέ κάποιους. Καί τόν ρώτησαν οἱ γέροντες, λέγοντας: “Μέ ποιόν μιᾶς, πάτερ;”. Καί ἐκεῖνος εἶπε: “Νά, οἱ Ἀγγελοι ἦλθαν νά μέ πάρουν καί παρακαλῶ νά μέ ἀφήσουν γιά νά μετανοήσω λίγο ἀκόμη”. Καί τοῦ λέγουν οἱ γέροντες: “Δέν ἔχεις ἀνάγκη νά μετανοήσης, πάτερ”. Καί τοὺς εἶπε ὁ γέρον: “Σᾶς δεβαιῶνω, ὅτι δέν βλέπω νά ἔχω κάμει ἀρχή”. Καί πληροφορήθηκαν ὅλοι ὅτι εἶναι τέλειος. Καί πάλι, ξαφνικά, ἔγινε τό πρόσωπό του σάν τόν ἥλιο. Καί φοδῆθηκαν ὅλοι. Καί τοὺς λέγει: “Βλέπετε, ὁ Κύριος ἦλθε καί λέγει: Φέрте μου τό σκεῦος τῆς ἐρήμου”. Καί εὐθύς παρέδωσε τό πνεῦμα. Καί ἔγινε σάν ἀστραπή. Καί γέμισε ὅλο τό κελλί ἀπό εὐωδία.»²⁷

26. Εἶπε Γέρον..., Τό «Γεροντικόν» σέ νεοελληνική ἀπόδοση ὑπό Βασιλείου Πέντζα, Ἐκδ. «Ἀστήρ» Ἀλ. καί Ἐ. Παπαδημητρίου, Ἀθήνα 1992, σελ. 38.

27. Στό ἴδιο, σελ. 246.

Πόσο διαφέρει αὐτή ἡ νηπιική χριστιανική στάση συγκρινόμενη μέ τήν ἐπιπόλαιη στάση μερικῶν μὴ Ὁρθόδοξων σημερινῶν Χριστιανῶν οἱ ὅποιοι θεωροῦν ὅτι εἶναι ἤδη «σεσωσμένοι» καί ὅτι δέν πρόκειται κἂν νά ὑποστοῦν τήν κρίση ὅλων τῶν ἀνθρώπων, ἐπομένως δέν ἔχουν κανένα λόγο νά φοβοῦνται τό θάνατο. Μία τέτοια στάση, εὐρέως διαδεδομένη μεταξύ τῶν σημερινῶν Προτεσταντῶν, στήν πραγματικότητα δέν ἀπέχει πολύ ἀπό τήν ἀποκρυφιστική ἰδέα ὅτι ὁ ἄνθρωπος δέν πρέπει νά φοβᾶται τό θάνατο ἐπειδή δέν ὑπάρχει αἰώνια καταδίκη· ἀναμφισβήτητα, ἂν καί ἀκουσίως, ἡ ἰδέα αὐτή ἔχει συντελέσει στή διαμόρφωση τῆς ἀνωτέρω στάσης. Τόν 11ο αἰώνα, στά Ἑρμηνευτικά του σχόλια στά Εὐαγγέλια, καί συγκεκριμένα στό Κατά Ματθαῖον 22:14 “*Πολλοί γάρ εἰσὶ κλητοί, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί*”,²⁸ ὁ ὅσιος Θεοφύλακτος ἀπό τῆ Βουλγαρία ἔγραψε: «Πολλοί ἄνθρωποι ἐξαπατοῦν τόν ἑαυτό τους μέ μία μάταιη ἐλπίδα· νομίζουν ὅτι θά κληρονομήσουν τῇ Βασιλείᾳ τῶν Οὐρανῶν καί θά ἐνωθοῦν μέ τό χορό τῶν ἀναπαυόμενων στό ὕψος τῶν ἀρετῶν, ἔχοντας ὑπερβολική ἰδέα γιά τόν ἑαυτό τους. Πολλοί καλοῦνται, ἀφοῦ ὁ Θεός καλεῖ πολλούς, μᾶς καλεῖ, μάλιστα, ὅλους· ὅμως λίγοι εἶναι οἱ ἐκλεκτοί, λίγοι σώζονται, λίγοι εἶναι ἄξιοι νά τοὺς ἐπιλέξει ὁ Θεός».

Ἡ ὁμοιότητα μεταξύ τῆς ἀποκρυφιστικῆς φιλοσοφίας καί τῆς κοινῆς Προτεσταντικῆς ἀποψης ἀποτελεῖ ἴσως τόν κύριο λόγο γιά τόν ὅποιο ἔχουν ἀποθεῖ τόσο ἀνεπιτυχεῖς οἱ ἀπόπειρες μερικῶν Εὐαγγελικῶν Προτεσταντῶν²⁹ νά κρίνουν τίς

28. «Διότι πολλοὶ εἶναι οἱ καλεσμένοι, ὀλίγοι ὅμως εἶναι οἱ ἐκλεκτοί.» (Κατά Ματθαῖον 22:14).

29. Βλ. Βιβλιογραφία.

σημερινές «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες ἀπό τήν ἄποψη τοῦ «Βιβλικοῦ Χριστιανισμοῦ». Αὐτοί οἱ ἴδιοι ἔχουν χάσει ἕνα τόσο μεγάλο μέρος τῆς παραδοσιακῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας γιά τή μετὰ θάνατον ζωή, τόν ἐναέριο κόσμο, καί τά ἔργα καί τίς πλάνες τῶν δαιμόνων, πού οἱ κριτικές τους εἶναι συχνά ἀσαφεῖς καί αὐθαίρετες· ἐπίσης ἡ ἱκανότητα διάκρισης τῶν ἐμπειριῶν πού ἐκδηλώνονται σέ αὐτόν τόν κόσμο πολλές φορές δέν εἶναι καλύτερη ἀπό αὐτήν τῶν κοσμικῶν ἐρευνητῶν καί τούς ὁδηγεῖ νά ἐξαπατηθοῦν ὅπως κι ἐκεῖνοι ἀπό ἀπατηλές «χριστιανικές» ἢ «Βιβλικές» ἐμπειρίες τοῦ ἐναέριου κόσμου.

Ἡ ἀληθινή χριστιανική στάση ἀπέναντι στό θάνατο βασίζεται σέ μία ἐπίγνωση τῶν κρίσιμων διαφορῶν ἀνάμεσα σέ αὐτήν καί τήν ἄλλη ζωή. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Μόσχας Μακάριος συνοψίζει τή Βιβλική καί Πατερική διδασκαλία στό θέμα αὐτό μέ τά ἀκόλουθα λόγια: «Ὁ θάνατος εἶναι τό ἀπώτατο ὄριο στό ὁποῖο λήγει ἡ περίοδος τοῦ ἀγώνα γιά τήν ὑπαρξη καί ἀρχίζει ἡ ἐποχή τῆς ἀνταμοιβῆς, ἔτσι ὥστε μετὰ θάνατον νά καθίσταται ἀδύνατη τόσο ἡ μετάνοια ὅσο καί ἡ ἐπανόρθωση τῆς ζωῆς. Ὁ Σωτήρας Χριστός ἐξέφρασε αὐτήν τήν ἀλήθεια στήν παραβολή Του γιά τόν πλούσιο καί τό Λάζαρο, ἀπό τήν ὁποία γίνεται φανερό ὅτι καί ὁ ἕνας καί ὁ ἄλλος ἔλαβαν τήν ἀνταμοιβή τους ἀμέσως μετὰ τό θάνατο, καί ὁ πλούσιος, ἄσχετα μέ τό πόσο βασανίστηκε στήν κόλαση, δέν μπόρεσε νά λυτρωθεῖ ἀπό τά μαρτύριά του μέσω τῆς μετάνοιας: «μεταξὺ ἡμῶν καί ὑμῶν χάσμα μέγα ἐστήρικται» (Κατά Λουκᾶν 16:26).^{30,31}

30. «Υπάρχει μεταξύ μας ἕνα μεγάλο χάσμα» (Κατά Λουκᾶν 16:26).

31. Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Μόσχας, Ὁρθόδοξη Δογματική Θεολογία, (στά Ρωσικά), τόμ. 2, Ἀγία Πετρούπολη 1883, σελ. 524.

Ὁ θάνατος, ἐπομένως, ἀποτελεῖ αὐτήν ἀκριβῶς τήν πραγματικότητα πού κάνει τόν ἄνθρωπο νά συνειδητοποιήσει τη διαφορά ἀνάμεσα σέ αὐτόν καί τόν ἄλλο κόσμο καί τόν παροτρύνει νά ζήσει τή ζωή τῆς μετάνοιας καί τῆς κάθαρσης κατά τό πολύτιμο χρονικό διάστημα πού τοῦ δίδεται. Ὅταν κάποιος ἀδελφός ρώτησε τόν Ἀδῶ Δωρόθεο γιατί τοῦ συνέβαινε νά αἰσθάνεται ἀκηδία ὅταν καθόταν στό κελλί του, ἐκεῖνος ἀπάντησε: «Ἐπειδή ἀκόμα δέ γνώρισες οὔτε τήν ἀνάπαυση πού προσδοκᾷμε οὔτε τήν κόλαση πού μᾶς περιμένει. Γιατί, ἂν ἤξερες καλά αὐτά τά δυό, καί ἂν ἀκόμα τό κελλί σου ἦταν γεμάτο σκουλήκια, ὥστε νά εἶσαι βουτηγμένος σ' αὐτά μέχρι τό λαιμό, θά ὑπέμενες χωρίς νά ἀκηδιάξεις»³².

Παρομοίως, ὁ ὁσιος Σεραφεῖμ τοῦ Σάρωφ δίδασκε: «Ἄν γνώριζες τί χαρά καί τί γλυκύτητα ἀναμένει στόν οὐρανό τήν ψυχή τοῦ δικαίου, τότε θά ἀποφάσιζες νά ὑπομένης μέ εὐγνωμοσύνη, σ' αὐτή τήν πρόσκαιρη ζωή, ὅλα τά βάσανα, τοὺς διωγμούς καί τίς συκοφαντίες· ἀκόμη καί ἂν τό ἴδιο τό κελλί μας ἦταν γεμάτο σκουλήκια καί ἂν ἀκόμα τά σκουλήκια κατὰ τρωγαν τίς σάρκες μας κατά τή διάρκεια ὅλης τῆς ἐπίγειας ζωῆς μας, καί τότε, μέ ὅλη μας τήν καρδιά, ἔπρεπε νά συγκατατεθεῖμε σ' αὐτό, μόνο καί μόνο γιά νά μή στερηθεῖμε τήν οὐράνια ἐκείνη χαρά τήν ὁποία ἐτοίμασε ὁ Θεός γι' αὐτούς πού τόν ἀγαποῦν.»³³

Ἡ ἀπουσία φόβου ἐκ μέρους ἀποκρυφιστῶν καί Προτε-

32. Ἀδῶ Δωρόθεου, «Γιά τό φόβο τῆς μελλούσης κολάσεως», *Ἔργα Ἀσκητικά*, Ἑκδ. «Ἐτοιμασία», Ἱερᾶς Μονῆς Τιμίου Προδρόμου, Καρέας 1993, σελ. 291.

33. Ἀρχιμανδρίτου Ἰουστίνου Πόποβιτς, *Βίος Ὁσίου Σεραφεῖμ τοῦ Σάρωφ*, Ἑκδ. «Τό περιδόλι τῆς Παναγίας», Θεσσαλονίκη 1983, σελ. 45.

σταντῶν ὁμοίως, μπροστά στό θάνατο, προέρχεται ἄμεσα ἀπό τήν ἀπουσία ἐπίγνωσης περὶ τοῦ τί ἀναμένει τόν ἄνθρωπο στή μέλλουσα ζωή καί περὶ τοῦ τί μπορεῖ νά κάνει σήμερα ὥστε νά προετοιμαστῇ γι' αὐτήν. Ἀντίθετα, ἀποτέλεσμα τῶν ἀληθινῶν ἐμπειριῶν ἢ ὁράσεων τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς εἶναι νά συνταράσσεται ὁ ἄνθρωπος μέχρι τὰ δάθη τῆς ὑπαρξῆς του καί, στήν περίπτωση πού μέχρι τότε δέν ἔχει ἀκολουθήσει μία ἐν Χριστῷ ζωή, νά τροποποιεῖ ὅλη του τή ζωή ὥστε νά προετοιμαστῇ γιά αὐτήν πού θ' ἀκολουθήσει. Ὅταν ὁ ἁγ. Ἀθανάσιος τῶν Σηπταίων τοῦ Κιέδου πέθανε καί ἐπανήλθε στή ζωή μετὰ ἀπό δύο ἡμέρες, οἱ ἄλλοι μοναχοὶ «τρομοκρατήθηκαν βλέποντάς τον· ἄρχισαν τότε νά τόν ρωτοῦν πῶς εἶχε γίνει κάτι τέτοιο, καί τί εἶχε δεῖ καί ἀκούσει ἐνόσω ἦταν ἔξω ἀπό τό σῶμα του. Σέ ὅλες τίς ἐρωτήσεις ἀπάντησε λέγοντας μόνο: "Σῶστε τόν ἑαυτό σας!" Καί ὅταν οἱ ἀδελφοὶ ἐπίμονα τόν ρωτοῦσαν νά τοὺς πεῖ κάτι ψυχωφελές, ἐκεῖνος τοὺς συνέστησε τήν ὑπακοή καί τήν ἀδιάκοπη μετάνοια. Ἀμέσως μετὰ ὁ Ἀθανάσιος ἐγκλείστηκε σέ ἓνα σπήλαιο, ὅπου παρέμεινε συνεχῶς ἐπὶ δώδεκα χρόνια, χύνοντας ἀκατάπαυστα δάκρυα μέρα καί νύχτα, τρεφόμενος μέ λίγο ψωμί καί νερό μέρα παρὰ μέρα, καί μὴ συζητώντας μέ κανέναν γιά ὅλο ἐκεῖνο τό διάστημα. Ὅταν ἔφτασε ἡ ὥρα τοῦ θανάτου του, ἐπανελάβε στοὺς συγκεντρωμένους ἀδελφούς τίς ἐντολές του γιά ὑπακοή καί μετάνοια, καί ἀπεβίωσε εἰρηνικά ἐν Κυρίῳ»³⁴.

Κατὰ παρόμοιο τρόπο, στή Δύση, ὁ Βέδας περιγράφει

34. *Εἶπε Γέρον...*, ἔ. ἀ. σελ. 255 · Ἐπισκόπου Ἱγνατίου, Ἔργα, τόμος III, σελ. 129· Βλ. τόν Βίο του στό Kiev-Caves Patericon, Holy Trinity Monastery, Jordanville, Νέα Ὑόρκη 1967, σελ. 153-55. Ἡ μνήμη τοῦ ἁγ. Ἀθανασίου τοῦ «Ἀναστηθέντος», ἐορτάζεται τήν 2α Δεκεμβρίου.

πῶς ἓνας ἄνδρας ἀπὸ τῆ Νορθούμπρια, ἀφοῦ ἦταν νεκρὸς γιὰ μία ὁλόκληρη νύχτα, ἐπανήλθε στὴ ζωὴ καὶ διηγῆθηκε τὰ ἑξῆς: «Ἐλευθερώθηκα ἀληθινὰ ἀπὸ τῆ σφιχτῆ ἀγκυαλιὰ τοῦ θανάτου, καὶ μοῦ ἐπετράπη νὰ ζήσω ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους καὶ πάλι. Ὅμως στὸ ἑξῆς πρέπει νὰ υἱοθετήσω ἓναν πολὺ διαφορετικὸ τρόπο ζωῆς καὶ νὰ ἐγκαταλείψω τὸν προηγούμενο»³⁵. Ἦδωσε ὅλα τὰ ὑπάρχοντά του καὶ ἀποσύρθηκε σὲ μία μονή. Ἀργότερα διηγῆθηκε ὅτι εἶχε δεῖ καὶ τὸν παράδεισο καὶ τὴν κόλαση, ἀλλὰ «αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ δὲν ἐπιθυμοῦσε νὰ συζητήσει γι' αὐτὰ καὶ γιὰ τὰ ἄλλα ὅσα εἶχε δεῖ, μέ ἀνθρώπους πού δέ ζοῦσαν πνευματικά, ἀλλὰ μόνο μέ ὅσους κατατρύχονταν ἀπὸ τὸ φόβο τῆς τιμωρίας ἢ χαροποιοῦνταν ἀπὸ τὴν ἐλπίδα τῶν αἰωνίων ἀγαλλιάσεων, καὶ ἦταν πρόθυμοι νὰ φυλάξουν τὰ λόγια του στὴν καρδιά τους καὶ νὰ ζήσουν στὸ ἑξῆς μέ ἀγιότητα»³⁶.

Ἀκόμα καὶ στὴ σημερινὴ ἐποχὴ, ἡ ἀληθινὴ ἐμπειρία τοῦ ἄλλου κόσμου πού δίωσε ὁ συγγραφέας τοῦ *Unbelievable for many...* τὸν συντάρραξε σὲ τέτοιο βαθμὸ πού ἄλλαξε ἐντελῶς τὴ ζωὴ του, ἔγινε μοναχός, καὶ προέβη σὲ μία καταγραφή τῶν ἐμπειριῶν του πρὸς ἀφύπνιση καὶ ἄλλων οἱ ὅποιοι, ὅπως κι ἐκεῖνος, ζοῦσαν μέσα στὴν ψευδὴ αἴσθηση ἀσφάλειας πού τοὺς παρεῖχε ἡ ἀπουσία πίστεως στὴ μέλλουσα ζωὴ.

Τέτοιες ἐμπειρίες ἀπαντῶνται πολὺ συχνὰ σὲ Βίους Ἀγίων καὶ σὲ ἄλλες Ὁρθόδοξες πηγές, καὶ θρῖσκονται σὲ ἀπόλυτη ἀντίθεση μέ τίς σύγχρονες ἐμπειρίες ἀνθρώπων πού ἔχουν δεῖ τὸν «παράδεισο» καὶ τὸν «ἄλλο κόσμο» ἀλλὰ ἐξακολουθοῦν νὰ διατηροῦν μία ψευδὴ αἴσθηση ἀσφάλειας

35. Bede, *A History of the English Church and people*, μτφρ. Leo Sherry-Price, Penguin Books, Baltimore 1968, Βιβλίο 5, 12, σελ. 289, 293.

36. Στὸ ἴδιο, σελ. 289, 293.

θεωρώντας ὅτι εἶναι ἤδη «προετοιμασμένοι» γιά τή μετά θάνατον ζωή καί ὅτι ὁ ἴδιος ὁ θάνατος δέν εἶναι καθόλου κάτω πού πρέπει νά φοβόμαστε.

Ἡ πρωταρχική σπουδαιότητα τῆς ἐνθύμησης τοῦ θανάτου στή χριστιανική ζωή περιγράφεται στό ἐγχειρίδιο τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, τήν *Κλίμακα* τοῦ ἁγ. Ἰωάννη, ὁ Ἑκτος Λόγος τῆς ὁποίας εἶναι εἰδικά ἀφιερωμένος στό θέμα αὐτό: «Ὅπως ὁ ἄρτος εἶναι ἀναγκαιότερος ἀπό κάθε ἄλλη τροφή, ἔτσι καί ἡ σκέψις τοῦ θανάτου ἀπό κάθε ἄλλη πνευματική ἐργασία... Δέν εἶναι δυνατόν νά περάσουμε μέ εὐλάβεια τήν σημερινή ἡμέρα, ἐάν δέν τήν λογαριάσωμε σάν τήν τελευταία τῆς ζωῆς μας»³⁷. Ἡ Ἀγία Γραφή διδάσκει: «*Ὡς ἐν πᾶσι τοῖς λόγοις σου μνησέσθαι τὰ ἐσχατά σου, καί εἰς τὸν αἰῶνα οὐχ ἁμαρτήσεις.*» (*Σοφία Σειράχ* ζ' 36)³⁸. Ὁ ἁγ. Βαρσανούφιος ἀπό τή Γάζα ἔδωσε τήν ἐξῆς συμβουλή σέ ἕναν ἀδελφό: «Ἄς ἐνδυναμώνουμε τίς σκέψεις μας μέ τήν ἐνθύμηση τοῦ θανάτου, τήν ὥρα τοῦ ὁποίου κανεῖς ἄνθρωπος δέ γνωρίζει. Ἄς ἀγωνιζόμαστε νά πράττουμε τό καλό πρὶν ἀποχωρήσουμε ἀπό αὐτήν τή ζωή – ἐπειδὴ δέ γνωρίζουμε ποιά ἡμέρα θά κληθοῦμε – ὥστε νά ἀποφύγουμε νά βρεθοῦμε ἀπροετοίμαστοι καί νά παραμείνουμε ἐκτός τοῦ νυμφῶνος μαζί μέ τίς πέντε μορῆς παρθένες».³⁹

Ὁ μέγας Ἀβδᾶς Ποιμὴν, ὅταν πληροφορήθηκε τό θάνατο τοῦ ἁγ. Ἀρσενίου τοῦ Μεγάλου, εἶπε: «Μακάριος

37. Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Σιναΐτου, *Κλίμαξ*, «Λόγος ΣΤ'», μτφρ. Ἀρχιμ. Ἰγνατίου, Ἱερά Μονή Παρακλήτου, ιδ' ἐκδ., Ὁρσώπος Ἀττικῆς 2000, σελ. 139, 145.

38. «Εἰς ὅλα τὰ ἔργα καὶ τὰ λόγια σου νά ἐνθυμῆσαι πάντοτε τὸ τέλος τῆς ζωῆς σου, καὶ ἔτσι ποτὲ δέν θά παρασυρθῇς εἰς ἁμαρτίαν.» (*Σοφία Σειράχ* ζ' 36)

39. Βαρσανουφίου καὶ Ἰωάννου, Ἀγ., *Καθοδήγησις στήν Πνευματικὴ Ζωή* (στὶς Ἐρωταποκρίσεις), Μόσχα 1855, Ἀπόκριση 799

εἶσαι, Ἀδδά Ἀρσένιε, γιατί ἔκλαψες τόν ἑαυτό σου σ' αὐτόν ἐδῶ τόν κόσμο. Γιατί ὅποιος δέν κλαίει τόν ἑαυτό του ἐδῶ κάτω, αἰώνια ἐκεῖ, στήν ἄλλη ζωή, θά κλαίῃ. Εἴτε λοιπόν ἐδῶ θεληματικά, εἴτε ἐκεῖ ἀπό τίς θασάνους, εἶναι ἀδύνατο νά μήν κλάψῃ».⁴⁰

Μόνον ὁ ἄνθρωπος μέ μία σοβαρή χριστιανική θεώρηση τῆς ζωῆς μπορεῖ νά τολμήσει νά πεῖ, ὅπως καί ὁ ἀπόστολος Παῦλος, ὅτι «τὴν ἐπιθυμίαν ἔχω εἰς τὸ ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι» (*Πρὸς Φιλιππησίους* 1:23).⁴¹ Μόνον ὁ ἄνθρωπος πού ἔχει ζήσει τὴν ἐν Χριστῷ ζωὴ τοῦ ἀγώνα καὶ τῆς μετάνοιας, θρηνώντας γιὰ τίς ἁμαρτίες του, μπορεῖ νά πεῖ ὅπως καί ὁ ἅγ. Ἀμβρόσιος Μεδιολάνων: «Οἱ ἀνόητοι φοβοῦνται τὸ θάνατο ὡς τὸ χεῖριστο τῶν δεινῶν, ἀλλὰ οἱ σοφοὶ τὸν ἀναζητοῦν ὡς ἀνάπαυση μετὰ τὸν κοπιώδη ἀγώνα τους καὶ ὡς τὸ τέλος τῶν δεινῶν τους.»⁴²

Ὁ ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος Μπριαντιανίνωφ καταλήγει στήν περίφημη «Ὁμιλία περὶ Θανάτου» χρησιμοποιώντας λόγια πού ἰσχύουν καὶ γιὰ ἐμᾶς ἐπίσης, ἕναν αἰώνα πιό μετά, ὡς ἔκκληση γιὰ τὴν ἐπιστροφή μας στὴ μία καὶ μόνη χριστιανική στάση ἔναντι τοῦ θανάτου, ἀπορρίπτοντας ὅλες τίς ρόδινες αὐταπάτες τῆς σημερινῆς πνευματικῆς μας κατάστασης καθὼς καὶ ὅλες τίς ψευδεῖς ἐλπίδες σχετικὰ μέ τὴ φύση τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς:

«Ἀς ἀφυπνίσουμε μέσα μας τὴν ἐνθύμηση τοῦ θανάτου, πηγαίνοντας στὰ κοιμητήρια, ἐπισκεπτόμενοι τοὺς ἀρρώ-

40. *Εἶπε Γέρων...*, ἔ. ἀ., σελ. 30.

41. «Ἐχω τὴν ἐπιθυμίαν νά πεθάνω καὶ νά εἶμαι μαζί με τὸν Χριστόν» (*Πρὸς Φιλιππησίους* 1: 23).

42. St. Ambrose, «Death as a Good», *Seven Exegetical Works*, μτφρ. Michael P. McHugh, Catholic University of America Press, 1972, τόμ. 65, σελ. 94.

στους, παρευρισκόμενοι στό θάνατο καί τήν ταφή τῶν οἰκείων μας, ἐξετάζοντας συχνά καί ἀνανεώνοντας στή μνήμη μας διάφορα περιστατικά θανάτων πού ἔχουμε δεῖ ἢ ἀκούσει... Κατανοώντας τή βραχύτητα τῆς ἐπίγειας ζωῆς μας καί τή ματαιότητα ὅλων τῶν γήινων ἀποκτημάτων καί προνομιῶν, κατανοώντας τό τρομακτικό μέλλον πού περιμένει αὐτούς πού ἔχουν περιφρονήσει τό Λυτρωτή καί τή λύτρωση καί ἔχουν καθ' ὀλοκληρίαν θυσιάσει τόν ἑαυτό τους στήν ἁμαρτία καί τή φθορά, ἅς ἀποστρέψουμε τούς νοερούς ὀφθαλμούς μας ἀπό τή σταθερή τους προσήλωση στήν παραπλανητική καί σαγηνευτική ὁμορφιά τοῦ κόσμου τούτου πού εὐκολα αἰχμαλωτίζει τήν ἀδύναμη ἀνθρώπινη καρδιά καί τήν ὥθει στό νά τήν ἀγαπᾷ καί νά τήν ὑπηρετεῖ· ἅς τούς στρέψουμε στό φοβερό ἀλλά σωτήριο θέαμα τοῦ θανάτου πού μᾶς περιμένει. Ὡς θρηνήσουμε γιά τίς ἁμαρτίες μας ὅσο ἀκόμα ὑπάρχει καιρός· ἅς πλυθοῦμε, ἅς ἐξαγνισθοῦμε κλαίοντας καί ἐξομολογούμενοι τίς ἁμαρτίες μας πού εἶναι καταγεγραμμένες στά βιβλία τοῦ Παντοκράτορος. Ὡς ἀποκτήσουμε τή χάρη τοῦ ἁγίου Πνεύματος, αὐτή τή σφραγίδα, αὐτό τό σημάδι ἐκλογῆς καί σωτηρίας· εἶναι ἀπαραίτητη γιά τήν ἀνεμπόδιστη διέλευση ἀπό τόν ἐναέριο κόσμο καί τήν εἴσοδο στίς οὐράνιες πύλες καί κατοικίες... Ὁ ἄλιμονο, ἐσεῖς πού ἐξοριστήκατε ἀπό τόν παράδεισο! Σκοπός τῆς ζωῆς μας στή γῆ δέν εἶναι οἱ ἀπολαύσεις, οὔτε οἱ ἐορτασμοί, οὔτε οἱ διασκεδάσεις, ἀλλά ἡ προσπάθεια, μέσω τῆς πίστεως, τῆς μετανοίας καί τοῦ Σταυροῦ, νά συντρίψουμε τό θάνατο ὅπως ἐκεῖνος μᾶς ἔχει συντρίψει καί νά ἀνακτήσουμε τό χαμένο Παράδεισο! Εἴθε ὁ φιλεύσπλαχνος Θεός νά δωρήσει στούς ἀναγνώστες αὐτῆς τῆς Ὁμιλίας, καί σέ ἐκεῖνον πού τή συνέταξε, μνήμη θανάτου, καί μέ τή μνήμη

αὐτὴ, τὴν ἀπονέκρωσὴ τους ἀπέναντι σέ ὅτιδὴποτε μάταιο, καὶ ζώντας μία ζωὴ μέ στόχο τὴν αἰωνιότητα, νά ἀποδόλουν τὸ φόβο ὅταν ἔρθῃ ἡ ὥρα τοῦ θανάτου καὶ νά εἰσέλθουν στὴν εὐλογημένη, αἰώνια, ἀληθινὴ ζωὴ. Ἀμήν.»⁴³

43. Ἐπισκόπου Ἰγνατίου Μπριαντσιανίνωφ, *Ἔργα*, τόμ. ΙΙΙ, Ἐκδ. Τουζώφ, Ἁγία Πετρούπολη 1886, σελ. 181-183

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑ

Σύνοψη τῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας περὶ
τῆς πορείας τῆς ψυχῆς μετὰ τὸ θάνατο

Στά πρώτα ἑννέα κεφάλαια αὐτοῦ τοῦ βιβλίου προσπαθήσαμε νὰ παρουσιάσουμε μερικές ἀπὸ τίς βασικές πλευρές τῆς Ὁρθόδοξης Χριστιανικῆς ἀποψης γιὰ τὴ μετὰ θάνατον ζωή, ἀντιπαραθέτοντάς τες μέ τὴν εὐρέως διαδεδομένη σύγχρονη ἀποψη καθὼς καὶ μέ παλαιότερες δυτικές ἀπόψεις οἱ ὁποῖες γιὰ διάφορους λόγους διαχωρίστηκαν ἀπὸ τὴν ἀρχαία χριστιανική διδασκαλία. Στὴ Δύση ἡ αὐθεντικὴ Ὁρθόδοξη διδασκαλία περὶ ἀγγέλων, περὶ τοῦ ἐναέριου κόσμου τῶν πεπτωκότων πνευμάτων, περὶ τῆς φύσης τῶν ἐπαφῶν τοῦ ἀνθρώπου μέ πνεύματα, περὶ παραδείσου καὶ κόλασης, ἔχει χαθεῖ ἢ διαστρεβλωθεῖ, γεγονός πού ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὸ νὰ ἀποδίδεται μία τελείως παραπλανητικὴ ἐρμηνεία στίς σημερινές «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες. Ἡ Ὁρθόδοξη Χριστιανικὴ διδασκαλία ἀποτελεῖ τὴ μόνη ἐπαρκὴ ἀπάντηση σὲ αὐτὴν τὴν ψευδὴ ἐρμηνεία.

Ἡ πολὺ περιορισμένη ἔκταση τοῦ βιβλίου δέ μᾶς παρεῖχε τὴ δυνατότητα νὰ παρουσιάσουμε τὴν πλήρη Ὁρθόδοξη διδασκαλία περὶ τοῦ ἄλλου κόσμου καὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς. Ἀρκεστήκαμε στὴν ἐλάχιστη ἀναγκαία παράθεση τμημάτων αὐτῆς τῆς διδασκαλίας ὥστε νὰ ἀπαντήσουμε στὰ ἐρωτήματα πού δημιουργοῦνται ἀπὸ τίς σημερινές

«μεταθανάτιες» ἐμπειρίες, καί νά γνωρίσουμε στούς ἀναγνώστες τά Ὁρθόδοξα κείμενα πού περιέχουν αὐτήν τή διδασκαλία. Στό παρόν κεφάλαιο, ἐν κατακλείδι, θά παρουσιάσουμε μία τελική περίληψη τῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας εἰδικά περί τῆς πορείας τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο. Ἡ περίληψη αὕτη συνίσταται ἀπό ἓνα ἄρθρο πού ἔγραψε ἓνα χρόνο πρὶν τό θάνατό του ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἰωάννης Μαξίμοβιτς, ἓνας ἀπό τούς τελευταίους μεγάλους Ρώσους Ὁρθόδοξους θεολόγους τῆς ἐποχῆς μας. Τά λόγια του παρατίθενται ἐδῶ μέ πλάγιους τυπογραφικούς χαρακτήρες, ἐνῶ μεταξύ τῶν παραγράφων παρεμβάλλονται μέ τούς συνηθισμένους τυπογραφικούς χαρακτήρες ἐπεξηγηματικοί τίτλοι, σχόλια, καί συγκρίσεις, καθὼς καί ἀποσπάσματα ἀπό ἔργα διαφόρων Ἀγίων Πατέρων.

Η ΜΕΤΑ ΘΑΝΑΤΟΝ ΖΩΗ

Ἀρχιεπισκόπου Ἰωάννη Μαξίμοβιτς

*Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν
καί ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος
(ἀπό τό Σύμβολο τῆς Πίστεως)*

Ἀπέραντη καί ἀπαρηγόρητη θά ἦταν ἡ θλίψη μας γιὰ τούς ἀποδιώνοντες οἰκείους μας, ἐάν ὁ Κύριος δέ μᾶς εἶχε δωρίσει αἰώνια ζωή. Ἡ ζωὴ μας θά ἦταν ἄσκοπη ἐάν τελείωνε μέ τό θάνατο. Ποιό ὄφελος θά εἶχαν τότε ἡ ἀρετή καί οἱ καλές πράξεις; Σέ τέτοια περίπτωση θά ἀποδεικνύονταν σωστοί ὅσοι λένε: «Ἄς φᾶμε καί ἄς πιοῦμε, γιατί αὐριο θά πεθάνουμε!» Ὁ ἄνθρωπος, ὅμως, δημιουργήθηκε γιὰ νά

ζήσει αἰώνια, καί ὁ Χριστός μέ τήν Ἀνάστασή του ἄνοιξε τίς πύλες τῆς Βασιλείας τῶν Οὐρανῶν, τῆς αἰώνιας μακαριότη-
τας γιά ὅσους ἔχουν πιστέψει σέ Αὐτόν καί ἔχουν ζήσει σύμ-
φωνα μέ τίς ἐντολές Του. Ἡ παροῦσα ζωή μας εἶναι μία προ-
ετοιμασία γιά τή μελλοντική ζωή, προετοιμασία πού λήγει μέ
τό θάνατό μας. «Ἀπόκειται τοῖς ἀνθρώποις ἅπαξ ἀποθανεῖν,
μετά δέ τοῦτο κρίσις» (Πρός Ἑβραίους 9:27).¹ Τότε ὁ ἄνθρω-
πος ἐγκαταλείπει ὅλες τίς ἐγκόσμιες φροντίδες· τό σῶμα ἀπο-
συντίθεται, προκειμένου νά ἐγεῖται ἐκ νέου κατά τή γενική
Ἀνάσταση.

Ἡ ψυχή του, ὅμως, συνεχίζει νά ζεῖ, μὴν παύοντας νά
ὑπάρχει οὔτε γιά μία στιγμή. Μέσω πολλῶν περιστατικῶν
φανέρωσης νεκρῶν μᾶς ἔχει δοθεῖ μία μερική γνώση περί τοῦ
τί συμβαίνει στήν ψυχή ὅταν ἀφήνει τό σῶμα. Ὅταν ἡ ὄραση
τῶν σωματικῶν ὀφθαλμῶν παύει νά λειτουργεῖ, ξεκινᾷ ἡ
πνευματική ὄραση.

Ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ὁ Ἑγκλειστος, σέ μήνυμά του
πρός μία ἀποθνήσκουσα γυναίκα, γράφει: «Δέ θά πεθάνεις.
Τό σῶμα σου θά πεθάνει, ἀλλά ἐσύ θά μεταφερθεῖς σέ ἕναν
διαφορετικό κόσμο, θά εἶσαι ζωντανή, θά ἔχεις μνήμη τοῦ
ἐαυτοῦ σου καί θά ἀναγνωρίζεις ὅλο τόν κόσμο πού σέ
περιβάλλει.»²

Μετά τό θάνατο, ἡ ψυχή δέν εἶναι λιγότερο ἀλλά περισσό-
τερο ζωντανή καί ἐνσυνείδητη ἀπ' ὅ,τι πρίν τό θάνατο. Ὁ ἅγ.
Ἀμβρόσιος Μεδιολάνων διδάσκει : «Ἀφοῦ ἡ ζωή τῆς ψυχῆς
ἐξακολουθεῖ νά ὑπάρχει μετά τό θάνατο, αὐτό σημαίνει ὅτι

1. «Οἱ ἄνθρωποι μία φορά πεθαίνουν καί ὕστερα ἔρχεται κρίσις» (Πρός Ἑβραίους 9:27).

2. Ἀπό τό Ρωσικό περιοδικό, *Ψυχοφελής Ἀνάγνωση*, Αὐγουστος 1894.

ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχει ἓνα ἀγαθὸ τὸ ὁποῖο δὲ χάνεται μετὰ τὸ θάνατο, ἀλλὰ αὐξάνεται. Ἡ ψυχὴ δὲ συγκρατεῖται ἀπὸ κανένα ἐμπόδιο πού θέτει ὁ θάνατος, ἀντιθέτως, εἶναι πρὸ ἐνεργή, ἀφοῦ εἶναι ἐνεργὴ ἐντὸς τοῦ δικοῦ της χώρου, μὴν ἔχοντας καμιά σύνδεση μετὰ τὸ σῶμα, ἀπὸ τὸ ὁποῖο πρὶν πολὺ ἐπιβαρύνεται παρὰ ἐπωφελεῖται.»³

Ὁ ἀδδᾶς Δωρόθεος ἀπὸ τῆ Γάζα, μοναχὸς Πατέρας τοῦ βου αἰῶνα, συνοψίζει τὴ διδασκαλία τῶν πρώτων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας σχετικὰ μετὰ αὐτὸ τὸ θέμα: «Ὅπως λένε οἱ Πατέρες, οἱ ψυχές τῶν νεκρῶν θυμούνται τὰ πάντα, ὅσα συνέβησαν ἐδῶ, λόγια, ἔργα καὶ λογισμούς, καὶ δὲν μποροῦν τίποτα ἀπ' αὐτὰ νὰ ξεχάσουν τότε. Μ' ἐκεῖνο δὲ πού λέει στὸν Ψαλμὸ: «ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἀπολοῦνται πάντες οἱ διαλογισμοὶ αὐτοῦ» (Ψαλμοὶ 145:4)⁴, ἐννοεῖ τοὺς διαλογισμούς τοῦ ἀνθρώπου σὲ τούτῃ τῇ ζωῇ, δηλαδή γιὰ σίπτια, γιὰ τόπους, γιὰ γονεῖς, γιὰ τὰ παιδιά καὶ γενικά γιὰ κάθε δοσοληψία. Αὐτὰ χάνονται ὅταν χωρίσει ἡ ψυχὴ ἀπὸ τὸ σῶμα... ὅσα δὲ ἔπραξε σύμφωνα μετὰ τὴν ἀρετὴ ἢ ἀκολουθώντας ἓνα πάθος, αὐτὰ θυμᾶται καὶ τίποτα ἀπὸ αὐτὰ δὲν ξεχνάει... Τίποτα, ὅπως εἶπα, ἀπ' ὅσα ἔπραξε σὲ τοῦτον τὸν κόσμον δὲν ξεχνᾷ ἡ ψυχὴ. Ἀντίθετα ὅλα τὰ θυμᾶται, μετὰ τὸ χωρισμὸ τῆς ἀπὸ τὸ σῶμα, πρὶν καθαρά καὶ πρὶν ἔντονα, ἐπειδὴ εἶναι ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τὸ γήινο σῶμα.»⁵

3. St. Ambrose, "Death as a Good" (De bono mortis), *Seven Exegetical Works*, μτφρ. Michael P. McHugh, τόμ. 65, Catholic University of America Press, 1972, κεφ. 4:15, σελ. 80.

4. «Κατὰ δὲ τὴν ἡμέραν ἐκείνην τοῦ θανάτου θὰ χαθοῦν καὶ θὰ διαλυθοῦν ὅλα τὰ σχέδιά του.» (Ψαλμοὶ 145: 4).

5. Ἀδδᾶ Δωροθέου, «Γιὰ τὸ φόβο τῆς μελλούσης κολάσεως», *Ἔργα Ἀσκητικά*, Ἐκδόσεις «Ἐτοιμασία», Ἱερὰ Μονὴ Ἁγίου Ἰωάννου Προδρόμου Καρέα, 1993, σελ. 297.

Ὁ μέγας Πατέρας τοῦ 5ου αἰώνα, μοναχός ἄγ. Ἰωάννης Κασσιανός, παραθέτει μέ ἀρκετή σαφήνεια τήν ἐνεργή κατάσταση τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο τοῦ σώματος, σέ ἀπάντηση τῶν αἵρετικῶν, τῶν πρώτων χρόνων, οἱ ὁποῖοι πίστευαν ὅτι ἡ ψυχή δέν ἔχει συνείδηση μετά τό θάνατο:

«Οἱ ψυχές μετά τό χωρισμό τους ἀπό τοῦτο τό σῶμα ἐξακολουθοῦν νά ζοῦν καί νά διατηροῦν τήν αὐτοσυνειδησία τους, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπό τήν εὐαγγελική παραβολή γιά τόν πλούσιο καί τόν Λάζαρο (Κατά Λουκᾶν 16:22-28). Διατηροῦν ἐπίσης ὄχι μόνο τήν αὐτοσυνειδησία τους ἀλλά καί τήν προδιάθεσή τους, δηλαδή ἐλπίδα καί φόβο, χαρά καί λύπη, καί ἤδη ἀρχίζουν νά προγεύονται σέ κάποιο βαθμό αὐτό πού περιμένουν νά αἰσθανθοῦν κατά τήν Τελική Κρίση... Γίνονται ἀκόμα περισσότερο ζωντανές καί προσηλώνονται μέ ἀκόμα περισσότερο ζήλο στή δοξολογία τοῦ Θεοῦ. Ἡ ψυχή εἶναι τό πιό πολύτιμο κομμάτι τοῦ ἀνθρώπου· τελεῖ, σύμφωνα μέ τόν ἀπόστολο Παῦλο, κατ' εἰκόνα καί καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ – «εἰκὼν καί δόξα Θεοῦ ὑπάρχων» (Πρός Κορινθίους Α' 11:7), «κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν» (Πρός Κολοσσαεῖς 3:10)⁶, καί, ἐμπεριέχοντας τήν ὅλη δύναμη τῆς λογικῆς, εὐαισθητοποιεῖ μέσω τῆς παρουσίας της ἀκόμα καί τήν ἄλλη καί ἀσύνειδη ὕλη τῆς σάρκας. Ἐτσι λοιπόν, ἐάν ἔπρεπε νά ἐξαγάγουμε κάποιο λογικό συμπέρασμα ἐπὶ τῇ δάσει τῆς μαρτυρίας τῆς Ἀγίας Γραφῆς ὅσον ἀφορᾷ τῇ φύσει τῆς ψυχῆς, στό μέτρο τῆς ἀνθρώπινης κατανόησής μας, δέ θά ἦταν ἄραγε ἔστω ἀνοησία, γιά νά μήν πῶ ἀκραία ἡλιθιότητα, νά ὑποπτευόμαστε ἀκόμα καί στό ἐλάχιστο ὅτι θά χάσει τήν αὐτοσυνειδησία της ἀφοῦ ἀποβάλλει αὐτήν τῇ σαρ-

6. «Εἰκόνα καί δόξα τοῦ Θεοῦ» (Πρός Κορινθίους Α' 11:7), «κατά τήν εἰκόνα τοῦ Δημιουργοῦ του» (Πρός Κολοσσαεῖς 3:10).

κική παχύτητα μέ τήν ὁποία εἶναι ἐνδεδυμένη στήν παροῦσα ζωή; Ἐπεται, συνεπῶς, ἀλλά καί ἡ ἴδια ἡ φύση τῆς λογικῆς ἀπαιτεῖ, ὅτι τό πνεῦμα, ἀφοῦ ἀπελευθερωθεῖ ἀπό αὐτήν τή σαρκική τραχύτητα ἑξαιτίας τῆς ὁποίας εἶναι ἑξασθενημένο στήν παροῦσα ζωή, θά πρέπει νά φέρει τίς διανοητικές του δυνάμεις σέ μία καλύτερη κατάσταση καί νά τίς ἀποκαταστήσει, ὥστε νά γίνουν πιό καθαρές καί ἐκλεπτυσμένες, δέ θά πρέπει, ὅμως, νά τίς ἀποστερηθεῖ.»⁷

Οἱ σημερινές «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες ἔχουν ὁδηγήσει τοὺς ἀνθρώπους σέ μία σκανδαλώδη ἐπίγνωση ὅσον ἀφορᾷ τήν αὐτοσυνειδησία τῆς ψυχῆς ἐκτός τοῦ σώματος, καί τήν ὀξύτερη καί ταχύτερη ἀπόδοση τῶν διανοητικῶν της λειτουργιῶν. Ὅμως αὕτη ἡ ἐπίγνωση δέν ἀρκεῖ ἀπό μόνη της ὥστε νά προφυλάξει τόν ἄνθρωπο πού βρίσκεται σέ μία τέτοια κατάσταση ἀπό τίς πλάνες πού προκαλοῦν οἱ ὀπτασίες τοῦ «ἐξωσωματικοῦ» κόσμου· εἶναι ἀπαραίτητο ὁ ἄνθρωπος νά κατέχει τήν πλήρη χριστιανική διδασκαλία σχετικά μέ τό θέμα αὐτό.

Ἡ ἐναρξὴ τῆς πνευματικῆς ὁρασης

Συχνά (αὕτη ἡ πνευματική ὁραση) ἀρχίζει νά λειτουργεῖ στὸν ἀποθνήσκοντα, ἀκόμα καί πρὶν τὸ θάνατό του καί ἐνὸσω ἐξακολουθεῖ νά βλέπει τοὺς γύρω του, ἀκόμα καί νά μιλᾷ μαζί τους, ὡστόσο βλέπει αὐτά πού οἱ ἄλλοι δέν μποροῦν νά δοῦν.

Αὕτη ἡ ἐμπειρία τῶν ἀποθνησκόντων ἔχει παρατηρηθεῖ κατὰ τὴ διάρκεια τῶν αἰώνων, καί δέν ἀποτελεῖ κάποιο νέο

7. Ἰωάννου Κασσιανοῦ, «Διαλέξεις», Ἔργα, Διάλεξη Α', μτφρ. στὰ Ρωσικά τοῦ Ἐπισκόπου Πέτρου, Μόσχα, 1892, κεφ. 14, σελ. 178-9.

8. Βλ. Ἡ Ψυχὴ μετὰ τὸν Θάνατο, κεφ.1, Μέρος 2

σημερινό φαινόμενο. Θά πρέπει, ὥστόσο, νά ἐπαναλάβουμε καί ἐδῶ τά ὅσα διασαφηνίσαμε στήν ἀρχή τοῦ διδλίου⁸: μόνο στήν περίπτωση τῶν θεόπεμπτων ὁραμάτων τῶν δικαίων, κατὰ τά ὁποῖα τούς ἐπισκέπτονται ἄγγελοι καί ἅγιοι, μποροῦμε νά εἴμαστε βέβαιοι ὅτι πράγματι πρόκειται γιά ὄντο- τητες ἀπό τόν ἄλλο κόσμο. Οἱ συνηθισμένες περιπτώσεις στίς ὁποῖες ὁ ἀποθνήσκων ἀρχίζει νά βλέπει κεκοιμημένους συγγενεῖς καί φίλους, ἴσως ἀποτελοῦν μόνον ἓνα εἶδος «φυσικῆς» εἰσαγωγῆς στόν ἀόρατο κόσμο στόν ὁποῖο πρό- κεται νά εἰσέλθει· ἡ ἀληθινή φύση τῶν ὀπτικῶν εἰκόνων τῶν κεκοιμημένων οἱ ὁποῖες ἐμφανίζονται κατόπιν ἴσως εἶναι γνωστή μόνον στό Θεό – δέ χρειάζεται νά προσπαθήσουμε νά τήν ἐξιχνιάσουμε.

Προφανῶς ὁ Θεός παραχωρεῖ αὐτήν τήν ἐμπειρία ὡς τόν πῶ ἐκδηλο τρόπο γιά νά πληροφορήσει τόν ἀποθνήσκοντα ὅτι ὁ ἄλλος κόσμος δέν εἶναι, σέ τελευταία ἀνάλυση, ἓνας τελείως ξένος τόπος, ὅτι ἡ ζωή σέ αὐτόν ἐπίσης χαρακτηρί- ζεται ἀπό τήν ἀγάπη πού αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος γιά τούς οἰκείους του. Ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ὁ Ἑγκλειστος ἐκ- φράζει συγκινητικά αὐτήν τήν ἀλήθεια λέγοντας στήν ἀπο- θνήσκουσα γυναίκα: «Ἐκεῖ θά σέ συναντήσουν οἱ γονεῖς σου, οἱ ἀδελφοί καί οἱ ἀδελφές σου. Ὑποκλίσου βαθιά ἐνώ- πιόν τους, καί δῶσε τούς χαιρετισμούς μας, καί παρακάλεσέ τους νά προσεύχονται γιά μᾶς. Τά παιδιά σου θά τρέξουν γύρω σου, χαιρετώντας σε γεμάτα χαρά. Θά εἶσαι καλύτερα ἐκεῖ παρὰ ἐδῶ».

Συναντήσεις μέ πνεύματα

Ἀλλά, ὅταν ἀφήνει τό σῶμα, ἡ ψυχή θρίσκει ἀνάμεσα σέ ἄλλα πνεύματα, ἀγαθά καί πονηρά. Συνήθως ἔχει τήν

τάση νά πρόσκειται σέ ἐκεῖνα πού εἶναι περισσότερο συγγενῇ μέ αὐτήν στοῦ πνεῦμα, καί ἐάν ὅσον καιρό θρισκόταν στοῦ σῶμα τελοῦσε ὑπό τήν ἐπιρροή ὀρισμένων ἐξ αὐτῶν, θά παραμένει ἐξαρτημένη ἀπό τά ἴδια πνεύματα ὅταν ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τό σῶμα, ὅσο δυσάρεστη κι ἄν εἶναι τελικά ἡ συνάντηση μαζί τους.

Ἐδῶ ἔχουμε μία σοβαρή ὑπενθύμιση ὅτι ὁ ἄλλος κόσμος, παρότι δέ θά εἶναι παντελῶς ἄγνωστος γιά ἐμᾶς, δέ θά εἶναι, ὥστόσο, ἓνας τόπος «ἀνεμελιᾶς καί εὐτυχίας», ὅπου θά πραγματοποιήσουμε εὐχάριστες συναντήσεις μέ ἀγαπημένους μας, ἀλλά μία συνάντηση «πνευματικῆς φύσης», ἡ ὁποία θά ἐλέγξει τήν προδιάθεση τῆς ψυχῆς μας σέ αὐτήν τή ζωή, ἐάν δηλαδή κλίνει περισσότερο πρὸς τοὺς ἀγγέλους καί τοὺς ἁγίους μέσω μίας ζωῆς ἀρετῆς καί ὑπακοῆς στίς ἐντολές τοῦ Θεοῦ ἢ ἐάν, μέσω τῆς ὀλιγωρίας ἢ τῆς ἀπιστίας, κλίνει περισσότερο πρὸς τὰ πεπτωκότα πνεύματα. Ὅπως ἔχει πολύ σωστά δηλώσει ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ὁ Ἑγκλειστος⁹, ἀκόμα καί ἡ δοκιμασία στά ἐναέρια τελώνια μπορεῖ κάλλιστα νά ἀποδειχθεῖ περισσότερο μία δοκιμασία πειρασμῶν παρά κατηγοριῶν.

Ἄν καί καμιά ἀπολύτως ἀμφιβολία δέν ὑπάρχει περὶ τῆς ὑπαρξῆς μέλλοντος κρίσης, τόσο τῆς Μερικῆς ἀμέσως μετὰ τὸ θάνατο, ὅσο καί τῆς Τελικῆς στοῦ τέλους τοῦ κόσμου, ἡ ἀπόφαση πού θά ὀρίσει ὁ Θεός θά συμφωνεῖ μέ τήν ἐσωτερικὴ προδιάθεση τήν ὁποία ἔχει ἀναπτύξει μέσα της ἡ ψυχὴ ἀπέναντι σέ Ἐκεῖνον καί στά πνευματικὰ ὄντα.

9. Βλ. Ἡ Ψυχὴ μετὰ τὸ Θάνατο, Κεφ 6, Μέρος 8.

Οἱ πρῶτες δύο ἡμέρες μετά τό θάνατο

Γιά διάστημα δύο ἡμερῶν ἡ ψυχή ἀπολαύει σχετικῆς ἐλευθερίας καί ἔχει δυνατότητα νά ἐπισκεφθεῖ τόπους πού τῆς ἦταν προσφιλεῖς στό παρελθόν, ἀλλά τήν τρίτη ἡμέρα μετακινεῖται σέ ἄλλες σφαῖρες.

Ἐδῶ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἰωάννης ἀπλῶς ἐπαναλαμβάνει τή διδασκαλία πού ἡ Ἐκκλησία ἤδη γνωρίζει ἀπό τόν 4ο αἰῶνα, ὅταν ὁ ἄγγελος πού συνόδευσεν τόν ἅγ. Μακάριο Ἀλεξανδρείας στήν ἔρημο, τοῦ εἶπε, θέλοντας νά ἐρμηνεύσει τήν ἐπιμνημόσυνη δέηση τῆς Ἐκκλησίας γιά τοὺς νεκρούς τήν τρίτη ἡμέρα μετά τό θάνατο: «Ὅταν γίνεται ἡ προσφορά τῆς ἀναίμακτης θυσίας – μνημόσυνο στή θεία λειτουργία – στήν Ἐκκλησία τήν τρίτη ἡμέρα, ἡ ψυχή τοῦ κεκοιμημένου δέχεται ἀπό τό φύλακα ἄγγελό της ἀνακούφιση γιά τή λύπη πού αἰσθάνεται λόγω τοῦ χωρισμοῦ της ἀπό τό σῶμα... Στό διάστημα τῶν δύο πρώτων ἡμερῶν ἐπιτρέπεται στήν ψυχή νά περιπλανηθεῖ στόν κόσμον, ὅπουδήποτε ἐκείνη ἐπιθυμεῖ, μέ τή συντροφιά τῶν ἀγγέλων πού τή συνοδεύουν. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ ψυχή, ἐπειδή ἀγαπᾷ τό σῶμα, μερικές φορές περιφέρεται στό οἶκημα στό ὁποῖο τό σῶμα της εἶχε σαδανωθεῖ, περνώντας ἔτσι δύο ἡμέρες ὅπως ἓνα πουλί πού γυρεύει τή φωλιά του. Ἀλλά ἡ ἐνάρετη ψυχή πλανιέται σέ ἐκεῖνα τά μέρη στά ὁποῖα συνήθιζε νά πράττει ἀγαθὰ ἔργα. Τήν τρίτη ἡμέρα, Ἐκεῖνος ὁ Ὅποιος ἀνέστη ὁ Ἰδιος τήν τρίτη ἡμέρα ἀπό τοὺς νεκρούς καλεῖ τήν ψυχή τοῦ Χριστιανοῦ νά μιμηθεῖ τή δική Του ἀνάσταση, νά ἀνέλθει στοὺς Οὐρανούς ὅπου θά λατρεύει τό Θεό ὅλων.»¹⁰

10. Ὅπως παρατίθεται στό "The Church's Prayer for the Dead", *Orthodox Life*, 1978, No.1, σελ.16

Στὴν Ὁρθόδοξη νεκρώσιμη ἀκολουθία, ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός περιγράφει παραστατικά τὴν κατάστασι τῆς ψυχῆς ἡ ὁποία, ἔχοντας μὲν ἀφήσει τὸ σῶμα ἀλλὰ παραμένοντας στὴ γῆ, εἶναι ἀνίκανη νὰ ἐπικοινωνήσῃ μέ τοὺς ἀγαπημένους τῆς τοὺς ὁποίους βλέπει: «Οἶμοι, οἶον ἀγῶνα ἔχει ἡ ψυχὴ χωριζομένη ἐκ τοῦ σώματος! Οἶμοι, πόσα δακρῦει τότε, καὶ οὐχ ὑπάρχει ὁ ἑλεῶν αὐτήν! Πρὸς τοὺς Ἀγγέλους τὰ ὅμματα ρέπουσα, ἄπρακτα καθικετεύει· πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τὰς χεῖρας ἐκτείνουσα, οὐκ ἔχει τὸν βοηθοῦντα. Διό, ἀγαπητοί μου ἀδελφοί, ἐννοήσαντες ἡμῶν τὸ βραχὺ τῆς ζωῆς, τῷ μεταστάντι τὴν ἀνάπαυσιν, παρὰ Χριστοῦ αἰτησώμεθα, καὶ ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν τὸ μέγα ἔλεος»¹¹.

Σέ γράμμα τοῦ πρὸς τὸν ἀδελφὸ τῆς ἀποθνήσκουσας γυναικας πού προαναφέραμε, ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ὁ Ἑγκλειστος γράφει: « Ἡ ἀδελφή σου δέ θά πεθάνει: τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου πεθαίνει, ἀλλὰ ἡ προσωπικότητά του συνεχίζει νὰ ζεῖ. Ἀπλῶς μεταφέρεται σέ μία ἄλλη τάξι ζωῆς... Δέν εἶναι ἐκείνη πού θά δάλουν στὸν τάφο. Ἐκείνη θρίσκειται σέ ἕναν ἄλλο τόπο ὅπου θά εἶναι ἀκριθῶς τὸ ἴδιο ζωντανή ὅσο καὶ τώρα. Τίς πρῶτες ὥρες καὶ ἡμέρες θά θρίσκειται γύρω σου. Μόνο πού δέ θά λείι τίποτα, καὶ ἐσύ δέ θά μπορείς νὰ τὴ δεῖς· θά εἶναι, ὅμως, ἀκριθῶς ἐδῶ. Νὰ τὸ ἔχεις αὐτὸ στό νοῦ σου. Ἐμεῖς πού μένουμε πίσω θρηνοῦμε γιὰ τοὺς κεκοιμημένους, ὅμως γιὰ ἐκείνους τὰ πράγματα εἶναι ἀμέσως πιό εὐκόλα· εἶναι πιό εὐτυχισμένοι στὴ νέα κατάσταση. Ὅσοι ἔχουν πεθάνει καὶ κατόπιν ἐπαναφέρθηκαν στό σῶμα διαπίστωσαν ὅτι τὸ σῶμα ἦταν μία πολὺ στενό-

11. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἰδιόμελον, Ἦχος β' (ἀπὸ τὴν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν).

χωρη κατοικία. Καί ἡ ἀδελφή σου θά αἰσθάνεται ἔτσι. Εἶναι πολύ καλύτερα ἐκεῖ· καί ἐμεῖς νιώθουμε ὁδύνη, σάν νά τῆς ἔχει συμβεῖ κάτι ἀπίστευτα κακό! Θά μᾶς κοιτάξει καί σίγουρα θά μένει κατάπληκτη μέ τήν ἀντίδρασή μας»¹².

Θά πρέπει νά ἔχουμε ὑπόψη ὅτι ἡ ἀνωτέρω περιγραφή τῶν πρώτων δύο ἡμερῶν τοῦ θανάτου ἀποτελεῖ γενικό κανόνα, ὁ ὁποῖος κατά κανένα τρόπο δέν ἰσχύει σέ ὅλες τίς περιπτώσεις. Πράγματι τά περισσότερα παραδείγματα ἀπό τήν Ὁρθόδοξη γραμματεία πού ἀναφέραμε στό παρόν βιβλίο δέ συνάδουν μέ αὐτόν τόν κανόνα, καί ὁ λόγος εἶναι φανερός: οἱ ἅγιοι, μὴν ἔχοντας καμιά ἀπολύτως προσκόλλησι στά ἐγκόσμια καί ζώντας σέ διαρκή προσδοκία τῆς ἀναχώρησής τους γιά τήν ἄλλη ζωή, δέν ἐλκύονται κἂν ἀπό τοὺς τόπους ὅπου ἔπρατταν τά ἀγαθὰ τους ἔργα ἀλλά ξεκινοῦν ἀμέσως τήν ἄνοδό τους στοὺς οὐρανοὺς. Ἄλλοι, ὅπως ὁ συγγραφέας τοῦ *Unbelievable for Many...*, ξεκινοῦν τήν ἄνοδό τους πρὶν τὸ τέλος τῶν δύο ἡμερῶν γιά κάποιον εἰδικό λόγο πού μόνον ἡ Θεία Πρόνοια γνωρίζει. Ἀπὸ τήν ἄλλη, οἱ σύγχρονες «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες, ἀτελεῖς καθὼς εἶναι, ἀνήκουν ὅλες στὸν ἐξῆς κανόνα: ἡ «ἐξωσωματική» κατάσταση ἀποτελεῖ μόνο τὸ ξεκίνημα τῆς ἀρχικῆς περιόδου ἀσώματης «περιπλάνησης» τῆς ψυχῆς στοὺς τόπους τῶν ἐπίγειων δεσμῶν της· ὅμως κανεὶς ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους δέν ἔχει παραμείνει νεκρὸς γιά ἀρκετὸ χρονικὸ διάστημα, ἔστω μέχρι νά συναντήσῃ τοὺς ἀγγέλους πού πρόκειται νά τὸν συνοδεύσουν.

Μερικοὶ ἐπικριτὲς τῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας γιά τὴν μετὰ θάνατον ζωή θεωροῦν ὅτι τέτοιες ἀποκλίσεις ἀπὸ τὸ γενικὸ κανόνα γιά τὴν μεταθανάτια ἐμπειρία ἀποδεικνύουν

12. *Ψυχοφελὴς Ἀνάγνωσις*, Αὐγούστος 1894.

τὴν ὑπαρξὴ «ἀντιφάσεων» στήν Ὁρθόδοξη διδασκαλία· αὐτοὶ οἱ ἐπικριτὲς ὁμῶς εἶναι ἀπλῶς καὶ μόνο προσκολλημέ-
νοι στίς «κατὰ γράμμα» ἐρμηνεῖς. Ἡ περιγραφή τῶν πρῶ-
των δύο ἡμερῶν, καθὼς καὶ τῶν ἐπόμενων, σέ καμιά περί-
πτωση δέν ἀποτελεῖ κάποια μορφή δόγματος· εἶναι ἀπλῶς
ἓνα «μοντέλο», τὸ ὁποῖο μάλιστα ἐκφράζει τὴν πιό συνηθι-
σμένη χρονικὴ σειρὰ τῶν ἐμπειριῶν τῆς ψυχῆς μετὰ τὸ θάνα-
το. Οἱ πολλές περιπτώσεις, τόσο στήν Ὁρθόδοξη γραμματεία
ὅσο καὶ στίς ἀναφορὲς σύγχρονων σχετικῶν ἐμπειριῶν, ὅπου
οἱ νεκροὶ ἔχουν στιγμιαῖα ἐμφανιστεῖ στοὺς ζωντανούς μέσα
σὴν πρώτη ἢ τίς δύο πρῶτες ἡμέρες μετὰ τὸ θάνατο, μερικὲς
φορὲς σέ ὄνειρα, εἶναι παραδείγματα πού ἐπαληθεύουν τὸ
ὅτι ὄντως ἡ ψυχὴ συνήθως παραμένει κοντὰ στὴ γῆ γιὰ
κάποια σύντομη χρονικὴ περίοδο.¹³ Κατὰ τὴν τρίτη ἡμέρα,
καὶ συχνά πιό πρὶν, ἡ περίοδος αὐτὴ φτάνει στοῦ τέλους τῆς.

Τὰ τελώνια

*Τὴν ὥρα αὕτῃ (τὴν τρίτη ἡμέρα), ἡ ψυχὴ διέρχεται ἀπὸ
λεγεῶνες πονηρῶν πνευμάτων πού παρεμποδίζουν τὴν
πορεία τῆς καὶ τὴν κατηγοροῦν γιὰ διάφορες ἁμαρτίες, στίς
ὁποῖες αὐτὰ τὰ ἴδια τὴν εἶχαν παρασύρει. Σύμφωνα μέ διά-
φορες θεϊκὲς ἀποκαλύψεις ὑπάρχουν εἴκοσι τέτοια ἐμπόδια,
τὰ ἐπονομαζόμενα «τελώνια», σέ καθένα ἀπὸ τὰ ὁποῖα περνᾷ
ἀπὸ δοκιμασία κάθε μορφή ἁμαρτίας· ἡ ψυχὴ, ἀφοῦ περάσει*

13. Γιὰ μερικὰ σχετικὰ παραδείγματα βλ. *Eternal Mysteries Beyond the Grave*, Jordanville, Νέα Ὑόρκη 1968, σελ. 189-196. Οἱ ἀληθινὲς ἐμφανίσεις τῶν νεκρῶν μετὰ ἀπὸ αὐτὴν τὴν πρώτη σύντομη περίοδο τῆς «ἐλευθερίας» τῆς ψυχῆς εἶναι πολὺ πιό σπάνιες καὶ ἐκδηλώνονται πάντοτε κατὰ θεϊκὴ παρα-
χώρηση γιὰ κάποιον συγκεκριμένο σκοπὸ, καὶ ὄχι συμφώνως πρὸς τὴ δική
τους θέληση (βλ. παρακάτω, Παράρτημα II).

ἀπό ἓνα τελώνιο, συναντᾷ τό ἐπόμενο, καί μόνον ἀφοῦ διέλθει ἐπιτυχῶς ἀπό ὅλα τά τελώνια μπορεῖ νά συνεχίσει τήν πορεία της χωρίς νά ἀπορριφθεῖ διαίως στή γέεννα. Τό πόσο φοβεροί εἶναι αὐτοί οἱ δαίμονες καί τά τελώνιά τους φαίνεται στό γεγονός ὅτι ἡ ἴδια ἡ Παναγία, ὅταν πληροφορήθηκε ἀπό τόν Ἀρχάγγελο Γαβριήλ τόν ἐπικείμενο θάνατό Της, ἰκέτευσε τόν Υἱό Της νά διασώσει τήν ψυχή Της ἀπό αὐτούς τούς δαίμονες καί, ἀπαντώντας στήν προσευχή Της, ὁ ἴδιος ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστός ἐμφανίστηκε ἀπό τούς οὐρανούς γιά νά παραλάβει τήν ψυχή τῆς Πανάγνου Μητρός Του καί νά τήν ὁδηγήσει στούς οὐρανούς.¹⁴ Φοβερή εἶναι, πράγματι, ἡ τρίτη ἡμέρα γιά τήν ψυχή τοῦ ἀπελθόντος, καί γιά τό λόγο αὐτό ἡ ψυχή ἔχει ἰδιαίτερη ἀνάγκη τότε ἀπό προσευχές γιά τή σωτηρία της.

Στό Ἑκτο Κεφάλαιο παραθέσαμε ἕναν ἀριθμό Πατερικῶν καί ἁγιογραφικῶν κειμένων σχετικῶν μέ τά τελώνια, ἔτσι δέν ὑπάρχει λόγος νά προσθέσουμε καί ἄλλα στό σημεῖο αὐτό. Μποροῦμε ὅμως, γιά μία ἀκόμα φορά, νά σημειώσουμε ὅτι οἱ περιγραφές τῶν «τελωνίων» συνιστοῦν ἕνα «μοντέλο» τῶν ἐμπειριῶν τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο καί ὅτι οἱ μεμονωμένες ἐμπειρίες εἶναι δυνατόν νά διαφέρουν σημαντικά μεταξύ τους. Μικρές λεπτομέρειες, ὅπως ὁ ἀριθμός τῶν τελωνίων, εἶναι φυσικά δευτερεύουσες ἐν συγκρίσει μέ τό πρωταρχικό δεδομένο ὅτι, σύντομα μετά τό θάνατο, ἡ ψυχή πράγματι διώνει μία κρίση, τή Μερική Κρίση, ὡς τελική συγκεφαλαίωση τοῦ «ἀόρατου πολέμου» πού ἔχει διεξαγάγει, ἢ πού ἀπέτυχε νά διεξαγάγει, στήν ἐπίγεια ζωή κατά τῶν πεπτωκότων πνευμάτων.

14. Ἡ σκηνή αὕτη ἀναπαρίσταται ὁπτικά στήν παραδοσιακή Ὁρθόδοξη εἰκόνα τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου.

Συνεχίζοντας τήν ἐπιστολή του πρὸς τόν ἀδελφό τῆς ἀποθνήσκουσας γυναίκας, ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ὁ Ἑγκλειστος γράφει: «Λίγο μετά τό θάνατο, ἡ ψυχή ἀρχίζει ἕναν ἀγώνα γιά νά καταφέρει νά διέλθει ἀπό τά τελώνια. Στόν ἀγώνα τῆς ἡ ἀδελφή σου χρειάζεται βοήθεια! Ἔχε τό αὐτό στή σκέψη σου, καί θά τήν ἀκούσεις νά σέ παρακαλεῖ φωνάζοντας: Βοήθεια! Θά πρέπει νά στρέψεις ὅλη σου τήν προσοχή καί ὅλη σου τήν ἀγάπη γι' αὐτήν στό πῶς θά τή βοηθήσεις. Πιστεύω πῶς ἡ μεγαλύτερη ἔμπρακτη ἀπόδειξη τῆς ἀγάπης σου θά εἶναι νά ἀφήσεις τή φροντίδα τοῦ νεκροῦ τῆς σώματος στούς ἄλλους, νά ἀποχωρήσεις καί, μένοντας μόνος σου ὅπουδήποτε μπορεῖς, νά θυσιστεῖς σέ προσευχή γιά τήν ψυχή τῆς, γιά τή νέα κατάσταση στήν ὁποία βρίσκεται καί γιά τίς καινούριες, ἀπροσδόκητες ἀνάγκες τῆς. Συνέχισε τήν ἀκατάπαυστη ἱκεσία σου στό Θεό γιά ἔξι ἐβδομάδες, καί περισσότερο. Ὅταν πέθανε ἡ ὁσία Θεοδώρα, τό σακούλι ἀπό τό ὁποῖο πῆραν χρυσό οἱ ἄγγελοι γιά νά τή γλιτώσουν ἀπό τά τελώνια ἦταν οἱ προσευχές τοῦ πνευματικοῦ τῆς πατέρα. Ἔτσι θά γίνει καί μέ τίς δικές σου προσευχές· μήν παραλείψεις νά κάνεις ὅσα σοῦ εἶπα. Αὐτό εἶναι ἡ πραγματική ἀγάπη!»

Τό «σακούλι» ἀπό τό ὁποῖο πῆραν «χρυσό» οἱ ἄγγελοι καί «ἐξόφλησαν τά χρεή» τῆς ὁσίας Θεοδώρας στά τελώνια ἔχει συχνά παρανοηθεῖ ἀπό κάποιους ἐπικριτές τῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας· μερικές φορές συγκρίνεται μέ τή λατινική ἔννοια τοῦ «πλεονάσματος χάριτος» τῶν ἁγίων. Στήν περίπτωση αὐτή, τέτοιοι ἐπικριτές ἐρμηνεύουν κατά γράμμα τά Ὁρθόδοξα κείμενα. Σέ τίποτε ἄλλο δέν ἀναφέρεται τό παραπάνω ἀπόσπασμα παρὰ στίς προσευχές τῆς Ἐκκλησίας γιά τοὺς ἀναπαυθέντες, καί εἰδικότερα στίς προσευχές ἑνός ἁγίου

ἀνθρώπου καί πνευματικοῦ πατέρα. Εἶναι σχεδόν περιττό νά ποῦμε ὅτι ὅλες αὐτές οἱ περιγραφές ἔχουν μεταφορική ἔννοια.

Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία θεωρεῖ τή διδασκαλία περὶ τελωνίων τόσο σημαντική, ὥστε ἔχει συμπεριλάβει σχετικές ἀναφορές σέ πολλές ἀπό τίς ἀκολουθίες της, μερικές ἐκ τῶν ὁποίων ἀναφέρονται στό κεφάλαιο περὶ τελωνίων. Εἰδικότερα, ἡ Ἐκκλησία θεωρεῖ ἰδιαίτερος ἀπαραίτητο νά συνοδεύει μέ αὐτήν τή διδασκαλία κάθε τέκνο της πού ἀποθνήσκει· στόν «Κανόνα γιά τήν Ἀναχώρηση τῆς Ψυχῆς», πού διαβάζεται ἀπό τόν ἱερέα στό νεκρικό κρεβάτι κάθε πιστοῦ, ὑπάρχουν τά παρακάτω τροπάρια:

« Καθώς φεύγω ἀπό τή γῆ, ἀξίωσε με νά διέλθω ἀνεμπόδιστα ἀπό τόν ἄρχοντα τοῦ ἀέρα, τό διώκτη καί βασανιστή, ἐκεῖνον πού ὡς ἄδικος ἀνακριτῆς στέκεται πάνω στούς φοβερούς δρόμους».¹⁵

«Ὡ Πανένδοξε Θεοτόκε, ὁδήγησέ με εἰς τοὺς οὐρανοὺς, στά ἱερὰ καί πολύτιμα χέρια τῶν ἁγίων ἀγγέλων ὥστε, προστατευμένος μέσα στά φτερά τους, νά μὴν ἀντικρίσω τή ρυπαρή, ἀποκρουστική καί σκοτεινὴ μορφή τῶν δαιμόνων».¹⁶

«Ὡ Ἁγία Θεοτόκε, Ἐσύ ἡ Ὅποία γέννησες τόν Παντοδύναμο Κύριο, ἀπομάκρυνε ἀπό ἐμένα τόν ἄρχοντα τῶν φοβερῶν τελωνίων, τόν κυβερνήτη τοῦ κόσμου, ὅταν φτάσει ἡ στιγμή τοῦ θανάτου μου, ὥστε νά Σέ δοξολογῶ αἰωνίως».¹⁷

Κατ' αὐτόν τόν τρόπο, τά λόγια τῆς Ἐκκλησίας προετοιμάζουν τόν ἀποθνήσκοντα Ὁρθόδοξο Χριστιανό γιά τίς δοκιμασίες πού θά συναντήσει μπροστά του.

15. 4η Ὡδή.

16. 6η Ὡδή.

17. 8η Ὡδή.

Οἱ σαράντα ἡμέρες

Κατόπιν, ἔχοντας ἐπιτυχῶς διέλθει ἀπὸ τὰ τελώνια καὶ ὑποκλιθεῖ βαθιά ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ἡ ψυχὴ γιὰ διάστημα τριάντα ἐπτὰ ἐπιπλέον ἡμερῶν ἐπισκέπτεται τίς οὐράνιες κατοικίες καὶ τίς ἀδύσσοις τῆς κολάσεως, μὴ γνωρίζοντας ἀκόμα ποῦ θά παραμείνει, καὶ μόνον τὴν τεσσαρακοστὴ ἡμέρα καθορίζεται ἡ θέση στήν ὁποία θά βρῖσκεται μέχρι τὴν ἀνάστασι τῶν νεκρῶν.

Σίγουρα δέν εἶναι παράξενο ὅτι ἡ ψυχὴ, ἔχοντας διέλθει ἀπὸ τὰ τελώνια καὶ παύσει μιά γιὰ πάντα κάθε σχέσι μέ τὰ ἐπίγεια, εἰσάγεται στόν ἀληθινά ἄλλο κόσμο, σέ ἓνα τμήμα τοῦ ὁποίου θά παραμείνει αἰωνίως. Σύμφωνα μέ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ ἀγγέλου στόν ἅγ. Μακάριο Ἀλεξανδρείας, ἡ εἰδικὴ ἐπιμνημόσυνη δέηση ὑπὲρ τῶν ἀπελθόντων τὴν ἑνατὴ ἡμέρα μετὰ τὸ θάνατο – πέραν τοῦ γενικοῦ συμβολισμοῦ τῶν ἑννέα ἀγγελικῶν ταγμάτων – πραγματοποιεῖται ἐπειδὴ μέχρι τότε παρουσιάζονται στήν ψυχὴ τὰ θαυμάσια τοῦ Παραδείσου, καὶ μόνον κατόπιν αὐτοῦ, γιὰ τὸ ὑπόλοιπο τῶν σαράντα ἡμερῶν, τῆς παρουσιάζονται τὰ μαρτύρια καὶ τὰ φρικτὰ τῆς κόλασης, πρὶν τοποθετηθεῖ τὴν τεσσαρακοστὴ ἡμέρα στὴ θέσι στήν ὁποία θά ἀναμένει τὴν ἀνάστασι τῶν νεκρῶν καὶ τὴν Τελικὴ Κρίσι. Θά πρέπει καὶ πάλι νά τονίσουμε ὅτι οἱ ἀναφερόμενοι ἀριθμοὶ ἀποτελοῦν γενικό κανόνα, ἢ «μοντέλο» τῆς μεταθανάτιας πραγματικότητος, καὶ ἀναμφισβήτητα δέν ὀλοκληρῶνουν ὅλες οἱ ψυχές τῶν ἀπελθόντων τὴν πορεία τους ἀκριβῶς σύμφωνα μέ τόν «κανόνα». Γνωρίζουμε σαφῶς ὅτι ἡ ὁσία Θεοδώρα, στήν πραγματικότητα, ὀλοκλήρωσε τὸ «γύρο τῆς κολάσεως» ἀκριβῶς τὴν τεσσαρακοστὴ ἡμέρα – σύμφωνα μέ τὴ γήινη μέτρησή τοῦ χρόνου.¹⁸

18. *Eternal Mysteries Beyond the Grave*, Jordanville, Νέα Ὑόρκη, σελ. 83-84.

Ἡ κατάσταση τῶν ψυχῶν μέχρι τήν τελική κρίση

Μερικές ψυχές θρίσκονται (μετά τίς σαράντα ἡμέρες) σέ μία κατάσταση πρόγενσης τῆς αἰώνιας ἀγαλλίασης καί μακαριότητος, ἐνῶ ἄλλες σέ μία κατάσταση τρόμου ἐξαιτίας τῶν αἰώνιων μαρτυριῶν τά ὅποια θά ὑποστοῦν πλήρως μετά τήν Τελική Κρίση. Μέχρι τότε ἐξακολουθεῖ νά ὑπάρχει δυνατότητα ἀλλαγῆς τῆς κατάστασής τους, ἰδιαίτερος μέσω τῆς ὑπέρ αὐτῶν προσφορᾶς τῆς Ἀναίμακτης Θυσίας (μνημόσυνο στή θεία λειτουργία), καί παρομοίως μέσω ἄλλων προσευχῶν.

Ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας περί τῆς κατάστασης τῶν ψυχῶν στόν παράδεισο καί τήν κόλαση πρίν τήν Τελική Κρίση ἀναπτύσσεται πιά λεπτομερῶς στή συνέχεια μέ τά λόγια τοῦ ἁγ. Μάρκου Ἐφέσου τοῦ Εὐγενικοῦ.¹⁹

Τά ὀφέλη τῆς προσευχῆς, τόσο τῆς κοινῆς ὅσο καί τῆς ἀτομικῆς γιά τίς ψυχές πού θρίσκονται στήν κόλαση ἔχουν περιγραφεῖ σέ πολλούς Βίους Ἀγίων καί ἀσκητῶν καθώς καί σέ Πατερικά κείμενα. Στό Βίο τῆς μάρτυρος τοῦ 3ου αἰῶνα Περπέτουας, γιά παράδειγμα, διαβάζουμε ὅτι ἡ κατάσταση τῆς ψυχῆς τοῦ ἀδελφοῦ τῆς Δημοκράτη τῆς ἀποκαλύφθηκε μέ τήν εἰκόνα μίας στέρνas γεμάτης νερό, ἡ ὁποία ὅμως ἦταν τόσο ψηλά πού δέν μπορούσε νά τή φτάσει ἀπό τόν ρυπαρό, καυτό τόπο ὅπου ἦταν περιορισμένος. Χάρη στήν ὀλόθερμη προσευχή τῆς Περπέτουας ἐπί μία ὀλόκληρη ἡμέρα καί νύχτα ὁ Δημοκράτης ἔφτασε τή στέρνα καί τόν εἶδε νά θρίσκει σέ ἕναν φωτεινό τόπο. Ἀπό αὐτό ἡ Περπέτουα κατὰ-

19. Βλ. Ἡ Ψυχή μετά τόν Θάνατο, Παράρτημα Ι.

λαβε ὅτι ὁ ἀδελφός της εἶχε ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ τὰ δεινὰ τῆς κόλασης.²⁰

Στὸ Βίο μίας ἀσκήτριας πού πέθανε μόλις τὸν 20ό αἰώνα ἀναφέρεται μία παρόμοια περίπτωση. Πρόκειται γιὰ τὴν ὁσία Ἀθανασία (Ἀναστασία Λογκάτσεβα), πνευματικὴ θυγατέρα τοῦ ὁσίου Σεραφεῖμ τοῦ Σάρωφ. Ὅπως διαβάζουμε στὸ Βίο της: «Ἡ Ἀναστασία εἶχε ἕναν ἀδελφὸ πού τὸν ἔλεγαν Παῦλο. Ὁ Παῦλος κάποτε ἦταν μεθυσμένος καὶ κρεμάστηκε. Κι ἡ Ἀναστασία ἀποφάσισε νὰ προσευχηθεῖ πολὺ γιὰ τὸν ἀδελφὸ της. Μετὰ τὸ θάνατό του, ἡ Ἀναστασία πῆγε στὸ μοναστήρι Ντιβέγιεβο, τοῦ ὁσίου Σεραφεῖμ, γιὰ νὰ μάθει τί ἀκριβῶς ἔπρεπε νὰ κάνει, ὥστε νὰ βελτιωθεῖ ἡ κατάσταση τοῦ ἀδελφοῦ της, ὁ ὁποῖος ἔδωσε τέλος στὴ ζωὴ του μὲ τρόπο δυσσεβή καὶ ἀτιμωτικό... Ἦθελε νὰ συναντήσῃ τὴν Πελαγία Ἰδάνοβνα καὶ νὰ ζητήσῃ τὴ συμβουλὴ της... Ἡ Ἀναστασία ἐπισκέφθηκε τὴν Πελαγία. Ἐκείνη τῆς εἶπε νὰ κλειστεῖ στὸ κελὶ της σαράντα μέρες, νὰ προσευχηθεῖ καὶ νὰ νηστεύῃ γιὰ τὸν ἀδελφὸ της καὶ κάθε μέρα νὰ λέει ἑκατὸν πενήντα φορὲς: “Ὑπεραγία Θεοτόκε, ἀνάπαυσον τὸν δοῦλον σου.”

»Ὅταν συμπληρώθηκαν σαράντα μέρες, ἡ Ἀναστασία εἶδε ἕνα ὄραμα. Βρέθηκε μπροστὰ σὲ μία ἄβυσσο. Στὸ δάθος της ἦταν ἕνας δράχος ἀπὸ αἷμα. Πάνω στὸ δράχο κείτονταν δύο ἄντρες μὲ σιδερένιες ἀλυσίδες στὸ λαιμὸ τους. Ὁ ἕνας ἦταν ὁ ἀδελφός της.

»Ἡ Ἀναστασία διηγήθηκε τὸ ὄραμα στὴν Πελαγία καὶ κείνη τῆς εἶπε νὰ συνεχίσει τὴ νηστεία καὶ τὴν προσευχή.

»Τέλειωσαν κι ἄλλες σαράντα μέρες μὲ νηστεία καὶ προσευχή καὶ ἡ Ἀναστασία εἶδε τὸ ἴδιο ὄραμα. Ἡ ἴδια ἄβυσσος κι

20. Ὅπως παρατίθεται στὸ *Orthodox Life*, 1978, τεῦχος No. 1, σελ. 23-24. Ἡ μνήμη τῆς μάρτυρος Περεπέτουας ἐορτάζεται τὴν 1η Φεβρουαρίου.

ὁ δρᾶχος πάνω στόν ὁποῖο βρίσκονταν οἱ δυο ἄντρες μέ ἄλυσίδες στό λαιμό τους. Αὐτή τή φορά ὁμως ὁ ἀδερφός της ἦταν ὀρθιος. Περιπατοῦσε πάνω στό δρᾶχο, ἔπεφτε καί ξανασηκωνόταν. Οἱ ἄλυσίδες ἦταν ἀκόμα στό λαιμό του.

»Ἡ Πελαγία Ἰδάνοθνα, στήν ὁποία κατέφυγε καί πάλι ἡ Ἀναστασία, τῆς εἶπε νά ἐπαναλάβει τήν ἴδια ἄσκηση γιά τρίτη φορά.

»Όταν τέλειωσε καί τό τρίτο σαρανταήμερο τῆς νηστείας καί τῆς προσευχῆς, ἡ Ἀναστασία ξαναεἶδε τό ἴδιο ὄραμα. Ἡ ἴδια ἄδυσσος, ὁ ἴδιος δρᾶχος. Τώρα ὁμως, πάνω στό δρᾶχο ἦταν μόνο ἓνας ἄντρας, ἄγνωστός της. Ὁ ἀδερφός της εἶχε ἀπελευθερωθεῖ ἀπό τά δεσμά. Δέ φαινόταν πουθενά. Ὁ ἄγνωστος ἄντρας ἀκούστηκε νά λέει:

– Εἶσαι τυχερός ἐσύ. Ἔχεις πολύ ἰσχυρούς μεσίτες στή γῆ.

Ἡ Ἀναστασία ἀνέφερε στήν Πελαγία Ἰδάνοθνα τό τρίτο ὄραμά της καί κίνη τῆς ἀπάντησε:

– Ὁ ἀδερφός σου λυτρώθηκε ἀπό τά δάσανα. Δέν μπῆκε ὁμως στή μακαριότητα τοῦ Παραδείσου.»²¹

Πολλά παρόμοια περιστατικά ἀναφέρονται σέ Βίους Ὁρθόδοξων Ἀγίων καί ἀσκητῶν. Σέ περίπτωση πού κάποιος ἔχει τήν τάση νά ἐρμηνεύει κατά γράμμα τέτοια ὁράματα, ἴσως θά πρέπει νά παρατηρήσουμε ὅτι δεδαίως οἱ εἰκόνες μέ τίς ὁποῖες ἐμφανίζονται τέτοια ὁράματα, συνήθως σέ ὄνειρα, δέ «φωτογραφίζουν» κατ' ἀνάγκην τόν τρόπο ὑπαρξῆς τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο· πρόκειται περισσότερο γιά εἰκόνες οἱ ὁποῖες μεταβιδάζουν τήν πνευματική ἀλήθεια τῆς δελτίωσης τῆς κατάστασης τῆς ψυχῆς στόν ἄλλο κόσμο χάρις στίς προσευχές ἐκείνων πού παραμένουν στόν κόσμο τοῦτο.

21. Ὁσία Ἀθανασία, μτφρ. Πέτρου Μπότση, 6' ἔκδ., Ἀθήνα 1998, σελ. 69-73.

Προσευχές γιὰ τούς νεκρούς

Τὸ ἀκόλουθο περιστατικὸ μᾶς δείχνει πόσο σημαντικὴ εἶναι ἡ τέλεση μνημόσυνου στή θεία λειτουργία: πρὶν τὴν ἀφαίρεση τῶν λειψάνων τοῦ ἁγ. Θεοδοσίου τοῦ Τσερνίγκωφ (1896), ὁ φημισμένος Στάρετς Ἀλέξιος (†1916), ἱερομόναχος τοῦ Ἐρημητηρίου τοῦ Γκολοσεγιέφσκυ τῆς Λαύρας τῶν Σπηλαίων τοῦ Κιέδου, ὁ ὁποῖος διεξήγαγε τὴν ἀνακομιδὴ τῶν λειψάνων, ἀποκαμωμένος καθὼς καθόταν δίπλα στὰ λείψανα, λαγοκοιμήθηκε καὶ εἶδε μπροστὰ του τὸν ἅγιο, ὁ ὁποῖος τοῦ εἶπε: «Σ' εὐχαριστῶ πὺ κοπιᾶξεις γιὰ μένα καὶ σέ παρακαλῶ θερμὰ, ὅταν τελέσεις τὴ θεία λειτουργία, νὰ μνημονεύσεις τούς γονεῖς μου» – καὶ ἔδωσε τὰ ὀνόματά τους (πατὴρ Νικήτας καὶ Μαρία).²² «Πῶς μπορεῖς ἐσύ, ὦ Ἄγιε, νὰ ζητᾷς τίς δικές μου προσευχές, ὅταν ἐσύ ὁ ἴδιος στέκεσαι στὸν οὐράνιο Θρόνο καὶ ἱκετεύεις τὸ Θεὸ νὰ δωρίσει στοὺς ἀνθρώπους τὸ ἔλεός Του;» ρώτησε ὁ ἱερομόναχος. «Ναί, αὐτὸ εἶναι ἀλήθεια,» ἀπάντησε ὁ ἅγ. Θεοδόσιος, «ἀλλὰ ἡ προσφορά στή θεία λειτουργία ἔχει περισσότερὴ δύναμη ἀπὸ τὴν προσευχή μου.»

Ἔτσι λοιπόν, οἱ παννυχίδες καὶ ἡ κατ' οἶκον προσευχή γιὰ τούς νεκρούς εἶναι ἐνεργητικὲς γιὰ τὴν ψυχὴ τους, ὅπως ἐξάλλου εἶναι καὶ οἱ εἰς μνήμην τους ἀγαθοεργίες, ὅπως ἐλεημοσύνες ἢ συνεισφορὲς στήν ἐκκλησία. Ὅμως ἰδιαιτέρως ἐνεργητικὴ εἶναι ἡ τέλεση μνημόσυνου στή θεία λειτουργία,

22. Τὰ ὀνόματα αὐτὰ ἦταν ἄγνωστα πρὶν ἀπὸ τὸ ὄραμα. Ἀρκετὰ χρόνια μετὰ τὴν ἀνακήρυξη τοῦ Θεοδοσίου ὡς ἁγίου, βρέθηκε τὸ δικό του Βιβλίο Μνημοσύνων στή μονὴ ὅπου ἦταν κάποτε ἡγούμενος, τὸ ὁποῖο ἐπιβεβαίωσε αὐτὰ τὰ ὀνόματα καθὼς καὶ τὸ ὄραμα. Βλ. τὸν *Βίο τοῦ Πρεσβυτέρου Ἀλεξίου* στήν Pravoslavny Blagovestnik, San Francisco, 1967, No.1 (στά Ρωσικά).

καί πολλές ἐμφανίσεις νεκρῶν καί ἄλλα περιστατικά τά ὁποῖα ἔχουν σημειωθεῖ ἐπιβεβαιώνουν κάτι τέτοιο. Πολλοί ἄνθρωποι πού πέθαναν ἐν μετανοίᾳ ἀλλά πού δέν μπόρεσαν νά ἐκφράσουν ἔμπρακτα τή μετάνοιά τους ὅσο ζοῦσαν, ἐλευθερώθηκαν ἀπό τά μαρτύρια καί βρῆκαν ἀνάπαυση. Στήν Ἐκκλησίᾳ πάντοτε προσφέρονται προσευχές ὑπέρ ἀναπαύσεως τῶν νεκρῶν, καί μάλιστα τήν ἡμέρα τῆς Καθόδου τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, στόν ἑσπερινό τῆς γονυκλισίας, ὑπάρχει μία εἰδική εὐχή «γιά τούς εὐρισκομένους στόν ἄδη.»

Στούς Διαλόγους του, ὁ ἅγ. Γρηγόριος ὁ Μέγας, ἀπαντώντας στήν ἐρώτηση, «Ποιό ἄραγε θά μπορούσε νά εἶναι αὐτό, πού ἔχει τή δύναμη νά ὠφελήσῃ τίς ψυχές τῶν νεκρῶν;» διδάσκει: «Ἐάν τά πταίσματα δέν εἶναι ἀσυγχώρητα μετά θάνατον, συνήθως πολύ βοηθεῖ τίς ψυχές ἀκόμα καί μετά θάνατον ἡ ἱερή ἀναφορά τῆς σωτηριώδους Θυσίας, τόσο πού ὁρισμένες φορές παρουσιάζονται καί οἱ ἴδιες οἱ ψυχές τῶν κεκοιμημένων καί τό ζητοῦν αὐτό... Μέ ὅλα αὐτά πρέπει νά θεωρήσουμε πώς ἀσφαλέστερη ὁδός εἶναι, ὅ,τι καλό ἐλπίζει ὁ καθένας νά ἐνεργηθεῖ μετά τό θάνατό του ἀπό τούς ἄλλους, νά τό κάνει ὁ ἴδιος γιά τόν ἑαυτό του ὅσο ζεῖ. Μακαριότερο πράγματι εἶναι νά ἐξέλθῃ κανεῖς ἐλεύθερος, παρὰ μετά τά δεσμά νά ζητάει ἐλευθερία. Ὅφείλουμε, ἐπομένως, μέ ὅλη μας τή διάνοια νά καταφρονοῦμε τόν παρόντα αἰῶνα, γιά ἕνα λόγο παραπάνω τώρα πού τόν βλέπουμε ἤδη νά καταρρεῖ, καί νά θύουμε στό Θεό καθημερινές θυσίες δακρῶν, καί καθημερινές προσφορές τοῦ Σώματος καί Αἵματός του. Αὕτη πράγματι ἡ θυσία κατά τρόπο μοναδικό σῶζει τήν ψυχή ἀπό τήν αἰώνια ἀπώλεια, γιατί διά τοῦ μυστηρίου ἀνακαινίζει γιά ἡμᾶς τό θάνατο τοῦ Μονογενοῦς»²³.

Ὁ ἅγ. Γρηγόριος ἀναφέρει διάφορα περιστατικά κατά τά ὁποῖα οἱ νεκροί ἐμφανίστηκαν σέ ζωντανούς καί τούς παρακάλεσαν νά τελέσουν θεία λειτουργία ὑπέρ ἀναπαύσεως τῶν ψυχῶν τους ἢ τούς εὐχαρίστησαν γιά τήν τέλεσή της. Ἀναφέρει ἐπίσης τήν περίπτωση ἑνός αἰχμαλώτου, τόν ὁποῖο ἡ σύζυγός του θεωροῦσε νεκρό καί ὑπέρ ἀναπαύσεως τοῦ ὁποῖου κανόνιζε νά τελεῖται λειτουργία ὁρισμένες ἡμέρες. Ὁ αἰχμάλωτος αὐτός ὅταν ἐπέστρεψε τῆς διηγήθηκε ὅτι εἶχε ἐλευθερωθεῖ ἀπό τά δεσμά του κάποιες ἡμέρες, ἀκριβῶς ἐκεῖνες τίς ἡμέρες τῆς τέλεσης λειτουργίας.²⁴

Οἱ Προτεστάντες γενικῶς θεωροῦν τίς προσευχές τῆς Ἐκκλησίας γιά τούς νεκρούς κατά κάποιον τρόπο ἀσύμβατες μέ τήν ἀνάγκη νά βρεῖ ὁ ἄνθρωπος τή σωτηρία στήν ἐπίγεια ζωή του. «Ἐάν μποροῦμε νά σωθοῦμε μέσω τῆς Ἐκκλησίας μετά τό θάνατο, τότε γιατί νά μποῦμε στόν κόπο νά παλέψουμε ἢ νά ἀποκτήσουμε πίστη σέ αὐτήν τή ζωή; Ἀς φᾶμε, ἄς πιоῦμε, κι ἄς γλεντήσουμε...» Φυσικά, κανείς ἀπ' ὅσους ἐφάρμοσαν αὐτήν τή φιλοσοφία ὅσο ζοῦσαν δέ σώθηκε ποτέ χάρις στίς προσευχές τῆς Ἐκκλησίας μετά τό θάνατό του, καί εἶναι προφανές ὅτι ἕνα τέτοιο ἐπιχείρημα εἶναι ἀπολύτως τεχνητό, ἀκόμα καί ὑποκριτικό. Οἱ προσευχές τῆς Ἐκκλησίας δέν μποροῦν νά σώσουν τόν οἰονδήποτε δέν ἐπιθυμεῖ τή σωτηρία του, ἢ αὐτόν πού ποτέ δέν ἀγωνίστηκε ὁ ἴδιος νά τήν κατακτήσει κατά τή διάρκεια τῆς ζωῆς του. Κατά μία ἐννοια, θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι οἱ προσευχές τῆς Ἐκκλησίας ἢ τοῦ κάθε Χριστιανοῦ ξεχωριστά γιά

23. Ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου, *Διάλογοι*, μτφρ. Στεφάνου δ.μ. μέ τίτλο *Βίοι Ἀγνώνων Ἀσκητῶν*, Ἔκδ. Ἀδελφότητος Ἱερομ. Ἰωάννου «Κοίμησις τῆς Θεοτόκου», Ἀγία Ἄννα, Ἀγιον Ὄρος 1988, IV, 57, 60, σελ. 389, 399-400.

24. Στό ἴδιο IV:57, 59, σελ. 389, 396.

κάποιο νεκρό δέν προκύπτουν παρά ὡς ἀποτέλεσμα τοῦ τρόπου ζωῆς του: κανεῖς δέ θά προσευχόταν γι' αὐτόν ἕαν δέν εἶχε κάνει κάτι ὅσο ζοῦσε πού νά ἐμπνέει μία τέτοια προσευχή μετά τό θάνατό του.

Ὁ ἅγ. Μάρκος Ἐφέσου ἀσχολεῖται ἐπίσης μέ τό ἐρώτημα περί τοῦ νοήματος τῶν προσευχῶν τῆς Ἐκκλησίας γιά τίς ψυχές τῶν νεκρῶν καί τῆς προκαλούμενης βελτίωσης στήν κατάστασή τους, παραθέτοντας ἕνα παράδειγμα ἀπό τήν προσευχή τοῦ ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου γιά τό Ρωμαῖο Αὐτοκράτορα Τραϊανό, προσευχή τήν ὁποία τοῦ ἐνέπνευσε μία ἀγαθή πράξη αὐτοῦ τοῦ εἰδωλολάτρη Αὐτοκράτορα.²⁵

Τί μποροῦμε νά κάνουμε γιά τούς νεκρούς

Ὁ καθένας ἀπό ἐμαῖς πού ἐπιθυμεῖ νά ἐκφράσει τήν ἀγάπη του γιά τούς νεκρούς καί νά τούς βοηθήσει οὐσιαστικά, μπορεῖ νά τό ἐπιτύχει προσευχόμενος ὑπέρ τῶν ψυχῶν τους, καί εἰδικότερα μνημονεύοντας αὐτούς στή θεία λειτουργία, ὅταν οἱ μερίδες πού ἀποκόπτονται γιά ζῶντες καί νεκρούς ἀφήνονται νά πέσουν μέσα στό Αἷμα τοῦ Κυρίου μέ τίς λέξεις: «Ἀπόπλυνον Κύριε τά ἁμαρτήματα τῶν ἐνθάδε μνημονευθέντων δούλων σου τῷ Αἵματί σου τῷ Ἁγίῳ πρεσβεΐαις τῆς Θεοτόκου καί πάντων σου τῶν Ἁγίων. Ἀμήν.» Δέν μποροῦμε νά κάνουμε τίποτε καλύτερο ἢ σπουδαιότερο γιά τούς νεκρούς ἀπό τό νά προσευχόμαστε γι' αὐτούς, προσφέροντάς τους μνημόσυνο στή θεία λειτουργία. Τό ἔχουν πάντα ἀνάγκη, εἰδικά κατά τή διάρκεια ἐκείνων τῶν σαράντα ἡμερῶν ὅπου ἡ ψυχή τοῦ ἀπελθόντος πορεύεται πρὸς τίς αἰώνιες

25. Βλ. Ἡ Ψυχή μετά τόν Θάνατο, Παράρτημα Ι.

κατοικίεις. Τό σῶμα δέν αἰσθάνεται τίποτε τότε· δέ βλέπει τούς οἰκείους πού ἔχουν συγκεντρωθεῖ, δέ μυρίζει τό εὐωδιαστό ἄρωμα τῶν λουλουδιῶν, δέν ἀκούει τούς ἐπικήδειους. Ἡ ψυχή ὁμως αἰσθάνεται τίς προσφερόμενες ὑπέρ αὐτῆς προσευχές καί εἶναι εὐγνώμων στούς ἀνθρώπους πού τίς ἀπενθύνουν καί βρίσκεται πνευματικῶς κοντά τους.

ᾠ συγγενεῖς καί ἀγαπημένοι τοῦ νεκροῦ! Πράξετε γι' αὐτούς ὅ,τι ἔχουν ἀνάγκη καί ὅ,τι εἶναι ἐντός τῆς δικαιοδοσίας σας. Δώστε τά χρήματά σας ὅχι γιά νά καλλωπίσετε ἐξωτερικά τό φέρετρο καί τό μνήμα, ἀλλά γιά νά δοθηθεῖτε ὅσους τό χρειάζονται, εἰς μνήμην τῶν ἀγαπημένων σας πού ἔφυγαν ἀπό τή ζωή, γιά νά ἐνισχύσετε ἐκκλησίεις, στίς ὁποῖες προσφέρονται προσευχές ὑπέρ αὐτῶν. Ἐλεῆστε τούς νεκρούς, φροντίστε γιά τίς ψυχές τους. Μᾶς περιμένει ὅλους ὁ ἴδιος δρόμος, καί ὅταν κι ἐμεῖς βρεθοῦμε ἐκεῖ πόσο πολύ θά εὐχόμεστε νά μᾶς θυμᾶται κάποιος στίς προσευχές του! Ἀξιῶναι λοιπόν νά ἐλεήσουμε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι τούς νεκρούς.

Ἀμέσως ἀφοῦ ἀναπαυθεῖ κάποιος, καλέστε ἡ ἐνημερώσετε ἕναν ἱερέα, ὥστε νά διαβάσει τίς «Προσευχές γιά τήν Ἀναχώρηση τῆς Ψυχῆς», τίς ὁποῖες ἡ Ἐκκλησία ἔχει ὀρίσει νά διαβάζονται πάνω ἀπό ὅλους τούς Ὁρθόδοξους Χριστιανούς μετά τό θάνατό τους. Προσπαθήστε, εἰ δυνατόν, νά τελέσετε τήν κηδεία στήν ἐκκλησία καί νά ἀναγνώσετε τό Ψαλτήρι πάνω ἀπό τόν ἀπελθόντα μέχρι τήν κηδεία. Ἡ κηδεία δέ χρειάζεται νά εἶναι περίτεχνη, ἀλλά πρέπει ἀπαραιτήτως νά εἶναι πλήρης, χωρίς συντομεύσεις· τήν ὥρα ἐκείνη μή σκεφτεῖτε τόν ἑαυτό σας καί τήν ἄνεσή σας, ἀλλά τόν ἀπελθόντα, ἀπό τόν ὁποῖο χωρίζεστε διά παντός. Ἐάν ὑπάρχουν ταυτόχρονα καί ἄλλοι ἀπελθόντες πού ἀναμένουν κηδεία στήν ἐκκλησία, μήν ἀρνηθεῖτε ἐάν σᾶς προταθεῖ νά τελέσετε τήν

κηδεῖα γιά ὅλους μαζί. Εἶναι καλύτερο νά τελεῖται μία κηδεῖα γιά δύο ἢ περισσότερους ἀπελθόντες ταυτόχρονα, ὅταν οἱ προσευχές ὅλων τῶν παρευρισκομένων προσφιλῶν προσώπων θά εἶναι ἰδιαίτερος ἔνθερμος, παρά νά τελοῦνται ξεχωριστές, διαδοχικές κηδεῖες, καί νά συντομεύονται οἱ λειτουργίες ἐξ αἰτίας ἔλλειψης χρόνου καί ἐνέργειας· ἀφοῦ κάθε λέξη τῆς προσευχῆς γιά τόν ἀναπαυθέντα εἶναι ὅ,τι μία σταγόνα νερό γιά τό διψασμένο. Κανονίστε ὅπωςδήποτε ἐκείνη τήν ὥρα τά σχετικά μέ τήν τέλεση σαρανταλείτουργου, δηλαδή καθημερινή μνημόνευση στή θεία λειτουργία σέ ὅλη τή διάρκεια τῶν σαράντα ἡμερῶν. Συνήθως στούς ναούς ὅπου τελεῖται καθημερινά θεία λειτουργία, οἱ ἀπελθόντες οἱ ὁποῖοι ἔχουν κηδευτεῖ ἐκεῖ μνημονεύονται ἐπί σαράντα καί πλέον ἡμέρες. Ἐάν ὅμως ἡ κηδεῖα γίνει σέ ναό ὅπου δέν τελεῖται καθημερινά θεία λειτουργία, τότε οἱ ἴδιοι οἱ συγγενεῖς θά πρέπει νά φροντίσουν νά ζητήσουν τήν τέλεση τοῦ 40ήμερου μνημόσυνου ὅπουδήποτε τελοῦνται θεῖες λειτουργίες. Παρομοίως εἶναι καλό νά στέλνουμε εἰσφορές γιά μνημόνευση τῶν νεκρῶν σέ μοναστήρια, ὅπως καί στά Ἱεροσόλυμα, ὅπου καθημερινά διεξάγεται προσευχή στούς Ἀγίους Τόπους. Ἀλλά ἡ διαδικασία τῆς 40ήμερης δέησης ὑπέρ τῶν νεκρῶν πρέπει νά ξεκινήσει ἀμέσως μετά τό θάνατο, ὅταν ἡ ψυχή ἔχει ἰδιαίτερη ἀνάγκη βοήθειας ἀπό τήν προσευχή· ἐπομένως, θά πρέπει νά ξεκινῶμε αὐτό τό μνημόσυνο στόν κοντινότερο ναό ὅπου τελεῖται καθημερινῶς θεία λειτουργία.

Ἀξίζει λοιπόν νά φροντίσουμε γι' αὐτούς πού ἔφυγαν γιά τόν ἄλλο κόσμο πρὶν ἀπό ἐμᾶς, προκειμένου νά κάνουμε ὅ,τι μπορούμε γιά τίς ψυχές τους, ἐνθυμούμενοι ὅτι: «Μακάριοι οἱ ἐλεήμονες, ὅτι αὐτοί θά ἐλεηθοῦν.»

Ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν

Κάποια ἡμέρα αὐτός ὁ φθαρτός κόσμος θά πάψει νὰ ὑπάρχει, καὶ τότε θά χαράξει ἡ αἰώνια Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν, στήν ὁποία οἱ ψυχές τῶν σεσωσμένων, ἐνωμένες μέ τὰ ἀναστημένα τους σώματα, θά κατοικοῦν γιά πάντα μαζί μέ τό Χριστό, ἀθάνατες καί ἀφθαρτες. Τότε ἡ μερική ἀγαλλίαση καί μακαριότητα πού γεύονται οἱ ψυχές ἀκόμα καί σήμερα στόν οὐρανό θά ἀντικατασταθοῦν ἀπό τήν πληρότητα τῆς ἀγαλλίας τῆς νέας δημιουργίας γιά τήν ὁποία πλάστηκε ὁ ἄνθρωπος· ὅμως ἐκεῖνοι πού δέχτηκαν τή σωτηρία τήν ὁποία ὁ Χριστός ἤλθε νὰ προσφέρει στήν ἀνθρωπότητα θά βασανίζονται γιά πάντα – μαζί μέ τὰ ἀναστημένα τους σώματα – στήν κόλαση. Ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, στό τελευταῖο κεφάλαιο τοῦ ἔργου του *Ἀκριβής Ἐκθεσις τῆς Ὁρθοδόξου Πίστεως*, περιγράφει παραστατικά τήν τελική κατάσταση τῆς ψυχῆς μετὰ τό θάνατο:

«Πιστεύουμε καί στήν ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. Γιατί θά ὑπάρχει, πράγματι θά ὑπάρχει ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. Καί λέγοντας ἀνάστασις ἐννοοῦμε ἀνάστασις σωμάτων. Γιατί ἀνάστασις εἶναι δεύτερη σύστασις τοῦ ἀνθρώπου τῆς πτώσεως – ἄλλωστε οἱ ψυχές, ὡς ἀθάνατες, πῶς θά ἀναστηθοῦν; Γιατί, ἂν ὀρίζουν τό θάνατο ὡς χωρισμό τῆς ψυχῆς ἀπό τό σῶμα, ὅπως δέποτε ἡ ἀνάστασις εἶναι ἡ νέα συνάφεια ψυχῆς καί σώματος καί δεύτερη σύστασις τοῦ ζώου πού διαλύθηκε καί ἔπεσε – τό ἴδιο λοιπόν τό σῶμα πού φθείρεται καί διαλύεται, τό ἴδιο θά ἀναστηθεῖ ἀφθαρτο- γιατί δέν ἀδυνατεῖ αὐτός πού ἀρχικά ἀπό τό χῶμα τῆς γῆς τό συγκρότησε, ξανά νά τό ἀναστήσει μετὰ τή διάλυση καί τήν ἐπιστροφή του στή γῆ, ἀπό τήν ὁποία εἶχε ληφθεῖ, κατά τήν

ἀπόφαση τοῦ δημιουργοῦ...

»Ἄν λοιπόν ἡ ψυχὴ μόνη της πῆρε μέρος στοὺς ἀγῶνες τῆς ἀρετῆς, μόνη καὶ θά στεφανωθεῖ. Καὶ ἂν μόνη της κυλίστηκε στὶς ἡδονές, δίκαια καὶ μόνη θά κολαζόταν, ἀλλὰ ἐπειδὴ οὔτε τὴν ὑπαρξὴ εἶχαν χωριστὴ καὶ οὔτε τὴν ἀρετὴ οὔτε τὴν κακία ἀκολούθησε ἡ ψυχὴ χωρὶς τὸ σῶμα, δίκαια θά παρουν καὶ οἱ δύο μαζί καὶ τίς ἀμοιβές.

»Γι' αὐτὸ λοιπόν θά ἀναστηθοῦμε, ἀφοῦ οἱ ψυχές θά ἐνωθοῦν ξανά μέ τὰ σώματα, τὰ ὅποια θά ἀφθαρτοποιηθοῦν καὶ θά ἀποβάλουν τὴ φθορὰ καὶ θά παρουσιαστοῦμε στό φοβερό δῆμα τοῦ Χριστοῦ καὶ θά παραδοθεῖ ὁ διάβολος καὶ οἱ δαίμονές του καὶ ὁ ἄνθρωπος αὐτοῦ, δηλαδή ὁ ἀντίχριστος, καὶ οἱ ἀσεβεῖς καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ στό αἰώνιο πῦρ, πού δέν εἶναι βέβαια ὑλικό, ὅπως τὸ δικό μας, ἀλλ' ὅπως τὸ ξέρει ὁ Θεός. Καὶ αὐτοὶ πού ἔπραξαν τὰ ἀγαθὰ θά δγάλουν λάμπεις ὅπως ὁ ἥλιος μέ τοὺς ἀγγέλους στήν αἰώνια ζωὴ μέ τὸν Κύριό μας Ἰησοῦ Χριστό, καθὼς θά τὸν βλέπουν καὶ θά βλέπονται καὶ θά τρυγοῦν ἀπ' αὐτόν τὴν ἀτέλειωτη εὐφροσύνη.»²⁶

26. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, «Γιὰ τὴν Ἀνάσταση», *Ἑκδόσεις Ἀκριβῆς τῆς Ὁρθόδοξης Πίστεως*, μτφρ. Νίκου Ματσούκα, ἐκδ. Π. Πουργαρά, Θεσσαλονίκη 1998, σελ. 445.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

Η ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΟΥ
ΑΓ. ΜΑΡΚΟΥ ΕΦΕΣΟΥΠερί τῆς κατάστασης τῆς ψυχῆς
μετά τό θάνατο

Η ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ γιά τήν κατάσταση τῶν ψυχῶν μετά τό θάνατο συχνά δέν εἶναι πλήρως κατανοητή, ἀκόμα καί ἀπό τούς ἴδιους τούς Ὁρθόδοξους Χριστιανούς· καί ἡ σχετικά πρόσφατη διδασκαλία τῶν Λατίνων περί «καθαρηθρίου πυρός» ἔχει προκαλέσει περαιτέρω σύγχυση στήν κοινή γνώμη. Ὡστόσο, ἡ ἴδια ἡ Ὁρθόδοξη διδασκαλία δέν εἶναι καθόλου ἀσαφής ἢ ἀνακριβής. Ἴσως ἡ πιό συνοπτική ἔκθεση τῆς διδασκαλίας αὐτῆς ἀπό Ὁρθόδοξη πηγή βρίσκεται στίς ὁμιλίες τοῦ ἁγ. Μάρκου Ἐφέσου τοῦ Εὐγενικοῦ, οἱ ὁποῖες ἀνεγνώσθησαν στή Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας τό 1439, καί τίς ὁποῖες συνέγραψε ἀκριβῶς ὡς ἀπάντηση στή διδασκαλία τῶν Λατίνων περί καθαρηθρίου πυρός. Ἡ ἰδιαίτερη ἀξία πού ἔχουν αὐτές οἱ δύο ὁμιλίες γιά ἐμᾶς ἔγκειται στό ὅτι, προερχόμενες καθῶς εἶναι ἀπό τόν τελευταῖο ἐκ τῶν Βυζαντινῶν Πατέρων, πρίν τή σύγχρονη ἐποχή μέ ὅλες τίς συγκεχυμένες θεολογικές ἀπόψεις πού τή χαρακτηρίζουν, μᾶς παραπέμπουν στίς πηγές τῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας καί μᾶς καθοδηγοῦν ὡς πρὸς τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο πρέπει νά προσεγγίζουμε καί νά κατανοοῦμε αὐτές τίς

πηγές, πού εἶναι οἱ ἐξῆς: Ἀγία Γραφή, Πατερικὲς ὁμιλίες, λειτουργικά κείμενα, Βίοι Ἀγίων, καὶ ὁρισμένες ἀποκαλύψεις καὶ ὁράματα σχετικά μέ τή μετὰ θάνατον ζωή, πού περιέχονται στό Βιβλίο IV τῶν *Διαλόγων* τοῦ ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου.

Πολλοί ἀπό τούς σημερινούς ἀκαδημαϊκοὺς θεολόγους δυσπιστοῦν στίς ἀνωτέρω δύο ἢ τρεῖς τελευταῖες πηγές, καί ἔτσι ἐξηγεῖται τό ὅτι συχνά ἐμφανίζονται ἀμήχανοι ὅταν ὁμιλοῦν γιά τό ἐν λόγω θέμα καί μερικές φορές προτιμοῦν νά διατηροῦν μία «ἀγνωστικιστική ἐπιφυλακτικότητα».¹ Ἐπίσης, οἱ ὁμιλίες τοῦ ἁγ. Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ μᾶς δείχνουν πόσο πολύ «ἄνετα» αἰσθάνονται μέ τά παραδείγματα αὐτῶν τῶν πηγῶν οἱ αὐθεντικοὶ Ὁρθόδοξοι θεολόγοι· ἐκεῖνοι πού αἰσθάνονται «ἄβολα» ἴσως ἀποκαλύπτουν μέ τή στάση τους μία ἀδόκητη προσβολή ἀπό τή σύγχρονη ἀπιστία.

Ἀπό τίς τέσσερις ἀπολογίες τοῦ ἁγ. Μάρκου στό θέμα τοῦ καθαρηγίου πυρός στή Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας, ἡ Πρώτη περιέχει τή συνοπτικότερη ἐκθεση τῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας ὡς ἀνταπάντηση στίς ἐσφαλμένες ἀντιλήψεις τῶν Λατίνων, καί ἓνα μεγάλο τμῆμα της παραθέτουμε στή συνέχεια. Οἱ ὑπόλοιπες ἀπολογίες περιέχουν κυρίως ἐρμηνευτικό ὕλικό γιά τά σημεῖα πού ἐξετάζουμε ἐδῶ, καθώς καί ἀποκρίσεις σέ πιό συγκεκριμένα ἐπιχειρήματα τῶν Λατίνων.

Τά «Λατινικά Κεφάλαια» στά ὁποῖα ἀπευθύνεται ἡ ἀπολογία τοῦ ἁγ. Μάρκου ἔχουν συνταχθεῖ ἀπό τόν Καρδινάλιο Ἰουλιανό Καισαρίνη καί ἐκθέτουν τή Λατινική διδασκαλία περὶ τῆς κατάστασης τῶν ψυχῶν μετὰ τὸ θάνατο, ὅπως αὐτή

1. Timothy Ware, *The Orthodox Church*, σελ. 259.

ὀρίσθηκε στήν προγενέστερη «Ἐνωτική» Σύνοδο τῆς Λυών, τό 1270 μ.Χ. Αὐτή ἡ διδασκαλία ἀφήνει ἐκπληκτο τόν Ὁρθόδοξο ἀναγνώστη – ὅπως, βέβαια, καί τόν ἁγ. Μάρκο – ὡς μία ἀπολύτως ὑπερβολική, «νομικίστικη» καί «προσηλωμένη στό γράμμα» διδασκαλία. Ἔως ἐκείνη τήν ἐποχή οἱ Λατίνοι εἶχαν καταλήξει νά θεωροῦν τόν παράδεισο καί τήν κόλαση κατά κάποιον τρόπο «τετελεσμένες» καί «ἀπόλυτες» καταστάσεις καί ὅτι ἡ κατάσταση τῶν ψυχῶν πού βρίσκονται ἐκεῖ θά εἶναι καί ἡ τελική κατάσταση στήν ὁποία θά βρεθοῦν μετά τήν Τελική Κρίση· ἐπομένως, δέν εἶναι ἀνάγκη νά προσευχόμεστε οὔτε γιά ὅσους βρίσκονται στόν παράδεισο – τῶν ὁποίων ἡ κατάσταση εἶναι ἤδη τέλεια – οὔτε γιά ὅσους βρίσκονται στήν κόλαση, ἀφοῦ δέ θά μπορέσουν ποτέ νά σωθοῦν ἢ νά καθαρισθοῦν ἀπό τίς ἁμαρτίες τους. Ὅμως ἀφοῦ πολλοί πιστοί πεθαίνουν εὐρισκόμενοι σέ μία «μέση» κατάσταση, οὔτε ἀρκετά τέλειοι γιά τόν παράδεισο, ἀλλά οὔτε καί ἀρκετά ἁμαρτωλοί γιά τήν κόλαση, ἡ λογική τῆς ἐπιχειρηματολογίας τῶν Λατίνων ἀπαιτοῦσε τήν ὑπαρξη ἑνός τρίτου τόπου, ἑνός τόπου κάθαρσης («πουργατόριο»), ὅπου ἀκόμα κι ἐκεῖνοι τῶν ὁποίων οἱ ἁμαρτίες εἶχαν ἤδη συγχωρεθεῖ ἔπρεπε νά τιμωρηθοῦν ἢ νά «ἐπανορθώσουν» γιά τίς ἁμαρτίες τους πρὶν νά καθαρθοῦν στόν ἀπαιτούμενο βαθμό γιά τήν εἰσοδό τους στόν παράδεισο. Οἱ Λατίνοι προέδωσαν στήν ὑποστήριξη αὐτῶν τῶν νομικίστικων ἐπιχειρημάτων μίας καθαρῶς ἀνθρώπινης «δικαιοσύνης» – τά ὁποῖα στήν πραγματικότητα ἀρνοῦνται τήν ὑπέρτατη ἀγαθότητα καί ἀγάπη τοῦ Θεοῦ γιά τήν ἀνθρωπότητα – μέσω τῶν «κατά γράμμα» ἐρμηνειῶν ὀρισμένων Πατερικῶν κειμένων καί διαφόρων ὁραμάτων· σχεδόν ὅλες αὐτές οἱ ἐρμηνεῖες εἶναι τελείως τεχνητές καί αὐθαίρετες, ἀφοῦ οὔτε ἀκόμα καί οἱ ἀρχαῖοι

Λατίνοι Πατέρες δέν εἶχαν μιλήσει γιά κάποιον τόπο σάν τό «πουργατόριο», ἀλλά μόνον γιά τήν «κάθαρση» ἀπό τίς ἁμαρτίες μετά τό θάνατο, ἡ ὁποία εἶχε ἀναφερθεῖ ἀπό μερικούς ἐξ αὐτῶν, προφανῶς ἀλληγορικά, ὡς «πῦρ».

Στήν Ὁρθόδοξη διδασκαλία, ὥστόσο, ἐκφραστής τῆς ὁποίας εἶναι ὁ ἅγ. Μάρκος ὁ Εὐγενικός, οἱ πιστοί πού πεθαίνουν μὴν ἔχοντας ἐξομολογηθεῖ μικρές ἁμαρτίες, ἡ πού δέν ἔχουν ἀποδώσει καρπούς μετανοίας γιά τίς ἐξομολογημένες ἁμαρτίες τους, ἐξαγνίζονται ἀπό αὐτές εἴτε κατά τή δοκιμασία τοῦ θανάτου μέ τό φόβο πού νιώθουν, ἢ μετά τό θάνατο, ὅταν εἶναι περιορισμένοι – ὄχι ὅμως αἰωνίως – στήν κόλαση, μέσω τῶν προσευχῶν καί τῶν λειτουργιῶν τῆς Ἐκκλησίας καί τῶν ὑπέρ αὐτῶν ἀγαθοεργιῶν πού ἐκτελοῦν οἱ πιστοί. Ἀκόμα καί οἱ ἁμαρτωλοί πού προορίζονται γιά τά αἰώνια μαρτύρια μποροῦν νά ἀνακουφιστοῦν κάπως ἀπό τό μαρτύριό τους στήν κόλαση χάρις σέ αὐτές τίς παρεμβάσεις βοηθείας. Δέν ὑπάρχει, ὅμως, κανένα πῦρ πού νά βασανίζει σήμερα τοὺς ἁμαρτωλοὺς, οὔτε στήν κόλαση – ἀφοῦ τό αἰώνιο πῦρ θά ἀρχίσει νά τοὺς βασανίζει μόνον μετά τήν Τελική Κρίση – οὔτε, πολύ περισσότερο, σέ κανέναν τρίτο τόπο ὅπως τό «πουργατόριο»· ὅλες οἱ ὁράσεις πυρός πού ἐμφανίζονται στοὺς ἀνθρώπους εἶναι κατά κάποιον τρόπο εἰκόνες ἢ προφητεῖες ἀπό μελλοντικές καταστάσεις. Ἡ συγχώρηση κάθε ἁμαρτίας μετά τό θάνατο προέρχεται ἀποκλειστικά ἀπό τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία προσφέρεται ἐξίσου ἀκόμα καί σέ αὐτοὺς πού βρίσκονται στήν κόλαση, μέ τή συμβολή τῶν προσευχῶν τῶν ἀνθρώπων καί καμιά «πληρωμή» ἢ «ἐξαγορά» δέν ὀφείλει ὁ ἄνθρωπος γιά ὅσες ἁμαρτίες τοῦ ἔχουν συγχωρηθεῖ.

Θά πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι τά γραπτά τοῦ ἁγ. Μάρκου

πραγματεύονται κυρίως τό συγκεκριμένο ζήτημα τῆς κατάστασης τῶν ψυχῶν μετά τό θάνατο, καί ἐλάχιστα τήν ἐξέλιξη τῶν ὅσων συμβαίνουν στήν ψυχή ἀμέσως μετά τό θάνατο. Αὐτό τό τελευταῖο ζήτημα πραγματεύονται πάρα πολλά κείμενα τῆς Ὁρθόδοξης γραμματείας, δέν ἐτέθη ὁμως ὑπό συζήτησιν στή Φλωρεντία.

Ὅλες οἱ ὑποσημειώσεις ἔχουν προστεθεῖ ἀπό τοὺς μεταφραστές²

ΠΡΩΤΗ ΟΜΙΛΙΑ:

«Τοῦ πανιερωτάτου Μητροπολίτου Ἐφέσου
κυρ Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ. Ἀντίρρησις τῶν
λατινικῶν κεφαλαίων, ἀπερ αὐτοί
προέτεινον, περί τοῦ περκατορίου πυρός» *

(ΚΕΦΑΛΑΙΑ 1, 2, 4, 5, 6, 13)

1. Ἐπειδὴ μετὰ ἀγάπης ἀποκρίνασθαι πρὸς τὰ παρ' ὑμῶν εἰρημένα ὀφείλομεν, σωζομένης τῆς καθ' ἡμᾶς εὐσεβείας καί τῶν πατροπαράδοτων ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων, προτάττομεν κεφαλαιωδῶς ἐκάστην τῶν ἐμφερομένων τοῖς παρ' ὑμῶν γεγραμμένοις συστάσεων καί μαρτυριῶν, ἵνα εὐπερίληπτος καί σαφὴς ἐφ' ἐκάστη τούτων ἡ ἀπάντησις καί ἡ λύσις γένηται.

Εἴρηται τοίνυν ἐν ἀρχῇ τοῦ γράμματος οὕτως, ὅτι «ἐὰν οἱ ἀληθῶς μετανοοῦντες, πρὶν ἱκανῶς ποιῆσαι περὶ τῶν ἡμαρτημένων ἢ

2. Marci Archiepiscopi Ephesii, *Patrologia Orientalis* (PO), Παρίσι, 1903, τόμ. 15, σελ. 39-43, 45-48, 55-56, 60.

Οἱ ὑποσημειώσεις ἀνήκουν στό κείμενο τῆς ἀγγλικῆς μετάφρασης (*St. Marc of Ephesus and the Union of Florence*, Ν. Ὑόρκη, 1963, σελ. 58-73), ἡ ὁποία προέρχεται ἀπὸ τὴ ρωσικὴ μετάφραση τοῦ Ἀρχιμανδρίτη Ἀμβρόσιου Πογοδίν.

* Ἀκολουθεῖ μετάφραση τοῦ κειμένου.

ἡμελημένων τοὺς ἀξίους τῆς μετανοίας καρπούς, ἐν ἀγάπῃ ἀποβιώσωσιν, αἱ τούτων ψυχαὶ ταῖς καθαρτικαῖς τιμωρίαῖς ἐκκαθαίρονται μετὰ θάνατον· πρὸς δὲ τὸ ἀποκουφίσαι αὐτὰς τῶν τοιούτων ποινῶν, ὠφελοῦσιν αἱ τῶν ζώντων πιστῶν ἐπικουρίαι, ἡγούν αἱ λειτουργίαι, αἱ εὐχαί, αἱ ἐλεημοσύναι, καὶ τᾶλλα τῆς εὐσεβείας ἔργα».

Πρὸς ταῦτα ἡμεῖς ἀποκρινόμεθα οὕτως. Ὅτι μὲν ὠφελοῦσι τοὺς ἐν πίστει κεκοιμημένους αἱ ὑπὲρ αὐτῶν γινόμεναι λειτουργίαι καὶ εὐχαὶ καὶ ἐλεημοσύναι, τό τε ἔθος αὐτὸ τῆς ἐκκλησίας ἐπικρατῆσαν ἄνωθεν μαρτυρεῖ καὶ ἐπὶ τούτῳ πολλοὶ καὶ διάφοροι τῶν διδασκάλων λόγοι, Λατίνων τε καὶ Γραικῶν, κατὰ διαφόρους καιροὺς καὶ τόπους εἰρημένοι καὶ γεγραμμένοι· τὸ δὲ διὰ τῶν τοιούτων βοηθημάτων καθαρτικῶν τινων τιμωριῶν ἀπαλλάττεσθαι τὰς ψυχὰς καὶ πυρὸς προσκαίρου τοιαύτην δύναμιν ἔχοντος, οὐκέτι ρητῶς γε-γραμμένον εὐρίσκομεν, οὔτε ἐν ταῖς εὐχαῖς καὶ τοῖς ἄσμασι τοῖς ὑπὲρ αὐτῶν γινομένοις, οὔτε ἐν τοῖς τῶν διδασκάλων λόγοις· ἀλλὰ τὰς μὲν ἐν ἄδῃ κατεχομένας καὶ ταῖς αἰωνίαις ἤδη παραδοδομένας κολάσσεσιν, εἴτε ἔργῳ καὶ πείρᾳ, εἴτε ἐλπίδι θεοαἰῶ καὶ προσδοκίᾳ, βοηθεῖσθαι μὲν καὶ αὐτὰς καὶ ὠφελεῖσθαι μικρὰν τινα τὴν ὠφέλειαν παρελάβομεν, οὐ μὲν ἀπαλλάττεσθαι τῆς κολάσεως εἰς τὸ παντελὲς οὐδ' ἐλπίδα τινὰ τῆς ἀπαλλαγῆς ὅλως ἔχειν· καὶ τοῦτο δηλοῖ τὸ κατὰ τὸν μέγαν Μακάριον τὸν Αἰγύπτιον ἀσκητὴν διήγημα, ἐν οἷς ἐρωτήσας τὸ κατὰ τὴν ἔρημον εὑρεθὲν κρανίον, τῇ θείᾳ δυνάμει τὰ τοιαῦτα παρ' αὐτοῦ ἔμαθε,³ καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν ταῖς εἰς τὴν Πεντηκοστὴν ἀναγινωσκομέναις εὐχαῖς ταῦτα κατὰ ῥῆμα γράφων· «Ὁ καὶ ἐν ταύτῃ τῇ παντελείᾳ ἐορτῇ καὶ σωτηριώδει ἱλασμοὺς μὲν ἱκεσίους ὑπὲρ τῶν κατεχομένων ἐν ἄδῃ καταξιώσας δέχεσθαι, μεγάλας δὲ παρέχων ἡμῖν ἐλπί-

3. Στὴν «Ἀλφαριθμητικὴ Συλλογὴ» τῶν ἀποφθεγμάτων τῶν Πατέρων τῆς Ἐρήμου, σὺν τῷ λήμῃ «Μακάριος ὁ Μέγας», διαβάζουμε: «Εἶπε ὁ ἁδὸς Μακά-

δας, ἄνεσιν τοῖς κατεχομένοις τῶν κατεχόντων αὐτοὺς ἀνιαρῶν καὶ παραψυχῇν παρὰ σοῦ καταπέμπεσθαι»· τὰς δὲ ἐν πίστει μὲν καὶ ἀγάπῃ τῶν παρόντων ἀπαλλαγείσας, κηλίδας δὲ ὅμως τινὰς ἐπιφερομένας, ἢ μικρὰς καὶ παντάπασιν ἀμετανοήτους, ἢ καὶ μείζονας, ἐφ' αἷς μετανοήσασαι τοὺς τῆς μετανοίας καρποὺς οὐκ ἔφθασαν ἐπιδείξασθαι, ταύτας δὲ ἐκκαθαίρεσθαι πρὸς λόγον τῶν τοιούτων ἁμαρτημάτων, οὐ διὰ πυρὸς τινος καθαρσίου καὶ ἀφωρισμένων ἐν τινι τόπῳ τιμωριῶν (τοῦτο γάρ, ὡς ἔφαμεν, οὐδαμῶς παραδέδοται), ἀλλὰ τὰς μὲν ἐν αὐτῇ τῇ ἐξόδῳ τοῦ σώματος δι' αὐτοῦ καὶ μόνου τοῦ φόβου, καθὼς καὶ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Διάλογος⁴ ῥητῶς ἀποφαίνεται, τὰς δὲ καὶ μετὰ τὴν ἐξοδὸν, ἢ μενούσας ἐν τῷδε τῷ περιγίῳ χώρῳ πρὶν εἰς προσκύνησιν τοῦ Θεοῦ ἀφικέσθαι καὶ τῆς μακαρίας ἀξιοῦσθαι λήξεως, ἢ καὶ αὐτὰς ἐν αἵδε κατεχομένας, οὐχ ὡς ἐν πυρὶ καὶ κολάσει πάντως, ἀλλ' ὡς ἐν δεσμοτηρίῳ καὶ φυλακῇ καθειργμένας, εἰ μείζους ἦσαν αἱ ἁμαρτίαι καὶ πλείονος χρόνου δεόμεναι, τούτοις ἅπασι βοηθεῖν τὰς ὑπὲρ αὐτῶν γινομένας εὐχὰς καὶ λειτουργίας φαμέν, συντρεχούσης αὐταῖς τῆς θείας ἀγαθότητος καὶ φιλανθρωπίας καὶ τὰ μὲν τῶν τοιούτων ἁμαρτημάτων αὐτίκα παρορώσης καὶ ἀφιεΐσης, ὅσα δι' ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν

ριος: “Περπατώντας στήν ἔρημο κάποια φορά, βρήκα παρατεταμένο στό χῶμα τό κρανίον ἑνὸς νεκροῦ ἀνδρα. Καθὼς τό κούνησα μέ τό ραβδί μου, τό κρανίον μου μίλησε. Τό ρώτησα: “Ποιὸς εἶσαι σύ;” καὶ μοῦ ἀπάντησε: “Ἐγὼ ἦμουν ἀρχιερέας τῶν εἰδώλων καὶ τῶν εἰδωλολατρῶν πού κατοικοῦσαν σ' αὐτόν τόν τόπο· ἀλλὰ ἐσύ εἶσαι ὁ Μακάριος πού ἔχεις μέσα σου τό “Ἅγιο Πνεῦμα. “Ὅποια στιγμή σπλαχνιστεῖς τίς ψυχές πού ὑποφέρουν στήν κόλαση καὶ προσευχηθεῖς γι' αὐτές, ἀνακουφίζονται λίγο.” Κατόπιν, τό κρανίον περιέγραψε στόν ἄδδά Μακάριο τά μαρτύρια τῆς κόλασης, καταλήγοντας: “Ἐμεῖς πού δέν γνωρίσαμε τό Θεό λάβαμε ἔστω λίγο ἔλεος, ὅμως ὅσοι τόν γνώρισαν καὶ τόν ἀρνήθηκαν, αὐτοί βρίσκονται κάτω ἀπό μᾶς.” (*The Sayings of the Desert Fathers*, μτφρ. Benedicta Ward, A. R. Mowbray & Co., Λονδίνο 1975, σελ. 115-6.)

4. Στό Βιβλίον IV τῶν Διαλόγων του.

πεπλημμέλῃται, καθὼς ὁ μέγας φησὶ Διονύσιος ἐν τῇ θεωρίᾳ τοῦ ἐπὶ τῶν ἱερῶς κεκοιμημένων μυστηρίου, τὰ δὲ μετὰ χρόνον ἴσως τινὰ δικαίους ζυγοῖς ἢ λυούσης καὶ ἀφείσης καὶ αὐτὰ τέλεον ἢ κουφιζούσης τοὺς ἐπ' αὐτοῖς ἐνόχους μέχρι τῆς τελευταίας ἐκείνης κρίσεως· καὶ ἐπ' αὐτοῖς οὐδεμίαν ἀνάγκην ἐτέρας κολάσεως καὶ διὰ πυρὸς καθάρσεως βλέπομεν, εἴ γε τοὺς μὲν ὁ φόβος καθαίρει, τοὺς δὲ ἢ τοῦ συνειδότος βάσανος, παντὸς πυρὸς ὀριμώτερον κατεσθίουσα, τοὺς δὲ αὐτῇ καὶ μόνη τῆς θείας δόξης ἢ ἔκπτωσις καὶ ἢ ἀδηλία τοῦ μέλλοντος, εἴ ποτε αὐτῆς ἐπιτεύξονται. Ὅτι δὲ τὰ τοιαῦτα βασανιστικά καὶ κολαστικά παντὸς μᾶλλον ἐτέρου, καὶ ἢ πείρα παρίστησι, καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος μάρτυς ἡμῶν ἐν πάσαις σχεδὸν ἢ ταῖς πλείσταις τῶν ἡθικῶν ὁμιλιῶν αὐτοῦ τὰ τοιαῦτα γράφων, καὶ ὁ θεὸς ἀσκητῆς Δωρόθεος ἐν τῷ *Περὶ συνειδήσεως* αὐτοῦ λόγῳ...

2. Τῶν οὖν τοιούτων ἀπαλλάττεσθαι τοὺς κεκοιμημένους αἰτοῦμέν τε τὸν Θεὸν καὶ πιστεύομεν, οὐχὶ κολάσεώς τινος ἐτέρας καὶ πυρὸς ἐτέρου παρὰ τὰ αἰωνίως ἡπειλημένα. Καὶ ὅτι πρὸς τούτοις καὶ τῆς ἐν ἄδου κατοχῆς ὡς ἐκ δεσμωτηρίου τινὸς ἀφίενται διὰ τῶν εὐχῶν αἱ τῶν κεκοιμημένων ψυχαί, μαρτυρεῖ σὺν πολλοῖς ἐτέροις Θεοφάνης ὁ Ὁμολογητῆς καὶ Γραπτὸς ἐπονομαζόμενος, ὅτι δὴ τοὺς ἑαυτοῦ λόγους αἶματι μαρτυρίου ἐσφράγισεν, ὑπὲρ τῆς τοῦ Χριστοῦ εἰκόνος τὴν ὅψιν καταγραφείς. Οὗτος τοίνυν ἐν ἐνὶ τῶν εἰς τοὺς κεκοιμημένους κανόνων τοιαῦτα ὑπὲρ αὐτῶν προσεύχεται· «*Δακρύων καὶ στεναγμῶν τῶν ἐν τῷ ἅδῃ τοὺς δούλους σου ἐλευθέρωσον, Σωτήρ*». Ἀκούεις; *δακρύων εἶπε καὶ στεναγμῶν*, οὐχὶ κολάσεώς τινος καὶ καθαρτηρίου πυρός. Εἰ δέ που καὶ πυρὸς ἐν τοῖς τοιούτοις ἄσμασι καὶ εὐχαῖς μνήμη γέγονεν, οὐχὶ προσκαίρου τινὸς καὶ καθαρτικῆν τὴν δύναμιν ἔχοντος, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ αἰωνίου πυρὸς καὶ τῆς ἀπεράντου κολάσεως αἰτοῦσιν οἱ ἅγιοι τὸν Θεὸν ῥυθῆναι τοὺς ἐν πίστει κεκοιμημένους, φιλανθρωπία κινούμενοι καὶ τῷ πρὸς

τούς ὁμοφύλους οἴκτω, τῶν ἀδυνάτων σχεδὸν ἐφιέμενοι καὶ κατα-
τολμῶντες. Λέγει γὰρ ὁ ἅγιος Θεόδωρος ὁ Στουδίτης, ὁμολογητῆς
δὲ καὶ οὗτος καὶ μάρτυς τῆς ἀληθείας, ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχῇ τοῦ εἰς
τούς κεκοιμημένους κανόνος οὕτως· «Πάντες δυσωπήσωμεν Χρι-
στόν, τελοῦντες μνήμην σήμερον τῶν ἀπ' αἰῶνος νεκρῶν, ἵνα τοῦ
αἰωνίου πυρὸς αὐτοὺς ῥύσῃται, πίστει κεκοιμημένους καὶ ἐλπίδι
ζωῆς αἰωνίου». Καὶ ἐφεξῆς ἐν ἐτέρῳ τροπαρίῳ τῆς πέμπτης ὥδης
τοιαύδε φησί· «Πυρὸς αἰεὶ φλέγοντος καὶ ἐκ σκότους ἀφεγγοῦς,
βρυγμοῦ ὁδόντων καὶ σκώληκος ἀλήκτως κολάζοντος, καὶ πάσης
τιμωρίας, ῥῦσαι, Σωτήρ ἡμῶν, πάντας τοὺς θανόντας πιστῶς».
Ποῦ τὸ καθαρτήριο ἐνταῦθα πῦρ; Καὶ εἰ ὅλως ἦν, ποῦ ἂν μᾶλλον
εἶπεν αὐτὸ ὁ ἅγιος ἢ ἐνταῦθα; Εἰ δὲ ὅλως εἰσακούονται παρὰ τοῦ
Θεοῦ οἱ ἅγιοι τὰ τοιαῦτα αἰτούμενοι, οὐχ ἡμῶν ἐξετάζειν, ἀλλ'
αὐτῶν ἐκείνων ἦν ἀποφύνασθαι καὶ τοῦ ἐν αὐτοῖς Πνεύματος, ᾧ
κινούμενοι καὶ ἐλάλουν καὶ ἔγραφον, ἴσως δὲ καὶ τοῦ Δεσπότου
Χριστοῦ τοῦ δόντος ἐντολὴν καὶ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν προσεύχεσθαι
καὶ ὑπὲρ τῶν σταυρῶντων προσευξαμένου καὶ τὸν πρωτομάρτυρα
Στέφανον λιθαζόμενον εἰς αὐτὸ τοῦτο κινήσαντος. Οὐ γὰρ δὴ καὶ
ὑπὲρ τῶν τοιούτων εὐχόμενοι, φαίη ἂν τις, εἰσακουόμεθα. Ἄλλ'
ὅμως ἡμεῖς τό ἡμέτερον ἅπαν ἀποπληροῦμεν ἥδη δὲ καὶ εἰσηκού-
σθησαν ἔνιοι τῶν ἁγίων, οὐχ ὑπὲρ τῶν πιστῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ
ὑπὲρ ἀσεβῶν προσευξάμενοι, καὶ τῆς αἰωνίου κολάσεως τούτους
ἐξήρπασαν, ὥσπερ ἡ πρωτομάρτυς Θέκλα τὴν Φαλκωνίλλαν, καὶ ὁ
θεῖος Γρηγόριος ὁ Διάλογος, ὡς φασι, τὸν βασιλέα Τραϊανόν.⁵

5. Τό τελευταῖο περιστατικό ἀναφέρεται σέ μερικούς ἀπό τοὺς ἀρχικούς
Βίους τοῦ ἁγ. Γρηγορίου. Ἀμέσως παρακάτω, παραθέτουμε ἀπόσπασμα
ἀπὸ *Βίο* του, ὁ ὁποῖος γράφτηκε στὴν Ἀγγλία τὸν 8ο αἰῶνα: «Κάποιοι
συμπατριῶτες μας διηγοῦνται μία ἱστορία, τὴν ὁποία ἄκουσαν ἀπὸ τοὺς
Ρωμαίους, γιὰ τὸν τρόπο μέ τὸν ὁποῖο ἡ ψυχὴ τοῦ Αὐτοκράτορα Τραϊανοῦ
ἀναπαύθηκε καὶ «βαπτίσθηκε» χάρι στὰ δάκρυα τοῦ ἁγ. Γρηγορίου, μία

(Τό Κεφάλαιο 3 καταδεικνύει ὅτι ἡ Ἐκκλησία προσεύχεται ἐπίσης γιὰ ἐκείνους πού ἤδη ἀπολαμβάνουν τή μακαριότητα κοντά στό Θεό – γιὰ τούς ὁποίους, ἀσφαλῶς, δέν ὑπάρχει καμιά ἀνάγκη νά διέλθουν ἀπό τό «καθαρητήριο πῦρ».)

4. Μετά τοῦτο μικρόν ὑποκατιόντες ἠθελήσατε συστῆσαι τὸ εἰρημένον δόγμα τοῦ καθαρηρίου πυρός, πρῶτον μὲν ἀπὸ τῆς τῶν Μακκαβαίων βίβλου, ἐν ᾗ λέγεται, «καλόν εἶναι καί σωτηριῶδες τὸ ὑπὲρ τῶν ἀποθανόντων εὐχεσθαι, ὅπως ἂν τῶν ἁμαρτιῶν ἀπολυθῶσι»· δεύτερον δὲ ἀπὸ τοῦ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγελίου, ἐν ᾧ φησὶν ὁ Σωτὴρ, ὅτι «τῷ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα βλασφημήσαντι οὐκ ἀφεθήσεται οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι», ὡς οὔσης καί ἐν τῷ μέλλοντι βίῳ ἀφέσεως.

Ταῦτα δὲ ὅτι τό καθαρήριον πῦρ οὐδαμῶς εἰσάγουσι, καί ἡλίου

ἱστορία ὑπέροχη τόσο νά τὴν διηγῆται κάποιος ὅσο καί νά τὴν ἀκούει. Δέν θά πρέπει νά ἐκπλησοῦμαστε ὅταν ἀκούμε ὅτι «βαπτίσθηκε», ἀφοῦ χωρὶς τό βάπτισμα κανεὶς ποτέ δὲ θά δεῖ τὸν Θεό· καί ἓνα τρίτο εἶδος βαπτίσματος εἶναι αὐτὸ πού γίνεται μὲ τὰ δάκρυα. Μία ἡμέρα, καθὼς ὁ ἅγ. Γρηγόριος διέσχισε τὴν Ἀγορά, σ' ἓνα ἐκπληκτικὸ καλλιτέχνημα γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ ὁποῖου λεγόταν ὅτι ἦταν ὑπεύθυνος ὁ Τραϊανός, ἀνακάλυψε μετὰ ἀπὸ προσεκτικὴ ἐξέταση ὅτι ὁ Τραϊανός, ἂν καί εἰδωλολάτρης, εἶχε πράξει μία τόσο σημαντικὴ ἀγαθοεργία πού θά ἦταν περισσότερο πιθανὸ νά εἶχε προέλθει ἀπὸ Χριστιανὸ παρὰ ἀπὸ εἰδωλολάτρη. Ἡ ἱστορία αὐτῆς τῆς ἀγαθοεργίας τὴν ὁποία ἀνακάλυψε ὁ ἅγ. Γρηγόριος εἶναι ἡ ἑξῆς: Κάποτε, καθὼς ὁ Τραϊανός ὁδηγοῦσε ὁρμητικὰ τὰ στρατεύματά του κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, τὰ λόγια τῆς μάνας ἑνὸς νεκροῦ παλικάριου προκάλεσαν τὴ συμπόνια του καί ἔκαναν τὸν μεγάλου παγκόσμιου αὐτοκράτορα νά σταματήσει τὴν πορεία του. Ἡ γυναίκα τοῦ εἶπε: «Ἀρχοντα Τραϊανέ, αὐτοὶ εἶναι οἱ ἄνδρες πού σκοτώσαν τὸ γιό μου καί ἀρνοῦνται νά μοῦ δώσουν ἀποζημίωση.» Ὁ Τραϊανός ἀπάντησε: «Ἐλα νά μοῦ τὸ πεῖς πάλι ὅταν ἐπιστρέψω καί θά φροντίσω νά σέ ἀποζημιώσουν.» Ἐκείνη, ὅμως, ἀπάντησε: «Ἀρχοντα, ἐάν ἐσύ δέν ἐπιστρέψεις ποτέ δὲ θά ὑπάρχει κανένας νά μέ δοθῇσει.» Τότε ὁ Τραϊανός, ὅπλισμένος καθὼς ἦταν, ἀνάγκασε τούς κατηγορούμενους νά δώσουν ἀμέσως στὴ γυναίκα τὴν ἀποζημίωση πού τῆς ὀφείλαν, ἐνώπιόν του. Ὅταν ὁ ἅγ. Γρηγόριος ἀνακάλυψε αὐτὴν τὴν ἱστορία, ἀναγνώρισε ὅτι ἦταν ὅ,τι ἀκριβῶς διαβάζουμε στὶς Γραφές: «Πύσασθε ἀδικούμενον, κρίνατε ὀρφανῷ καί

φανότερον· τί γὰρ κοινὸν ἀφέσει τε καὶ καθάρσει διὰ πυρός καὶ κολάσεως; Εἰ μὲν γὰρ ἄφεις ἢ δι' εὐχῶν ἢ παρ' αὐτῆς καὶ μόνης τῆς θείας φιλανθρωπίας, οὐκ ἔτι χρεία κολάσεως καὶ καθάρσεως· εἰ δέ κολασίς τε καὶ κάθαρσις ὠρισμέναι (δι' αὐτὸ γὰρ τοῦτ' ἐγένοντο, καὶ μάτην ἂν ᾗσαν, εἰ μὴ δι' αὐτῶν ἐκαθαίροντο), μάτην ὡς εἰκὲν αἱ εὐχαὶ γίνονται καὶ τὴν θείαν φιλανθρωπίαν ὑμνοῦμεν. Οὐ μᾶλλον ἄρα τὸ καθαρτήριο πῦρ εἰσάγεται διὰ τῶν τοιούτων ῥητῶν ἢ ἀναιρεῖται· ἄφεις γὰρ ἐν αὐτοῖς ἁμαρτιῶν φέρεται καθάπερ ἐκ βασιλικῆς τιнос ἐξουσίας τε καὶ φιλανθρωπίας, ἀλλ' οὐκ ἀπαλλαγὴ κολάσεως ἢ καθάρσεως.

5. Τὸ δὲ τρίτον, ὅπερ ἐκ τῆς πρὸς Κορινθίους πρώτης ἐπιστολῆς ἐλήφθη τοῦ μακαρίου Παύλου, ἐν ᾗ διαλεγόμενος περὶ τοῦ οἰκοδομοῦντος ἐπὶ τοῦ θεμελίου, ὅς ἐστιν ὁ Χριστός, «χρυσόν, ἄργυρον, τιμίους λίθους, ξύλα, χόρτον, καλάμην», ἐπάγει· «καὶ γὰρ ἡ ἡμέρα τοῦ Κυρίου φανερώσει, ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται, καὶ ἐκάστου τὸ ἔργον ὁποῖόν ἐστι, τὸ πῦρ δοκιμάσει· εἴ τις τὸ ἔργον μένει, ὃ ἐπωκοδόμησε, μισθὸν λήψεται· εἴ τις τὸ ἔργον κατακαήσεται, ζημιωθήσεται· αὐτὸς δὲ σωθήσεται, οὕτω δὲ ὡς διὰ πυρός», δοκεῖ

δικαιώσατε χήραν· καὶ δεῦτε διαλεχθῶμεν, λέγει Κύριος» (*Ησαΐας* α' 17-18). Τότε ὁ ἅγ. Γρηγόριος, μὴν ξέροντας τί νὰ κάνει γιὰ νὰ ἀνακουφίσει τὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου ὁ ὁποῖος ἔγινε ἀφορμὴ γιὰ νὰ ἔρθουν στό μυαλό του τὰ λόγια τοῦ Χριστοῦ, πῆγε στὸν ναὸ τοῦ ἁγ. Πέτρου καὶ ἔχυσε ποταμούς δακρῶν, ὅπως συνήθως ἔκανε, μέχρι πού τελικὰ κέρδισε μέσω θείας ἀποκαλύψεως τὴ διαβεβαίωση ὅτι οἱ προσευχές του εἶχαν εἰσακουσθεῖ· ἄλλωστε δὲν εἶχε ποτὲ ἄλλοτε ἀποτολήσει νὰ ζητήσει κάτι παρόμοιο γιὰ κανέναν ἄλλον εἰδωολάτρη.» (*The Earliest Life of Gregory the Great*, by an Anonymous Monk of Whitby, μτφρ. Bertram Colgrave, The University of Kansas Press, Lawrence, Kansas 1968, κεφ. 29, σελ. 127-9.) Ἐφόσον ἡ Ἐκκλησία δὲν τελεῖ δημόσια προσευχή γιὰ ἀπελθόντες μὴ-πιστοὺς, εἶναι φανερό ὅτι ἡ σωτηρία τοῦ Τραϊανοῦ ἀπὸ τὴν κόλαση ἦταν καρπὸς τῆς ἀτομικῆς προσευχῆς τοῦ ἁγ. Γρηγορίου. Ἄν καὶ πρόκειται γιὰ σπάνιο γεγονός, ὡστόσο χαρίζει ἐλπίδα σὲ ὁσους ἔχουν ἀγαπημένα τους πρόσωπα τὰ ὁποῖα ἀπεδίωσαν ἔξω ἀπὸ τοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας..

μὲν εἰσάγειν μάλιστα πάντων τὸ καθαρτήριον πῦρ, μάλιστα δὲ πάντων αὐτὸ ἀναιρεῖ. Πρῶτον μὲν γὰρ δοκιμαστικόν, ἀλλ' οὐ καθαρτικόν αὐτὸ ἀπεκάλεσεν ὁ θεῖος ἀπόστολος· ἔπειτα καὶ τὰ ἀγαθὰ τῶν ἔργων καὶ τιμώτατα δι' αὐτοῦ διελεύσεσθαι διωρίσατο, ταῦτα δὲ δῆλον ὡς οὐδεμιᾶς προσδεῖται καθάρσεως· εἶτα τοὺς ἐπιφερομένους τὰ πονηρά, κατακαιομένων ἐκείνων, ζημιωθήσεσθαι λέγει· οἱ δὲ καθαιρόμενοι, πρὸς τῷ μηδὲν ζημιῶσθαι, καὶ μεγάλα κερδαίνουσιν· ἔπειτα ἐπὶ τῇ ἡμέρας ἐκείνης, δηλονότι τῆς κρίσεως, καὶ τοῦ αἰῶνος τοῦ μέλλοντος, τὰ τοιαῦτά φησι γενήσεσθαι· ἡ γὰρ ἡμέρα δηλώσει, φησὶν, ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται. Τότε δὲ ἄρα καθαρτήριον πῦρ ὑποτίθεται, μετὰ τὴν φοβεράν ἐκείνην τοῦ κριτοῦ παρουσίαν καὶ τὴν τελευταίαν ἀπόφασιν, μὴ καὶ λίαν ἦ ἡ φορτικόν; Οὐδὲ γὰρ οὐδὲν τοιούτων ἡμῖν ἡ Γραφή παραδίδωσιν, ἀλλ' αὐτὸς ὁ μέλλων κρίνειν ἡμᾶς. Ἀπελεύσονται φησὶν, οὗτοι εἰς κόλασιν αἰώνιον, οἱ δὲ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον, καὶ αὖθις· Ἐκπορεύσονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες, εἰς ἀνάστασιν κρίσεως, μέσσην δὲ τινα χώραν οὐδαμοῦ παραλείπει· καὶ τοὺς κρινομένους εἰς δύο μοίρας ἅπαντας διελῶν, καὶ τοὺς μὲν ἐκ δεξιῶν στήσας, τοὺς δ' ἐξ εὐωνύμων, καὶ τοὺς μὲν καλέσας πρόβατα, τοὺς δὲ, ἐρίφια, καὶ πρὸς ἑκατέρους ἰδίᾳ διαλεχθεῖς, οὐδαμοῦ καὶ τρίτους παρέδειξε τοὺς ὀφείλοντας διὰ τοῦ πυρὸς ἐκείνου καθαίρεσθαι. Ὡς οὖν ἐκεῖνο καὶ παρὰ τῷ ἀποστόλῳ τὸ πῦρ εἶναι, περὶ οὗ Δαυὶδ ὁ προφῆτης φησί· Πῦρ ἐνώπιον αὐτοῦ καυθήσεται, καὶ κύκλῳ αὐτοῦ καταιγὶς σφοδρά· καὶ αὖθις· Πῦρ ἐνώπιον αὐτοῦ προπορεύσεται, καὶ φλογιεῖ κύκλῳ τοὺς ἐχθρούς αὐτοῦ· καὶ ὁ Δανιὴλ αὖθις· Ποταμὸς πυρὸς εἶλκεν ἔμπροσθεν αὐτοῦ. Τὸ γὰρ τοιούτον πῦρ τοὺς μὲν ἁγίους, ἅτε μηδὲν κακίας ἔργον καὶ γνώρισμα ἐπιφερομένους, λαμπροτέρους ἀποφανεῖ, καθάπερ χρυσὸν ἐν καμίνῳ δοκιμασθέντας ἢ καθάπερ τὴν ἀμίαντόν φασι λίθον, ἣτις ἐν μὲν τῷ πυρὶ κειμένη ἀπηνθρακῶσθαι δοκεῖ, ἐξαίρεθεῖσα δὲ τοῦ

πυρός, ὡς ὕδατι λαμπρυνθεῖσα καθαρωτέρα γίνεται, ὅποια ἦσαν καὶ τὰ τῶν ἁγίων τριῶν παιδῶν σώματα ἐπὶ τῆς βαθυλωνίας φλογός· τοὺς δὲ ἁμαρτωλοὺς ὡς εὐπρηστον ὕλην τῷ πυρὶ ἐκείνῳ τὴν κακίαν ἐπαγομένους, περιδραξάμενον, ἀνάψει ταχέως, καὶ τὸ μὲν ἔργον, ἥτοι τὴν πονηρὰν διάθεσιν ἢ ἐνέργειαν, κατακαύσει καὶ τελέως ἀφανιεῖ, αὐτοὺς δὲ ζημιώσει μὲν ὧν ἐπεφέροντο, πονηρῶν δηλονότι φορτίων, σώσει δὲ ὅμως, τουτέστιν εἰς τὸ διηνεκές καθέξει τε καὶ φυλάξει, μὴ συναπολλυμένους τῇ πονηρίᾳ.

6. Ταύτην τὴν ἐξήγησιν τοῦ ῥήτου τούτου καὶ ὁ θεὸς πατὴρ ὁ Χρυσόστομος ἀποδίδωσι (στόμα τοῦ Παύλου παρ' ἡμῖν λεγόμενος, καθάπερ ἐκεῖνος στόμα Χριστοῦ) τὴν τε ἐπιστολὴν ἐρμηνεύων, αὐτοῦ τοῦ Παύλου ὑπαγορεύοντος, ὡς ὥφθη δι' ὀπτασίας Πρόκλῳ τῷ μαθητῇ καὶ διαδόχῳ τοῦ θρόνου αὐτοῦ,⁶ καὶ ἴδιον ἐπ' αὐτῇ μόνῃ τῇ ρήσει λόγον ἐκδεδωκώς, ἵνα μὴ πρὸς τὸ ἴδιον φρόνημα τὴν φωνὴν ἐλκύσωσιν οἱ τὰ Ὠριγένους φρονοῦντες, οἷς καὶ μᾶλλον ἔοικεν ἢ ὑμῖν συμφωνεῖν, καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ λυμήνωνται, τέλος εἰσάγοντες τῆς κολάσεως καὶ τῶν ἁμαρτωλῶν τελείαν ἀποκατάστασιν· «σωθήσεται γάρ» φησὶν «ὁ ἁμαρτωλὸς ὡς διὰ πυρός», τουτέστι διαμενεῖ κολαζόμενος ἐν τῷ πυρὶ καὶ οὐ συναποτελεῖται τοῖς πονηροῖς ἔργοις καὶ διαθέσεσι. Περὶ τοῦ πυρός τούτου καὶ ὁ μέγας φησὶ Βασίλειος ἐν τοῖς Ἠθικαῖς ἐξηγούμενος τὸ ψαλμικὸν ἐκεῖνο· *Φωνὴ Κυρίου διακόπτοντος φλόγα πυρός*, ὅτι «τὸ πῦρ τὸ ἡτοιμασμένον εἰς κόλασιν τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ διακόπτεται τῇ φωνῇ τοῦ Κυρίου, ἵνα ἐπειδὴ δύο εἰσὶ δυνάμεις, ἡ τε καυστικὴ καὶ ἡ φωτίζουσα, τὸ μὲν ὀρμὴ καὶ κολαστικὸν τοῦ πυρός τοῖς ἀξίοις

6. Στο Βίο τοῦ δόσιου Πρόκλου (ἡ μνήμη του εορτάζεται τὴν 20ῇ Νοεμβρίου) ἀναφέρεται ὅτι τὴν περίοδο κατὰ τὴν ὁποία ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἔγραφε τὰ Ὑπομνήματά του σὺν τῇ Ἐπιστολῇ τοῦ Ἀπ. Παύλου, ὁ ὅσιος Πρόκλος εἶδε τὸν ἴδιο τὸν Ἀπόστολο Παῦλο νὰ σκύβει πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι τοῦ ἁγ. Ἰωάννη τοῦ Χρυσόστομου καὶ νὰ ψιθυρίζει στὸ αὐτὶ του.

τῆς καύσεως προσαπομείνῃ, τὸ δὲ φωτιστικὸν αὐτοῦ καὶ λαμπρὸν τῇ φαιδρότητι τῶν εὐφραϊνομένων ἀποκληρωθῇ. Φωνὴ οὖν Κυρίου διακόπτοντος φλόγα πυρὸς καὶ μερίζοντος, ὡς ἀλαμπές μὲν εἶναι τὸ πῦρ τῆς κολάσεως, ἄκαυστον δὲ τὸ φῶς τῆς ἀναπαύσεως διαμείναι». Τότ' ἄρα, ὡς ἔοικεν, ἡ τοιαύτη διακοπὴ καὶ διαίρεσις ἐκείνου τοῦ πυρὸς γίνεται, ἥνικα δι' αὐτοῦ διϊόντων ἀπάντων ὁμοίως, τὰ μὲν λαμπρὰ τῶν ἔργων καὶ φωτεινὰ λαμπρότερα φαίνονται, καὶ οἱ ταῦτα ἐπιφερόμενοι τοῦ φωτὸς κληρονόμοι καθίστανται καὶ μισθὸν αἰώνιον τοῦτον ἀπολαμβάνουσιν, οἱ δὲ τὰ φαῦλα καὶ εὐπρηστα, ζημιούμενοι τῇ τούτων ἀποβολῇ σώζονται σωτηρίαν ἀπωλείας χείρονα, διηνεκῶς ἐν τῷ πυρὶ μένοντες (τοῦτο γὰρ σημαίνει κυρίως καὶ ἡ φωνὴ τοῦ σώζεσθαι), ἵνα μὴ δόξωσι διὰ τὸ φθαρτικὸν τοῦ πυρὸς καὶ αὐτοὶ καθάπαξ ἀπόλλυσθαι. Τούτοις ἀκολουθοῦντες καὶ πολλοὶ τῶν παρ' ἡμῖν διδασκάλων ἕτεροι πρὸς τὴν διάνοιαν ταύτην τὸ ῥητὸν ἐξειλήφασιν. Εἰ δέ τις ἄλλως αὐτὸ ἐξηγήσατο, καὶ σωτηρίαν μὲν τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς κολάσεως, διέλευσιν δὲ διὰ πυρὸς τὸν καθαρισμόν ἐνόησε, παρανοήσας αὐτὸ φαίνεται παντελῶς, εἰ δεῖ τοῦτο εἰπεῖν καὶ θαυμαστὸν οὐδέν, ἄνθρωπος ὢν, ὅπου γε πολλοὶ τῶν διδασκάλων φαίνονται διαφόρως ἐξηγούμενοι τὰ ῥητὰ τῆς Γραφῆς, οὐ πάντες ἐφικνύμενοι τῆς ἀκριβείας ὁμοίως· οὐδὲ γὰρ δυνατόν τὴν αὐτὴν ῥῆσιν πρὸς διαφόρους ἀποδοδομένην ἐννοίας ἐφαρμόζειν ἀπάσαις ὁμοίως· ἀλλ' ἡμᾶς γε δεῖ τὰς κυριωτέρας τούτων ἐκλεγομένους καὶ συμφωνοτέρας τοῖς ἐκκλησιαστικαῖς δόγμασι, τὰς λοιπὰς ἐν δευτέρῳ τίθεσθαι. Οὐ τοίνυν ἐπιστραφησόμεθα, κἂν Αὐγουστῖνος ἀποδιῶ τὴν τοιαύτην ἐξηγήσιν, κἂν Γρηγόριος ὁ Διάλογος, κἂν ἕτερος τῶν παρ' ἡμῖν διδασκάλων· εἰσάγεται γὰρ ἐκ ταύτης οὐ μᾶλλον τὸ καθαρτήριον πρόσκαιρον πῦρ ἢ τὸ τοῦ Ὠριγέ- νους δόγμα, τελείαν ἀποκατάστασιν τῶν ψυχῶν πρεσβεῦον διὰ τοῦ πυρὸς ἐκείνου καὶ τῆς κολάσεως λύτρωσιν, ὅπερ ὡς κοινὴ λύμη τῆς ἐκκλησίας ἀπεκηρύχθη καὶ ἀνεθεματίσθη παρὰ τῆς ἀγίας

πέμπτης οἰκουμενικῆς συνόδου καὶ ἀπελήλκται τέλος.

(Στά Κεφάλαια 7 ἕως καὶ 12 ὁ ἅγ. Μᾶρκος ἀπαντᾷ σέ ἀντιρρήσεις πού διατυπώθηκαν μέσω παραθέσεως ἀποσπασμάτων ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου, τοῦ ἁγ. Ἀμβροσίου Μεδιολάνων, τοῦ ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου, τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, καὶ ἄλλων Πατέρων ἀποδεικνύοντας ὅτι ἔχουν παρερμηνευθεῖ ἢ ἴσως παραποιηθεῖ καὶ ὅτι αὐτοὶ οἱ Πατέρες πράγματι ἐκφράζουν τὴν Ὁρθόδοξη διδασκαλία, καὶ ἂν δέν εἶναι ἔτσι, τότε ἡ διδασκαλία τους δέν πρέπει νά γίνει ἀποδεκτή. Ἐπίσης, ἐπισημαίνει ὅτι ὁ ἅγ. Γρηγόριος Νύσσης δὲ διδάσκει πουθενά γιὰ τὸ «καθαρτήριο πῦρ», ἀλλὰ υἱοθετεῖ τὴν περισσότερο ἐσφαλμένη διδασκαλία τοῦ Ὁριγένη, σύμφωνα μέ τὴν ὁποία θά ὑπάρξει κάποτε ἓνα τέλος στίς αἰώνιες φλόγες τῆς κολάσεως – παρότι εἶναι πιθανόν ὅτι οἱ ἰδέες αὐτές προσετέθησαν στά γραπτά του σέ μία μεταγενέστερη περίοδο ἀπὸ Ὁριγενοίτες.)

13. Καὶ ἐπὶ τούτοις εἴρηται παρ' ὑμῶν, «εὐδὴλον εἶναι τὴν προειρημένην ἀλήθειαν κατὰ τὸν τῆς θείας δικαιοσύνης λόγον, ἣτις οὐδὲν ἀτάκτως γεγόμενον ἀτιμώρητον ἔῃ, καὶ διὰ τοῦτ' ἀνάγκην εἶναι τοὺς ἐνταῦθα τὴν τιμωρίαν οὐκ ἀποτίσαντας, οὐτ' ἐν τῷ οὐρανῷ, οὔτε μὴν ἐν τῷ ἅδῃ ταύτην ἀποτινύναι· λείπεται δὴ τόπον ἕτερον εἶναι ἀφωρισμένον, οὗ δεῖ τὴν κάθαρσιν ταύτην γίνεσθαι, δι' ἧς ἕκαστος καθαρὸς γενόμενος, εἰς τὴν οὐράνιον ἀπόλαυσιν παραχρῆμα ἀνάγεται».

Πρὸς δὲ τοῦτο τοιαῦτά φαμεν, καὶ σκοπεῖτε ὡς ἀπλᾶ καὶ δίκαια. Ἔστι μὲν ἡ τῶν ἁμαρτιῶν ἄφεσις ὁμολογουμένως καὶ τῆς ἐπ' αὐταῖς κολάσεως ἀπαλλαγὴ· ἅμα γάρ τις ἀφίεται τούτων, καὶ τῆς ὀφειλομένης δι' αὐτὰς κολάσεως ἡλευθέρωται. Δίδοται δὲ αὕτη τριχῇ καὶ κατὰ διαφόρους τοὺς χρόνους ἐν τῷ καιρῷ τοῦ βαπτί-

σματος, καὶ μετὰ τὸ βάπτισμα δι' ἐπιστροφῆς καὶ πένθους καὶ ἀντιστηκώσεως ἀγαθῶν ἔργων ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ, καὶ μετὰ θάνατον δι' εὐχῶν καὶ εὐποιῶν καὶ ὅσα ἄλλα τοῖς τεθνεῶσιν ἡ ἐκκλησία ἐπιτελεῖ. Ἡ μὲν οὖν πρώτη παντάπασιν ἄμοχθος καὶ κοινὴ πᾶσι καὶ ὁμότιμος, ὡς φωτὸς χύσις καὶ ἡλίου θέα καὶ ὥρων ἀλλαγαί· χάρις γάρ ἐστι μόνον καὶ πλεόν οὐδὲν ἢ τὴν πίστιν παρ' ἡμῶν ἀπαιτεῖ· ἡ δὲ δευτέρα ἐπίπονος, ὡς «ὁ λούων τὴν κλίνην αὐτοῦ καθ' ἐκάστην νύκτα καὶ τὴν στρωμνὴν τοῖς δάκρυσιν»· ὧ τῆς κακίας προσόζουσι καὶ οἱ μώλωπες, ὅς πενθῶν καὶ σκυθρωπάζων πορεύεται καὶ μιμεῖται τὴν Νινευιτῶν ἐπιστροφὴν καὶ τοῦ Μανασσῆ τὴν ἡλεημένην ταπεινώσιν· ἡ τρίτη δὲ ἐπίπονος μὲν καὶ αὐτὴ (τὴν γὰρ μετάνοιαν ἔχει συνεζευγμένην καὶ τὴν συνείδησιν πλήττουσαν καὶ τὴν ἀποτυχίαν τῶν ἀγαθῶν ὀδυνῶσαν), κολάσεως δὲ ἀμιγῆς ὅμως, εἵπερ ἐστὶν ἄφεςις· ἄφεςιν γὰρ καὶ κόλασιν ἐς ταῦτο συνελθεῖν οὐχ οἷόν τε. Πλὴν ἄλλ' ἡ μὲν πρώτη καὶ τελευταία παρὰ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ἔχει τὸ πλεόν, συμβαλλομένων καὶ τῶν εὐχῶν, ὀλίγον δὲ λίαν τὸ παρ' ἡμῶν εἰσφερόμενον· ἡ μέση δὲ τούναντίον ὀλίγον μὲν τὸ παρὰ τῆς χάριτος ἔχει, πλείστης δὲ δεῖται τῆς παρ' ἡμῶν ἐργασίας· διαφέρει δὲ ἡ πρώτη τῆς τελευταίας ἀφέσεως, ὅσον ἐκείνη μὲν ἀπασῶν ἐστὶ τῶν ἁμαρτιῶν ὁμοίως, αὕτη δὲ τῶν μὴ θανασίμων μόνον καὶ ὧν ἕκαστος ἐν τῇ ζωῇ μετενόησε. Ταῦτα ἡ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησία φρονοῦσα καὶ τὴν ἄφεςιν τοῖς κεκοιμημένοις αἰτοῦσά τε καὶ πιστεύουσα διδοῦσθαι, κόλασιν ἐπ' αὐτοῖς οὐδεμίαν ὀρίζει, πολὺ τὴν θείαν ἀγαθότητα τὸν τῆς δικαιοσύνης λόγον ὑπερνικᾶν ἐν τοῖς τοιούτοις γινώσκουσα.

᾽Απόδοση στή νεοελληνική

ΠΡΩΤΗ ΟΜΙΛΙΑ:

«Τοῦ Πανιερώτατου μητροπολίτη Ἐφέσσου κυρ
Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ – ᾽Αντίρρηση πρὸς τὰ
λατινικά κεφάλαια, ὅπως αὐτοὶ πρότειναν, σχετικά
μέ τό περκατόριο (καθαρτήριο) πῦρ».

Ἐπειδὴ ὀφείλουμε μέ ἀγάπη νὰ ἀποκριθοῦμε στὰ λόγια
πού ἔχουν λεχθεῖ ἀπὸ ἐσᾶς, ἐνῶ διασώζεται ἡ καθ' ἡμᾶς
εὐσέβεια καθὼς καὶ τὰ ἐκκλησιαστικά, πατροπαράδοτα δόγ-
ματα, προτάσσουμε ἀνά κεφάλαιο καθεμία ἀπὸ τίς ἀνησυ-
χίες καὶ καταθέσεις πού ἔχουν διατυπωθεῖ στίς δικές σας ἐπι-
στολές, γιὰ νὰ γίνηι ἡ ἀπάντηση καὶ ἡ ἐπίλυση καθεμιᾶς ἀπὸ
τίς παραπάνω εὐκόλα κατανοητὴ καὶ σαφής.

Ἔτσι λοιπόν, ἔχει λεχθεῖ στήν ἀρχὴ τῆς ἐπιστολῆς ὅτι «ἐάν
αὐτοὶ πού μετανοοῦν ἀληθινὰ ἀποδιώσουν ἐν ἀγάπῃ, πρὶν
παρουσιάσουν, γιὰ τίς ἁμαρτίες τους ἢ γιὰ τίς πράξεις πού
ἔχουν ἀμεληθεῖ ἀπὸ αὐτοὺς, καρπούς ἄξιους τῆς μετάνοιάς
τους, οἱ ψυχές τους καθαίρονται μετὰ τό θάνατο, μέσω
καθαριστικῶν τιμωριῶν· ἡ ὑποστήριξη τῶν ζωντανῶν πιστῶν
δηλαδή οἱ λειτουργίες, οἱ εὐχές, οἱ ἐλεημοσύνες καὶ τὰ ἄλλα
ἔργα τῆς εὐσέβειας συμβάλλουν στήν ἀνακούφιση τῶν
ψυχῶν αὐτῶν ἀπὸ τέτοιες ποινές».

Ἐμεῖς θὰ ἀποκριθοῦμε ἀπέναντι σέ αὐτές τίς ἀπόψεις κατ'
αὐτόν τόν τρόπο. Δηλαδή, ὅτι ὠφελοῦν, βέβαια, τοὺς κεκοι-
μημένους ἐν πίστει οἱ λειτουργίες, οἱ εὐχές καὶ οἱ ἐλεημοσύ-
νες πού γίνονται ὑπὲρ αὐτῶν, αὐτό ἄλλωστε μαρτυρεῖ καὶ ἡ
συνήθεια τῆς ἐκκλησίας πού ἔχει ἐπικρατήσῃ ἀνωθεν, ἐξάλ-

λου, ἔχουν λεχθεῖ καὶ ἔχουν γραφθεῖ σέ διάφορους καιρούς και τόπους πολλοί καὶ διάφοροι λόγοι διδασκάλων, καὶ Λατίνων και Γραικῶν, πάνω σέ αὐτό τό ζήτημα· τό ὅτι ὅμως ἀπαλλάσσονται οἱ ψυχές μέσω αὐτῶν τῶν ἐπιδοθητικῶν ἐνεργειῶν ἀπό κάποιες καθαρτικές τιμωρίες, ἐνῶ τό πρόσκαιρο πῦρ ἔχει τέτοια δύναμη, δέν τό βρισκουμε κατηγορηματικά γραμμένο, οὔτε στίς εὐχές καὶ τούς ὕμνους πού ἐκφωνοῦνται ἢ ψάλλονται ὑπέρ αὐτῶν οὔτε στούς λόγους τῶν διδασκάλων· ἀλλά λάβαμε ὡς παράδοση ὅτι οἱ ψυχές πού ἀνήκουν στόν ἄδη καὶ εἶναι παραδομένες σέ αἰώνιες τιμωρίες εἴτε μέ ἔργο και προσπάθεια, εἴτε με θέβαια ἐλπίδα καὶ προσδοκία, βοηθοῦνται καὶ αὐτές καὶ λαμβάνουν κάποια μικρή ὠφέλεια, ἀλλά ὅμως ὅτι δέν ἀπαλλάσσονται τελείως ἀπό τήν τιμωρία καὶ οὔτε ὑπάρχει καμία ἐλπίδα ἀπαλλαγῆς· αὐτό ἐξάλλου δηλώνει το διήγημα τό κατά τόν μέγα Μακάριο τόν Αἰγύπτιο ἀσκητή, στό ὁποῖο ἀφοῦ ρώτησε τό κρανίο πού βρέθηκε ἀπό αὐτόν στήν ἔρημο, πληροφορήθηκε, χάρι στή θεία δύναμη, ἀπό αὐτό τά ἐξῆς³ καὶ ὁ μέγας Βασίλειος, στίς εὐχές πού ἀναγινώσκονται κατά τήν Πεντηκοστή, γράφει κατά λέξη αὐτά:

«Αὐτός πού καταδέχεται νά εἰσακούσει, κατά τή διάρκεια αὐτῆς τῆς παντέλειας καὶ σωτηριώδους ἑορτῆς, ἱκεσίες γιά ἐξιλέωση ὑπέρ αὐτῶν πού ἀνήκουν στόν ἄδη, παρέχοντας πολλές ἐλπίδες σέ ἐμᾶς, ἀνακούφιση σ' αὐτούς πού κατέχονται, ἀπό αὐτούς πού τούς ἐξουσιάζουν δυσαρεστῶντας τους» – μάθετε ὅτι – «παρηγοριά καταπέμπεται ἀπό ἐσένα». Ἰσχυριζόμαστε ὅτι οἱ ψυχές, οἱ ὁποῖες ἀπαλλάχθηκαν μέ τήν πίστη καὶ τήν ἀγάπη αὐτῶν πού εἶναι παρόντες στήν ἐπίγεια

3. Βλ. ἀντίστοιχη ὑποσημείωση τοῦ πρωτότυπου κειμένου

ζωή, τοῦτες καθαίρονται ἀπό αὐτές τίς ἁμαρτίες ἐνάντια στήν ψυχρή λογική, ὅχι μέ κάποιο καθαυτήριον πῦρ οὔτε μέ τό νά εἶναι ἐξόριστες σέ κάποιον τόπο τιμωριῶν (αὐτό, ὅπως εἶπαμε, δέν τό ἔχουμε λάβει ὡς παράδοση ἀπό πουθενά), ἀλλά κάποιες ψυχές καθαίρονται, κατά τήν ἴδια τήν ἔξοδο τῆς ψυχῆς ἀπό τό σῶμα, δι' αὐτοῦ καί μόνου τοῦ φόβου, καθώς καί ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Διάλογος ἀποφαίνεται μέ σαφήνεια πώς ἄλλες ψυχές ὁμως καί μετά τήν ἔξοδό τους, ἡ καθ' ὅσον παραμένουν κοντά στόν ἐπίγειο κόσμον πρίν ὀδηγηθοῦν στήν προσκύνηση τοῦ Θεοῦ καί γίνονται ἄξιοι τῆς μακάριος κατάληξης ἡ καί καθ' ὅσον αὐτές θρῖσκονται στόν ἄδην, ὅχι ὁπωσδήποτε σάν σέ πῦρ καί τιμωρία, ἀλλά σάν καθειργμένες σέ δεσμοτήριον καί φυλακή, ἐάν οἱ ἁμαρτίες ἦσαν μεγαλύτερες καί ἔχει γίνει δέηση γιά αὐτές γιά περισσότερον χρόνον. "Οὐλους αὐτούς πού βοηθοῦν οἱ εὐχές καί οἱ λειτουργίες πού γίνονται ὑπέρ αὐτῶν, ἐπειδή βέβαια συντρέχει αὐτές τίς ψυχές ἡ θεία ἀγαθότητα καί φιλανθρωπία καί κάποια ἀπό αὐτά τά ἁμαρτήματα μετά ἀπό λίγο τά παραβλέπει καί τά συγχωρεῖ, ὅσα ἔχουν γίνει ἐξ αιτίας τῆς ἀνθρώπινης ἀσθένειας, καθώς καί ὁ μέγας Διονύσιος ἰσχυρίζεται στή θεωρία τοῦ μυστηρίου γιά τοὺς ἱερῶς κεκοιμημένους, κάποια ἄλλα ὁμως ἁμαρτήματα, μετά ἀπό συγκεκριμένο ἴσως χρονικό διάστημα σέ δίκαια ζυγά ἡ ἀφοῦ λύσει καί συγχωρήσει τελείως ἡ ἀφοῦ ἀνακουφίσει τοὺς ἐνόχους ἀπό τίς τιμωρίες μέχρι τήν τελευταία ἐκείνη κρίση· καί ὅσον ἀφορᾷ τίς τιμωρίες δέ βλέπουμε νά ὑπάρχει καμία ἀνάγκη ἄλλου βασανιστηρίου καί διά πυρός καθάρσεως, ἐάν βέβαια κάποιους καθαίρει ὁ φόβος καί τοὺς ἄλλους ἡ ἐπίγνωση τῶν αἰωνίων βασάνων, ἡ ὅποια καταβροχθίζει κάθε δριμύτερον πῦρ, ἄλλους, αὐτή καί μόνη ἡ ἐκπτώση ἀπό τή θεία δόξα καί

ἡ ἄγνοια γιὰ τὸ μέλλον, ἐάν κάποτε τὴν ἀποκτήσουν ὡς ἐπίτευγμα. Τό ὅτι αὐτά τὰ θάσανα καὶ οἱ τιμωρίες (ἐνν. ὑφίστανται) περισσότερο ἀπὸ καθετὶ ἄλλο καὶ ἡ πείρα μᾶς τὸ φανερώνει καὶ ὁ ἅγιος Χρυσόστομος τὸ μαρτυρεῖ σέ ἐμᾶς, σέ ὅλες σχεδόν ἢ στίς περισσότερες ἀπὸ τίς ἠθικὲς ὁμιλίες του, γράφοντας αὐτά, καὶ ὁ θεῖος ἀσκητὴς Δωρόθεος στὸ λόγο τοῦ «Περὶ συνειδήσεως»...

2. Ζητοῦμε λοιπὸν ἀπὸ τὸ Θεό καὶ πιστεύουμε ὅτι ἀπαλλάσσει ἀπὸ αὐτά τοὺς κεκοιμημένους, καὶ ὄχι ἀπὸ κάποια ἄλλη τιμωρία καὶ ἄλλο πῦρ, πέρα ἀπὸ αὐτά τὰ ὅποια ἀποτελοῦν τὴν αἰώνια ἀπειλή. Ὁ Θεοφάνης ὁ Ὁμολογητὴς πού ὀνομάζεται καὶ Γραπτός, ἐπειδὴ σφράγισε τοὺς λόγους του μέ τὸ αἷμα τοῦ μαρτυρίου, ἀφοῦ χαράχθηκε ἡ ὄψη του ὑπὲρ τῆς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ, μαζί μέ πολλοὺς ἄλλους μαρτυρεῖ ὅτι, ἐκτὸς αὐτῶν, οἱ ψυχές τῶν κεκοιμημένων μέσω τῶν εὐχῶν ἐλευθερώνονται ἀπὸ τὴν παραμονή στὸν ἅδη, σάν ἀπὸ κάποιο δεσμοτῆριο. Αὐτὸς λοιπόν, σέ μία προσευχὴ ἀπὸ τοὺς κανόνες γιὰ τοὺς κεκοιμημένους παρακαλεῖ γιὰ αὐτά ὑπὲρ αὐτῶν: «Ἐλευθέρωσε, Σωτήρα, τοὺς δούλους σου πού βρισκονται στὸν ἅδη, ἀπὸ δάκρυα καὶ στεναγμούς». Ἀκοῦς; Ἀπὸ δάκρυα εἶπε καὶ ἀπὸ στεναγμούς καὶ ὄχι ἀπὸ κάποιο πρόσκαιρο πῦρ πού ἔχει καθαρτικὴ δύναμη, ἀλλὰ ἀπὸ αὐτὸ τὸ αἰώνιο πῦρ καὶ ἀπὸ τὴν ἀπέραντη κόλαση, ἀπὸ τὴν ὅποια οἱ ἅγιοι ζητοῦν ἀπὸ τὸ Θεό νά σώσει τοὺς ἐν πίστει κεκοιμημένους, κινούμενοι ἀπὸ τὴ φιλανθρωπία τους καὶ ἀπὸ τὸν οἶκτο τους γιὰ τοὺς ὁμόφυλούς τους, ἐπιθυμώντας καὶ τολμώντας τὰ ἀδύνατα. Λέει λοιπὸν ὁ ἅγιος Θεόδωρος ὁ Στουδίτης, ὁμολογητὴς καὶ αὐτὸς καὶ μάρτυρας τῆς ἀλήθειας στὴν ἴδια τὴν ἀρχὴ τοῦ κανόνα γιὰ τοὺς κεκοιμημένους αὐτά: «Ὅλοι ἂς παρακαλέσουμε μέ ἐπιμονή τὸ Χριστό, τελώ-

ντας μνημόσυνο σήμερα για χάρη τῶν νεκρῶν πού ἔχουν κοιμηθεῖ ἐδῶ καί αἰῶνες, γιά νά τούς σώσει ἀπό τό αἰώνιο πῦρ καί συγκεκριμένα τούς κεκοιμημένους μέ πίστη στό Θεό καί μέ ἐλπίδα γιά τήν αἰώνια ζωή». Καί στή συνέχεια σέ ἄλλο τροπάριο τῆς πέμπτης ὥδης λέει τά ἑξῆς: «Ἐλευθέρωσε Σωτήρα μας, ὅλους ὅσους ἔχουν πεθάνει μέ πίστη σέ ἐσένα, ἀπό τό πῦρ πού φλέγεται αἰώνια καί ἀπό τό σκοτάδι στό ὁποῖο δέν ὑπάρχει ἵχνος φωτός, ἀπό τό τριξίμο τῶν δοντιῶν, ἀπό τό σκουλήκι πού ἀδυσώπητα βασανίζει, καί ἀπό κάθε ἄλλη τιμωρία». Πού ὑπάρχει σ' αὐτά τό καθαρήριο πῦρ; Καί ἐάν ὑπῆρχε καθόλου, ποῦ περισσότερο θά τό ἀνέφερε ὁ ἅγιος παρὰ ἐδῶ; Ἐάν ὅμως οἱ ἅγιοι εἰσακούονται ἀπό τό Θεό ζητώντας αὐτά, δέν πρέπει νά ἐξετάζουμε τό ζήτημα μέ τούς δικούς μας συλλογισμούς, ἀλλά θά ἦταν (ἐνν. ὀρθό) νά ἐκφράζονται ἀπόψεις σύμφωνες μέ τίς ιδέες ἐκείνων ἀπό αὐτούς (δηλ. τούς ἁγίους) καί μέ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, μέ τό ὁποῖο κινούμενοι καί μιλοῦσαν καί ἔγραφαν, ὁμοίως ὅμως μέ τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ πού ἔδωσε τήν ἐντολή νά προσευχόμαστε, ὑπέρ τῶν ἐχθρῶν, ἀφοῦ προσευχήθηκε καί γιά αὐτούς πού τόν σταύρωναν καί μέ ἐκείνου πού ἔκανε αὐτήν τήν κίνηση, τοῦ πρωτομάρτυρα Στεφάνου, ἐνῶ τόν λιθοβολοῦσαν. Ὁχι λοιπόν ἐπειδή εὐχόμαστε ὑπέρ αὐτῶν, εἰσακουόμαστε, ὅπως θά μπορούσε νά ἰσχυριστεῖ κάποιος, ἀλλά ἐπειδή ἐκπληρώνουμε ὅλη τή δική μας παράδοση. Ἦδη ἔχουν εἰσακουσθεῖ μερικοί ἀπό τούς ἁγίους, ὅταν προσευχήθηκαν ὄχι μόνο ὑπέρ τῶν πιστῶν ἀλλά καί ὑπέρ τῶν ἀσεβῶν καί τούς ἐξάρπαξαν ἀπό τήν αἰώνια κόλαση, ὅπως ἡ πρωτομάρτυς Θέκλα τήν Φαλκωνίλλα καί ὁ θεῖος Γρηγόριος ὁ Διάλογος, ὅπως ἰσχυρίζονται, τό βασιλιά Τραϊανό.

4. Μετά ἀπό αὐτό, ὑποβιδαζόμενοι, θελήσατε νά συγκρο-

τήσετε τὸ δόγμα τοῦ καθαρτήριου πυρός, γιὰ τὸ ὁποῖο μιλήσαμε, ἀρχικά ἀπὸ τὸ βιβλίον τῶν Μακκαβαίων, στὸ ὁποῖο λέγεται, «εἶναι καλὸ καὶ σωτήριο τὸ νὰ εὐχεται κανεὶς ὑπὲρ αὐτῶν πού ἔχουν πεθάνει, γιὰ νὰ ἀπελευθερωθοῦν ἀπὸ τίς ἁμαρτίες τους»· ἔπειτα ἀπὸ τὸ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον, στὸ ὁποῖο ὁ Σωτὴρας λέει ὅτι «δέ θά συγχωρεθοῦν οἱ ἁμαρτίες σέ αὐτόν πού ἔχει βλασφημήσει τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, οὔτε σέ αὐτὴ τὴ ζωὴ οὔτε στὴ μέλλουσα», ἐπειδὴ ὑφίσταται ἡ ἄφεση καὶ στὴ μέλλουσα ζωὴ.

Ὅτι ὅμως αὐτὰ μὲ κανέναν τρόπο δὲν εἰσάγουν τὸ καθαρτήριο πῦρ, εἶναι ἡλίον φαεινότερον· διότι τί κοινὸ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴν ἄφεση καὶ στὴν κάθαρση, μέσω τῆς φωτιᾶς καὶ τῆς κόλασης; Ἐάν λοιπόν ἡ ἄφεση παραχωρεῖται μέσω εὐχῶν ἢ ἀπὸ αὐτῆ καὶ μόνη τὴ θεία φιланθρωπία, τότε δὲν ὑπάρχει πλέον ἀνάγκη κόλασης καὶ κάθαρσης· ἐάν ὅμως ἔχουν ὀριστεῖ ἡ κόλαση καὶ ἡ κάθαρση (γιατί τοῦτα ἔγιναν γιὰ αὐτά, καὶ θά ἦταν ἄσκοπα, ἐάν δὲν καθαίρονταν μέσω αὐτῶν), μάταια, ὅπως φαίνεται, γίνονται οἱ εὐχές καὶ ὑμνοῦμε τὴ θεία φιланθρωπία. Ἐπομένως τὸ καθαρτήριο πῦρ μὲ κανένα τρόπο δὲν εἰσάγεται μὲ αὐτὰ τὰ λόγια παρὰ ἀναιρεῖται· ἡ ἄφεση λοιπόν γι' αὐτές τίς ἁμαρτίες χορηγεῖται ὅπως ἀκριβῶς (ἐνν. θά χορηγεῖτο) ἀπὸ κάποια βασιλικὴ ἐξουσία καὶ φιланθρωπία, ἀλλὰ ὄχι μὲ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὴν κόλαση ἢ τὴν κάθαρση.

5. Τὸ τρίτο στοιχεῖο, τὸ ὁποῖο ἔχει ληφθεῖ ἀπὸ τὴν πρώτη ἐπιστολὴ τοῦ μακαρίου Παύλου πρὸς τοὺς Κορινθίους, ὅπου μιλά σχετικὰ μὲ αὐτόν πού οἰκοδόμησε πάνω στὸ θεμέλιον, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ Χριστός, «χρυσάφι, ἀσῆμι, πολυτίμους λίθους, ξύλα, χορτάρι, καλάμια» καταλήγει· «καὶ ἡ Ἡμέρα θὰ τὸ φανερώσῃ, διότι ἡ ἡμέρα ἐκείνη ἀποκαλύπτεται μὲ φωτιὰ

καὶ ἡ φωτιά θὰ δοκιμάσῃ τὶ εἶδους ἔργον ἔκανε ὁ καθέννας. Ἐὰν τὸ ἔργον πού ἔκτισε ἕνας μείνῃ, αὐτὸς θὰ ἀνταμειφθῇ. Ἐὰν κάποιου τὸ ἔργον καῇ, θὰ ὑποστῇ ζημίαν, ὁ ἴδιος ὅμως θὰ σωθῇ, ἀλλὰ κατὰ τέτοιον τρόπον ὅπως σώζεται κανεὶς ἀπὸ πυρκαϊάν». Τὸ τρίτο στοιχεῖο, λοιπόν, δίνει τὴν ἐντύπωση ὅτι εἰσάγει τὸ καθαρτήριο πῦρ περισσότερο ἀπ' ὅλα*, στήν πραγματικότητα, ὅμως, περισσότερο ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα τὸ ἀναιρεῖ. Πρῶτον, ἐπειδὴ ὁ θεῖος ἀπόστολος τὸ ἀποκάλεσε δοκιμαστικό καὶ ὄχι καθαρτικό· ἔπειτα καὶ τὰ ἀγαθὰ ἀπὸ τὰ ἔργα, ἀκόμη καὶ τὰ πιὸ τίμια, ὅρισε ὅτι μέσα ἀπὸ τὸ (ἐνν. δοκιμαστικό) πῦρ θὰ περάσουν, αὐτὰ ὅμως εἶναι φανερό ὅτι δέν ἔχουν ἀνάγκη καμμία κάθαρση· ἔπειτα αὐτοὶ πού φέρουν τὰ πονηρὰ ἔργα, ἐνῶ ἐκεῖνα θὰ κατακαίγονται, λέει ὅτι θὰ ζημιωθοῦν· αὐτοὶ πού καθαίρονται μέ τὸ νά μὴ ζημιώνονται σέ τίποτα, κερδίζουν πολλά· ἔπειτα κατὰ τὴν ἡμέρα ἐκείνη, δηλαδή τῆς κρίσεως, καὶ τῆς μελλοντικῆς ζωῆς, τὰ ἴδια ἰσχυρίζονται ὅτι θὰ γίνουν· γιατί ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ ἡμέρα θὰ φανερώσῃ (ἐνν. τὰ ἔργα), ἐπειδὴ θὰ ἀποκαλυφθεῖ μέσα σέ φωτιά. Τότε, ὅμως, τὸ νά τίθεται τὸ καθαρτήριο πῦρ μετὰ τὴ φοβερὰ ἐκείνη παρουσία τοῦ Κριτῆ καὶ τὴν τελευταία ἀπόφαση δέν εἶναι μήπως πάρα πολύ ἢ καὶ φορτικό; Διότι, οὔτε τίποτα τέτοιο παραδίδει σέ ἐμᾶς ἡ Γραφή, ἀλλὰ Αὐτὸς εἶναι πού πρόκειται νά μᾶς κρίνει. Λέει ὅτι «αὐτοὶ θὰ πᾶνε στήν αἰώνια κόλαση ἐνῶ οἱ δίκαιοι στήν αἰώνια ζωή», καὶ πάλι· «Θα πορευθοῦν αὐτοὶ πού ἔπραξαν τὰ ἀγαθὰ στήν ἀνάσταση τῆς ζωῆς, αὐτοὶ ὅμως πού ἔπραξαν τὰ φαῦλα στήν ἀνάσταση τῆς κρίσεως», δέν ἀφήνει κανένα χῶρο πουθενά στή

* δηλαδή τὴ φράση ἀπὸ τὸ βιβλίον τῶν Μακκαβαίων καὶ τὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιο

μέση· καὶ ἀφοῦ διαίρεσε ὅλους τοὺς κρινόμενους σέ δύο μοῖρες καὶ ἔστησε τοὺς μὲν ἀπὸ τὰ δεξιὰ καὶ τοὺς δὲ ἀπὸ τὰ ἀριστερὰ καὶ ἀποκάλεσε τοὺς μὲν πρόβατα, τοὺς δὲ ἐρίφια καὶ ἀπηύθυνε τὸ λόγο τὸ ἴδιο καὶ στίς δύο πλευρές, πουθενὰ δὲ φανέρωσε τρίτους, πού νά ὀφείλουν νά καθαρθοῦν μέσω τοῦ πυρός ἐκείνου. Ἐκεῖνο μοιάζει λοιπόν ὅτι εἶναι τὸ πῦρ πού στόν ἀπόστολο τὸ ἔχουμε δεῖ, γιὰ τὸ ὁποῖο καὶ ὁ προφήτης Δαυὶδ μιᾷ. «Πῦρ ἐνώπιόν του θά καίεται, καὶ γύρω του σφοδρὴ καταιγίδα (ἐνν. θά μαίνεται)». Καὶ πάλι «Πῦρ ἐνώπιόν του θά προπορεύεται καὶ θά φλογίζει γύρω ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς του». Αὐτὸ λοιπόν τὸ πῦρ αὐτοῦς πού εἶναι ἅγιοι, ἐπειδὴ δὲ φέρουν κανένα ἔργο καὶ γνώρισμα κακίας, θά τοὺς καταστήσει λαμπρότερους, ἀφοῦ δοκιμασθοῦν ὅπως τὸ χρυσάφι στήν κάμνο ἢ ὅπως λένε ὅτι εἶναι ἡ ἀμόλυντος λίθος, ἡ ὁποία, ἐνῶ κείτεται μέσα στή φωτιά καὶ δίνει τήν ἐντύπωση ὅτι θά ἀπανθρακωθεῖ, ἀφοῦ ἐξαιρεθεῖ ἀπὸ τὸ πῦρ, γίνεται καθαρότερη σάν νά λαμπρύνθηκε μέ νερό, ὅπως ἦταν καὶ τὰ σώματα τῶν τριῶν ἁγίων παιδῶν μέσα στή βαθυλῶνια φλόγα· οἱ ἁμαρτωλοί, ὅμως, πού οἱ πράξεις τους, τους ὀδηγοῦν στήν κακία (ἐνν. θά γίνουν) σάν εὐφλεκτὴ ὕλη στή φωτιά ἐκείνη, πού ἀφοῦ τοὺς περιαδράξει, θά ἀνάψει γρήγορα, θά κατακαύσει καὶ στό τέλος θά ἀφανίσει τὸ ἔργο τους ἢ τήν πονηρὴ διάθεσή τους ἢ (ἐνν. κάποια) ἐνέργειά τους καὶ αὐτοὺς θά τοὺς ζημιώσει γιὰ αὐτὰ πού ἔφεραν πάνω τους, δηλαδή τὰ πονηρὰ φορτία τους, ὅμως, θά τοὺς σώσει. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι στό ἐξῆς θά τοὺς κατέχει καὶ θά τοὺς φυλᾷ χωρίς νά χάνονται ἐξαιτίας τῆς πονηρίας τους.

6. Ὁ θεὸς πατέρας Χρυσόστομος, (ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἐμᾶς ὡς στόμα τοῦ Παύλου, ὅπως καὶ ἐκεῖνος ἦταν στόμα Χριστοῦ), ἀποδίδει αὐτὴν τὴν ἐξηγήσιν στό συγκεκρι-

μένο απόσπασμα, ἐρμηνεύοντας τήν ἐπιστολή, τήν ὁποία ἔχει ὑπαγορεύσει ὁ ἴδιος ὁ Παῦλος, ὅταν ἔγινε ὁρατός, μέσω ὀπτασίας, στόν Πρόκλο, τό μαθητή καί διάδοχο τοῦ θρόνου του*, ἀφοῦ ἐξέδωσε (ἐνν. ὁ ἅγιος Ἰωάννης) ἰδιαίτερο λόγο πάνω σέ αὐτή καί μόνη τή ρήση, γιά νά μή μιλήσουν σαγηνευτικά γιά τό δικό τους φρόνημα ὅσοι ἀσπάζονται τίς ἀποψεις τοῦ Ὁριγένη, οἱ ὅποιοι μοιάζουν νά συμφωνοῦν περισσότερο (ἐνν. μαζί του) παρά ἐσεῖς. Αὐτοί λυμαίνονται τήν ἐκκλησία, εἰσάγοντας στό τέλος τήν τέλεια ἀποκατάσταση τῶν ἁμαρτωλῶν ἀπό τήν κόλαση. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος λέει πῶς «θά σωθεῖ ὁ ἁμαρτωλός σάν ἀπό φωτιά», πρᾶγμα πού σημαίνει ὅτι θά παραμένει τιμωρούμενος στό πῦρ καί δέ θά χάνεται μέ τά πονηρά ἔργα καί διαθέσεις του. Γι' αὐτό τό πῦρ μιᾶ καί ὁ μέγας Βασίλειος στά Ἡθικά του, ἐξηγώντας ἐκεῖνο τό απόσπασμα τοῦ ψαλμοῦ «Φωνή Κυρίου, ὁ ὁποῖος διακόπτει τή φλόγα τοῦ πυρός», δηλαδή ὅτι τό πῦρ πού ἔχει ἐτοιμαστεῖ στήν κόλαση γιά τό διάδοιο καί τούς ἀγγέλους του διακόπτεται μέ τή φωνή τοῦ Κυρίου, γιά νά ἀπομείνει, ἀφοῦ ὑπάρχουν δύο δυνάμεις, ἡ καυστική καί ἡ φωτίζουσα, τό μέν δριμύ καί κολαστικό τῆς φωτιᾶς σέ αὐτούς πού εἶναι ἄξιοι τῆς καύσης καί γιά νά ἀπονεμηθεῖ αὐτό πού φωτίζει καί λαμπρύνει στή φαιδρότητα αὐτῶν πού εὐφραίνονται. Φωνή τοῦ Κυρίου λοιπόν, ὁ ὁποῖος διακόπτει καί διανέμει τή φλόγα τοῦ πυρός, ὅπως φαίνεται ὅτι εἶναι ἀπό τή μία πλευρά τό πῦρ τῆς κόλασης χωρίς λάμψη, ἐνῶ ὅτι παραμένει ἀπό τήν ἄλλη πλευρά τό φῶς τῆς ἀναστάσεως ἄκαυστο. Ἐπομένως, ὅπως φαίνεται, αὕτη ἡ διακοπή καί ἡ διαίρεση ἐκείνου τοῦ πυρός γίνεται γιά νά φανοῦν τά

* δηλαδή τοῦ ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Χρυσοστόμου

λαμπρά καὶ φωτεινά ἀπὸ τὰ ἔργα λαμπρότερα δι' αὐτοῦ, καθὼς διέρχεται μέσα ἀπὸ ὅλα κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο. Στὴ συνέχεια γιὰ νὰ κατασταθοῦν αὐτοὶ πού τὰ διέπραξαν κληρονόμοι φωτός καὶ γιὰ νὰ ἀπολαύσουν τοῦτο τὸν αἰώνιο μισθό. Ἐπίσης γιὰ νὰ διασωθοῦν ἀπὸ χειρότερη ἀπώλεια ὅσοι διέπραξαν φαῦλες πράξεις καὶ ἄξιες γιὰ τὸ καυστικὸ πῦρ, ζημιούμενοι μέ τὴν ἀποβολή τους, παραμένοντας συνεχῶς μέσα στὴ φωτιά (αὐτὸ σημαίνει λοιπόν καὶ ἡ φωνὴ πού εἶναι πρόξενος τῆς σωτηρίας) γιὰ νὰ μὴ νομίσουν ὅτι ἐξαιτίας τῆς φθοροποιοῦ φύσης τοῦ πυρός θὰ χαθοῦν μία φορὰ γιὰ πάντα. Ἀκολουθώντας αὐτές τίς ἀπόψεις καὶ πολλοί, ἄλλοι ἀπὸ τοὺς διδασκάλους πού εἶναι κοντὰ μας, ἔχουν ἀντιληφθεῖ αὐτὸ τὸ ρητὸ ἐνάντια σὲ αὐτὴν τὴ γνώση. Ἐάν, ὅμως, κάποιος ἐξήγησε μέ ἄλλον τρόπο αὐτὸ καὶ κατανόησε τὴ σωτηρία ὡς ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὴν κόλαση, καὶ τὸν καθαρισμό ὡς διέλευση μέσα ἀπὸ τὸ πῦρ, φαίνεται ὅτι τὸ παρανόησε ἐντελῶς, ἐάν πρέπει νὰ τὸ πεῖ κάποιος αὐτό· καὶ δὲν εἶναι καθόλου ἄξιο ἀπορίας, ὄντας ἄνθρωποι, πού πολλοὶ ἀπὸ τοὺς διδασκάλους φαίνεται ὅτι ἐξηγοῦν μέ ποικίλους τρόπους τὰ ρητὰ τῆς Γραφῆς, χωρὶς ὅμως νὰ φθάνουν ὅλοι ὅμοια στὴν ἀκρίβεια. Διότι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐφαρμόξει κανεὶς τὴν ἴδια ρήση πού ἔχει ἀποδοθεῖ σὲ διάφορες ἐννοιες, πρὸς ὅλες κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο. Ἀλλὰ ἐμεῖς πρέπει, ὅταν διαλέγουμε τίς κυριότερες καὶ τίς περισσότερες σύμφωνες μέ τὰ ἐκκλησιαστικά δόγματα ρήσεις, τίς ὑπόλοιπες νὰ τίς ἐπανεξετάζουμε. Δὲ θὰ στραφοῦμε λοιπόν, ἀκόμα καὶ ἂν ὁ Αὐγουστίνος ἀποδώσει αὐτὴ τὴν ἐξήγηση ἢ καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Διάλογος ἢ καὶ ἄλλος ἀπὸ τοὺς διδασκάλους πού εἶναι κοντὰ σας· γιατί ἀπὸ αὐτὴν (ἐνν. τὴ στάση) εἰσάγεται ὄχι τόσο τὸ καθαρήριο πρόσκαιρο πῦρ, παρὰ τὸ δόγμα τοῦ Ὁριγένους,

καθώς πρεσβεύει τήν τέλεια αποκατάσταση τῶν ψυχῶν καί τή λύτρωση ἀπό τήν κόλαση, μέσω ἐκείνου τοῦ πυρός, ὅπως ἀνακηρύχθηκε ὡς κοινός ὄλεθρος γιά τήν ἐκκλησία, ἀναθεματίσθηκε ἀπό τήν Πέμπτη Ἑγία Οἰκουμενική Σύνοδο καί ἀπελάθηκε τελείως.

13. Καί πάνω σέ αὐτά τά ζητήματα ἔχει λεχθεῖ ἀπό ἐσᾶς ὅτι «εἶναι φανερό πῶς (ἐνν. ὑπάρχει) ἡ ἀλήθεια πού ἔχει προλεχθεῖ κατὰ τό λόγο τῆς θείας δικαιοσύνης, ἡ ὁποία δέν ἀφήνει τίποτα πού γίνεται ἀτάκτως ἀτιμώρητο, καί γι' αὐτό εἶναι ἀνάγκη ὅσοι δέν τιμωρήθηκαν ἐδῶ, οὔτε στόν οὐρανό οὔτε στόν ἄδη νά τιμωρηθοῦν, ἡ ψυχή (ἐνν. αὐτῶν) ἐγκαταλείπεται λοιπόν σέ ἄλλο τόπο πού εἶναι προσδιορισμένος, ὅπου πρέπει νά γίνεται αὐτή ἡ κάθαρση, μέσω τῆς ὁποίας ὁ καθένας, ἀφοῦ γίνει καθαρός, ἀνάγεται ἀμέσως στήν οὐράνια ἀπόλαυση.

Ἀπέναντι σέ αὐτό ἰσχυριζόμαστε τά ἑξῆς καί προσέξτε πόσο ἀπλά καί δίκαια εἶναι. Ἡ ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν εἶναι ὁμολογουμένως καί ἀπαλλαγή ἀπό τήν κόλαση πού ἐπιβάλλεται ἐξαιτίας αὐτῶν· γιατί κάποιος ἀπελευθερώνεται ἀπό αὐτές, συγχρόνως ὅμως, ἐλευθερώνεται ἀπό τήν κόλαση πού ὀφείλεται σέ αὐτές. Αὐτή (ἐνν. ἡ ἀπελευθέρωση) χορηγεῖται μέ τρεῖς τρόπους καί σέ διάφορα χρονικά διαστήματα, κατὰ τόν καιρό τοῦ βαπτίσματος καί μετά τό βάπτισμα, μέσω τῆς ἐπιστροφῆς καί τοῦ πένθους καί τῆς ἀντιπροσφορᾶς ἀγαθῶν ἔργων στή παρούσα ζωή, καί μετά τό θάνατο μέσω εὐχῶν καί ἀγαθοεργιῶν, καί ὅσων ἄλλων πέρα ἀπό αὐτά ἐπιτελεῖ ἡ ἐκκλησία γιά τούς κεκοιμημένους. Ἡ πρώτη ἄφεση λοιπόν εἶναι γιά ὅλους χωρίς μόχθο, κοινή καί ἰσοτίμη, ὅπως ἡ διάχυση τοῦ φωτός καί ἡ θέα τοῦ ἡλίου καί οἱ ἀλλαγές τῶν ὡρῶν· διότι εἶναι μόνο χάρισμα καί τίποτα περισσότερο καί

δέν ἀπαιτεῖ τὴ δική μας πίστιν. Ἡ δευτέρα, ὅμως, εἶναι ἐπίπονη, ὅπως κάποιος «ὁ ὅποιος λούζει τὴν κλίνη του καὶ τὸ στρώμα του κάθε νύχτα μέ δάκρυα»· στόν ὅποιο μυρίζουν ἄσχημα οἱ μώλωπες τῆς κακίας καὶ πενθώντας καὶ σκυθρωπάζοντας πορεύεται καὶ μιμεῖται τὴν ἐπιστροφή τῶν Νινευιτῶν καὶ τὴν ἐλεημένη ταπείνωση τοῦ Μανασσῆ. Ἡ τρίτη εἶναι καὶ αὐτὴ ἐπίπονη (ἀφοῦ ἔχει συνδεδεμένη τὴ μετάνοια, τὴ συνείδηση πού τύπτει καὶ τὴν ἀποτυχία γιὰ τὰ ἀγαθὰ ἔργα πού δέν ἔγιναν, ἢ ὅποια προκαλεῖ ὀδύνη), δέν εἶναι ἀναμειγμένη μέ τὴν κόλαση, ἐάν θέβαια ὑπάρχει ἄφεση· διότι δέν εἶναι δυνατό νά συνυπάρχουν ἡ ἄφεση μέ τὴν κόλαση. Ἡ πρώτη καὶ ἡ τρίτη ἄφεση ἔχουν τὸ περισσότερο μέρος τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, καθὼς συμβάλλουν καὶ οἱ εὐχές καὶ εἶναι μικρὴ ἡ δική μας εἰσφορά· ἡ μεσαία, ἀντίθετα, ἔχει λίγη χάρη καὶ χρειάζεται περισσότερη δική μας ἐργασία. Διαφέρει, ὅμως, ἡ πρώτη ἀπὸ τὴν τελευταία ἄφεση, καθόσον αὐτὴ χορηγεῖται ὅμοια γιὰ ὅλες τίς ἁμαρτίες. Ἡ τρίτη ἄφεση ἀντιδιαστέλλεται ἀπὸ τὴν πρώτη μέσω τῶν μὴ θανάσιμων ἁμαρτιῶν, καὶ αὐτῶν γιὰ τίς ὁποῖες ὁ καθένας μετανόησε κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ζωῆς του. Αὐτὰ φρονώντας ἡ ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, ζητώντας τὴν ἄφεση γιὰ τοὺς κεκοιμημένους καὶ ἔχοντας τὴν πεποίθηση ὅτι χορηγεῖται, δέν ὀρίζει καμία τιμωρία γιὰ αὐτοὺς, γνωρίζοντας ὅτι ἡ θεία ἀγαθότητα ὑπερνικᾷ τὸ λόγο τῆς δικαιοσύνης σ' αὐτές τίς περιπτώσεις.

ΔΕΥΤΕΡΗ ΟΜΙΛΙΑ:

«Τοῦ σοφωτάτου καί λογιωτάτου κυρ. Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ. Ἀπολογία πρὸς λατίνους δευτέρα, ἐν ἣ ἐκτίθησι καί τῆς τῶν γραικῶν ἐκκλησίας τὴν ἀληθῆ δόξαν»⁷

(ΚΕΦΑΛΑΙΑ 3, 19)

3. Ἡμεῖς οὐτε τοὺς δικαίους ἀπειληφέναι τελέως τὸν ἴδιον κλῆρὸν φαμεν καί τὴν μακαρίαν ἐκείνην κατάστασιν, πρὸς ἣν ἐντεῦθεν διὰ τῶν ἔργων ἑαυτοὺς παρεσκεύασαν, οὐτε τοὺς ἁμαρτωλοὺς αὐτίκα μετὰ τὸν θάνατον εἰς τὴν αἰώνιον ἀπάγεσθαι κόλασιν, ἐν ἣ βασανισθήσονται αἰδίως, ἀλλ' ἅμφω ταῦτα μετὰ τὴν ἐσχάτην ἐκείνην ἡμέραν τῆς κρίσεως καί τὴν ἀνάστασιν πάντων ἀναγκαίως γενήσεσθαι· τὸ δὲ νῦν ἔχον, εἶναι μὲν ἑκατέρους ἐν τοῖς προσήκουσι τόποις, τοὺς μὲν ἀνέτους πάντη καὶ ἐλευθέρους ἔν τε τῷ οὐρανῷ μετὰ τῶν ἀγγέλων καὶ παρ' αὐτῷ τῷ Θεῷ, καὶ δὴ καὶ τῷ παραδείσῳ, οὗ ἐξέπεσε μὲν ὁ Ἀδάμ, ἀντεισῆχθη δὲ πρὸ τῶν ἄλλων ὁ εὐγνώμων ληστής, καὶ ἡμῖν δὲ ἑκάστοτε ἐπιχωριάζειν, ἐν οἷς τιμῶνται ναοῖς, καὶ τῶν ἐπικαλουμένων αὐτοὺς ἐπακούειν καὶ ὑπὲρ αὐτῶν τῷ Θεῷ προσεύειν, ἐξαίρετον τοῦτο γέρας παρ' αὐτοῦ εἰληφότας, καὶ διὰ τῶν οἰκείων λειψάνων θαυματουργεῖν, καὶ μὴν καὶ τῆς μακαρίας ἀπολαύειν τοῦ Θεοῦ θεωρίας καὶ τῆς ἐκείθεν ἐκπεπομένης αἰῆλης τελεώτερόν τε καὶ καθαρώτερον ἢ πρότερον ἐν τῷ βίῳ τυγχάνοντας· τοὺς δ' ἐναντίους αὐθις ἐν τῷ ἁδῇ κατακεκλεισμένους ὑπάρχειν ἐν σκοτεινοῖς καὶ ἐν σκιᾷ θανάτου καὶ ἐν λάκκῳ κατωτάτῳ, καθὰ φησὶν ὁ Δαυῖδ, καὶ ὁ Ἰωβ πάλιν· εἰς γῆν σκοτεινὴν καὶ γνοφεράν, εἰς γῆν σκότους αἰωνίου, οὗ οὐκ ἔστι φέγγος, οὐδὲ ὥραν ζωὴν βροτῶν· καὶ τοὺς μὲν ἐν εὐφροσύνῃ πάσῃ καί

7. ΡΟ, τόμ, 15, σελ. 109-110, 117, 130-133.

θυμηδία διάγειν, προσδοκῶντας ἤδη καὶ μόνον οὐκ ἐν χερσὶν ἔχοντες τὴν ἐπηγγελμένην αὐτοῖς βασιλείαν καὶ τὰ ἀπόρρητα ἀγαθὰ· τοὺς δὲ τούναντίον ἐν στενοχωρίᾳ πάσῃ καὶ ἀπαραμυθίῳ λύπῃ, καθάπερ τινὰς καταδίκους ἐκδεχομένους τὴν ἀπόφασιν τοῦ κριτοῦ καὶ τὰς βασάνους ἐκείνας προορωμένους· οὔτε δὲ τὴν κληρονομίαν τῆς βασιλείας ἐκείνους ἀπολαβεῖν καὶ «ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, οὔτε οὐς ἤκουσεν, οὔτε νοῦς ἀνθρώπου ἐνετυπώσατο ἀγαθὰ», οὔτε τούτους ταῖς αἰώνιοις ἤδη παραδεδόσθαι βασάνοις καὶ ἐν ἀσβέστῳ πυρὶ κατακαίεσθαι. Καὶ τοῦτο παρά τε τῶν πατέρων ἡμῶν ἄνωθεν παραδεδομένον ἔχομεν καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν θείων γραφῶν παραστήσαι ῥαδίως δυνάμεθα.

10. Δῆλον οὖν ἐκ τούτων ἀπάντων, ὥς ὅσα τινὲς τῶν ἁγίων δι' ὀπτασίας καὶ ἀποκαλύψεως εἶδον περὶ τῆς μελλούσης κολάσεως καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἀσεβῶν καὶ ἁμαρτωλῶν, σκιαγραφίαι τινὲς τῶν μελλόντων ἦσαν καὶ οἷον διατυπώσεις, ἀλλ' οὐκ ἤδη παρόντα καὶ ἐνεργούμενα πράγματα, καθάπερ ὁ Δανιὴλ τὴν μέλλουσαν κρίσιν ἐκείνην προφητικῶς διαγράφων, ἐθεώρουν φησὶν ἕως οὗ θρόνοι ἐτέθησαν, καὶ κριτήριον ἐκάθισε, καὶ βίβλοι ἠνεώχθησαν, καὶ τὰ καὶ τὰ γέγονε· δῆλον γὰρ ὡς οὐ γέγονε ταῦτα, τῷ δὲ προφήτῃ πνευματικῶς προεδείκνυτο.

19. Ἐπὶ τούτοις τὰς παρ' ὑμῶν εἰρημένους χρήσεις ἔκ τε τῆς τῶν Μακκαβαίων βίβλου καὶ τοῦ Εὐαγγελίου θεωρούντων ἡμῶν, ἀπλῶς τε καὶ φιλαλήθως εἰπόντων, μηδεμίαν ἐν αὐταῖς ἐμφανίσθαι κόλασιν, οὔτε μὴν κάθαρσιν, ἀλλ' ἢ μόνον ἁμαρτιῶν ἄφεσιν, διαίρεσιν τινα θαυμαστὴν ὑμεῖς ἐποιήσασθε, πᾶσαν ἁμαρτίαν εἰπόντες εἷς τε τὴν πρόσκρουσιν αὐτὴν τοῦ Θεοῦ διαιρεῖσθαι καὶ τὴν ἐπακολούθουσαν αὐτῇ τι-μωρίαν· ὣν τὴν μὲν πρόσκρουσιν ἀφίεσθαι μετὰ τὴν συντριβὴν καὶ ἀποκέρυξιν τοῦ κακοῦ, τὴν δὲ ἐνοχλήν τῆς τιμωρίας ὀφείλεσθαι πάντως, ὡς ἀνάγκην εἶναι ἐκ τούτου τοῦ λόγου τοὺς ἀφιεμένους τῶν ἁμαρτιῶν ἔτι καὶ δι' αὐτάς κολάζεσθαι. Ταῦτα μὲν

οὖν ὅτι τοῖς ἐναργέσι καὶ ὁμολογουμένοις μάχονται, λέγειν ἐῷμεν· οὔτε γὰρ βασιλεῖς ὁρῶμεν μετὰ τὸ δοῦναι τὴν ἀμνηστίαν καὶ ἄφεσιν ἔτι καὶ κολάζοντας τοὺς ἡμαρτηρότας, οὔτε Θεὸν αὐτὸν πολλῶ μαῖλλον, ὃ πολλῶν ὄντων τῶν γνωρισμάτων, φιλανθρωπία ἐστὶ τὸ ἐξαίρετον, ἀλλὰ μετὰ μὲν τὴν ἁμαρτίαν κολάζοντα, μετὰ δὲ τὴν ἄφεσιν εὐθὺς καὶ τὴν κόλασιν λύοντα. Καὶ τοῦτο εἰκότως· εἰ γὰρ τὸ προσκροῦσαι Θεῷ ποιεῖ τὴν κόλασιν, τοῦ αἰτίου λυθέντος καὶ τῆς καταλλαγῆς γενομένης, καὶ τὸ αἰτιατόν, ὅπερ ἐστὶν ἡ κόλασις, ἐξ ἀνάγκης συνδιαλέλυται.

Ἀπόδοση στή νεοελληνικὴ

ΔΕΥΤΕΡΗ ΟΜΙΛΙΑ:

«Δεύτερη Ἀπολογία πρὸς τοὺς Λατίνους,
τοῦ σοφότατου καὶ λογιότατου κυρ. Μάρκου τοῦ
Εὐγενικοῦ, στήν ὁποία ἐκτίθεται καὶ ἡ ἀληθινὴ δόξα
τῆς Ἐκκλησίας τῶν Γραικῶν».

3. Ἐμεῖς δὲν ἰσχυριζόμαστε οὔτε ὅτι οἱ δίκαιοι ἀπολαμβάνουν τελείως τὸν δικό τους κλῆρο καὶ ἐκείνη τὴ μακάρια κατάσταση τὴν ὁποία προετοίμασαν γιὰ τοὺς ἑαυτοὺς τους ἀπὸ τὴν παρούσα ζωὴ οὔτε ὅτι οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀμέσως μετὰ τὸ θάνατο ὁδηγοῦνται στήν αἰώνια κόλαση, στήν ὁποία θὰ βασανίζονται ἀδιαλείπτως, ἀλλὰ ὅτι αὐτά, καὶ τὰ δύο, θὰ γίνουν ὑποχρεωτικά μετὰ τὴν ἔσχατη ἡμέρα τῆς Κρίσεως καὶ τὴν Ἀνάστασις ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Αὐτὸ πού συμβαίνει τώρα, εἶναι τὸ ὅτι καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ θρίσκονται στοὺς κατάλληλους τύπους, κάποιοι ζώντας ἄκοπα σὲ ὅλα καὶ

ἐλεύθεροι στόν οὐρανό, μαζί μέ τούς ἀγγέλους καί κοντά στό Θεό καί μάλιστα στόν παράδεισο, ἀπ' ὅπου ἐξέπεσε ὁ Ἀδάμ ἀλλά εἰσήχθη στή θέση του, πρίν ἀπ' ὅλους, ὁ εὐγνώμων ληστής, καί ζοῦν ἐκάστοτε κοντά σέ ἐμᾶς, στούς ναούς ὅπου τιμῶνται, εἰσακούουν ἀντούς πού τούς ἐπικαλοῦνται, πρεσβεύουν ὑπέρ αὐτῶν στό Θεό, ἀφοῦ ἔχουν λάβει αὐτή τήν ἐξαιρετική τιμή ἀπό αὐτόν, θαυματουργοῦν μέσω τῶν λειψάνων τους καί ἀπολαμβάνουν τή μακάρια θεωρία τοῦ Θεοῦ καί τή δόξα πού ἐκπέμπεται ἀπό αὐτόν, περισσότερο τέλεια καί καθαρά παρὰ προηγουμένως, στην ἐπίγεια ζωή, ἂν τούς συνέδη νά διώσουν αὐτήν την ἐμπειρία. "Ὅσοι πάλι ἔχουν λάβει τήν ἀντίθετη μοίρα, κλεισμένοι στόν ἄδη, βρῖσκονται σέ μέρη κατασκότεινα καί ζοῦν στή σκιά τοῦ θανάτου καί στόν κατώτατο λάκκο, ὅπως λέει ὁ Δαυίδ καί ἀλλοῦ πάλι ὁ Ἰώβ «σέ γῆ σκοτεινή καί ζοφερή, σέ γῆ αἰωνίου σκότους ὅπου δέν ὑπάρχει φέγγος οὔτε μπορεῖ νά δεῖ κανεῖς τή ζωή τῶν θνητῶν». Καί οἱ μέν συμβαίνει νά ζοῦν μέσα σέ κάθε εὐφροσύνη καί ἰλαρότητα προσδοκώντας, χωρίς μόνο νά ζοῦν ἐκείνη τή στιγμή, τή βασιλεία πού τήν ἔχει ὑποσχεθεῖ ὁ Κύριος καί τά ἀπερίγραπτα ἀγαθά. Ἀντιθέτως ὅμως, οἱ ἄλλοι (ἐνν. συμβαίνει νά ζοῦν) μέσα σέ κάθε στεναχώρια καί ἀπαρηγόρητη θλίψη, ὅπως κάποιοι κατάδικοι οἱ ὅποιοι δέχονται τήν ἀπόφαση τοῦ δικαστῆ καί τά δάσανα πού ἔχουν προβλεφθεῖ· ἡ θέση ἐκείνων εἶναι οὔτε νά λαμβάνουν τήν κληρονομία τῆς βασιλείας καί «αὐτά πού ὀφθαλμός δέν εἶδε, οὔτε αὐτί ἄκουσε, οὔτε νοῦς ἀνθρώπου ἐνετύπωσε ἀγαθά», οὔτε νά παραδίδονται στά αἰώνια δάσανα καί νά κατακαίγονται σε ἄσβεστη φωτιά. Καί αὐτήν την ἐπίγνωση ἄνωθεν, ἀπό τούς πατέρες μας ἔχουμε λάβει ὡς παράδοση καί ἀπό αὐτές τίς θεῖες γραφές μποροῦμε εὐκολα νά τήν ἐκφράσουμε.

10. Εἶναι φανερό, λοιπόν, ἀπ' ὅλα αὐτά, ὅπως καί ἀπό ὅσα κάποιοι ἀπό τούς ἁγίους εἶδαν μέ ὀπτασίες καί ἀποκαλύψεις γιά τή μέλλουσα κόλαση καί τή θέση τῶν ἀσεβῶν καί ἁμαρτωλῶν σέ αὐτή, ὅτι αὐτά ἦταν κάποιες σκιαγραφίες τῶν μελλόντων, καί, κατὰ κάποιον τρόπο, προτυπώσεις, ἀλλά δέν εἶναι καταστάσεις πού ἤδη συμβαίνουν καί βρίσκονται ἐν ἐνεργείᾳ, ὅπως διαγράφει ὁ Δανιήλ προφητικά ἐκεῖνη τή μελλοντική κρίση «ἔβλεπα, λέει, μέχρι ποιοῦ σημείου τοποθετήθηκαν οἱ θρόνοι, καί δικαστήριο ξεκίνησε, καί διδλία ἀνοίξαν καί ἔγιναν τά ἐξῆς». Εἶναι ἐμφανές ὅτι δέν ἔχουν γίνει ἀκόμα αὐτά, ἀλλά στόν προφήτη πνευματικά φανερώθηκαν.

19. Σχετικά μέ αὐτά τά ζητήματα, οἱ ἀπόψεις πού ἔχουν λεχθεῖ ἀπό ἐσᾶς καί προέρχονται ἀπό τό διδλίο τῶν Μακκαβαίων καί τό Εὐαγγέλιο, κατὰ τή δική μας μελέτη, ἀπλά καί μόνο γιά νά ποῦμε τήν ἀλήθεια, δέ φανερώνεται σέ αὐτές (δηλ. στίς συγκεκριμένες περικοπές) καμία κόλαση οὔτε δέδαια κάθαρση, παρὰ μόνο ἄφεση ἁμαρτιῶν. Ἐσεῖς δημιουργήσατε αὐτήν τήν ἄξια ἀπορίας διαίρεση, λέγοντας ὅτι κάθε ἁμαρτία σ' αὐτή τήν πρόσκρουση μέ τό Θεό διαιρεῖται, καί τήν ἀκολουθεῖ τιμωρία· αὐτῶν τῶν ὁποίων ἡ πρόσκρουση μέ τή συντριβή καί τήν ἀποκρήρυξη του κακοῦ συγχωρεῖται καί ἡ ἐνοχή τῆς τιμωρίας ὀφείλεται πάντως, σάν νά εἶναι ἀνάγκη αὐτοῖ στούς ὁποίους ἔχουν συγχωρεθεῖ οἱ ἁμαρτίες νά τιμωροῦνται γι' αὐτό τό λόγο ἀκόμα γιά αὐτές. Αὐτά, λοιπόν, ἐπειδή μάχονται τά φανερά καί τά παραδομένα σέ ἐμᾶς, δέν τά λογαριάζουμε· διότι οὔτε βασιλεῖς βλέπουμε νά τιμωροῦν αὐτούς πού ἔχουν ἁμαρτήσῃ, ἀφοῦ ἔχουν χορηγήσῃ τήν ἀμνηστεία καί τήν ἄφεση, οὔτε πολύ περισσότερο τό Θεό, στόν ὁποῖο ἐνῶ εἶναι πολά τά γνωρίσματά του, ἡ φιλαν-

θρωπία εἶναι τό πίο ἐξαιρετικό, ἀλλά (ἐνν. ἀντίθετα τόν βλέπουμε) μετά τήν ἁμαρτία νά τύπτει παιδαγωγικά, καί μετά τήν ἄφεση ἀμέσως νά παύει τήν παιδαγωγία. Καί αὐτό γίνεται εὐλόγα· ἐάν τό νά προσκρούει κανεῖς στό Θεό δημιουργεῖ τό παιδαγωγικό ράπισμα, ὅταν παύσει τό αἷτιο καί ὅταν ἐπέλθῃ ἀλλαγὴ στή συμπεριφορὰ τοῦ ἀνθρώπου, τότε καί τό αἰτιατό, ὅπως εἶναι καί ἡ τιμωρία, ἐξ ἀνάγκης λύεται καί αὐτό.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

ΜΕΡΙΚΕΣ ΟΡΘΟΔΟΞΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΣΧΕΤΙΚΑ
ΜΕ ΤΟ ΘΕΜΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑ ΘΑΝΑΤΟΝ ΖΩΗΣΤό Μυστήριο τοῦ θανάτου καί τῆς μετά
θάνατον ζωῆς¹

*π. Ἀμβροσίου Φοντριέ πρωθιερέως τῶν Γαλλικῶν Ὁρθόδοξων
Ἐνοριῶν τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας τῆς Διασποράς.*

Τά τελευταῖα χρόνια στή Γαλλία, τά ἔντυπα καί τά ραδιο-
τηλεοπτικά μέσα ἀσχολοῦνται ἰδιαίτερα μέ τό θέμα τοῦ
θανάτου καί τῆς μετά θάνατον ζωῆς. Ἀκόμα καί ἓνα – ὑποτί-
θεται Ὁρθόδοξο – ἑλληνικό περιοδικό πού κυκλοφορεῖ στή
Γαλλία ἔχει λάβει μέρος σέ αὐτόν τό χορό συζητήσεων, δημο-
σιεύοντας ἓνα ἄρθρο μέ τίτλο: «Πεῖτε μου γιατί... ποτέ κανεῖς
δέν ἔχει γυρίσει πίσω!» Στό τέλος τοῦ ἄρθρου ὁ συντάκτης
του συμπεραίνει: «Καμιά ἀνθρώπινη γνώση δέ δύναται νά
δώσει μία βέβαιη ἀπάντηση στό μυστήριο τοῦ θανάτου καί
τῆς μετά θάνατον ζωῆς: μόνο ἡ πίστη διαλύει κάπως τίς
σκιές...» Παρεμπιπτόντως, ἀποδίδει τά σέδη του πρός τόν

1. Τό πρωτότυπο κείμενο, γραμμένο στά γαλλικά, παρατίθεται στό περιοδι-
κό τοῦ π. Ambroise Fontrier, *Cathéchese Orthodoxe*, τόμ. VIII, τεῦχος No. 26,
σελ. 74-84. Ἀκολούθησε κατόπιν μετάφρασή του στά ἀγγλικά, ἡ ὁποία χρη-
σιμοποιεῖται στό παρόν διδλίο.

Κύριο, τὸν Ὅποιο ἀποκαλεῖ «ὁ ἱκανὸς βαρκαρῆς...», ἕνας βαρκαρῆς ὁ ὁποῖος περιέργως θυμίζει τὸ Χάροντα, τὸν ὁδηγὸ τοῦ Ἑλίου τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας πού ὁδηγοῦσε μέ τή δάρκα του τίς ψυχές τῶν νεκρῶν στόν ποταμό, μέ ἀντίτιμο ἕναν ὁδολό.

Θά ἦταν εὐχῆς ἔργο, ἐάν ὁ συντάκτης τοῦ ἐν λόγῳ ἄρθρου εἶχε μελετήσει τὸ κείμενο τῆς Ὁρθόδοξης ἐπικήδειας λειτουργίας, ἢ τῶν λειτουργιῶν ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῶν νεκρῶν πού τελοῦνται κάθε Σάββατο, ἢ τοὺς Βίους τῶν Ἀγίων ἢ τῶν Πατέρων τῆς ἐρήμου· θά εἶχε τότε μπορέσει νά δώσει «μία ἀπάντηση στό μυστήριο τοῦ θανάτου καί τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς» καί ἔτσι νά καθοδηγήσει ὑπεύθυνα καί νά διαπαιδαγωγήσει τοὺς ἀναγνώστες του. Ἀλλά οἱ δικοί μας «Ὁρθόδοξοι» οἰκουμενιστές καί μοντερνιστές, ἐξ αἰτίας τῆς ἐρωτοτροπίας τους μέ αὐτόν τόν κόσμο, ὑπὲρ τοῦ ὁποῖου ὁ Σωτῆρας Χριστὸς δέν ἤθελε νά προσευχηθεῖ, ἔχουν γίνει τὸ ἀλάτι πού ἔχει χάσει τὴν ἀλμύρα του καί δέν ἔχει πλέον καμιά ἀξία παρὰ νά πεταχτεῖ ἔξω καί νά καταπατεῖται ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, σύμφωνα μέ τὸν ἀλάθητο λόγο τοῦ Κυρίου.²

Θέλοντας νά «διαλύσουμε κάπως τίς σκιές» τοῦ ἐπιμελητῆ ἔκδοσης τοῦ ἑλληνικοῦ περιοδικοῦ καί ταυτοχρόνως νά διαπαιδαγωγήσουμε τοὺς πιστοὺς καί τοὺς ἀναγνώστες μας, δημοσιεύουμε ἐδῶ τρία κείμενα σχετικὰ μέ τὸ μυστήριο τοῦ θανάτου καί τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς.

Σημ. μτφρ. τῆς ἀγγλικῆς ἔκδοσης: Τὰ πρῶτα δύο κείμενα προέρχονται ἀπὸ τὸν ἁγ. Διονύσιο τὸν Ἀρεοπαγίτη καί ἀπὸ τὸ Βίο ενός ἀθωνίτη μοναχοῦ καί παρουσιάζουν τὸ πῶς ἕνας Ὁρθόδοξος χριστιανὸς προετοιμάζεται γιὰ τὸ θάνατο καί τὸ

2. Κατὰ Ματθαῖον 5:13.

χωρισμό της ψυχῆς από τό σῶμα. Τό τρίτο κείμενο, από τό Βίο τοῦ ἀείμνηστου εἰκονογράφου Φώτη Κόντογλου ὁ ὁποῖος ἀναπαύθηκε τό 1965,³ ἀκολουθεῖ παρακάτω χωρίς περικοπές.

Τό μεγάλο στοίχημα ἀνάμεσα σέ πιστούς καί σέ ἀπίστους

Τοῦ Φώτη Κόντογλου⁴

Τή Λαμπροδευτέρα τό βράδυ, περασμένα μεσάνυχτα, πρίν νά πλαγιάσω γιά νά κοιμηθῶ, ἐδῆξα στό μικρό περιβολάκι πού ἔχουμε πίσ' ἀπό τό σπίτι μας, καί στάθηκα γιά λίγο, κυττάζοντας τό σκοτεινό οὐρανό μέ τ' ἄστρα. Σάν νά τόν ἔβλεπα πρώτη φορά. Μοῦ φάνηκε πολύ θαύς, καί σάν νά ἐρχότανε ἀπό πάνω μιά μακρυνή ψαλμωδία. Τό στόμα μου εἶπε σιγανά: «*Υψοῦτε Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν, καὶ προσκυνεῖτε τῷ ὑποποδίῳ τῶν ποδῶν αὐτοῦ*». Ἕνας ἁγιασμένος γέροντας μοῦ εἶχε πεῖ μιά φορά πὼς κατὰ τοῦτες τίς ὥρες ἀνοίγουνε τά οὐράνια. Ὁ ἀγέρας μοσκοβολοῦσε ἀπὸ τά λουλούδια κι ἀπὸ τά ἀγιοχόρταρα, πού ἔχουμε φυτέψει. «*Πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης τοῦ Κυρίου*».

Θά στεκόμουνα ἐκεῖ πέρα μοναχὸς ὥς τό ξημέρωμα. Σάν νά μὴν εἶχα σῶμα, μήτε κανένα δεσμό μέ τή γῆ. Ἀλλά συλλογίστηκα μήπως ξυπνήσει κανένας μέσα στό σπίτι καὶ ἀνησυχήσουνε πού ἔλειπα, καί γι' αὐτό μπῆκα μέσα καὶ ξάπλωσα.

3. Ὁ βίος του σὰ Ἀγγλικά παρατίθεται στό *The Orthodox Word*, Σεπτέμβριος-Ὀκτώβριος 1966.

4. Ἀπὸ τό βιβλίο του *Τὰ Μυστικά Ἄνθη*, Ἐκδ. Παπαδημητρίου, Ἀθήνα, 1977, σελ. 113. Βλ. καὶ «Ἀπίστευτα καὶ ὁμως ἀληθινά», Ἐκδ. «Ὁρθόδοξος Κυψέλη», Θεσσαλονίκη, σελ. 121.

Δέ μέ εἶχε θολώσει καλά-καλά ὁ ὕπνος, δέν ξέρω ἄν ἤμου-
να ξυπνητός ἦ κοιμισμένος, καί δλέπω μπροστά μου ἕναν
ἄνθρωπο μέ ἀλλόκοτη ὄψη. Ἦτανε κατακίτρινος, σάν πεθα-
μένος, μά τά μάτια του ἦτανε σάν ἀνοιχτά καί μ' ἐδλεπε τρο-
μαγμένος. Τό πρόσωπό του ἦτανε σάν μάσκα, σάν μούμια, μέ
τό πετσί του γυαλιστερό, μαυροκίτρινο, καί κολλημένο στό
νεκροκέφαλο μέ ὅλα τά θαυουλώματα. Κοντανάσαινε σάν
λαχανιασμένος. Στό 'να χέρι του θαστοῦσε κάποιο παράξενο
πρᾶγμα, πού δέν κατάλαβα τί ἦτανε, καί μέ τ' ἄλλο ἐσφιγγε
τό στήθος του, λές καί πονοῦσε.

Ἐκεῖνο τό πλάσμα μ' ἔκανε ν' ἀνατριχιάσω. Τό κύτταξα,
καί μέ κύτταξε, δίχως νά μιλήσει, σάν νά περίμενε νά τό γνω-
ρίσω. Καί σ' ἀλήθεια, μ' ὅλο πού ἦτανε τόσο ἀλλόκοτο, σάν
νά μοῦ εἶπε μιά φωνή: «Εἶναι ὁ τάδε!». Μόλις ἄκουσα τή
φωνή, τόν γνώρισα ποιός ἦτανε. Τότε κι ἐκεῖνος ἀνοιξε τό
στόμα του κι ἀναστέναξε. Μά ἡ φωνή του σάν νά ἐρχότανε
ἀπό πολύ μακριά, σά νά 'θγαινε ἀπό κανένα θαθὺ πηγάδι.

Ἔδλεπα πώς θαρισκότανε σέ μιά μεγάλη ἀγωνία, κι
ὑπόφερνα κι ἐγώ μαζί του. Τά χέρια του, τά πόδια του, τά
μάτια του, ὅλα φανερόνανε πώς θασανιζότανε. Ἀπάνω στήν
ἀπελπισία μου, πῆγα κοντά του νά τόν θαηθήσω, μά ἐκεῖνος
μοῦ 'κανε νόημα μέ τό χέρι του νά σταματήσω.

Ἄρχισε νά θαγγᾶ, μέ τέτοιον τρόπο, πού πάγωσα. Ἐπειτα
μοῦ λέγει: «Δέν ἤρθα, μέ στείλανε. Ἐγὼ ὁλοένα τρέμω! Βρί-
σκομαι σέ ζάλη μεγάλη. Παρακάλεσε τόν Θεό νά μέ λυπηθῇ.
Θέλω νά πεθάνω, μά δέ μπορῶ. Ἀχ! Ὅσα ἔλεγεσ θαήκανε
ἀληθινά. Θαυᾶσαι, λίγεσ μέρες πρίν πεθάνω, πού ἤρθες στό
σπίτι μου καί μιλοῦσες γιά θαησκευτικά; Ἦτανε καί δνὸ
ἄλλοι φίλοι μου, ἀπιστοι κι αὐτοί σάν κι ἐμένα. Ἐκεῖ πού
μιλοῦσες, ἐκεῖνοι θαμογελοῦσανε. Σάν ἔφυγεσ, μοῦ εἶπανε:

Κρίμα, νά 'χει τέτοιο μυαλό, καί νά πιστεύει στίς ἀνοησίες πού πιστεύουνε οἱ γρηές! Μιά ἄλλη μέρα, σοῦ εἶχα πεῖ, ὅπως καί πολλές ἄλλες φορές: «Βρέ Φ., μάζευε λεφτά, θά πεθάνης στήν ψάθα. Βλέπεις ἐγώ πόσα ἔχω, καί πάλι θέλω κι ἄλλα».

»Τότε μοῦ εἶπες: «Ἐχεις κάνει συμβόλαιο μέ τόν χάρο πώς θά ζήσεις τόσα χρόνια πού θέλεις, γιά νά καλοπεράσεις στά γερατειά σου;». Σοῦ λέγω ἐγώ: «Θά δεῖς πόσω χρονῶ θά πάγω! Τώρα εἶμαι ἐβδομηνταπέντε. Θά περάσω τά ἑκατό. Ἐχω ἐξασφαλίσει τά παιδιά μου, ὁ γνιός μου θγάζει λεφτά πολλά, τήν κόρη μου τήν πάντρεψα μ' ἕναν πλούσιον ἀπό τήν Ἀθησυνία, ἐγώ κι ἡ γυναίκα μου ἔχουμε καί παραέχουμε. Ὅχι σάν κι ἐσένα, πού ἀκοῦς αὐτά πού λέν οἱ παπάδες Χριστιανά τά τέλη τῆς ζωῆς ἡμῶν. Τί θά θγάλεις ἀπό τά Χριστιανά τά τέλη; Παρά νά 'χεις στήν τσέπη σου, καί μή σέ μέλει. Ἐγώ νά δώσω ἐλεημοσύνη; Καί γιατί ἔκανε φτωχούς ὁ πολυνεύπλαχνος Θεός σας; Γιά νά τούς θρέφω ἐγώ; Ἄμ δάζουνε ἐσᾶς καί ταῖζετε τούς τεμπέληδες, γιά νά πᾶτε στόν Παράδεισο! Ἀκοῦς ἐκεῖ Παράδεισο; Ἐγώ ξέρεις πώς εἶμαι γνιός παπᾶ, καί τά γνωρίζω καλά αὐτά τά κόλπα. Μά νά τά πιστεύουνε αὐτά οἱ μικρόμυαλοι. Ὅχι ὁμως κι ἐσύ, πού ἔχεις τέτοια σπονδή, καί νά πᾶς χαμένος. Ἐσύ, ὅπως πᾶς, θά πεθάνεις πρὶν ἀπό μένα, θά πάρεις καί στόν λαιμό σου τήν οἰκογένειά σου. Μά ἐγώ, σοῦ λέγω καί σοῦ ὑπογράφω, σάν γιατρός πού εἶμαι, πώς θά ζήσω ἑκατόν δέκα χρόνια!...».

Λέγοντας αὐτά, στριφογύριζε ἀπό δῶ κι ἀπό κεῖ, σάν νά ψηφνότανε ἀπάνω σέ καμμιά σκάρτα, θγάζοντας κάτι μουγκρίσματα ἀπό τό στόμα του: «Ἀχ! Οὐχ! Οὐ! Οὐ! Οὐ! Χοῦ! Οὐχ!».

Ἦσυχασε γιά λίγο καί ξαναεῖπε: «Αὐτά ἔλεγα, μά σέ λίγες μέρες πέθανα! Πέθανα κι ἔχασα τό στοίχημα! Τί ταραχή! Τί

τρομάρα τράδηξα! Σαστισμένος, μιά δούλιαζα καί μιά ἀνέδαινα ἀπάνω, καί φώναζα: ὦ Ἐλεος! Μά κανένas δέν μ' ἄκουγε. Ὑνα ρεῦμα μέ κλωθογύριζε σάν νά ἴμωνα κανένα ψόφιο ποντίκι. Τί τράδηξα ὥς τὰ τώρα, καί τί τραδῶ. Τί ἀγωνία εἶναι αὐτή! Ὅλα ὅσα ἔλεγεσ θγήκανε ἀληθινά. Τό κέρδισες τό στοίχημα. Ὑγῶ, τότε πού θρискόμωνα στὸν κόσμον πού ξεῖς, ἤμωνα ὁ ἔξυπνος. Ὑμωνα γιατρός, κι εἶχα μάθει νά μιλῶ καί νά μ' ἀκοῦνε, νά κοροϊδεύω τή θρησκεία, νά συζητῶ γιά χεροπιαστά πράγματα. Τώρα ὁμως βλέπω πῶς χεροπιαστά εἶναι ἐκεῖνα πού τὰ ἔλεγα παραμύθια καί χαρτοφάναρα. Χεροπιαστή εἶναι ἡ ἀγωνία πού θρискομαι. ὙΑχ! Τοῦτος θά εἶναι ὁ σκώληξ ὁ ἀκοίμητος, τοῦτος θά εἶναι ὁ θρυγγμός τῶν ὁδόντων!».

ὙἈπάνω σ' αὐτά, χάθηκε ἀπό τὰ μάτια μου, κι ἄκουγα μονάχα τὰ βογγητά του, πού καί κεῖνα σδήσανε σιγά-σιγά. Μέ πῆρε λίγο ὁ ὕπνος, μά σέ μιά στιγμή, κατάλαβα νά μέ σπρώχνει ἓνα παγωμένο χέρι. ὙἈνοιξα τὰ μάτια μου, καί τὸν βλέπω πάλι μπροστά μου. Τούτη τή φορὰ ἦταν ἀκόμα πιό φριχτός καί πιό μικρόσωμος. Εἶχε γίνει ἴσαμε ἓνα δυζανιάρικο παιδάκι, μ' ἓνα μεγάλο γέρικο κεφάλι, πού τό κουνούσε ἀπό δῶ κι ἀπὸ κεῖ.

ὙἈνοιξε τό στόμα του καί μοῦ εἶπε: «Σέ λίγη ὥρα θά ξημερώσει καί θά ὀρθωνε νά μέ πάρουνε ἐκεῖνοι πού μέ στείλανε!». Τοῦ λέγω: « Ποιοί σέ στείλανε;». Εἶπε κάτι μπερδεμένα λόγια, δίχως νά καταλάβω τίποτα. ὙὍστερα μοῦ λέγει: «Ἐκεῖ πού θρискομαι εἶναι κι ἄλλοι πολλοί ἀπὸ κείνους πού σέ περιπαίζανε γιά τήν πίστη σου, καί τώρα καταλάβανε πῶς οἱ ἐξυπνάδες δέν περνοῦνε παραπέρα ἀπὸ τό νεκροταφεῖο. Εἶναι καί κάποιοι ἄλλοι πού τούς ἔκανες καλό, κι αὐτοί σέ κακολογούσανε. Κι ὅσο τούς συχωροῦσες, τόσο αὐτοί γινό-

ντανε χειρότεροι. Γιατί ὁ πονηρός ἄνθρωπος ἀντί νά τόν κάνει ἡ καλωσύνη νά χαίρεται, αὐτός πικραίνεται, ἐπειδὴ τόν κάνει νά νοιώθει τόν ἐαυτό του νικημένον.

Τοῦτοι θρίσκονται σέ χειρότερη κατάσταση ἀπό μένα, καί δέ μποροῦνε νά θγοῦνε ἀπό τή σκοτεινή φυλακή τους γιά νά ῥθουνε νά σέ θροῦνε, ὅπως ἔκανα ἐγώ. Βασανίζονται πολύ σκληρά, γιατί δέρονται μέ τή μάστιγα τῆς ἀγάπης, ὅπως εἶπε ἓνας ἅγιος.

Πόσο ἀλλοιώτικος εἶναι ὁ κόσμος ἀπ' ὅ,τι τόν βλέπαμε! Ἀνάποδος ἀπό τήν ἐξυπνη ἀντίληψή μας. Τώρα καταλάβαμε πώς ἡ ἐξυπνάδα μας ἦτανε βλακεία, οἱ κουδέντες μας πονηρές μικρολογίες, κι οἱ χαρές μας ψευτιά καί ἀπάτη.

Ἐσεῖς πού ἔχετε στήν καρδιά σας τό Χριστό, καί πού γιά σᾶς ὁ λόγος του εἶναι ἀλήθεια, ἡ μονάχη ἀλήθεια, ἐσεῖς κερδίσατε τό Μεγάλο Στοιχείμα, πού μπαίνει ἀνάμεσα στούς πιστούς καί στούς ἄπιστους, αὐτό τό στοιχείμα πού τό ἔχασα ἐγώ ὁ ἐλεεινός, καί χάθηκα, καί τρέμω κι ἀναστενάζω, καί δέ θρίσκω ἡσυχία. Ἀληθινά, στόν Ἄδη δέν ὑπάρχει πιά μετάνοια. Ἀλλοίμονο σ' ὅσους πορεύονται ὅπως πορευθήκαμε ἐμεῖς, τόν καιρό πού εἴμαστε ἀπάνω στή γῆ. Ἡ σάρκα μας εἶχε μεθύσει, καί ἐμπαίξαμε ἐκείνους πού πιστεύανε στό Θεό καί στή μέλλουσα ζωή, κι ὁ πολὺς κόσμος μᾶς χειροκροτοῦσε. Σᾶς λέγαμε ἀνόητους, σᾶς κάναμε περιπαίγμα, κι ὅσο ἐσεῖς δεχόσαστε μέ καλωσύνη τά πειράγματά μας, τόσο μεγάλωνε ἡ δική μας ἡ κακία.

Βλέπω καί τώρα πόσο θλιβόσαστε ἀπό τό φέροσιμο τῶν κακῶν ἀνθρώπων, ἀλλά πώς δεχόσαστε μέ ὑπομονή τίς φαρμακερές σαῖτες πού θγάζουνε ἀπό τό στόμα τους, λέγοντάς σας ὑποκριτές, θεομπαῖχτες καί λαοπλάνους. Ἄν θρискόντανε, οἱ δυστυχεῖς, στή θέση πού θρίσκομαι τώρα, καί βλέπανε

ἀπὸ δὴ πού βλέπω, θά τρομάζανε γιὰ ὅ,τι κάνουνε. Θέλω νά φανερωθῶ σ' αὐτούς καί νά τούς πῶ ν' ἀλλάξουνε δρόμο, μὰ δέν ἔχω τήν ἄδεια, ὅπως δέν τήν εἶχε κι ἐκεῖνος ὁ πλούσιος καί γιὰ τοῦτο παρακαλοῦσε τόν Πατριάρχη Ἀθραάμ νά στείλει τὸ φτωχό τὸ Λάζαρο. Μὰ καί κείνον δέν τόν ἔστειλε, καί τοῦτο, γιὰ νά γίνοννε ἴδια ἄξιοι τῆς καταδίκης ὅσοι ἁμαρτάνουννε, κι ἄξιοι τῆς σωτηρίας ὅσοι πορεύονται τῇ στράτα τοῦ Θεοῦ. «Ὁ ἀδικῶν ἀδικησάτω ἔτι, καί ὁ ρυπαρὸς ρυπαρευθήτω ἔτι, καί ὁ δίκαιος δικαιοσύνην ποιησάτω ἔτι, καί ὁ ἅγιος ἁγιασθήτω ἔτι».⁵

Μ' αὐτὰ τὰ λόγια, τόν ἔχασα ἀπὸ μπροστά μου.

Σημ. ἐπιμ. ἀγγλικῆς ἔκδοσης.: Στό 2ο Κεφάλαιο τοῦ διβλίου παραθέσαμε ἀπόσπασμα τῆς διδασκαλίας τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου, σύμφωνα μέ τὸ ὁποῖο συνήθως μόνον οἱ ἅγιοι ἔχουν δυνατότητα ἐπικοινωνίας μέ τούς ζωντανούς, ἐνῶ οἱ κοινοὶ ἁμαρτωλοὶ εἶναι περιορισμένοι στόν ἄδη καί δέν μποροῦν νά θγοῦν ἀπὸ ἐκεῖ. Ὡστόσο, πράγματι σέ μερικές περιπτώσεις, ὅπως ἡ παρούσα, ὁ Θεὸς ἐπιτρέπει σέ μία ψυχὴ ἀπὸ τήν κόλαση νά ἐμφανιστεῖ στούς ζῶντες χάριν κάποιου εἰδικοῦ σκοποῦ· μερικές παρόμοιες ἐμφανίσεις ἔχουν καταγραφεῖ στό διβλίο *Eternal Mysteries beyond the Grave*.⁶ Ὅπως γράφει ὁ ἱερός Αὐγουστίνος: «Οἱ νεκροὶ ἀπὸ μόνοι τους δέν ἔχουν καμιὰ ἐξουσία νά παρεμβαίνουν στίς ὑποθέσεις τῶν ζώντων»,⁷ καί ἐμφανίζονται στούς ζῶντες μόνον κατόπιν εἰδικῆς Θεϊκῆς παραχώρησης.

5. «Ὅποιος κάνει τὸ κακόν, ἅς κἀνῇ ἀκόμη τὸ κακόν, ὁ ρυπαρὸς ἅς εἶναι ἀκόμη ρυπαρὸς, ὁ καλὸς ἅς κἀνῇ ἀκόμη τὸ καλόν, καί ὁ ἅγιος ἅς ἁγιασθῇ ἀκόμη.» (Ἀποκάλυψις Ἰωάννου 22:11).

6. *Eternal Mysteries Beyond the Grave*, Jordanville, Νέα Ὑόρκη, 1968.

7. Augustine, Blessed, «Care for the Dead», *Treatises on Marriage and Other Subjects*, The Fathers of the Church, τόμ. 27, Ν. Ὑόρκη, 1955, κεφ. 16.

Ἀκόμα καί σέ αὐτές τίς περιπτώσεις, ὅμως, τέτοιες ἐμφανίσεις εἶναι πράγματι πολύ σπάνιες, καί στή συντριπτική πλειονότητά τους, πρωτίστως ὅσες προκαλοῦνται μέ τή μεσολάβηση κάποιου μέντιουμ, ἀποτελοῦν δαιμονική ἀπάτη, ἀφοῦ οἱ «νεκροί» εἶναι μεταμφιεσμένοι δαίμονες.

Περιστατικά ἐμφάνισης νεκρῶν στή σύγχρονη Μόσχα

τοῦ π. Ντιμίτρι Ντοῦντκο⁸

Ὑπάρχουν πολλές μαρτυρίες στίς μέρες μας, εἰδικά ἀπό γυναῖκες, γιά ἐμφανίσεις νεκρῶν τή νύχτα.

Μία γυναίκα ἔθαψε τόν ἄντρα της. Ὑπέφερε, πράγματι, πολύ, ἔκλαιγε μέ λυγμούς, δέν μπορούσε νά κοιμηθεῖ.

Στίς 12 τά μεσάνυχτα ἄκουσε κάποιον νά βάζει ἓνα κλειδί στήν πόρτα, καί ῥήματα πού σέρνονταν· κάποιος ἦρθε στό κρεβάτι της.

«Βάλια, ἐγώ εἶμαι.»

Ἀναπήδησε ἔντρομη. Ναί, μπροστά τῆς στεκόταν ὁ νεκρός σύζυγός της· ἄρχισαν νά μιᾶνε.

Τήν ἐπόμενη νύχτα περίμενε πολύ τρομαγμένη. Ἦρθε κι ἐκείνη τή νύχτα.

Ὁ κόσμος τῆς ἔλεγε: «Ὀνειρεύεσαι». Μορφωμένοι ἄνθρωποι τῆς ἔλεγαν: «Ἐχεις παραισθήσεις ἀπό τή μεγάλη σου στεναχώρια». Τέθηκε ὑπό ψυχιατρική παρακολούθηση...

Ὅμως, τελικά, τί συμβαίνει; Ἐχουμε ἓναν ἄνθρωπο γενικά φυσιολογικό, αὐτό ὅμως πού συνέβη εἶναι μή φυσιολογι-

8. Dimitry Dudko, *Κυριακάτικες Ὀμιλίες γιά τήν Ἀνάσταση*, μτφρ. καί ἔκδ. στά ἀγγλικά: St. Job Brotherhood, Montreal 1977, σελ. 63-65, 73-74, 93, 111.

κό. Παραισθήσεις... Τί εἶναι ὅμως ἡ παραίσθηση; Ἡ μήπως πρόκειται ἀπλῶς γιὰ φάντασμα;

Θά σᾶς ἀναφέρω μία ἄλλη περίπτωση: μίας γυναίκας τῆς ὁποίας ἡ μητέρα πέθανε πρὶν πολὺ καιρὸ· οὔτε κᾶν πού τῇ σκέφτεται, καὶ ξαφνικά ἡ μητέρα τῆς ἐμφανίζεται, πρῶτα μόνη τῆς καὶ κατόπιν μαζί μέ κάποια «παιδιά».

Ἡ μέχρι πρότινος ἀνέμελη κόρη τώρα πέφτει σέ μελαγχολία.

Μεταφέρεται σέ νοσοκομεῖο ὅπου λαμβάνει θεραπεία. Θεραπεία, ὅμως, γιὰ τί;

Καταλαβαίνουμε περί τίνος πρόκειται;

Ἀκοῦστε καὶ ἓνα τρίτο περιστατικό: Μία γυναίκα μέ ἔντονα διαταραγμένο ψυχισμό σκέφτεται νά αὐτοκτονήσει. Εἶναι κατηφής. Ξαφνικά κάποια ἄλλη γυναίκα μπαίνει στό σπίτι τῆς καὶ τήν πλησιάζει.

«Βέρα, τί πᾶς νά κάνεις!» Μία συζήτηση ἀρχίζει ἀνάμεσά τους, μία σημαντική, ἐκ βάθους καρδίας συζήτηση.

Ἡ γυναίκα πού σκεφτόταν νά αὐτοκτονήσει ἡρεμεῖ καὶ ἐκείνη πού τήν ἐπισκέφθηκε φεύγει. Τότε ἡ γυναίκα συνέρχεται καὶ σκέφτεται: «Μά πῶς ἦρθε; Δέν εἶναι ἀργά;» Κοιτάζει τό ρολόι, εἶναι δύο τό πρωί. Πηγαίνει στήν ἐξώπορτα, εἶναι κλειστή.

Τὴν ἐπόμενη ἡμέρα ψάχνει νά μάθει, ἤλθε πράγματι στό σπίτι τῆς αὐτὴ ἡ γυναίκα; Ἐπισκέπτεται ἀνθρώπους πού εἶχε νά δεῖ πολὺν καιρὸ, πέντε χρόνια. Ἐκεῖνοι τῆς ἀπαντοῦν: ἡ γυναίκα ἐκείνη εἶναι νεκρὴ ἐδῶ καὶ πολὺν καιρὸ. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἤλθε ἀπὸ τὸν ἄλλο κόσμο. Ἡ γυναίκα πού ἤθελε νά αὐτοκτονήσει ἀνακουφίζεται.

Τὰ πρῶτα δύο περιστατικά προκάλεσαν τρόμο καὶ ἀνησυχία, τὸ δεῦτερο εἶχε καταπραϋντικὸ ἀποτέλεσμα.

Οἱ ἄπιστοι θά ποῦν καί γιά τούς δύο τύπους περιστατικῶν: ἐπρόκειτο γιά παραίσθηση, γιά διαταραγμένη φαντασία...

Ὅταν ὁ κόσμος δέν ξέρει τί νά πεῖ, λέει: παραίσθηση, φαντασία. Ἐξηγοῦν ὅμως τίποτα αὐτοῖ οἱ ὄροι;

Ἄς δώσουμε κι ἓνα τελευταῖο παράδειγμα.

Ὁ σύζυγος μίας γυναίκας, πιλότος στό ἐπάγγελμα, σκοτώνεται ὅταν συντρίβεται τό ἀεροπλάνο του. Ἡ γυναίκα του τόν ὄνειρεύεται νά τῆς λέει: «Δός μου δύο ρούβλια».

Ἡ γυναίκα δέ δίνει σημασία· βλέπει τό ἴδιο ὄνειρο πολλές φορές. Τότε ἀρχίζει νά ταραάζεται καί ἀναρωτιέται: «Τί σημαίνει τό ὄνειρο αὐτό;»

Κάποιοι τῆς λένε: «Μὴν δίνεις σημασία»· ἀλλά ἐκείνη δέν καθησυχάζεται. Ποτέ πρὶν δέν εἶχε πάει στήν ἐκκλησία οὔτε εἶχε ἀναρωτηθεῖ καθόλου γιά τό Θεό· τώρα ὅμως στρέφεται στούς ἀνθρώπους τῆς ἐκκλησίας. Τή συμβουλεύουν νά κάνει μνημόσυνο γιά τήν ἀνάπαυση τῆς ψυχῆς του. Δέν ξέρει πῶς νά τό κάνει, τῆς ἐξηγοῦν. Ἐκείνη ρυθμίζει τά σχετικά μέ τήν τέλεση τοῦ μνημόσυνου καί ρωτᾷ: «Πόσο κοστίζει;»

«Δύο ρούβλια.»

Νά λοιπόν τί σήμαινε τό «δός μου δύο ρούβλια»

Μετά τό μνημόσυνο ἡ γυναίκα δέν ξαναεῖδε αὐτό τό ὄνειρο.

Στήν ἐποχή μας τά διαχωριστικά ὅρια μεταξύ αὐτοῦ καί τοῦ ἄλλου κόσμου ἀρχίζουν νά συγχέονται.⁹ Τα ὅσα σᾶς ἀνέ-

9. Συγκρίνετε τά παραπάνω λόγια μέ τά λόγια τοῦ ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου, περισσότερο ἀπό 1300 χρόνια πρὶν: «Μέ ξεκάθαρες ἀποκαλύψεις καί φανερώσεις ὁ μέλλων αἰώνας δείχνει νά παρουσιάζεται καί νά διανοίγεται σέ μᾶς... ὅσο ὁ παρὼν αἰώνας πλησιάζει στό τέλος του, τόσο ὁ μέλλων αἰώνας λόγω τῆς ἰδίας τῆς ἐγγύτητας σάν νά ἀγγίζεται ἤδη κάπως καί δια-

φερα ἐδῶ δὲν τὰ ἐξιστόρησα ἀπὸ κάποιο βιβλίου οὔτε τὰ ἐπινόησα ἀπὸ τῆ φαντασίας μου· εἶναι πραγματικά περιστατικά, τὰ ὅποια μάλιστα ἔχουν συμβεῖ σχετικά πρόσφατα.

Ἔχουμε πάψει νὰ ἀναλογιζόμαστε τὴν ἀνάσταση τῶν νεκρῶν καὶ οἱ νεκροὶ δὲ μᾶς ἀφήνουν στὴ λήθη μας.

Τί εἶναι ὁ θάνατος; Ὑπάρχει ζωὴ μετὰ ἀπὸ αὐτόν; Γιὰ ὅσο διάστημα φαίνεται ὅτι δὲν ἔχουμε κανένα πρόβλημα, τέτοια θέματα δὲ μᾶς ἀπασχολοῦν κἂν. Ὅμως μερικές φορές καταλύονται ξαφνικά τὰ ὄρια αὐτοῦ τοῦ κόσμου καὶ ὁ ἄνθρωπος βλέπει κάτι πού ἀργότερα τοῦ ἀλλάζει ριζικά τὸν ὅλο τρόπο σκέψης του.

Ἴσως κάποιοι ἀπὸ ἐσᾶς νὰ ἔχετε διαβάσει σέ ἓνα βιβλίο πού κυκλοφόρησε πρὶν τὴν ἐπανάσταση γιὰ τὸ πῶς ἓνας ἄνθρωπος, ὀνόματι Γιούσκουελλ, βρέθηκε ξαφνικά στόν ἄλλο κόσμο καί, ἀφοῦ ἐπανῆλθε στὴ ζωὴ, διηγήθηκε προσωπικά ὅλη τὴν ἐμπειρία του.¹⁰ Μάλιστα, πρὶν νὰ τοῦ συμβοῦν αὐτὰ ὁ Γιούσκουελλ ἦταν ἀθεϊστής· δὲν πίστευε στὴ μετὰ θάνατον ζωὴ καὶ εἰρωνευόταν ὅσους τὸ ἔκαναν.

Ἀντίκρισε τὸ σῶμα του ἀπὸ τὸ ὅποιο εἶχε ἀποχωριστεῖ, καὶ τοὺς συγκεντρωμένους γύρω του ἀνθρώπους. Τοῦ φαινό-

νοίγεται μέ ὅλο καὶ πιὸ ἐκδηλὰ σημεῖα... τὸ τέλος αὐτοῦ τοῦ κόσμου ἀναμιγνύεται μέ τὴν ἀρχὴ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος» (Ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου, Διάλογοι, μτφρ. Στεφάνου δ.μ., μέ τίτλο *Βίοι Ἀγνώνων Ἀσκητῶν*, Ἐκδ. Ἀδελφότητος Ἱερομ. Ἰωάννου «Κοίμησις τῆς Θεοτόκου», Ἀγία Ἄννα, Ἀγιον Ὄρος 1988, IV 43, σελ. 368.

Ἡ πορεία αὐτοῦ τοῦ κόσμου πρὸς τὸ τέλος του ἄρχισε μέ τὴν ἔλευση τοῦ Χριστοῦ καὶ οἱ εὐαίσθητες ψυχές βλέπουν πάντοτε τὸ πῶς ὁ ἄλλος κόσμος «ἐφορμᾷ» σέ αὐτόν τὸν κόσμο πρὶν τὴν καθορισμένη ὥρα καὶ παρέχουν «ἐμμεσες ἐνδείξεις» γιὰ τὴν ὑπαρξή του.

10. Πολλὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ βιβλίο αὐτό, τὸ *Unbelievable for Many but Actually a True Occurrence* ἔχουν παρατεθεῖ σέ προηγούμενα κεφάλαια τοῦ παρόντος βιβλίου.

ταν παράξενο πού είχαν συγκεντρωθεί εκεί, άφου αυτός δέ βρισκόταν εκεί, αλλά έδω. "Ηθελε νά τούς τό εξηγήσει, αλλά ή φωνή του χανόταν στό κενό · δέν τόν άκουγαν. "Ηθελε νά τούς άγγίξει μέ τό χέρι του, όμως αυτό περνούσε από μέσα τους χωρίς νά τούς άγγίζει.

Φανταστείτε μόνον πώς θά αισθανόσασταν σέ μία τέτοια κατάσταση.

Δέ θά άναφέρουμε τό τί είδε, αλλά μετά τήν έμπειρία αυτή, όταν επέστρεψε πάλι στό σώμα του, έγκατέλειψε όλες τίς επίγειες απολαύσεις καί άφιερώθηκε στό Θεό...

Τέτοια περιστατικά έκδηλώνονται για νά μās συνετίσουν.

Μπορεί έως σήμερα νά μή μās έχει συμβεί προσωπικά κάτι παρόμοιο, όμως θά μās συμβεί.

"Άνθρωποι σάν τόν Γιούσκουελλ επέστρεψαν στή ζωή για νά τή ζήσουν μέ ευσέβεια έως τό τέλος· έμεις όμως θά επιστρέψουμε; Μόνον ό Θεός ξέρει...

Δέ θά άφηγηθούμε τίς τρομακτικές καταστάσεις πού άντιμετώπισε ό Γιούσκουελλ μέ σκοπό νά τραθήξουμε επάνω του τήν προσοχή. Ό κόσμος πού βρίσκεται πέρα από τόν τάφο σχεδόν άγγίζει τό δικό μας καί φαίνεται νά απέχει μόλις ένα κλάσμα του χιλιοστού· όμως ή διαπίστωση αυτή δέ μās είναι άρκετή για νά συνέλθουμε τελείως. Καί ασφαλώς τό παραπάνω περιστατικό δέν είναι τό μόνο...

Έγώ προσωπικά έχω άκούσει για κάποιον άνθρωπο, έν ζωή σήμερα, ό όποιος ύπήρξε κλινικά νεκρός· οί άλλοι νόμιζαν ότι είχε πεθάνει, αλλά μετά τόν κλινικό του θάνατο τούς ανέφερε όλα τά λόγια τους καί περιέγραψε όλες τίς κινήσεις τους, μέ κάθε λεπτομέρεια.

Ό άνθρωπος δέν είναι μόνον σώμα, ύλη, τέφρα· άποτελείται από σώμα καί ψυχή. Καί ή ψυχή δέν πεθαίνει όπως τό

σῶμα, ἀλλὰ βλέπει καὶ γνωρίζει τὰ πάντα...

Ἐπάρχει ἢ ὄχι μετὰ θάνατον ζωὴ; Τελικὰ, ἡ ἀπάντηση ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν πίστη. Τό ὅτι δεχόμαστε ὅτι ὑπάρχει εἶναι θέμα πίστεως· τό ὅτι δέ δεχόμαστε ὅτι ὑπάρχει, εἶναι ἐπίσης θέμα πίστεως. Ἐάν ὅμως θέλουμε νά ἀπαντήσουμε μέ βεβαιότητα, πρέπει νά πᾶμε ἐκεῖ. Καί ἐπειδὴ δέν ἔχουμε πάει, μερικοὶ ἔχουν πίστη, ἡ ὁποία τοὺς εὐφραίνει καὶ τοὺς ἐμπνέει νά πράττουν ἀγαθὰ ἔργα, ἐνῶ ἄλλοι, ὅπως ἀκριβῶς οἱ δαίμονες, πιστεύουν καὶ τρέμουν. Ὅλοι οἱ ἄπιστοι τρέμουν ἐν ὄψει τοῦ θανάτου, καὶ ἄσχετα μέ τό πόσα φάρμακα μπορεῖ νά ὑπάρχουν καὶ τό πόσο πολὺ μπορεῖ νά παρατείνουμε τὴν ἐπίγεια ζωὴ μας, καὶ πάλι δέ θά ξεφύγουμε τό θάνατο. Αὐτό θά τό κατορθώσουμε μόνον μέσω τῆς πίστεως μας στὸν Κύριο ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστό.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ

Ἀπάντησις σέ ἕναν ἐπικριτὴ

Τὴν περίοδο πού τό παρόν βιβλίο δημοσιευόταν σέ συνέχειες στό περιοδικό *The Orthodox Word*, ὁ ὑπεύθυνος ἐκδοσης ἑνός ἄλλου Ὁρθόδοξου περιοδικοῦ ἄρχισε νά δημοσιεύει μία μακρά σειρά ἄρθρων τά ὅποια ἐπιτίθεντο κατὰ τῆς διδασκαλίας περί τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς τήν ὁποία ἐκθέσαμε στό βιβλίο αὐτό. Πρόκειται γιά τό περιοδικό *The Tlingit Herald*, πού ἐκδίδει ὁ ἀμερικανικός Ὁρθόδοξος Ναός τοῦ ἁγ. Νεκταρίου στό Σηάτλ τῆς πολιτείας Οὐάσινγκτον τῶν ΗΠΑ.¹ Οἱ ἐπιθέσεις αὐτές δέ στρέφονταν μόνον κατὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ παρόντος βιβλίου, ἀλλά καί κατὰ τῆς διδασκαλίας πού ἐκφράζεται στίς ἐκδόσεις τῆς Μονῆς Ἀγίας Τριάδος, στό Τζόρντανβιλλ τῆς Νέας Ὑόρκης, εἰδικά στό τεῦχος τοῦ *Orthodox Life* Ἰανουαρίου - Φεβρουαρίου, 1978, στό ἐγχειρίδιο «Unbelievable for Many but Actually True Occurrence,» τό ὅποιο κυκλοφόρησε μέ τό *Orthodox Life* Ἰουλίου-Αὐγούστου 1976, καί στήν ἀνθολογία *Eternal Mysteries Beyond the Grave* στρέφονταν κατὰ τῆς ὁμιλίας τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἰωάννη Μαξίμοβιτς, μέ τίτλο «Ἡ Ζωή μετὰ τό Θάνατο» ἡ ὁποία περιεχόταν στό τεῦχος No 4 τοῦ *the Orthodox Word*, 1971, καί ἡ ὁποία ἀναδημοσιεύεται στό Κεφάλαιο Δέκα αὐτοῦ τοῦ βιβλίου· στρέφονταν κατὰ τῆς ὅλης

1. *The Tlingit Herald*, τόμ. 5, τεῦχος No 6 καί ἐπόμενα.

διδασκαλίας τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου Μπριαντσιανίνωφ, ἡ ὁποία ἐνέπνευσε τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ τοῦ διδύλου· καί γενικά, στρέφονταν κατὰ τῆς διδασκαλίας ἡ ὁποία ἀναφέρεται ἀπὸ τόσο πολλές Ὁρθόδοξες πηγές ἐδῶ καί ἀρκετοὺς αἰῶνες καί ἡ ὁποία ἐκφράζει τὴ ζωντανή εὐσέβεια τῶν Ὁρθόδοξων πιστῶν ἀκόμα καί στὴ σημερινή ἐποχή.

Ἀφοῦ διάβασα τὰ κατηγορητικά αὐτὰ ἄρθρα δέ θεώρησα ἀναγκαῖο νὰ ἀλλάξω τίποτε ἀπ' ὅσα ἔχω γράψει ἐδῶ· προσέθεσα ἀπλῶς μερικές παραγράφους σέ κάποια σημεῖα γιὰ νὰ διασαφηνίσω ἀκόμα περισσότερο τὴν Ὁρθόδοξη διδασκαλία ἡ ὁποία θεωρῶ ὅτι γελοιοποιεῖται καί παρερμηνεύεται μέ τόν πιό ἄδικο τρόπο στὰ ἄρθρα αὐτά.

Δέ θὰ εἶχε νόημα μία σημεῖο πρὸς σημεῖο ἀπάντησή μου στὸν ἐπικριτὴ. Τὰ Πατερικά κείμενα τὰ ὁποία παραθέτει σχεδόν καθόλου δέν ὑποστηρίζουν αὐτὰ πού ἐκεῖνος νομίζει ὅτι ὑποστηρίζουν, καί ἡ μόνη ἀπάντηση ἔναντι αὐτῶν τῶν ἐπιχειρημάτων εἶναι τὸ νὰ ἐπισημάνουμε τὴν ἐσφαλμένη χρησιμοποίησή τους.² Ἐτσι, γιὰ παράδειγμα, ὅλα τὰ παρατιθέμενα χωρία τὰ ὁποῖα δείχνουν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖται τόσο ἀπὸ σῶμα ὅσο καί ἀπὸ ψυχὴ² – τὸ ὁποῖο κανεῖς δέν ἀρνεῖται – δέν ἀναφέρουν, ἐν τούτοις, τίποτε ἀπολύτως τὸ ὁποῖο νὰ δείχνει ὅτι ἀρνοῦνται τὴν ἀνεξάρτητη δραστηριότητα τῆς ψυχῆς μετὰ τὸ θάνατο, ὑπὲρ τῆς ὁποίας ὑπάρχουν τόσα πολλά ἀποδεικτικά στοιχεῖα ὥστε νὰ φαίνεται ὅτι δέν ἐπιδέχεται καμιά ἀπολύτως «ἀμφισβήτηση» γιὰ κάποιον πού ἐμπιστεύεται τίς Ὁρθόδοξες πηγές· τὰ πολλά σημεῖα στὴν Ἁγία Γραφή καί τὰ Πατερικά κείμενα ὅπου ὁ θάνατος ἀναπαρίσταται μεταφορικά ὡς «ὕπνος» δέν ἀναφέρουν τίποτε ἀπολύτως γιὰ

2. ἔ. ἀ. 7:2, σελ. 26 κλπ.

τήν «κατά γράμμα αλήθεια» αὐτῆς τῆς μεταφοῆς, ὑπέρ τῆς ὁποίας ἔχουν ταχθεῖ ἐλάχιστοι διδάσκαλοι τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀνά τούς αἰῶνες καί ἡ ὁποία σαφῶς δέ συμφωνεῖ μέ τή διδασκαλία πού ἀποδέχεται ἡ Ἐκκλησία. Μία συλλογή «ἀποδεικτικῶν κειμένων» ἔχει νόημα μόνο στήν περίπτωση πού πράγματι ἀποδεικνύει τήν ὀρθότητα ἢ μή ἑνός ἀμφιλεγόμενου ζητήματος, ὅχι ὅταν ἀναφέρεται σέ κάτι λίγο διαφορετικό ἢ ὅταν δέν ἀναφέρεται καθαρά καί συγκεκριμένα στό ἐν λόγω ζήτημα.

Ἐνῶ ὁ ἐπικριτής συγκεντρώνει μακρές λίστες ἀπό συχνά ἄσχετα μέ τό θέμα χωρία, ἡ πιά συνηθισμένη του ἐπικριτική τεχνική εἶναι νά ἀπορρίπτει ὅσους διαφωνοῦν μαζί του μέ ἕνα σαρωτικό ἐπιχείρημα τό ὁποῖο εἴτε δέ βασίζεται καθόλου σέ ἀποδεικτικά στοιχεῖα εἴτε φανερά ἀντιφάσκει μέ ἕνα μεγάλο μέρος αὐτῶν. Γιά παράδειγμα, ὅταν θέλει νά ἀμφισβητήσῃ τήν πιθανότητα ἐπικοινωνίας μέ ἀνθρώπους πού ἔχουν ἐπιστρέφει στή ζωή ἀπό τόν ἄλλο κόσμο, δηλώνει κατηγορηματικά: «Αὐτά τά πράγματα ἀπλῶς εἶναι ἀδύνατο νά συμβοῦν»,³ παρὰ τό γεγονός ὅτι ἡ Ὁρθόδοξη γραμματεία περιέχει πολυάριθμες τέτοιες περιπτώσεις· ὅταν θέλει νά ἀρνηθεῖ ὅτι οἱ ἄνθρωποι βλέπουν δαίμονες ὅταν πεθάνουν, διακηρύσσει: «Οἱ Πατέρες δέ διδάσκουν κάτι τέτοιο»,⁴ παρὰ τίς πολυάριθμες Πατερικές ἀναφορές, γιά παράδειγμα, στά «τελώνια» πού ἀπαντῶνται μετά θάνατον. Ὅταν ὄντως ἀναγνωρίζει τήν ὑπαρξή ἀποδεικτικῶν στοιχείων τά ὁποῖα ἀντιτίθενται στό ἐπιχείρημά του, τά ἀπορρίπτει μέ μία ἰσοπεδωτική κατηγορία: εἶναι ὅλα «ἀλληγορίες» ἢ «ἠθικά μυθεύματα».⁵

3. Στό ἴδιο τόμ. 5, τεῦχος Νο 6, σελ. 25.

4. Στό ἴδιο 6:12, σελ. 24.

5. Στό ἴδιο 5:6, σελ. 26.

Ὁ ἐν λόγῳ ἐπικριτὴς εἶναι ἐπίσης ἰδιαίτερα ἐθισμένος στὴ χρῆση σκληρότατων προσωπικῶν χαρακτηρισμῶν πού ἐπιχειροῦν νά μειώσουν τὸ κύρος οἰουδήποτε διαφωνεῖ μαζί του: «Εἶναι ἀπορίας ἄξιον τὸ γεγονός ὅτι μερικοὶ ἄνθρωποι, συμπεριλαμβανομένων τῶν Λατίνων, φαίνεται νά θεωροῦν ὅτι «δέν πρέπει ἀναγκαστικά νά συμμορφωνόμαστε μέ τὴν Ἁγία Γραφή»⁶ ὅλα αὐτὰ τὰ δηλώνει ἔχοντας μόλις «ἀπορρίψει» τὴ διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου Μπριαντσανίνωφ ὁ ὁποῖος κατηγορεῖται, τουλάχιστον ἔμμεσα, γιὰ ἀσέβεια πρὸς τίς Γραφές. Οἱ ἀπόψεις ἄλλων διαφωνούντων μέ τὸν ἐπικριτὴ διατρέχουν τὸν κίνδυνο νά κατασπλωθοῦν μέ δυσφημιστικά ἐπίθετα ὅπως «᾽Ωριγενιστής»⁷ ἢ «βλάσφημος»⁸, καὶ οἱ ἴδιοι οἱ διαφωνοῦντες νά ἀπορριφθοῦν ὡς διαθέτοντες ἓνα «Πλατωνικό-᾽Ωριγενιστικό νοῦ» ἢ ὡς τελοῦντες «ὑπὸ ἔντονες Λατινο-σχολαστικο-ελληνιστικὲς ἐπιρροές» ἢ ὡς εὐρισκόμενοι σέ κατάσταση πνευματικῆς πλάνης... ἢ, ἀπλῶς, ὡς ἀπερίγραπτα ἀνίδεοι».⁹

Ὅπως ἴσως μπορεῖ κανεὶς ἤδη νά διαπιστώσει, τὸ ἐπίπεδο τῶν ἐπικρίσεων πού ἐξαπολύει ὁ ἐν λόγῳ ἐπικριτὴς ἐναντίον σεβαστῶν μορφῶν πού εἶναι αὐθεντίες στό χῶρο τῆς Ὁρθόδοξης θεολογίας δέν εἶναι ἰδιαίτερα ὑψηλό. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ ἐπικριτὴς αὐτός, μέ τὸ δικό του τρόπο, φαίνεται ὄντως νά ἀντικαθρεφτίζει στίς παρανοήσεις του τίς παρανοήσεις μερικῶν Ὁρθόδοξων Χριστιανῶν οἱ ὁποῖοι δέ γνωρίζουν εἰς βάθος τὴν Ὁρθόδοξη γραμματεία πού περιγράφει τὴ μετὰ θάνατον ζωὴ, θά ἦταν χρήσιμο νά ἀπαντήσουμε

6. Στό ἴδιο 6:12, σελ. 30.

7. Στό ἴδιο 6:12, σελ. 31.

8. Στό ἴδιο 5:6, σελ. 23.

9. Στό ἴδιο 6:12, σελ. 39.

σέ μερικές από τις αντιρρήσεις του όσον άφορᾷ τήν παραδοσιακή Όρθόδοξη διδασκαλία γιά τό συγκεκριμένο θέμα.

Οί «άντιφάσεις» τῆς Όρθόδοξης
γραμματείας στό θέμα τῆς κατάστασης
τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο

Παρά τήν κοινή άποψη ότι ἡ Όρθόδοξη διδασκαλία περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς εἶναι «άφελής» καί «άπλή», εἰάν κάποιος τήν ἐξετάσει προσεκτικά θά διαπιστώσει ότι στήν πραγματικότητα εἶναι αρκετά ἐμβριθῆς καί ἐμπεριστατωμένη. Ένα τμήμα της, πράγματι, μπορεῖ νά διαδαστεῖ από ένα παιδί στό δικό του επίπεδο, ως μία συναρπαστική «άφήγηση», στό ἴδιο επίπεδο μέ ἄλλα περιστατικά πού βρίσκονται στους Βίους Αγίων όπου παρουσιάζεται ένα τμήμα τῆς Όρθόδοξης γραμματείας περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς. Όμως αὐτό τό ὕλικό δέ μᾶς μεταβιδάστηκε από τήν Έκκλησία γιά τίς «άφηγηματικές» του ιδιότητες, ἀλλά ἀκριδῶς ἐπειδή εἶναι ἀληθινό· καί μάλιστα, μία κύρια πηγή αὐτοῦ τοῦ ὕλικου εἶναι οἱ ἀσκητικές πραγματείες των Αγίων Πατέρων, όπου ἡ ἐν λόγω διδασκαλία παρουσιάζεται μέ ἕναν πολύ σοδαρό καί ἄμεσο τρόπο, καί μέ καθόλου «άφηγηματική» μορφή. Έπομένως, μία πιό «ἐνδελεχής» μελέτη μπορεῖ ἐπίσης νά ἀποδώσει καρπούς. Προσπαθήσαμε νά ἐπιτύχουμε κάτι τέτοιο στό Κεφάλαιο Έξι τοῦ βιβλίου μας, στήν παράγραφο «Πῶς νά κατανοήσουμε τά τελώνια», όπου ἀκολουθώντας τίς ἐρμηνείες τοῦ ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου καί ἄλλων μεγάλων μορφῶν τῆς Όρθοδοξίας πού ἔχουν μελετήσει αὐτά τά θέματα, κάναμε μία διάκριση ἀνάμεσα

στήν πνευματική πραγματικότητα τήν ὁποία συναντᾷ ἡ ψυχή μετά τό θάνατο καί τά συμβολικά ἢ ἐρμηνευτικά ἐπινοήματα πού χρησιμοποιοῦνται μερικές φορές γιά νά ἐκφράσουν αὐτήν τήν πνευματική πραγματικότητα. Ὁ Ὁρθόδοξος Χριστιανός πού εἶναι ἐξοικειωμένος μέ αὐτό τό εἶδος τῶν κειμένων, ἐπειδή πολλές φορές τά ἀκούει ἀπό μικρό παιδί, αὐτομάτως τά κατανοεῖ σύμφωνα μέ τό δικό του ἐπίπεδο καί ἐρμηνεύει τίς εἰκόνες τους σύμφωνα μέ τή δική του πνευματική ἀντίληψη. «Σακούλια μέ χρυσό», «πυρές ἀπό ξύλα», «χρυσές κατοικίες» καί ἄλλα παρόμοια στόν ἄλλο κόσμο δέν ἐρμηνεύονται ἀπό τούς ἐνήλικους ἀναγνώστες «κατά γράμμα», καί ἡ ἀπόπειρα τοῦ ἐπικριτῆ νά δυσφημήσει αὐτές τίς Ὁρθόδοξες πηγές ἐπειδή περιέχουν τέτοιες συμβολικές εἰκόνες ἀποκαλύπτει μόνον ὅτι δέν ἔχει κατανοήσει τό σωστό τρόπο ἀνάγνωσής τους.

Συνεπῶς, πολλές ἀπό τίς ὑποτιθέμενες «ἀντιφάσεις» τῆς Ὁρθόδοξης γραμματείας σχετικά μέ τόν ἄλλο κόσμο ὑπάρχουν στό νοῦ ὅσων ἐπιχειροῦν νά τήν ἐρμηνεύσουν κατά γράμμα καί αὐτοί εἶναι ἐνήλικες οἱ ὁποῖοι προσποιητά προσπαθοῦν νά τήν κατανοήσουν μέ ἕναν παιδικό τρόπο.

Ἀφετέρου, μερικές ἄλλες «ἀντιφάσεις» στήν πραγματικότητα δέν εἶναι καθόλου ἀντιφάσεις. Τό ὅτι μερικοί ἅγιοι καί ἄλλοι τῶν ὁποίων οἱ ἀναφορές εἶναι ἀποδεκτές ἀπό τήν Ἐκκλησία μιλοῦν γιά τίς «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες τους, ἐνῶ ἄλλοι δέν τό κάνουν, δέν εἶναι «ἀντίφαση», ἀλλά ἡ ἀναμφισβήτητη ἀλήθεια ὅτι μερικοί ἅγιοι δέ συμφωνοῦν νά γίνει ἡ ἀνακομιδή των λειψάνων τους, ἐνῶ ἄλλοι δίνουν τήν εὐλογία τους γιά μία τέτοια ἐνέργεια: εἶναι ζήτημα προσωπικῶν ἀναγκῶν καί περιστάσεων. Ὁ ἐπικριτής ἀναφέρει τό παράδειγμα τοῦ ἁγ. Ἀθανασίου τοῦ Ἀναστηθέντος, ἐκ τῶν

Σπηλαίων του Κιέβου, ὁ ὁποῖος δὲ μίλησε καθόλου γιὰ τὴ μεταθανάτια ἐμπειρία του, καὶ χρησιμοποιεῖ τὸ γεγονός αὐτό γιὰ νὰ ἰσχυριστεῖ κατηγορηματικά ὅτι: «...οὔτε ἐπίσης τέτοιοι ἄνθρωποι μᾶς μίλησαν ποτέ γιὰ *ὅτιδῆποτε* ἀπὸ αὐτά πού τοὺς συνέβησαν»¹⁰ (ἡ ἔμφαση δική του). Ὅμως ὁ Στρατιώτης Ταξιότης, ὁ ἅγ. Σάλβιος ἀπὸ τὴν πόλη Ἀλμπὶ τῆς Ν. Γαλλίας, καθὼς καὶ πολλοὶ ἄλλοι μίλησαν γιὰ τὴν ἐμπειρία τους, καὶ ἡ ἄρνηση τῆς μαρτυρίας τους συνιστᾷ σίγουρα μία ἰδιαιτέρως «ἐπιλεκτική» καὶ τελείως ἀδόκιμη χρῆση πηγῶν. Μερικοί, ὅπως ὁ ἅγ. Σάλβιος, ἀρχικά δίσταζαν πολὺ νὰ μιλήσουν γιὰ τὴν ἐμπειρία τους, ὥστόσο τελικά μίλησαν· καὶ τὸ παραπάνω γεγονός καθόλου δὲν ἀποτελεῖ ἀπόδειξη περὶ τῆς μὴ ὑπαρξῆς μεταθανάτιων ἐμπειριῶν, ἀλλὰ μόνο δείχνει πόσο πλούσιες εἶναι οἱ ἐμπειρίες αὐτές καθὼς καὶ τὴ δυσκολία τοῦ ἀτόμου πού τίς βιώνει νὰ τίς μεταδώσει στοὺς ζῶντες.

Ἐπίσης, τὸ δεδομένο ὅτι πολλοὶ Πατέρες, καὶ γενικά ἡ Ἐκκλησία, μᾶς προειδοποιοῦν νὰ μὴν ἀποδεχόμαστε τὰ δαιμονικά ὁράματα – καὶ μάλιστα μερικές φορές, ἐξ αἰτίας εἰδικῶν περιστάσεων, τὸ ἐκφράζουν μέ πολὺ κατηγορηματικούς ὅρους – δὲν «ἀντιφάσκει» καθόλου μέ τὸ γεγονός ὅτι πολλὰ ἀληθινὰ ὁράματα ἔχουν γίνεи ἀποδεκτὰ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία.

Συχνὰ ὁ ἐπικριτὴς στὶς ἐπιθέσεις του λαμβάνει μία γενική δήλωση τῶν Πατέρων, ἀποσπασμένη ἀπὸ τὸ πλαίσió της, καὶ τὴ χρησιμοποιεῖ ἐσφαλμένα σὲ μία εἰδική κατάσταση στὴν ὁποία δὲν ἰσχύει. Γιὰ παράδειγμα, ὅταν ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος δηλώνει στὴν *Ὁμιλία του 28:3* *στό Κατὰ Ματ-*

10. Στό ἴδιο 7:1, σελ. 31.

θαῖον:¹¹ «... διότι δέν εἶναι δυνατόν ἡ ψυχὴ πού ἀπεχωρίσθη ἀπὸ τὸ σῶμα νά περιφέρεται εἰς τὸ μέλλον ἐδῶ εἰς τὴν γῆν», ἀναφέρεται συγκεκριμένα κατὰ τῆς παγανιστικῆς ιδέας ὅτι οἱ νεκρές ψυχές μποροῦν νά γίνουν δαίμονες καὶ νά παραμένουν ἐπ' ἀόριστον στὴ γῆ· αὐτὴ ὅμως ἡ γενικὴ ἀλήθεια κατὰ κανέναν τρόπο δέν ἀντιφάσκει μὲ τὴ συγκεκριμένη ἀλήθεια, τὴν ὁποία οὔτε ἂν θίγει, ὅτι ὅπως φανερώνουν πολυάριθμες Ὁρθόδοξες μαρτυρίες, πολλές ψυχές πράγματι παραμένουν κοντὰ στὴ γῆ γιὰ μερικές ὥρες ἢ ἡμέρες μετὰ τὸ θάνατο πρὶν νά ἀναχωρήσουν γιὰ τὸν «ἀληθινά» ἄλλο κόσμο. Στὴν ἴδια αὐτὴ περικοπή ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος προσθέτει ὅτι «αἱ ψυχαὶ μετὰ τὴν ἀναχώρησίν των ἀπὸ ἐδῶ ὁδηγοῦνται εἰς κάποιον χῶρον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον δέν ἡμποροῦν πλέον νά ἐπα- νέλθουν.»¹² Καὶ αὐτὸ κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο δέν ἀντιφάσκει μὲ τὴν ἰσχύουσα ἀλήθεια ὅτι, κατ' ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ καὶ σύμφωνα μὲ τὴν ἀνεξιχνίαστη βουλή Του, μερικές ψυχές πράγματι ἐμφανίζονται στοὺς ζῶντες.¹³

Ἐπίσης, τὸ γεγονός ὅτι ὁ Χριστὸς ἐλευθέρωσε τὸν ἀέρα ἀπὸ τὴ μοχθηρίαν τῶν δαιμόνων, ὅπως διδάσκει ὁ ἅγ. Ἀθανάσιος ὁ Μέγας, κατὰ κανέναν τρόπο δέν ἀπορρίπτει τὴν ὕπαρξη τῶν ἐναέριων δαιμονικῶν τελωνίων, ὅπως ὑπονοεῖ ὁ ἐπικριτὴς¹⁴· μάλιστα ὁ ἴδιος, σέ ἄλλο σημεῖο, ἀναφέρει τὴν ιδέα τῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας ὅτι τὰ μοχθηρὰ πνεύματα πού

10. Στό ἴδιο 7:1, σελ. 31.

11. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, *Ἑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον*, *Ὀμιλία ΚΗ'*, μτφρ. Ἐλευθερίου Μερετάκη, Πατερικαὶ Ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», τόμ. 10, Θεσσαλονίκη 1979, σελ. 259.

12. Στό ἴδιο σελ. 261.

13. Βλ. τὴ διήγηση τοῦ Φώτη Κόντογλου στοῦ Παράρτημα II τοῦ *Ἡ Ψυχὴ μετὰ τὸ Θάνατο*.

14. *The Tlingit Herald*, 6:8-9, σελ. 13.

βρίσκονται ακόμα στον αέρα προκαλούν πολλούς πειρασμούς και φαντασίες.¹⁵ Ἡ Ἐκκλησία διδάσκει ὅτι ἐνῶ πρὶν τὴ σωτηρία μας ἀπὸ τὸ Χριστό, ἐπειδὴ ὁ δρόμος εἶχε ἀποκλειστεῖ ἀπὸ τοὺς δαίμονες, κανεῖς δὲν μπορούσε νὰ διέλθει ἀπὸ τὸν αέρα καὶ νὰ ἀννυθῶθαι στοὺς οὐρανούς καὶ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι κατέρχονταν στὸν ἅδη, σήμερα ἐν τούτοις ἔχει καταστεῖ δυνατόν γιὰ τοὺς ἀνθρώπους νὰ διέρχονται ἀπὸ τὸν ἐναέριο χῶρο τῶν δαιμόνων, τῶν ὁποίων ἡ ἐξουσία ἔχει περιοριστεῖ στοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους οἱ ὁποῖοι καταδικάζονται ἐξαιτίας τῶν δικῶν τους ἁμαρτιῶν. Παρομοίως, γνωρίζουμε ὅτι παρότι ὁ Χριστὸς «συνέτριψε μοχλοὺς αἰωνίους» (Κοντάκιον τοῦ Πάσχα), ὁ καθένας ἀπὸ ἐμᾶς μπορεῖ καὶ πάλι νὰ καταπέσει στὴν κόλαση ἀρνούμενος τὴν ἐν Χριστῷ σωτηρία.

Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, ἡ ἰσχύουσα ἀλήθεια ὅτι ἡ πνευματικὴ μας μάχη κατὰ «ἐξουσιῶν καὶ δυνάμεων» διεξάγεται στὴν ἐπίγεια ζωὴ, ἐπουδενὶ δὲν ἀντιφάσκει μὲ τὴν ἐξίσου ἰσχύουσα ἀλήθεια ὅτι αὐτὴ ἡ μάχη συνεχίζεται ἐπίσης ὅταν πεθαίνουμε. Ἡ παράγραφος στό Κεφάλαιο Ἑξι μὲ τίτλο «Ἡ ἐμπειρία τῶν τελωνίων πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατο» ἐξηγεῖ τὴ σύνδεση ἀνάμεσα σέ αὐτές τίς δύο ὁψεις τοῦ Ὁρθόδοξου ἀοράτου πολέμου.

Τό ὅτι τὸ τριήμερο, ἐννεαήμερο καὶ σαρανταήμερο μνημόσυνο ἐρμηνεύονται μερικές φορές ὡς συμβολικὲς ἀναπαραστάσεις τῆς Ἁγίας Τριάδος, τῶν ἐννέα ταγμάτων τῶν ἀγγέλων, καὶ τῆς Ἀνάληψης τοῦ Χριστοῦ ἀντίστοιχα, καθόλου δὲν ἀντιφάσκει μὲ τὸ ὅτι αὐτές οἱ ἡμέρες, κατὰ κάποιον τρόπο, σχετίζονται ἐπίσης μὲ αὐτό πού συμβαίνει στὴν ψυχὴ

15. Στό ἴδιο 6:6-7, σελ. 33.

ἐκεῖνες τίς ἡμέρες – σύμφωνα μέ τό «μοντέλο» πού περιγράφηκε στό Κεφάλαιο Δέκα. Καμιά ἀπό τίς δύο ἐρμηνεῖες δέν ἀποτελεῖ δόγμα, οὔτε «ἀντιφάσκουν» μεταξύ τους· ὁ Ὁρθόδοξος Χριστιανός δέν πρέπει ἀπαραιτήτως νά ἀπορρίψει κάποια ἀπό τίς δύο.

Ἡ ἀναμφισβήτητη ἀλήθεια ὅτι ἡ πορεία μας μετά τό θάνατο ἐξαρτᾶται ἀπό τίς πράξεις μας στήν ἐπίγεια ζωή δέν ἀντιφάσκει καθόλου μέ τήν ἐξίσου ἀναμφισβήτητη ἀλήθεια ὅτι οἱ προσευχές ὑπέρ τῶν νεκρῶν μποροῦν νά ἀνακουφίσουν, ἀκόμα καί νά ἀλλάξουν τήν κατάσταση στήν ὁποία βρισκονται, σύμφωνα μέ τήν Ὁρθόδοξη διδασκαλία πού διατυπώθηκε ἀπό τόν ἅγ. Μάρκο τόν Εὐγενικό καί ἀπό τήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία γενικά.¹⁶ Ὁ ἐπικριτής εἶναι τόσο ἀποφασισμένος νά διαπιστώσει «ἀντιφάσεις» στή διδασκαλία αὐτή, ὥστε τίς διαπιστώνει ἀκόμα καί στόν ἴδιο Ὁρθόδοξο διδάσκαλο, δηλώνοντας γιά παράδειγμα ὅτι ὁ ἅγ. Ἰωάννης τῆς Κροστάνδης μερικές φορές διδάσκει τήν «Πατερική ἀντίληψη»¹⁷ καί ἄλλες τή «σχολαστικιστική ἀντίληψη». Ὁ ἅγ. Μάρκος ὁ Εὐγενικός εἶναι ἐπίσης ἔνοχος γιά τήν ἴδια «ἀντίφαση» ἀφοῦ, παρότι κάνει δηλώσεις σχετικά μέ τίς ὑπέρ τῶν νεκρῶν προσευχές οἱ ὁποῖες σύμφωνα μέ τόν ἐπικριτή εἶναι «Πατερικές», διδάσκει ἐπίσης σαφῶς ὅτι «πρός τούτοις καί τῆς ἐν ἅδου κατοχῆς ὡς ἐκ δεσμοτηρίου τινός ἀφίενται διὰ τῶν εὐχῶν αἱ τῶν κεκοιμημένων ψυχαί»¹⁸, ἀντίληψη «σχολαστικιστική» σύμφωνα πάλι μέ τόν ἐπικριτή, ἀφοῦ θεωρεῖ ὅτι εἶναι ἀδύνατον οἱ προσευχές νά

16. Βλ. Κεφ. 10 καί Παράρτημα Ι.

17. *The Tlingit Herald*, 7:3, σελ. 28.

18. Βλ. Παράρτημα Ι, σελ. 310

αλλάξουν τήν κατάσταση τῶν ψυχῶν ἢ νά τούς προσφέρουν ἀνάπαυση.¹⁹

Ἡ ἀπάντηση σέ ὅλες αὐτές καθῶς καί σέ πολλές ἄλλες ὑποτιθέμενες «ἀντιφάσεις», τίς ὁποῖες ὁ ἐπικριτής θεωρεῖ ὅτι ἔχει ἐντοπίσει στήν Ὁρθόδοξη διδασκαλία περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς, προκύπτει ἀπό μία περισσότερο ἀμερόληπτη καί λιγότερο ἀφελή ἀνάγνωση τῶν ἰδίων τῶν Ὁρθόδοξων κειμένων. Τά Πατερικά καί ἀγιογραφικά κείμενα δέν «ἀλληλοαναιροῦνται»· μέ μία περισσότερο ἐνδελεχή μελέτη τῆς Ὁρθόδοξης γραμματείας ὅσον ἀφορᾷ τό θέμα τῆς μετά θάνατον ζωῆς, θά διαπιστώσουμε ὅτι τό πρόβλημα δέν εἶναι τά ἴδια τά κείμενα, ἀλλά ἡ ἐκ μέρους μας ἀτελής κατανόηση αὐτῶν.

Υπάρχει αὐτό πού ὀνομάζουμε
«ἐξωσωματική» ἐμπειρία

(εἴτε πρίν εἴτε μετά τό θάνατο)

ἢ ὁ «ἄλλος κόσμος» ὅπου κατοικοῦν οἱ ψυχές;

Ἡ ἀποψη τοῦ ἐπικριτῆ γιά τίς «ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες εἶναι κατηγορηματική: «Αὐτά τά πράγματα ἀπλῶς εἶναι ἀδύνατο νά συμβοῦν».²⁰ Δέν παραθέτει κάποια ἀποδεικτικά στοιχεῖα γιά τόν ἰσχυρισμό του, ἀλλά μόνον τήν προσωπική του ἀποψη ὅτι τό εὐρύ σύνολο τῶν Ὁρθόδοξων κειμένων πού ἀναφέρονται σέ αὐτές τίς ἐμπειρίες ἀποτελοῦν «ἀλληγορίες» ἢ «ἡθικά μυθεύματα»²¹. Κατά τήν ἀποψή του ὁ οὐρα-

19. *The Tlingit Herald*, 7:3, σελ. 23.

20. Στό ἴδιο 5:6, σελ. 25.

21. Στό ἴδιο 5:6, σελ. 26.

νός, ὁ παράδεισος καὶ ἡ κόλαση δέν εἶναι «τόποι» ἀλλὰ μόνον «καταστάσεις»²²· ἡ ψυχὴ δέν μπορεῖ νά λειτουργήσῃ ἀπὸ μόνῃ της, ἀλλὰ μόνο μέσω τοῦ σώματος²³, καὶ ἐπομένως ὄχι ἀπλῶς δέν μπορεῖ νά θρίσκειται σέ κανέναν «τόπο» μετὰ τὸ θάνατο, ἀλλὰ δέν μπορεῖ οὔτε νά ἐπιτελέσῃ καμιά λειτουργία²⁴· δηλώνει, ἐπίσης, ὅτι «τό νά ὑποθέτῃ κανεῖς ὅτι αὐτός ὁ πολύπλοκος κόσμος εἶναι κάπου ἐκεῖ πέρα ἀπὸ τὸν τόπο “ἀνάπαυσης” τοῦ σώματος εἶναι καθαρή τρέλα».²⁵

Εἶναι ὅμως πραγματικά δυνατόν νά μὴν εἶναι ἡ ψυχὴ στὴν οὐσία της τίποτε ἄλλο παρὰ «ἐσωτερικότητα» καὶ «ἀνάπαυση» καὶ νά μὴν ἔχει καμιά ὁποιαδήποτε «ἐξωτερικὴ» ἐκδήλωση, κανέναν «τόπο» στὸν ὁποῖο νά λειτουργεῖ; Αὐτὴ σίγουρα εἶναι μία ριζοσπαστικὴ ἄποψη γιὰ τὸν Ὁρθόδοξο Χριστιανισμό καί, ἐάν ὄντως ἴσχυε, θά ἀπαιτοῦσε, ἀσφαλῶς, ὅπως ὁ ἐπικριτὴς ἤδη ὑπαινίσσεται, μία ριζικὴ μεθερμηνέωση καὶ μάλιστα ἀναθεώρηση τῶν Πατερικῶν καὶ ἀγιογραφικῶν κειμένων τὰ ὁποῖα περιγράφουν τίς δραστηριότητες τῆς ψυχῆς ἀκριβῶς μέ τὴ μορφή «ἐξωτερικῶν» ἐκδηλώσεων, ὅτι δηλαδή γνωρίζει, βλέπει, ἐπικοινωνεῖ κλπ.

Εἶναι ἄλλο ὅμως νά δηλώνουμε, ὅπως δηλώνουν πάντοτε ὅλες οἱ ἐξέχουσες μορφές τῆς Ὁρθοδοξίας πού ἔχουν μελετήσει αὐτὰ τὰ θέματα, ὅτι θά πρέπει νά προσέχουμε νά μὴν ἐρμηνεύουμε μέ ὑπερβολικά κυριολεκτικὸ ἢ κοσμικὸ τρόπο τὰ κείμενα πού σχετίζονται μέ τὸν ἄλλο κόσμο καὶ τὴ μετὰ θάνατον ζωὴ, ἀφοῦ ἡ ὑπερκόσμια πραγματικότητα εἶναι μέ πολλοὺς καὶ φανεροὺς τρόπους πολὺ διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν

22. Στό ἴδιο 6:2, σελ. 23.

23. Στό ἴδιο 6:8-9, σελ. 22.

24. Στό ἴδιο 6:8-9, σελ. 19.

25. Στό ἴδιο 6:6-7, σελ. 34.

πραγματικότητα τοῦ κόσμου τούτου· καί εἶναι ἐντελῶς ἄλλο νά «πετάμε στά σκουπίδια» ὅλα αὐτά τά κείμενα καί νά ἀρνούμαστε ὅτι ἀναφέρονται σέ ὅτιδήποτε ἀφορᾷ «ἐξωτερική» ἐκδήλωση τῆς ψυχῆς καί νά ἰσχυρίζομαστε ὅτι δέν ἀποτελοῦν τίποτε ἄλλο παρὰ «ἀλληγορίες» καί «μυθεύματα». Ἡ Ὁρθόδοξη γραμματεία περιγράφει τίς ἐκδηλώσεις αὐτές ἀρχεῖα ρεαλιστικά, ὅπως ἐμφανίζονται σέ ὅσους διώκουν τέτοιες ἐμπειρίες, καί αὐτές οἱ περιγραφές ἔχουν γίνει πάντοτε ἕως τώρα ἀποδεκτές ἀπό τήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καί τοὺς πιστοὺς, ἀφοῦ θεωροῦνται ὅτι ἀνταποκρίνονται πιστά στήν πραγματικότητα, ἔστω κι ἂν λαμβάνουν ὑπόψη τήν περίεργη, ὑπερκόσμια φύση αὐτῆς τῆς πραγματικότητας.

Ἴσως δέν εἶναι ὑπερβολή νά ποῦμε ὅτι κανένas Ὁρθόδοξος συγγραφέας δέν ὑπῆρξε ποτέ τόσο δογματικός στήν περιγραφή τῆς φύσης αὐτῆς τῆς ὑπερκόσμιας πραγματικότητας ὅπως ὁ ἐν λόγῳ ἐπικριτής ὁ ὁποῖος τήν ἀρνεῖται ἐξ ὁλοκλήρου. Τό πεδίο αὐτό δέν προσφέρεται γιά κατηγορηματικούς ἰσχυρισμούς. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, περιγράφοντας τίς δικές του πνευματικές ἐμπειρίες μέ πολύ γενικούς ὅρους, ἐκφράζεται μέ σύνεση: «εἴτε ἐν σώματι οὐκ οἶδα, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος οὐκ οἶδα · ὁ Θεὸς οἶδεν» (*Πρὸς Κορινθίους Β' 12:2*)²⁶. Ἀλλά καί ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, στήν ἐρμηνεία τοῦ ἀνωτέρω χωρίου, δηλώνει μέ τήν ἴδια σύνεση: «Τί λοιπόν; Ἡρπάγη ὁ νοῦς καί ἡ ψυχὴ, τό δέ σῶμα ἔμεινε νεκρόν; Ἡ μήπως ἡρπάγη τό σῶμα; Ἀλλά δέν εἶναι δυνατόν νά εἴπῃ κανείς. Διότι ἐάν δέν ἐγνώριζεν ὁ Παῦλος ὁ ὁποῖος καί ἡρπάγη, καί ἔτυχε τῶσων καί τέτοιων ἀπορρήτων, πολὺ

26. «εἴτε μέ τὸ σῶμα, δέν ξέρω, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, δέν ξέρω, ὁ Θεὸς ξέρει» (*Πρὸς Κορινθίους Β' 12:2*).

περισσότερο ἐμεῖς... Ἐάν δέ εἶπη κανεῖς, καί πῶς εἶναι δυνατόν νά ἀρπαγῇ χωρίς σῶμα; θά εἶπω εἰς αὐτόν, πῶς ὁμως εἶναι δυνατόν νά ἀρπαγῇ μέ τό σῶμα; Διότι αὐτό εἶναι περισσότερον ἀδύνατον ἀπό ἐκεῖνο, ἐάν ἐξετάξης αὐτά μέ σκέψεις, ἀμφιβολίας καί ὄχι μέ πίστιν.»²⁷

Παρομοίως, ὁ ἄγ. Ἀνδρέας ὁ διά Χριστόν Σαλός, περιγράφοντας τήν κατάστασή του κατά τή διάρκεια τῆς προσωπικῆς του ἐμπειρίας ἀπό τόν παράδεισο, λέει: «Εἶδα τόν ἑαυτό μου σάν νά μὴν εἶχα σάρκα, ἐπειδή δέν αἰσθανόμουν τή σάρκα... Ἐξωτερικά φαινόμεουν σάν νά ἦμουν μέσα στό σῶμα, ἀλλά δέν ἔνιωθα τό βάρος τοῦ σώματος· τίς δύο αὐτές ἐδοξάδες κατά τίς ὁποῖες ἀνῆλθα στούς οὐρανούς, δέν εἶχα καθόλου φυσικές ἀνάγκες, καί γι' αὐτό νομίζω ὅτι θά πρέπει νά ἦμουν ἔξω ἀπό τό σῶμα μου. Δέν μπορῶ νά πῶ μέ βεβαιότητα, αὐτό τό γνωρίζει μόνον ὁ Θεός, ὁ καρδιογνώστης»²⁸

Ὅπως λοιπόν διαπιστώνουμε, τέτοιες αὐθεντίες τῆς Ὁρθοδοξίας – ἕνας Ἀπόστολος, ἕνας σπουδαῖος Πατέρας, ἕνας Ἅγιος πολύ ὑψηλῆς πνευματικότητας – ὅλοι θεωροῦν τουλάχιστον πιθανό τό νά βιώσει κάποιος μία «ἐξωσωματική» ἐμπειρία παραδείσου· καί εἶναι σίγουρα σαφές ἀπό τά λόγια τους ὅτι τέτοιες ἐμπειρίες, εἴτε συμβαίνουν «μέσα» εἴτε «ἔξω» ἀπό τό σῶμα, χαρακτηρίζονται ἀπό ἕνα σωματικό καί ἐξωτερικό στοιχεῖο, ἀλλιῶς δέ θά ὑπῆρχε καθόλου ἀνάγκη νά ἀναφέρουν τό «σῶμα» σέ σχέση μέ αὐτές. Στό παρόν

27. Ἰωάννου Χρυσοστόμου *Εἰς τήν Β' Πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολήν, Λόγος ΚΣΤ'*, μτφρ. Ἰωάννου Πελίτη, Πατερικά Ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», τόμ. 20, Θεσσαλονίκη 1988, σελ. 33.

28. Ἀπόσπασμα ἀπό τό Βίο του πού συνέγραψε ὁ Νικηφόρος· βλ. Ἐπισκόπου Ἰγνατίου Μπριαντιανίνωφ, *Ἔργα*, τόμ. III, Ἐκδ. Τουζώφ, Ἁγία Πετρούπολη, 1883, σελ. 88.

βιβλίο προσπαθήσαμε νά περιγράψουμε τέτοιες ἐμπειρίες ὅσο τό δυνατόν πιό ἀπλά στή γλώσσα τῶν ἰδίων τῶν Ὁρθόδοξων πηγῶν, ἀποφεύγοντας νά δώσουμε ἀκριδῆ ὀρισμό αὐτῆς τῆς κατάστασης. Ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ὁ Ἑγκλειστος, στό σχόλιό του σχετικά μέ τή δήλωση τοῦ ἀπ. Παύλου στήν Πρὸς Κορινθίους Β΄ Ἐπιστολή, ἀναφέρει ὅλα ἴσως ὅσα χρειάζεται νά ἀναφερθοῦν σχετικά μέ τό θέμα: «Ἐντός τοῦ κόσμου αὐτοῦ πού βλέπουμε ἢ στά δάθη του κρύβεται ἓνας ἄλλος, ἐξίσου πραγματικός κόσμος, πνευματικός ἢ λεπτά ὑλικός, αὐτό μόνον ὁ Θεός τό γνωρίζει· τό σίγουρο εἶναι ὅτι ἐκεῖ κατοικοῦν οἱ ἄγγελοι καί οἱ ἅγιοι... Ὁ ἀπόστολος Παῦλος δέν μπορεῖ νά πεῖ ἐάν ἀρπάχθηκε «μέ τό σῶμα ἢ ἐκτός τοῦ σώματος» ἕως τόν τρίτο οὐρανό· αὐτό, λέει, τό ξέρει μόνον ὁ Θεός. Προφανῶς λοιπόν δέ μᾶς εἶναι ἀπαραίτητο νά γνωρίζουμε τί ἀκριδῶς συνέδη... Δέν ἀπαιτεῖται νά γνωρίζουμε μέ μεγάλη ἀκριβεία αὐτές τίς λεπτομέρειες, καί δέν εἶναι δυνατόν νά περιμένουμε ἀπό κάποιον ἄνθρωπο νά πεῖ ὅτι εἶναι ἀπολύτως σίγουρος γιά τό τί ἀκριδῶς τοῦ συνέδη σέ μία τέτοια ἐμπειρία ὅταν ὁ ἴδιος ὁ ἀπόστολος Παῦλος σιωπᾷ».²⁹

Πιθανῶς κάθε Ὁρθόδοξος ἀναγνώστης πού συναντᾷ αὐτά τά «ἀλλόκοσμα» στοιχεῖα στούς Βίους Ἁγίων ἀντιλαμβάνεται σέ κάποιο βαθμό ὅτι ὁ ἀκριδῆς καθορισμός τῆς φύσης αὐτοῦ τοῦ κόσμου καί τῶν σχετικῶν ἐμπειριῶν δέν ἐμπίπτει στήν ἀνθρώπινη δικαιοδοσία· ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο ἐκφράζονται σέ αὐτές τίς πηγές εἶναι ἀκριδῶς ὁ πιό κατάλληλος καί ὀρθός τρόπος μέ τόν ὁποῖο μποροῦν νά

29. Ἐπισκόπου Θεοφάνη, *Ὑπόμνημα στήν Πρὸς Κορινθίους Β΄ Ἐπιστολή τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*, Μόσχα, 1894, σελ. 401-403.

ἐκφραστοῦν στή γλώσσα αὐτοῦ τοῦ κόσμου. Ἡ ἀπόπειρα νά ἀπορριφθοῦν τέτοιες ἐμπειρίες ὡς «ἀλληγορίες» καί «μυθεύματα», καί νά ὀρισθεῖ ἐπακριδῶς τό δεδομένο ὅτι δέν μποροῦν νά συμβαίνουν ὅπως δηλώθηκε, δέ βρῖσκει δικαιολόγησι στήν Ὁρθόδοξη διδασκαλία καί παράδοση.

«Κοιμᾶται» ἡ ψυχή μετά τό θάνατο;

Ὁ ἐπικριτής ἀντιτίθεται τόσο σθεναρά στίς δραστηριότητες τῆς ψυχῆς στόν ἄλλο κόσμο, ἰδιαίτερα μετά τό θάνατο, ὅπως αὐτές πού περιγράφονται σέ πολυάριθμους Βίους Ἀγίων, ὥστε τελικά διδάσκει ἕνα ὁλόκληρο δόγμα περί «ἀνάπαυσης» ἢ «ὑπνου» τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο, μία ἐπινόηση ἢ ὁποία καθιστᾷ ὅλες αὐτές τίς δραστηριότητες ἀπλῶς ἀδύνατες! Ὅπως δηλώνει: «Σύμφωνα μέ τήν Ὁρθόδοξη ἀντίληψη, κατὰ παραχώρηση τοῦ θείου θελήματος, ἡ ψυχή κατὰ τό θάνατο περιέρχεται σέ μία κατάσταση ἀνάπαυσης καί ἀδράνειας, ἕνα εἶδος ὑπνου κατὰ τόν ὁποῖο δέ λειτουργεῖ, δέν ἀκούει, δέ βλέπει»³⁰ σέ αὐτήν τήν κατάσταση, ἡ ψυχή «δέν μπορεῖ οὔτε νά γνωρίζει τίποτε ἀπολύτως, οὔτε νά θυμᾶται τίποτε ἀπολύτως».³¹

Ἀκόμα καί μεταξύ τῶν ἑτερόδοξων, μία τέτοια διδασκαλία περί «ὑπνου τῆς ψυχῆς» ἀπαντᾶται στήν ἐποχή μας μόνο σέ λίγες αἱρέσεις πού βρῖσκονται μακριά ἀπό τόν ἱστορικό Χριστιανισμό, ὅπως οἱ Μάρτυρες τοῦ Ἰεχωβά καί οἱ Ἀντιθεντιστές τῆς Ἑβδομῆς Ἡμέρας· πόσο ἐκκλησιαστικά περιέργο εἶναι, λοιπόν, νά βρῖσκουμε ἐδῶ νά διακηρύσσεται τόσο

30. *The Tlingit Herald*, 6:3-9, σελ. 19.

31. Στό ἴδιο 6:2, σελ. 23.

κατηγορηματικά ως Ὁρθόδοξη! Ἐάν, ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ ἐπικριτής, ἓνας ἢ δυό διδάσκαλοι τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας – ὁ Ἀφραάτης ἐκ Συρίας, ὁ ἄγ. Ἀναστάσιος τοῦ Σινᾶ – ἴσως ὑποστήριξαν ἀπερίφραστα ἓνα τέτοιο δόγμα, εἶναι ἀπολύτως φανερό ὅτι ἡ ἴδια ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ποτέ δέ συμφώνησε μαζί τους· ἀντιθέτως, στίς θεῖες λειτουργίες της, στά ἔργα τῶν μεγάλων της Πατέρων, στίς ἀσκητικές της πραγματείες καί στούς Βίους Ἀγίων της διδάσκει μέ μεγάλη εὐκρίνεια ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἐνεργή καί «ἐν ἐργηγόρσει» μετὰ τό θάνατο· ἔτσι, δικαίως κάποιος τρομάζει μπροστά στή ριζοσπαστική θέση τῆς διδασκαλίας τοῦ ἐπικριτῆ. Ὁ ἴδιος μοιάζει νά ἀμφιταλαντεύεται ὡς πρός τό τί σημαίνει «ὑπνος» τῆς ψυχῆς, ὀρίζοντάς τον μερικές φορές μέ ὅρους ὑψηλῆς πνευματικότητας καί «ἡσυχαστικοῦ» λεξιλογίου πού κάπως ἀπαλύνουν τή ριζοσπαστικότητά του· τουλάχιστον ὅμως εἶναι συνεπής δηλώνοντας ὅτι ὁ ὑποτιθέμενος «ὑπνος» τῆς ψυχῆς μετὰ τό θάνατο καθιστᾷ ἀπολύτως ἀδύνατες ὅποι-εοδήποτε «ἐξωτερικές» ἐκδηλώσεις τῆς ψυχῆς. Καί ἐφόσον συνεχίζει νά ἀναφέρεται στό θάνατο ὡς μία κατάσταση «ἀδράνειας» στήν ὁποία ἡ ψυχὴ «δέν μπορεί οὔτε νά γνωρίζει τίποτε ἀπολύτως οὔτε νά θυμᾶται τίποτε ἀπολύτως», εἶναι φανερό ὅτι γι αὐτόν ἡ λέξη «ὑπνος» ὄντως ἔχει μία ἔννοια πέραν τῆς μεταφορικῆς.

Δέ θά εἶχε σχεδόν κανένα νόημα νά ἀνατρέξουμε στά ἔργα των Πατέρων γιά συγκεκριμένες «διαψεύσεις» τοῦ δόγματος αὐτοῦ, ἀφοῦ σπανίως θεωρήθηκε τόσο σοβαρό ἀπό τήν Ἐκκλησίαν ὥστε νά ἀπαιτήσῃ μία συγκεκριμένη διάψευση. Στό Κεφάλαιο Δέκα παραθέσαμε τή διδασκαλία τοῦ ἁγ. Ἀμβροσίου, σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἡ ψυχὴ εἶναι «πιό ἐνεργή» ἀφοῦ ἐλευθερωθεῖ ἀπό τό σῶμα μετὰ τό θάνατο, τή

δήλωση τοῦ ἁδβᾶ Δωροθέου ὅτι ἡ ψυχή «ὅλα τά θυμᾶται, μετά τό χωρισμό της ἀπό τό σῶμα, πιά ἔντονα καί πιά ξεκᾶ-
 θαρα, ἐπειδή εἶναι ἀπαλλαγμένη ἀπό τό γήινο αὐτό σῶμα», καί τή διδασκαλία τοῦ ἁγ. Ἰωάννη τοῦ Κασσιανοῦ σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἡ ψυχή «καθίσταται ἀκόμα πιά ζωντανή» μετά τό θάνατο· παρόμοιες δηλώσεις ὑπάρχουν ἐπίσης στά ἔργα πολλῶν ἄλλων Πατέρων. Τά ἀνωτέρω ὅμως ἀποσπάσματα ἀποτελοῦν μόνο ἓνα μικρό τμήμα τοῦ συνόλου τῶν ἀποδεικτικῶν στοιχείων τά ὁποῖα διαψεύδουν τή θεωρία τοῦ «ὑπνου τῆς ψυχῆς». Ἡ ὅλη Ὁρθόδοξη εὐλάβεια καί πρακτική τῆς προσευχῆς ὑπέρ ἀναπαύσεως τῶν ψυχῶν ἀσφαλῶς προϋποθέτει ὅτι οἱ ψυχές τελοῦν «ἐν ἐγρηγόρσει» στόν ἄλλο κόσμο καί ὅτι τό μαρτύριό τους μπορεῖ νά ἐλαφρυνθεῖ· ἡ Ὁρθόδοξη ἔκκληση στούς ἁγίους κατά τήν προσευχή, καί ἡ ἀπάντηση τῶν ἁγίων στήν προσευχή αὐτή, εἶναι ἀδιανόητη χωρίς τή ἐνσυνείδητη δραστηριότητα τῶν ἁγίων στόν παράδεισο· τά κείμενα τῆς ἐκτενέστατης Ὁρθόδοξης γραμματείας πού ἀφοροῦν φανερώσεις ἁγίων μετά τό θάνατό τους δέν μποροῦν ἀπλῶς νά ἀπορριφθοῦν συνολικά ὡς «μυθεύματα». Ἐάν ὁ ἐπικριτής εἶναι σωστός στήν ἄποψή του, τότε ἡ Ἐκκλησία σίγουρα εἶναι «λάθος» ἐδῶ καί πολλούς αἰῶνες.

Ὁ ἐπικριτής προσπάθησε νά ἐκμεταλλευθεῖ τό δεδομένο ὅτι ἡ διδασκαλία τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς ἐμπεριέχει πολλά στοιχεῖα ὅχι «ἐπακριδῶς καθορισμένα», ὅχι ἐπειδή ἡ Ἐκκλησία δέ γνωρίζει τίς ἀψευδεις της γιά τό θέμα, ἀλλά ἐπειδή ἡ πραγματικότητα τοῦ ἄλλου κόσμου εἶναι – γιά νά δηλώσουμε τό πρόδηλο ἀκόμα μία φορά – τελείως διαφορετική ἀπό τήν ἐγκόσμια πραγματικότητα καί δέν ἐπιδέχεται εὐκόλα τή «δογματική» προσέγγιση τοῦ ἐπικριτῆ. Ἡ ζῶσα ἐπαφή τῶν ἁγίων τοῦ παρα-

δείσουν, και μερικές φορές επίσης και άλλων νεκρῶν, μέ τήν ἐγκόσμια Ἐκκλησία διώνεται μέσω τῆς εὐσέδειας καί ἐμπειρίας τῶν Ὁρθόδοξων Χριστιανῶν καί δέ χρειάζεται νά καθορισθεῖ ἐπακριδῶς· ὅμως τό νά ἐκμεταλλεύεται κανεῖς αὐτήν τήν ἐπιθυμία γιά «ἐπακριδῆ καθορισμό» ὡς δικαιολογία γιά τή διαμόρφωση μίας διδασκαλίας πού πρεσβεύει ὅτι οἱ ψυχές καί τῶν ἁγίων ἀκόμα βρίσκονται σέ κατάσταση «ἀνάπαυσης» πού ἐμποδίζει κάθε «ἐξωτερική» ἐπικοινωνία μέ τοὺς ἀνθρώπους στή γῆ, εἶναι μία συμπεριφορά ἡ ὁποία σαφῶς ὑπερβαίνει τά ἐπιτρεπτά ὅρια τῆς Ὁρθόδοξης Χριστιανικῆς πίστεως.

Μία ἀπό τίς «μεταθανάτιες» ἐμπειρίες πού ἀπορρίπτει ἡ θεωρία τοῦ «ὑπνου τῆς ψυχῆς» καί ἡ ὁποία εἶναι καθολικῶς ἀποδεκτή ἀπό τήν Ἐκκλησία, ἀπό τά πρῶτα κιόλας χρόνια της, εἶναι ἡ κάθοδος τοῦ νεκροῦ Χριστοῦ στόν ἅδη: «ἐν τάφῳ σωματικῶς, ἐν ἅδου δὲ μετὰ ψυχῆς ὡς Θεός, ἐν παραδείσῳ δὲ μετὰ ληστοῦ, καί ἐν θρόνῳ ὑπῆρχες μετὰ Πατρός καί Πνεύματος πάντα πληρῶν, ὁ Ἀπερίγραπτος».³² Οἱ Χριστιανοί τῆς πρωτοχριστιανικῆς Ἐκκλησίας γνώριζαν πέραν πάσης ἀμφιβολίας ὅτι ὁ Χριστός, ἐνῶ «κοιμόταν» μέσα στό μνήμα, ὅπως ἀναφέρεται στό Ἑξαποστειλάριον τοῦ Πάσχα, τό Κοντάκιο τοῦ Μεγάλου Σαββάτου κλπ, «ἐν ᾧ καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ (δηλ. στόν ἅδη) πνεύμασι πορευθεῖς ἐκήρυξεν» (Πέτρον Α' 3:19).³³ Εἶναι κι αὐτή ἡ φράση «ἀλληγορία»; Ἀποτελεῖ ἐπίσης κραταιά παράδοση τῆς Ἐκκλησίας ὅτι, ἀκόμα καί πρὶν τήν κάθοδο τοῦ Χριστοῦ στόν ἅδη, ὁ ἅγ.

32. Τροπάριον τῶν Ὁρῶν τοῦ Πάσχα, χρησιμοποιούμενο ὡς μία ἀπό τίς μυστικῆς προσευχῆς μετὰ τόν Χερουδικό Ὑμνο στή θεία λειτουργία.

33. «Ἐν πνεύματι πορευθεῖς, ἐκήρυξε καί εἰς τὰ ἐν φυλακῇ πνεύματα» (Πέτρον Α' 3:19).

Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής εἶχε πεῖ: «χαίρων εὐαγγελήσω καί τοῖς ἐν ἄδῃ Θεὸν φανερωθέντα ἐν σαρκί». ³⁴ Καί τί ἦταν αὐτό πού εἶδαν οἱ τρεῖς μαθητές στό Ὅρος τῆς Μεταμορφώσεως ὅταν ἀντίκρισαν τόν Μωυσῆ – «καί ἰδοὺ ὥφθησαν αὐτοῖς Μωϋσῆς καί Ἡλίας, μετ’ αὐτοῦ συλλαλοῦντες» (Κατά Ματθαῖον 17:3) ³⁵ – ἂν ὅχι ἡ ψυχὴ του, ἡ ὁποία ἐμφανίστηκε μέ ἓναν τρόπο ἀπολύτως «ἐξωτερικό»; Μάλιστα, αὐτὴ ἡ φανέρωση κατὰ κάποιον τρόπο ἐπιβεβαιώνει τὴ διστακτικότητα τοῦ ἀπ. Παύλου νά δηλώσει ἐάν τό δικό του ὄραμα ἐκδηλώθηκε «ἐντός» ἢ «ἐκτός» τοῦ σώματος· ὁ λόγος τοῦ δισταγμοῦ του ἦταν ὅτι ὁ προφήτης Ἡλίας κατοικεῖ στοὺς οὐρανούς «ἐντός» τοῦ σώματος, ἐφόσον δέν ἔχει ποτέ πεθάνει, ἐνῶ ὁ Μωυσῆς θρίσκεται ἐκεῖ «ἐκτός» τοῦ σώματος, ἐφόσον τό σῶμα του θρίσκεται μέσα στό μνήμα· καί οἱ δύο τους ὅμως ἐμφανίστηκαν κατὰ τὴ Μεταμόρφωση τοῦ Χριστοῦ. Ἐμεῖς πού κατοικοῦμε στή γῆ δέν μποροῦμε οὔτε κἂν νά καθορίσουμε τὴ διαφορὰ μεταξύ τῶν δύο καταστάσεων, ἀλλὰ δέ μᾶς εἶναι ἀναγκαῖο κάτι τέτοιο· ἡ ἀπλή περιγραφή τέτοιων φανερώσεων, καθὼς καί ἐμπειριῶν πού βιώνουν οἱ «νεκροί» στὸν ἄλλο κόσμος, προφανῶς μᾶς παρέχει τὴν πληρέστερη δυνατὴ κατανόηση αὐτῶν τῶν θεμάτων, καί δέν μᾶς εἶναι ἀναγκαῖο νά προσπαθοῦμε νά τὰ κατανοήσουμε μέ ὅποιονδήποτε ἄλλον τρόπο ἐκτός ἀπὸ τὸν ἀπλό τρόπο μέ τὸν ὁποῖο μᾶς τὰ παρουσιάζει ἡ Ἐκκλησία.

Ἀπ’ ὅ,τι φαίνεται, ὁ ἐπικριτὴς ἔχει πέσει θύμα τῆς ἴδιας τῆς κατηγορίας τὴν ὁποία ἐξαπολύει ἐναντίον ἄλλων: παίρ-

³⁴ Τροπᾶριον τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς ἀποκεφάλισής του.

³⁵ «Καί ἐφανίσθησαν εἰς αὐτοὺς ὁ Μωϋσῆς καί ὁ Ἡλίας, οἱ ὅποιοι συνωμιλοῦσαν μαζί τους» (Κατά Ματθαῖον 17:3).

νει μία εικόνα, αυτήν του θανάτου ως «ύπνου», καθολικῶς αποδεκτή στήν Ἐκκλησία ὡς μεταφορά, καί τήν ἐρμηνεύει μέ κάποιον τρόπο ὡς «κυριολεκτική ἀλήθεια». Συχνά δέν ἀντιλαμβάνεται κἄν ὅτι αὐτές οἱ ἴδιες οἱ πηγές πού παραθέτει γιά νά ὑποστηρίξει τίς ἰδέες του ἀποτελοῦν, ἀντιθέτως, τήν πió σίγουρη «ἀναίρεσή» τους. Μνημονεύει τόν ἅγ. Μάρκο τόν Εὐγενικό, χρησιμοποιοῦντας τή μετάφρασή μας πού ἐμφανίστηκε γιά πρώτη φορά στό *The Orthodox Word*, No.79, σελ.90, ὁ ὁποῖος δηλώνει ὅτι οἱ δίκαιοι «βρίσκονται στούς οὐρανοῦς μέ τούς ἀγγέλους ἐνώπιον τοῦ ἰδίου τοῦ Θεοῦ, καί εἶναι ἤδη σάν νά βρίσκονται στόν παράδεισο ἀπό τόν ὁποῖο ἔπεσε ὁ Ἀδάμ – καί στόν ὁποῖο εἰσῆλθε ὁ μετανόησας ληστής πρίν ἀπό τούς ἄλλους – καί συχνά μᾶς ἐπισκέπτονται στούς ναοῦς ὅπου λατρεύονται καί ἀκοῦν ἐκείνους πού τούς ἐπικαλοῦνται καί προσεύχονται γι' αὐτούς στό Θεό...».³⁶ Ἐάν ὅλα αὐτά, τά ὁποῖα σίγουρα ἀπαιτοῦν «ἐξωτερική» δραστηριότητα, μποροῦν νά γίνουν ἀπό μία ψυχή πού ἐκείνη τή στιγμή «κοιμᾶται», δηλαδή βρίσκεται σέ «μία κατάσταση ἀδράνειας στήν ὁποία δέ λειτουργεῖ, δέν ἀκούει, δέ βλέπει»,³⁷ τότε ἡ θεωρία τοῦ «ύπνου τῆς ψυχῆς» δέν ἔχει καμιά πραγματική λειτουργικότητα, ἀφοῦ δέν ἐρμηνεύει τίποτε ἀπολύτως, καί ἡ διατύπωσή της ἀπό τόν ἐπικριτή μόνο σύγχυση ἐπιφέρει στούς πιστούς.

36. *The Tlingit Herald*, 6:12, σελ. 18.

37. Στό ἴδιο 6:8-9, σελ. 19.

εἶναι «φανταστικά» τὰ τελώνια;

Τὸ κύριο μένος τοῦ ἐπικριτῆ κατευθύνεται κατὰ τῆς Ὁρθόδοξης ἀσκητικῆς διδασκαλίας περὶ τῶν δαιμονικῶν τελωνίων τὰ ὁποῖα ἀντιμετωπίζει ἡ ψυχὴ μετὰ τὸ θάνατο, καὶ ὑποπτεύεται κανεῖς ὅτι εἶναι ἡ ἐπιθυμία του νὰ ἐξαλείψει αὐτὴν τὴν ἴδια τὴν ἔννοια τῶν τελωνίων πού τὸν ὀδήγησε στὴ σύλληψη μίας τόσο αὐτοαναιρούμενης θεωρίας ὅπως αὐτῆς τοῦ «ὕπνου τῆς ψυχῆς». Ἡ γλώσσα πού χρησιμοποιεῖ γιὰ νὰ περιγράψει τὰ τελώνια εἶναι ἀπόλυτη καὶ μᾶλλον ὑπερβολικὴ. Μιᾶ γιὰ τὰ «φανταστικά μετὰ θάνατον τελώνια»³⁸ καὶ ἀποκαλεῖ τίς σχετικὲς ἀναφορὲς στὴν Ὁρθόδοξη γραμματεία «παράλογες ἱστορίες»³⁹ καὶ «ἱστορίες φρίκης δεξιотехνικά σχεδιασμένες ἔτσι ὥστε νὰ ρίξουν τὴν ψυχὴ στὴν ἀπελπισία καὶ τὴν ἀπιστία».⁴⁰ «τὸ μύθευμα τῶν τελωνίων εἶναι... παντελῶς ξένο πρὸς τὸ Θεό καὶ τὴν Ἀγία Του Ἐκκλησία»⁴¹. Ὅταν ὁμως ἐπιχειρεῖ νὰ περιγράψει τὸ πῶς ὁ ἴδιος ἀντιλαμβάνεται τὰ τελώνια, τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι μίαν τόσο παράλογη καρικατούρα ὥστε δέν μπορεῖ κανεῖς νὰ πιστέψει ἀκόμα καὶ ὅτι ἔχει διαβάσει τὰ ἐν λόγῳ κείμενα. Κατὰ τὴ γνώμη του οἱ ἀναφορὲς στὰ τελώνια «θέλουν νὰ μᾶς κάνουν νὰ πιστέψουμε ὅτι “ὁ δρόμος πρὸς τὴ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ” ἀνήκει στὸ Σατανᾶ, ὁ ὁποῖος μπορεῖ νὰ εἰσπράττει τέλη ἀπ’ ὅσους διασχίζουν τὸ δρόμο αὐτόν... Οἱ δαίμονες παραχωροῦν ἄδεια διέλευσης σὲ ἀνταπόδοση γιὰ τὸ ἐξαιρετικὸ ποιὸν ἐνὸς ἁγίου».⁴² Θεωρεῖ ὅτι τὰ τελώνια περιγράφουν

38. Στὸ ἴδιο 6:8-9, σελ. 18.

39. Στὸ ἴδιο 6:8-9, σελ. 24.

40. Στὸ ἴδιο 7:1, σελ. 33.

41. Στὸ ἴδιο 7:1, σελ. 23.

42. Στὸ ἴδιο 6:2, σελ. 22.

«μία πλανώμενη ψυχή πού ἔχει ἀνάγκη ἀπό προσευχές γιά νά ἀναπαυθεῖ» (ὅπως πίστευαν οἱ παγανιστές) καί ὅτι εἶναι μία «ἀπόκρυφη ἔννοια σύμφωνα μέ τήν ὁποία τά ἔξοδα γιά τό ταξίδι καταβάλλονται ἀπό τίς προσευχές καί τίς ἐλεημοσύνες».⁴³ Ἀναζητᾷ «θύραθεν ἐπιρροές» γιά νά ἐξηγήσει τό πῶς μία τέτοια ἔννοια εἰσῆλθε γιά πρώτη φορά στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, καί συμπεραίνει ὅτι «τό μύθευμα τῶν τελωνίων εἶναι ἡ ἄμεση ἐπίδραση τῶν θρησκευτικῶν λατρειῶν οἱ ὁποῖες χρησιμοποιοῦσαν τήν ἀνατολική ἀστρολογία καί θεωροῦσαν ὅτι ὅλη ἡ δημιουργία δέ βρίσκεται ὑπό τήν φροντίδα ἐνός δίκαιου καί στοργικοῦ Θεοῦ».⁴⁴ «Αὐτά τά τελώνια εἶναι ἀπλῶς μία παράλογη μεταλλαγή αὐτῶν τῶν παγανιστικῶν μυθευμάτων»⁴⁵. Γιά τό συμπέρασμά του, ὥστόσο, δέν παρουσιάζει ἵχνος ἀποδεικτικῶν στοιχείων ἐκτός ἀπό τό ἴδιο εἶδος τῶν ἀσαφῶν παραλληλισμῶν πού ὁδηγοῦν τούς ἀνθρωπολόγους στό συμπέρασμα ὅτι ὁ Χριστιανισμός εἶναι ἀπλῶς καί μόνον ἄλλη μία παγανιστική «λατρεία πού πιστεύει στήν ἀνάσταση». Θεωρεῖ ὅτι τά τελώνια εἶναι οὐσιαστικά ταυτόσημα μέ τό Λατινικό δόγμα περί «καθαρητοῦ», καί δηλώνει ὅτι «ἡ διαφορά ἀνάμεσα στό μύθευμα τοῦ καθαρητοῦ καί αὐτό τῶν ἐναέριων τελωνίων εἶναι ὅτι τό πρῶτο παρέχει ἱκανοποίηση στό Θεό μέσω τοῦ σωματικοῦ μαρτυρίου, ἐνῶ τό δεύτερο Τοῦ παρέχει τήν ἀναγκαία γι' Αὐτόν ἱκανοποίηση μέσω τοῦ ψυχικοῦ μαρτυρίου»^{46, 47}. Ὁ ἐπι-

43. Στό ἴδιο 6:2, σελ. 26.

44. Στό ἴδιο 7:1, σελ. 23.

45. Στό ἴδιο 6:8-9, σελ. 24.

46. Στό ἴδιο 6:12, σελ. 23.

47. Ἡ σύγκριση τῶν τελωνίων μέ τό «καθαρήριο» εἶναι ἀσφαλῶς ὑπερβολική. Τά τελώνια ἀποτελοῦν τμήμα τῆς Ὁρθόδοξης ἀσκητικῆς διδασκαλίας

κριτὴς ἀποκαλεῖ τὴν περιγραφὴ τῆς διέλευσης τῆς ἁγ. Θεοδώρας ἀπὸ τὰ τελωνία ὡς «μία ἱστορία πού θρίθει ἀπὸ αἰρετικά στοιχεῖα»⁴⁸, βασισμένη σέ μία «παραίσθησις»⁴⁹ κάποιου ἀνθρώπου τὸν ὁποῖο, στὴν ἐποχὴ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, «θά τὸν εἶχαν δικαίως σύρει ἔξω καὶ πετροβολήσει» ἐπειδὴ «βρισκόταν σέ μία κατάστασις ἀξιοθρήνητης πνευματικῆς πλάνης».⁵⁰ Ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ ἐπικριτὴς εἶναι τόσο ἐξοργισμένος μέ τὴ διήγησι τῆς ἁγ. Θεοδώρας δέν εἶναι σαφής· εἶναι μόνο μία ἀνάμεσα σέ πολλές παρόμοιες διηγήσεις καὶ δὲ διδάσκει τίποτε τὸ διαφορετικὸ ἀπὸ αὐτές, τόσο πού δέν τὸ θεώρησα ἀναγκαῖο νὰ τὴν παραθέσω στὸ περὶ τελωνίων κεφάλαιο.

Αὐτές οἱ ἀκραῖες κατηγορίες συνιστοῦν προσωπικὲς ἀποψεις τοῦ ἐπικριτῆ οἱ ὁποῖες ἀσφαλῶς δέν ὑποστηρίζονται ἀπὸ ἀποδεικτικά στοιχεῖα. Διερωτᾶται κανεὶς γιὰ ποιὸ λόγο ἐμμένει στὴ διαμόρφωσι τῆς δικῆς του ἐρμηνείας περὶ τῶν τελωνίων καὶ ἀρνεῖται νὰ τὰ κατανοήσῃ μέ τὸν τρόπο πού ἀνέκαθεν τὰ ἔχει κατανοήσῃ ἡ Ἐκκλησία· ἡ γελοία ἀπομίμηση κατὰ τῆς ὁποίας καταφέρεται δέν ἔχει ποτέ ἀποτελέσει διδασκαλία τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, καὶ σαστίζει κανεὶς

καὶ ἀφοροῦν ἀποκλειστικά τῇ «δοκιμασίᾳ» πού περνᾷ ὁ ἄνθρωπος γιὰ τίς ἁμαρτίες πού ἔχει διαπράξει· δέν παρέχουν καμία «ἰκανοποίηση» στὸ Θεὸ καὶ σκοπὸς τοὺς σίγουρα δέν εἶναι ὁ «θασανισμός». Ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὸ «καθαρτήριο» εἶναι μία νομικίστικη παρερμηνεία ἐκ μέρους τῶν Λατίνων μίας τελείως διαφορετικῆς πλευρᾶς τῆς Ὁρθόδοξης ἐσχατολογίας – τῆς κατάστασις τῶν ψυχῶν στὴν κόλασι (μετὰ τὴ δοκιμασίᾳ τῶν τελωνίων) ἡ ὁποία ὥστόσο μπορεῖ νὰ θελπιωθεῖ μέσω τῶν προσευχῶν τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ ἴδιες οἱ πηγές τῶν Λατίνων δέν παρέχουν καμία ἐνδειξη περὶ οἰασδήποτε ἀπολύτως συμμετοχῆς τῶν δαιμόνων στίς ὁδύνες ὧσων θρίσκονται στὸ «καθαρτήριο».

48. *The Tlingit Herald*, 6:8-9, σελ. 24.

49. Στὸ ἴδιο 7:2, σελ. 14.

50. Στὸ ἴδιο 6:6-7, σελ. 28.

προσπαθώντας να έντοπίσει τήν πηγή από τήν όποία ἔχει άντλήσει τίς παράλογες ἔρμηνείες του.

Ἐδῶ καί δεκαέξι περίπου αἰῶνες οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἀναφέρονται στά τελώνια ὡς τμήμα τῆς Ὁρθόδοξης ἀσκητικῆς διδασκαλίας, τό τελικό καί καθοριστικό στάδιο τοῦ «ἀόρατου πολέμου» πού κάθε Χριστιανός διεξάγει στήν ἐπίγεια ζωή του. Κατά τή διάρκεια αὐτῶν τῶν αἰώνων πολυάριθμοι Βίοι Ἁγίων καί ἄλλα Ὁρθόδοξα κείμενα περιγράφουν τίς πραγματικές ἐμπειρίες Ὁρθόδοξων χριστιανῶν, ἁγίων καθώς καί ἁμαρτωλῶν, οἱ ὁποῖοι ἔχουν συναντήσει αὐτά τά τελώνια μετά – καί, μερικές φορές, πρίν – τό θάνατό τους. Μόνο τά μωρά παιδιά δέν μποροῦν νά ἀντιληφθοῦν ὅτι ὁ ὅρος «τελώνιο» δέν πρέπει νά ἐκλαμβάνεται μέ τήν κυριολεκτική του ἔννοια· εἶναι μία μεταφορά τήν ὁποία οἱ Ἀνατολικοί Πατέρες θεώρησαν κατάλληλη γιά νά περιγράψουν τήν πραγματικότητα πού συναντᾷ ἡ ψυχή μετά τό θάνατο. Ὁ καθένας ἐπίσης μπορεῖ νά ἀντιληφθεῖ ὅτι μερικά στοιχεῖα στίς περιγραφές αὐτῶν τῶν τελωνίων εἶναι μεταφορικά ἢ συμβολικά. Οἱ ἴδιες οἱ διηγήσεις, ὥστόσο, δέν εἶναι οὔτε «ἀλληγορίες» οὔτε «μυθεύματα», ἀλλά εἰλικρινεῖς διηγήσεις προσωπικῶν ἐμπειριῶν στήν πιό ἱκανοποιητική γλώσσα πού διαθέτει ὁ διηγούμενος. Ἐάν οἱ περιγραφές τῶν τελωνίων φαίνονται πολύ «ζωντανές» γιά κάποιους, αὐτό ὀφείλεται πιθανῶς στό ὅτι δέν ἔχουν συνειδητοποιήσει πλήρως τήν πραγματική φύση τοῦ ἀόρατου πολέμου ὁ ὁποῖος διεξάγεται στήν ἐπίγεια ζωή. Τώρα, ἐπίσης, πολιορκούμεστε μονίμως ἀπό δαιμονικούς πλανευτές καί κατήγορους, ὅμως, οἱ πνευματικοί ὀφθαλμοί μας εἶναι σφαλισμένοι καί βλέπουμε μόνον τά ἀποτελέσματα τῶν ἐνεργειῶν τους, δηλαδή τίς ἁμαρτίες στίς ὁποῖες ὑποπίπτουμε, τά πάθη τά

ὅποια ἀναπτύσσονται ἐντός μας. Ἀλλὰ μετὰ τὸ θάνατο, οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς ψυχῆς ἀνοίγονται στὴν πνευματικὴ πραγματικότητα καὶ βλέπουν, συνήθως γιὰ πρώτη φορά, τὰ πραγματικά ὄντα τὰ ὅποια μᾶς ἐπιτίθενταν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐπίγειας ζωῆς μας.

Δέν ὑπάρχει οὔτε παγανισμός, οὔτε ἀποκρυφισμός, οὔτε «ἀνατολικὴ ἀστρολογία», οὔτε ὁποιοδήποτε «καθαρτήριο» στίς περιγραφές τῶν Ὁρθόδοξων πηγῶν γιὰ τὰ τελώνια. Ἀντιθέτως, αὐτὰ τὰ τελώνια μᾶς διδάσκουν ὅτι ὁ καθένας μας εἶναι ὑπόλογος γιὰ τίς δικές του ἁμαρτίες, ὅτι στὸ θάνατο γίνεται ἀναμφισβήτητα μία συγκεφαλαίωση τῆς ἐπιτυχημένης ἢ ἀποτυχημένης πορείας του στὸν ἀγώνα κατὰ τῆς ἁμαρτίας – ἡ Μερικὴ Κρίση – καὶ τέλος ὅτι οἱ δαίμονες πού τὸν παραπλανοῦσαν σέ ὅλη τὴ διάρκειά τῆς ζωῆς του κάνουν τὴν τελικὴ τους ἐπίθεση στὸ τέλος αὐτῆς τῆς ζωῆς, ἀλλὰ ἔχουν ἐξουσία μόνο πάνω σέ ὅσους δέ διεξήγαγαν μέ ἐπιτυχία τὸν ἀόρατο πόλεμο κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐπίγειας ζωῆς τους.

Ὅσον ἀφορᾷ τίς κυριολεκτικὲς μορφές μέ τίς ὁποῖες ἐκφράζονται, τὰ τελώνια ἐμφανίζονται μέ τὴν ἴδια μορφή στίς θεῖες λειτουργίες τῆς Ἐκκλησίας – τὴν ποίηση τῆς Ἐκκλησίας –, στὰ ἀσκητικά κείμενα τῶν Πατέρων, καθὼς καὶ στοὺς Βίους Ἀγίων. Κανεὶς Ὁρθόδοξος δέν ἐρμηνεύει ὁποιοδήποτε ἀπὸ αὐτὰ τὰ κείμενα μέ τὸν χονδροειδῶς κυριολεκτικὸ τρόπο μέ τὸν ὁποῖο τὰ ἔχει ἐρμηνεύσει ὁ ἐπικριτὴς, ἀλλὰ τὰ προσεγγίζει μέ σεβασμὸ καὶ φόβο Θεοῦ, ἀναζητώντας πνευματικὸ ὄφελος. Κάθε πνευματικὸς πατέρας ὁ ὁποῖος ἔχει προσπαθήσει νὰ καλλιεργήσει στὰ πνευματικά του παιδιὰ τὴν πανάρχαια παράδοση τῆς Ὁρθόδοξης εὐλάβειας εἶναι σέ θέση νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὸ εὐεργετικὸ ἀποτέλε-

σμα τῶν Ὁρθόδοξων πηγῶν οἱ ὁποῖες ἀναφέρουν τά τελώνια· μάλιστα, ὁ ἀείμνηστος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀνδρέας τοῦ Νόβο-Ντιβέγιεβο, ἓνας ἰδιαιτέρως ἀγαπητός καί σεβαστός πνευματικός πατέρας, χρησιμοποίησε ἀκριδῶς τά εἴκοσι τελώνια, ἀπό τά ὁποῖα περιγράφεται ὅτι διήλθε ἡ Θεοδώρα, ὡς βάση μίας πολύ ἀποτελεσματικῆς προετοιμασίας τῶν πνευματικῶν παιδιῶν του γιά τό μυστήριό τῆς ἐξομολόγησης. Ἐάν ὑπάρχει κάποια «δυσαρμονία» μεταξύ τῶν κειμένων αὐτῶν καί τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου, τό σφάλμα ὀφείλεται στήν τρυφή καί ἐπιτρεπτική ἐποχή μας, ἡ ὁποία ἐνθαρρύνει τήν ἔλλειψη πίστεως καί τή χαλαρή στάση ἀπέναντι στίς ἀληθινά φοβερές πραγματικές καταστάσεις τοῦ ἄλλου κόσμου, καί εἰδικά τήν κόλαση καί τήν κρίση.

Ἡ διδασκαλία περί τελωνίων στίς Ὁρθόδοξες πηγές δέν ἔχει ποτέ ὀρισθεῖ ὡς «δόγμα», ἀφοῦ μᾶλλον ἀνήκει στήν παράδοση τῆς Ὁρθόδοξης εὐσέβειας· αὐτό ὅμως δέ σημαίνει ὅτι πρόκειται γιά κάτι «ἀσήμαντο» ἢ γιά θέμα «προσωπικῆς ἀποψης». Ἐχει διδαχθεῖ παντοῦ καί πάντοτε στήν Ἐκκλησία, ὅπουδήποτε ἔχει μεταβιβασθεῖ ἡ Ὁρθόδοξη ἀσκητική παράδοση. Τό ὅτι τό συγκεκριμένο θέμα βρίσκεται ἕως τώρα ἐκτός τοῦ πεδίου ἐνδιαφερόντων πολλῶν σύγχρονων Ὁρθόδοξων θεολόγων, ὀφείλεται στό ὅτι οἱ θεολόγοι αὐτοί ἀνέκουν πρωτίστως στόν ἀκαδημαϊκό κόσμο καί ὄχι στόν κόσμο τῆς ἀσκητικῆς παράδοσης. Ὡστόσο, οἱ θεολόγοι μίας πύο παραδοσιακῆς τάσης, καθῶς κι ἐκεῖνοι πού θεωροῦν τήν Ὁρθόδοξη ἀσκητική παράδοση ὡς ζωντανή παράδοση, ἔχουν ἀντιμετωπίσει τό θέμα μέ ἰδιαίτερη προσοχή. Ἐντός τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας, ἡ περί τελωνίων διδασκαλία ἔχει εὐρέως συζητηθεῖ καί ὑποστηριχθεῖ ἀπό τόν Ἐπίσκοπο Ἰγνάτιο Μπριαντσανίνωφ, τόν Ἐπίσκοπο Θεοφάνη τόν

Ἐγκλειστο, τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Μακάριο Μόσχας, τὸν ἁγ. Ἰωάννη τῆς Κρονστάνδης, τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Ἰωάννη Μαξιμοβίτς, τὸν Πρωτοπρεσβύτερο Μιχαήλ Πομαζάנסκυ, καὶ πολλοὺς ἄλλους διδάσκαλους καὶ θεολόγους. Ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας, ἡ διδασκαλία περὶ τελωνίων εἶναι μία διδασκαλία στὴν ὁποία ἀποδίδει ἰδιαίτερη σπουδαιότητα ἡ Σερβικὴ Ἐκκλησία, ἀφοῦ καταλαμβάνει μία σεβαστὴ θέση στὴ Δογματικὴ Θεολογία τοῦ ἀείμνηστου Ἀρχιμανδρίτη Ἰουστίνου Πόποβιτς (τόμος III). Ὡστόσο, ἔχει συγκεντρώσει τὴν προσοχὴ περισσότερο κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια, καθὼς κυκλοφοροῦν περισσότερες μεταφράσεις σέ δυτικὲς γλῶσσες τῶν κειμένων τῆς Ὁρθόδοξης ἀσκητικῆς γραμματείας καὶ τῶν θείων λειτουργιῶν. Θὰ παραθέσουμε ἀμέσως παρακάτω μερικὰ σχετικὰ ἀποσπάσματα πού ἔχουν κυκλοφορήσει σέ ἀγγλικὴ ἔκδοση τὰ τελευταῖα χρόνια καὶ δὲν τὰ ἔχουμε ὥς τώρα παρουσιάσει στό βιβλίο μας:

Ἀπὸ τίς Πενήντα Πνευματικὲς Ὁμιλίες τοῦ ἁγ. Μακαρίου τοῦ Μεγάλου, ἓνα ἀπὸ τὰ βασικὰ ἔργα τῆς Ὁρθόδοξης ἀσκητικῆς γραμματείας:

Ὅταν γεγεῖ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ σῶμα, τότε συμβαίνει ἐκεῖ ἓνα μεγάλο μυστήριον. Διότι, ἂν εἶναι ὑπεύθυνη γιὰ ἁμαρτίες, ἔρχονται χοροὶ ἀπὸ δαίμονες καὶ πονηροὶ ἄγγελοι, καὶ δυνάμεις σκοτεινὲς παραλαμβάνουν τὴν ψυχὴ ἐκείνη καὶ τὴν κρατοῦν αἰχμάλωτη στό δικό τους τόπο. Καὶ δὲν πρέπει κανεὶς νὰ παραξενεύεται γιὰ ὅλα αὐτά. Διότι ἂν, ὅταν ζοῦσε καὶ ὑπῆρχε σ' αὐτόν τὸν κόσμον, εἶχε ὑποταγεῖ καὶ εἶχε ὑπακούσει καὶ ἐγίνε δοῦλος σ' αὐτοῦς, πόσο περισσότερο ὅταν φεύγει ἡ ψυχὴ ἀπὸ τὸν

κόσμο αυτό, θά ὑποταχθεῖ καί θά κυριευθεῖ ἀπ' αὐτούς.⁵¹

Ὅπως οἱ τελῶνες πού κάθονται στους στενοὺς δρόμους καί πιάνουν ὅσους περνοῦν ἀπό ἐκεῖ καί τούς ἐλέγχουν αὐστηρά, ἔτσι καί οἱ δαίμονες ἐλέγχουν καί κυριεύουν τίς ψυχές ἀκόμα καί ὅταν αὐτές βγοῦν ἔξω ἀπό τό σῶμα· ἂν δέν ἔχουν προηγουμένως τελείως καθαρισθεῖ, δέν ἐπιτρέπεται σ' αὐτές ν' ἀνεβοῦν στίς οὐράνιες κατοικίες καί νά συναντήσουν τόν Κύριό τους· διότι κρατοῦνται κάτω ἀπό τούς δαίμονες. Ἄν ὅμως ἀκόμα θρίσκονται μέσα στό σῶμα πρέπει μέ πολύ κόπο καί μεγάλο ἀγώνα ν' ἀποκτήσουν τήν οὐράνια χάρη τοῦ Κυρίου, δηλαδή αὐτοί μαζί μ' ἐκείνους πού ἀναπαύθηκαν, ζώντας ἐνάρετα, θά ὁδηγηθοῦν πρὸς τόν Κύριο, ὅπως ὁ ἴδιος εἶπε...⁵²

Ἀπό τήν Κλίμακα, ἓνα ἄλλο κλασικό Ὁρθόδοξο ἀσκητικό ἔργο:⁵³

Ἄλλοι (ἐκ τῶν ἀποθνησκόντων) ἔλεγον θλιμμένα: « θά διαβεῖ ἡ ψυχή μας μέσα ἀπό τήν ἀσυγκράτητη θάλασσα τῶν πνευμάτων τοῦ ἀέρα;» μήν ἔχοντας πλήρη ἐμπιστοσύνη, ἀλλά ζητώντας νά μάθουν τί θά συνέβαινε σέ ἐκείνη τή διαδικασία ἀπόδοσης χρεῶν.

Ἡ «Ἐπιστολή τοῦ ἀδβᾶ Ἰωάννη τῆς Ραϊθοῦ», ἡ ὁποία προλογίζει τήν Κλίμακα, ἐπισημαίνει αὐτόν ἀκριδῶς τό σκοπό γιά τόν ὁποῖο γράφονται τέτοια βιβλία:

51. Μακαρίου τοῦ Αἰγυπτίου, «Ὁμιλίες Πνευματικές», Ὁμιλία ΚΒ', *Φιλοκαλία τῶν Νηπτικῶν καί Ἀσκητικῶν*, μτφρ. Νικήτα Τσιομεσίδη, Πατερικά Ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», τόμ. 7, Θεσσαλονίκη 1985, σελ. 373.

52. Στό ἴδιο Ὁμιλία ΜΓ', σελ. 581.

53. Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Σιναΐτου, *Κλίμαξ*, «Λόγος Ε'», μτφρ. Ἀρχιμ. Ἰγνατίου, Ἱερά Μονή Παρακλητοῦ, ἰδ' ἐκδ., Ὠρωπός Ἀττικῆς 2000, σελ. 60.

Ὅπως στήνεται μία σκάλα, τὸ βιβλίο αὐτὸ θὰ ὀδηγήσει τοὺς ὑποψήφιους στὶς πύλες τῆς Οὐράνιας Βασιλείας καθαρούς καὶ ἄμεμπτους, ἔτσι ὥστε νὰ περάσουν ἀνεμπόδιστα μέσα ἀπὸ τὰ πνεύματα τῆς μοχθηρίας, καὶ ἀπὸ τοὺς ἄρχοντες τοῦ σκοτούς πού κυβεροῦν τὸν κόσμον, καὶ ἀπὸ τοὺς πρίγκιπες τοῦ ἀέρα.⁵⁴

Ἀπὸ τὸ Λόγο περὶ Νήψεως καὶ Ἀρετῆς
τοῦ ἁγ. Ἡσυχίου τοῦ Πρεσβυτέρου:

(Καὶ ἐκεῖνος πού δέ ξεῖ μέ τή νήψη) οὔτε θὰ ἐλευθερωθεῖ ποτέ ἀπὸ τὰ πονηρὰ ἔργα καὶ λόγια καὶ σκέψεις πού μισεῖ ὁ Θεός. Καί κατὰ τὴν ἔξοδό του ἀπὸ τή ζωὴ δέ θὰ περάσει ἐλεύθερα ἀπὸ τοὺς ἄρχοντες τοῦ σκοτεινοῦ ταρτάρου.⁵⁵

Ἡ ψυχὴ πού θὰ πετάξει ψηλά στὸν ἀέρα διὰ τοῦ θανάτου, στὶς πύλες τοῦ Οὐρανοῦ, ἔχοντας μαζί της ὑπερασπιστὴ τὸ Χριστό, οὔτε ἐκεῖ θὰ ντραπεῖ τοὺς ἐχθρούς της, ἀλλὰ μέ θάρρος, ὅπως τώρα, θὰ μιλήσει σ' αὐτούς· μόνο νὰ μὴ χάσει τὴν ὑπομονή της μέχρι τὴν ὥρα τοῦ θανάτου νὰ φωνάζει ἡμέρα καὶ νύχτα πρὸς τὸν Κύριο Ἰησοῦ Χριστό, τὸν Υἱὸ τοῦ Θεοῦ. Καὶ Αὐτὸς θὰ τιμωρήσει γρήγορα τοὺς ἐχθρούς της δαίμονες... Ναί, σὰς λέω, θὰ τιμωρήσει τοὺς ἐχθρούς της καὶ στή ζωὴ αὐτή, καὶ μετὰ τὴν ἔξοδο τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ σῶμα.⁵⁶

Θὰ ἔρθῃ καὶ σέ μᾶς ἡ ὥρα τοῦ θανάτου, θὰ ἔρθῃ καὶ δέν εἶναι δυνατό νὰ τὸν ἀποφύγομε. Καὶ εἴθε τότε, ὅταν ἔρθῃ ὁ

54. Στό ἴδιο, σελ. 24

55. Ἁγίου Ἡσυχίου τοῦ Πρεσβυτέρου, «Λόγος περὶ Νήψεως καὶ Ἀρετῆς», *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν*, μτφρ. Ἀντωνίου Γαλίτη, Ἐκδ. Τὸ περιδόλι τῆς Παναγίας, τόμ. Α', 5η ἔκδ., Θεσσαλονίκη 1998, σελ. 181.

56. Στό ἴδιο σελ. 205.

ἄρχοντας τοῦ κόσμου καί τοῦ ἀέρα, νά βρεῖ τὰ ἁμαρτήματά μας λίγα καί μηδαμινά γιά νά μή μᾶς ἐλέγξει στ' ἀλήθεια καί κλάψομε τότε ἀνώφελα.⁵⁷

Ἀπό τό λόγο
«περί πνευματικῆς γνώσεως καί διακρίσεως»
τοῦ ἀγ. διαδόχου Ἐπισκόπου Φωτικῆς.⁵⁸

Γιατί ἂν δέν ἐξομολογηθοῦμε καί γι' αὐτά ὅπως πρέπει, θά δοκιμάσουμε κάποια ἀγνωστή δειλία στήν ὥρα τοῦ θανάτου μας. Θά ἔπρεπε ἐμεῖς πού ἀγαποῦμε τόν Κύριο, νά προσευχόμαστε νά βρεθοῦμε τότε χωρίς κανένα φόβο. Γιατί ἐκεῖνος πού δοκιμάζει τότε φόβο, δέ θά περάσει ἐλεύθερα ἀπό τούς ἄρχοντες τοῦ ταρτάρου· γιατί αὐτοί θά ἔχουν σάν συνήγορο τῆς κακίας τους τή δειλία τῆς ψυχῆς. Ἡ ψυχή ὅμως πού αἰσθάνεται ἀγαλλίαση μέ τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ κατά τήν ὥρα τοῦ θανάτου, πηγαίνει πάνω ἀπό ὅλες τίς σκοτεινές παρατάξεις μαζί μέ τούς ἀγγέλους

Ἀπό τὰ «Παρηγορητικά κεφάλαια
πρός τούς μοναχούς τῆς Ἰνδίας»
τοῦ ἀγ. Ἰωάννη τοῦ Καρπαθίου:

Ὅταν ἡ ψυχὴ βγεῖ ἀπό τό σῶμα, ὁ ἐχθρός διάβολος ὁρμᾷ ἐναντίον της μέ θρασυτητα. Καί τήν πολεμᾷ καί τήν ὀνειδίζει καί γίνεται αὐστηρός καί φοβερός κατήγορος τῶν ἁμαρτιῶν

57. Στό ἴδιο σελ. 208.

58. Ἁγίου Διαδόχου Ἐπισκόπου Φωτικῆς, «Λόγος περί Πνευματικῆς Γνώσεως καί Διακρίσεως», *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν*, μτφρ. Ἀντωνίου Γαλίτη, Ἐκδ. «Τό περιδόλι τῆς Παναγίας», τόμ. Α', 5η ἐκδ., Θεσσαλονίκη 1998, σελ. 325.

της. Ἀλλὰ τότε μπορεῖ νά δεῖ κανεῖς τὴν ψυχὴ πού ἀγαπᾷ τὸ Θεό καί ἔχει μεγάλη πίστη σ' Αὐτόν, ἄν καί πολλές φορές εἶχε πληγωθεῖ ἀπὸ ἁμαρτίες, νά μὴν κατατρομάζει στίς ἐφόδους τοῦ ἐχθροῦ καί τίς ἀπειλές του, ἀλλὰ μᾶλλον νά ἐνισχύεται μέ τὴ χάρη τοῦ Κυρίου καί νά τὴ φτερώνει ἡ χαρά· νά τὴν κάνουν θαρραλέα οἱ ἅγιοι ἄγγελοι πού τὴν ὁδηγοῦν, καί περιτειχισμένη ἀπὸ τὸ φῶς τῆς πίστεως νά ἀντιλέγει δυνατὰ μέ μεγάλο θάρρος στὸν πονηρὸ διάβολο... Καί ἐνῶ λέει αὐτά ἡ ψυχὴ μέ θάρρος, φεύγει πίσω ὁ διάβολος θρηγνώντας μέ μεγάλη φωνή, μὴν μπορώντας νά ἀντισταθεῖ στοῦ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ.⁵⁹

Ἀπὸ τὴν Ὀκτώηχο τῆς Κυριακῆς,
ἀπὸ ἓνα τροπάριο πού ἀπευθύνεται
πρὸς τὴν Παναγία:

Καί ἐν ὥρᾳ μετὰ τὴ φοβερᾷ τοῦ θανάτου, σὺ ἐξάρπασον,
κατηγορούντων δαιμόνων, καί πάσης κολάσεως...⁶⁰

Ὅπως θὰ παρατηρήσει κανεῖς, κάποια ἀπὸ αὐτὰ τὰ κείμενα ἀναφέρονται μερικῶς στὰ τελώνια καί δέν παρουσιάζουν ὅλη τὴ σχετικὴ Ὁρθόδοξη διδασκαλία. Αὐτὸ συμβαίνει προφανῶς ἐπειδὴ πρόκειται γιὰ ἀναφορές σὲ μία διδασκαλία μέ τὴν ὁποία οἱ ἴδιοι οἱ συγγραφεῖς ἀσκητικῶν κειμένων καί ὑμνολογίων ἀλλά καί οἱ ἀναγνώστες τους εἶναι ἤδη ἐξοι-

59. Ἁγίου Ἰωάννου Καρπαθίου, «100 Παρηγορητικά κεφάλαια πρὸς τοὺς μοναχοὺς τῆς Ἰνδίας», *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν*, μτφρ. Ἀντωνίου Γαλιτή, Ἐκδ. «Τὸ περιβόλι τῆς Παναγίας», τόμ. Α', 5η ἐκδ., Θεσσαλονίκη 1998, σελ. 334.

60. *Παρακλητικὴ*, Ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 1994, Τῇ Κυριακῇ ἐν τῷ μεσονυκτίῳ, ἤχος α', 9η ᾠδὴ.

κειωμένοι καί τήν ἀποδέχονται, καί δέν ὑπάρχει ἀνάγκη «ὀρισμοῦ» ἢ αἰτιολόγησής της ὁποτεδήποτε γίνεται μνεία αὐτῆς. Ἡ ἀπόπειρα τοῦ ἐπικριτῆ, ὁ ὁποῖος ἔχει ἐπισημάνει τήν ὑπαρξή ἀρκετῶν τέτοιων ἀναφορῶν, νά κάνει ἓνα διαχωρισμό μεταξύ τῶν ἐμπειριῶν πού ἐκδηλώνονται «πρίν» καί αὐτῶν πού ἐκδηλώνονται «μετά» τό θάνατο, καί νά ἀπορρίψει αὐτήν ἀκριβῶς τή δυνατότητα ὑπαρξῆς τῶν «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν,⁶¹ εἶναι τελείως τεχνητή, ἀφοῦ ἀποτελεῖ μόνον ἓνα «λογικό συμπέρασμα» ἀπό τή δική του ψευδή διδασκαλία περί «ὕπνου» τῆς ψυχῆς, καί δέν ὑποστηρίζεται ἀπό τά ἴδια τά κείμενα τῆς θείας λειτουργίας καί τῆς ἀσκητικῆς γραμματείας. Ἡ πραγματικότητα τῆς «δοκιμασίας» ἀπό τούς δαίμονες εἶναι μία καί μοναδική, καί τά τελώνια ἀποτελοῦν μόνον τήν τελική φάση αὐτῆς τῆς δοκιμασίας ἢ ὁποῖα μερικές φορές ξεκινᾷ στό τέλος αὐτῆς τῆς ζωῆς, καί ἄλλες μόνο μετά τό θάνατο.

Ἀμέτρητες ἄλλες ἀναφορές στά τελώνια συναντοῦμε σέ ὅλη τήν Ὁρθόδοξη ἀσκητική γραμματεία, στους Βίους Ἀγίων, καί στά κείμενα τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν· τά περισσότερα ἀπό αὐτά δέν ἔχουν μεταφραστεῖ στά Ἀγγλικά. Ὁ ἐπικριτής, ὅταν ὄντως λαμβάνει ὑπόψη του αὐτές τίς ἀναφορές, σπεύδει νά τίς ἐρμηνεύσει, ὅχι σύμφωνα μέ τό πλαίσιο στό ὁποῖο ἐμφανίζονται, ἀλλά μάλλον σύμφωνα μέ τά δικά του «λογικά συμπεράσματα» σχετικά μέ τή μετά θάνατον ζωή. Γιά παράδειγμα, παραθέτει ἀπόσπασμα ἀπό τήν Εὐχή τοῦ ἁγ. Εὐστρατίου (ἀπό τό Μεσονυκτικόν), «καί μὴ ἰδέτω ἡ ψυχὴ μου τήν ζοφεράν καί σκοτεινὴν ὄψιν τῶν πονηρῶν δαιμόνων· ἀλλὰ παραλαβέτωσαν αὐτήν Ἀγγελοὶ σου φαιδροὶ

61. *The Tlingit Herald*, 6:12, σελ. 24.

καὶ φωτεινοί»,⁶² ὁ ἐπικριτὴς θεωρεῖ αὐτὴ τὴ φράση ὡς ἀποδειξη ὅτι ἡ ψυχὴ δὲ βλέπει καὶ δὲν μπορεῖ νὰ δεῖ δαίμονες μετὰ τὸ θάνατο, ἀναγκαῖο στοιχεῖο γιὰ τὴ θεωρία του περὶ «ὑπνου» τῆς ψυχῆς. Ὅμως εἶναι σαφῶς φανερό σέ ὅποιονδήποτε ἀμερόληπτο ἀναγνώστη ὅτι σημαίνει ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο: ὅτι δηλαδή ὁ ἅγιος προσεύχεται νὰ μὴ δεῖ δαίμονες ἀκριβῶς ἐπειδὴ αὐτὴ ἡ συνάντηση εἶναι ἀναπόφευκτη κατὰ τὴν πορεία τῆς ψυχῆς μετὰ τὸ θάνατο! Αὐτὸ γίνεται ἀκόμα πιό φανερό ἀπὸ τὸ συνολικὸ πλαίσιο τῆς Προσευχῆς τοῦ ἁγ. Εὐστρατίου, ἀφοῦ σύμφωνα μέ τίς ἀμέσως προηγούμενες φράσεις: «...ὅτι τετάραται ἡ ψυχὴ μου καὶ κατώδυνός ἐστιν ἐν τῷ ἐκπορεύεσθαι αὐτὴν ἐκ τοῦ ἀθλίου μου καὶ ρυπαροῦ σώματος τούτου· μήποτε ἡ πονηρὰ τοῦ ἀντικειμένου βουλὴ συναντήσῃ καὶ παρεμποδίσῃ αὐτήν, διὰ τὰς ἐν ἀγνοίᾳ καὶ γνώσει ἐν τῷ βίῳ τούτῳ γενομένας μοι ἁμαρτίας». Εἶναι ξεκάθαρο ὅτι ἡ διδασκαλία τῆς δοκιμασίας ἀπὸ τοὺς δαίμονες μετὰ τὸ θάνατο (εἴτε ἀποδίδεται εἴτε ὄχι μέ τὸν ὄρο «τελώνια») ἦταν γνωστὴ στὸν ἁγ. Εὐστράτιο καὶ ἀποτελεῖ τὸ ὑπόδαθρο καὶ τὸ πλαίσιο τῆς εὐχῆς του· καὶ γι' αὐτόν τὸ λόγο ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος χρησιμοποιεῖ τὴ συγκεκριμένη προσευχή γιὰ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἡ διδασκαλία περὶ τελωνίων ἦταν πολὺ γνωστὴ στὴν Ἐκκλησίᾳ ἀκόμα καὶ σέ μία τόσο πρῶιμη περίοδο, ὅπως ἦταν οἱ ἀρχές τοῦ 4ου αἰῶνα.⁶³

Σέ ἄλλο σημεῖο, ὁ ἐπικριτὴς παραθέτει τὴν ἀπάντηση τοῦ

62. Στό ἴδιο 6:12, σελ. 23.

Ἡ προσευχή τοῦ ἁγ. Εὐστρατίου παρατίθεται στό *Προσευχητάριον Κεχαριτωμένης*, ἔκδοσις Ἱεροῦ Ἡσυχαστηρίου Κεχαριτωμένης Θεοτόκου Τροιζή-
νος, 1998, σελ. 47-48.

63. Ἐπισκόπου Ἰγνατίου Μπριαντσανίνωφ, *Ἔργα*, τόμος III, Ἐκδ. Του-
ζώφ, Ἀγία Πετροῦπολη, 1886, σελ. 140-141.

ἀγ. Βαρσανούφιου Γάζας πρὸς ἓνα μοναχό πού τοῦ εἶχε ζητήσῃ νά τόν συνοδεύσῃ «μέσα ἀπό τόν ἀέρα καί στήν κατεύθυνση τοῦ δρόμου πού δέ γνωρίζω», ὡσάν ἡ ἀπάντησή του νά ἀποτελεῖ ἀπόρριψη τῆς ιδέας τῶν τελωνίων. Γίνεται ὁμως καί πάλι φανερό ὅτι τό πλάισιο τόσο τῆς ἐρώτησης ὅσο καί τῆς ἀπάντησης εἶναι ἓνα πλάισιο στό ὁποῖο ἡ συνάντηση μέ τά ἐναέρια τελώνια μετά τό θάνατο γίνεται δεκτή ὡς ζήτημα πορείας, καί ὁ ἀγ. Βαρσανούφιος, εὐχόμενος «νά κάνει ὁ Χριστός ἀνεμπόδιση τήν ἀνάβαση τῆς ψυχῆς σου καί νά σέ ἀξιώσει νά προσκυνήσῃς μέ παρηρησία τήν Ἁγία Τριάδα, ὅπως κάποιος πού ἔχει ἐλευθερωθεῖ ἀπό τήν ἁμαρτία», ἐκφράζει ἀπλῶς καί μόνον ἓνα τμῆμα τῆς πρότυπης διδασκαλίας περὶ τελωνίων, ἀπό τήν ὁποία ἐμφοροῦνταν ἡ ἀσκητική παράδοση τῆς Γάζας ὅσο καί τῆς ὑπόλοιπης Ἀνατολῆς.⁶⁴ Τό περιστατικό αὐτό χρησιμοποιεῖται ἐπίσης ἀπό τόν Ἐπίσκοπο Ἰγνάτιο ὡς μία ἀπό τίς πολλές ἀναφορές του σέ κείμενα ἁγίων Πατέρων πρὸς ὑπεράσπιση τῆς διδασκαλίας περὶ τελωνίων.⁶⁵

Ἄλλοι ἀσκητικοί Πατέρες οἱ ὁποῖοι διδάσκουν
ξεκάθαρα γιά τά τελώνια εἶναι οἱ ἑξῆς:

Ἀβδᾶς Δωρόθεος Γάζας: «Γιά τήν ἀντιμετώπιση τῆς ἀναισθησίας τῆς ψυχῆς, ἀδελφέ μου, βοηθάει ἡ συνεχῆς ἀνάγνωση τῶν θείων Γραφῶν, οἱ κατανυκτικοί λόγοι των θεοφόρων Πατέρων, ἡ μνήμη τῆς κρίσεως τοῦ Θεοῦ καί τῆς ἐξόδου τῆς ψυχῆς ἀπό τό σῶμα, τῆς συναντήσεως τῶν

64. Βαρσανουφίου καί Ἰωάννου, Ἀγ., *Καθοδήγηση στήν Πνευματική Ζωή* (Ἑρωταποκρίσεις), Μόσχα, 1855, Ἀπόκριση 145.

65. Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἀ., σελ. 145.

φοδεῶν δυνάμεων, μέ τίς ὅποιες συνεργάστηκε γιὰ τὸ κακό στήν ὀλιγοχρόνια καὶ ἐλεινὴ αὐτὴ ζωή.»⁶⁶

Ὅσιος Θεόγνωστος, ἓνας ἄλλος Πατέρας τῆς Φιλοκαλίας:

«Ἀνείπωτη καὶ ἀνέκφραστη εἶναι ἡ ἡδονὴ τῆς ψυχῆς, ἡ ὁποία μέ πληροφορία γιὰ τὴ σωτηρία της χωρίζεται ἀπὸ τὸ σῶμα... καὶ προχωρεῖ εἰρηνικά πρὸς τὸν λαμπρό καὶ ἱλαρό ἄγγελο πού ἔρχεται ἀπὸ ψηλά. Μαζί μ' αὐτόν διασχίζει ἀνεμπόδιστα τὸν ἄέρα, χωρὶς νὰ τὴν ἐνοχλήσουν καθόλου τὰ πονηρὰ πνεύματα. Ἀνεβαίνει μέ χαρὰ καὶ θάρρος καὶ φωνές εὐχαριστίας, μέχρις ὅτου φτάσει νὰ προσκυνήσει τὸν Ποιητή.»⁶⁷

Εὐάγγελιος τῆς Σκήτης: «Συμμάζεψε τὸ νοῦ σου καὶ ἀναλογίσου πῶς θὰ ἀντέξεις τὴν ξαφνικὴ ἀναχώρηση ἀπὸ τὸ σῶμα σου, ὅταν οἱ ἀπειλητικοὶ ἄγγελοι θὰ σέ γυρέσουν καὶ θὰ σέ ἄρπάξουν κάποια στιγμή πού δέν τὴν περιμένεις καὶ δέν τὴ γνωρίζεις! Τί πράξεις θὰ ἔχεις τότε νὰ παρουσιάσεις γιὰ νὰ ὑπερασπιστεῖς τὸν ἑαυτό σου στὸν ἄέρα, ὅταν οἱ ἐχθροὶ σου πού κατοικοῦν ἐκεῖ ἄρχισουν νὰ σέ ἐλέγχουν;»⁶⁸

Ἄγ. Ἰωάννης ὁ Ἐλεήμων: «Ὅταν ἡ ψυχὴ χωρίζεται ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ ἀρχίζει νὰ ἀνέρχεται στὸν οὐρανό, συναντᾶται μέ τάγματα δαιμόνων τὰ ὅποια τὴν παρεμποδίζουν καὶ τὴν ἐλέγχουν μέ πολλοὺς τρόπους. Τὴν ἐλέγχουν γιὰ ψευδολογία, συκοφαντία» (καὶ γιὰ μία μακρὰ σειρὰ ἁμαρτημάτων

66. Ἀβδᾶ Δωροθέου, «Σέ ἀδελφό πού τὸν ρώτησε γιὰ τὴν ἀναισθησία τῆς ψυχῆς καὶ γιὰ τὴν ἐξασθένηση τῆς ἀγάπης», *Ἔργα Ἀσκητικά*, Ἐκδ. «Ἐτοιμασία», Ἱερά Μονὴ Τιμίου Προδρόμου Καρέα, 1993, σελ. 415.

67. Ὅσιου Θεογνώστου, «Περὶ πράξεως, θεωρίας καὶ ἱερωσύνης», *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν*, μτφρ. Ἀντωνίου Γαλίτη, Ἐκδ. «Τὸ περιδόλι τῆς Παναγίας», τόμ. Β', δ' ἔκδ., Θεσσαλονίκη 1998, σελ. 340.

68. Μπριαντσανίνωφ, ἔ. ἀ., σελ. 148-149· βλ. καὶ Πρόλογο, γιὰ τὴν 27 Ὀκτωβρίου.

πού εἶναι παρόμοια μέ τά εἴκοσι ἁμαρτήματα πού ἀναφέρονται στό Βίο τοῦ ἁγ. Βασιλείου τοῦ Νέου). «Κατά τή διάρκεια τῆς διαδρομῆς τῆς ψυχῆς ἀπό τή γῆ στόν οὐρανό, οἱ ἅγιοι ἄγγελοι δέν μποροῦν ἀπό μόνοι τους νά τή βοηθήσουν· βοηθεῖται μόνον ἀπό τή δική της μετάνοια, τά ἀγαθά της ἔργα, καί κυρίως ἀπό τίς ἐλεημοσύνες. Ἐάν ἔξαιτίας τῆς ἀμέλειας δέ μετανοήσουμε γιά κάθε μας ἁμαρτία σέ τούτη τή ζωή, τότε χάρη στίς ἐλεημοσύνες μπορούμε νά σωθοῦμε ἀπό τά βίαια δαιμονικά τελώνια.»⁶⁹

Ἔνας ἄλλος Πατέρας τῆς Φιλοκαλίας, ὁ ὅσιος Πέτρος Δαμασκηνός μιλά γιά: «τὴν ὥρα τοῦ θανάτου, ὅταν οἱ δαίμονες θά περικυκλώσουν τὴν ἄθλια ψυχὴ μου καί θά κρατοῦν στά χέρια τους γραμμένα τά κακά πού ἔπραξα»⁷⁰.

Στίς θεῖες ἀκολουθίες, ὅπως ἔχει ἤδη σημειωθεῖ, ὑπάρχουν πολλές προσευχές, ἀπευθυνόμενες εἰδικῶς πρὸς τὴν Θεοτόκο, οἱ ὁποῖες ἄμεσα ἢ ἔμμεσα ἀναφέρουν τὴν ἀσκητικὴ διδασκαλία περὶ τελωνίων, καί μερικές ἐκ τῶν ὁποίων ἔχουμε ἤδη παραθέσει στό βιβλίο αὐτό. Στά Ἔργα τοῦ ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος, παραθέτοντας πολὺ περισσότερες – ἀπὸ τὴν Ὀκτώηχο, τὸ *Εὐχολόγιον*, ἀπὸ προσευχὲς γιά τὴν ἀναχώρηση τῆς ψυχῆς, ἀπὸ Ἀκαθίστους ὕμνους καί κανόνες πρὸς τὴν Θεοτόκο καί διαφόρους ἁγίους – συμπεραίνει ὅτι «ἡ περὶ τελωνίων διδασκαλία ἐμπεριέχεται ὡς μία γενικῶς γνωστὴ καί ἀποδεκτὴ διδασκαλία σέ ὅλη τὴν ἔκταση τῶν θείων ἀκολουθιῶν τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας. Ἡ Ἐκκλησία διακηρύσσει καί ὑπενθυμίζει στά τέκνα της τὴ διδασκαλία αὐτὴ

69. Μπριαντσανίνωφ, ἔ. ἀ., σελ. 143· βλ. καί Πρόλογο, γιά τὴ 19η Δεκεμβρίου

70. Ὀσίου Πέτρου Δαμασκηνοῦ, «Ἡ τρίτη θεωρία», *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπιτικῶν*, μτφρ. Ἀντωνίου Γαλίτη, Ἔκδ. «Τὸ περιβόλι τῆς Παναγίας», τόμ. Γ', γ' ἔκδ., Θεσσαλονίκη 1997, σελ. 103.

προκειμένου νά ἐμφυτεύσει στήν καρδιά τους ἕναν ψυχροσωτήριο φόβο καί νά τούς προετοιμάσει γιά μία ἀσφαλὴ μετάβαση ἀπὸ τὴν προσωρινή στήν αἰώνια ζωή».⁷¹

Ἕνα χαρακτηριστικό γιὰ τίς ἀναφορές του στὰ τελώνια τροπάριο στὰ Ὁρθόδοξα *Μηναῖα*, τούς δώδεκα τόμους καθημερινῶν ἀκολουθιῶν πού ἀναφέρονται στοὺς ἁγίους, εἶναι τὸ τροπάριο ἀπὸ τὸν ὁρθρο τῆς ἐορτῆς τοῦ ἁγ. Ἰωάννη τοῦ Χρυσοστόμου⁷² θρίσκεται στὸν Κανόνα τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, πού ἔχει γράψει ὁ «Ἰωάννης» – προφανῶς ὁ ἁγ. Ἰωάννης Δαμασκηνός:

Νοερὰν σατραπείαν, καί τυραννικὴν ἐναέριον φάλαγγα, παρελθεῖν ἀλύπως, ἐν καιρῷ τῆς ἐξόδου μου πάρεχε, ἵνα σοι τό Χαῖρε, χαρμονικῶς Δέσποινα κρᾶζω· Χαῖρε πάντων ἐλπίς ἀκαταίσχυντε.⁷³

Δέν ἔχει, ὅμως, νόημα ἀπλῶς νά παραθέτουμε ὅλο καὶ περισσότερα κείμενα τῆς Ὁρθόδοξης γραμματείας τὰ ὁποῖα δείχνουν μέ πόση σαφήνεια ἐκφράζει ἡ Ἐκκλησία τὴ συγκεκριμένη διδασκαλία στὴ διάρκεια τῶν αἰώνων. Ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος ἀφιερώνει εἴκοσι σελίδες ἀπὸ τὸν τρίτο τόμο τῶν *Ἔργων* του στὴν παράθεση τέτοιων κειμένων· ὥστόσο, γιὰ ὅσους δέ συμπαθοῦν αὐτὴ τὴ διδασκαλία θὰ εἶναι πάντοτε δυνατόν μέ κάποιον τρόπο νά τὴν «μεθερμηνεύουν» ἢ νά τὴν παρουσιάζουν σὰν καρικατούρα. Παρόλα αὐτά, ἀκόμα καὶ ὁ ἐν λόγῳ ἐπικριτὴς ὑποχρεώνεται νά παραδεχθεῖ τὴν ὑπαρξὴ τουλάχιστον μερικῶν Ὁρθόδοξων κειμένων τὰ ὁποῖα ὑποδηλώνουν τὴ δοκιμασία ἀπὸ τούς δαίμονες πού

71. Μπριαντσιανίνωφ, ἔ. ἀ., σελ. 149.

72. 27 Ἰανουαρίου.

73. *Μηναῖον Ἰανουαρίου*, Ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 1991.

υφίσταται ἡ ψυχὴ μετὰ τὸ θάνατο, καὶ ὑπερασπίζει τὴν ἀποψὴν του ὅτι τὰ τελώνια εἶναι «φανταστικά», δηλώνοντας ὅτι «τέτοιες ὁράσεις μποροῦν νὰ ἀποφενχθοῦν ἐὰν ἀγωνιζόμεστε σὲ αὐτὴν τὴ ζωὴ καὶ μετανοοῦμε γιὰ τίς ἁμαρτίες μας καὶ ἀποκοῦμε ἀρετές».⁷⁴ *Αὐτό ἀκριβῶς ὅμως εἶναι τὸ νόημα τῆς διδασκαλίας περὶ τελωνίων τὴν ὁποία ἀρνεῖται καὶ διακωμωδεῖ!* Ἡ διδασκαλία αὐτὴ μᾶς παραχωρεῖται ἀκριβῶς γιὰ νὰ κοπιάσουμε τώρα, νὰ ἀγωνιστοῦμε ἐναντίον τῶν ἐναέριων δαιμόνων σὲ αὐτὴν τὴ ζωὴ καὶ τότε ἢ μετὰ θάνατον συνάντησή μας μαζί τους θὰ ἀποτελεῖ γιὰ ἐμᾶς νίκη καὶ ὄχι ἥττα! Πόσο πολλοὺς ἀγωνιστές τῆς πνευματικῆς ζωῆς ἔχει ἐμπνεύσει ἡ διδασκαλία περὶ τελωνίων ὥστε νὰ κάνουν ἀκριβῶς αὐτό! Ὅμως ποιὸς ἀπὸ ἐμᾶς μπορεῖ νὰ ὑποστηρίξει ὅτι ἔχει ἤδη νικήσει τὴ μάχη καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ φοβᾶται τὴ δαιμονική μετὰ θάνατον δοκιμασία;

Ὁ γράφων θυμᾶται καθαρά τίς ἐπίσημες λειτουργίες πού τελοῦνταν ὑπὲρ ἀναπαύσεως τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἰωάννη Μαξίμοβιτς τὸ 1966, καὶ οἱ ὁποῖες κορυφώθηκαν τὴν ἡμέρα τῆς κηδείας του. Ὅλοι οἱ παρόντες ἔνιωθαν ὅτι παρευρίσκονταν στὴν κηδεία ἐνὸς ἁγίου· ἡ λύπη τοῦ ἀποχωρισμοῦ ὑπερκεράστηκε ἀπὸ τὴν χαρὰ τῆς ἀπόκτησης ἐνὸς νέου μεσάζοντα ὑπὲρ αὐτῶν στοὺς οὐρανοὺς. Καὶ ὅμως ἀρκετοὶ ἀπὸ τοὺς παρόντες ἱεράρχες, καὶ εἰδικά ὁ Ἐπίσκοπος Σάββας τοῦ Ἑντμοντον, ἐνέπνευσαν τὴν ὀλόθερμη προσευχὴ τῶν παρευρισκομένων, κάνοντας μνεῖα τῶν «φοδερῶν τελωνίων», τὰ ὁποῖα ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ διέλθει ἀκόμα καὶ αὐτός ὁ ἅγιος ἄνθρωπος, αὐτὸ τὸ ζωντανό θαῦμα τῆς Θείας Χάριτος στὴν ἐποχὴ μας. Κανεῖς ἀπὸ τοὺς παρόντες δέ θεωρήσαμε ὅτι

74. *The Tlingit Herald*, 6:12, σελ. 24.

αὐτές καί μόνο οἱ προσευχές μας θά τόν ἔσωζαν ἀπό τίς «δοκιμασίες» των δαιμόνων, καί κανεῖς δέ σχημάτισε στό μυαλό του κάποια εἰκόνα ἀνταλλαγῆς «τελῶν» σέ κάποια «σπίτια» στόν οὐρανό· οἱ ἐκκλήσεις ὁμως αὐτές συνετέλεσαν στό νά διεγείρουν τήν ἔνθερμη εὐλάβεια τῶν πιστῶν, καί ἀναμφίβολα αὐτό τόν βοήθησε νά διέλθει τά τελώνια. Ὁ ἴδιος ὁ βίος τοῦ ἁγίου αὐτοῦ ἀνθρώπου, γεμάτος ἀπό ἀγαθά ἔργα καί ἐλεημοσύνες, ἡ μεσολάβηση τῶν ἁγίων τούς ὁποίους τιμοῦσε κατὰ τή διάρκεια τοῦ ἐπίγειου βίου του, οἱ προσευχές τῶν πιστῶν πού ἀποτελοῦσαν στήν οὐσία ἓνα ἄλλο ἀποτελεσμα τῆς ἀγάπης του πρὸς ἐκείνους, ἀναμφίβολα ὅλα αὐτά, κατὰ τρόπο πού ὁ Θεός γνωρίζει, καί πού δέν εἶναι ἀνάγκη νά διερευνήσουμε ἐμεῖς, τόν βοήθησαν νά ἀποκρούσει τίς ἐπιθέσεις τῶν σκοτεινῶν ἐναέριων πνευμάτων. Ὁ Ἐπίσκοπος Σάδδας, σέ ταξίδι πού ἔκανε εἰδικά γιά νά παρευρεθεῖ στό μνημόσυνο πού τελέσθηκε τήν τεσσαρακοστή ἡμέρα ἀπό τήν ἀνάπαυση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἰωάννη, εἶπε στους πιστούς: «Ἦρθα γιά νά προσευχηθῶ μαζί σας γιά τήν ἀνάπαυση τῆς ψυχῆς τοῦ ἀρχιμανδριτῆ Ἰωάννη αὐτῇ τῇ σημαντική καί ἀποφασιστική τεσσαρακοστή ἡμέρα, κατὰ τήν ὁποία θά καθορισθεῖ ὁ τόπος πού θά κατοικήσει ἡ ψυχὴ του μέχρι τήν τελική καί φοβερή Κρίση τοῦ Θεοῦ».⁷⁵ Μέ τή δήλωση αὐτὴ ἐνέπνεε καί πάλι τούς πιστούς νά προσευχηθοῦν μνημονεύοντας ἄλλο ἓνα δόγμα τῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας περὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς. Σπανίως ἀκοῦμε σήμε-
ρα παρόμοιες δηλώσεις ἀπό Ὁρθόδοξους Χριστιανούς, καί γι' αὐτό θά πρέπει ἀκόμα περισσότερο νά διαφυλάσσουμε ὡς

⁷⁵ *Blessed John, The Chronicle of the Veneration of Archbishop John Maximovitch, St. Herman of Alaska Brotherhood, 1979, σελ. 20.*

πολύτιμο θησαυρό τήν ἐπαφή πού ἀκόμα ἔχουμε μέ τέτοιους ἐκπροσώπους τῆς Ὁρθόδοξης ἀσκητικῆς παράδοσης.

Ἡ ἀντίθεση πρὸς τὴ διδασκαλία περὶ τελωνίων ἀναγνωρίζεται ἐδῶ καὶ πολὺν καιρὸ ἀπὸ τοὺς Ρώσους Ὁρθόδοξους Ἐκκλησιαστικούς συγγραφεῖς ὡς ἓνα δεῖγμα ἐκκλησιαστικοῦ «ἐκσυγχρονισμοῦ». Γιά τὸ λόγο αὐτό, ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος ἀφιέρωσε ἓνα μεγάλο τμῆμα τοῦ τρίτου τόμου των *Ἔργων* του, στὸν ὁποῖο πραγματεύεται τὸ θέμα τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς, στήν ὑπεράσπιση αὐτῆς τῆς διδασκαλίας, ἡ ὁποία ἤδη δεχόταν ἐπιθέσεις στή Ρωσία κατὰ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰώνα· καὶ παρεμπιπτόντως, ἀντίθετα πρὸς τὴν ἀβάσιμη ἄποψη τοῦ ἐπικριτῆ ὅτι ἡ ἴδια ἡ θεωρία περὶ τελωνίων εἶναι ἀποδεκτὴ μόνον ἀπὸ ὅσους τελοῦν ὑπὸ «Δυτικὴ ἐπιρροή», ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ καὶ Προτεσταντικὴ Δύση δέ διαθέτει καμιά ἀπολύτως ἀντίληψη περὶ τῶν τελωνίων, τὰ ὁποῖα ἀπαντῶνται μόνον στήν Ὁρθόδοξη ἀσκητικὴ διδασκαλία, καὶ ἡ ἐναντίον τους ἐπίθεση στή σημερινὴ Ἐκκλησία ξεκινᾷ ἀκριβῶς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους οἱ ὁποῖοι χαρακτηρίζονται ἀπὸ ἔντονα «δυτικὴ» νοοτροπία καὶ ἐλάχιστο σεβασμὸ γιὰ τὴν παραδοσιακὴ Ὁρθόδοξη εὐλάβεια, ὅπως συμβαίνει στὰ σεμινάρια πού ἔχουν τὸ πνεῦμα τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ.

Σχετικὰ πρόσφατα, ὁ Πρωτοπρεσβύτερος Μιχαήλ Πομαζάνσκυ, ἴσως ὁ σπουδαιότερος ἐν ζωῇ θεολόγος τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, ἔγραψε ἓνα ἄρθρο στό ὁποῖο ὑπεραμύνεται τῆς θεωρίας περὶ τελωνίων, ἐν μέρει ὡς ἀπάντηση στὸν παρόντα ἐπικριτῆ.⁷⁶ Στό ἄρθρο αὐτὸ ἐφιστᾷ τὴν προσοχή στό

⁷⁶. Ὁρθόδοξη Ρωσία, 1979, τεῦχος Νο 7· βλ. ἀγγλικὴ μετάφραση στό Nicodemos, Καλοκαίρι 1979.

ὅτι στή σύγχρονη μή Ὁρθόδοξη κοινωνία μας ὑπάρχουν συχνά «ζητήματα τῆς Πίστης μας» τά ὁποῖα ἐγείρονται καί ἀντιμετωπίζονται ὑπό μία ἀνορθόδοξη ἀντίληψη ἀπό ἄτομα ἄλλων δογμάτων, καί μερικές φορές ἀπό Ὁρθόδοξους Χριστιανούς οἱ ὁποῖοι δέν πορεύονται ἔχοντας μία σταθερή Ὁρθόδοξη βάση... Τά τελευταῖα χρόνια ἔχει γίνει ἰδιαιτέρως ἀντιληπτή ἡ ἐκδήλωση μίας ἐπικριτικῆς τάσης ἀπέναντι σέ μία ὁλόκληρη σειρά ἀπόψεων τῆς Ἐκκλησίας μας· αὐτές οἱ ἀπόψεις κατηγοροῦνται ὅτι εἶναι «πρωτόγονες», ἀποτελεσμα μίας «ἀφελούς» κοσμοθεωρίας ἢ εὐλάβειας, καί χαρακτηρίζονται μέ λέξεις ὅπως «μυθεύματα», «μαγεῖες» καί ἄλλα παρόμοια. Εἶναι καθῆκον μας νά ἀνταπαντήσουμε σέ αὐτές τίς ἀπόψεις.

Ἐπίσης ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ὁ Ἐγκλειστος δίνει ἴσως τήν πιό σοδαρή καί προσγειωμένη ἀπάντηση σέ αὐτούς πού εἶναι ἀπρόθυμοι νά ἀποδεχθοῦν τήν Ὁρθόδοξη ἀσκητική διδασκαλία: «Ἀνεξάρτητα ἀπό τό πόσο παράλογη μπορεῖ νά μοιάζει ἡ ἰδέα περί τελώνων στούς «σοφούς» μας, εἶναι μία δοκιμασία πού ἀναπόφευκτα κι ἐκεῖνοι θά ὑποστοῦν».⁷⁷

Τά τελώνια δέν ἀποτελοῦν «ἠθικό μύθευμα» ἐπινοημένο γιά «ἀφελεῖς», ὅπως πιστεύει ὁ ἐπικριτής μας⁷⁸, δέν εἶναι οὔτε «φανταστικά», οὔτε «τρελά παραμύθια» οὔτε «μυθεύματα» ὅπως δηλώνει, ἀλλά ἀληθινή μαρτυρία τήν ὁποία μᾶς μεταδίδαξε ἡ Ὁρθόδοξη ἀσκητική παράδοση ἀπό ἀρχαιοτάτων χρόνων, σχετικά μέ τήν πορεία τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο.

77. Βλ. *Ἡ Ψυχή Μετά τό Θάνατο*, Κεφ 6, σελ. 144

78. *The Tlingit Herald*, 5:6, σελ. 26.

Συμπέρασμα

Ἡ προσπάθεια διαφύλαξης τῆς πανάρχαιης παράδοσης τῆς Ὁρθόδοξης εὐλάβειας στό σύγχρονο κόσμο ἔχει καταλήξει σέ μία ἐξαιρετικά ἄνιση μάχη. Τό Ὁρθόδοξο ποίμνιο, στό μεγαλύτερο μέρος του, ἔχει υἱοθετήσει τόσο κοσμικές ἀντιλήψεις, ὥστε ὁ Ὁρθόδοξος ἱερέας πού ἐπιθυμεῖ νά μεταβιδάσει καί νά διδάξει αὐτήν τήν παράδοση ἀντιμετωπίζει τόν πειρασμό νά ἀπελπιστεῖ ὅσον ἀφορᾷ τήν ἴδια τή δυνατότητα νά φέρει εἰς πέρας ἕνα τέτοιο ἔργο. Οἱ περισσότεροι ἱερεῖς καί ἐπίσκοποι τελικά ἀκολουθοῦν τό ποίμνιό τους καί «προσαρμόζουν» τήν παράδοση στήν κοσμικότητα τοῦ ποιμνίου· ἔτσι, ἡ παράδοση σταδιακά ἐξασθενεῖ καί σδῆνει...

Στήν ἐποχή μας, τά κηρύγματα, οἱ διαλέξεις, καί τά βιβλία τῶν κληρικῶν τῶν περισσότερων Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν πού ἀναφέρονται στό θέμα τῆς μετά θάνατον ζωῆς δείχνουν ὅτι ἡ παραδοσιακή Ὁρθόδοξη διδασκαλία καί εὐσέβεια ἔχει διατηρηθεῖ στό ἐλάχιστο. Ἡ ἀπλή καί μόνον ἀναφορά στόν ἄλλο κόσμο, ἐκτός τοῦ ὅτι γίνεται μέ πολύ γενικούς καί ἀφηρημένους ὅρους, ἀποτελεῖ συνήθως θέμα γιά ἀνέκδοτα σχετικά μέ τόν «ἅγιο Πέτρο» καί τίς «μαργαριταρένιες πύλες» ὅπως αὐτά πού ἐκφέρει ὁ κοσμικός Ρωμαιοκαθολικός καί Προτεστάντικός κληρός. Γιά πολλούς σύγχρονους Ὁρθόδοξους Χριστιανούς ὁ ἄλλος κόσμος εἶναι πλέον κάτω μακρινό καί ὀμιχλῶδες, μέ τό ὅποιο οἱ ἄνθρωποι δέν ἔχουν ζωντανή ἐπαφή καί περί τοῦ ὁποίου κανεῖς δέν εἶναι σέ θέση νά πεῖ κάτω πολύ συγκεκριμένο.

Ἡ μαρτυρική Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας, πιθανῶς λόγω τόσο τῶν δεινῶν τῆς ὅσο καὶ τοῦ ἐγγενοῦς συντηρητισμοῦ τῆς, ἔχει διατηρήσει τὴν παραδοσιακὴ Ὁρθόδοξη στάση στὸ συγκεκριμένο θέμα πολὺ πιὸ ἀκέραια ἀπ' ὅ,τι ἄλλες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες στὴν ἐποχὴ μας. Στόν ἐλεύθερο κόσμο, ἡ Ρωσικὴ Ἐκκλησία τῆς Διασπορᾶς εἶναι σχεδόν ἡ μόνη πού συνεχίζει νὰ δημοσιεύει κείμενα τῆς παραδοσιακῆς Ὁρθόδοξης γραμματείας σχετικὰ μέ τὸ θέμα τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς, συνεχίζοντας τὴν παράδοση τοῦ Προλόγου καὶ ἄλλων θεοσεβῶν ἀνθολογιῶν τῆς παλαιᾶς Ρωσίας, καὶ εἶναι τυχεροὶ ὅσοι Ὁρθόδοξοι Χριστιανοὶ ἔχουν πρόσβαση στὰ κείμενα αὐτὰ καὶ μποροῦν νὰ τὰ ἀποδέχονται μέ ἀπλότητα καὶ εὐσέβεια, ἀποφεύγοντας τὸ πνεῦμα «κριτικῆς» τὸ ὁποῖο ἀπομακρύνει τόσο πολλοὺς ἀνθρώπους, ἰδιαίτερα τοὺς προσήλυτους, ἀπὸ τὴν ἀληθινὴ παράδοση καὶ αἴσθηση τῆς Ὁρθοδοξίας.

Σχεδόν δέ χρειάζεται νὰ ποῦμε τὸ πόσο πολὺ «ὀπισθοδρομικούς» θεωρεῖ ὁ κόσμος – ἀκόμα καὶ ὁ Ὁρθόδοξος – ὅσους δημοσιεύουν καὶ διαβάζουν τέτοιου εἴδους κείμενα. Ὁ κύριος στόχος αὐτοῦ τοῦ βιβλίου ἦταν νὰ καταστήσει αὐτὴν τὴν «ὀπισθοδρομικὴ» Ὁρθόδοξη γραμματεία κατανοητὴ καὶ προσιτὴ στοὺς σημερινούς Ὁρθόδοξους Χριστιανούς, πού μόνο νὰ ὠφεληθοῦν μποροῦν ἀπὸ τέτοια κείμενα τὰ ὁποῖα ἔχουν ἀποφέρει τόσο μεγάλο πνευματικὸ ὄφελος στοὺς ἀνὰ τοὺς αἰῶνες Ὁρθόδοξους Χριστιανούς ἀναγνώστες τους.

Ὁ ἐπικριτὴς μας φιλοδοξεῖ νὰ πετύχει τὸ ἀκριβῶς ἀντίθετο: νὰ ἀποδείξει ὅτι αὐτὴ ἡ γραμματεία εἶναι ἀπολύτως ἀναληθής, νὰ τὴν ἀπορρίψει θεωρώντας τὰ περὶ τελωνίων ὡς «ἠθικά μυθεύματα» ἢ «τρελὰ παραμύθια» καὶ νὰ

ὑποβάλλει τὰ κείμενα τῶν θείων ἀκολουθιῶν καί τῶν Βίων Ἀγίων σέ μία ἐξονυχιστική «κριτική» ἡ ὁποία θά ἐξαλείψει κάθε τέτοιο στοιχεῖο πού ἐμπεριέχεται σέ αὐτά. Ἕνα τέτοιο παράδειγμα εἶναι ἡ περίτεχνη ἀπόπειρά του νά κηλιδώσει τό Βίο τοῦ ἁγ. Βασιλείου τοῦ Νέου ἐπειδή περιέχει περιγραφές τῶν τελωνίων.⁷⁹

Ἀξίζει νά δώσουμε σέ αὐτό τό ἐγγείρημα τό ὄνομα πού τοῦ πρέπει: εἶναι τό ἔργο τοῦ ἴδιου δυτικοῦ ὀρθολογισμοῦ ὁ ὁποῖος ἔχει ἐπιτεθεῖ ἐναντίον τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας τόσο συχνά στό παρελθόν καί ἐξ αἰτίας τοῦ ὁποίου τόσο πολλοί ἄνθρωποι ἔχουν ἀπολέσει τήν ἀληθινή κατανόηση καί αἴσθηση τοῦ Ὁρθόδοξου Χριστιανισμοῦ. Στή Ρωμαιο-καθολική καί Προτεσταντική Δύση, αὐτή ἡ ἐπίθεση ἔχει ἐπιτύχει πλήρως τό στόχο της, καί ἀπό ὅσους Βίους Ἀγίων ἔχουν ἀπομείνει ἔχουν πράγματι διαγραφεῖ τὰ ὑπερφυσικά στοιχεῖα καί θεωροῦνται συχνά ὡς «ἡθικά μυθεύματα». Ἐνῶ ὁ ἐπικριτής κατηγορεῖ γιά «σχολαστικισμό» ὅλους ὅσους διαφωνοῦν μέ τή διδασκαλία του, ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ ἴδιος εἶναι ἴσως ὁ πιό «σχολαστικός» ἀπ' ὅλους: ἡ διδασκαλία του θεμελιώνεται ὄχι πάνω στά σαφῆ καί ἀπλά κείμενα πού μᾶς ἔχει μεταβιβάσει ἡ Ἐκκλησία ἀπό ἀρχαιοτάτων χρόνων, ἀλλά σέ μία σειρᾶ ἀπό δικά του «λογικά συμπεράσματα» τὰ ὁποῖα ἀπαιτοῦν μία ριζική μεθερμηνευσή καί ἀναθεώρηση τοῦ προφανοῦς νοήματος τῶν βασικῶν Ὁρθόδοξων κειμένων.

Εἶναι ἀρκετά λυπηρό τό ὅτι ὁ τόνος καί ἡ γλώσσα πού χρησιμοποιεῖ ὁ συγκεκριμένος ἐπικριτής ἔχουν μία ἔντονη

79. *The Tlingit Herald*, 7:2, σελ. 14.

ὠμότητα, ὅτι δημιουργεῖ μία πολύ κακόβουλη γελοιογραφία τῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας στήν ὁποία ἐπιτίθεται, καί ὅτι δείχνει μία τέτοια ἀσέβεια ἀπέναντι σέ πολλούς σεβαστούς διδασκάλους τῆς Ὁρθοδοξίας, τούς πιο ἄξιους ἀνάμεσα στούς ἐλάχιστους διδασκάλους πού ἔχουν διατηρήσει ζωντανή τήν Ὁρθόδοξη παράδοση τῆς εὐσέβειας μέχρι τήν ἐποχή μας. Διαβάστε τί δηλώνει, γιά παράδειγμα, γιά τήν ὁμιλία μέ τίτλο «Ἡ Μετά Θάνατον Ζωή» τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἰωάννη Μαξίμοβιτς,⁸⁰ ἑνός ἁγίου ἀνδρός καί σπουδαίου θεολόγου τῆς ἐποχῆς μας: Εἶναι ἕνα «τρελό παραμῦθι πού λέει ὅτι ἡ ψυχή ἀπέρχεται καί διώκεται καί βασανίζεται ἀπό δαίμονες... Σέ αὐτό τό παραμῦθι, εἶπαν στούς πιστούς ὅτι ὅταν κάποιος πεθαίνει, πρέπει γρήγορα νά ἀρχίσουν νά τελοῦνται ἀκολουθίες γιά τήν ἀνάπαυση τῆς ἀπελθούσης ψυχῆς, ὡσάν ἡ ψυχή νά χρειάζεται ἀπεγνωσμένα τίς προσευχές μας, καί ὁ θάνατος νά εἶναι κάτι τό πολύ τρομερό – προφανῶς, ὁ Θεός ἦταν ἀνίκανος νά παρακινηθεῖ ἀπό ὁμῶς τοῦ ὥστε νά ἐλεήσει ἢ νά βοηθήσει τήν ἀξιολύπητη ψυχή χωρίς νά χρειαστεῖ νά τοῦ τό ὑπενθυμίσουν ἢ νά τόν “ξυπνήσουν” οἱ κραυγές καί τά κλάματα τῶν θνητῶν. Αὐτό τό παραμῦθι περιεῖχε ἐπίσης μία ἐμφανῶς βλάσφημη περιγραφή τῆς ἀνάπαυσης τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου».⁸¹ Ἄν καί τό ὄνομα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἰωάννη δέ θίγεται ἐδῶ, ὡστόσο ἀπό τήν περιγραφή γίνεται σαφῶς φανερό σέ ποιά ὁμιλία ἀναφέρεται ὁ ἐπι-κριτής· ἀλλά μία τέτοια γλώσσα φανερώνει μία ἀφόρητη ἀσέβεια ἀνεξάρτητα ἀπό τό σέ ποιά συγκεκριμένη μορφή τῆς Ὁρθοδοξίας ἐπιτίθεται!

80. βλ. Ἡ Ψυχή μετά τόν Θάνατο, κεφ. 10.

81. *The Tlingit Herald*, 6:2, σελ. 22.

“Όμως τό ἀληθινά τραγικό εἶναι ὅτι ὁ ἐπικριτής προσπαθεῖ παντοιοτρόπως νά στερήσει ἀπό τούς Ὁρθόδοξους Χριστιανούς τό ἴδιο ἐκεῖνο στοιχεῖο τό ὁποῖο, ἀκόμα καί χωρίς αὐτόν, ἤδη ἔχει ἀρχίσει νά ἐκλείπει ἀνάμεσά μας: τήν παραδοσιακή Ὁρθόδοξη εὐσέβεια ἀπέναντι στόν ἄλλο κόσμος· αὐτή ἡ εὐσέβεια ἀποκαλύπτεται ὅχι μόνο στό εἶδος των σχετικῶν κειμένων τῆς Ὁρθόδοξης γραμματείας τά ὁποῖα μελετοῦμε, καί τά ὁποῖα ὁ ἐπικριτής ἀγωνίζεται νά κηλιδώσει, ἀλλά ἀκόμα περισσότερο στή στάση μας ἀπέναντι στούς νεκρούς καί τίς ἐνέργειές μας ὑπέρ αὐτῶν. Εἶναι φανερό ἀπό τήν παραπάνω δήλωση ὅτι ὁ ἐπικριτής, ἀντίθετα μέ τόν Ἀρχιεπίσκοπο Ἰωάννη, θεωρεῖ ὅτι εἶναι ἄνευ σημασίας τό νά προσευχόμαστε γιά τούς κεκοιμημένους ἀμέσως μετά τό θάνατό τους, καί μάλιστα νομίζει ὅτι ἡ ψυχή δέ χρειάζεται καί δέν μπορεῖ νά ὠφεληθεῖ ἀπό τίς «κραυγές καί τά κλάματα» μας. Πράγματι, ὁ ἐπικριτής δηλώνει συγκεκριμένα ὅτι «τά αἰτήματά μας γιά τούς κεκοιμημένους εἶναι αἰτήματα γιά δωρεές τίς ὁποῖες ἔτσι κι ἄλλιῶς θά λάβουν»⁸² καί ὅτι δέν ἐπηρεάζουν τήν πορεία τους πρὸς τήν αἰωνιότητα, χωρίς νά ἀντιλαμβάνεται ὅτι μέ αὐτήν τή διδασκαλία του ὅχι μόνο ἀντιφάσκει πρὸς τούς ἁγίους Πατέρες ἀλλά ἀφαιρεῖ ἐπίσης τό κύριο κίνητρο τό ὁποῖο ὠθεῖ τούς ἀνθρώπους ἀκόμα καί νά προσεύχονται γιά τούς νεκρούς.

Πόσο ἄκαρδο γιά τούς νεκρούς! Πόσο σκληρό γιά τούς ζωντανούς! Τί ἀνορθόδοξη διδασκαλία! Σίγουρα αὐτοί πού προσεύχονται γιά τούς νεκρούς οὔτε στό ἐλάχιστο δέν ἀντι-

82. Στό ἴδιο ὅλ. ἀν. 7:3, σελ. 27.

λαμβάνονται τίς προσευχές τους ὡς «μαγικές ἐπωδούς»⁸³ ἢ ὡς «δωροδοκίες ἢ μαγικά μέσα μέ σκοπό νά ἐξαναγκάσουν τὸ Θεό νά δείξει ἔλεος»,⁸⁴ ὅπως ὁ ἐπικριτὴς τόσο ὠμά δηλώνει, ἀλλὰ προσεύχονται μέ δυνατὴ πίστη, ὅπως ἀκριβῶς ὅταν προσεύχονται γιὰ ὅτιδήποτε ἄλλο, γιὰ νά τοὺς παραχωρήσει ὁ Θεός στοῦ ἔλεός Του αὐτά πού τοῦ ζητοῦν. Ἡ «συνεργία» τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ καί τῶν προσευχῶν μας δέν μπορεῖ νά γίνει κατανοητὴ μέ τὴ στενὴ, πράγματι χειρότερη ἀπὸ «σχολαστικὴ», λογικὴ τοῦ ἐπικριτῆ μας.

Ὅσοι ἐξακολουθοῦν νά ζοῦν σύμφωνα μέ τὰ ὅσα διδάσκουν οἱ παραδοσιακές Ὁρθόδοξες πηγές ἀποτελοῦν μία φθίνουσα μειονότητα σήμερα. Αὐτὸ πού χρειάζεται εἶναι περισσότερη *δοθήθεια* στήν κατανόηση αὐτῆς τῆς παραδοσιακῆς εὐσέβειας, ὅχι ὁ ὑποβιδασμός καί ἡ διακωμώδησή της οὔτε ἡ ἀσέβεια πρὸς ὅσους τὴ διδάσκουν.

Ἡ ἀντί-ὀρθόδοξη διδασκαλία αὐτοῦ τοῦ ἐπικριτῆ περὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς εἶναι ἀκόμα περισσότερο ἐπικίνδυνη ἐπειδὴ διεγείρει ἓνα πολὺ ἀνεπαίσθητο πάθος τῆς σύγχρονης ἀνθρωπότητας. Ἡ Ὁρθόδοξη διδασκαλία περὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς εἶναι ἀρκετὰ αὐστηρὴ καί ἀπαιτεῖ μία πολὺ σοδαρὴ ἀνταπόκριση ἐκ μέρους μας, μία ἔμπλεη φόβου Θεοῦ ἀνταπόκριση. Ἀλλὰ ἡ σύγχρονη ἀνθρωπότητα εἶναι «παραχαϊδεμένη» καί ἐγωκεντρικὴ καί προτιμᾷ νά μὴν ἀκούει γιὰ τέτοιες σκληρὲς πραγματικότητες ὅπως ἡ Κρίση καί ἡ εὐθύνη γιὰ τίς ἁμαρτίες μας. Μποροῦμε νά αἰσθανόμαστε πολὺ περισσότερο «ἄνετα» μέ μία ὑψηλὴ διδασκαλία δηθεν ἡσυχασμοῦ, σύμφωνα μέ τὴν ὁποία ὁ Θεός δέν εἶναι «στήν πραγματικότητα» τόσο σκληρός ὅσο Τὸν περιγράφει ἡ

83. Στό ἴδιο βλ. ἀν. 7:3, σελ. 23.

84. Στό ἴδιο βλ. ἀν. 7:3, σελ. 26

Ὁρθόδοξη ἀσκητική παράδοση, ὅτι «στήν πραγματικότητα» δέ χρειάζεται νά φοβόμαστε τό θάνατο καί τήν Κρίση πού τόν ἀκολουθεῖ, ὅτι ἐάν καλλιεργούμεστε μέ ὑψηλές πνευματικές ἰδέες ὅπως αὐτές τῆς Φιλοκαλίας – ἀπορρίπτοντας ὡς «ἀλληγορίες» ὅλα τά χωρία σχετικά μέ τά τελώνια – θά εἴμαστε «ἀσφαλεῖς» ὑπό τή σκέπη ἐνός «στοργικοῦ Θεοῦ» ὁ ὁποῖος δέ θά ἀπαιτεῖ νά λογοδοτήσουμε γιά ὅλες τίς ἁμαρτίες μας, ἀκόμα καί ὅσες ἔχουμε λησμονήσει ἢ δέν ἀναγνωρίζουμε... Ἡ κατάληξη αὐτῶν τῶν ὑψηλῶν στοχασμῶν εἶναι μία κατάσταση ὅχι πολύ διαφορετική ἀπό αὐτήν τῶν «χαρισματικῶν» καί ἄλλων πού αἰσθάνονται ὅτι ἔχουν ἤδη ἐξασφαλίσαι τή σωτηρία τοῦ ἑαυτοῦ τους, ἢ ἐκείνων πού ἀσπάζονται τήν ἀποκρυφιστική διδασκαλία σύμφωνα μέ τήν ὁποία τίποτε φοβερό δέν ὑπάρχει στό θάνατο.

Ἡ ἀληθινή Ὁρθόδοξη διδασκαλία περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς, ἀντιθέτως, πληρεῖ τόν ἄνθρωπο μέ τό φόβο τοῦ Θεοῦ καί τόν ἐμπνέει ὥστε νά ἀγωνισθεῖ γιά τή Βασιλεία των Οὐρανῶν ἐναντίον ὅλων τῶν ἀοράτων ἐχθρῶν πού ἐμποδίζουν τήν πορεία του. Ὅλοι οἱ Ὁρθόδοξοι Χριστιανοί καλοῦνται σέ αὐτόν τόν ἀγώνα, καί εἶναι ἀπάνθρωπη ἀδικία εἰς βάρος τους νά ἀμβλύνουμε τήν Ὁρθόδοξη διδασκαλία ἔτσι ὥστε νά αἰσθάνονται πιό «ἄνετα». Καλό θά ἦταν νά διαβάξει κάποιος ἐκεῖνα τά Ὁρθόδοξα κείμενα πού ἀνταποκρίνονται περισσότερο στό σημερινό πνευματικό του ἐπίπεδο· θά ἦταν ἀνεπίτρεπτο ὅμως, νά τοῦ πεῖ κάποιος ὅτι μπορεί νά ἀπορρίπτει ὡς «μυθεύματα» τά κείμενα μέ τά ὁποῖα αἰσθάνεται «ἀβόλα». Οἱ συνήθειες καί οἱ ἀπόψεις των ἀνθρώπων μπορεί νά ἀλλάζουν, ὅμως ἡ Ὁρθόδοξη παράδοση παραμένει πάντοτε ἡ ἴδια, ἀνεξάρτητα ἀπό τό πόσο λίγοι ἄνθρωποι τήν ἀκολουθοῦν. Εἴθε νά εἴμαστε πάντοτε τά πιστά της τέκνα!

Παράρτημα στή δεύτερη ἔκδοση

7 Δεκ., 1980

(Ἐορτή τοῦ) ἁγ. Ἀμβροσίου Μεδιολάνων

Ἡ εὐλογία τοῦ Κυρίου νά εἶναι μαζί σας!

Σᾶς εὐχαριστῶ γιά τήν «ἀνοικτὴ ἐπιστολή» σας τῆς 3ης Νοεμβρίου καὶ τήν προσωπικὴ ἐπιστολή σας τῆς 4ης Νοεμβρίου. Σᾶς βεβαιῶ ὅτι καμιὰ ἀπὸ τίς δύο δέν ἀπετέλεσε αἰτία δυσαρέσκειας ἐκ μέρους μου ἀλλὰ μόνον ἀφορμὴ γιά μία φιλικὴ συζήτηση σχετικὰ μέ τή διδασκαλία – τουλάχιστον ἑνὸς τμήματος αὐτῆς – καὶ τῆ σπουδαιότητα δύο μεγάλων ἱεραρχῶν καὶ θεολόγων τῆς Ρωσίας τοῦ 19ου αἰῶνα: τοῦ Θεοφάνη τοῦ Ἐγκλείστου καὶ τοῦ Ἰγνατίου Μπριαντιανίνωφ.

Μέ τό σχόλιό μου στή σελίδα 3¹ τοῦ *Ἡ Ψυχὴ μετὰ τό Θάνατο* ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ἦταν ἴσως ὁ «μόνος ἀντάξιος» τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου ὅσον ἀφορᾷ τήν ὑπεράσπιση τῆς Ὁρθοδοξίας κατὰ τῶν σύγχρονων ἐσφαλμένων ἀντιλήψεων δέν ἤθελα κατὰ κανέναν τρόπο νά ὑπονοήσω ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ἦταν κατώτερος ὡς θεολόγος ἢ διδάσκαλος· εἶχα ἀπλῶς ἐπικεντρώσει τήν προσοχή μου στόν Ἐπίσκοπο Ἰγνάτιο στό σημεῖο ἐκεῖνο, μέ ἀποτέλεσμα ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης νά μοιάζει «λιγότερο σημαντικός» ἐντὸς τοῦ πλαισίου ἐκείνου, κάτι πού φυσικά δέν ἰσχύει στήν πραγ-

1. Σελίδα 12 στήν ἑλληνικὴ ἔκδοση.

ματικότητα. Δηλώνοντας, στό ἴδιο σημεῖο, ὅτι τὸ ἔργο τῆς υπεράσπισης τῆς Ὁρθοδοξίας ἐκ μέρους τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη ἦταν λιγότερο «ἐμπεριστατωμένο» σέ σύγκριση μέ τὸ ἔργο τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου, δέν ὑπονοοῦσα, ἐπίσης, ὁποιαδήποτε κατωτερότητα τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη, ἀλλὰ ἀπλῶς ἐξέφρασα τὴν ἄποψή μου γιὰ τὸ θέμα: ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος γενικά ἔδωσε μεγαλύτερη προσοχή στίς Δυτικές ἀπόψεις καί τὴ λεπτομερὴ ἀντίκρουσή τους, ἐνῶ ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ἐπικεντρώθηκε σχεδόν ἀποκλειστικά στὴν παρουσίαση τῆς Ὁρθόδοξης παράδοσης καί μόνον παρεμπιπτόντως ἀσχολήθηκε μέ τίς ἐσφαλμένες δυτικές ἀντιλήψεις. Εἶχα ὑπόψη, γιὰ παράδειγμα, τὴν ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴν ἐκτενὴ υπεράσπιση καί ἐρμηνεία τῶν τελωνίων, τὴν ὁποία παραθέτω στό Ἑκτο Κεφάλαιο τοῦ *Ἡ Ψυχὴ μετὰ τὸ Θάνατο*, καί τὴ λακωνικὴ δήλωση τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη – τὴ μόνη πού γνωρίζω μέ τὴν ὁποία ἐπέκρινε τὸ Δυτικὸ σκεπτικισμό ὅσον ἀφορᾷ τὴ συγκεκριμένη διδασκαλία – ὅτι «ἀνεξάρτητα μέ τὸ πόσο παράλογη μπορεῖ νά φαίνεται ἡ θεωρία περὶ τελωνίων στοὺς σοφοὺς μας, δέ θά τὰ γλιτώσουν».² Μιλώντας γιὰ τὸ περισσότερο «ἐμπεριστατωμένο» ἔργο τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου, ἤθελα ἀπλῶς νά πῶ ὅτι ἐκεῖνος ἐνδιαφερόταν περισσότερο ἀπὸ τὸν Ἐπίσκοπο Θεοφάνη νά ἀντικρούσει τίς δυτικές ἀπόψεις ἐκ τοῦ σύνεγγυς, ἐνῶ ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης φαινόταν περισσότερο διατεθειμένος νά τίς ἀπορρίψει χωρὶς ἰδιαίτερη συζήτηση. Ὅμως ἴσως αὐτὸ δέν ἀληθεύει σέ ὅλες τίς περιπτώσεις.

2. Ὁ Ἑκατοστός Δέκατος Ὁγδοὺς Ψαλμός, σέ Ἐρμηνεία τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη, Μόσχα 1891, ἀνατύπ. Holy Trinity Monastery, Jordanville, Νέα Ὑόρκη 1976, σελ. 289.

Ἐπομένως, θεωρῶ ὅτι δέν ὑπάρχει πραγματική διαφωνία μεταξύ μας ὅσον ἀφορᾷ τό σχετικό μέγεθος αὐτῶν τῶν δύο ἱεραρχῶν. Ἀναγνωρίζω σαφῶς τό μεγαλεῖο τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη ὡς θεολόγου καί διδασκάλου, καί ὁ μόνος λόγος γιά τόν ὁποῖο ἔδωσα ἰδιαίτερη ἔμφαση στή διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου στό *Ἡ Ψυχή μετά τό Θάνατο* εἶναι ὅτι ἐκεῖνος καί ὄχι ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ἀναφέρθηκε τόσο διεξοδικά στίς λανθασμένες δυτικές ἀντιλήψεις σχετικά μέ τήν Ὁρθόδοξη διδασκαλία περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς. Ὑποδέχομαι μέ μεγάλη χαρά τήν ἔρευνά σας γιά τόν Ἐπίσκοπο Θεοφάνη, τόν ὁποῖο σέβομαι καί θαυμάζω ἰδιαίτερως, καί ὁ ὁποῖος δυστυχῶς δέν τυγχάνει τῆς πρέπουσας ἐκτίμησης στήν ἐποχή μας ἐξαιτίας τῆς τάσης κάποιων ἀνθρώπων νά τόν θεωροῦν μᾶλλον ἀφελῶς ὡς «σχολαστικό» μόνον καί μόνον ἐπειδή μετέφρασε κάποια Δυτικά βιβλία ἣ ἴσως χρησιμοποίησε μερικές Δυτικές θεολογικές ἐκφράσεις.

Ὅσον ἀφορᾷ τό συγκεκριμένο σημεῖο διαφωνίας τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη μέ τή διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου: Ὁρθῶς ἐκφράσατε στήν προσωπική ἐπιστολή πού μοῦ ἀπευθύνετε τήν ὑπόθεση ὅτι ὅταν ἀναφέρθηκα σέ αὐτήν τή διαφωνία στή σελίδα 36³ τοῦ *Ἡ Ψυχή μετά τό Θάνατο* δέν εἶχα διαβάσει τήν ἐργασία *Ψυχή καί Ἄγγελος* τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη, στήν ὁποία ἐπικρίνει τή διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου, καθὼς καί ὅτι τά σχόλια πού διетύπωσα στό σημεῖο ἐκεῖνο πράγματι βασίζονταν ἀποκλειστικά στή σύντομη ἀναφορά τοῦ Πατέρα Φλωρόφσκυ στήν ἐργασία αὐτή. Ἀφοῦ κατόπιν ἀπέκτησα καί μελέτησα τήν ἐργασία

3. Σελίδα 57 στήν ἑλληνική ἐκδοση.

τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη, διαπίστωσα ὅτι ἐκεῖνα τά σχόλιά μου δέν ἦταν ἀκριβῆ. Ἀναφέρετε ὀρθά, βεδαίως, ὅτι δέν ὑπῆρχε «φιλονικία» μεταξύ τους, ἀλλά μόνον διαφωνία ἐκ μέρους τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη, τήν ὁποία ἐξέφρασε μετά τό θάνατο τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου. Τό σημεῖο διαφωνίας ἐπίσης δέ διατυπώθηκε μέ ἀκρίβεια – θά ἀναφερθῶ λεπτομερῶς σέ αὐτό παρακάτω. Τό κύριο ἐρώτημα πού θέτετε, ὥστόσο, εἶναι τό ἐάν ἢ ὄχι πράγματι αὐτή ἡ διαφωνία ἦταν «δευτερεύουσα», ὅπως προσωπικά ἔχω ὑποστηρίξει· σέ αὐτό τό ἐρώτημα θά ἤθελα νά ἀναφερθῶ ἐν συντομίᾳ ἀμέσως παρακάτω.

Ἴσως νά πρόκειται ἀπλῶς καί μόνο γιά σημασιολογικό ἐρώτημα, τό ὁποῖο βασίζεται στή διαφορετική ὀπτική γωνία ὑπό τήν ὁποία ἐξετάζουμε τή διαφωνία ἀνάμεσα στούς δύο αὐτούς θεολόγους. Οἰοσδήποτε ἀναγνώστης τοῦ *Ψυχή καί Ἄγγελος*, στίς διακόσιες – ἄν καί μικροῦ μεγέθους – σελίδες τοῦ ὁποίου ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ἐπικρίνει τή διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου, βλέποντας πόσο ἔντονα καταφέρεται ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης κατά τῶν λανθασμένων, σύμφωνα μέ αὐτόν, ἀντιλήψεων τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου, θά χαρακτηρίζε ἴσως τή διαφωνία τους «πρωτεύουσα». Ἐξετάζοντας, ὅμως, τό συνολικό πλαίσιο τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς, ἐξακολουθῶ νά θεωρῶ αὐτή τή διαφωνία «δευτερεύουσα» γιά τούς ἐξῆς λόγους:

1. Ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης, σέ ὅλη τήν ἔκταση τῆς ἀρνητικῆς κριτικῆς του στό *Ψυχή καί Ἄγγελος*, καταλογίζει μόνον ἓνα καί μοναδικό σφάλμα – ἢ ὑποτιθέμενο σφάλμα – στόν Ἐπίσκοπο Ἰγνάτιο: τήν ἰδέα ὅτι ἡ φύση τῆς ψυχῆς καί

τῶν ἀγγέλων εἶναι σωματική καί μόνον. Ὁ ἴδιος ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης γράφει: «Ἐάν ἡ νέα αὐτή διδασκαλία ὑποστήριζε μόνον ὅτι οἱ ἄγγελοι ἔχουν σώματα, δέ θά ὑπῆρχε ἀνάγκη διαφωνίας· ἀφοῦ σέ τέτοια περίπτωση ἡ κύρια, ἐπικρατοῦσα πλευρά στούς ἀγγέλους θά ἦταν καί πάλι τό λογικά ἐλεύθερο πνεῦμα. Ἀπό τή στιγμή, ὅμως, πού ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος ὑποστηρίζει ὅτι ὁ ἄγγελος εἶναι σῶμα, αὐτό σημαίνει ὅτι ἀρνεῖται στόν ἄγγελο τήν ὑπαρξη ἔλλογης ἐλευθερίας καί συνείδησης, ἀφοῦ ἓνα σῶμα δέν μπορεῖ νά διαθέτει αὐτά τά χαρακτηριστικά».⁴ Ἐάν ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος εἶχε ὄντως ἐκφράσει μία τέτοια ἄποψη, μέ ὅλη τήν ἔμφαση καί τίς συνέπειες πού ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης τῆς ἀποδίδει, θά εἶχε διαπράξει ἀσφαλῶς ἓνα σοβαρό σφάλμα. Ἀλλά ἀκόμα καί σέ αὐτήν τήν περίπτωση, ἡ συγκεκριμένη ἄποψη δέ θά εἶχε ἐπηρεάσει ἄμεσα τήν ὑπόλοιπη διδασκαλία του περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς: ἄγγελοι καί ψυχές θά ἐνεργοῦσαν καί πάλι μέ τόν ἴδιο τρόπο καί στούς ἴδιους «τόπους» εἴτε εἶναι σώματα εἴτε ἔχουν σώματα – ἡ ἀκόμα προσλαμβάνουν σώματα, ἄποψη πρὸς τήν ὁποία κλίνει περισσότερο ὁ ἴδιος ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης. Ἐπομένως, ἡ ἀρνητική κριτική τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη διόλου δέ θίγει τό ὅλο σύστημα τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου, ἀλλά μόνον μία πλευρά του. Ἀλλά ἀκόμα καί στό θέμα αὐτό, τά σημεῖα συμφωνίας τους ὑπερισχύουν τῶν σημείων διαφωνίας: καί οἱ δύο συμφωνοῦν ὅτι οἱ ἄγγελοι μποροῦν νά παρουσιάζονται μέ κάποιο εἶδος σωματικῆς μορφῆς εἴτε σέ αὐτόν εἴτε στόν ἄλλο κόσμο, καί συνεπῶς τά σχετικά περιστα-

4. *Ψυχή καί Ἀγγελος*, 6' ἐκδ., Μόσχα 1902, σελ. 103.

τικά πού ἀναφέρονται στοὺς Βίους Ἀγίων καὶ σέ ἄλλες Ὁρθόδοξες πηγές πρέπει νά θεωροῦνται ἀληθινὰ καὶ ὄχι «μεταφορές» ἢ «φαντασίες», ὅπως πιστεύουν οἱ δυτικοὶ ἐπικριτές. Ἔτσι, στό συνολικό πλαίσιο τῆς διδασκαλίας τόσο τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου ὅσο καὶ τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη περὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς, δέν μπορῶ παρὰ νά θεωρήσω αὐτὴ τὴ διαφωνία «δευτερεύουσα».

2. Ἀμφιβάλλω σοβαρὰ ἐάν ἡ διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου πράγματι ταυτίζεται μέ αὐτὴν πού τοῦ ἀποδίδει ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης· σίγουρα, ἐν πάσῃ περιπτώσει, δέν τῆς ἔδωσε τὴν ἔμφαση πού θά ἐπιθυμοῦσε νά τῆς δώσει ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ἢ δέν ἐξήγαγε τὰ συμπεράσματα ἐκεῖνα στά ὁποῖα ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης κυρίως ἀντιτάχθηκε. Ἔτσι, στό ἀνωτέρω χωρίο ἀπὸ τὸν Ἐπίσκοπο Θεοφάνη, ὅπου δηλώνει ὅτι «ἡ ἰδέα ὅτι ὁ ἄγγελος εἶναι σῶμα, ἀναιρεῖ ἀναγκαστικά τὴν ὑπαρξὴ ἔλλογης ἐλευθερίας καὶ συνείδησης» – εἶναι φανερό ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ἀπλῶς καὶ μόνον ἐξάγει τὸ λογικὸ συμπέρασμα ἀπὸ αὐτὸ πού νομίζει ὅτι πιστεύει ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος, ὅμως πουθενά δέν μπορεῖ νά ἐντοπίσει κάποιο χωρίο ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Ἐπίσκοπο Ἰγνάτιο στό ὁποῖο νά ἀναφέρει ὅτι πράγματι πιστεύει ὅτι οἱ ἄγγελοι στεροῦνται ἔλλογης ἐλευθερίας καὶ συνείδησης· ἀσφαλῶς ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος δέν πίστευε κάτι τέτοιο. Μελετώντας προσωπικά τὸ «Λόγο περὶ Θανάτου» τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου δέν ἐντόπισα καμιά τέτοια ἄποψη. Δέν ἔχω μελετήσει τὸ «Συμπλήρωμα» πού συνέγραψε γιὰ τὸ ἔργο αὐτό, ἀλλὰ εἶμαι βέβαιος ὅτι καὶ ἐκεῖ θά ἀπουσιάζει ἡ ὅλη ἔντονη ἔκφραση καὶ τὰ συμπεράσματα τῆς διδασκαλίας γιὰ τὰ ὁποῖα τὸν κατηγορεῖ ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης. Χωρὶς νά

ἐπιθυμῶ νά εἰσέλθω στίς πλήρεις λεπτομέρειες τῆς μεταξύ τους διαφωνίας – κάτι πού θά συνιστοῦσε ἀπό μόνο του μία εὐρύτερη μελέτη καί δέ θά εἶχε, νομίζω, κάποια ιδιαίτερη ἀξία γιά τήν Ὁρθόδοξη θεολογία ἢ τήν Ὁρθόδοξη διδασκαλία περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς – ὑποπτεύομαι ὅτι τό σφάλμα ἀπό τήν πλευρά τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου δέν εἶναι ὅτι ἐκφράζει τή συγκεκριμένη διδασκαλία τήν ὁποία ἐπικρίνει ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης, ἀλλά ἴσως ὅτι ὑπερτονίζει τή σωματική πλευρά της ἀγγελικῆς φύσης καί δραστηριότητας – ἀρκετά εὐκόλο νά τό κάνει θέλοντας νά ἀντικρούσει τήν ὑπερβολική ἔμφαση πού ἀποδίδουν οἱ δυτικοί διδάσκαλοι στήν «πνευματική» πλευρά – τόσο πού μπορεῖ νά φαίνεται σέ μερικά σημεία ὅτι δηλώνει πώς οἱ ἄγγελοι καί οἱ ψυχές εἶναι σώματα καί ὄχι ὅτι (ὅπως προσωπικά νομίζω ὅτι πράγματι ἐννοεῖ) ἄγγελοι καί ψυχές ἔχουν (αἰθέρια) σώματα ἢ ὅτι ἡ σωματική πλευρά ἀποτελεῖ μέρος τῆς φύσης τους. Ὅπως ἔχει δηλώσει ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης, δέ θά εἶχε ὑπάρξει καμιά διαφωνία μεταξύ τους, ἐάν πράγματι ἦταν τέτοια ἡ διδασκαλία του, ἀφοῦ τή θεωρεῖ⁵ ὡς μία ἐπιτρεπτή ἀποψη σέ αὐτό τό σύνθετο ζήτημα τό ὁποῖο δέν ἔχει καθορισθεῖ δογματικά ἀπό τήν Ἐκκλησία.

Ἐάν ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ἔσφαλε ἔστω καί ἐλαφρά ὅσον ἀφορᾷ τήν ἔμφαση τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου στό συγκεκριμένο ζήτημα, αὐτός εἶναι ἓνας λόγος παραπάνω, κατά τή γνώμη μου, γιά νά θεωρηθεῖ ἡ διαφωνία τους «δευτερεύουσα».

3. Ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ρωτήθηκε κάποτε συγκεκρι-

5. Στό ἴδιο, σελ. 139.

μένα ἐάν εἶχε ἐντοπίσει στή διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου κάποιο ἄλλο σφάλμα, πέραν τῆς ὑποτιθέμενης διδασκαλίας του γιὰ τὴν «ὕλικότητα» τῆς ψυχῆς. Ἐκεῖνος ἀπάντησε: «Ὁχι. Ὑπάρχει μόνον αὐτό τὸ σφάλμα στή διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου – ἡ ἄποψή του σχετικὰ μὲ τὴ φύση τῆς ψυχῆς καὶ τῶν ἀγγέλων, ὅτι εἶναι ὕλική... Δέν ἔχω παρατηρήσει τίποτε τὸ ἀνορθόδοξο σέ ὅλα αὐτὰ πού ἔχω διαβάσει στὰ βιβλία του. Αὐτὰ πού ἔχω διαβάσει εἶναι σωστά».⁶ Ἐπομένως, στό πλαίσιο τῆς συνολικῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας τῶν Ἐπισκόπων Θεοφάνη καὶ Ἰγνατίου, ἡ διαφωνία τους εἶναι πραγματικά «δευτερεύουσα».

Θά ἐξετάσουμε, τώρα, ἓνα τελευταῖο σημεῖο σχετικὰ μὲ τὰ ἐναέρια τελώνια πού συναντᾷ ἡ ψυχὴ μετὰ τὸ θάνατο. Στὴν ἀνοικτὴ ἐπιστολὴ σας παραθέτετε μία ἐπιστολὴ τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη στὴν ὁποία δηλώνει ὅτι ἡ μετὰ θάνατον ζωὴ «εἶναι ἀπαγορευμένο ἔδαφος γιὰ ἐμᾶς. Τὰ ὅσα συμβαίνουν ἐκεῖ δέν μποροῦν νὰ καθορισθοῦν μὲ ἀκρίβεια... ὅσο γιὰ τὸ τί ὑπάρχει ἐκεῖ – αὐτό θά τὸ δοῦμε ὅταν φθάσουμε». Ἀπὸ τὴν παραπάνω δήλωση, καθὼς καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης δέν ἀναφέρει συχνὰ τὰ τελώνια στὰ κείμενά του, συμπεραίνετε ὅτι «ἡ διδασκαλία αὐτῇ, μὲ ὅλους τοὺς συμβολισμούς της, ἦταν κυρίως περιφερειακὴ στὴ συλλογιστικὴ του» καὶ θεωρεῖτε ὅτι σφάλω τονίζοντας ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ἦταν πιστὸς ὑποστηρικτῆς τῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας περὶ τελωνίων. Θά ἀπαντήσω σέ αὐτὴ σας τὴν ἄποψη παραθέτοντας μία σειρά ἐπιχειρημάτων :

6. Ἐπιστολὴ τῆς 15ης Δεκεμβρίου 1893, ὅπως παρατίθεται στό *Ὁρθόδοξος Μοναχός*, Μονὴ Ποτσάεφ, τεῦχος Νο 17, Σεπτέμβριος 1912.

1. Μπορώ επίσης να ανακαλέσω στη μνήμη μου μόνον αυτές τις δύο άμεσες αναφορές στα κείμενα του Ἐπισκόπου Θεοφάνη σχετικά με τή διδασκαλία περί τελωνίων, οἱ ὁποῖες, ὡστόσο, ἀρκοῦν γιά νά δείξουν ὅτι πράγματι ἀσπαζόταν τή συγκεκριμένη διδασκαλία καί ὅτι ἦταν ἀρκετά ἐπικριτικός, ἀκόμα καί περιφρονητικός μέ ὅσους τήν ἀρνοῦνταν, ἀφοῦ ὅπως εἶχε δηλώσει: «Ἀνεξάρτητα μέ τό πόσο παράλογη μπορεῖ νά φαίνεται ἡ ἰδέα τῶν τελωνίων στούς σοφούς μας, δέ θά τά γλιτώσουν» .

2. Τό ἀναμφισβήτητο δεδομένο ὅτι σέ μερικές ἐπιστολές του, ὅταν ἀναφέρεται ἀκροθιγῶς στό θέμα τῆς μετά θάνατον ζωῆς, δέν κάνει μνεῖα τῶν τελωνίων, δέ θεωρῶ ὅτι ἀποδεικνύει ὅτι τό συγκεκριμένο θέμα εἶναι «περιφερειακό» στή διδασκαλία του, ἀλλά μόνον ὅτι μιᾶ σέ κάθε περίπτωση ἀνάλογα μέ τίς ἀνάγκες τοῦ ἀκροατῆ του, καί ὅτι μερικοί ἄνθρωποι δέν ἔχουν ἀνάγκη ἢ εἶναι ἀνίκανοι νά ἀκούσουν γιά τά τελώνια. Ἔχω διαπιστώσει τό ἴδιο ἀπό τήν προσωπική μου ἐμπειρία ὡς ἱερέας: Γιά ὅσους εἶναι ἕτοιμοι νά τή δεχθοῦν, ἡ διδασκαλία περί τελωνίων εἶναι ἕνα ἰσχυρό ἔναυσμα γιά νά μετανοήσουν καί νά ζήσουν τή ζωή τους μέ φόβο Θεοῦ· ὑπάρχουν ὅμως καί ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι θά τρώμαζαν τόσο πολύ ἀπό αὐτήν τή διδασκαλία, πού οὔτε κἄν θά τοῦς τήν ἀνέφερα μέχρι πού νά ἦταν καλύτερα προετοιμασμένοι νά τή δεχθοῦν. Μερικές φορές ὁ ἱερέας συναντᾷ ἐτοιμοθάνατους τόσο ἐλάχιστα προετοιμασμένους γιά τόν ἄλλο κόσμον πού θά ἦταν ἄσκοπο νά τοῦς μιλήσει ἀκόμα καί γιά τήν κόλαση, πόσο μᾶλλον γιά τά τελώνια, φοβούμενος ὅτι θά τοῦς ἀφαιρέσει κι αὐτήν ἀκόμα τήν ἐλάχιστη ἐλπίδα καί ἀντίληψη πού ἴσως ἔχουν γιά τή Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν·

αὐτὸ ὅμως δὲ σημαίνει ὅτι ἡ κόλαση δέν ἀποτελεῖ τμῆμα τῆς διδασκαλίας ἑνὸς τέτοιου ἱερέα, ἢ ὅτι δὲ θὰ προασπιζόταν ἀποφασιστικά τὴν πραγματικὴ τῆς ὑπόστασις, ἐάν δεχόταν σχετικὴ ἐπίθεση. Εἰδικὰ στὴν «πεφωτισμένη» ἐποχὴ μας πολλοὶ Ὁρθόδοξοι Χριστιανοὶ εἶναι τόσο ἀνώριμοι πνευματικά, ἢ ἔχουν τόσο πλανηθεῖ ἀπὸ σύγχρονες ἰδέες, πού εἶναι ἀπλῶς ἀνίκανοι νὰ ἀποδεχθοῦν τὴν ἰδέα ὅτι θὰ συναντήσουν δαίμονες μετὰ θάνατον. Κάθε Ὁρθόδοξος ἱερέας στὸ ποιμαντικὸ τοῦ ἔργο μὲ τέτοιους ἀνθρώπους πρέπει, φυσικά, νὰ δείχνει συγκατάβαση στὴν ἀδυναμία τους καὶ νὰ τοὺς δίνει τὴν «εὐπεπτη τροφὴ» πού χρειάζονται μέχρι νὰ γίνουν περισσότερο ἑτοιμοὶ νὰ δεχθοῦν τὴ δύσπεπτη τροφὴ μερικῶν Ὁρθόδοξων ἀσκητικῶν κειμένων· ὅμως ἡ Ὁρθόδοξη διδασκαλία περὶ τελωνίων, ἡ ὁποία μᾶς μεταβιβάστηκε ἀπὸ τοὺς πρώτους αἰῶνες τοῦ Χριστιανισμοῦ, παραμένει πάντοτε ἡ ἴδια καὶ δέν ἐπιδέχεται ἀπόρριψη ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ πόσοι ἄνθρωποι ἀδυνατοῦν νὰ τὴν κατανοήσουν.

3. Ἐπιπλέον μάλιστα, ἡ διδασκαλία περὶ τελωνίων ὄντως παρουσιάζεται σὲ ἄλλα ἔργα τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη – στίς μεταφράσεις του, ἐάν ὄχι στὰ πρωτότυπα ἔργα του. Πολλές σχετικὲς ἀναφορὲς ὑπάρχουν στὴν πεντάτομη μετάφρασή του τῆς *Φιλοκαλίας*, ἀρκετὲς ἀπὸ τίς ὁποῖες ἔχω παραθέσει στὸ *Ἡ Ψυχὴ μετὰ τὸ Θάνατο*.⁷ Στὸν *Ἀόρατο Πόλεμο*⁸ ἐπίσης, ὑπάρχει μία παρουσίαση τῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας γιὰ τὴν «ἐξέταση ἀπὸ τὸν ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου» ἀπὸ τὴν ὁποία περνᾷ ἡ ψυχὴ κάθε ἀνθρώπου ὅταν ἀποχωρίζεται

7. Σελ. 124-25, 366-68, 372 στὴν ἐλληνικὴ ἔκδοσις.

8. *Ἀόρατος πόλεμος*, Μέρος II, κεφ. 9.

ἀπό τό σῶμα· ἡ λέξι «τελώνια» δέν ἐμφανίζεται ἐκεῖ, ὅμως τό κείμενο δηλώνει καθαρά ὅτι «ἡ πιό ἀποφασιστική μάχη μᾶς περιμένει τήν ὥρα τοῦ θανάτου,» καί εἶναι φανερό ὅτι προκειται γιά τήν ἴδια πραγματικότητα μέ αὐτήν πού ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος ἐνδιαφερόταν τόσο πολύ νά προασπίσει, καί τήν ὁποία σέ ἄλλα σημεία ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ἀποκαλεῖ μέ τό ὄνομα «τελώνια».

4. Στό *Ψυχή καί Ἀγγελος* τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη δέν ὑπάρχει οὔτε μία ἐπικριτική λέξι γιά τή διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου περί τελωνίων. Στό «Λόγο περί Θανάτου» ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος δηλώνει κατηγορηματικά ὅτι «ἡ διδασκαλία περί τελωνίων εἶναι ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας»⁹ καί στή συνέχεια αἰτιολογεῖ πολύ λεπτομερῶς αὐτή τή δήλωση. Ἀλλά καί ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης, στήν κριτική του γιά τή διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου, δηλώνει ὅτι «στό παρόν ἄρθρο ἡ νέα διδασκαλία πού παρουσιάζεται στά προαναφερθέντα ἔργα¹⁰ ἐξετάζεται πολύ διεξοδικά, χωρίς νά ὑπάρχει ἐκεῖ οὔτε μία σκέψη ἡ ὁποία δέν ἐπικρίνεται ἐνῶ θά ἔπρεπε νά ἐπικριθεῖ».¹¹ Εἶναι ἀπολύτως ξεκάθαρο, λοιπόν, ὅτι ἀφοῦ ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης δέ βρῆκε ἀπολύτως τίποτε ἄξιο μομφῆς στίς ιδέες τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου περί τελωνίων, συμφωνεῖ πλήρως μαζί του στό ὅτι «ἡ διδασκαλία περί τελωνίων εἶναι ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας».

5. Στό ἴδιο τό *Ψυχή καί Ἀγγελος*, ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης ἐκθέτει τίς συνθῆκες ὑπαρξης τῆς ψυχῆς μετά τήν ἀνα-

9. Ἐπισκόπου Ἰγνατίου Μπριαντσανίνωφ, *Ἔργα*, τόμ. 3, ἐκδ. Τουζώφ, Ἀγία Πετρούπολη 1886, σελ. 138.

10. «Λόγος περί θανάτου» καί τό «Συμπλήρωμα» αὐτοῦ.

11. *Ψυχή καί Ἀγγελος*, σελ. 4.

χώρησέ της ἀπὸ τὸ σῶμα μέ ὄρους ταυτώσημους μέ αὐτοὺς πού χρησιμοποιεῖ ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνατίος. Εἶναι ἀκριβῶς οἱ ἀπαιτούμενες συνθήκες γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῆς συνάντησης τῆς ψυχῆς μέ τούς δαίμονες στὰ τελώνια, ἔτσι αὐτὸ τὸ ἀπόσπασμα μολονότι δέν ἀναφέρει ἄμεσα τὰ τελώνια, μπορεῖ νά ἐκληφθεῖ ὡς ἔνδειξη τῆς ταύτισης ἀπόψεων μεταξύ Θεοφάνη καί Ἰγνατίου ὅσον ἀφορᾷ τή φύση τῆς μετὰ θάνατον πραγματικότητας, καί ἡ μόνη διαφορὰ τους εἶναι τὸ ἓν ἢ ὄχι ἡ φύση των ἀγγέλων εἶναι μόνον ὑλική (κάτι πού, ὅπως δήλωσα παραπάνω, δέν πιστεύω ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνατίος ἔχει ὄντως διδάξει). Παραθέτουμε ἀμέσως παρακάτω τὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν Ἐπίσκοπο Θεοφάνη:

«Ἡ ψυχὴ, μετὰ τὴν ἀναχώρησέ της ἀπὸ τὸ σῶμα, εἰσέρχεται στὸν κόσμος των πνευμάτων, ὅπου τόσο ἐκείνη ὅσο καί τὰ πνεύματα ἔχουν τίς ἴδιες μορφές δραστηριοτήτων οἱ ὁποῖες παρατηροῦνται στὴ γῆ μεταξύ τῶν ἀνθρώπων: ἔχουν ὀπτική ἐπικοινωνία μεταξύ τους, μιλοῦν, ἀνταλλάσσουν ἐπιχειρήματα, ταξιδεύουν, ἐνεργοῦν. Ἡ διαφορὰ τους ἔγκειται μόνο στὸ ὅτι ἐκεῖνος ὁ κόσμος εἶναι λεπτὰ ὑλικός καί αἰθέριος, καί ἐπομένως καθετὶ στὴν ψυχὴ καί τὰ πνεύματα εἶναι λεπτὰ ὑλικό καί αἰθέριο. Ποιό εἶναι τὸ ἄμεσο συμπέρασμα ἀπὸ τὸ παραπάνω ἀπόσπασμα; Ὅτι στὸν κόσμο των πνευμάτων ἡ ἐξωτερικὴ μορφή ὑπαρξης καί ἀμοιβαίων σχέσεων εἶναι ἴδια μέ αὐτὴ των ἀνθρώπων στὴ γῆ. Τὸ δεδομένο ὅμως αὐτὸ δέ μαρτυρεῖ τὴν ὑλικότητα τῆς φύσης τῶν ἀγγέλων, οὔτε δηλώνει ὅτι ἡ οὐσία τους εἶναι μόνον ὑλική».¹²

6. Δέ διαφωνεῖτε μαζί μου στὴν οὐσία τοῦ θέματος, ὅτι ὁ

12. Στὸ ἴδιο, σελ. 88-89.

Ἐπίσκοπος Θεοφάνης, ὅπως καί ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος, πράγματι ὑποστήριξε τήν Ὁρθόδοξη διδασκαλία περί τελωνίων· τό μόνο σημεῖο διαφωνίας μας ἀφορᾷ τήν ἔμφαση τήν ὁποία τῆς ἀπέδωσαν οἱ δύο διδάσκαλοι – περισσότερη ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος, λιγότερη ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης. Νομίζω ὅτι ὑπάρχει μία πολύ ἀπλή ἐξήγηση γι' αὐτήν τή φαινομενική διαφορά: ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος ἦταν ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἔνιωσε ὅτι ἦταν ἀναγκαῖο νά γράψει μία ὁλόκληρη πραγματεία περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς, ὅπου τό θέμα τῶν τελωνίων, ὡς σημαντικό τμήμα τῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας, καταλαμβάνει κατ' ἀνάγκη μία περίοπτη θέση· ἀπό τήν ἄλλη, ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης, μήν ἔχοντας γράψει μία τέτοια πραγματεία, ἀναφέρεται σέ αὐτό τό θέμα μόνον ἀκροθιγῶς. Φαντάζομαι, χωρίς νά ἔχω μελετήσει ὅλα του τά ἔργα γιά νά τό ἐπαληθεύσω, ὅτι στά ἄλλα του ἔργα ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος δέν ἀναφέρει τά τελώνια συχνότερα ἀπ' ὅ,τι ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης. Ἡ μεταξὺ τους, λοιπόν, διαφορά δέν ἔγκειται σέ αὐτό πού πίστευαν οὔτε ἀκόμα καί στό πόσο ἔντονα ἐξέφραζαν αὐτό πού πίστευαν, ἀλλά σέ αὐτό πού ἀνέφερα στήν ἀρχή τῆς παρούσας ἐπιστολῆς: ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος ἐνδιαφερόταν περισσότερο ἀπ' ὅ,τι ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης νά ἀντικρούσει ἐκ τοῦ σύνεγγυς τίς ὀρθολογιστικές ἀπόψεις τῆς Δύσης, ἐνῶ ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης μεταδίδασε τήν Ὁρθόδοξη παράδοση χωρίς νά ἐνδιαφέρεται ἰδιαίτερα νά ἀντιταχθεῖ σέ συγκεκριμένες ἐσφαλμένες ἀντιλήψεις πού ἐπικρατοῦν στή Δύση σχετικά μέ αὐτήν τήν παράδοση.

Λαμβάνοντας ὑπόψη τά ἀνωτέρω, πιστεύω ὅτι εἶναι δικαιολογημένη ἡ δήλωσή μου στόν πρόλογό του *Ἡ Ψυχή μετά τό Θάνατο*, ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης «δίδαξε τήν

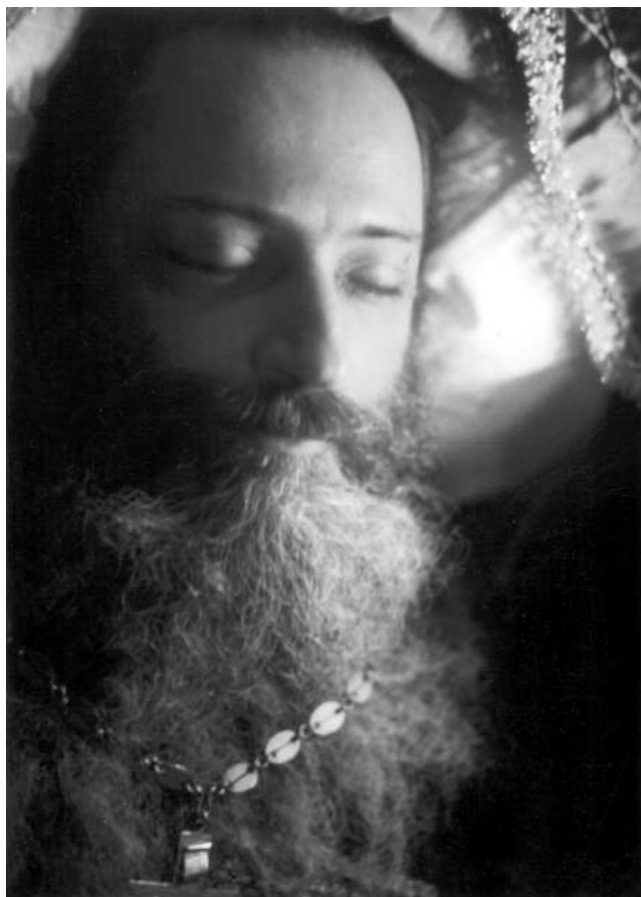
ἴδια διδασκαλία» μέ τόν Ἐπίσκοπο Ἰγνάτιο: θεωρούμενη στό συνολικό πλαίσιο τῆς κοινῆς ἐκ μέρους τους ἀποδοχῆς τῆς ὅλης Ὁρθόδοξης διδασκαλίας περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς, ἡ διαφορά τους σέ ἓνα σημεῖο, αὐτό τῆς «ύλικότητας» τῆς φύσης τῆς ψυχῆς καί τῶν ἀγγέλων εἶναι πράγματι «δευτερεύουσα». Ἐξάλλου, πιστεύω ὅτι ἡ συγκεκριμένη διαφορά πηγάζει περισσότερο ἀπό τό ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος Ἰγνάτιος ὑπερτόνισε τά περί «σωμάτων» τῶν ἀγγέλων μέ διάθεση δριμύειας κριτικῆς πρὸς τοὺς ἐκπροσώπους τῶν ἀντίθετων ἀπόψεων παρὰ ἀπό τό ὅτι ὄντως δίδαξε τή διδασκαλία πού τοῦ ἀποδίδει ὁ Ἐπίσκοπος Θεοφάνης. Ὅσον ἀφορᾷ τά σημεία τῆς διδασκαλίας περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς τά ὁποῖα ἐκτέθηκαν στό *Ἡ Ψυχή μετά τό Θάνατο* (ἀφοῦ οὔτε προασπίστηκα οὔτε κἂν ἀνέφερα τήν ὑποτιθέμενη διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Ἰγνατίου ὅτι ψυχές καί ἄγγελοι εἶναι μόνο σώματα), οἱ ἀπόψεις τους σχεδόν ταυτίζονται. Ἡ σύμφωνη διδασκαλία τους περί τῆς μετά θάνατον ζωῆς προκαλεῖ ἀκόμα μεγαλύτερη ἐντύπωση ὅταν τή συγκρίνουμε μέ τίς ἀπόψεις τῶν ὀρθολογιστῶν ἐπικριτῶν τῆς Δύσης οἱ ὁποῖοι, ἀκόμα καί μέχρι σήμερα, ἀρνοῦνται ὅχι μόνον τήν πραγματικότητα τῶν τελωνίων ἀλλά καί τήν ὅλη μεταθανάτια πραγματικότητα τήν ὁποία οἱ Ἐπίσκοποι Θεοφάνης καί Ἰγνάτιος περιέγραψαν μέ σχεδόν ταυτόσημους ὅρους, τήν ἀποτελεσματικότητα τῶν προσευχῶν ὑπέρ τῶν νεκρῶν, καί οὕτω καθ' ἑξῆς. Ἐναντι τέτοιων ἐσφαλμένων ἀντιλήψεων ἡ κοινή ἐπιβεβαίωση ἀπό τοὺς Ἐπισκόπους Θεοφάνη καί Ἰγνάτιο τῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας ἡ ὁποία μᾶς ἔχει μεταδιδασθεῖ ἀπό ἀρχαιοτάτων χρόνων εἶναι ἀληθινά ἐντυπωσιακή.

Θά μέ ἐνδιέφερε ἰδιαιτέρως μία περαιτέρω ἐνημέρωση

σχετικά με την έρευνά σας για τον Ἐπίσκοπο Θεοφάνη, για τον ὁποῖο, ὅπως προεῖπα, τρέφω ὑψιστο σεβασμό. Σκοπεύετε νά δημοσιεύσετε κάποιο ἄρθρο ἢ βιβλίο γι' αὐτόν, ἢ κάποια μετάφραση τῶν ἔργων του; Προσωπικά, ἔχω μεταφράσει τό πρῶτο μέρος τοῦ *Ἡ Ὁδός πρὸς τή Σωτηρία*, τό ὁποῖο δημοσιεύεται αὐτόν τόν καιρό σέ συνέχειες στήν ἐφημερίδα Ὁρθόδοξη Ἀμερική.

*Μέ ἐν Χριστῷ ἀγάπη,
Ἀνάξιος Ἱερομόναχος Σεραφεῖμ*

Υ.Γ. Δέ γνωρίζω πόσο «άνοικτή» ἦταν ἡ ἐπιστολή πού μοῦ ἀπευθύνετε ἢ ποιοί ἦταν οἱ ἀποδέκτες της. Ἀποστέλλω ἀντίγραφα τῆς ἀπάντησής μου μόνον σέ μερικούς ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι ἐνδιαφέρονται ἰδιαίτερω γιά τό θέμα.

Ἡ όσιακή κοίμηση τοῦ π. Σεραφεΐμ

Λίγα λόγια για τόν συγγραφέα

Ο π. Σεραφείμ, κατά κόσμον Γιουτζήν Ντένις Ρόουζ, γεννήθηκε στις 13 Αυγούστου 1934 στο Σάν Ντιέγκο της Καλιφόρνιας. Μεγάλωσε σέ μία χαρακτηριστική Άμερικανική Προτεσταντική οίκογένεια καί θεωροῦνταν ἀπό γονεῖς καί φίλους ὡς μία νεαρή «ἰδιοφυΐα» προορισμένη γιά λαμπρή καριέρα στίς θετικές ἐπιστήμες. Ὡστόσο, τήν περίοδο πού εἰσήχθη στό Κολέγιο Πομόνα τῆς Νότιας Καλιφόρνιας, τέτοιες κοσμικές ἐπιδιώξεις τοῦ φαίνονταν ἀσήμαντες σέ σύγκριση μέ ἕνα νέο ἄσθεστο πάθος: νά γνωρίσει, νά κατανοήσει τήν πραγματικότητα, μέ τή βαθύτερη ἔννοια τῆς λέξης κατανόηση. Νιώθοντας ἀποξενωμένος ἀπό τήν κοινωνία πού τόν περιέβαλε, ἐπαναστάτησε κατά τῆς ἐπιφανειακῆς νοστοροπίας καί τοῦ ὕλισμοῦ τῆς καί ἀπέρριψε τό Προτεσταντικό δόγμα ἐντός τοῦ ὁποίου εἶχε ἀνατραφεῖ. Ἡ ἀναζήτησή του γιά τήν Ἀλήθεια τόν ὁδήγησε πρῶτα στή μελέτη τῆς δυτικῆς φιλοσοφίας καί κατόπιν στή μελέτη τῆς σοφίας τῆς Ἀνατολῆς· γιά τό λόγο αὐτό ἔμαθε τήν Κινεζική γλώσσα, τόσο τήν ἀρχαία ὅσο καί τή σύγχρονη. Ὡς πτυχιούχος τῶν Ἀσιατικῶν Γλωσσῶν, γράφτηκε στήν Ἀκαδημία Ἀσιατικῶν Σπουδῶν στό Σάν Φρανσίσκο, καί μαθήτευσε κοντά στόν Δρα Ἰἄλαν Οὐάτς, κοσμήτορα τῆς Ἀκαδημίας. Ἐκεῖ γνώρισε ἕναν γνήσιο ἐκπρόσωπο τῆς Κινεζικῆς παράδοσης, τό φιλόσοφο Τζί-μινγκ Σιέν. Ὁ Γιουτζήν ἐπισκέφθηκε διάφορους Ἀσιατικούς ναούς καί δοήθηκε τόν Τζί-μινγκ νά μεταφράσει τό Ταό Τέ Κίνγκ ἀπό τά ἀρχαῖα Κινεζικά. Τό 1957

γράφτηκε στό Πανεπιστήμιο τῆς Καλιφόρνιας, στό Μπέρκλεϋ, ἀπ' ὅπου ἔλαβε τό Μάστερ του.

Ἡ σοφία τῶν προ-Χριστιανικῶν φιλοσόφων, παρόλο τό βάθος της, ἄφηνε τό Γιουτζήν κάπως ἀνικανοποίητο καί βρισκόταν σέ ἀπόγνωση μή γνωρίζοντας τήν προέλευση αὐτοῦ τοῦ αἰσθήματος. Ἀπό τόν Τζι-μινγκ, ὅπως καί ἀπό τά γραπτά τοῦ ἄλλου μεταφυσικοῦ φιλοσόφου Ρενέ Γκενόν, εἶχε γνωρίσει τήν ἀξία τῆς προσχώρησης στήν παραδοσιακή, ὀρθόδοξη μορφή μίας θρησκείας, ὅποιασδήποτε θρησκείας. Μήν μπορώντας νά ἀνακαλύψει αὐτό πού ἀναζητοῦσε στίς παραδοσιακές ἀνατολικές θρησκείες πού εἶχε ἤδη γνωρίσει μέσα ἀπό προσωπική ἐμπειρία, ἀποφάσισε μία μέρα νά δεῖ ἀπό κοντά τήν ὀρθόδοξη, ἀνατολική μορφή τῆς θρησκείας τήν ὁποία εἶχε γνωρίσει ὡς παιδί, τοῦ Χριστιανισμοῦ. Περιγράφοντας τή στιγμή αὐτή, πολλά χρόνια ἀργότερα, ἔγραψε:

«Στά χρόνια τῶν σπουδῶν μου ἤμουν ἱκανοποιημένος μέ τό νά βρίσκομαι «ὑπεράνω ὅλων τῶν παραδόσεων» ἀλλά κατὰ κάποιον τρόπο πιστός σέ αὐτές... Ὅταν ἐπισκεφθῆκα μία Ὁρθόδοξη ἐκκλησία, τό ἔκανα μόνον γιά νά σχηματίσω ἀποψη γιά ἄλλη μία «παράδοση», γνωρίζοντας ὅτι ὁ Γκενόν – ἡ κάποιος ἀπό τούς μαθητές του – εἶχε περιγράψει τήν Ὁρθοδοξία ὡς τήν πιο αὐθεντική ἀπό τίς χριστιανικές παραδόσεις.

»Ὡστόσο, ὅταν εἰσῆλθα σέ Ὁρθόδοξη ἐκκλησία γιά πρώτη φορά – μία Ρωσική ἐκκλησία στό Σάν Φρανσίσκο – μοῦ συνέβη κάτι πού δέ μοῦ εἶχε ξανασυμβεῖ σέ κανέναν βουδιστικό ἢ ἄλλον ἀσιατικό ναό· κάτι μέσα στήν καρδιά μου εἶπε πῶς βρισκόμουν «σπίτι» μου, ὅτι ὅλη ἡ ἀναζήτησή μου εἶχε φθάσει στό τέλος της. Δέ γνώριζα τί ἀκριδῶς σήμαινε αὐτό, ἀφοῦ ἡ λειτουργία μοῦ ἦταν ἐντελῶς ἄγνωστη, καί γινόταν

σέ μία ξένη γλώσσα. Ἄρχισα νά παρακολουθῶ Ὁρθόδοξες λειτουργίες πιό συχνά, μαθαίνοντας λίγο-λίγο τή γλώσσα καί τό τυπικό τους, ἀλλά παραμένοντας πιστός σέ ὅλες τίς βασικές ιδέες τοῦ Γκενόν σχετικά μέ ὅλες τίς αὐθεντικές θρησκευτικές παραδόσεις.

»Μέ τήν ἔκθεσή μου, ὅμως, στήν Ὁρθοδοξία καί τούς Ὁρθόδοξους Χριστιανούς μία νέα ιδέα εἰσερχόταν σταδιακά στήν ἀντίληψή μου: ὅτι ἡ Ἀλήθεια δέν ἦταν ἀπλῶς μία ἀφηρημένη ιδέα, πού ὁ ἄνθρωπος ἀναζητᾷ καί γνωρίζει μέ τό νοῦ του, ἀλλά κάτι προσωπικό – ἀκόμα καί ἓνα Πρόσωπο – πού τό ἀναζητᾷ καί τό ἀγαπᾷ μέ τήν καρδιά του. Καί ἔτσι γνώρισα γιά πρώτη φορά τό Χριστό.»

Ὁ Γιουτζήν ἔγινε μέλος τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας τό Φεβρουάριο τοῦ 1962. Μεταλαμβάνοντας γιά πρώτη φορά τά Ἅγια Μυστήρια ἔνιωσε μία οὐράνια, θεϊκή γεύση στό στόμα του ἡ ὁποία παρέμεινε γιά περισσότερο ἀπό μία ἑβδομάδα. Στό Σάν Φρανσίσκο ἔγινε μαθητής ἑνός ἀπό τούς ἀγιότερους ἄνδρες τοῦ 20οῦ αἰώνα, τοῦ Μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου ἁγίου Ἰωάννη Μαξίμοβιτς, ἑνός ἱεράρχη γνωστοῦ στόν κόσμον γιά τά πολλά του θαύματα, ἀσκητῇ, «διά Χριστόν σαλοῦ», πατέρα τῶν ὀρφανῶν, καί λυτρωτῇ τῶν βασανισμένων. Μέ αὐτόν τόν ὑπερκόσμιον ἄνδρα ὡς καθοδηγητή του, ὁ Γιουτζήν εἰσῆλθε σέ αὐτό πού ἀργότερα ἀποκαλοῦσε ὡς τήν ἀπερίγραπτη «γεύση» ἢ «εὐωδία» τῆς Ὁρθοδοξίας. Διαπέρασε ὅλα τά ἐξωτερικά στοιχεῖα – ὅλη τήν κοσμικότητα καί τήν προσκόλληση στούς τύπους τῆς Ἐκκλησίας – γιά νά φτάσει στήν οὐσία καί τήν καρδιά τοῦ ἀνόθευτου Χριστιανισμοῦ, ἡ προέλευση τοῦ ὁποίου δέν εἶναι «ἐκ τοῦ κόσμου τούτου».

Ἐχοντας ἐπιτέλους βρεῖ τήν Ἀλήθεια πού ἀναζητοῦσε, ὁ

Γιουτζήν ἀφιέρωσε τήν ὑπόλοιπη ζωή του στό νά μεταδώσει αὐτήν τήν Ἀλήθεια στούς συγχρόνους του. Μαζί μέ ἕναν νεαρό Ρῶσο, τόν Γκλέμπ Ποντμοσένσκυ, ἔδρυσε μία ἱεραποστολική ἀδελφότητα ἀφιερωμένη στόν ἅγ. Γερμανό τῆς Ἀλάσκας, τόν πρῶτο Ὁρθόδοξο ἅγιο τῆς Ἀμερικῆς. Οἱ ἀδελφοί ἄνοιξαν ἕνα Ὁρθόδοξο βιβλιοπωλεῖο στό Σάν Φρανσίσκο καί ἄρχισαν νά δημοσιεύουν τό περιοδικό *The Orthodox Word*, τυπώνοντας κάθε τεύχος σέ ἕνα ἀπλό τυπογραφικό μηχανήμα.

Μετά τὸ θάνατο τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἰωάννη τό 1966, ὁ Γιουτζήν καί ὁ Γκλέμπ ἄρχισαν νά ἀναζητοῦν κάποιον τόπο στήν ἐρημιά ὅπου θά μπορούσαν νά συνεχίσουν τήν ἔκδοση τοῦ περιοδικοῦ τους καί ταυτόχρονα νά διώσουν τή μακρά-ωνη ἐμπειρία τῶν Ὁρθόδοξων ἀσκητῶν (τῶν «κατοίκων τῆς ἐρήμου»). Τό 1969 ἐγκαταστάθηκαν σέ μία ἀπομονωμένη βουνοπλαγιά, τό «Νομπλ Ρίτζ», στή Βόρεια Καλιφόρνια, μεταφέροντας ἐκεῖ ὅλον τους τόν τυπογραφικό ἐξοπλισμό. Μετά ἀπό ἕναν χρόνο δοκιμασίας στή μοναξιά καί τήν ἀγριότητα τῆς ἐρήμου, ἐκάρησαν μοναχοί, ὁ Γιουτζήν μέ τό ὄνομα τοῦ Ρώσου ἀσκητῆ ἁγ. Σεραφεῖμ τοῦ Σάρωφ, καί ὁ Γκλέμπ μέ τό ὄνομα τοῦ ἁγ. Γερμανοῦ τῆς Ἀλάσκας.

Μέσα στήν ἀγκαλιά τῆς φύσης πού ἔπλασε ὁ Θεός, ἡ πνευματικότητα τοῦ Πατέρα Σεραφεῖμ ἄρχισε νά ἀπογειώνεται. Μένοντας σέ μία μικρή καλύβα στό δάσος πού ὁ ἴδιος κατασκεύασε, θυθίστηκε στήν προσευχή καί στή μελέτη τῶν θεόπνευστων Πατερικῶν κειμένων. Μέσα ἀπό σταδιακή ἐσωτερική κάθαρση, μέσα ἀπό ἀσκητικό ἀγῶνα καί ἀόρατο πόλεμο, ἄρχισε νά ἀποκτᾷ τό νοῦ καί τήν καρδιά αὐτῶν τῶν ἀρχαίων διδασκάλων καί ὁραματιστῶν, τόν τρόπο πού σκέπτονταν καί αἰσθάνονταν ἐκεῖνοι – παρότι τόν συνέδεαν

βαθιοί δεσμοί μέ τή φύση καί τά ζῶα καί ἀπολάμβανε τήν κάθε ἡμέρα πού περνοῦσε στό Νόμπλ.

Ἀπό τό ὄρεινό του καταφύγιο, ὁ Πατέρας Σεραφεῖμ ἐξέδωσε ἕναν πολύ μεγάλο ἀριθμό διδλίων καί περιοδικῶν μέ τή βοήθεια τῶν ὁποίων ἐνέταξε τήν παραδοσιακή σοφία μέσα σέ ἕνα σύγχρονο πλαίσιο. Ὑγραψε, μετέφρασε, στοιχειοθέτησε, ἐκτύπωσε καί ἀπέστειλε σέ ὅλον τόν κόσμον τά κείμενά του, τῶν ὁποίων ἡ πλήρης ἀξία ἔμελλε νά ἐκτιμηθεῖ μόνο μετά τό θάνατό του. Πάντοτε σέ δράση, φαινόταν ἀποφασισμένος νά κάνει τήν πληρότητα τῆς Ἀλήθειας προσιτή στόν ἀποκομμένο ἀπό τίς ρίζες του, κατακερματισμένο σύγχρονο ἄνθρωπο πρῖν νά εἶναι πολύ ἀργά. Προβλέποντας ἐποχές πού θά θυμίζουν ἀποκάλυψη, ἔλεγε, «Εἶναι πιό ἀργά ἀπ' ὅσο νομίζετε! Σπεῦστε, λοιπόν, νά ἐκτελέσετε τό ἔργο τοῦ Θεοῦ.»

Ὁ Πατέρας Σεραφεῖμ χειροτονήθηκε ἱερέας τό 1977. Παρά τήν ἀγάπη του γιά τή μοναξιά τῆς ἐρήμου καί τήν ἐσωστρεφή, φιλοσοφική του προδιάθεση, πέρασε τά τελευταῖα του χρόνια ἀφιερώνοντας ὅλο καί περισσότερο χρόνο στό ποιμαντικό του ἔργο. Τά πνευματικά του τέκνα τόν ἀγαποῦσαν βαθιά γιά τήν ἀνεπιτήδευτη σοφία του καί τήν ἰκανότητά του νά κατανοεῖ τόν ἀνθρώπινο πόνο. Μερικοί διαπίστωναν μέ ἐκπληξη ὅτι αὐτός ὁ ἄνθρωπος πού ἦταν τόσο ἀδιάλλακτος ὅταν ἔγραφε σχετικά μέ τίς πνευματικές πλάνες πού μποροῦν νά ὀδηγήσουν τούς ἀνθρώπους μακριά ἀπό τό σωστό δρόμο, ἦταν ταυτόχρονα τόσο συμπονετικός στόν τρόπο πού ἀντιμετώπιζε τό κάθε ξεχωριστό πρόσωπο, τό μεταπτωτικό πρόσωπο.

Μία σύντομη καί ξαφνική ἀσθένεια πῆρε τόν Πατέρα Σεραφεῖμ ἀπό αὐτόν τόν κόσμο στίς 2 Σεπτεμβρίου 1982.

³ Ἦταν μόλις σαράντα ὀκτώ ἐτῶν, στό ἀπόγειο τῶν δυνάμεων

του. Μέσα στο φέρετρο στήν ταπεινὴ ἐκκλησίᾳ τῆς Μονῆς, τὸ πρόσωπό του πῆρε μίᾳ ἔκφραση ὑπερκόσμιᾳ γαλήνης, μαρτυρώντας ὅτι ἀναπαύθηκε ἐν εἰρήνῃ μετὰ τὸ Θεό. Ὁ ἦταν τόσο λαμπερός – κυριολεκτικὰ χρυσός – πού τὰ πνευματικά του τέκνα μέ δυσκολία ἀπομακρύνονταν ἀπὸ τὸ φέρετρό του. Τὸ μυστήριο τοῦ θανάτου καὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς, στοῦ ὁποῖο εἶχε ἐντρυνφῆσει κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς πνευματικῆς του διαδρομῆς, δέν ἀποτελοῦσε πλέον μυστήριο γι' αὐτόν. Μετὰ τὸ θάνατό του, σημειώθηκαν διάφορα περιστατικά θαυματουργικῆς παρέμβας τοῦ Πατέρα Σεραφεῖμ ἀπὸ τὸν ἄλλο κόσμο, σὲ προβλήματα πού ἀντιμετώπιζαν τὰ πνευματικά του τέκνα.

Στά χρόνια μετὰ τὸ θάνατό του, τὰ γραπτά τοῦ Πατέρα Σεραφεῖμ ἔχουν ὀρεῖ παγκόσμιᾳ ἀπήχησιν. Μεταφρασμένα σὲ διάφορες γλῶσσες – Ρωσικά, Ἑλληνικά, Σερβικά, Ρουμανικά, Βουλγαρικά, Γεωργιανά, Γαλλικά, Λετονικά, Πολωνικά, Ἰταλικά καὶ Μαλαγιαλάμ (διάλεκτο τῆς Ν. Ἰνδίας) – ἔχουν ἀλλάξει ἀμέτρητες ζωές μέ τὴν ἀφυπνιστικὴ τους ἀλήθεια. Στὴ Ρωσία κατὰ τὴν περίοδο πού οἱ Κομμουνιστές εἶχαν θέσει ὑπὸ ἀπαγόρευση ὅλα τὰ γραπτά ἔργα σχετικὰ μέ πνευματικὰ θέματα, τὰ βιβλία τοῦ *Orthodoxy and The Religion of the Future* καὶ *The Soul After Death* διανέμονταν κρυφὰ μέ τὴ μορφή δακτυλογραφημένων χειρογράφων, καὶ ἔτσι γίνονταν γνωστά σὲ ἑκατομμύρια ἀνθρώπους. Μετὰ τὴν ἄρση τοῦ θρησκευτικοῦ διωγμοῦ, τὰ βιβλία καὶ τὰ ἄρθρα τοῦ ἔχουν δημοσιευθεῖ σὲ μαζικὲς ποσότητες, καὶ σήμερα διατίθενται παντοῦ, ἀκόμα καὶ στο μετρό τῆς Μόσχας. Ὅταν Ἀμερικανοὶ Ὁρθόδοξοι Χριστιανοὶ ἐπισκέπτονται κέντρα τῆς Ὁρθοδοξίας στὴ Ρωσία, ἡ πρώτη ἐρώτηση πού συνήθως τοὺς ἀπευθύνουν εἶναι: «Γνωρίζατε τὸν Πατέρα Σεραφεῖμ Ρόουζ;»

Οί σημερινοί Ὁρθόδοξοι Χριστιανοί θεωροῦν τόν Πατέρα Σεραφείμ ὡς βασικό συντελεστή τῆς ἀποκατάστασης τῶν παραδοσιακῶν πνευματικῶν ἀξιῶν τοῦ ἀληθινοῦ Χριστιανισμοῦ. Εἶναι ἓνα φῶς ἐλπίδας μέσα στό ἀδέδαιτο μέλλον. Ἄς εὐχηθοῦμε ἡ ἔκδοση τοῦ *The Soul After Death* στά Ἑλληνικά νά ὀδηγήσει περισσότερους πιστούς στήν ἀγία Ὁρθόδοξη Πίστη, ἔτσι ὥστε νά προετοιμασθοῦν γιά τήν Οὐράνια Βασιλεία καί τήν αἰώνια ζωή μαζί μέ τόν Κύριό μας Ἰησοῦ Χριστό.

*Ἱερομόναχος Δαμασκηνός
Μονή ἀγ. Γερμανοῦ τῆς Ἀλάσκας
Πλάτινα, Καλιφόρνια*

Βιβλιογραφία

ΟΡΘΟΔΟΞΕΣ ΠΗΓΕΣ (ΣΤΑ ΑΓΓΛΙΚΑ)

- Adamnan, *The Life of St. Columba*, μτφρ. Wentworth Huyshe, Λονδίνο, George Routledge and Sons, Ltd., 1939.
- Ambrose, St., «Death as a Good», *Seven Exegetical Works*, μτφρ. Michael P. McHugh, Catholic University of America Press 1972.
- «On Belief in the Resurrection», *The Nicene and Post- Nicene Fathers*, Second Series, τόμ. 10, Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids, Mich., 1969.
- Anonymous Monk of Whitby, *The Earliest Life of Gregory the Great*, μτφρ. Benram Colgrave, University of Kansas Press, Lawrence, Kansas 1968.
- Athanasius the Great, St., *Life of St. Anthony the Great*, Eastern Orthodox Books, Willits, Ca. 1976.
- Augustine, Blessed, «Care for the Dead», *Treatises on Marriage and Other Subjects*, The Fathers of the Church, τόμ. 27, Νέα Ύόρκη 1955.
- The City of God*, Modern Library ed., Νέα Ύόρκη 1955.
- «The Divination of Demons», *Treatises on Marriage...*, Νέα Ύόρκη 1955.
- Basil the Great, St., *Exegetic Homilies*, Catholic University of America Press, 1963.
- Bede, Venerable, *A History of the English Church and People*, μτφρ. Leo Sherley-Price, Penguin Books, Baltimore 1968.
- Cyril of Jerusalem, St., *Catechetical Lectures*, *Nicene and Post-Nicene Fathers*, Second Series, τόμ. 7, Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids, Mich. 1973.
- Chrysostom, St. John, *Homilies on St. Matthew*, *Nicene and Post-Nicene Fathers*, Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids, Mich. 1973.
- Climacus, St. John, *Ladder of Divine Ascent*, μτφρ. Archimandrite Lazarus Moore, Eastern Orthodox Books, Willits, Ca. 1977.
- Ladder of Divine Ascent*, ἀναθ. ἐκδ. Holy Transfiguration Monastery, Boston 1979.
- Damascene, St. John, *Exact Exposition of the Orthodox Faith*, *The Fathers of the Church*, Νέα Ύόρκη 1958.
- Dorotheus of Gaza, St. Abba, *Discourses and Sayings*, μτφρ. Eric P. Wheeler, Cistercian Publications, Kalamazoo, Mich. 1977.
- Emerton, Ephraim, μτφρ., *The Letters of Saint Boniface*, Octagon Books (Farrar, Straus, and Giroux), Νέα Ύόρκη 1973.
- Fastre, J. A M., S.J., μτφρ., *The Acts of the Early Martyrs*, Fifth Series, Philadelphia 1878.
- Gregory the Great (the Dialogist), St., *Dialogues*, *Fathers of the Church*, Νέα Ύόρκη 1959

- Morals on the Book of Job*, Oxford, John Henry Parker, 1844.
- Gregory of Nyssa, St., «On the Soul and the Resurrection», *The Nicene and Post-Nicene Fathers*, Second Series, τόμ. 5, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids, Mich., 1972.
- John Maximovitch, Archbishop, «Life after Death», *The Orthodox Word*; 1971, no. 4.
- Lenten Triodion*, The, tr. Mother Mary and Archimandrite Kallistos Ware, Faber and Faber, Λονδίνο 1977.
- Little Russian Philokalia*, τόμ. 1: St. Seraphim of Sarov, 3rd ed., St. Herman of Alaska Brotherhood, Platina, Ca., 1991.
- Lives of Saints:
- Sts. Cyprian and Justina, *The Orthodox Word*, 1976, no. 5.
- St. Salvius of Albi, *The Orthodox Word*, 1977, no. 5.
- Sts. Timothy and Maura, *Orthodox Life*, Μάϊος-Ιουνίος, 1978.
- Macarius the Great, St., Fifty Spiritual Homilies*, μτφρ. AJ. Mason, Eastern Orthodox Books, Willits, Ca., 1974.
- Octoechos*, Sunday, μτφρ. Mother Mary, Bussy-en-Othe, France.
- Orthodox Life* (κείμενα σχετικά με τὴ μετὰ θάνατον ζωὴ). 1978, no. 1.
- The Philokalia*, μτφρ. Palmer-Sherrard- Ware, Faber and Faber, Λονδίνο 1979.
- Rose, Fr. Seraphim, and Abbot Herman, *Blessed John the Wonder-worker*, St. Herman of Alaska Brotherhood, Platina, Ca. 1987.
- The Sayings of the Desert Fathers*, μτφρ. Benedicta Ward, Λονδίνο, A.R. Mowbray ... Co., 1975.
- Savva, Bishop of Edmonton, *Blessed John: The Chronicle of the Veneration of Archbishop John Maximovitch*, St. Herman of Alaska Brotherhood, Platina, Ca. 1979.
- Sederholdm, Fr. Clement, *Elder Leonid of Optina*, St. Herman of Alaska Brotherhood, Platina, Ca. 1990.
- The Spiritual Instructions of St. Seraphim of Sarov*, St. Herman of Alaska Brotherhood, Platina, Ca. 1978.
- Symeon, St., *the New Theologian, The Sin of Adam*, St. Herman of Alaska Brotherhood, Platina, Ca., 1979.
- Uekskuell, K, «Unbelievable for Many but Actually a True Occurrence», *Orthodox Life*, Ἰούλιος- Αὐγουστος, 1976.
- Znosko, Vladimir, *Hieroschemamonk Feofil (Theophilus of Kiev)*, μτφρ. Lev Puhalo and Vassily Novakshonoff, Holy Trinity Monastery, Jordanville, Νέα Ὑόρκη 1970.

ΟΡΘΟΔΟΞΕΣ ΠΗΓΕΣ (ΣΤΑ ΡΩΣΙΚΑ ΚΑΙ ΣΛΑΒΟΝΙΚΑ)

- Ἁθανασία Λογκάτσεβα, Βίος μίας Μοναχῆς, στό *Ψυχοφελὴς Ἀνάγνωση*, Ἰούνιος, 1902.
- Βαρσανουφίου καὶ Ἰωάννου, Ἀγ., *Καθοδήγηση στήν Πνευματική Ζωή* (Ἑρωταποκρίσεις), Μόσχα 1855.
- Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Ἀγ., *Ἔργα*, ἐκδ. Σοῖκιν, Ἀγία Πετρούπολη 1911.
- Βίοι Ἀγίων (κατά τόν ἅγ. Δημήτριο τοῦ Ροστώφ), Μόσχα, Συνοδικό Τυπογραφεῖο, 1902.
- Ἀγ. Ἀνδρέας ὁ διά Χριστόν Σαλός ἐκ Κωνσταντινουπόλεως (2 Ὀκτωβρίου).
- Ἀγ. Βασίλειος ὁ Νέος (26 Μαρτίου)
- Ἀγ. Κυπριανός καὶ Ἰουστίνη (2 Ὀκτωβρίου)
- Ἀγ. Μάρκος Θράκης (5 Ἀπριλίου)
- Ἀγ. Νήφων Κωνσταντίας (23 Δεκεμβρίου)
- Ἀγ. Πατρίκιος Προύσης (19 Μαΐου)
- Ἀγ. Περπέτουα (1 Φεβρουαρίου)
- Ἀγ. Πρόκλος (20 Νοεμβρίου)
- Ἀγ. Τιμόθεος καὶ Μαύρα (3 Μαΐου).
- Στρατιώτης Ταξιότης (28 Μαρτίου).
- Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Ἀγ., *Ἔργα*, ἐκδ. Σοικίν, Ἀγία Πετρούπολη 1911.
- Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου (τοῦ Διαλόγου), Ἀγ., *Ὅμιλεις στά Εὐαγγέλια*, μτφρ. ἱερομ. Clement Sederholm, Ἀγία Πετρούπολη 1860.
- Εὐχολόγιον, Συνοδικό Τυπογραφεῖο, 1902 (ἀνατύπ. Holy Trinity Monastery, Jordanville., Νέα Ὑόρκη 1961), Μέρος I.
- Ἐφραίμ τοῦ Σύρου, Ἀγ., *Ἔργα*, τόμ. 3, Μόσχα 1882.
- Θεοφάνους τοῦ Ἐγκλείστου, Ἐπισκόπου, *Υπόμνημα στήν Β' Πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολή τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*, Μόσχα 1894.
- Ὁ Ἑκατοστός Δέκατος Ὀγδοὺς Ψαλμός (Ἑρμηνεία), Μόσχα 1891 (ἀνατύπ. Holy Trinity Monastery, Jordanville, N. Ὑόρκη, 1976).
- «Ἐπιστολή πρὸς μία Ἑτοιμοθάνατη», *Ψυχοφελὴς Ἀνάγνωση*, Αὐγουστος, 1894.
- Κασσιανοῦ, Ἀγ. Ἰωάννου, *Διαλέξεις*, μτφρ. Ἐπισκόπου Πέτρου, Μόσχα 1902.
- Μακαρίου, Ἀρχιεπισκόπου Μόσχας, *Ὁρθόδοξη Δογματική Θεολογία*, τόμ. 2, Ἀγία Πετρούπολη 1883.
- Μάρκου Ἐφέσου, ἁγ., Πρώτη καὶ Δεύτερη Ὅμιλία γιὰ τό Καθατήριο

- Πῦρ, μτφρ. στὰ ἀγγλικά ἀπὸ τῆ ρωσικῆ μετάφραση τοῦ Ἀρχιμ.
Ἀμβροσίου Πογοδίν, στὸ *St. Mark of Ephesus and the Union of
Florence, Holy Trinity Monastery, Jordanville*, Νέα Ὑόρκη 1963.
- Μπριαντσιανίνωφ, Ἐπισκόπου Ἰγνατίου, Ὑεργα, τόμ. 3, ἐκδ. Τουζώφ,
Ἁγία Πετρούπολη 1883.
- π. Ντοῦντο Ντιμίτρι, *Κυριακάτικες Ὀμιλίες γιὰ τὴν Ἀνάσταση*, St. Job
Brotherhood, Montreal 1977.
- Ὁκτώηχος (Σλαβονική), Βιέννη 1855.
- Σέντερχολμ, ἱερομ. Κλεμάν, *Πρεσβύτερος Λεωνίδας τῆς Ὀπτινα*, St.
Herman of Alaska Brotherhood, Platina, Ca., 1976.
- Τριώδιον (Σλαβονικό) Βιέννη 1855.
- Φλορόφσκυ, Αἰδεσιμ. Γεωργίου, *Σταθμοὶ τῆς Ρωσικῆς Θεολογίας*, Παρί-
σι 1937.
- Χρυσοστόμου, Ἁγ. Ἰωάννου, Ὑεργα, τόμ. 10:1, Ἁγία Πετρούπολη 1904.

ΒΙΒΛΙΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ «ΜΕΤΑΘΑΝΑΤΙΕΣ ΕΜΠΕΙΡΙΕΣ», ΚΕΙΜΕΝΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΑΠΟΚΡΥΦΙΣΜΟ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΣΜΟ

- Apuleius, *The Golden Ass*, μτφρ. Robert Graves, Farrar, Straus and Young, Νέα
Ὑόρκη 1951.
- Barrett, Sir William, *Death-Bed Visions*, Methuen, Λονδίνο 1926.
- Blackmore, Simon A, S.J., *Spiritism: Facts and Frauds*, Benziger Brothers, Νέα
Ὑόρκη 1924.
- Budge, E. A. Wallis, μτφρ., *The (Egyptian) Book Of the Dead*; Bell Publishing Co.,
Νέα Ὑόρκη 1960.
- Crookall, Robert, *Out-of-the-Body Experiences*, The Citadel Press, Secaucus, N.J.
1970.
- Eliade, M., *Shamanism*, Routledge and Kegan Paul, Λονδίνο 1961.
- Evans- Wentz, WY., μτφρ., *The Tibetan Book Of the Dead*, Oxford University
Press, Oxford 1960.
- Fiore, Charles and Landsburg, Alan, *Death Encounters*, Bantam Books, Νέα
Ὑόρκη 1979.
- Ford, Arthur, *The Life Beyond Death*, G. P. Putnam's Sons, Νέα Ὑόρκη 1971.
- Fortune, Dion, *Through the Gates of Death*; Samuel Weiser Inc., Νέα Ὑόρκη
1977.
- Green, Celia, *Out-of-the-Body Experiences*, Ballentine Books, Νέα Ὑόρκη 1975.
- Greenhouse, Herbert B., *The Astral Journey*, Avon Books, Νέα Ὑόρκη 1976.
- Grof, Stanislav and Halifax, Joan, *The Human Encounter with Death*, E. P.

- Dutton, Νέα ΄Υόρκη 1977.
- Hill, J. Arthur, *Spiritualism, Its History, Phenomena, and Doctrine*, George H. Doran Co., Νέα ΄Υόρκη 1919. .
- Holzer, Hans, *Beyond This Life*, Pinnacle Books, Los Angeles 1977.
- Hynek, J. Allen and Vallee, Jacques, *The Edge of Reality*, Henry Regnery Co., Chicago, 1975.
- Jung, C. G., *The Interpretation of Nature and the Psyche*, Routledge and Kegan Paul, Λονδίνο 1955.
- Kubler-Ross, Elizabeth, «Death Does not Exist», *The Co-Evolution Quarterly*, Καλοκαίρι, 1977.
- On Death and Dying*, Macmillan Publishing Co., Νέα ΄Υόρκη 1969.
- ᾽Αρθρα γιὰ τήν:
- Kemf, Elizabeth, στο *East- West Journal*, Μάρτιος, 1978.
- Kronisch, Lennie, στο *Yoga Journal*, Σεπτέμβριος-Ὀκτώβριος, 1976.
- Laughingbird, Gaea, στο *Berkeley Monthly*, Ἰούνιος, 1978.
- Pearre, James, στο *San Francisco Sunday Examiner and Chronicle*, 14 Νοεμβ. 1976.
- San Diego Union*, 2 Σεπτ. 1979.
- Loehr, Franklin, *Diary after Death*, Pillar Books, Νέα ΄Υόρκη 1976.
- Matson, Archie, *Afterlife: Reports from the Threshold of Death*, Harper and Row, Νέα ΄Υόρκη 1977.
- Monroe, Robert A., *Journeys Out of the Body*, Anchor Books (Double-day), Garden City, Νέα ΄Υόρκη 1977.
- Moody, Raymond A, Jr., *Life after Life*, Mockingbird Books, Atlanta 1975.
- Reflections on Life after Life*, A Bantam-Mockingbird Book, 1917.
- Muldoon, Sylvan and Carrington, Hereward, *The Phenomena of Astral Projection*, Samuel Weiser, Νέα ΄Υόρκη 1972.
- Osis, Karl, and Haroldsson, Erlendur, *At the Hour Of Death*, Avon Books, Νέα ΄Υόρκη 1977.
- Powell, A. E., *The Astral Body*, Theosophical Publishing House, Wheaton, Ill., 1972.
- Psychics, ἀπό τούς ἐκδότες τοῦ *Psychic Magazine*, Harper and Row, Νέα ΄Υόρκη 1972.
- Sherman, Harold, *You Live after Death*, Fawcett Books, Νέα ΄Υόρκη 1972.
- Smith, Susy, *Life is Forever*, G. P. Putnam's Sons, Νέα ΄Υόρκη 1974.
- Out-of Body Experiences*, Dell Publishing Co., Νέα ΄Υόρκη 1969.
- Spraggett, Allen, *The Case for Immortality*, New American Library, Νέα ΄Υόρκη 1974.
- Swedenborg, Emanuel, *Heaven and Hell*, μτφρ. George F. Dole, Swedenborg Foundation, Inc., Νέα ΄Υόρκη 1976.
- Trobridge, George, Swedenborg: *Life and Teaching*, Swedenborg Foundation,

- Νέα Υόρκη 1978.
 Van Dusen, Wilson, *The Presence Of Other Worlds*, Harper and Row, Νέα Ὑόρκη 1973.
 Walker, Benjamin, *Beyond the Body: The Human Double and the Astral Plane*, Routledge and Kegan Paul, Λονδίνο 1974.
 Weiss, Jess E., *The Vestibule*, Pocket Books, Νέα Ὑόρκη 1977.
 Wheeler, David R, *Journey to the Other Side*, Ace Books, Νέα Ὑόρκη 1977.

ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΓΙΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΕΙΣ – ΚΥΡΙΩΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΕΣ ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΙΚΕΣ

- Baker, H. A. *Visions Beyond the Veil*, Whitaker House, Monroeville, Pa. 1973.
 Brooke, Tal, *The Other Side of Death*, Tyndale House, Wheaton, Ill. 1979.
 Eby, Richard E., *Caught Up into Paradise*, ιδιωτική έκτύπωση, 3^η, 1978.
 Ernest, Victor H., *I Talked with Spirits*, Tyndale House, Wheaton, Ill. 1975.
 Faust, Floyd, *Life Death Life*, The Upper Room, Nashville, Tenn., 1977.
 Ford, Marvin, *On the Other Side*, Logos International, Plainfield, N.J. 1978. .
 Graham, Billy, *Angels, God's Secret Messengers*, Doubleday, Νέα Υόρκη 1975.
 Lewis, C. S., *Miracles*, The Macmillan Co., Νέα Υόρκη 1967.
 Levitt, Zola, and Weldon, John, *Is There Life after Death?* Harvest House Publishers, Irvine, Ca. 1977.
 Lindsay, Hal, *Life after Death*, Christ for the Nations, Dallas, Texas 1977.
 Malz, Betty, *My Glimpse of Eternity*, Chosen Books, Waco, Texas 1977.
 Myers, John, ed., *Voices from the Edge of Eternity*, Spire Books, Old Tappan, N.J. 1973.
 Peale, Norman Vincent, *The Power of Positive Thinking*, Prentice- Hall, Inc., Νέα Υόρκη 1953.
 Rawlings, Maurice, *Beyond Death's Door*, Thomas Nelson, Inc., Nash ville 1978.
 Ritchie, George C., Jr., *Return from Tomorrow*, Chosen Books, Waco, Texas 1978.
 Sandberg, Anne, *Seeing the Invisible: What Happens after You Die?* Logos International, Plainfield, N.J. 1977.
 Swihart, Phillip J., *The Edge of Death*, Inter- Varsity Press, Downers Grove, Ill. 1978.
 Winter, David, Hereafter: *What Happens after Death?* Harold Shaw Publishers, Wheaton, Ill. 1977.
 Wilkerson, Ralph, *Beyond and Back*, Melodyland Publishers, Anaheim, Ca. 1977.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ
Εισαγωγικό Σχόλιο	9
Πρόλογος	11
Κεφάλαιο Ένα:	
Τό σύγχρονο φαινόμενο των «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν	19
Ἡ «ἐξωσωματική» ἐμπειρία	27
Ἡ συνάντηση με ἄλλους	33
Ἡ «φωτεινή ὑπαρξη»	45
Κεφάλαιο Δύο:	
Ἡ Ὁρθόδοξη διδασκαλία περὶ ἀγγέλων	49
Κεφάλαιο Τρία:	
Ἐμφανίσεις ἀγγέλων καὶ δαιμόνων κατὰ τὴν ὥρα τοῦ θανάτου	65
Κεφάλαιο Τέσσερα:	
Ἡ σύγχρονη ἐμπειρία τῆς ὄρασης τοῦ «Παραδείσου»	81
Κεφάλαιο Πέντε:	
Ὁ ἐναέριος κόσμος τῶν πνευμάτων	93
Ἡ ἀρχική φύση τοῦ ἀνθρώπου	94
Ἡ πτώση τοῦ ἀνθρώπου	95
Ἐπαφή με τὰ πεπρωκότα πνεύματα	97
Τό ἀνοιγμα τῶν αἰσθήσεων	101
Ὁ κίνδυνος τῆς ἐπαφῆς με τὰ πνεύματα	105
Μερικὲς πρακτικὲς συμβουλές	106
Συμπέρασμα	109
Κεφάλαιο Ἑξ:	
Τὰ ἐναέρια τελώνια	113
Πῶς νὰ κατανοήσουμε τὰ τελώνια	116
Πατερικὲς μαρτυρίες γιὰ τὰ τελώνια	121
Τὰ τελώνια στοὺς δίους Ἁγίους	129

Μία σύγχρονη ἐμπειρία τῶν τελωνίων	134
Ἡ ἐμπειρία τῶν τελωνίων πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατο	137
Ἡ μερική κρίση	140
Τελώνια: Λυδία Λίθος τῆς αὐθεντικῆς μεταθανάτιας ἐμπειρίας	141
Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἐπισκόπου Θεοφάνη τοῦ Ὑεγκλειστοῦ περὶ τελωνίων	144

Κεφάλαιο Ἑπτά:

«Ἐξωσωματικές» ἐμπειρίες στὴν ἀποκρυφιστικὴ διβλιογραφία	147
Ἡ Θιβετιανὴ Βίβλος τῶν νεκρῶν	149
Τὰ Ἔργα τοῦ Ἑμάνιουελ Σδέντενμποργκ	152
Τὸ «ἀστρικό πεδίο» τῆς θεοσοφίας	158
«Ἀστρική προδολή»	161
«Ἀστρικά ταξίδια»	170
Συμπεράσματα σχετικὰ μὲ τὸν «ἐξωσωματικό» κόσμο	184
Λίγα σχόλια γιὰ τὴ Μετενσάρκωση	194

Κεφάλαιο Ὀκτώ:

Ἀληθινὲς Χριστιανικὲς ἐμπειρίες Παραδείσου	
Ποῦ «θρίσκονται» ὁ Παράδεισος καὶ ἡ Κόλαση	207
Χριστιανικὲς ἐμπειρίες Παραδείσου	215
Χαρακτηριστικὰ τῆς ἀληθινῆς ἐμπειρίας Παραδείσου	227
Λίγα λόγια γιὰ τὶς ὁράσεις τῆς κόλασης	232

Κεφάλαιο Ἐννέα:

Τὸ νόημα τῶν σύγχρονων «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν	
Τί «ἀποδεικνύουν» οἱ σύγχρονες μεταθανάτιες ἐμπειρίες;	241
Ἡ σύνδεση μὲ τὸν ἀποκρυφισμό	245
Ἡ ἀποκρυφιστικὴ διδασκαλία τῶν σύγχρονων ἐρευνητῶν	252
Τὸ «μήνυμα» τῶν σύγχρονων «μεταθανάτιων» ἐμπειριῶν	257
Ἡ Χριστιανικὴ στάση ἀπέναντι στοῦ θάνατο	263

Κεφάλαιο Δέκα:

Σύνοψη τῆς Ὁρθόδοξης διδασκαλίας περὶ τῆς πορείας τῆς ψυχῆς μετὰ τὸ θάνατο	275
Ἡ μετὰ θάνατον ζωὴ ὑπὸ Ἀρχιεπισκόπου Ἰωάννη Μαξίμοβιτς	276
Ἡ ἐναρξὴ τῆς πνευματικῆς ὁρασης	280
Συναντήσεις μὲ πνεύματα	281
Οἱ πρῶτες δύο ἡμέρες μετὰ τὸ θάνατο	283
Τὰ τελώνια	286
Οἱ σαράντα ἡμέρες	290

Ἡ κατάσταση τῶν ψυχῶν μέχρι τήν τελική κρίση	291
Προσευχές γιά τοὺς νεκρούς	294
Τί μπορούμε νά κάνουμε γιά τοὺς νεκρούς	297
Ἡ Ἀνάσταση τῶν νεκρῶν	300

Παράρτημα I:

Ἡ Ὁρθόδοξη Διδασκαλία τοῦ ἁγ. Μάρκου Ἐφέσου περί τῆς κατάστασης τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο	303
Πρώτη Ὁμιλία: «Τοῦ πανιερωτάτου μητροπολίτου Ἐφέσου κυρ. Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ. Ἀντίρρησης τῶν λατινικῶν κεφαλαίων, ἅπερ αὐτοί προέτεινον, περί τοῦ Περκατορίου Πυρός»	307
Μετάφραση πρώτης ὁμιλίας	319
Δεύτερη Ὁμιλία: «Τοῦ σοφωτάτου καί λογιωτάτου κυρ. Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ. Ἀπολογία πρὸς Λατίνους δευτέρα ἐν ᾗ ἐκτίθησι καί τῆς τῶν Γραικῶν Ἐκκλησίας τήν ἀληθῆ δόξαν»	331
Μετάφραση δεύτερης ὁμιλίας	333

Παράρτημα II:

Μερικῆς πρόσφατες Ὁρθόδοξες μαρτυρίες σχετικά μέ τό θέμα τῆς μετά θάνατον ζωῆς	337
Τό Μυστήριον τοῦ θανάτου καί τῆς μετά θάνατον ζωῆς τοῦ π. Ἀμβροσίου Φοντριέ	337
Τό μεγάλο στοίχημα ἀνάμεσα σέ πιστούς καί ἀπίστους τοῦ Φώτη Κόντογλον	339
Περιστατικά ἐμφάνισης «νεκρῶν» στή σύγχρονη Μόσχα τοῦ π. Ντιμίτρι Ντούντκο	345

Παράρτημα III:

Ἀπάντηση σέ ἕναν ἐπικριτή	351
Οἱ «ἀντιφάσεις» τῆς Ὁρθόδοξης γραμματείας στό θέμα τῆς κατάστασης τῆς ψυχῆς μετά τό θάνατο	355
Ὑπάρχει πράγματι ἡ «ἐξωσωματική» ἐμπειρία ἢ ὁ «ἄλλος κόσμος» ὅπου κατοικοῦν οἱ ψυχές;	361
Κοιμᾶται ἡ ψυχή μετά τό θάνατο;	366
Εἶναι «φανταστικά» τά τελώνια;	372

Συμπέρασμα	393
-------------------------	-----

Παράρτημα στή Δεύτερη Ἔκδοση	401
---	-----

Λίγα λόγια γιά τόν συγγραφέα	417
---	-----

Βιβλιογραφία	425
---------------------------	-----